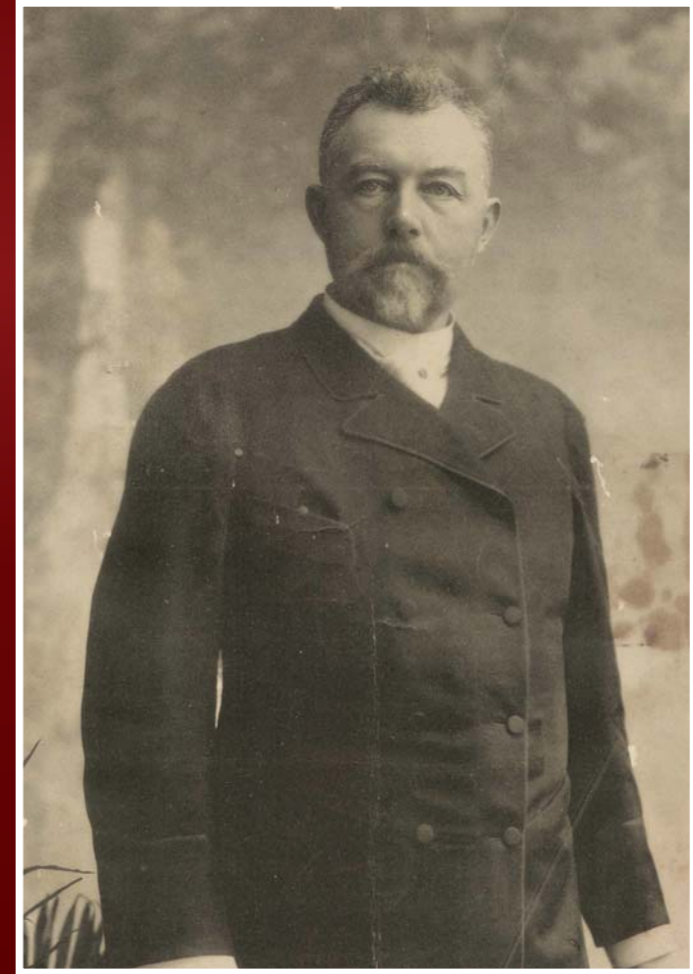

RIADJ MAGYAR! ✱ Bartha Miklós válogatott képviselőházi beszédei és nemzetpolitikai írásai 1880-1905

RIADJ MAGYAR!

Bartha Miklós válogatott képviselőházi

beszédei és nemzetpolitikai írásai

1880-1905

Válogatta és szerkesztette
Dr Szabó Pál Csaba

A szöveget gondozta
Gárdián Nikolett, Govrik T. Zsanett

A borító fotográfiáit Zenta város
Történelmi Levéltára bocsájtotta rendelkezésünkre

A kiadványt tervezte
Optical Illusion Kft.

A könyv megjelenését támogatta
Nemzeti Civil Alapprogram

ISBN 978-963-08-1624-3

Nyomda
Demax Művek

Kiadó
Ábel Alapítvány
Felelős kiadó
B. Majkó Katalin

RIADJ MAGYAR!

Bartha Miklós válogatott képviselőházi beszédei

és nemzetpolitikai írásai

1880-1905

Budapest

2011.

Szabó Pál Csaba:

BARTHA MIKLÓS NEMZETPOLITIKAI ÉLETMŰVE

„A vihar emberi alakban.

Született 1848-ban. Él 1848-nak.”

Gárdonyi Géza

„Ezt a földet nem a véletlen, hanem a

világtörténelem keresztelte el Magyarországnak.”

Bartha Miklós

Bartha Miklós politikusi életműve a mai napig nem került bele sem a hazai történettudomány, sem a magyar politikatörténet, sem a kárpát-medencei nemzetiségpolitikai hagyomány vérkeringésébe. Pedig Bartha a 19. század második felében nemcsak aktív, nagy hatású közéleti szerepet vállalt, hanem igen jelentős közírói és szépírói tevékenységet is folytatott. Politikai írásai, képviselőházi beszédei, elbeszélései több kötetben jelentek meg, de nagyszámú, a mai napig publikálatlan vezércikk, és politikai esszé fűződik nevéhez. Bartha Miklós életművének recepciója, újraértelmezése és újragondolása a magyar politikatörténet és a kárpát-medencei magyar közéleti hagyomány egyik komoly adóssága.

Bartha a 19. század derekától kezdve, a magyar politika kiváló képességekkel rendelkező, ígéretes, ám egyúttal egyik leginkább exponált és támadott közéleti szereplőjeként lépett a közélet színterére, már a kortársak számára is a magyar parlament egyik legkarakteresebb politikusa, a magyar nemzeti érdekek következetes képviselője volt.

Gárdonyi szerint, Bartha Miklós „stílusában van valami Kossuthból, Hugó Victorból és Shakespeare-ből”¹

Mikszáth úgy látta, „egy-egy suhogó cikke átveri magát a Királyhágón, s kézzől-kézre adják a klubokban, s a kaszinókban, mint a régi időkben, mikor még némely urambátyám házról-házra járt a zsebébe gyűrt „Jelenkor”-ral, vagy „Tárogató”-val.”²

Faluhelyi Ferenc úgy vélte, Bartha Miklós a Magános, a Félelmetes, „a végzete felé sodródó Magyarország századvégi hőse.”³

Kemény Gábor szerint, Barthát „...az őrszemet a századfordulón nem vette körül nemzedék, hivatást vállaló és továbbépítő munkatársi és szellemi kör. Kényelmes korban, kötelességeit bűnösen elodázó, küldetését feladó társadalomban élt. Az elbukó Bizáncban hirdetett új erkölcsöt és új embert. A szabadverseny és féktelen kizsákmányolás sodrában eszmei és nemzetvédő küzdelmet. A lélek hedonistái s a szociális egyenlőtlenség okozói ellen új keresztényi és duna-táji szemléletet. A korabeli nagykapitalizmus és népellenes bürokrácia joggal tarthatott az új magyar értelmiségtől, mely egykor helyére áll. S hogy ilyen nem akadt, közös erővel sikkasztották el szellemi és politikai működésének látható jeleit, cikkeinek tanulságát s félelmetes jövődöléseit.”⁴

1902-ben Bartha egyik utolsó nagy sajtóperében, a kolozsvári királyi törvényszék előtt, Visontai Soma hasonlón értékelt: „Bartha Miklós publicisztikai működését az egész ország ismeri. Bartha sohasem törekedett földi javak után, egyetlen kincsnek a becületet és a közbecsülést tartotta”⁵

1 Gárdonyi Géza: Parlamentünk jeles figurái. In: Tükörképeim. Szépirodalmi könyvkiadó 1965. 358.o.

2 Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. Akadémiai kiadó. 1983. 143.o.

3 Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 3.o.

4 Ugyanott.26.o.

5 Magyarország 1902. 310.sz. 6.o.

A politikai ellenoldalról, Vészi József a Budapesti Naplóban „a magyar publicisztika mesterének”⁶ mondta, Ady viszont élete végéig nagy, számára talán csak Tisza Istvánnal szemben érzett ellenszenvvel tekintett Barthára. „Kálvinista jezsuitának”⁷, „a nemzet nyomorékjának”⁸, a magyar közélet „fekélyének”⁹ nevezte. „Ez az ember csakugyan poéta. Állandóan ekzaltált, hóbortos poéta.” – írta másutt.¹⁰

Bartha halála után Ady vehemens kritikája némileg enyhült és átalakult: „Mennyire megtestesült ebben az erdélyi kálvinista pápistában egy degenerált, pártos fajtának minden bűne... Most megérezték a Gyulák és Koppányok, hogy Európa ismét erőt akar venni a magyar lelkeken... Ennek a küzdelemnek, ami igaz, az igaz, a nagy Miklós magna pars fuit. Volt benne, maradt még benne a magyar zseniből is valami.”¹¹

„Félelmetes egyéniség. - írta róla Rákosi Viktor- Hatalmas imponáló tehetség: és én félttem tőle. Megmondom, miért? Borzalommal töltött el, hogy egyszer ez az ember nekem ellenségem talál lenni... A képzelhető legérdekesebb fej. Hófehér haj, magas homlok, márvány arc: az értelem inkarnációja, az akaraterő megtestesülése... irtózatossá élel, tudott végignézni az embereken. Ilyenkor úgy érezted, hogy két vívótőr fúródik beléd.”¹² Halála után néhány nappal a függetlenségi Magyarország cikke pedig már patetikus magasságokba emelkedett: „Bartha Miklós. Nem is név immár, de fogalom. A hazaszeretet, a magyarság eszméiért való rajongás, a törhetetlen férfiakarat, a megfélemlíthetetlen bátorság, az igaznak védelmezése, a korcsnak ostromozása, mindmind benne cseng ebben az egyetlen ragyogó névben.”¹³

Bartha Miklós 1847-ben a székelyföldi Rugonfalván született. A falu Székelykeresztúrtól 3,5 kilométerre, Segesvártól, Székelyudvarhelytől egyaránt 25-25 kilométerre található. Farkaslakától a szűk, kanyargós Nyikó-völgy a Kis-Küküllő torkolata előtt kiszélesedik, itt a folyó széles jobb parti teraszán fekszik a Nyikó-mente legutolsó települése, Rugonfalva. A falut szelíd dombok, mesebeli, mosolygó táj veszi körbe, legmagasabb pontja a siménfalvi Kopac-tető és a falut északról védő Temető domb is alig néhány száz méter magas.¹⁴

Bartha édesapja Bartha Gergely (1815-1869) 1840 körül költözött Rugonfalvára, ahol a bardóci illetőségű Forró Dénes birtokát örökölte meg, majd uradalmát a következő években jelentékenyen gyarapította a helyi Henter és Jeddi birtokokból. Bartha Gergely modern szellemben élő és gazdálkodó birtokos volt, aki sok tekintetben új szellemet hozott magával a faluba. A rugonfalvi emlékezet szerint, „igazi úriember volt, aki megbecsülte és megfizette a munkásait.”¹⁵ A református egyház taxás földjeit is ő bérelte, a gyülekezetet gyakran segítette pénzkölcsönrel és adománnyal.¹⁶ A faluban közmegbecsültségnek örvendett, egy ideig Rugonfalva jegyzője volt, majd a gyülekezet presbitere és főgondnoka lett.¹⁷ Bartha Gergely 1846. május 3-án házasságot kötött a háromszéki, alsórákosi famíliából származó Sebesi Annával (1824-1858).¹⁸ Bartha Gergelynek összesen öt gyermeke született, 1846-ban Polixéna, 1847. november 28-án Miklós, 1850-ben Rozália, 1854-ben Anna és 1862-ben Gergely.¹⁹

Bartha Gergelyt 1848-ban az agyagfalvi székely nemzetgyűlés megválasztotta a kolozsvári országgyűléshez kiküldött bizottságba. Honvédszázadosként részt vett Nagyszében ostromában, majd a világoi fegyverletétel

6 Budapesti Napló 1897. 184. sz. 3.o.

7 Ady Endre összes prózai munkái. Budapest 1955. II. kötet 49.o.

8 Ugyanott. 118.o.

9 Ugyanott. 57.o.

10 Ugyanott 117.o.

11 Ady Endre összes prózai munkái. Budapest 1973. IX. kötet 33.o.

12 Budapesti Hírlap 1905. 292.sz. 2.o.

13 Magyarország 1905. 273.sz. 2-3.o.

14 Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália: Rugonfalva az idő múlásában. Székelyudvarhely 2004.14-30.o.

15 Simó Ákos: Rugonfalva története. Egy udvarhelyszéki falu múltja. Kézirat. 1975. 118.o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

16 Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália: Rugonfalva az idő múlásában. Székelyudvarhely 2004.129.o.

17 Simó Ákos: Rugonfalva története. Egy udvarhelyszéki falu múltja. Kézirat. 1975. 118.o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

18 Sebesi Anna halála után Bartha Gergely másodsor is megházasodott, feleségül vette, Somogyi Máriát (1824-1869), akitől közös gyermekük is született.

19 Rugonfalvi Református Egyház Családkönyve I.kötet 1-199 sz. 3.o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

után ő is azok közé tartozott, akik menekülni kényszerültek. 1852-ben valószínűleg részt vett a Makk-féle összeesküvésben, letartóztatták, de bizonyítékok hiányában végül kénytelenek voltak szabadon bocsátani.²⁰

A 48-as szellemű Bartha családban a kis Miklósnak az 1850-es évek elején Fülöp Dániel helyi kántor és iskolamester nyújtotta az első szellemi élményeket, nála tanult meg írni, olvasni. Ezután édesapja a Segesvárra, a várban található szász iskolába íratta be, főképpen azért, hogy megtanuljon németül. Bartha Miklós 1855-56-ban magántanuló lett, tanítója Toró Sándor teológus, majd 1857-ben a székelyudvarhelyi főgimnáziumba iratkozott be. Itt születtek első irodalmi próbálkozásai. Kedves olvasmányai elsősorban Petőfi forradalmi versei voltak, mely élményei hatására nagy elszántsággal írta meg azokat a költeményeket, amelyek kézről-kézre, kéz-íratban jártak be az egész kollégiumot és Udvarhelyt. Az udvarhelyi kollégiumban ismerkedett meg és kötött barátságot Ugron Gáborral, amely kapcsolat aztán meghatározó lesz Bartha egész politikai pályafutásában.

Bartha Miklós 1863-ig tanult az udvarhelyi kollégiumban, 1863 őszén a nagyszombati gimnázium 6-ik osztályába iratkozott be. Miután édesanyja 11 éves korában elhunyt, édesapja másodszor nősült, házasságot kötött Somogyi Máriával (1824-1869), akitől 1862-ben egy újabb fiúgyermek születik a családban.²¹

Németül ekkor már meglehetősen jól beszélt, de e mellett tanulta a franciát is. A visszaemlékezések szerint Nagyszombaton már verseket fordított németből és regényt franciából.²² Két évig tanult a nagyszombati gimnáziumban, 1865-ben ismét visszatért az udvarhelyi gimnáziumba. 1866-ban tette le az érettségi vizsgát Székelyudvarhelyen, majd még ebben az évben beiratkozott a budapesti egyetem jogi fakultására. Édesapja mérnöki pályára szánta, de Bartha ekkor már egyértelműen a politikához érzett magában kedvet.

Itt ismerkedett meg a kiegyezés második politikai nemzedékének szinte összes jelentékeny szereplőjével. Az egyetemen vele egy időben hallgatta a jogot többek között Wekerle Sándor, Darányi Ignác, Lukács Béla, Láng Lajos, Beöthy Zsolt, Apponyi Albert, Eötvös Lóránd, Bethlen András, Hegedüs Sándor. Az egyetemi évek alatt különösen nagy hatást gyakoroltak Barthára a közjogi ellenzék vezetérei Ghiczey Kálmán, Tisza Kálmán és Böszörményi László.

Amikor 1868-ban Böszörményi László ellen, a Magyar Újságban általa leközölt Kossuth-levéleért felszértési pert indítottak, az egyetemi ifjúság elhatározta, hogy mielőtt a bíróság meghozza ítéletét, a népszerű szerkesztő és képviselő tiszteletére szolidaritási bankettet rendeznek. A szervezés élére Bartha Miklós állt, aki a bankettre jobbán vezette a vendégek közé a gyengélkedő Böszörményit, majd az ifjúság nevében is Bartha üdvözölte az ellenzék emblematikus vezetőjét. A beszéd után Böszörményi László sírva ölelte keblére Barthát,²³ aki először érezhette szónoki teljesítményének erejét és közvetlen hatásait.

Bartha ettől kezdve szorgalmasan látogatta a képviselőház üléseit. Az ellenzéki képviselők közül Tisza Kálmánért szinte rajongott. Édesapja 1869-ben váratlanul meghalt, ettől kezdve egyre több időt töltött újra Rugonfalván. Az Ellenőr című ellenzéki lapnál vállalt állást. Ekkor vívta élete első párbaját Szöcs Márton ügyéssel, akinek súlyos sérülést okozott. Bartha önkéntes évét a segesvári a 9-ik huszárezrednél teljesítette, 1872-ben pedig az udvarhelymegyei általános tisztújítás alkalmával egyhangúlag a vármegye első aljegyzőjének választották meg.

Még jogász korában ismerte meg Nagy Lajos székelyudvarhelyi törvényszéki elnök leányát, Nagy Irmát, akivel 1872. április elsején összeházasodtak.²⁴

Az 1872-es országgyűlési képviselőválasztásokon a 25 éves Barthát a székelyudvarhelyi járási kerületben baloldali programmal jelölték és választották meg országgyűlési képviselőnek. Ugyanekkor Székelyudvarhely városi kerületében Ugron Gábor, a székelykeresztúri kerületben Orbán Balázs indult és lett tagja a képviselőháznak. Bartha első választási győzelme valóságos diadalmenet volt. Kortesnóta született róla, egész Udvarhely megismerte a nevét, széltében híresztelték róla, hogy ő és Ugron „mentik meg a székelyt az osztráktól”²⁵

20 Simó Ákos: Rugonfalva története. Egy udvarhelyszéki falu múltja. Kézirat. 1975. 117.o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

21 Rugonfalvi Református Egyház Családkönyve I.kötet 1-199 sz. 3.o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

22 Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 12.o.

23 Ugyanott. 13.o.

24 Ugyanott. 14.o.

25 Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségiek. Pécs. 1943. 11.o.

Megválasztása után a megyei aljegyzőségről leköszönt és feleségével Rugonfalvára költözött. Ugron Gábor „Baloldal” című székelyudvarhelyi lapjába írt rendszeresen cikkeket. Figyelme ekkor egyre inkább rugonfalvi birtoka felé fordult. Közgazdasági könyveket vásárolt, tanulmányozta a mezőgazdaság modernizálására vonatkozó újabb irodalmat. Sovány földjeinek feljavítására összevásárolta a környéken lévő trágyadombokat, hatalmas kertjét a mező felől élő galagonya-kerítéssel látta el, méhest állított fel, fagygyümölcs csemetéket vásárolt.

1875 után politikai pályája megtorpant, politikai értelemben egy ideig légüres térbe került, amikor a Balközép és Tisza Kálmán fuzionált a kormányzó Deák-párttal. Elszakadt Tisza Kálmántól és részben kénytelen volt újragondolni ifjúkorának politikai eszményeit. Amikor a parlamenti ciklus lejárt, nem is vállalt mandátumot.

Ebben az időben ráadásul magánélete is válságba jutott. 1877 elején felesége visszaköltözött szüleihez, a házastársak között többször megkísérelt békítési próbálkozások nem jártak sikerrel. 1877 áprilisában a házastársak elválásztásának ügye a székelyudvarhelyi református egyházmegye házassági törvényszéke elé került. A törvényszék felhívta Barthát „méltatlan perrel terhelt nője visszavételére,…” azonban a törvényszék felhívása „...sikertelen maradt”²⁶

Májusban a református egyház erdélyi vezetői is megkísérelték a békítést, ám Bartha hajthatatlan maradt: „...oda nyilatkozott, hogy alperes nőjét vissza nem veszi; s nem is hiszi, hogy léteznék oly kényszer, a mely házastársat együtt lakásra kötelezhetné, a kívül békés házi életet élni, még csak reménye sincs.”²⁷

Mindezek alapján, 1878 elején Bartha Miklóst és feleségét az egyházi törvények szerint is elváltaknak jelentették ki. A válást követően Bartha agglegény életre rendezkedett be. A rugonfalvi Bartha-kúria korábbi idillikus csendjét egyre gyakrabban cigányzene és a jó barátok nótája váltotta fel.²⁸ Az állandó meghívottak között szinte mindig jelen voltak Sebesi Ákos, Gyárfás Endre és Ugron Gábor. Ebben az időben keletkezett Székelyudvarhelyen egy nevezetes és Barthára olyannyira jellemző párbaj-ügy. Történt, hogy Bartha Miklós barátaival Székelyudvarhelyen egy belvárosi vendéglőben ebédelt, amikor a szomszéd asztalnál mulató osztrák tisztek közül valamelyik a tányérjába ételt rakott, letette a földre és odaadta a kutyájának. Bartha miután a kutya megette az ételt a pincért odaszólította magához:

-Adja csak ide azt a tányért a földről!

A pincér gyanútlanul tett eleget Bartha kérésének, aki megfogta és a földre dobta a tányért úgy, hogy az azonnal darabokra tört. Az osztrák tiszt keményen ránézett Barthára, de nem szólt semmit.

Vett egy másik tányért, ételt rakott bele és ismét a kutyának adta. Bartha megvárta, hogy a kutya ismét fogyassza el az ételt. A pincér már nem mert mutatkozni, így Bartha maga kelt fel a helyéről, megfogta a tányért és a másodszor is darabokra törte. Azonnal párbaj lett az ügyből és többszöri összecsapást követően Bartha a jobb felső lábszárára kapott egy komolyabb vágást. Barátai később megkérdézték, hogy miért provokálta az osztrák katonatisztet? „Azért - felelte Bartha, - mert némettel, ha már meg kell lenni, isten neki, de a kutyájával nem eszem egy tányérból!”²⁹

1877-ben a Balkán politikai-hatalmi átrendeződésének és területi újrafelosztásának folyamatában kitört az orosz-török háború. 1877 áprilisában az oroszok megtámadták Törökországot, átvonultak Románián, amely nem csak megengedte az orosz haderő átvonulását, hanem egy idő után maga is bekapcsolódott Oroszország oldalán a harcokba. Az oroszok 1877. június végén tudtak csak átkelni a Dunán, de júliusban megrekedtek Plevna alatt, ahol a török haderő hősiességgel négy hónapig feltartotta az orosz hadsereget.

A magyar függetlenségi ellenzék hagyományos oroszellenessége és némileg mesterséges eszközökkel, ám reális érdekezésszerűen alapozott török szimpátiája a háború kitörését követően radikalizálódni kezdett. A magyar közvélemény erőteljesen követelte a katonai beavatkozást és a törökök megsegítését. A Monarchia birodalmi külpolitikai elképzelései azonban ekkor még csak megfontolás tárgyává sem tettek oroszellenes lé-

26 Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1877-1895. I/13. 5.o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

27 Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1877-1895. I/13. 6.o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

28 Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 16.o.

29 Idézi: Ugyanott. 19.o.

péseket. 1877 augusztusában a három császár – a német, az orosz és az osztrák-magyar – találkozóját követően aztán hivatalosan is kinyilvánították a be nem avatkozás politikáját.

Ebben a helyzetben határozta el az erdélyi radikális függetlenségi mozgalom és annak két vezetője, Ugron Gábor és Bartha Miklós, hogy az önálló magyar külpolitikai prioritásokat radikális eszközökkel mutatják meg.³⁰ Tervük az volt, hogy székelyekből szabadcsapatot állítanak fel, azt fölfegyverzik, lóval látják el, majd betörnek Romániának arra a pontjára, amelyen át az orosz csapatok hadianyagot és élelmet szállítottak a harctérre. Itt aztán a Szeret folyón, Adjud mellett, az egyetlen vasútvonal hídját felrobbantják, így megakadályozva az orosz sereg további élelmezését és csapatokkal való kiegészítését. Számításaik szerint, az akció sikeres megvalósítása az egész háború menetét képes lett volna megfordítani a törökök javára.³¹

A székely légió szervezéséhez mindenekelőtt pénzre és fegyverekre volt szükség. A pénzt angol forrásokból biztosították. A pénzügyi háttér koordinálását Simonyi Ernő a Függetlenségi Párt vezetője vállalta magára. A hadieszközök egy részét Angliából szereztek be, a fegyvereket nagy részét pedig Bécsben vásárolták. Az osztrák-magyar haderőreform keretei között ugyanis ekkor rendszeresítették az új szerkezetű ún. Werndl-puskákat és ezzel egyidejűleg kivonták a hadrendből az ún. Wenzl-féle hátultöltő fegyvereket. Ez utóbbiakkal ezekben az években tele voltak a bécsi fegyverkereskedők raktárai, ilyen körülmények között Barthának nem volt nehéz néhány ezer puskához hozzájutniuk.

Miután a szükséges fegyverekről gondoskodtak, megkezdték a székelyek között a toborzást. Olyan kiszolgált katonákat kerestek akiket Wenzl-féle puskával képeztek ki. Orbán Balázs Székelyudvarhelyen, Bartha Háromszékben és Csíkbán kezdte meg a szervezést. Székelykeresztúron egyenesen dobszóval folyt a toborzás. Augusztusban megérkeztek az első fegyverszállítmányok, Kézdivásárhelyen Nagy Ezékiel sörfőzőgyáros, Kézdi-Mártonfalván Horváth Ignác nagybirtokos, volt 1848-as huszárezredes, Bükszádon Szűcs Mihály üveggyáros címére, majd elkezdték a hadi eszközök továbbszállítását és elrejtését az Ojtozi-szoros környéki havasokba és csűrökbe.³² Az önkéntesek toborzása közben nagy erővel zajlott. Csak Csík vármegyében 1024 embert írtak össze a székely légióba, köztük tanárokat, ügyvédeket, szolgabírókat. A tervek szerint a felkelők október 1-én a berecki országos vásárbán találkozhatnak volna, itt kerültek volna kiosztásra az egyenruhák és a fegyverek.

Minden a tervek szerint alakult, amikor a berecki vásár előtt néhány nappal az összeesküvést leleplezték. Valószínűleg román besúgás és hírszerzési információk alapján, az orosz külügyminisztérium fellépése nyomán göngyöltették fel a szervezkedést. Segesvár és Brassó között több vasútállomáson szuronyos puskákat, lovassági kardokat, több ezer töltényt tartalmazó ládákat foglaltak le, egy brassói kalaposnál 1600 „Klapka-csárdáskalapot” találtak.³³ Szeptember végén megkezdődtek a házkutatások és kihallgatások, a főszervezők Ugron Gábor és Bartha Miklós menekülni kényszerültek. Bartha előbb Nagyszebenben, majd a gömör megyei Balogfalván rejtőzött el. 1877. október 13-án, rugonfalvi kúriájában házkutatást tartottak, majd országos és nemzetközi körözést rendeltek el ellene.

„Bartha Miklós úr helybeli birtokos, kath., mintegy 27–28 éves, magas termetű, kemény testalkatú, szőke, szabályos képű, piros színű, gesztenyeszínű hajú és körszakállú, szemei kékek, ruházata rendes, úri.” – szöveg a körözés szemléleírása.³⁴ A székelyudvarhelyi és oláhfalusi csendőrpárancsnokságokat egyidejűleg utasították, hogy vizsgálják át a megye fürdőhelyeit Bartha és Ugron felkutatására. Bartha a Székelyföldről menekülve „Segesvárt az állomáson véletlenül találkozott gróf Bethlen Gábor főispánnal, aki már akkor tudott a felfedezett székely mozgalomról és abban Bartha szerepéről. Bethlen a helyett, hogy letartóztatta volna, odaszólt neki foghegyről „kajsza” ajakával: „Hová? meddig?” „Szebenbe!” – felelte Bartha. „Nem elég! tovább” – replikázott Bethlen. Bartha megfogadta a jó tanácsot. Ez a találkozás és szóváltás tudtára esett Tisza Kálmán miniszterelnöknek, aki szemrehányást tett Bethlennek, hogy miért nem fogatta el Barthát és Ugront. Azt felelte rá önérzetesen a büszke főúr, hogy „nem vagyok én zsandár!”³⁵

30 „Ugron volt a fővezér, Bartha a vezérkari főnök, Orbán Balázs a szárnységéd.” Dr. Szádeczky K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Budapest 1920. 96.o.

31 Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest. 1927. 379-380.o.

32 Ugyanott. 380-381.o.

33 Ugyanott. 383.o.

34 Dr. Szádeczky K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Budapest 1920. 97.o.

35 Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest. 1927. 384.o.

Bartha Miklós néhány hét múlva visszatért a Székelyföldre és önként jelentkezett a marosvásárhelyi ügyészségnél. Előzetes letartóztatásba helyezték, de a marosvásárhelyi ítélőtábla 1877. december 4-én szabadlábra helyezte. A végzés szerint „...a vizsgálat rendjén semmi más gyanúokat Bartha Miklós ellen a vizsgálatnak kideríteni nem sikerült...Bartha Miklós egyedüli letartóztatása, akár tekintettel a fennebbiekre, saját bűnösségét illetőleg, akár pedig magának a fennforgó bünténynek eredményes kinyomozását illetőleg, a legtávolabbi kilátást sem nyújthat.”³⁶ Az Ítéletábla végzésével tulajdonképpen véget ért a Bartha és Ugron által szervezett székely puccs története. Az események komoly külügyi-diplomáciai vonatkozásai miatt egyetlen jelentékeny politikai körnek sem állott érdekében a székely puccs valódi szereplőinek, összefüggéseinek és lehetséges hatásainak a feltárása. Meg aztán ekkoriban az egész Székelyföld törökbarát és hazafiás lázban égett. A székelyföldi igazságszolgáltatás szereplői sem tudták és valószínűleg nem is akarták kivonni magukat az általános politikai hangulat alól: „...A bírák is - hivatalos talárban – hazafiak s inkább védők, mint ítélők voltak.”³⁷

Bartha 1879-ben kataszteri biztosi állást vállalt Kolozsvárott, ugyanez év december 1-én pedig a kormánypárti Magyar Polgár című lap munkatársainak sorába lépett, azzal a kikötéssel, hogy politikai cikkek írására nem volt kötelezhető. 1880 elején a lap tulajdonosa, Papp Miklós meghalt és a Magyar Polgár szerkesztését Nagy János vette át. Bartha tovább dolgozott a lapnál, egyre izmosodó tehetséggel, növekvő ismertséggel.

Amikor néhány hónap múlva Stein János kolozsvári könyvkiadó egy új hírlap kiadását kezdte előkészíteni és elhatározta, hogy megindítja az Ellenzéket, amelynek saját szavai szerint azért adta e címet, hogyha túl is éli őt - soha semmiféle kormányhatalomnak kiszolgálója ne lehessen. A kiadó felkérésére Bartha 1880. augusztus 13-ikán Kolozsvárra utazott, másnap pedig már megkötötte Stein János kiadóval a szerződést, amelynek értelmében 1880. október 1-jén elindul az Ellenzék című sajtóvállalkozás, ahol Bartha Miklós tulajdonjog birtokába is jutott. A lap előfizetési díja egy évre 12 Ft lett, Stein fizetett évi 4000 forintot, amelyből Bartha a szerkesztőségi költséget fedezte, 800 előfizetők felül pedig a tiszta jövedelem fele is Barthát illette.³⁸ Ilyen előzmények után jelent meg az Ellenzéknek az első mutatóvány száma 1880. szeptember 21-ikén. Néhány hét elteltével azonban olyan események közepén találta magát az új kolozsvári lap, amely azonnal az egész országban ismertté tette az Ellenzék nevét. A kiegyezést követő 10-15 évben még rendkívül gyakoriak voltak a magyar polgári lakosság és a Magyarországon állomásozó közös hadseregbeli tisztikar közötti közvetlen összetűzések. Ebben az időben szinte mindennaposnak számítottak a zászlógyalázások, laktanyai visszaélések, a kölcsönös utcai provokációk.

1880. november elején több kolozsvári egyetemista azzal a panasszal fordult Bartha Miklóshoz, hogy egy Dienstl és egy Rüstov nevű hadnagy a kolozsvári laktanyában a magyar egyéves önkénteseket „magyar kutyáknak” nevezi és megkülönböztetően kegyetlen bánásmódban részesítik az összes magyar hadkötelest. Az egyetemisták tájékoztatása alapján másnap Bartha a következő napihírt jelentette meg az Ellenzékben: „Gusztáv Rüstovnak hívják azt az apró hadnagyot, aki az egyéves önkénteseket itt Kolozsvárt, állandóan magyar kutyáknak nevezi. A fiúk közt nagy ezért az elkeseredés. Soh'se bántsák! Nem azért él a német magyar kenyéren, hogy meg ne marja a gazdáját.”³⁹

E hír megjelenését követően a két érintett tiszt a félhivatalos Kelet című lapban nyilatkozott és kijelentették, hogy nem használták az inkriminált kifejezéseket az önkéntesekkel szemben. Rüstov két tisztársát küldte Barthához, azzal az üzenettel, hogy nem tartja úriembernek. Bartha igen röviden oda nyilatkozott, hogy egészen közönyös az iránt, hogy személye felől a hadnagyoknak miféle véleménye alakult ki.

Ezután a következőkben lehet rekonstruálni a történéseket: November 13-án délben Rüstov hadnagy és Dienstl főhadnagy személyesen és teljes fegyverzetben bementek a Kolozsvár belvárosában található Ellenzék szerkesztőségébe, ahol Bartha Miklóson kívül ekkor Kabdebó Ferenc és ifj. Frits Albert szerkesztőségi munkatársak voltak jelen. Miután beléptek, Bartha egy pillanat alatt felmérte Rüstovék szándékát, írásztala

36 Dr. Szádeczky K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Budapest 1920. 141.o.

37 Ugyanott. 148.o.

38 Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 21.o.

39 Idézi: Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 21.o.

mellől egy vastag somfabotot vett magához, így amikor Rüstov rövid szóváltás után felemelte a kezében lévő korbácsot és Bartha vállára ütött, a következő pillanatban Bartha somfabotjával olyan erővel sújtott Rüstov fejére, hogy az megtántorodott. A hadnagy összeszedte magát és az időközben kirántott kardjával vágott Bartha fejéhez, aki vastag botjával felfogta a hatalmas vágást, amely a botot csaknem kétfelé metszette. Ekkor Bartha gyors mozdulattal Rüstov mellé ugrott; egyik kezével a földre teperte s a másikkal szorította a kardot tartó kéz csuklóját. Egy pillanat alatt lefegyverezte volna ellenfelét, ha munkatársai ekkor nem rohannak ki az utcára segítségért. Amikor Dienstl látta tisztársa szorult helyzetét, kardot rántott és hátulról erős vágást mért a Bartha fejére. Ezután már ketten estek neki a fegyvertelen szerkesztőnek.⁴⁰

Az egyenlőtlen küzdelemben néhány perc alatt ujjairól, kezéről és fejéről cafatokban csüngött a vérrel borított izom és hús. Bartha Miklós összesen 24, köztük több életveszélyes szúrt sebet kapott. A leszámolás után a két hadnagy futva menekült haza, ahol az utcai kaput és lakásuk ajtaját késedelem nélkül eltorlaszolták. Az eset hatalmas felzúdulást keltett Kolozsváron. A leszámolás híre villámgyorsan szétfutott a városban, percekkel később már több ezer ember tolongott a Király-utcában, tiltakozva és keresve a véres eset elkövetőit.

A kolozsvári városi törvényhatóságot azonnali rendkívüli közgyűlésre hívták össze. A közgyűlés rendkívül elszánt hangulatban elhatározta, hogy küldöttséget meneszt az uralkodóhoz, a mérsárlás igazságos megtorlását kérve Ferenc Józseftől, mint legfőbb hadúrától. A gyilkos merénylet nemcsak Kolozsvárott, hanem az egész országban mély fölháborodást keltett. Az eset gyakorlatilag egy nap alatt országos ügyvé vált. A sajtó pártkülönbség nélkül foglalt állást Bartha Miklós mellett és követelte az elégtételt a hadseregtől. Az egyébként kormánypárti Szegedi Híradó állásfoglalása szerint, „ha a polgárság nem kap teljes elégtételt, nincs más hátra, mint az, hogy a polgári társadalom zárja ki köreiből a közös hadseregbeli tisztikart.”⁴¹

Ugron Gábor az eset hírére azonnal Kolozsvárra utazott, az Ellenzék szerkesztőségében Bartha helyére állt, utcán pedig nap, mint nap szervezte a népgyűléseket. A kolozsvári tisztek a kaszárnyába húzódtak, akik nem mehettek vissza a laktanyába, azokat kolozsvári lakásuknál fegyveres katonák őrizték, amennyiben pedig hivatalos ügyben mégis az utcán kellett járniuk, szigorú katonai kísérettel tehették azt meg. Jól jellemzi az utca hangulatát, hogy amikor a kolozsvári esti korzón „egy előkelő magyar úrhölgy az uccán elejtette zsebkendőjét, melyet egy katonatiszt felemelt és odanyújtotta neki. Az úrhölgy haragosan végigmérte és e szavakkal: „Gyilkosoktól nem fogadok el szolgálatot” – faképnél hagyta.”⁴²

A kolozsvári egyetem orvostanhallgatói arra tettek fogadalmat, hogy felgyógyulásáig folyamatosan Bartha mellett virrasztanak. November 16-án a képviselőházban a Bartha-ügyben többen is interpellálták Tisza Kálmán miniszterelnököt. Tisza egyrészt tájékoztatta a képviselőket, hogy a tetteseket már elfogták, ügyükben a kolozsvári főispán a nagyszabeni katonai parancsnokság vegyes bizottságot hozott létre és a kolozsvári törvényszék is megkezdte a vizsgálatot, másrészt igyekezett az események jelentőségét csökkenteni és élet- amennyire az lehetségesnek tűnt - elvenni.

November 18-án a király fogadta a kolozsvári törvényhatóság küldöttségét Szász Domokos erdélyi református püspök vezetésével. Ferenc József mély együttérzését fejezte ki a történetek miatt, ugyanakkor nem hagyott kétséget afelől, hogy a hadsereg érdekeit tekinti mindenek felett valónak: „Elvárom egyébiránt, hogy önök és küldőik nem fogják megengedni, hogy a nem eléggé sajnálható ily esemény bárki által, bármily úton azon barátságos viszony és jó egyetértés megzavarására felhasználhassék, mely különösen Erdélyben a lakosság és a katonaság közt eddig örvedetesen fennállott és mi remélem továbbra is fenn fog állani.”⁴³

Ennek szellemében a két elkövetőt mindössze 30 nap szobafogságra ítélték, majd a politikai hullámok csenedésével Dienstl eloláptették és szolgálati érdekből elhelyezték Kolozsvárról, Rüstov pedig leszerelt és a hadsereg főparancsnoka Albrecht főherceg vette demonstratív módon pártfogásába, majd alkalmazta egyik uradalmának jól fizető állásába.

40 Ugyanott. 22.o.

41 Szatmári Mór: Húsz esztendő parlamenti viharai. Amicus kiadás. 1928. 13.o.

42 Ugyanott. 15.o.

43 Idézi: Szatmári Mór: Húsz esztendő parlamenti viharai. Amicus kiadás. 1928. 14-15.o.

Bartha Miklós betegágyából már 1880 karácsonyán felkelt, 1881. január 1-én pedig „A halál nevében” címmel tollba mondta első cikkét: „Végig tekintek azok névsorán, akik szerencsétlenségem felett nyilvánosan feljajdultak, s míg egyfelől a megindulásnak egész mélységét érzem, másfelől megdöbbenve gondolok a tartozás ama nagyságára, mely a közhatalmú által egész életemre nehezedett.”⁴⁴

1881. május végén a Függetlenségi Párt elhatározta, hogy Kolozsvár mindkét kerületében indít képviselőjelöltet a kormánypárttal szemben. A város első választókerületében Bartha Miklós jelölték, a második kerületben Ugron Gábort. A szoros választási küzdelemben Ugron Gábort kilenc, Bartha Miklóst pedig negyvenhárom szavazattöbbséggel képviselővé választották. Barthát ugyanekkor Szilágysomlyón is megválasztották, de ő természetesen, tekintettel az előzményekre, a kolozsvári mandátumot tartotta meg.

Bartha 1884-ben Kolozsvárot a Szabadelvű Párt vezető politikusával, Hegedüs Sándorral szemben megbukott, de Csíkszeredában mandátumot szerzett és ismét bejutott a parlamentbe.

1884-ben megismerkedett Klein Frigyes gyalui birtokos leányával, Rózsikával, akit eljegyzésük után haláláig csak Rözgének becézett. 1885. március 31-én Gyaluban, szűk családi körben Kovács Ödön református teológiai tanár és lelkész összeadta a párt, ezzel Bartha Miklós harmadszor is házasságot kötött.⁴⁵

Ugyancsak 1885 márciusában indult meg az „Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület”, a legendás EMKE, amelynek életre hívásában Bartha Miklós főszerepet játszott.

Magyarországon az 1870-es évek második felétől kezdve egyre több egyesület, társadalmi kezdeményezés vette fel programjába a magyar nyelv és kultúra társadalmi eszközökkel történő terjesztésének gondolatát. Az 1880-as évek elején pedig megalakultak az első magyarosítást, a magyar szellem terjesztését kizárólagos tevékenységként megfogalmazó regionális közművelődési egyesületek: 1881-ben a „Sárosmegyében a Magyarságot és Népevelést Terjesztő Egyesület”, 1882-ben a „Csángó-Magyar Egyesület”, a „Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület”, a „Szatmármegyei Széchenyi Társulat”, a „Temesvári Magyar Nyelvtérjesztő Egyesület”, majd ennek fiók egyletei Orsován, Versecen, Pancsován, Nagybecskerekén, ugyanebben az évben a „Délmagyarországi Múzeum Egyesület”, a „Budapesti (majd Országos) Magyar Iskola Egyesület”, a „Pozsonymegyei Magyar Közművelődési Egyesület”.⁴⁶

Az országos példák nyomán és inspirálására Erdélyben is megkezdődtek az egyeztetések. Egy erdélyi egyesület megalapításának szükségességét talán Bartha képviselte leghatározottabban, így szinte törvényszerűen került az alapítási folyamat középpontjába. 1882 nyarán Bánó József, Hazslinszky Frigyes társaságában Bartha Miklós nevéhez fűződik az EMKE konkrét „kitalálása” is: „...akkor beszéltük meg, - úgymond - hogy mily szükséges volna Erdélyben is ily magyarosító egyesületet alapítani”⁴⁷ Ekkoriban születik meg Barthában egy magyar közművelődési egyesület létesítésének gondolata. 1882. december 6-án írja meg első cikkét „Magyar Egylet” címmel. Az Ellenzék két számában megjelent cikk adta meg az első lökést az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület megalakulására.

Bartha Miklós az EMKE megalapítását övező erdélyi sajtó polémiaiban is vezérszerepet vitt. Sorra jelentek meg cikkei a témában, egyeztetett, agitált, a leendő egyesület létrehozására indított gyűjtés élére állt. 1882-től kezdve újra és újra visszatért a témához: „Visszatérünk e tárgyra megint és ha kell, vissza fogunk térni tízszer és százszor, de elposványosodni nem engedjük az erdélyi „magyar kultúregylet” ügyét. Nem riaszt vissza a társadalom tétlensége, nem lohasztja erélyünket a sokszor tapasztalt közöny, nem ejt kétségbe a siker felől az a sajtóságság skepsis, mely darab idő óta a közélet terén megszokta szállani az embereket. Buzdítunk, kiáltunk, jajgatunk, magyarázunk...nem tesszük le a pennát, míg a magyar kultúregylet csábító alakja ki nem pattan az erdélyi társadalom honfíui aggodalmakban megöszült fejéből...nekünk a szervezkedésben lévő magyar államot erős szervezetű magyar társadalommal kell istápolnunk...e szervezkedés ne legyen zugegylet, hanem egy egész hálózat, erőteljes kötelékekkel, fiókegyletekkel, jól megválasztott agenciával.”⁴⁸

44 Ellenzék 1881.január 2. 1.o.

45 Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 26.o.

46 Sándor József: Az EMKE megalakulása és negyedszázados működése 1885-1910. Kolozsvár 1910. 66-70.o.

47 Ugyanott. 72.o.

48 Ugyanott. 74.o.

1884-ben az erdélyi közművelődési egyesület előkészítésére, Bartha részvételével, 27 tagú előkészítő bizottság, majd, szintén Bartha közreműködésével, 5 tagú alapszabály készítő bizottság alakult. 1885. április 12-én az EMKE alakuló, augusztus 31-re tisztújító közgyűlést hívott össze. Mindkét közgyűlésre hatalmas tömeg gyűlt össze.

„Oly nagy az érkező vendégek száma, hogy Kolozsvár összes bérkocsija és magánfogata nem elég a vasúttól az érkezők beszállítására, tehát Kornis Viktor gróf, Szentbenedeki nagybirtokos az urak és hölgyek élére állva, elől a Salamon országos hírű zenekarával és lovas bandériummal, ezer meg ezer emberből álló élő sorfal között, kik örömkönnyel szemükben és lelkesedéssel együtt éneklék a Hymnus-t, a Szózat-ot, és a Rákóczi indulót, gyalog jönnek be a lobogó tengerben úszó mai Ferenc József úton és Wesselényi utcán (akkor Nagy-utcán és Belhíd-utcán) s a Mátyás király-téri (akkor Fő téri) városháza elé vonulva, a vezető gróf úgy üdvözlö az erkélyen álló polgármestert, aki onnan megindulva válaszol.”⁴⁹ Az értekezletet üdvözölte Turinból Kossuth Lajos⁵⁰, az alapszabályokat pedig a Tisza Kálmán által vezetett belügyminisztérium 1885. május 21-én hivatalosan is jóváhagyta. Ugron Gábor és Bartha határozott fellépésének eredményeképpen az EMKE vezetésében a függetlenségi ellenzék az eredeti elképzelésekhez képest nagyobb szerephez jutott, valamint a választmány egyoldalú kolozsvári többsége is csökkent.

Az EMKE első elnöke Bethlen Gábor, Nagy-és Kisküküllő vármegyéék főispánja⁵¹ lett, egyik alelnöke Bartha Miklós, de az egyesületben vezető szerepet vállalt többek között Apponyi Albert, Bánffy Dezső, Szász Domokos, Ugron Gábor, Concha Győző, Kemény Gábor, Jókai Mór, Baross Gábor, Hermann Ottó. Ettől kezdve néhány évig Bartha munkásságának egy jó részét szentelte az EMKE szervezésének és népszerűsítésének. 1890-ben parlamenti interpellációban is foglalkozott az EMKE-vel.

Az 1887-iki általános képviselőválasztások alatt nem jutott mandátumhoz, de már novemberben Heltai Ferencsel szemben Udvarhely megye oklándi kerülete képviselőjévé választotta. 1888-ban egy ügynevezett társadalmi színművet írt Melanie címmel. Főképpen erdélyi közéleti szerepvállalására és politikai népszerűségére tekintettel, Ditrői Mór a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója befogadta el a darabot, amely március 22-ikén került először színpadra a kolozsvári közönség elé. Bartha hatalmas energiával vetette bele magát a színházi munkába. Pénzt szerzett, jótékonyági előadásokat szervezett, színészekkel tárgyalt darabja szereposztásáról. „Nagyságod szíves volt mondani - írta Bartha egy ismert színésznőnek - hogy kész lenne színművemnek egyik szerepét elfogadni, s egy jótékony célú előadásban részt venni. Ugy-e ez a kellemes udvariasság egy olyan kedves formulája volt, melyből jó nevelésű nagyvilági embernek tőkét faragni nem illik?...Szabad-e remélnem, hogy ama bizonyos szerepet elvállalja Nagyságod?... Ditrői igazgatóval közöltem, hogy Nagysád 7-ike körül ellátogat Kolozsvárra. Igen természetes, hogy ő kiváló szerencséjének tartja, ha Nagyságodat néhány fellépésre megnyerheti!”⁵²

Ebben az évben újabb családi gyász érte. Apósa meghalt s a családi birtokot sógora örökölte. Ugyanekkor az Ellenzék tulajdonjogát, kiadójának Magyar Mihálynak adta el, magának csupán a lap felelős szerkesztői pozícióját tartotta meg. Régi gyomorbaja kiújult, idegességről, levertségről panaszkodott. 1888 őszén idegfáradalmi gyógyítására az ausztriai Kaltenleutgebent keresi fel, ahol rövid pihenés után, ismét visszatért derűje, hiszen a következőképpen indokolja, hogy miért ment Ausztriába gyógyulni: „Mivel

49 Ugyanott.92.o.

50 „Erdély jobb keze hazánknak. Minden talpalatnyi térrel, mit ott a magyarság elveszít, hazánk ezeréves magyar állami jellegének biztonsága csorbul. Hazafiúi irányban ellensúlyozni a magyarellenes állambomlasztó bujtogatást, feltartani a magyarságot, visszaszerezni az elvesztett tért, fejleszteni a magyar közművelődést, - oly önvédelem, melyet minden magyarnak támogatnia kellene.” Kossuth Lajos sürgönye az EMKE alakuló közgyűléséhez. Ugyanott 89.o.

51 „Nagy s fontos szerep várakozott reá különösen Nagy-Küküllő megyében, mely a legutulzobb nemzetiségi megyék egyike volt; de Bethlen gróf, aki azzal a czállal és erős szándékkal vette át a kormányzást, hogy megyéjében a magyarságot erősebb alapra helyezze, hogy ezt szilárdítsa s terjessze, nem kímélve időt és fáradságot, oly csüggedetlen és kitartó munkásságot fejtett ki, mely által az akadály megszűnt akadály lenni s a tulzók elvei többé nem találtak termő talajra...ezrek kiáltottak fel s ezrek lelkesültek e választáson, midőn az elnöki székbe Bethlen gróf személyében a tiszta és igazi magyarság megtestesült példányképe ült” Somogyi Zsigmond: Magyarország főispánjainak albuma. Szombathely. 1889. 298.o.

52 Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Levelestár Bartha Miklós levele Prille Kornéliához. 1888. február 26.

nyakas valék, megmerevült a nyakam; mivel sokat jártam-keltem, megbénult a lábam; mivel mindent kikutogtam, meggyöngült a tudóm; mivel politizáltam, megnőtt az epém; mivel sokat dicsértek, meghízott a májám s mivel összeszámítottam Magyarország államadosságait, meghűlt a vérem.”⁵³

1889. május 27-én az Erdélyi Irodalmi Társaság választotta tagjai közé. 1890-ben, a Függetlenségi Párt kétváltásakor Ugron Gábor támogatására nagyszabású pártszervező körutat tett az országban. Ebben az időben Hosszú-Macskáson 300 holdas birtokot vásárolt magának. A birtok közepén lévő ház tervezését és felújítását maga intézte és felügyelte. Az elkészült ház homlokzatára íratta feleségének emléket állítva a „Rözge-lak”. elnevezést, alá pedig az „Imádkozzál és dolgozzál” bencés jelmondatot.⁵⁴ Feleségével ezután ideköltözött és a későbbiekben is a nyarakat rendszeresen a hosszú-macskási birtokon töltöttek.

Az 1890-es évek elején kolozsvári lakásukat eladták, Budapestre költöztek, ahol Bartha kezdetben az 1891-ben alapított Magyar Hírlapnak, majd pedig a Holló Lajos által megindított Magyarországnak lett állandó munkatársa. 1890 után, az általános belpolitikai helyzet lassú átalakulása következtében az Apponyi Albert és Horánszky Nándor által vezetett 1867-es Mérsékelt Ellenzék és a Függetlenségi Párt mind közelebb kerültek egymáshoz, majd az 1892-iki általános választások előtt konkrét választási együttműködésre is léptek. A politikai szövetséget Kolozsvárott pecsételték meg, ahol Apponyi is megjelent, s itt Bartha gyakorlatilag vezérszerepet ajánlott Apponyinak a függetlenségi mozgalmon belül: „...ha a mérsékelt ellenzék elérte már célját, ragadd kezedbe a függetlenségi zászlót és vezess tovább!”⁵⁵

1892-ben újra bejutott az országgyűlésbe, a nagyajtai kerület választotta meg képviselőjének. Az 1892-96-os parlamenti ciklus legfontosabb kérdésében a polgári házasság ügyében erős harcot vívott a Wekerle-kormánnyal, a legtöbb vonatkozásban a kormány által betervezett egyházpolitikai reformok ellenében foglalt állást. Az ekkor megjelent, rendre országos visszhangot kiváltó nemzetiségpolitikai cikkei politikai támogatók és új előfizetők nagy számát vonzották a Magyarországhoz.

Amikor Kossuth Lajos 1894 márciusában elhunyt, a Függetlenségi Párt legjobb szónokát, Bartha Miklóst bízta meg, hogy Kossuth ravatalára koszorút helyezzen és a turini temetés alkalmával beszédet tartson az elhunyt kormányzó koporsója felett. Bartha Miklós a turini utat élete és politikai pályafutása egyik legmeghatározóbb élményének tekintette. Keresztfiához írott levelében gyönyörű szavakkal számol be Kossuth Lajos koporsója mellett átélt megrendítő pillanatokról: „...március 23-án délután, mikor másodszor jelentem meg a halottas háznál, engedélyt kértem és kaptam arra, hogy a nagy halottat láthassam. Ekkor bementem régi hálószobájába, s ott láttam kiterítve a magyar történelem legnagyobb alakját. Nem írom le neked érzelmeimet. Majd ha eléred ezt a kort, mikorra elméd és szíved oda fejlődik, hogy megmérni tudjad az ő alkotásainak nagyságát, jellemerejének szívósságát, életének szenvedéseit, külföldi működésének hasznait; ha mindezt majd összeveted a nemzetben rejlő erőik föltámadásával az ő vezérlete alatt, és ezen erőnek megrokkánásával a mások vezérlete alatt; ha majd látni fogod, hogy a békülékenységre átgúrt nemzet, miként hagyta őt legkétségbeejtőbb küzdelmei közben teljesen egymagára, elfordulva tőle és tanácsát ki nem kérve – egyszóval ha majd átérted és átérzed azt a világtörténelmi tragédiát, melynek hőse Kossuth Lajos: akkor fogalmat fogsz alkotni magadnak, a bánatnak, a keserűségnek, a tiszteletnek, a hálának, kegyeletnek és szeretetnek azon egymásra tornyosuló érzelmeiről, melyek lelkemet, életemnek e nagy pillanatában megrázták.”⁵⁶

Bartha 1895-ben a Magyarországon két cikkben is a Pesti Naplónak a Haas és Deutsch cég által a kormány részére történt állítólagos korrumpálásáról és megvásárlásáról számolt be érzékletes részletességgel. Wekerle Sándor, aki ekkor már nem volt miniszterelnök, sértve és találva érezte magát és sajtópert indított Bartha Miklós és a lapkiadó Holló Lajos ellen. Az izgalmas sajtóper azzal végződött, hogy Barthát hat hónapi államfogházban letöltendő elzárásra és ezer forint pénzbüntetésre ítélték. Az ítélet kihirdetését követően országos akció indult annak érdekében, hogy Barthát mentesítsék a büntetés alól. Bartha Miklós kegyelmi

53 Idézi: Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 32.o.

54 Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 33.o.

55 Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 34.o.

56 Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Leveletár. Bartha Miklós levele keresztfiához. 1894. április 7.

kérvényét rövid idő alatt – példátlan módon – több, mint háromszázhatvan ezren írták alá, akik között ott volt például Vaszary Kolos hercegprímás és Apponyi György, egykori kancellár is. A századvégen egyedülálló tiltakozás eredményeképpen az uralkodó kegyelmi úton elengedte Barthának a fogházbüntetést. A király kegyelmi kérvénye a büntetés megkezdését követő második napon érkezett meg, így Bartha Miklóst, mint egykor Táncsics Mihályt, közvetlenül a fogházból vitték vállukon hívei a Függetlenségi Párt ünnepi lakomájára, ahol élete egyik legmeggrázóbb beszédét mondta el tisztelőinek.⁵⁷

Jól jelzi ezekben az években Bartha Miklós politikusi tekintélyét, hogy Herceg Ferenc tulajdonképpen a Bartha-féle kegyelmi kérvénnyel kapcsolatos parlamenti félreértésnek⁵⁸ köszönhette Bánffy Dezső miniszterelnök kitüntetett figyelmét és politikai karrierjének repülő rajtját: „Bartha Miklós, a jeles publicista, az erdélyi ember családias gyűlölködésével támadta Bánffy Dezsőt. A Magyarországra írta cikkeit, amelyek rövid és tömör mondatokkal törték mozsárba a kormányt és a kormánypártot. Egyszer egy „Csürhe” című cikk gyönyörködtette olvasóit, a „Csürhe” címet nekünk, szabadelvűeknek adományozta. Néhány nappal a cikk megjelenése után a Ház folyosóján ívet tettek elém, hogy írjam alá. Felsőfolyamodás volt, amely kegyelmet kért Bartha számára, akit valami régebbi sajtóvétsége miatt egypár heti államfogházra ítélték. Már akkor vagy száz név volt az íven, ellenzéki és kormánypárti vegyesen; az előbbiek azért írták alá, mert rajongtak Bartháért, az utóbbiak, mert félték tőle. Úgy okoskodtam, hogyha aláírnám, akkor csakugyan megérdemelném, hogy a csürhéhez számítsanak, mert ez a tömeges kérvényezés nem egyéb, mint politikai tüntetés Bartha Miklós mellett. Tehát megtagadtam az aláírást. A dolognak híre ment, a baloldaliak szidták, mint a bokrot, de a mamelukok is, akik nagylelkű gesztussal már rákanyarították a nevüket a kegyelmi kérvényre, úgy találták, hogy föltűnési viszketegégekben szenvedek, és rossznéven vették, hogy különb akarok lenni, mint ők.”⁵⁹

Ennek az incidensnek a következtében viszont Bartha Miklós egyik legnagyobb ellenfele, Bánffy Dezső, felfigyelt a fiatal Herczeg Ferencre: „...alighogy leültem, Bánffy miniszterelnök odahajolt hozzám: „Akarsz delegátus lenni?” – kérdezte minden bevezetés nélkül...A miniszterelnök ettől kezdve a szívébe zárt, alig múlt el hét, hogy a budai Sándor Móric-palota vendége nem lettem volna.”⁶⁰

A többszöri frakció alakulások eredményeképpen a századvégen több új vezető politikus tűnt fel Bartha és Ugron mellett. Ekkor kapott szerepet az Ugron frakcióban többek között, a nagy szónoki tehetségű Polónyi Géza, majd a Magyarország főszerkesztője, Holló Lajos. 1895-ben hazatért Kossuth fia, Kossuth Ferenc, aki szerepet vállalt Justh és Eötvös mellett, így az általuk vezetett függetlenségi politikai irányzat vezető szerepe megerősítést nyert. Kossuth Ferencet a Függetlenségi Párt elnökének választották, majd az 1896-os országgyűlési választásokon a Függetlenségi Kossuth Párt vezető szerepe egyértelmű lett. Bartháék megsemmisítő vereséget szenvedtek, maga Ugron és Bartha sem szerzett mandátumot.

A választási küzdelemben a kormány szinte az összes befolyásoló erejét és pénzét a számára legveszélyesebbnek tűnő, kormányképességet megcélzó Ugron Pártra és a Nemzeti Pártra irányította, míg az alföldi megyékben domináló Kossuth-féle Függetlenségi Párttal kevésbé konfrontálódtak. Az anyapárt így továbbra is ortodox függetlenségi, liberális, politikát folytatott, Bartha konzervatív, agrárius, ám kormányképességre törekvő programja továbbra is kisebbségben maradt az ellenzéki piacon.

Bartha Miklós az 1896-iki választásoknál a gyulai kerületben a kormányhatalom és személyesen Bánffy miniszterelnök politikai nyomása alatt Terényi Lajossal szemben elbukott. Bánffy különböző csatornákon mintegy százezer Ft-ot juttatott a gyulai kerületbe Bartha megbuktatása érdekében.⁶¹ Csak egy év múlva jutott vissza a parlamentbe, amikor a Terényi halálával megüresedett kerületben Bodoki Zoltán szabadelvű párti jelöltet sikerült legyőznie. A gyulai választások után nagybeteg lett, hosszú ideig Budapesten a Kéty-klinikán feküdt, majd hosszabb időre egészségügyi utazást tett az Adrián.

57 Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 21.o.

58 Herczeg Ferenc emlékezései. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest 1985. 306-310.o.

59 Ugyanott. 306.o.

60 Ugyanott. 307.o.

61 Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 22.o.

1898-ban a budapesti Egyetemi Kör dísztagjává választotta, ugyanebben az évben írói érdemeinek elismeréséül a Petőfi Társaság tagjai sorába választotta. 1899-ben nyújtotta be a Vígsházhoz „Feleség” című társadalmi drámáját, amelyet azonban csak három év múlva 1902-ben adott elő a színház.

Bartha ebben az időben hozzáfogott régi tervének megvalósításához: az ország nemzetiségi peremvidékeinek szisztematikus vizsgálatára és elemzésére készült. Újra bejárta a Mezőség románok lakta területeit a Székelyföld veszélyeztetett peremterületeit, majd 1900 őszén elfogadja Egán Ede meghívását a Kárpátaljára a kormány hegyvidéki akciójának tanulmányozására.

Bartha kárpátaljai élményei és tapasztalatai alapján 1901. január 1-én kezdte meg az Ellenzékben a Kazárföldön című tárcasorozatának közlését, melyet még ugyanebben az évben könyv alakban is kiadott. A cikksorozatnak és a könyvnek elementáris sikere lett. A Kazárföldön az észak-keleti országrész, a Ruténföld társadalmát és szociális valóságát, valamint ezzel párhuzamosan a Földművelésügyi Minisztérium, Egán Ede miniszteri megbízott által vezetett u.n. ruténmentő akcióját igyekezett bemutatni szociografikus módszerekkel: „Búzatermő Magyarországnak van egy vidéke, a hol a nép évről-évre éhezik. Nem ismeri a jóllakás állapotát. Egész élete abban a sóvárgásban telik el, hogy jóllakhassék. Íme, az állattá fajulás útja. A kutya ragadozóvá lesz, a veréb tolvajjá, ha éhes. A birka bőg, a ló nyerít. Ez a szegény nép sem tolvajjá, sem martalóccá nem lett. Nem is kiabált. Némán tűr évtizedek óta...alkalmam nyílt megnézni a nép életmódját, szokásait, vagyoni és kulturális állapotát. Érintkeztem papokkal, jegyzőkkel, bírakkal, erdészekkel, kerülőkkel, földművelőkkel, boltosokkal, napszámosokkal, tanítókkal, korcsmárosokkal, uzsorásokkal, nagyúri családdal és szegénységben sinlődő ruthén háznéppel.”⁶²

1899-től újra közeledés indul meg a két függetlenségi irányzat között, Kossuth Ferenc több gesztusa nyomán, Bartha személyes szerepvállalásával, végül a két párt 1901-ben újra egyesült.

1901-iki választások alkalmával ismét Gyulán lépett fel, de olyan mérvű korteskedést folytattak ellene, hogy megbukott. Ám annál nagyobb lelkesedéssel választották meg Zentán, ahol ebben az évben és az 1905-iki választásoknál is mandátumot szerzett, így Zentát egészen haláláig képviselte. Az 1901-es választások után Bartha lemondott az Ugron-féle Függetlenségi Párt vezetéséről, helyére Szederkényi Nándor került.

Életének egyik csúcspontjára jutott, amikor 1902. október 12-én, Fadrusz János monumentális Mátyás szobrának avatását követően, az Erdélyi Irodalmi Társaság ünnepélyes felolvasó ülést rendezett, amelynek két programpontját a legnagyobb magyar író, Jókai Mór ünnepi beszéde és Bartha Miklós ünnepi felolvasása képezte.

Bartha Miklós a parlamentben utoljára 1904 őszén szólalt fel. 1905. október elején hirtelen beteg lett. Régi gyomorbetegsége kiújult, ágynak dőlt, orvosa eltiltotta bármilyen izgatottságot előidéző tevékenységtől. A Magyarországon napról-napra írott vezércikkei elmaradtak. Állapota rosszabbodott, 1905. október 19-én este 8 óra előtt, rövid szenvedés után, Budapesten Deák Ferenc utcai lakásán Bartha Miklós, a „vihar emberi alakban” örökre elnémult.

Halála országszerte, pártkülönbségre való tekintet nélkül, mély és őszinte részvétet keltett. „Nem tudnám magamat becsülni és nem tartanám magamat igaz magyar nőnek, ha bár egy csekélységgel, de hozzá nem járulnék az ő síremlékéhez. - írta gyászolói százezrei közül, egy vidéki özvegyasszony a halála utáni napokban.⁶³ A nemzeti közvélemény a kor legbátrabb magyar politikusaként tekintett rá, külön gyászolta Erdély és a szűkebb szülőhaza, Székelyföld, Udvarhely és Rugonfalva.

Bartha élete és politikai életműve összeforrott a Függetlenségi Párt, a magyar függetlenségi mozgalmak történetével. Több, mint három évtizedig a magyar függetlenségi politika egyik legfontosabb pártvezetője, harcosa és vezető publicistája volt. A dantoni természetű és képességű⁶⁴ Ugron Gáborral történő találkozását követően pedig a függetlenségi gondolat modernizálásának és piacosításának, valamint a párt fragmentizációjának is kiemelkedő alakítója és befolyásolója lett. 1874 februárjában a Balközép egy részéből és a 48-as Pártból megalakult az Egyesült Közjogi Ellenzék, amely ugyanezen év májusában felvette a Negyennyolcas Függetlenségi Párt nevet. A párt többsége az önálló magyar állami függetlenség megteremtését tartotta a legfontosabb politikai célkitűzésnek.

62 Bartha Miklós: Kazár földön. Kolozsvár. Ellenzék könyvnyomda. 1901. 7-9.o.

63 Magyarország 1905. 273. szám 3.o.

64 Pethő Sándor megfogalmazása. Lásd: Pethő Sándor: Politikai arcképek. Az új Magyarország vezéregyéniségei. Budapest 1911. 98-101.o.

„Magyarország legyen önálló független magyar állam, mely minden idegen beavatkozástól mentesen intézze minden ügyeit, mely teljes önállósággal bírjon a polgári közigazgatáson kívül a hadügy, pénzügy, nemzetközi viszonyok és a közgazdaság minden ügyében”- rögzítette az 1874-es hivatalos pártprogram.⁶⁵ A párt általános politikája tulajdonképpen a korábbi 1849-es típusú radikális politikai programokat aktualizálta. A függetlenségi politikusok kimondva, vagy kimondatlanul azt vallották, „...hogya a párt célja nem is elveinek belátható jövőben való gyakorlati megvalósítása, hanem – a függetlenségi eszmének ideális kultusza, fenntartása.”⁶⁶

A párt politizálásában egyre lényegesebb akadályt képezett az a minden tekintetben inparlamentális és alig titkolt premissza, hogy a pártprogram megvalósítását, azt, hogy a választásokon többséget szerezve a program az adott keretek között valósággá válhatna, a párt vezetői tulajdonképpen nem hitték.

A Függetlenségi Párt „öntudatos kormányképtelenségével lehetetlenné tette – a parlamenti váltó-gazdaságot s így magának a parlamenti rendszernek a megerősödését. De ugyanakkor megőrölt, mert teljes meddségre kárhoztatott és önmagával meghasonlásba kergetett egy csomó, valóban fényes parlamenti tehetséget és elsőrendű kvalitást; - nem is számítva azt a tömeget, mely rendületlen bizalommal hitt az élen haladó vezéregyéniségekben, s mely ilyenformán hitet, küzdelmet és olykor vagonot – hiába áldozott.”⁶⁷

Bartha Miklós ennek a tisztán teoretikus politizálásnak volt – Ugron Gábor mellett – a legfaj súlyosabb párt- és függetlenségi mozgalmon belüli kritikusa. Bartha az évek során egyre hangsúlyosabban képviselte pragmatikus politikai megfontolások beépítését a függetlenségi stratégiai elképzelésekbe.

1881-ben a függetlenségi programmal megválasztott erdélyi képviselők külön országgyűlési csoportot hoztak létre, majd ezzel egyidejűleg elképzeléseiket önálló programban jelentették meg. A program elkészítésében Barthának főszerep jutott. Az 1881-es programmal először jelent meg a függetlenségi ellenzék körében a kormányképességre törekvés gondolata. Ez a politikai elképzelés vezetett el majd végső soron odáig, hogy az egyesült ellenzék 1906-ban kormányképes erőként hatalomra kerülhetett.

Az 1881-es program a függetlenségi törekvések megvalósításának lépcsőzetes bevezetését képviselte. Az önálló magyar hadsereg gondolatát például – ellentétben, az egész korszakban hivatalos függetlenségi állásponttal – „megrázkódtatás nélkül, lépcsőzetesen” akarták kivetelni „a fennálló rossz és kárhoztatos rendszer szervezetéből”, a delegációkat pedig akkor törölték volna el, „ha a körülmények úgy kívánják”⁶⁸

A program először fogalmazta meg a nemzeti agrárius, antimodernizációs elképzeléseket ideologikus formában. A magyar vidék, a kis- és középbirtok érdekében átalakított vámvédelem a program hangsúlyos részét képezte: „Kívánjuk, hogy a vámszövetség felmondassék és az önálló vámterület alapján földművelésünk és iparunk érdekében külfölddel vám- és kereskedelmi szerződésre függetlenül léphessünk.”⁶⁹

A programban a vámvédelem nemzetiségpolitikai vonatkozásokkal is erősödött: „...követeljük, hogy a román és szerb szarvasmarha behozatala eltiltassék, különben saját piacainkat elfoglalják és a marhavész behurcolása által állományunkat megtizedelik. A Romániával kötött szerződés felmondását és annak nyers termelésünk védelmére módosítását, mint az erdélyrészi földművelés életfeltételét hangoztatni fogjuk.”⁷⁰

Bartha egy röpiratában konkrétan is kifejtette az általa képviselt politikai-stratégiai fordulat részleteit. A függetlenségi mozgalmon belül az addigi elvfenntartó passzivitás helyébe egy megfontolt realpolitikát ajánlott: „...a ki pedig 48-asnak mondja magát, de 49 szellemében dolgozik, annak csakugyan nincs joga a korona bizalmához. Már pedig e bizalmat, ha elveinket érvényre akarjuk emelni, éppen úgy meg kell nyerni, mint a nemzet bizalmát.”⁷¹

65 Mérei Gyula-Pölöskei Ferenc (szerk.): Magyarországi pártprogramok 1867-1919. Budapest 2003. 108.o.

66 Deák Albert: A parlamenti kormányrendszer Magyarországon. Budapest 1912. II. rész 130.o.

67 Ugyanott. 135.o.

68 Mérei Gyula: Magyar politikai pártprogramok (1867-1914). Budapest 1934. 287.o.

69 Ugyanott. 288.o.

70 Ugyanott. 288.o.

71 Bartha Miklós: A függetlenségi párt. Kolozsvár 1890. 24.o.

A Függetlenségi Párt belső válságáért az öncélú és felszínes radikalizmust tette felelőssé: „...mivel egy szélső párt a világon mindenütt abban a szerencsében részesül, hogy a rakoncátlan elem inkább csatlakozik hozzá, mint egy másik párthoz: ennél fogva, a miként nőttünk szám szerint, abban az arányban nőttünk az abczugosokkal is.”⁷²

1882-ben a Függetlenségi Párt radikális és antiszemita csoportjainak erősödése következtében, annak ellenhatásaképpen, Ugron és Bartha országgyűlési frakciója már harminc főre növekedett. Bartháék ekkor kezdték meg első gyakorlati politikai tapogatózó lépések megtételét a Szilágyi Dezső által vezetett, 67-es alapon álló, Mérsékelt Ellenzék irányában.

1884-ben a párt felvette a Függetlenségi és 48-as Párt nevet, Mocsári Lajost pedig Irányi Dániel váltotta a párt élén. A megújult pártba Madarász József radikális csoportja és a Verhovay Gyula és Vadnay Andor által vezetett függetlenségi antiszemita azonban nem léptek be.

Az 1899-ben megindult nagy véderővita és a honossági törvénnyel kapcsolatos taktikai kérdések újra megosztották a pártot. Bartháék képviselői csoportja nem helyezte a függetlenségi politika radikalizálódását és személyeskedés térnyerését a parlamenti munkában.

1890-ben Ugron és Bartha, valamint 15 országgyűlési képviselő kilépett a Függetlenségi Pártból és önálló 48-as Pártot alakítottak. A párt Bartha racionális és kormányképes alternatíváját igyekezett gyakorlati formába önteni. A párt a közjogi követelések tekintetében a fokozatosság elvét hangsúlyozta, fellépett a 49-es típusú szimbolikus politikai akciók ellen, a magyar parlamenti szabályokat és stílust európaibbá igyekezett formálni, a közös delegációkban való politikai szerepvállalást pedig saját maguk számára elfogadhatónak ítélte.

Az 1892-es választásokon az anyapárt ellen Ugronék pártja számos kerületben vereséget szenvedett, így Bartháék formálódó új politikai alternatívája egyelőre nem tudott tovább erősödni.

Irányi Dániel halála után a Függetlenségi-és 48-as Párt elnöki tisztét Eötvös Károly foglalta el, ám az egyházpolitikai kérdések ügyében fennálló nézetkülönbségek okán rövid időn belül maga az elnök lépett ki, így immár három részre szakadt a függetlenségi mozgalom. Eötvös Károly utódja az anyapárt élén Justh Gyula lett, aki a polgári házasság ügyében a párttagok számára - nem utolsó sorban a pártegység megőrzése érdekében - a lelkiismereti szavazás álláspontjára helyezkedett. Ennek hatására az Ugron-Bartha frakció visszalépett az anyapártba, viszont 1895 tavaszán Justh is kilépett a pártból, egyesült Eötvös csoporttal és közösen megalkotották a Liberális Függetlenségi Pártot, amely az egyházpolitikai kérdésekben a szabadelvű reformokat és nagyjából a kormány álláspontját tette magáévá. A pártkörben maradt függetlenségi képviselők az egyházpolitikai konzervativizmus alapján álló Bartha Miklóst választották a párt elnökének.

Bartha újkonzervativizmusának egyik fontos eleme volt ebben az időben, hogy pártjának Kossuth által is támogatott többségi álláspontjával szemben mindvégig kitért az egyházi reformok ellenzőinek táborában. A katolikus egyház gyengítését elsősorban nemzetpolitikai értelemben tartotta veszélyesnek.

„Az egyház nem egyéb, mint vallásilag szervezett társadalom. És most az állam a maga hiányzó életerejét azzal akarja pótolni, hogy az egyháztól, ezen vallásilag szervezkedett társadalomtól vegyen el újabb és újabb erőket. Ezen eljárást két okból helytelenítem. Először azért, mert a magyar állam szuverenitásának hiányzó életfeltételeit azon erő, melyeket az egyháztól venne el, úgy sem pótolnák; másodsor helytelenítem azért, mert egy ilyen csonka állami organizmusnak, amely éppen sokasága miatt sok tekintetben bécsi kegyelemtől függ, nem akarom kiszolgáltatni a magyar társadalom összes életerejét.”⁷³

Bartha, mint református felekezeti, különleges szerepet vitt az egyházpolitikai küzdelmek parlamenti vitájában. Ady jól látta, hogy „Bartha Miklós a többek között azért becses az ultramontanoknak, mert reformátusnak született.”⁷⁴

A felfokozott politikai küzdelemben innen már csak egy lépés volt az antiszemita vádjának felbukkanása. Bartha is világosan érezte az ilyen jellegű összefüggéseket. A Kazárföldön kiadása előtt például akkurátus apró-

72 Ugyanott. 19.o.

73 Képviselőházi Napló 1892-1895 XI. kötet 177.o. 1894 III. 17.

74 Ady Endre összes prózai munkái. Budapest 1955. III. kötet 171.o.

lékossággal, széles szakmai körökben, zsidó történeti és módszertani kérdésekben tájékozódott és kért szakmai tanácsokat. Ennek is köszönhető, hogy a könyv megjelenése után a magyarországi sajtóvisszhang alapvetően pozitív volt és elsősorú többségében elvetette és alaptalannak tartotta Bartha antiszemitizmusára vonatkozó vádakat.

„Írhat-e így antiszemita? Szólhat-e ennyire gyöngéden és humanus módon az, aki üldözni akarja a zsidót? Nem. Így csak az szokott írni, aki az emberiséget nem vallási meggyőződés szerint osztja részekre, aki az emberiség szociális jelentőségű egységévé tartozóságát művelt lelkiületével felismerte.”⁷⁵

Bartha világgképében és nemzetiségpolitikai elképzeléseiben kitüntetett szerepet játszott a tradicionális magyar közjogi-közigazgatási szerkezet védelme és elemzése. Az 1880-as évektől kezdve megingathatatlan elvi következetességgel az állami centralizáció ellenében, az önkormányzati autonómia védelmében és növelése mellett szólalt meg. A helyi politikában és intézményrendszerben a nemzeti erők legértékesebb, pótolhatatlan részét látta: „A vágy tehát teljesül; nem fogunk politizálni. Elszokunk a közügyekben való részvételtől; üresen maradnak a tanácsstermek; a közpálya önkormányzati lépcsőzetén kényelmesen járhat föl és le a kerületi főnök, nem fog útjába állani senki, de jól jegyezze meg a kormány, támogatni sem fogja senki. Igenis támogatni fogják a kéregetők, a kapaszkodók, a megrémültek és sütkérezők; de az önkormányzatnak azt az elemét, mely hazafias buzgalomtól vezéreltetve, pártoktól és kormánytól függetlenül egyedül az igazságot keresi, el fogja veszíteni az ország s ezzel együtt elveszíti azt az erőt, melyre közveszély idején mindig teljes bizalommal számíthatott hazánk.”⁷⁶

A törvényhatóságokról szóló parlamenti vitákban Bartha hatékonyan cáfolta azt az érvelést is, hogy a kinevezési rendszer csökkentené a megyékben a nemzetiségi feszültségeket. Bartha szerint Erdélyben a nemzetiségi többségű megyékben ekkor már csak a vármegyei önkormányzat tartotta fenn a magyar igazgatás folytonosságát. „Összes intézményünk közül egyedül a vármegye tisztán magyar alkotás, olyan, amelyet magyar szükségletekhez és viszonyokhoz történetileg alkotott és teremtett a magyar Gényusz.”⁷⁷

Bartha újkonzervatív fordulatának igen fontos elemét képezte a szektás jellegű függetlenségi politikával való fokozatos szembefordulása. Az üres jelszavakkal, politikai lózungokkal operáló függetlenségi mozgalom, a nemzetieskedő magyarosító szervezetek mind több kritikát kaptak Barthától. „Az EMKE azért jött létre, hogy a folyton tartó oláhosodásnak véget vessen. Fájdalom, nem felel meg a várakozásnak. Összegyűjtötte vagyonát, de nincs a küzdelemhez se eszméje, se energiája. Volt kidolgozott terve, de nincs végrehajtási érzéke.”⁷⁸

„Gondolatban szegények, eszmékben ínségesek, tudásban nyomorúságosak... kölcsönös nagyzási hóbortra és önbálványozásra vannak berendezve.”⁷⁹

Bartha politikai filozófiájában az 1890-es évek közepére megszilárdult egy asszimiláció ellenes, a korabeli uralkodó liberális és függetlenségi nacionalista elméletekkel a legtöbb lényeges kérdésben szembeforduló kárpat-medencei nemzetiségi együttélési modell.

„Az a felfogás, hogy a szolgabíró a maga csendőreivel magyarrá teszi az idegen ajkúakat: ábránd. E végből az erőszak olyan eszközeihez kellene a hatalomnak nyúlni, mely nemcsak mindnyájunknak szabadságát veszélyeztetné, hanem nemzetközi fellépéseket is provokálna. És itt ismét hivatkozom az 50-es évek tanúságára és II. József korára. Az állam mindent megtett a germanizáció érdekében s a kísérletből nemzetünk fájérzulete megerősödve jutott ki. Részemről arra, hogy magyarosítson, soha sem adnék felhatalmazást a kormánynak; nem, mivel az a hatalom felesleges kitégítése lenne, miután a magyarság szupremáciája értelemben, vagyonban és államfenntartó képességben amúgy is történelmi tény; hanem igenis kötelességei közé tartom oda hatni, hogy nyelvkülönbség nélkül mindenki a haza szeretetében neveltessék fel, hogy mindenkivel megértessék a közös múlt kötelező hagyománya s az állami életközösségnek minden feltétele... Nem mesterséges asszimilációra van szükségünk, hanem megbízható polgárookra, kik érejtársaink legyenek a jóban és rosszban. A nem-

75 Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 332.o.

76 Képviselőházi Napló 1884-1887 III. kötet 16.o. 1886. III. 2.

77 Idézi: Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 84.o.

78 Reggeli Újság 1898. november 17. 1.o.

79 Magyarország 1902. 17. szám 1.o.

zetiségeket nem elnyomni kell, hanem felvilágosítani. Azzal a ténnyel, hogy poliglott ország vagyunk, csak az számol józanon, aki egyfelől példásan tud büntetni ott, hol az állami egyszisztencia feltételei támadtatnak meg, másfelől a testvéries érzületet ápolja a most divatra kapott faji falánkság ellen.”⁸⁰

Bartha elképzeléseiben a magyar történelmi alkotmányosság képezte az alapját a nemzetiségekkel megvalósított együttműködésnek: „A hódítási politikának nincs meg nálunk semmi előfeltétele. Létezésünknek, fejlődésünknek, egész állami organizmusunknak történelmi alapja van. Amely percben megengedjük, hogy szervezetünknek más alapja is legyen, mint a történelmi jogfejlődés, abban a percben az illetéktelen aspirációknak s a válságra törekvő átalakulásoknak egész sorozata előtt megnyitottuk a zsilipeket.”⁸¹

Barthát nemzetpolitikai munkásságában mindenekelőtt a történeti Erdély megvédésének a problematikája, az erdélyi román-magyar viszony alakulása érdekelte. Az erdélyi nemzetiségi kérdés két fő dimenzióját a román középosztály tudatos és ellenséges elzárkózásában, valamint a román néptömegek műveletlenségében és politikai célzatú tudatlanságban tartásában jelölte meg. Ennek alapján vált lehetségessé egy, párhuzamos állami struktúrák kiépítéséig eljutó, román világ megerősödése a 19. századi Magyarországon: „...ők választókerületet alkotnak maguknak a román vidékeken, rendszeres választásokat ejtenek meg s összegyűlve Nagyszebenben, rendes megalakulással országgyűlésnek tüntetik fel magukat, határozatokat hoznak politikai tekintetben, és a határozatokat magukra nézve kötelezőknek ismerik el. Ilyen határozatok egyike, és pedig a legfontosabb a passzivitás, melyet két évtized óta fenntartanak, és amely lényegében nem egyéb, mint a fennálló törvényeknek nyílt el nem ismerése. Vegyük ehhez, hogy külön tisztviselői kart, külön román egyetemet kivannak maguknak a magyar állam költségén, hogy az Unióra vonatkozó összes törvényeinket nem ismerik el magukra nézve kötelezőknek, azzal a megokolással, hogy a román nemzet ezen törvények meghozásába nem folyt be... Ilyen az erdélyi részekben az oláh társadalom, ilyen felfogással, ilyen elzárkózottsággal. És én ebben igen aggasztó tünetet látok, mert a faji keretekre oszlott társadalomtól, ha állandóan résen nem vagyunk, csak egy lépés van odáig, hogy hazánkban a politikai egység is megbomoljék.”⁸²

Bartha egész politikai hitvallását alapjaiban meghatározta és egész életében romantikus hevülettel hitt abban, amit 1894-ben Kossuth Lajos koporsója mellett fogalmazott meg: „...mikor koporsójára téve jobb kezemet, beszéltem fölötte: az a gondolat töltötte el egész valómat, mintha egy begöngyölt zászló mellett állanék, mely alatt, ha kibontatik, mindig kész lesz a magyar nemzet győzelembe és halálba rohanni.”⁸³

Legutolsó, még életében megjelent írásában, halála előtt néhány nappal írta: „Aggódok, mert hazámat szeretem. Nem félek, mert bízom a nemzetben. Legyünk készek áldozatokra. Hiszen a küzdelemnek mindig van áldozata. Ne kételkedjünk a győzelemben, mert még mindig győzött az igazság. Megtört reményeinket őszintén siratom. Győzelmünket hiszem, vallom és várom.”⁸⁴

80 Képviselőházi Napló 1881-1884 V. kötet 1884. XII. 10.

81 Képviselőházi Napló 1881-1884 V. kötet 1882. V. 23.

82 Képviselőházi Napló 1892-1897 VI. kötet 1893. X. 5.

83 Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Levelestár. Bartha Miklós levele keresztfához. 1894. április 7.

84 Magyarország 1905. IX. 23. 1.o.

Bosznia megszállása tárgyában

Tisztelt ház! (Halljuk!) Érzem a feladat nehézségét, midőn ily mulatságos szónoklat után kell beszélni. (Derűtlenség a szélső baloldalon.) Én nem ígérhetem meg a tisztelt háznak, hogy szintén ilyen mulatságos leszek; még csak azt a csábító alkalmat sem kívánom kihasználni, hogy rámutassak arra, hogy minő dubiosus⁸⁵ helyzetbe jutottunk mi akkor, midőn Boszniát elfoglaltuk, miután Boszniát Kőrössy Sándor tisztelt képviselőtársam a muszka szeleolyuknak nevezte el. (Derűtlenség a szélső baloldalon. Felkiáltások a jobboldalon: Nem azt, Konstantinápolyt!)

A bosnyák okkupáció⁸⁶ kérdése most már hetedszer van tárgyalás alatt s ha én mégis türelmet és meghallgatást kérek, ezt teszem azért, mert nekünk kötelességünk 7-szer és 100-szor is megkísérteni a rossz megakadályozását. És teszem másodszer azért, mivel a megszállás ügye, azon perctől kezdve, midőn állandó építkezésekre pénz szavaztatott meg, az annexió stádiumába lépett.

Aki figyelemmel kísérte azon kétértelműséget, mely a kormány tényei és nyilatkozatai közt van, az egy félreismerhetetlen rendszer láncolatát fődözhette fel, mely, bármennyire mérsékeljük magunkat, nem nevezhető egyéneknek, mint az ámítás láncolatának. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Mert egyfelől kimondani, hogy a szomszédságunkba nem tűrhető meg a folytonos zavargás s másfelől megkötni a török kezét, mely meg akarta s meg is tudta volna azt fékezni; egyfelől kimondani azon törekvést, hogy a Balkán-félszigeten a hatalmi és birtoklási viszonyok ne változzanak, másfelől tétlenül nézni az orosz térfoglalást; egyszóval, hirdetni egyfelől, hogy politikánk iránya, sakkhúzás az orosz ellen, másfelől belemenni a három császár szövetségbe s akkor megjelenni Berlinben, hogy a terített asztal hulladékát egy mandátum fejében nekünk dobják: ez uraim oly visszaélés a szavakkal, oly játék azzal a bizalommal, melyet kormányunk a többségtől nyer, oly átlátszó mestersége a hangulatsinálásnak, minőre példát nem igen tudok s melyet sem menteni, sem igazolni, sem indokolni nem lehet. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Megmértem azon érveket, melyek a keleti terjeszkedés érdekében mondattak el úgy a képviselőházban, mint a delegációban s nem az én hibám, tisztelt ház, ha azokat súlytalanoknak találtam. (Tetszés a szélső baloldalon.) E tekintetben nem képez kivételt a Csiky Kálmán képviselőtársam beszédje sem. (Halljuk!) Ő a helyett, hogy az okkupáció politikáját védelmezte volna, helyesnek találta a függetlenségi párt bírálataiba bocsátkozni s minket türelmetlenséggel vádolni.

No hát, tisztelt ház, mikor azt látjuk, hogy Dárday tisztelt képviselőtársam helyteleníti a politikát, de azért megszavazza a fedezetet, hogy Jókai tisztelt képviselőtársam odáig jutott, hogy mentő eszméért immár a közös kormányhoz folyamodik, (Helyeslés a bal- és szélső balfelől.) de azért mégis megszavazza a fedezetet; Csiky Kálmán úr lehetetlenségnek ismeri el e politika megítélését, de azért megszavazza a fedezetet; a miniszterelnök úr azt állítja, hogy a lázadás el van fojtva, mert argumentáció keretébe ez illik; viszont Hegedűs Sándor képviselő úr azt állítja, hogy a lázadás nincs elfojtva, mert az ő argumentációjának keretébe ez illik. (Úgy van! A bal- és a szélső balon.) Csoda-e, ha némely képviselőtársunknál elszakad a türelem fonala? (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Azt mondja Csiky Kálmán képviselő úr, hogy ő már 1878-ban így gondolkozott. De elfelejtette a tisztelt képviselő úr azt, hogy ezen program alapján nem választották volna meg. Annyi bizonyos előttem, hogy azt senki sem ígérte meg programbeszédében, hogy elszegényedett hazánk rovására ily sok milliót fognak könnyelműen megszavazni. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Az egész indokolás e néhány szóban foglalható össze: állást kell foglalnunk Oroszországgal szemben.

Hát éppen ez az, amit nem látok Bosznia elfoglalásával elérve. Aki harcra készül, az nem gyengíti magát. Már pedig tény, hogy Bosznia nem erőt ad nekünk, hanem leköti erőink egy részét. Hadászati pozíciónk rossz, mert nincsenek szállítási eszközei s nincsen alkalmas topográfája arra, hogy nagyobb mérvű mérkőzésnek lehessen a színhelye. Közgazdasági tekintetben hátrányos, mert egyfelől nem alkalmas útja a keleti kereske-

désnek, mert erre a Duna kínálkozik, másfelől a szegény talajt kultiválatlan⁸⁶ nép lakja, melynek csupán adminisztrációja mindig többre kerül, mint amennyi terhet ők elviselni képesek.

Egyébiránt nem is volt komoly szándéka kormányunknak a szláv hatalmi terjeszkedés meggátolása. Ha komoly lett volna a szándék, akkor nem Boszniát hódították volna meg, mellyel éppen a ragály egyik fészket ültették át a monarchiába, hanem kihasználták volna azt a helyzetet, melyet úgy a törökök hősie ellenállása, mint a magyar nemzet egységes közérzete annak idejében nyújtott. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Az egyértelműségnek, az áldozatkészségnek, a lelkesedésnek az a neme, mely akkor mutatkozott, csak nagy ritkán, a közös veszély érzetének élénk hatása alatt szokott előfordulni a nemzetek életében. Ily alkalmat államférfinak elszalasztani nem szabad. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Ha kormányunk fölismerne volna azt a nagy erőt, melyet a monarchia mindkét államában a közlekedés rejt magában, erős kezekkel markolhatta volna meg az események kerekét. De a kormány meglegedett egy demetirozott toaszt meghallgatásával s összedugodt kézzel várta, hogy miként hal ölebe Bosznia képeben az osztozkodás prédája, csupán arra tette magát érdemessé, hogy szaporítsa a történelem ama szomorú alakjainak számát, (Helyeslés a szélső balfelől. Halljuk! Halljuk!) kiknek a feladat meghaladta tehetségüket s kicsiny eszközökkel tétovázva jelennek meg a nagy események fórumán s akaratlanul bár, de nemzeti válságok előkészítői lesznek. (Helyeslés és tetszés a szélsőbalon.)

De még egy körülmény van, mely azt bizonyítja, hogy önök maguk sem hiszik, hogy Bosznia megszállása és ma már annektálása előkészület volna az orosz hatalmi terjeszkedés meggátolására. Önök maguk bevallották a 78-iki feliratban, hogy az okkupáció súlyos akadályát képezi államháztartásunk rendezésének; bevallották, hogy általa veszélyeztetve van az önök által féltékenyen őrzött dualisztikus rendszer, mert oly elemek csatoltattak a monarchiához, melyek a nemzetiségi egyensúlyt megzavarhatják.

No hát, tisztelt ház, aki mérkőzésre készül, avégből, hogy egy világhatalom továbbterjedésének útját állja, az nem azzal kezdi, hogy a dualizmusban általa elértnek vélt állami konszolidációt a bomlás veszélyének tegye ki és saját pénzerejét és hadi reputációját⁸⁷, lehet nehéz, de mindenesetre dicstelen csatározásokban elsorvassza. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Bármennyit latolgassam a keleti terjeszkedés érdekében felhozott indokokat, én Bosznia meghódításában, melyben kár és sok rossz van, de haszon és jó semmi sincs, nem látok egyebet, mint kísérletet az olasz- és csehországi csorbák kiközösülésére. A koronából az európai viszonyok hatalma alatt kihullott egy pár drágakő s kormányunk elég ízléstelen azt hinni, hogy e drágaköveket pótolni lehet Boszniából idehozott értéktelen szikladarabokkal. (Helyeslés a szélső balfelől.)

Nekem, tisztelt ház, nincsen bátorságom ilyen politikát támogatni. Én soha és semmi körülmények között nem tartom megengedhetőnek azt, hogy a népek indokolatlan kedvtelések luxus articulusanak tekintessenek. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Am mondják azt és bizonyítsák be, hogy hazánk létérdeke, külbiztonsága, területi épsége, Bosznia nélkül meg van támadva; vagy bizonyítsák be, hogy gazdagságtól duzzadó, gyors lüktetésű közéletünk nem fér meg eddigi medrében s a nemzeti tevékenység új tért igényel: s én szívesen megszavazom, hogy koronánk dicsősége új tartománnyal növeítessék. De semmit sem bizonyítani, a valódi célokat eltitkolni s kalandos vállalatba elegyedni misztikus ürügyek alatt, (Helyeslés a szélső baloldalon.) ez a kormány aulikus⁸⁸ irányának olyan bizonyítványa, mely ellen a ház ezen oldala hazafias kötelességének ismeri a leghatározottabban küzdeni. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

A politika sem nem dogma, sem nem bölcsészet. A konkrét viszonyok konkrét tudománya az, mely igen gyakran kénytelen a helyzet követelményeit abszolút igazságok rovására is számba venni. Én tehát eltekintek az ideális céloktól s arra kérem önöket, hogy magyarázzák ki magukat. Mondják meg, hogy miért nem hagyhatják oda Boszniát, miután már bebizonyult, hogy semmiféle politikai célt el nem értek vele?

86 megszállás

87 tekintélyét

88 a bécsi udvar poilitikáját támogató

Előttem tarthatatlannak mutatkozik azon felfogás, hogy nagyhatalmi állásunk reputációjáért kell benn maradnunk. A nagyhatalmi állás nagy terhekkel és nagy előnyökkel jár. A nagy terheket érezzük, a nagy előnyöket nem látom sehol. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Nagyhatalmi állásunkat furcsán magyarázza meg azon körülmény, hogy az illetékes körök osztozkodási vágyának boszniai silány prédánál egyéb nem jutott!

De hát ez megjutott. Meghódítottuk sok áldozattal; adminisztráltuk a lajtántúli társadalom zugolyainak azon csőcselékével, mely mindig elő szokott búvni a homályból, valahányszor népek leigázásáról van szó; (Úgy van! A szélső baloldalon.) végre az előadó úr szerint elfojtottuk a lázadást is, még pedig a hivatalos jelentésekből ítélve, annyi győzelmes csatában, mennyire nem igen emlékszik ily rövid idő alatt a krónika. Nagyhatalmi állásunknak tehát elég van téve. Megmutattuk a világnak, hogy ha akarunk, hódítani is tudunk. Hát hagyjuk már ott Boszniát!

A hódítási politikának nincs meg nálunk semmi előfeltétele. Létezésünknek, fejlődésünknek, egész állami organizmusunknak történelmi alapja van. Amely percben megengedjük, hogy szervezetünknek más alapja is legyen, mint a történelmi jogfejlődés, abban a percben az illetéktelen aspirációknak s a válságra törekvő átalakulásoknak egész sorozata előtt megnyitottuk a zsilipeket. A jelenlegi rendszer kezében hiányoznak az eszközök államháztartásunk rendezésére. Nemzetiségeink egyáltalában nem mutatnak hajlamot arra, hogy konszolidált viszonyok megteremtéséhez járuljanak.

Mindezen körülmény minket arra utal, hogy a konzervatív államok sorában foglaljunk helyet. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Nem vagyunk olyan esetetek, hogy egzisztenciánk kedvéért „vabanque”-ot játszhatnánk, de annyira gazdagok sem vagyunk, hogy erőnket tékozzolhassuk. Nálunk a területszaporodás nem erőgyarapodást jelent, hanem erőmegosztást. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Hiszen senki sem tudja, mi történjék az új tartományokkal. Magyarországnak nem kell, elég neki egy Horvátország. Ausztriának nem kell, elég neki egy Dalmácia. Hogy pedig annektálás esetén a közös kormánynak adassék, az ellen, úgy hiszem, mindkét állam tiltakoznék. Önök emlékeznek, hogy Archimedes a földön kívül egy pontot kért, honnan a földet kidobhatni vélte sarkaiból. Bosznia idecsatolása nem lenne egyéb, mint egy archimedesi pont egyfelől a katona urak kezében alkotmányosságunk ellen, másfelől a szlávhatalom kezében, állami konstrukciónk ellenében.

Nem kell tehát Bosznia senkinek, mert mindenki érzi, hogy a köztevékenységnek nem lehet addig sikere, míg pénzünk és vérünk az odavaló sziklák törmelékei által szívatik föl. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Miért nem hagyják hát ott Boszniát? Azt hiszem, a bennmaradás ugyanazon indokból történik, melyből a megszállás történt. Ezen indoknál nem a józan ész törvényei bírnak döntő súllyal, hanem azon fatalisztikusnak tetsző esélyek, melyeket az események logikájának szokás nevezni. Részemről soha egy percig sem hittem, hogy kormányunk saját akaratát érvényesíti, midőn segédkezet nyújtott Bosznia megszállásához. (Úgy van! A baloldalon.) Meg vagyok győződve, hogy ezen ügyben kormányunknak sem nézete, sem akarata nem volt. Az elbocsájtott kő a földre hull; hajtja a vonzerő; az iránytű sarka éjszaknak áll, mert nem menekülhet a delezesség törvényei elől. Nos, az intézményeknek szintén gravitáló törvényei vannak, melyek elől sem kormány, sem nemzet nem menekülhetnek.

Olyan intézménynek, tisztelt ház, melyről másfél évtized eseményei bebizonyították, hogy nem képes több százados tradíciókat eloszlatni s mely csak arra volt jó, hogy azon természetes érdekellentéteket, melyeknek kiegyenlítésére vállalkozott, még jobban előtérbe állítja; olyan intézménynek, mely létokát azon tévedésre alapítja, hogy gyengébbek vagyunk, minthogy mint öncélú ország, saját nemzeti individualitásunkra támaszkodva, fennállhassunk; egy ilyen intézménynek, mely létrejövetelét és fenntartását kishitű lemondásnak köszönheti: egy ilyen intézménynek szükségképpeni következménye egy önállótlan kormány és egy rezignáló többség. (Zajos helyeslés a szélső baloldalon.)

A kormány ezen ügyben nem saját akaratából működött, hanem fölhasználhatta magát; (Úgy van! A szélső baloldalon.) mert minket a közjogi helyzet annyira megfoszt a valódi alkotmányosság biztosítékaitól, hogy nálunk a kormány nem egy cselekvő hatalom, hanem egy rajtunk kívül eső hatalom végrehajtó közege. (Zajos helyeslés a szélső baloldalon.) Ezért van kormányférfiainkban azon – különben megfoghatatlan – megalkuvási készség és nagy érdekekről való lemondási hajlam. Rendszerint a kormány nem tesz egyebet, mint ismétli a fegyvertelen ember megszaladását a fegyveres ellenség elől. Nálunk a parlamenti élet nem a szuverenitási tényezők kölcsönös érdekeinek méltányos tranzakciójában nyilvánul, hanem az egyik tényezőnek az akaratában és a másik tényezőnek

az engedelmeskedésében. Mi összegyűnünk és tanácskozunk a parlamentben; de ha azt hisszük, hogy saját akaratunkat fogjuk érvényesíteni, akkor önmagunkat játszuk ki, mert általunk nem a nemzeti akarat érvényesül, hanem kegyelem gyakoroltatik velünk, midőn megengedik nekünk, hogy itt szónoki figurák elmondásában gyakoroljuk magunkat. (Zajos helyeslés a szélső baloldalon.)

Állításomat bizonyítani tudom. A hadsereg szelleméről lévén szó, a miniszterelnök úr azt jelentette ki, hogy maga azon tény, hogy itt hibáztatólag szólhatnak a hadseregről, bizonyítja, hogy az nem rossz szellemű. Világosan ki van ezzel mondva, hogy törvényhozásunkban az álladalmi hatalom egyik szerve fölött kritikát gyakorolni veszélyes. De ki van az is mondva, hogy oly állapotokat értünk meg, midőn a nemzeti akarat érvényesülése immár csak másodrangú kérdés.

És ez igen természetes olyan országban, mely nem akar az államéletben magasabb etikai feladatokat ismerni s közönyös az iránt, hogy mint individuumnak szava legyen az államok tanácsában. Összes cselekvőképességünk kimerítettnek látszik, ha – portánkon belül – egyik napról a másikra eltengődünk sikerül. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Kormányzásunk fő-fő titka abban áll, hogy furfangos indokokat találjon a nemzeti érdekről való lemondáshoz. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Az új helyzet új jelszavakat teremtett: a lemondásnak, a kivihetlenségnek, a kényszerhelyzetnek jelszavait. E jelszók hatása alatt elvesztette a közélet minden varázsát s az emberek fásult közönnyel szemlélik, hogy nálunk minden megtörténhetik, ami a nemzet érdekei ellen van. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ne ámítsuk magunkat, tisztelt ház, azzal, hogy nálunk az alkotmányos élet kellékei megvannak. Hiszen a nagy többség nem akarta Bosznia megszállását és mégis megtörtént; a nagy többség szeretné abbahagyni az okkupációt és mégis fenntartatik az.

Mi teszi lehetővé e kényszerhelyzetet? Az, hogy azon eszköz, mellyel valódi súlyt lehetne kölcsönözni szavunknak, nem a mi kezünkben van. (Úgy van! Helyeslés a szélső baloldalon.) Az a kiegyezés, melyet igen sokan az alaptörvények érinthetlenségével akarnak felruházni, de melyet én egy elhibázott expediensnél⁸⁹ egyébnek nem tartok, éppen azáltal bizonyult veszélyesnek, hogy minket, mint Ausztriát megfosztott a hatalmi eszközöktől s a hadsereget olyan intézménnyé tette, melynek felelőssége kívül esik a mi hatáskörünkön s ennél fogva sem nem a mienk, sem nem az osztrákoké, hanem kizárólag a korona szolgálatában áll. Innen van az, hogy a két állam nem erősödött a szövetkezés által, hanem gyengült; mert mi nem támaszai vagyunk egymásnak, hanem kegyelemért versenyző felek ott, hová a hatalmi eszközt elhelyeztük. (Úgy van! Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) E megalázó versenyben mindig az a győztes, aki a meghunyászkodásnak minél több bizonyítékát tudja felmutatni.

Az ilyen állapot nem maradhat következmények nélkül, mert az intézmény olyan mint a levegő: mindent átkarol; éltet, ha egészséges; halált rejt magában, ha megromlott, s ha súlyát nem is érezzük közvetlenül, de hatását megérezzük mindenkben. Ezen állapotból következik az, hogy nálunk csak az fogadtatik el gyakorlati politikának, ha lemondunk érdekeinkről, s így a gyakorlat nevében tönkre tétejtük magunkat. Ezen enerváló rendszer következése az, hogy keleti politikánk olyan irányt vehetett, mely mindkét állam érdekétől és aspirációitól eltér. Innen van az, hogy a hadsereggel szemben nincsen más jogosultságunk, mint a teherviselés jogosultsága; s innen van az, hogy azon nagy fajharcnak, mely körülöttünk mindinkább bontakozik ki a vajúdas homályából, kötött kézzel nézünk elébe.

Mindezzel, tisztelt ház, bebizonyítottam vélem, hogy a kormány nem saját akaratából működött, hanem végzettszerűleg hajtattott egy rendszer természetes nyomása által. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Ez azonban nézetem szerint nem gyengíti a felelősség azon nagy súlyát, mely a kormány vállait terheli, mert elsősorban a kormány érezhette meg az alkotmányos garanciák hiányát s így elsősorban neki volt kötelessége e hiány pótlására a szükséges lépéseket megtenni. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Kétszeresen terheli a felelősség a miniszterelnök úr személyét, (Úgy van! A szélső baloldalon.) kinek ellenzéki vezér korában tett nyilatkozatai bebizonyítják, hogy a maga idejében fölismerte e rendszer veszélyeit, (Igaz! A szélső baloldalon.) Kormányra lépésének nem abban áll végzettszerűsége, hogy elhagyta a zászlót. A meggyőződés változtatásnak is meg lehet a maga jogosultsága, s hála a gondviselésnek, a zászló nem maradt a porban! Hanem

89 mentő ötlet, kibúvó

lépésének végzetszerűsége abban áll, hogy neki, mint discréditait embernek kétszeresen kellett meggörcsülni, hogy a korona bizalmát megnyerhesse. (Zajos helyeslés a szélső baloldalon. Úgy van!) Önök többségben vannak s így megszavazhatják az előterjesztést. De kérem fontolják meg, hogy az a politika, melyet nem argumentumokkal támogatnak, hanem csak szavazattal, nem jó politika. (Úgy van! A szélső baloldalon.) A tisztelt előadó úr a tradíció nevében kérte az előterjesztés megszavazását. E tradíció alatt ő azt érti, hogy nálunk a kormánynak mindig többsége van. Igaz, hogy 1867 óta ez így van. De a tradíciók leszármazása, tisztelt előadó úr, nem ilyen rövid életű. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Olyan korszak, melyet jogfeladások, kormányzati visszaélések, közérkölcsök szörnyű meglazulása tett emlékezetessé, nem szokott a nemzeti hagyományok anyagául szolgálni. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Még a családi életben is az ősök dicső tetteihez fűzik tradíciók, nem pedig az unokák beteges kinövéséhez. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Igenis, a magyar törvényhozásnak vannak tradíciói. Szigorúan ragaszkodni a törvényességhez, önzetlen becsületességgel küzdeni a fórumon, sértetlenül föntartani mindazt, mi a nemzetnek becses, (Úgy van! Úgy van! A szélső balon.) útját állani minden hatalmi ténynek, mely a nemzet megrontására tör: íme, ezek azon törvényhozási tradíciók, melyek lelket átthatták midőn e teremben helyet foglaltam s melyeknek nevében én nem szavazom meg az előterjesztést, hanem pártolom a Helfy Ignác és Eötvös Károly barátaim által benyújtott kisebbségi véleményt. (Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)

Az állandó országház felállítása tárgyában benyújtott törvényjavaslat tárgyalásakor mondott három beszéde

I.

1884. május 2.

Tisztelt képviselőház! (Halljuk!) Szükségesnek tartom szavazatomat indokolni, minthogy oly párthoz tartozom, mely politikai irányának legfőbb forrását a nemzetben levő morális erőkből meríti és így a következetlenség vádja alá eshetnem, ha egy oly törvényjavaslatot nem szavazok meg, mely éppen ezen morális tényezők között van hivatva egy jelentékeny hézagot pótolni.

Részemről, tisztelt ház, nem szoktam és nem akarok elzárkózni azon tények elől, melyek a nemzeti öntudatot, az országnak és államnak saját individualitásába vetett hitét és meggyőződését serkentik, éberen tartják és fokozzák. Tagadhatatlan, hogy egy monumentális országház, melynek előkészülése összeesik a nemzet évezredes ünnepével, szintén a nemzeti öntudatot ébresztő és fokozó tények közé tartozik. Hiszen ezen épületműnek mintegy be kell tetőznie azon kulturális életet, melyet oly sok viszontagság közt nemzetünk őseréje itt a nyugati civilizáció határszélén megalkotni képes volt.

Ha ehhez még hozzá veszem, hogy a nemzetnek egy régi vágya teljesül, ha alkotmányos életét egy századokra szóló országház építése által is mintegy stabilizálva hiheti; s ha hozzá veszem, hogy fővárosunk esztétikai fejlődése hatványozott mértékben nőni fog egy ily épület által: talán szükségtelen mondanom, hogy én általánosságban helyeslem azt, hogy a képviselőház egy nagyszabású mű alkotásával járuljon az ezredéves ünnephez; hogy barátja volnék ennek még az esetben is, ha a mű a vagyoni erőnek némi túlbecsülése mellett jön is létre.

De a tékozlásnak, tisztelt ház, barátja nem vagyok sem ezen, sem más téren. Azt tartom, hogy ki-ki üzzön kedvteléseket saját magánvagyonának terhére, (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) de azon vagyonnal szemben, mely felett itt e házban történik intézkedés, mindnyájunkat a legkomolyabb kötelezettség és legnagyobb felelősség terhe illet meg. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Méltóztassanak költségvetésünkre tekinteni. Évek óta nem ideiglenes, hanem állandó deficitekkel küszködünk. Kötelezettségeink oly nagyok, hogy bevételeinkből a folyó szükségletek fedezésére igen jelentéktelen rész marad fenn. És méltóztassanak népünk vagyonosodási helyzetét mérlegelni. Súlyosabb terheket egyetlen nép sem visel, mint a miénk; a kivándorlás aggasztó mérveket öltött; a termő talaj sok helyen kiaknázva; az erdők pusztulóban; a panasz általános és indokolt s e bajokkal szemben maga az állam erőtlennek bizonyul, mert függetlenségével együtt hiányzik kezéből az eszköz, amellyel orvosszerként léphetne föl. Ily körülmények közt 9.500,000 frtot, sőt, mint Apponyi és Somsich tisztelt képviselő urak alapos számítás útján kimutatták, 15 millió frtot költeni egyetlen egy épületre, ez, tisztelt ház, bocsánat e kifejezésért, több a tékozlásnál, ez már valóságos szédelés. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Azt mondja a bizottsági javaslat, hogy a jövőre szóló nagy alkotásoknál nem szabad kizárólag takarékosági szempontokból indulni ki és hogy a tervezet szerint elkészülő mű a szemlélével éreztetni fogja az állam politikai jelentőségét. Hiszen nincs itt szó a takarékoságról. Ha takarékoságról akarnánk beszélni, akkor abszolúte fel kellene hagynunk az építkezés minden tervével; már pedig azzal felhagyni tudtommal senki sem akar. Itt csak arról van szó, hogy a nemzet vagyoni ereje nem bírja meg, hogy 15 milliót a közforgalomból elvonjunk és a fruktifikáció⁹⁰ minden reménye nélkül egyetlen egy épületbe fektessünk és ott lekössünk. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Itt arról van szó, hogy ne üzzünk az állami építkezések terén is „fenn az ernyő, nincsen kas” politikát. Azt tartom, nem szerencsés gondolat az állam politikai jelentőségére hivatkozni. Az állam politikai jelentősége akkor lett volna megőrizve, ha a kormány nem követ oly külügyi politikát, mely a nemzet érdekei-

90 siker, eredményes végkimenetel

vel ellenkezik; akkor lett volna megőrizve, ha a zavargó Horvátországot a magunk erejével fékezzük meg, nem pedig Bécs segélyével. (Élénk helyeslés a szélső balon.) Az állam politikai jelentőségének önálló gazdasági étellel és önálló hadsereggel szokás és lehet érvényt szerezni, nem pedig egy túlszágazott áru épülettel. (Helyeslés a szélső balon.)

Amily súlyosak az aggodalmak, melyek pénzügyi szempontból fölmerülnek, épp oly súlyosaknak tartom azokat is, melyek architektonikus szempontból hozhatók fel a javaslat ellen. Amint a bizottság javaslatában olvasható és amint a kiállított mintából látható, a pályázatok közül a miniszter úr által úgynevezett romantikus styl, helyesebben mondva, a gót vagy csúcshíves rendszer fogadtatott el és ajánlatik elfogadásra. Nekem, tisztelt ház, ezen építési rendszer ellen önmagában véve nincs és nem lehet kifogásom. Jól tudom azt, hogy ez egy több százados fejlődésnek képezi örökszépségű betetőzését az építő művészet egyik irányánál. Elismerem, hogy ezen építési rendszer a legharmonikusabb alkotás ott, ahol helyén van.

Ezen építési rendszer a XI., XII. és XIII. században kezdődött és fejlesztett műegészé. Tehát oly korban, midőn a vallási rajongásnak és a dogmák miszticizmusának teljes hatalma alatt állott az emberiség. Ezen építési rendszer az egymásból kinyúló részleteivel, azoknak fokozatos emelkedésével és egy magas, külön álló pont felé gravitálásával épp oly szerencsésen jelképezi az akkori emberiség általános törekvését: az istenhez való emelkedés vágyát, mint amely szerencsésen jelképezik a keskeny és világtalan ablakok, a sötét és titokzatos fülkék, a magas és komor boltívek azon esztétikus irányt, melyre az akkori kor szelleme az embereket utalta. (Igaz!)

Ismétlem, hogy az egyházi építkezésnél, tehát ott, ahol a kedély világa az uralkodó, ahol a hitnek döntő ereje van, a gótikát a lehető legharmonikusabb alkotásnak tartom.

De, tisztelt ház, mi nem az ájtatosságnak akarunk csarnokot emelni, hanem a parlamentarizmus által a diadalra jutott népfenségi eszmének. Itt tehát nem a misztériumok, nem a hitbuzgóság, nem az engedelmisség, hanem a világosság, a kötelességérzet, a meggyőződés lesznek irányadók. (Úgy van! A szélső balon.)

A szólásszabadság és az érvek küzdelme mindig rosszul fog beleilleni a gótika fülkerendszerébe. Egy oly épületnek, amely kulturális életünk egyik szegletkövét képezi, mindig valamely gondolatot kell kifejezni. Annak teljes összhangban kell állania saját rendeltetésével, amiképp összhangban is vannak a világhírű dómok széles talapzatai és egy pont felé irányuló csúcsai a katolikus egyház halhatatlan szerkezetével.

Azon eltérés, mely egy parlament hivatása és egy oly épületmű közt van, melyet a középkor vallásnézete és romantikus szelleme teremtet meg, igen szembeszökő. Arra, hogy az orgona hangja visszhangos akkordokban zúgjon végig az ájtatoskodó gyülekezet fölött, a gótsílus boltíves oszloprendszere igen alkalmas, valamint arra is, hogy a vezeklés és a gyónás háborítatlanul és odaadó buzgósággal gyakoroltassék.

De, tisztelt ház, itt parlamentről van szó, itt az emberek nem elzárkózni akarnak egymástól, hanem találkozni akarnak egymással; itt tanácskozássra gyűlnek össze, itt tehát világosságra és akusztikára van szükség, már pedig a világosságot, mint a helyes akusztikát a gót forma teljesen kizárja.

Minden építészeti stylt a nép szelleme, felfogása és szükséglete szokott létrehozni. A gót stylt a német nemzet, ha nem is találta fel, de az fejtette ki és fejezte be. Mert arra, hogy ezen styl kőcsipkézete létrejőjön, csakugyan a német szellem aprólékoskodása és induktív természete volt szükséges. Nekünk magyaroknak nem volt sem alkalmunk, sem időnk arra, hogy önálló építészeti stylt teremtsünk. Azon szórványos motívumok, melyeket Henszlmann tudósunk egyik-másik helyen felfedezett, nem elegendők arra, hogy abból egy organikus mű létesíttessék, így tehát kénytelenek vagyunk idegen formákhoz fordulni. De ebből nem következik, tisztelt ház, hogy a nyílt és egyenes, a vadregényességre és misztériumra egyáltalán nem hajló magyar nemzeti jellemre éppen a tőle legtávolabb eső, a legidegenebb germán irányt oktrojáljuk⁹¹. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

És ha nincs önálló fejlődési építészeti styl, de van önálló festészeti styl, mely máris a művelt világ jó ízlésében nekünk igen kiváló helyet biztosított. Nekünk tehát, ha már idegen építészeti formát kell elfogadnunk, ha már idegen – mert kölcsön vett – pénzen kell építenünk: (Igaz! Balfelől.) arról kellene gondoskodni, hogy legalább a festészetet, tehát a díszletezés terén a magyar művészek közreműködését ne zárjuk ki. De méltóztassék megfontolni, hogy a gót styl oly időben keletkezett, mikor a szobrászat és festészet teljesen el volt hanyagolva. A gót styl a szob-

91 kényszerítsük, erőszakoljuk

rászatot a maga csipkészetével igyekezett pótolni; a festészetet pedig a maga homályosságával igyekezett feleslegessé tenni. Úgy, hogy ezen építészeti rendszer mellett mindkét másik műágnak dekoratív jelentősége a nullpontra szállott le. És tényleg úgy áll a dolog, hogy egy tiszta stílú gót építményben egy nagy méretű képet elhelyezni nem lehet. Már pedig ha mi monumentumot akarunk állítani a jelenkor magyar kultúrájáról, lehetetlen onnan kizárni virágzásnak indult festészetünket. Egy parlament legszebb, legharmonikusabb díszé a történeti festmény. Ezen iránynak Munkácsy nagy lendületet adott e művészetben. Az ő ecsetje nélkül bevégzett magyar művet alkotni nem tudunk. De ha a tisztelt ház, ragaszkodik a gót formákhoz, természetesen le kell mondani arról, hogy a festészet közreműködését igénybe vegyük, ha pedig mégis igénybe vétetnék, akkor nem stylszerű épületet hoznak létre, hanem zagyvalékot, tehát a célt – stylszerűség szempontjából – nem érjük el.

Hátra volna még, tisztelt ház, hogy néhány szót szóljak az épület elhelyezéséről. A tisztelt miniszterelnök úr tegnap felemlítette, hogy azon helyhez közel, ahol az építkezés történik, az ő személyiségét közelről érdeklő egyéneknek házuk, vagy telkük van. Én ez iránt teljesen közömbös vagyok, mert arról vagyok meggyőződve, hogy e körülmény a miniszterelnök úr abbéli elhatározását, hogy oda építtessék az országház, bizonyára megnehezítette. Én teljesen alkalmasnak találom azon helyet, melyet építkezés céljából kiválasztanak; úgy vagyok meggyőződve, hogy a gazdasági élet logikai fejlődése szerint onnan a gyárak előbb-utóbb leszoríthatnak és ott egy új szép városrész emelkedik.

De határozottan helytelenítenem kell azt, hogy az építmény kitolatik egész a Dunáig. Ezáltal az építmény legszebb homlokzata el van zárva a néző közönség előtt és aki azt meg akarja nézni, át kell menni Budára refraktorttal⁹² a kezében és így vizsgálni meg azt. Ez az építészeti abszurdum semmiképpen sincs indokolva, mert a tér maga elég nagy arra, hogy közepére építtessék az épület és így annak minden homlokzata, oldala láthatóvá tételessék. Nem is hozatott fel e téren egyetlenegy megállható indok sem, mert amit gróf Tisza Lajos tisztelt képviselő úr tegnap felhozott, hogy az építmény mintegy visszatükröződjék a Duna hullámaiban, inkább melodramatikus kifejezés, mint argumentum. (Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)

Összegezve a mondottakat, én ahhoz, hogy az ezredéves ünnepre egy nagyszabású képviselőház építtessék, szívesen hozzájárulok; de ahhoz, hogy az ily óriási költséget emésszen fel, ahhoz, hogy gót stylben építtessék és ahhoz, hogy a Dunához kitolassék, szavazatommal nem járulhatok, hanem csatlakozom gróf Apponyi Albert tisztelt képviselő úr indítványához. (Élénk helyeslés balfelől.)

II.

1902. február 8.

Tisztelt képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Az állandó országház a hivatalos kimutatás szerint (Halljuk! Halljuk!) eddigelé 32 millió koronájába került az országnak, azonban ugyancsak a hivatalos kimutatások azt a jövődőt mutatják és azt a kilátást helyezik előtérbe, hogy az még legalább is 3 millió koronába bele fog kerülni, tehát remélhető, – ha minden számítás beüt – hogy mire az állandó országház építése bevégeződik, az 34 millió koronánál többbe fog kerülni.

Amint a tisztelt képviselőháznak tudni méltóztatik, az országgyűlés az 1880. évben hozta meg az állandó országház építésére vonatkozó első törvényt és 1884-ben, tehát 4 év múlva fogadta el a törvényhozás az ide vonatkozó tervezetet. Akkor kezdetett meg az építés. A törvény értelmében az építkezésnek tíz év leforgása alatt kellett volna befejeződnie. Azóta 18 esztendő telt el. (Mozgás a szélső baloldalon.) A ház jóformán minden évben jelentést kapott a kormánytól az építés állapotáról. Joga is volt, alkalmá is volt a képviselőháznak ellenőrizni és felülbírálni az építkezés menetét, azonban kivéve azt az egy alkalmat, amikor a tervezet elfogadásáról volt szó, – amidőn az ellenzék részéről a ház jelenlegi tisztelt elnöke, gróf Apponyi Albert szólalt fel első sorban, az én csekélységelyem is csatlakozott az ő felszólalásához, ez nem történt meg. Akkor mindnyájan hangsúlyoztuk az ellenzék részéről, először is, (Halljuk! Balfelől.) hogy rosszul van a hely megválasztva, ahol építeni akarunk, (Úgy van! A szélső

baloldalon.) másodsor, hogy a gótikus styl (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.) nem a mi éghajlatunknak, nem a mi nemzeti temperamentumunknak, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) nem a mi esztétikai felfogásunknak (Úgy van! A szélső baloldalon.) és legkevésbé országgyűlésnek, parlamentnek való stylus. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Uray Imre: Zsidótemplomnak jó!

Vészi József: A legkatolikusabb styl a gót stylus!

A hivatalos tekintéllyel és a nálunk megszokott csalhatatlansággal szavaztatta meg az akkori kormány és hiába mondta akkor gróf Apponyi Albert, hogy nem hét millió forintba fog az az épület kerülni, mint ahogy az akkori költségvetési előirányzatban megállapítva volt, hanem legalább 14 millió forintba, az akkori miniszterelnök úr tekintélyének súlyával és szavának ismeretes élcelődő természetével azt felelte rá: ha gróf Apponyi Albert képviselő úr jobban ért hozzá, mint maguk az építők, akkor kár, hogy nem ő építi fel és nem ő vállalkozik rá. Ez az olcsó vicc természetesen elég volt arra, (Egy hang a szélső baloldalon: Tapsoltak akkor is!) hogy minden ember megesküdjék, a Bibliára téve kezét, hogy feltétlenül csak 14 millió koronába fog kerülni. Most pedig itt állunk 34 millió koronával. Én azokra a durva hibákra, amelyek ennél az építkezésnél a stylus és célszerűség szempontjából elkövetettek, kiterjeszkedni nem akarok, mert tudom, hogy azon már segíteni úgy sem lehet, és ha vannak, akik szépek, monumentálisnak és olyannak találják azt az épületet, mely a mai korszaknak művészeti értékét a későbbi idők számára mintegy jelképezi, elraktározza, hát én azoknak az izlését, örömét, gyönyörűségét, gusztusát nem akarom háborgatni és zavarni.

Egy épületről van szó, amelyet, ez az igazán szegény és állandó gazdasági válságokkal küzdő nemzet 34 millió koronával épít fel egy oly területen, ahol előre könnyű módon mindenképp tabula rasa-t csinálhattak és csináltak is, ahol ezen épület kedvéért egy egészen új városrész alakult és felépült, és mégis úgy – ez egy probléma, amelyet igen nehéz megoldani józan ésszel – hogy annak az épületnek sem a frontja, sem a hátulsó része, sem az oldala nem látható. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Felépítik úgy, hogy hajóra, ladikra, vagy tutajra kell, hogy az ember szálljon és akkor hajózva nézheti meg a Dunáról, amely pedig mozog, amelynek nagy a sodra: ott tehát az ember, hogy jól megnézhesse, hogy egy fixírozott⁹³ pontról nézhesse meg, szükséges horgonyt vetnie és csak úgy látható ennek az épületnek dísze, eleje, frontja. (Mozgás.)

Rákosi Viktor: Csak Santos Dumont nézheti meg.

Bartha Miklós: Nem az érdemel mosolygást, amit én most mondok, hanem az építkezésnek az a módja, mert ez már a legmagasabb komikumba vág. Elhelyezik az épületet természetesen a Dunával paralel, miután az akkori felfogás szerint a középkorba visszanyúló alkotmányunkat jelképező tornyok és facádok⁹⁴ és nagy oszlopok vissza kell, hogy tükröződjének a Duna tükreben. Tapsot kapott ez a frázis abban az időben.

Hát ott van a Duna partján; ott van egy téren. Ezen a téren azóta állami középítkezések történtek. Már most odaállok a térnek a közepére. De először is keresni kezdem ennek a térnek a közepét és nem kapom és mérnöki munkálatok nélkül senki sem kapja meg. Mert ez a tér, dacára annak, hogy rendelkezésünkre állott az egész terület, semminemű szimmetriai törvénynek meg nem felel. Az sem nem kör, sem négyszögű, sem ötszögű, sem hatszögű. Az egyáltalában egy kimondhatatlan zagyvalék, mindennemű geometriai figurák összehalmozódása. A közepét nem kapom. De ha közepének veszem azt a vonalat, mely az új országház kapujától vonható le derékszögben az országházra, akkor azt találok, hogy építettek a földművelési minisztérium számára egy kaszárnyát, egy igen izléstelenül, ostobán kiépített kaszárnyát és ez nem szemben van vele, nem is paralel-vonalat alkot az országháznak hátsó frontjával, hanem ferde ináiban áll. Nincs is szemben vele, nem is a sarkára esik, nem is a közepére, hanem mintha a levegőből hullott volna le ez a két épület, előbb az egyik, azután a másik és esés közben a szél is mozgatta volna őket ide és oda, így hintázva, lengő állapotban leesett mind a kettő, az Isten tudja, micsoda formában. Azután építettek egy sokkal szebb, némely dolgaiban igen sikerült igazságügyi palotát. Ez megint sem a sarkára, sem a közepére nem esik, sem szélére, hanem mégis ott van. Szóval a szimmetrikus vonalak ily teljes hiányát egy középítkezésnél, ahol rendelkezésre állott a tér, nem tapasztaltam soha.

93 jól rögzített, biztosan álló

94 facáde, homlokzat

A Váci-körútról gondolom, három nyílt, egyenes utca vezet arra a térre, ahol az új országház van. Dacára ennek, egyetlen egy utca vonalába sem esik az országház. Gyönyörű kép lett volna ezen gótikus monumentális épület, ha szépen meg van építve és ez a három utca úgy vezetett volna az új országház felé, hogy a Váci-útról látszassék annak valamely frontja. De most el van dugva; holott ezen utcák is mind újonnan épített utcák.

Ha megnézi bárki, azt találja, hogy az épület a maga nagyságához képest nem elég magas. Lapos ez az egész épület. Az ember sajnálja, hogy miért nem nőtt az magasabbra. És mikor bemegy az ember és a tanácssterembe akar jutni, (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.) akkor azt tapasztalja, hogy százhárom lépcsőt kell megmászni a képviselő uraknak, míg a tanácssterembe fölérnek, vagyis egy Andrassy-úti bérháznak nagyságához mérve, három emeletnyi magasságban fekszik a tanácskozó-terem. A képviselőház tagjainak legnagyobb része mégis csak oly korban lévő ember, akinek a százhárom lépcsőnyi magasság mindennapos megmászása kissé nehezebbre esik, főleg, ha meggondoljuk, hogy az a nagy épület központi fűtéssel van ellátva, úgy, hogy amint belépünk, már azonnal 16-17 fok meleg árad szét. Aztán téli idő is van nálunk, ahol bundában és felsőruhában járunk. Már most a bundás és felsőruhás, hatvanéves képviselő urak 17 foknyi melegre fűtött helyiségben menjenek fel 103 lépcsőn, míg a tanácssterembe jutnak. Azt hiszem, ez a tornászás olyan neme, amelyet a tisztelt képviselő urak maguknak nem kívánnak.

Mit tesznek hát? (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.) Azzal vigasztalnak, hogy négy lift van. Egy liften felmegy egyszerre három ember. Amíg 400 ember feljut a lifteken, az alatt jó két óra telik el, és akkor a mi tisztelt elnökünk még méltányosabban panaszkodhatik az iránt, hogy nem tudja megnyitni a maga idejében az üléseket. (Mozgás.) Mert a lift nem alkalmas arra, hogy az tömegeket szállítson.

Menjünk a lépcsőkre és azonnal feltűnik nekünk az a byzantinus festészet. Hiába járja meg az ember Milánót, avagy Bécsset, vagy akár Kölnt, vagy Londont, lát gótikus épületet abból az időből, amikor ez az építészeti stílus a fejlődés derekán állott, amikor a virágzás tetőpontján volt, de tarka-barkán kifestett gótikus íveket nem lát sehol.

Krasznay Ferenc: Anakronizmus!

Bartha Miklós: Talán azért van ez így, mert mi keletről jöttünk és nyugat és kelet küszöbén lakunk. Talán ezt akarja jelezni az épület azzal, vegyünk valamit a gótikából is, vegyünk valamit a bizánci ízlésből is, vegyünk valamit, – s ezt helyesen tették, – a III. Napoleon korabeli párizsi építészetből is, t. i. a mansard-okat és vegyünk valamit megint keletről, a kupolát, de a híres gótikából ne merjünk semmi olyant se venni, ami annak a stílusnak nagyszerűségére és fenségére emlékeztet, egyetlen csúcsív nélkül merészelték a parlamenti épületet megcsinálni, bátoratlanul és mégis vakmerően.

És, hogy ezt mind összevegyítették, azt én egészen természetesnek tartom. Mert művészettel foglalkozó nagy gondolkozók azt állítják, hogy a korszaknak, amelyben élünk, mindig leghűbb kinyomata egy monumentális épület. Sem a szobrászat, sem a festészet, sem a költészet, sem a tudomány nem áll annyira a korszak benyomásának hatása alatt, mint az építészet. Mert mégis a szükségesnek akar megfelelni, annak az időbeli szükségletnek, amelyben éppen épült. Ha ez így van, ez a mi torzkorszakunk jól ki lesz fejezve abban az épületben. (Derűtség a szélső baloldalon.) Ki lesz fejezve az épület építészeti értékében az a 34 millió, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) ki lesz fejezve itt egy nemzet, egy elcsigázott, gazdasági válságokkal küzdő nemzet, önálló gazdasági élettel nem bíró nemzet és egy nemzet, amely államosdit játszik, amelynek parlamentje egy szál katona felett

nem rendelkezik, amely másra bízva és nem önmagára saját országának, hazájának, intézményeinek megvédelmezését és megoltalmazását, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) mely katonaságot tart fenn, tehát egy intézményt, melynek tagjai életüknek minden órájában és percében arra kötelezik magukat, hogy ezért a nemzetért, ennek a jólétéért, boldogságáért, felvirágozásáért, intézményeiért minden percben készek meghalni, de kik? A nem magyar honosok, a magyarul nem beszélő emberek, a magyar címet nem akceptáló emberek, a magyar alkotmányra fel nem esküdött emberek, a magyar zászlót nem lengető emberek. Bocsánatot kérek, ez a nemzet, ez a korszak azzal a lelki csalással, mintha gazdagok volnánk, mintha könnyen tudnánk egy épületre adni 34 millió koronát, ez a korszak ezzel az épülettel igen jól van jellemezve. (Élénk éljenzés és taps a szélső baloldalon.) De hát ezen nem lehet már segíteni. Azt a cifra festést le lehet ugyan arról a falról vakarni, de kár volna, mert éppen ez vitt ebbe az épületbe, a gótikába bizantisztikus elemet. És miután nálunk az irodalomba is, de a politikába is, a gazdasági életbe is az a híres közgazdasági tevékenység igen sok bizantinus elemet és

ízlést és erkölcsöt vitt bele, mért ne legyen az ebben az épületben is meg, legalább még jobban fogja visszatükrözni ennek a korszaknak a jellemét. (Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) Ezen segíteni immár nem lehet, és bocsánatot kérek a tisztelt háztól, hogy tovább immorálok⁹⁵ ennél a kérdésnél, mint amennyire éppen azért szabad lett volna, mert segíteni rajta úgy sem lehet.

Hát lehet-e segíteni egyéb bajon, pl. a tanácstermen, melynek magassági szintjéről imént beszéltem? Magáról annak az esztétikai berendezéséről nem szólok, mert nekem ugyan nem tetszik és azt hiszem, hogy sem annak a tárgynak a méltóságával, sem annak a hivatásnak a tekintélyével és komolyságával, amely ott végeztek, az a sok aranyozás, cicoma, csiszolás nem egészen felel meg, de ez ízlés dolga és én nagy műveltségű emberek véleményét hallottam, akik szépnek találják. Azonban az építésznek azt mégis csak tudnia kellett volna, hogy mi célra építi ő ezt az épületet, mert lépésről-lépésre ki lehet mutatni, hogy az építész abszolúte nem törődött azzal, hogy annak az épületnek mi lesz a célja. Úgy vannak az összes mellékhelyiségek elhelyezve, hogy látszik, hogy ő a parlamentáris és országgyűlési életrendnek ökonómiáját abszolúte nem ismerte? Nem is tudakozódott utána, hogy mi a célja a pénztárnak, a ház irodájának, a háznagyi hivatalnak vagy a gyorsirodának, a könyvtárnak, hogy kell ezeknek egymással korrespondálni⁹⁶. Minderről halvány fogalma és sejtelve sem volt. Úgy látszik, csak azt gondolta, itt van egy nagy épület, van benne ennyi meg ennyi helyiség, majd elhelyezkednek valahogy. Felteszi pl. a harmadik emelet magasságára a háznagyi irodát, úgy, hogy ha valaki azt akarja megtudni, vajon van-e aznapra jegy a karzatra, először fel kell mennie bizonytalanra a harmadik emeletre. Ennyire nem törődött ennek az épületnek hivatásával az építész és az a bizottság, amelynek feladata lett volna állandóan ellenőrizni az építést. A képviselőház tagjai közül senki sem vette magának azt a fáradságot, – pedig amint már említettem, minden esztendőben jelentést tett a kormány a képviselőháznak az építkezés állásáról, – hogy itt felszólaljon és az egyes észlelhető hibákat felemlítse. Még csak az sem került szóba, hogy egyszerűen nincs annyi hely a tanácskozóteremben, mint amennyi képviselőt közjogunk Magyarország részére megállapított. (Élénk mozgás a bal- és a szélső baloldalon.)

Mikor a padokat már megcsinálták, (Halljuk! Halljuk!) akkor vették észre, hogy a képviselő urak nem férnek oda be. Akkor úgy próbáltak rajta segíteni, hogy a padközi síkatorokat oly picinyre vették, hogy két egymással szemközt találkozó képviselő nem is férhet el egymás mellett. De ez nem volt elég. A karzatokat tudvalevőleg márványoszlopok tartják félkörben. A karzatok alja, a márványoszlopok mögött, már nem kiegészítő része a teremnek, az már egy hátsó folyosó. Csináltak tehát két sor padot, s azokat hátra arra a folyosóra helyezték el. Mivel az pedig éppen a legnagyobb perifériáját képezi a teremnek, tehát az a két sor pad képes legtöbb ülőhelyet befogadni, úgy, hogy meg is számítottam, 108 képviselőnek így jut hely a karzatok alján a termen kívül. (Mozgás és zaj a bal- és a szélső baloldalon. Felkiáltások: Hallatlan!) De azért a képviselők összes számának ma sincsen helye. Úgy látszik, azzal vigasztalták magukat az irányadó körök, hogy hiszen ügyis van már 9

jegyzője a képviselőháznak, mire beköltözik az új házba, lesz 10 és ez a szám majd emelkedik még a pártok alakulása szerint, és végre majd annyi jegyző lesz elfoglalva az elnöki pulpitáson, hogy nem lesz szükség annyi helyre, mint amennyi közjogilag meg van állapítva.

Rakovszky István: A felügyeletért is fizettünk! (Mozgás a bal- és a szélső baloldalon.)

Bartha Miklós: Annak a honfoglalási képnak, amelyet annak idején boldog emlékeztető Munkácsy Mihály a kormány megbízása folytán festett a képviselőháznak, vagy főrendiháznak – nem tudom bizonyosan, melyiknek volt szánva, – de egyik ülésteremben kellett volna elhelyezkedni. Miként sikerült a kép, az nem tartozik ide.

De ezt a képet Munkácsy Mihály festette. Azok, akik csak némileg foglalkoznak esztétikával, jól tudják, hogy vannak a művészet terén bizonyos nagyságok, akiknek egyetlen esetvonása többet ér a jövő nemzedék előtt, mint más közönséges halandónak talán igen sikerült képei. És minthogy véletlenül egy Munkácsy Mihályunk élt abban az időben, amikor az új országházat építették és minthogy az új országházban festmények is vannak, ennél fogva esztétikai értékre nézve minden esetre

csökken az a monumentális épület, amelyben Munkácsynak egy képe sincsen. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Különböző jellemző e tekintetben Magyarország vezető elemeire nézve, hogy Munkácsynak nagy képei: a há-

95 időzöm

96 kapcsolatban lenni

rom Krisztus-kép, Milton és Mozart halála, amelyek mind nagyon sikerültek és világhírű termékek, egyik sincsen Magyarország birtokában. Hát nagy képei közt ez a legkevésbé sikerült kép, amelyet a honfoglalásról festett; de mégis csak ő festette, még pedig az országház számára. Festette, szegény, oly megrendelésre, ahogyan szoktak az úri emberek az iparosoknak,apedrereknek és más embereknek megrendeléseket tenni, hogy a kép magassága legyen 3 méter, a hosszúsága legyen 15 méter, mert a hely csak ennyit enged meg. Egy szalagot kellett, hogy befessen, amely szalagon lehetetlenség egy festészeti szempontból jeles dolgot előállítani. De ez a kép, miután architektonikus szempontból nem lehetett jól elhelyezni, onnan kimaradt. E helyett jöttek más képek, szintén collstok szerint megrendelve és négyszög méter szám szerint fizetve. (Derűtség a baloldalon.) Pályázatot nem hirdettek, tisztelt ház, mert előkelő művész azt mondja, hogy ő nem pályázik. Ez lehet hamis ambíció, de így van világszerte. Kezdő, névtelen emberek szoktak pályázni. A reneszánsz nagymesterei nem pályáznak. Azokat a Vatikánban is, a Pittiben is megbízták ilyen vagy olyan képek és szobrok előállításával, ők befektették munkájukba egész tehetségüket és nem a pályázat lelkesítette őket, hanem a halhatatlanság és ez mindenestre többet ér a pályázatnál. A pályázatot tehát, mondom, innen kizárták. Azonban tudjuk, hogy van a magyar művészeknek egy nagy gárdája Magyarországon; van közöttük selejtes is, de vannak köztük igen előkelők, kikre méltán lehet büszke Magyarországnak mai kultúrája. Neveket nem említek, de monumentális festészettel foglalkozó igen nagy hírnű művészeink is vannak. Azt hiszi a tisztelt képviselőház, hogy ezeket bízták meg azzal, hogy egy ilyen 34 millió koronás monumentális épületnél, amely századokra kell, hogy szóljon és kell, hogy hirdesse a mai korszak műveltségét is, azt hiszi a tisztelt képviselőház, hogy ezek közül a nagy festők közül bízták meg valakit?! Nem. Egészen névtelen, ötöd-, tizedrangú embereket bízták meg. (Felkiáltások balról: Sógorokat! Komákat!)

Mások nem is vállalkoztak arra, hogy kvadrátméter szerint dolgozzanak. És így létrejöttek ott (Egy hang a szélső baloldalon: Mázolások!) – nagyon helyes a kifejezés – mázolások, amelyekhez képest Budapestnek bármelyik kávéházába, ahol falfestmények vannak, méltóztassanak benézni, azok a kávéházi falfestmények többnyire iparosok által létrehozva, sokkal különbek, művészi tekintetbe érdekesebbek, mint az országházban levő freskók. (Derűtség a baloldalon. Felkiáltások balról: Ki kell őket dobni! Mozgás jobbfelől.) Nem mondom mindannyian. Van egypár plafondkép, amelynek úgy színe, mint felfogása, mint kompozíciója értékes. De csak egypár. Van azonban ott oly hihetetlen botrányt okozó mázolások, ami szégyen! És leginkább ezért szólok fel. Ezen még lehet segíteni, azt még át lehet festeni, azt még le lehet onnan vakarni. Lehet új megrendelést tenni; hát vesszen oda az a pénz. (Úgy van! Úgy van! A bal- és a szélső baloldalon.)

Rakovszky István: Azt szívesen megteszik!

Bartha Miklós: Az étteremnek egyik oldalán pl. egy bölényvadászat van. Hát bölényvadászat nálunk is volt, hiszen a Kárpátokban is voltak bölények, hiszen egész Európából – gondolom – az erdélyi Kárpátokban veszett ki legutólszor a bölény. Ha tehát bölényvadászatot akar valaki bemutatni, elsősorban a magyar országgyűlés éttermében magyar bölényvadászatot mutasson be, nem a bölényt nevezem magyarnak, (Derűtség.) hanem a vadászokat. De hát ott mindenféle egzotikus és nem egzotikus, nyugati és keleti alakok vannak, de egyetlenegy magyar alak sincs, és a legfeltűnőbb alak egy indigókék színre festett lovon ül. (Nagy derűtség a baloldalon. Mozgás jobbfelől.) És az a szerencsétlen ló halad valami csodálatos homály felé. Nézem, nézem, és akkor észreveszem, hogy az egy szecessziós erdő. (Derűtség balfelől.)

Hátha azt mondaná az a festő, hogy nem erdő, hanem felhő, úgy mint a Hamletben, azt is elhinném neki, mint szegény Polonius elhitte, hogy biz az felhő; és ha azt mondaná arra, hogy teve, akkor azt is elhinném, hogy teve. (Derűtség a baloldalon. Mozgás jobbfelől.)

Szemben azzal a képpel van egy halászat festve: Balatoni halászat...

Vray Imre: Csupa zsidó húzza a hálót! (Nagy derűtség a baloldalon.)

Bartha Miklós: E szimbolikus megjegyzést nem ismerhetem el, mert ha az a kép a mai korszakot akarná szimbolizálni, akkor nem húznák az illetők a hálót, hanem parancsolnák, hogy húzzák. E képpen azonban, egy csuklya barát parancsol és húzzák a hálót – meztelen rézbőrű indiánok. (Nagy derűtség.) Nem engedek ebből semmit, méltóztassanak megnézni, rézbőrű indiánok – ismétlem – meztelenül, oly irtózatosságot fejtve ki, mint hogyha rájuk szakadt volna a tihanyi apátságának egész félszigete és az alól kellene kimászniok. (Derűtség a baloldalon.)

Hiszen tudjuk, hogy bizonyos tempóval történik az a hálózás, de nem foglalkoztat 16 embert, úgy hogy minde-
nik féltérden állva erőlködjék és húzzon. (Ellenmondás jobbról: Hihetetlen kép!)

A delegáció termében (Halljuk! Halljuk!) az 1867-iki koronázásból a kardvágási jelenet van meg. Mikor én
ez a képet először láttam, ezelőtt két esztendővel azt hittem, hogy vázlat, amelyből ki tudja, mi fog kifejlődni,
de hogy ez nem kész dolog. Ezelőtt egy évvel megint megnéztem, megint csak úgy volt. Az idén ezelőtt pár
héttel megint megnéztem, nem változott semmit. Hallom, már át van véve a kép. Amit az asztalosok, mielőtt
festerék az ajtót, grundírozásnak⁹⁷ szoktak nevezni, úgy van ott az a fal is grundírozva. Valami csodálatosan
sárgás-barna festéket kapott; az arcok is ilyen színűek, a ruhák is ilyen színűek, a lovak is ilyen színűek, a zász-
lók is ilyen színűek a kép előterén. A kép háttérében pedig minden zöld. Van ott fa is, és meglepő, hogy még
az is zöld. (Derülség.) Mert van ott zászló, az is zöld, torony, az is zöld, az akadémia-palota, az is zöld. Cso-
portok veszik körül a koronázási dombot.

Rákosi Viktor: Zöldszászok nincsenek ott? (Derülség.)

Bartha Miklós: A mi szegény királyunk fel van ültetve...

Uray Imre: Azt sem ismeri meg senki, hogy micsoda!

Bartha Miklós: ... fehér forma sárga lóra; Szent István palástja éppen olyan sárga, mint a koronája, a koronája
éppen olyan sárga, mint a szakálla és a szakállá éppen olyan sárga, mint a szeme. (Nagy derülség.)

Annak a lónak a mintája Nürnbergben egy tizedrangú gyermekjátékgyárban készült. (Derülség.) Egész bi-
zonyossággal tudom. Méltóztassék azokra a fából faragott kis, három koronás hintalovakra gondolni, hogy bi-
zonyos keménységet kapjon a súlypontjuk, a két első lába a faragott lónak mereven előreáll, a két hátulsó lába
pedig mereven hátrafelé. (Derülség.) Így van kérem a király lova, ebben a minden lóartató gazda előtt merő-
ben inesztétikus⁹⁸ helyzetben lefestve.

Lengyel Zoltán: Megmerevedik a lába!

Bartha Miklós: Hasonló természetű lovakkal van környezve a domb. Egynéhány pap, néhány bandérialisták
vannak ott, azonban a bíbornokok, tisztelt ház, pálcával, sétabottal a kezükben, a botjukra rátámaszkodva; nem
halászbót, hanem közönséges sétabót az egyik kézben, a másikban pedig egy ív papír; különben bíboros ruhában,
hajadonfővel, mint hogyha instanciát⁹⁹ akarnának ő Felségének átnyújtani akkor, amikor majd lelovagol, ha ugyan
le lehetne onnan lovagolni; de olyan meredek ennek az útja, hogy szaltó mortále¹⁰⁰ nélkül soha semmiféle clown-
ja¹⁰¹ a világnak onnan le nem jöhet. (Derülség.) Mondom, van három vagy négy bíboros, az egyiknek a feje tete-
jén egy kis vörös sapka, a másiknak az sincsen, az egyik pálcával a kezében, a másiknak az sincsen. A másik oldalon
ott áll teljes báli tolettben egy asszonyoság világoskék túll ruhában, dekolletálva¹⁰² mélyen a nyaka, ékszerekkel, kü-
lönben krinolinban¹⁰³ öltözve. (Nagy derülség.)

Hát kérem, az ember nem tudja, hol van. Szobában-e? Hogy fér el szobában az a sok ló? Vagy pedig az utcán?
Mit keres ott egy előkelő hölgy báli ruhában, krinolinban? (Zaj, derülség a baloldalon.) Amellett a nő mellett
földművelők, gazdák is vannak. Azok meg óriási szentesi meg zentai bundákban, meg szűrőkben vannak. (Derült-
ség.) Hogy nem fagy meg az a szegény nő, ha annyi bunda kell oda, vagy hogyan nem olvadnak meg azok a bun-
dások, ha az a nő olyan könnyedén és lengén van ott? (Élénk derülség, tetszés és taps a baloldalon.) Mondhatom,
tisztelt ház, nemcsak festészeti szempontból nem állja az meg a helyét, de különben is sok anakronizmus van ott
össze-vissza. Nem is tudom, kicsoda az a szegény festő, nem is kérdeztem. De hisz csak néhány esztendővel ez-
előtt történt és fájdalom, én már mint nagy legény néztem végig a koronázás ünnepélyét. Arról élő emberek ad-
hattak volna felvilágosítást, de meg a lapokban le volt írva, az akkori képes lapokban le volt rajzolva és fotográfák

97 alapozás

98 izlést sértő

99 kérvény, folyamodvány

100 akrobata halálugrás

101 bohóca

102 nagy dekoltázzsal

103 vékony acélbronzokkal kifestített bő szoknya

is vannak az időből. Hogy lehet hát ilyen bolondériákat csinálni, hogy ott vízbetegségben szenvedő embernek a lába van szavalati pózban előtérbe tolva, mintha egy elefántnak a lába cölöpképpen oda volna ragasztva. Hihetetlen dolgok azok! (Úgy van! Helyeslés a baloldalon.) Cseppet sem túlzok: méltóztassanak azt megnézni.

Innen megint visszatérek a tanácskozó-terembe. Mindjárt elsősorban az tűnik fel, hogy voltaképpen mi lesz annak a parlamentnek a nyilvánosságával? Hol lesznek a hírlaptudósítók? Nincsen sehol helyük. Erre az építés nem gondolt; az neki mindegy. Azzal, hogy valami hivatása is van annak a cifraságnak, amit oda csinált, ő nem vesződött. Már most a hírlapírókat felteszik a rendes karzati közönség közé, az a rendes karzat pedig négy emelet magasság. De ez még nem a díszes karzat. A díszes karzat azon felül van egy emelettel, (Felkiáltások balról: Hallatlan!) az már öt emelet magasság. Méltóztassanak a magyar parlamenti életnek azt a különös szerencsését meggondolni, hogy nálunk nemcsak hírlapi tudósítások útján érdeklődik a nagy közönség a parlamenti tárgyalások iránt, hanem aki csak teheti és időt szakíthat, a legkisebb embertől fel a legmagasabb osztályokig, személyesen is szeret eljárni, hallgatni, bírálni, mintegy résztvenni legalább is abban a levegőben, ahol az ország számára törvényt hoznak, ahol az ország sorsa eldől. Ez, azt hiszem, a mi parlamentünkre nézve a legszerencsésebb körülmények egyike és ezzel, a közvetlenség ezen melegével, ilyen mértékben nem találkozunk egyebütt. Már most, mintha egyenesen arra számított és csupán arra gondolt volna az az építőmester és tervező, hogy lehetőleg a nyilvánosságot ki kell zárni. Mert ötemelet magasságot kell, hogy az az úri hölgy menjen, hogy meghallgasson engem, vagy Pichler barátomat. (Derülség.) Nem igen érdemljük meg, hogy olyan sokat fáradjanak, s ha egyszer-kétszer el is jönnek, de nem igen jönnek el tízszer, mint ahogy azt most megteszik!

Holló Lajos: Pichler kedvéért eljönnek!

Pichler Győző: Én értem elmennek az asszonyok öt emeletet is! (Élénk derülség.)

Bartha Miklós: Bocsánatot kérek a tisztelt háztól, hogy ez a kevésbé fontosnak tetsző tárgy (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.) ilyen hosszabb felszólalásra indított. Méltóztassanak ezt nekem megbocsátani, mert az a remény kecsegtet, hogy a miniszterelnök úr – miután ez a tárcájához tartozó dolog – és az a bizottság, amely mostanig a felügyeletet gyakorolta és oltalmazta ezt a dolgot, (Derülség balfelől. Egy hang a szélső baloldalon: Aludt!) talán azokon a hibákon, amelyekben még lehet segíteni, segíteni is fog. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélső baloldalon.)

III.

1902. március 1.

Tisztelt képviselőház! Félreértett szavaim helyreigazítása szempontjából kérem, méltóztassék néhány percnyi türelemmel megajándékozni. Az én igen tisztelt képviselőtársam, Pichler Győző, úgy tüntette fel tegnapi felszólalásomnak a méretekre vonatkozó részét, mintha én azt kifogásoltam volna és kifogásaim alapját jóformán az képezte volna, mert méreteket adtak a festőknek és ezáltal azok talán fantáziájukban vagy működésükben korlátozva voltak. Hogy ő így fogta fel tegnapi argumentációm, az abból is látszik, mert felhossa a Vatikánnak részint Rafael, részint Michel Angelo által készített freskóit, ahol, amint mondja, szintén meg voltak adva a különböző méretek. Ha az én tisztelt képviselőtársam és barátom csakugyan olyan jó véleménnyel van az én publicisztikai működésemről, hogy még művészeti elementumokat is vél abban felfedezni, akkor méltóztassék nekem legalább annyit concedálni¹⁰⁴, hogy hiszen azt én is tudom, hogy az épületeket kell előbb építeni és a festőknek a méretekhez alkalmazkodni. Nem is ezt kifogásoltam én. Én azt mondtam a Munkácsy képére vonatkozólag, hogy a szegény festőművész nem tudta, hogy mit csináljon, olyan méreteket kapott, hogy egy szalagra kellett festenie egy nagy tájképet. Azt pedig tessék megkérdezni azon művész uraktól, akik ily hirtelen felvilágosították a tényekről és viszonyokról az én tisztelt barátomat, hogy lehet-e keskeny szalagra perspektívával dolgozni? Hiszen éppen azt jegyeztem meg tegnapi, hogy Munkácsy oly méreteket kapott, hogy perspektívával nem dolgozhatott.

104 megnekedni, ráhagyni, elismerni

A másik, amit az én igen tisztelt barátom felhozott, hogy pályázat igenis volt. Itt sem arra fektettem tegnapi felszólalásomban a súlyt, hogy vajjon pályázat útján adták-e vagy nem, ellenkezőleg azt mondtam, hogy pályázni nagyobb mesterek nem is szoktak. Lehet, hogy ez az ambíciójuk nem jogosult, de így van világszerte és így volt, hogy pályázni nem is szoktak nagy mesterek. Mit csinálnak tehát a vezető emberek? Ahelyett, hogy pályázatot hirdetnek, meg szokták bízni a nagy mestereket. De itt mi történt? Megbízattak-e vajjon a nagy mesterek? Az én kifogásom, tisztelt barátom, az, hogy nem bíztak meg, hogy az alatt éltek nálunk Munkácsy, Benczúr, Lietzenmayer, Lotz, Székely Bertalan, Vágó Pál és egynéhány más festőművész, kik monumentális festészettel foglalkoztak. E helyett mi történt? Hiszen én azoknak a festőművészeknek, kik ott dolgoztak, tehetségeit, vagy jövődjét felszólalásommal megrontani, vagy kisebbiteni nem akarom. Hiszen azok, mint genre-festők¹⁰⁵, mint arckép-festők, vagy apró dolgok létrehozói, igen kitűnő műveket képesek talán előállítani, de monumentális festészetre nem próbálkoztak, nem gyakorolták magukat és nem értenek hozzá. Hiszen melyik vadász fog agarászatra indulni paripák helyett tehennel? Mindent a maga helyén kell végezni.

A vadászati képre vonatkozólag azt méltóztatott mondani, hogy az nincsen készen, hogy ott még létrák, állványok vannak. Bocsánatot kérek, én azt a képet láttam két évvel ezelőtt ebben az állapotban, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) láttam egy évvel ezelőtt ebben az állapotban, láttam most ugyanezen állapotban, anélkül, hogy ott létrák, állványok lettek volna; ennek következtében azt hittem, hogy ez a kép el van fogadva, és be van fejezve. Én láttam ugyan, hogy nincs befejezve, meg is mondtam, hogy csupa grundírozás, alapfestés, vagy minek hívják; ha nincs befejezve, akkor arra való volt felszólalásom, hogy segítsen ezen a helyzeten.

A Pantheon méltóztatott felhozni. Méltóztassék megnézni, hogy mióta a Pantheon felépítették, van-e vagy volt-e Franciaországnak egyetlenegy nagynevű festőművésze, aki a Patheonba ne dolgozott volna? Az apró emberek, névtelen emberek genre-festők, azok nem dolgoztak benne. Akiről feltehető volt, hogy monumentális alkotásokra képes, annak munkát adtak és adnak ma is.

Ma is, méltóztassék megnézni, üres falrészletek vannak ott, arra várva, hogy az új generációk, amint következnek, ha nagy festőt szülnek, itt helyet kapjanak munkájukkal. Én azt nem mondtam, hogy méreteket adtak, s ez valami művészeti visszaélés lett volna; megmondtam az imént, mit értettem Munkácsyval szemben méreteket alatt, a többi festőkre nézve nem azt mondtam, hogy méreteket adtak, hanem, hogy fizetik őket kvadrátméter szerint, úgy, ahogy a mesterembereket szokás fizetni. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Beszédem lényege az, hogy nem szokás művészeket úgy fizetni, mint iparosokat, tapecierereket¹⁰⁶, mert olykor egy tennyényi festmény többet érhet, mint akármilyen nagy vászna a világnak.

Ezeket, igen tisztelt barátom vegye tekintetbe és bár – elhiszem – teljes jóakarattal, azonban minden esetre egy kis félrevezetés nyomán annak a hatásnak, melyet igazságszerető beszédemmel tegnap némileg talán elérni vélhettem, megrontására ne adja magát oda. (Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)

105 zsánerkép, életkép festők

106 tapecíros, kárpitos

Centralizáció

Tisztelt ház! (Halljuk!) Aki közállapotainkat kissé általánosabb szempontból vizsgálja, mint ahogy azt a folyó-
ügyek bírálata megkívánja, az előtt nem szenved kétséget, hogy hazánknak sem állami, sem társadalmi konstrukció-
ja még nem bevégzett tény. Az 1848-iki vihar gyorsan megalakította az átalakulást, de ezen átalakulás konzekvenci-
ái még mindig szolgáltatják a meglepetéseket, s úgy az emberek felfogásán, mint újabb intézményeink természetén
érezhető bizonyos tapogatódzás, ami bizonyítja, hogy a konszolidáció rendes medrét még egyik irányban sem ér-
tük el. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Egyáltalában, nem lehet tehát csodálni, ha egy gondolkodó elme, minő
Grünwald Béla képviselőtársamé, egy egész élet minden szorgalmát és törekvését azon kibontakozási út keresésére
és megépítésére fordítja, melyen ő az állami konszolidáció nagy tényét elérhetőnek véli. Olyan cél a Grünwald Bé-
láé, melyet minden magyar ember magáénak vall; olyan törekvés, melynek tiszteletre méltó voltát, dacára homlo-
kegyenest ellenkező nézetemnek, e helyen is szívesen elismerem. Mivel e célt mindnyájunkénak vallom és mivel a
Grünwald által arra választott utat eredményében a lehető legveszélyesebbnek látom: a tisztelt ház kegyessége meg-
fogja nekem engedni, hogy tisztelt képviselőtársam eszme körével kissé tüzetesebben foglalkozzam. (Halljuk!)

Az irány, melyet tisztelt barátom Magyarország számára kitűz, mindenki által ismeretes. Közönséges nyelven
ezt az irányt centralizációnak nevezik. A másik irány, melyet évek óta ostromol s melyet legújabbban partikulariz-
musnak nevezett el, szintén ismeretes és egyszerű nyelven decentralizációnak neveztetik. E két irány két elméletet
képvisei a tudományban, s követőit két iskolára osztotta. A népek élete immár rég kipróbálta mindkét elméletet s
a tanúságok halomszámra fekszenek előttünk. E tanúságok szerint az egyik irány biztosíték az egyes kezében, a
másik irány biztosíték az összes kezében. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Amannak, legyen az kormány vagy ural-
kodó, biztosítja a hatalmi túlkapások büntetlenségét, emennek biztosítja az önrendelkezési jogot, tehát a legfőbb
szabadságot. Amaz fegyelmezi a polgárokat az engedelmisségre, emez neveli őket a kormányzás gyakorlására;
amaz uniformírozza a hivatalnokokat a bürokráciában és a polgárokat a közdolgozók iránt való tétlenségben, emez
fölébreszti a tisztviselőben a gondolkodás szükségét és önbecszeretetet, a polgárokból pedig az öntevékenységet és a
közkötelességek iránt való felelősséget. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Az egyik politikailag tespedő népet
teremt, mely csak arra jó, hogy rétegeiben kifejlődjenek a robbanó gázok, a másik mozgékony és életrelvő népet
teremt, mely önmagát kormányozva, a bajok forrását is önmagában látja s így nem fog erupcionális eszközöket
használni gyógyszerül. (Úgy van! A baloldalon.)

A tisztelt barátom éles figyelmét bizonyára nem kerülték ki e tanúságok, bizonyára ő is szánalomra méltónak
tart egy olyan népet, mely elbutult fatalizmussal mindent felülről vár, s mely arra is engedélyt kér, hogy megszer-
zett kényerét megszelhesse, azt is meg fogja engedni tisztelt barátom, hogy az öngazgatástól elszakított nép
minő megbízhatatlan elem a közveszély idején; s ha ő „állami felfogásában” mégis annyira megy, hogy minden
önkormányzati tevékenységet, mint az ő ideáljára nézve veszélyes partikularizmust bélyegez meg, akkor azt kell
hinnem, hogy tévedésben van az államhatalom természete fölött. Szerinte nagy és mindenüvé elható hálózatánál
fogva leginkább az állam van hivatva arra, hogy megszilárdítva a magyarságot, a poliglott¹⁰⁷ országból egységes
jellegű országot alkosson. E végből látja szükségesnek az állami hatalom megnövelését a központosítás útján. Fel-
téve, hogy igaza van az állam e missziójára vonatkozólag: ámbár lesz alkalmam e tekintetében is kifejezni kételye-
imet, azon nagy tévedéssel állunk szemközt, tisztelt ház, mintha a központosítás az állam valódi hatalmát növelné,
vagy megfordítva, mintha a helyhatósági önkormányzat csökkentené az állam erejét. Részemről az államot, úgy
abban az absztrakcióban, mint ahogy azt tisztelt barátom beszédjének szelleme föltüntette, mintha az egy rajtunk
kívül élő intézmény volna, mely szemben áll a társadalommal, az egyházzal, a vármegyével és a községgel, rendes
viszonyok között elképzelni sem tudom, és látni sem akarom. Tudom, hogy ilyenre is van példa; a meghódított
tartományok Rómával szemben, vagy Magyarország az 50-es években Ausztriával szemben ilyenforma képet mu-
tatnak fel. De tisztelt barátom nem ilyen államot akar. Ő, úgy amint van, a magyar állam hatalmát kívánja meg-
növelni a központosítás által. És ebben áll csalódása. Mert a központosítás csak a kormány hatalmát növeli, de

107 több nyelven beszélő

nem az államét. (Úgy van! A szélső baloldalon.) A központosítás mindazt az ingyenes vagy olcsó erőt elvonja az államtól, mely a helyi önkormányzat teljesítésében egyszersmind az állam szolgálatában is állott. Ezen nagy erő elvonásával elvonta az érdeklődést, a szeretetet az állam iránt és más csapásba terelte a legnemesebb ambíciókat. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Decentralizált országban, köre és képessége szerint mindenki része az államhatalomnak s akként az állam ereje és tevékenysége hatványozott mértékben nyilvánul; de központosítás mellett csak megfizetett szolgálatok állanak az állam rendelkezésére s ezek nem adhatják meg neki az óhajtott hatalmat, mert ugyanazon ország közadójából egy egész országot kitarítani nem lehet. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Azzal a bürokratikus aparátussal, hova Grünwald eszménye a gyakorlatban vezetne, éppen ő eszné legtávolabb céljától, mert az nem megszilárdítaná az állami felfogást, hanem utálttá tenné és terhessé a rendszerrel együtt az államot is.

Azt hinni, hogy a mostani poliglott országot egységes jellegű országgá alakítani, állami feladat – tévedés. A nemzetiségi eszme mai fejlődött állapotában minden állami omnipotencia erőtelennek bizonyulna annak elnyomására. Még a kard is csak a testet ölheti meg, de a lelket nem. A nemzetiségi áramlat ma már nemcsak a faji elmélet törvényeiből merít táplálékot. E játékba bele van már vonva a kedélyek minden izgalma, féltékenysége és ábrándja s akként az a hitnek erejével hat a tömegekre. Lehet ez nálunk előítélet s én eléggé magyar vagyok arra nézve, hogy csodáljam azt a szerénységet, ha valaki hazánkban nem kíván magyar lenni, de ha előítélet, annál nehezebb a kiirtása. Az a felfogás, hogy a szolgabíró a maga csendőreivel magyarrá teszi az idegen ajkúakat: ábránd. E végből az erőszak olyan eszközeihez kellene a hatalomnak nyúlni, mely nemcsak mindnyájunknak szabadságát veszélyeztetné, hanem nemzetközi fellépéseket is provokálna. És itt ismét hivatkozom az 50-es évek tanúságára és II. József korára. Az állam mindent megtett a germanizáció érdekében s a kísérletből nemzetünk fájérzüllete megerősödve jutott ki. Különben elismerem, hogy maga Grünwald sem kíván normális eszközöknél egyebet alkalmazni. Csak azt nem értem, hogy ez esetben a kormány mai hatalmát miért nem tartja kielégítőnek? A bevallott kívánság az, hogy a kormány gyakorolja a megelőzés nagy mesterségét az állam erkölcsi és szellemi eszközeivel. E kívánságban én is osztozom s ami vád ebből a kormányra háramlik, azt én is magamévá teszem. Ám ehhez nem szükségesek azok a hatalmi eszközök, melyeknek előfeltétele a merev centralizáció. (Úgy van! A szélső baloldalon.) A megelőzés e nagy mesterségét, mely, ha jól felfogtam, nem egyéb, mint ellenőrzés, hogy az iskolákban ne hirdessék a fajgyűlöletet, a hatóságoknál ne túrússák meg a rendtelenség és visszaélés – ma is, önkormányzati rendszer mellett is egész sikerrel gyakorolhatja a kormány, ha akarja. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Igaz, hogy nem gyakorolja, mert fontosabbnak tartja a korteskedést, mint a jóigazgatást. (Helyeslés a szélső balon.) De semmi sem áll útjában, hogy e téren mindazt meg ne tegye, ami az állam érdekében áll és ami nem esik a közszabadság rovására. Részemről arra, hogy magyarosítson, soha sem adnék felhatalmazást a kormánynak; nem, mivel az a hatalom felesleges kitágítása lenne, miután a magyarság szupremáciája¹⁰⁸ értelemben, vagyonban és államfenntartó képességben amúgy is történelmi tény; hanem igenis kötelességei közé tartom oda hatni, hogy nyelvkülönbség nélkül mindenki a haza szeretetében neveltessék fel, hogy mindenkivel megértessék a közös múlt kötelező hagyománya s az állami életközösségnek minden feltétele. (Igaz! A szélső baloldalon.) Nem mesterséges asszimilációra van szükségünk, hanem megbízható polgárookra, kik érejtársaink legyenek a jóban és rosszban. A nemzetiségeket nem elnyomni kell, hanem felvilágosítani. Azzal a ténnyel, hogy poliglott ország vagyunk, csak az számol józanon, aki egyfelől példásan tud büntetni ott, hol az állami egzisztencia feltételei támadtatnak meg, másfelől a testvéries érzületet ápolja a most divatra kapott faji falánkság ellen. (Tetszés a szélső balon.)

Az én igen tisztelt barátom egy helyen azt mondja: „Következett aztán olyan korszak, midőn a partikularizmus védelmül szolgált egy idegen hatalom ellen.” Ez azt teszi, hogy akkor ez jól fogott. Ezért is nevezte a 48-iki törvényhozás a megyéket az alkotmány bástyájának. Később meg ezt mondja: „A múltból csak egy tanúságot merítsünk, azt, hogy mint partikularista nemzet elbukunk; vagy állami nemzet leszünk, vagy nem leszünk.” Tehát Grünwald a múltból azt a tanúságot meríti egyfelől, hogy a partikularizmus védelmül szolgált s nekünk mégis azt tanácsolja, hogy mondjunk le a védelmi eszközről, mely elbuktat. Az ellentmondás elég szembeszökő, de én nem azért hoztam ezt fel, hogy ezen ellentmondást konstataljam, hanem azért, hogy én is utalhassak a múlt tanúságaira. Mindezekelőtt megjegyzem, hogy a partikularizmus alatt nem értem és minálunk nem is érthetem azt az állami eltagolást, melyre különösen Németország szolgált példákat. Viszonyainkról beszélve, partikularizmus alatt nem érthető

egyéb, mint a helyhatósági önkormányzat. Ez az, amit Grünwald megostromol s ez az, amit én intézményeink legdrágább kincsének tartok. Az én tanúságom ez: Minden nemzeti élet a maga nagy összességében egy élő organizmust képez. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Ez az organizmus a viszonyok, a szükségletek és a közfelfogáshoz képest intézményeket szokott termelni, így teremtették meg a századok nálunk a vármegyei institúciót¹⁰⁹, mely a magyar nemzet igazgatási és politikai géniuszának legpregnansabb kifejezése. Nem egy törvényhozási aktus hozta azt létre, nem is idegen elméleteket másolt le abban a nemzet, hanem termelte azt a saját nemzeti individualitása szerint, mint a rét a fűvet, mint a hegy az erdőt. (Úgy van! A szélső bal felől.) A törvényhozás bölcsessége nem abból áll, hogy azt, amit a közszükséglet és a közfelfogás kreál, egyszerűen eldobja magától, hanem abban, hogy annak főjellemvonását megtartva, azt a folytonosan haladó és átalakuló korhoz idomítsa. (Helyeslés a szélső bal felől.) A vármegyei intézmény nehéz viszontagságok között tartotta meg alkotmányunkat, államiságunkat és nemzetiségünket. A magyar dzsentrinek a vármegyeháza adott alkalmat, hogy kifejtse államfenntartó képességeit. A vármegye biztosítja manapság is a magyar faj politikai szupremáciáját; (Úgy van! A szélső bal felől.) annyira igaz ez, hogy az erdélyi részekben, hol pedig a nemzetiségi áramlat egyre nagyobb, csupán 3 vármegyének van idegen ajkú jellege. Aki tehát ezt az intézményt, általunk érthetetlen teóriák kedvéért egy tollvonással megsemmisíteni akarja, az kockára teszi a középosztály politikai befolyását és megsemmisíti azokat a szelepeket, melyeken a nemzetiségi aspirációk veszélytelenül elpárologhatnak. (Igaz! A szélső bal felől.) Mit gondol, tisztelt barátom, hová vonulnak azok a nemzetiségi tendenciák, melyeknek eddig a vármegyei közélet jó korrektívuma volt, ha leszorítottatnak onnan?

Szederkényi Nándor: A malom alá!

Bartha Miklós: Igen, a malom alá, a titkos konventikulumokba¹¹⁰ és a templomokba. (Tetszés szélső bal felől.) Ez az egyik tanulság.

De van még egy más is. Az a hatalom, mellyel szemben a múltban a vármegyék hazánkat megvédelmezték, az osztrák. Ez a hatalom ma is létezik, formája más, de érdeke ugyanaz. (Úgy van! Szélső bal felől.) Tisztelt barátom a 67-iki törvénycikkkel, úgy látszik, mindent kiegyenlítettnek vél. Én nem. Mert én e törvényt is sérelmesnek tartom. A 17 éves gyakorlat még nem arra való, hogy a közel 400 éves praxis tanúságait lerombolja. Nem a jelen múltó perceiről beszélek, mert tudom, mivel tartozunk királyunk esküjének. De tudom azt is, hogy a jelenlegi csonka alkotmánynak nincsenek garanciái. Tanúságom tehát az, hogy arra a védelemre, mit Grünwald is elismert, még szükségünk lehet s akkor a vármegyéknek életerős és mozgékony szerepét nem fogja pótolni a Grünwald élettelen és merev állama – hadsereg nélkül. (Úgy van! Szélső bal felől.)

Tisztelt ház! Én úgy látom, hogy az az áramlat, mely a vármegyék ellen nyilvánul, azért olyan erős, mivel az emberek restellik az okokat kutatni és pusztán az eredményekből ítélnék. Látják, hogy választási rendszer van és mégis, majdnem kizárólag a főispán restaurál; tudják, hogy hatósági joguk van az ellenőrzésre, de a tisztviselő mégis büntetlenül vétkezhetik. E miatt sokan közönyösökké lesznek, s lábra kapott a jelszó, hogy a vár megye lejárta magát. Pedig nem halt meg a gyermek, csak alszik. Nyúgei vannak abban, hogy a kandidacionális jog nagy latitüdöt¹¹¹ ad a túlkapasokra, hogy a közigazgatási bizottság az érdeklődés legszükségesebb életnedveit vonta el a közgyűléstől, és hogy nincsen kimondva az inkompatibilitás¹¹² a községi elöljárókra nézve s így azon visszas helyzet alkottatott meg, hogy a falusi bíró és körjegyző bizonyos tekintetben fölötte áll az alispánnak és szolgabírónak. Mindebből nem az következik, tisztelt ház, hogy egyszázados viharokban kipróbált nemzeti intézményt eltöröljünk, hanem az, hogy megszabadítsuk azt azon nyűgöktől, melyeket a legújabb idők tapogatódzó iránya rá aggatott. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Végzem beszédem. Én úgy látom, hogyha mindazt a tevékenységet, melyet a helyhatósági önkormányzat a nemzeti ügy érdekében kifejti, az állam elkönfiskálná¹¹³, akkor a Grünwald által oly nemesen kitűzött célt örök időkre hátravetné. És mivel a kormányzás egész politikája bizonyítja, hogy a centralizáció felé hajlik, ennélfogva magát a belügyminiszteri költségvetést sem fogadom el. (Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.)

109 intézményt

110 vallási összejövetelekre

111 lehetőséget, teret

112 összeférhetlenség

113 lefoglalná, elvonná, elkobozná

Törvényhatóságokról

(Halljuk! Halljuk!) Tisztelt ház! Évek óta szokás a kormányt tervszerűtlenséggel, kapkodással, a céltudatos eljárást nélkülöző egyik napról a másik napra való éléssel vádolni. Én most abban a különös helyzetben vagyok, hogy vádolva a kormányt, védelmezem az évek óta szokásos vádak ellenében. Mert ha meg is engedem, hogy a közkormányzat számos más ágában és egyéb törvényhozási intézkedésekben nem volt nehéz föltalálni a kormánypolitika tervszerűtlenségét: de általános igazságot vélek kimondani, ha állítom, hogy mióta önrendelkezési jogunkat részben legalább visszanyertük, minden kormány végzettszerű tervszerűséggel követte azt az irányt, hogy a nemzet önkormányzati jogkörét csorbítsa, (Igaz! A szélső balon.) a helyhatósági intézményeket diszkreditálja¹¹⁴ és saját hatalmát mód nélkül kiterjessze. (Úgy van! A szélső baloldalon.) 1870-ben létrejött egy törvénycikk, mely indokolását abban lelte, hogy a régi vármegyét a parlamentarizmushoz kell idomítani. Már akkor élénk és jogosult aggodalmak keletkeztek az önkormányzat barátai közt az iránt – s e tekintetben a miniszterelnök urat klasszikus tanúnak hívom fel, – hogy a nemzet e törvénnyel elveszti a közszabadságnak, a jó, olcsó és ésszerű közigazgatásnak és a köztevékenységnek mindazon előnyeit, melyek csak a helyhatósági önkormányzat által vannak kellőleg biztosítva s a tapasztalat ezen aggodalmaknak szolgáltatott igazságot. És mégis azt látjuk, tisztelt ház, hogy bár az említett alapvető törvény soha és sehol módot és alkalmat az önkormányzati köröknek nem nyújtott a kormány országos érdekű akaratának megakadályozására és bár az állami közigazgatás feladatai is ezen önkormányzati körökben legalább is annyi pontossággal és lelkiismeretességgel teljesítettek, (Igaz! A szélső baloldalon.) mint ama hatóságoknál, melyeknek egész szervezetét le az utolsó papírfoszlányig a központi hatalom állapította meg: mégis azt látjuk, hogy 1870-en innen is, valahány törvény idevágólag létrejött, mindenik igyekezett a központosítás határait külebb tolni s önkormányzati épületünknek egy-egy kipróbált falát ledönteni. El kell tehát ismernem e téren a kormány következetes eljárását. Addig építgetett az ősi bástyán, míg rom lett belőle. De én e rom törmelékei között még mindig fel tudom fedezni a közszabadságnak, az önálló fejlődésnek, a polgári köteleességek gyakorlásának és őseink politikai bölcsességének drága kincseit s mivel hiszek a kiépítés lehetőségében, s mivel látom, hogy az előttünk fekvő javaslat még a meglevő maradványokat is megsemmisíteni törekszik, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) a tisztelt ház engedelmével, védelmembe veszem ezen romot, mely, miként Jerikó fala az ellenséges viharoknak ellenállott, de a vélt jó barát trombita szavára összeomlani készül. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Hazánkban a nemzet politikai géniusza részint igazgatási, részint védelmi szempontból megalkotta a törvényhatósági intézményeket. E sok százados intézményben két jellemző vonást domborított ki a történelem: egyik az, hogy az önkormányzati élet ezen intézmény keretében és talajában fejlődött ki és érvényesítette magát; a másik az, hogy ezen intézmény még azon tágas hatáskörében is, midőn közvetve bár, de valóságos törvényalkotási jogokat gyakorolt, Magyarország államérdekeivel ellentétbe nem helyezte magát. Mikor tehát a törvényhatósági intézmény szűkebb körbe szorítása s a kormány hatalmának kiszélesítése céloztatik, akkor az eredmény nem lehet egyéb, mint központosítás az önkormányzat rovására.

A központosítási törekvés a legmerevebb és – bocsánat a kifejezésért – a legutálatosabb formájában lépett föl az előttünk fekvő javaslattal. Merevnek mondom, mert, midőn egy kerületi főnököt alkot, akinek a közigazgatás minden ágában intézkedési és rendelkezési jogot biztosít, akit teljesen kivesz azon helyhatóság felelősségi köréből s ekként az alkotmányos szabadság elveivel össze nem férő teljhatalommal ruhazza fel; midőn annak állását és nyugdíjigényét akként írja körül, hogy sorsa és érdeke a fennálló kormányéhoz van kötve s midőn a tisztviselők és kezelő személyzet jelentékeny részét ő nevezi ki, a választásnak pedig minden esélye az ő szeszélyének van kiszolgáltatva: akkor egy olyan határozat van teremtve, mely a törvényhatóságokban kötve tart minden mozgást s melynek a központi hatalom kezében összefutó szálai arra való, hogy a hurokra került vármegyei tisztviselő és közgyűlés minden tevékenysége egyetlen rántástól függjön. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Az önkormányzati organizmusból központosítási mechanizmus, a vármegyei életből dróton járó gépezet lesz. Midőn pedig a kerületi főnökre az a feladat ruháztatik, hogy az igazgatás minden ágában, személyekről és dolgokról bizalmas jelentése-

114 hitelét rontja, aláássza

ket tegyen s ezáltal elég érthetőleg arra utasíttatik, hogy a kormány számára rendszeres kémszolgálatot végezzen, hogy eszerint titkos és felelősség nélküli elbírálója legyen mindenkinek és mindeneknek: akkor nehéz volna bebizonyítani, hogy e javaslat nem rejt magában a központosítási törekvés merev és utálatos formáját.

E javaslat kormányzó és kormányzott között bizalmatlanságot ébreszt és harcot szít, mert abból a feltevésből indul ki, hogy az emberek mind éretlenek, gyarlók, rosszak, kiket vezetni kell és fegyelmezni kell saját legközvetlenebb polgári érdekeik gyakorlásánál is; de a miniszterek és kerületi főnökök mind érettek, jók és tökéletesek. És én azt értem, hogy miután a minisztérium önmagáról és kerületi főnökeiről ilyen kifogástalan véleményben van, megszerezni igyekszik magának és bizalmas közegeinek a mindenhatóságot, csak azt szeretném, ha arról világosítaná föl, hogy hol szerzik meg ezen hatalomhoz a nélkülözhetetlen csálhatatlanságot és mindenhatóságot?

Többször figyelemmel átolvastam e javaslatot, hogy kapjam meg benne azt, ami illetékesen foglalhatna helyet, értem a közszabadság garanciáját. Ezt azonban nem kaptam meg. Hanem helyette oly mértékben találtam föl a hatalom biztosítékát, – amit pedig a dolgok természetes súlya szerint törvénybe iktatott biztosítékok nélkül is meg tud szerezni magának minden kormány, – mondom, oly mértékben találtam fel a hatalmi biztosítékokat, hogy azok által bármely kormány örök élete kétségen kívül van helyezve. A belügyminiszter parancsol a kerületi főnöknek, a kerületi főnök az alispánnak, az alispán a szolgabírónak, a szolgabíró a községi előljárónak. E végzetes szillogizmusból csak a legritkább esetben van menekvés, így, hogy a kormány fennállása sohasem lesz választási esélyeknek kitéve. Már pedig a parlamenti rendszer egyik igen lényeges kelléke éppen az, hogy ingatag legyen azok állása, akikre a hatalom bízva van. Az a jelszó, melyet legújabbán gyakran hallunk hangoztatni, mintha az állandóság fontos kellék volna, a kormány értékének megbírálásánál egyáltalában nem állja ki a kritika tűzpróbáját. A valódi alkotmányos szükség az, hogy a kormány mindig utalva legyen vagy kibékíteni elvének merevségét a közérzülettel, vagy visszalépni. A kormányok tulajdonképpeni felelőssége ezen erkölcsi motívumban van és nem a törvénybe iktatott, de használatba nem tehető vád alá helyezési formulában. Amelyik kormány nincsen kitéve a választási esélyeknek, annál hiányzik a felelősség érzete, mert az teljhatalmat gyakorol.

Nem lehet szándékomban a központosítás minden veszélyére rámutatni, mert az könyvbe való, de felhívom a figyelmet egy körülményre, mely nálunk veszélyesebbé teszi a központosítást, mint bárhol másutt. Más államok polgárai a központosításnak csak egy nemzeti kormánytól és egy nemzeti dinasztiától félhetnek szabadságukat, de nálunk ez nem egészen így van. Nálunk a hatalomnak csak egyik, még pedig a gyengébb keze van Budapesten, a másik, az erősebbik, mely a külügyek és hadsereg gyeplőjét tartja, Bécsben van. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Nekünk tehát egyel több okunk van a polgárok jogait át nem szolgáltatni a hatalomnak, mert nálunk a központosítás nemcsak az egyéni szabadság korlátozását jelenti, hanem az állami függetlenségnek most még kezünkben levő töredékeit is kockáztathatja. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ezen indokok között, melyek a sajtóban és a törvényhozásban a központosítás mellett fel szoktak hozatni, legkiválóbb helyet foglal el az a remény, hogy az által fokozódik a magyar állam ereje és jobb közigazgatás jön létre. A tisztelt ház kegyes lesz megengedni nekem, (Halljuk!) hogy ezen indokokkal lehető röviden leszámoljak. (Halljuk!)

Ezen javaslattal nem fokozhatjuk az állam erejét, mert ez visszariasztja mindazokat a fórumtól, kiknek részvéte erősítette az államot és ingyenes szolgálata megkönnyebbitette az állami feladatok teljesítését. Nekem úgy tetszik, hogy a kormány nem gondolt arra a nagy erővesztésre, mely előáll, ha egyszer az önkormányzat minden független eleme visszalép a köztevékenység teréről. Pedig visszalép, ha látja és érzi, hogy egy felelősség nélkül való főnök többet nyom a latban, mint a vármegye 100–200 ezer lakójának közvéleménye; ha látja, hogy munkájának nincsen sikere, véleményének nincsen súlya, küzdelmének nincsen eredménye. Nálunk a közélet, a párttekintetek túlságos előtérbe tolása miatt amúgy is zaklatott és meddő, de még mindig van varázsa abban, hogy a küzdő fél érvényre juttathatja véleményét. De ha megadjuk a kerületi főnöknek azt a félelmes rendőri és intézkedési hatalmat, mely a mai alkotmányok felelősségi elve mellett valóságos anakronizmus: akkor a közélet elveszíti ezen egyetlen varázsát is, mert komoly és használható ember nem fog csak azért megjelenni a fórumon, hogy beszéljen és beszéltesen magáról. A szabad polgár cselekvési kört keres a közéletben (Úgy van! A szélső baloldalon.) és ha azt látja, hogy ott tőle csak engedelmességet várnak, visszahúzódik barázdájának vagy műhelyének, vagy irodájának valamelyik zugába.

Sokszor hallottam, hogy népünk igen sokat politizál; csudálatos, hogy ezt a hibát mindig csak az ellenzékiek követik el. No nem kell tartani, ha egyszer a kerületi főnökök rendőri felügyelete alá lesz az ország helyezve, nem fogunk sokat politizálni, mert mindenkinek lesz egy félteni való malomgátja, melyről kisütik, hogy magas a nívója, mindenkinek van egy hetedizigleni rokona, aki alkalmazást keres. A vágy tehát teljesül; nem fogunk politizálni. Elszokunk a közügyekben való részvételtől; üresen maradnak a tanácsstermek; a közpálya önkormányzati lépcsőzetén kényelmesen járhat föl és le a kerületi főnök, nem fog útjába állani senki, de jól jegyezze meg a kormány, támogatni sem fogja senki. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Igenis támogatni fogják a kéregetők, a kapaszkodók, a megrémültek és sütkérezők; de az önkormányzatnak azt az elemét, mely hazafias buzgalomtól vezéreltetve, pártoktól és kormánytól függetlenül egyedül az igazságot keresi, el fogja veszíteni az ország s ezzel együtt elveszíti azt az erőt, melyre közveszély idején mindig teljes bizalommal számíthatott hazánk. (Úgy van! A szélső baloldalon.) A magyar ember hazaszeretete példabeszédes; de nagy tévedés lenne, tisztelt ház, azt hinni, hogy fajunkban e nemes érzelem a véletlen műve. Kifejtette azt történelmileg az alkotmány, mely a szent korona tagjának vallotta a nemzet minden fiát, s mely valamennyinél előbb közvetlen, később közvetett befolyást engedett az állam, a vármegye és a község ügyeire. Az így nyert befolyás, a közdolgozattal való állandó foglalkozás lélektanilag szükségképpen oda vezetett, hogy a közdolgot mindenki a magáénak tekintette, melyet védeni és elősegíteni kötelesség. Fajunk hazaszeretetének tehát igen természetes és könnyen kimagyarázható forrása van s a tapasztalat elég fájdalmasan bizonyítja, hogy hazánknak azon polgárai, kiknek nem volt alkalmuk a múltban eme forrásból meríteni, föltételekhez kívánják kötni a hazaszeretetet. (Úgy van! A szélső baloldalon.) És mire vezet a mostani javaslat? Szembe állítja az államot az egyénnel, a kerületi főnök hatalmával föl akarja emésztetni a polgárok cselekvési körét, ránk akarja bizonyítani, hogy nem tudunk a szabadsággal élni s e lépten-nyomon nyilvánuló bizalmatlanság által elidegeníti a polgárokat a közügyek gyakorlatától s ezzel együtt lassan-lassan elszojtatja azon becses érzelmetől, mely a magyar ember tipikus jellemvonását alkotja. Pedig minél kisebb egy állam, annál inkább utalva van arra, hogy minden polgára által önkéntesen és szeretettel támogattassék. Hiszen a többség állította föl azt a szomorú tételt, hogy magunk nem állhatunk fenn. Sajátságos! Szükségét érzik annak, hogy Ausztria képzelt segélyét igénybe vegyünk, de saját hazánk polgárainak, az önkormányzati tevékenységben nyilatkozó önkéntes és ingyenes erejét nem akarják fölhasználni. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Azt mondják, fokozni kell az állam erejét. Helyes. Látható azonban, hogy a központosítással nem fokozzuk, hanem gyengítjük.

De hát mi is voltaképpen az állam ereje? Én hivatkozom minden idők tanúságára, hogy az az állam, melynek nincs egyenes szava a külügyekben, mely nem rendelkezik hadsereggel, mely gazdasági érdekének megóvásánál nem járhat el függetlenül, nem erős, hanem gyenge.

Madarász József: Nem is állam!

Bartha Miklós: ...mert akarátának és érdekeinek érvényesítése nem áll minden kételyen felül. Világos ebből, hogy az állam erejének nagysága első sorban annak önállósági fokától függ. Aki erős államot akar, annak önálló államot kell akarni. Erről azonban lemondott a többség s most már az erőgyűjtést és erőnyilvánítást nem az illetékes helyen, az állami önállóságban keresik, hanem a központosításban és a közigazgatás jobb szervezetében. Mintha csak egy kétes erejű épületet, a szobaberendezés által akarnának megerősíteni és az összerokadástól megóvni. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon és balfelől.)

Hermann Ottó: A henyelés pamlagaival! (Úgy van! Balfelől.)

Bartha Miklós: Teljességgel nem tudok osztozni amaz aggodalomban, mintha a széles önkormányzati alapokra fektetett vármegyei szerkezet veszélyes lenne az állam egységére nézve. Én úgy tanultam, hogy az európai államok egymástól elkülönített, teljesen önálló tagozatokból alakultak a közszükségletek kiegészítése érdekében a fejlődő polgárosodás hatása alatt. Ha már ezen tagozatok önállósága nem tette lehetővé az egységes állam keletkezését, hogyan tehető fel, hogy a sokkal kisebb önállósággal bíró és törvényes hatáskörre szorított vármegye fölbontsa a már megalakult egységet. Vármegyei szerkezet mellett itt e helyen konszolidálódni tudott egy történelmi Magyarország; nehéz lenne ily körülmények között velem elhitetni, hogy ugyanazon vármegye, mely nem akadályozta az egységet, most alkalmas lett amaz egység fölbontására. Azt kérdem azoktól – s e kérdést mindazokhoz intézem, kik ezen szempontból szoktak a vármegyéik ellen írni, vagy beszélni és arra kérem őket, ne térjenek ki

kérdéseim elől – feleljenek, mikor, melyik vármegye támadott a magyar állam ellen? Mikor, melyik vármegye formált olyan partikuláris igényeket, melyek az állami fölbomlás veszélyeit imminensé¹¹⁵ tették volna? Igenis csinált súlyos oppozíciót¹¹⁶ igen sok vármegye igen sokszor; de soha sem a magyar állam ellen, hanem ritkán a magyar kormánynak, leggyakrabban azon idegen kormányoknak, melyek alkotmányunk keretén kívül állottak. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Kimondom nyíltan. (Halljuk! A szélső baloldalon.)

A helyzet az, hogy nem a magyar állam egységét féltik a vármegyétől, hanem a kormány kényelmi igényeit. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Mert kevesebb fáradsággal jár 87 törvényhatóságot elnyomni, mint valamennyi fölött őrkdödni. Pedig az újabb tapasztalat azt bizonyítja, hogy a parlamentarizmushoz alkalmazott 1870-iki vármegye nem sok vizet zavar, sőt, igen kényelmes eszköz arra, hogy önkormányzati úton cselekedtesse velünk a kormányt, amit nem akarunk. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) De hát még mindig meg van a lehetőség, hogy életrevaló, vagyonban és erkölcsi érületben megerősödött társadalom függetlenül fog élni önkormányzati hatáskörének összes jogaival. Ezen lehetőség reményétől akarják most megfosztani a nemzetet.

Madarász József: Nem hagyjuk ám!

Bartha Miklós: És nincs kétség benne, hogy ezen célból jól ki van gondolva az előttünk fekvő javaslat. Hiába fog a magyar társadalom erkölcsben és vagyonban megszilárdulni, mert azon tudat, hogy a mindenható és felelőség nélkül való kerületi főnökkel szemben nem lehet kilátása gyakorlati sikerhez, oda vezeti a társadalmat, hogy lemond olyan hatalom gyakorlásáról, mely csak üres ceremónia. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Beismerem, hogy a vármegyei intézmény ellen úgy a sajtóban, mint egyeseknél erős áramlat észlelhető; de ha kutatom ezen jelenség okát, úgy azt nem magában az intézményben találok föl, hanem azon visszaélésekben, melyeket a hatalom ezen intézmény keretében önmagának megenged. A törvény a választási elvet az önkormányzat lényeges részének mondja. De mivel divatba hozták a kandidacionális eljárást egy törvényesnek látszó hipokrizissal akként fogantatni, (Úgy van! A szélső baloldalon.) hogy a főispánok tetszés, ízlés és szeszély szerint exkommunikálják¹¹⁷ még a hivatott egyéneket is: (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) azóta a vármegyében manapság választott tisztviselő nincs; annyira nincs, hogy én nem értem azt a kívánságot, hogy a kinevezési rendszerrel javítsunk a közigazgatáson, mert tényleg úgy áll a dolog, hogy akiket választott tisztviselőnek szoktak nevezni, azok nem egyebek, mint a központi hatalomnak igen gyakran kieroszakolt közegei. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Azon körülmény, hogy az idők szükségletéhez képest a vármegyétől elvétellett a követküldés és az utasítás joga, később pedig az igazságszolgáltatás, súlyos érvágást képez, mely a vármegyei organizmust nagy mennyiségű életnedvtől fosztotta meg. Ha a miniszterelnök úr valódi barátja volna, úgy miként azt beszédeiben és irataiban hangoztatta, a vármegyei intézményeknek, könnyű alkalma lett volna e vérveszteséget részben legalább kipótolni az által, ha a felsőház rendezésénél súlyt fektet a vármegyék képviselőire. Nem tette meg; ellenkezőleg minden alkalmat megragadott, hogy a vérveszteségtől ellankadt test képtelenné válják új erők gyűjtésére. (Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Midőn aztán a cselekvő képességben megbénított vármegye meddő az alkotásban és lomha az igazgatásban, vagy midőn a közigazgatás körül visszaélés mutatkozik: akkor rátámadnak a megkötözött kezű vármegyére és senkinek sem jut eszébe azt a központi hatalmat tenni felelőssé, mely oktrojált¹¹⁸ tisztviselőkkel kormányoz. (Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.)

A kormány úgy látszik még azzal a hatalommal sincsen megelégedve, melyet számára az 1870. évi XLII. törvény-cikk megjelöl, pedig egyetlen esetről sincs tudomásom, hogy a kormány a maga akaratát akadálytalanul ne érvényesítette volna. A kormánynak még az a parányi önállóság is sok, mely nagyritkán egy-egy vármegyei tisztviselőben mutatkozik. Mintha az országnak nem tisztviselőkre, hanem cselédekre volna szüksége, (Úgy van! A szélső baloldalon.) az előttünk fekvő javaslat kiöli az önbecsérzetet mindazokból, kiknek az lesz a szerencsétlenségük, hogy a vármegyékben szolgáljanak. Ha egy viszonyainkkal nem ismeretes ember átolvassa a javaslatot s annak eltéréseit összehasonlíttja az 1870. évi XLII. törvény-cikkkel, bizonyára nem találja meg azon szakaszokat, melyek az adminisz-

115 közvetlenül fenyegetővé, küszöbön lévővé

116 ellenállást, szembefordulást

117 kiközösítik

118 eroszakolt

ráció javítását célozzák, hanem kétségkívül arra a gondolatra jön, hogy a közbeeső 15 év alatt hazánkban egy forradalom pusztított, melynek élén a vármegyei tisztviselők állottak. Mert ehhez fogható reakcionárius törvényjavaslat csak forradalmak leverése után szokott a kormánynak eszébe jutni. (Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Úgy és akként vannak a tisztviselők fegyelmelve, mintha mindnyájan a nihilisták gyanújában állanának. (Úgy van! A szélső baloldalon. Derűltség.) Ez pedig nem vezethet a közigazgatás javításához, aminthogy a diszciplína sohasem pótolja az odaadó kötelességérzetet. (Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Közigazgatásunknak kétségkívül jelentékeny hiányai vannak, s ezek között legsúlyosabb az, hogy nincsen általa eléggé garantírozva¹¹⁹ a személy, a vagyon és a szabadság. Már most e javaslat megfosztja a vármegyéket a politikai szereptől, bürokratákká teszi a tisztviselőket, rendőri hatalmat és nyugdíjat ad a kerületi főnököknek s velünk azt akarják elhitetni, hogy ezáltal megjavították a közigazgatást. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) E szavakkal való játékot látva, nem tudom elfojtani azt a véleményt, hogy e javaslatot nem a közszükség hozta létre, hanem a kormány féktelen hatalmi vágya, melyet a jelenlegi parlament ellensúlyozni erőtelen. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.)

Nem javítani fog e javaslat a közigazgatáson, hanem rontani. Méltóztassanak megfontolni, hogy a főispán együtt bukik a kormánnyal, tehát pártközeg. Nincs kifogásom ellene. De méltóztassanak azt is megfontolni, hogy ez a pártközeg vizsgálni, áthelyezni, kinevezni és elmozdítani fogja a tisztviselőket, beletekint a hivatalos iratokba, utasításokat ad, rendelkezik és intézkedik, tehát a legnagyobb mértékben adminisztrál. Mivel ezen adminisztráló pártközegnek állása a kormány sorsához van kötve, önként következnek, hogy az adminisztráció működésének a súlypontja korteskedés lesz. (Élénk tetszés a szélső baloldalon.) Ezen körülmény matematikai bizonyossággal vezet el a pártadminisztráció veszélyéhez. Mindenkinnek igaza lesz, aki a kormánypárthoz tartozik, senkinek sem lesz igaza, aki az ellenzékhez tartozik; el lesz némítva minden ellenvélemény; szent lesz a békesség, mert minden érdek a kormány karjai között keres megoldást. Mindez jól ki van gondolva. Csak arra nem gondoltak, hogy mi lesz majd az elégületlenekkel, a hajthatatlanokkal? Csak azt nem fontolták meg, hogy vajjon van-e arra szükségünk, hogy a nemzetiségi aknákat szaporítsuk a szabadság keresők aknáival?

Tisztelt ház! Igyekeztem bebizonyítani, hogy e javaslat a legmerevebb központosításra vezet, hogy a központosítás sem az állam erejét nem fokozza, sem a közigazgatást nem javítja és hogy az önkormányzat megsemmisítésével a szabadság legbecesebb intézménye semmisül meg. Hallottam, hogy nem eltörölni akarják az önkormányzatot, csak módosítani az időkhöz és viszonyokhoz. (Halljuk! Halljuk!) így módosították a művészet sötét korszakában a pápák a görög-római építészet remekait, midőn a bazilikák és diadalkapuk korinthoszi oszlopának márványából silány épületekhez meszet égettek. Az anyag – vegytani értelemben – persze megmaradt a vakolat porában. Ily módosított alakban marad meg e javaslat elfogadása után – a magyar alkotmányos élet klasszikus alkotása, a helyhatósági önkormányzat is – a vármegyeház porában, hogy legyen mit megtapodjon a kerületi főnök cipője. (Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

A javaslatot nem szavazom meg (Élénk éljenzés a szélső baloldalon.) s ajánlom helyette határozati javaslatomat a tisztelt ház kegyibe. (Hosszantartó helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)

119 szavatolva, biztosítva

Határozati javaslat

Hazánkban a történelmi fejlődés a közigazgatási jogok és köteleességek teljesítésénél az önkormányzati elvet juttatta érvényre. Ezen elv alkalmazásában rejlik az egyéni szabadság egyik kiváló biztosítója, a polgárok köztevékenységének legerősebb rugója, a polgári jogok gyakorlásának nélkülözhetetlen iskolája, a hatalmi visszaélések megakadályozásának, vagy orvoslásának hatályos eszköze és a közigazgatási eljárás jóságának, egyszerűségének és olcsóságának a kulcsa.

A közigazgatási önkormányzat hatáskörét legrészletesebben az 1870: XLII. tc. írta körül. Oly alapot teremtett e törvénycikkkel a törvényhozás, mely a központi hatalom országos értékű akaratának akadálytalan érvényesülését nemcsak egész mértékben biztosította, hanem a közigazgatás és közszabadság érzékeny kárával még illetéktelen, az önkormányzati elvekkel össze nem férő beavatkozásokra is alkalmat nyújtott.

Joggal elvárhatta volna tehát hazánk közérdeke, hogy a kormány a 192. számú törvényjavaslattal az 1870. évi XLII. tc.-et az önkormányzati elv érdekében a tapasztalt hiányokhoz képest, a gyakorlati élet igényei szerint javítani fogja.

De miután a 192. számú javaslat úgy egészében, mint különösen a 9., 46., 48., 49., 57., 61., 68., 71., 73., 80., 82. és 86. szakaszaiban a központi hatalomnak oly mérvű kiterjesztését állapítja meg, mely következményeiben egyfelől az önkormányzati jogoknak nemcsak bénítását, hanem megsemmisülését, másfelől a hatalom túrhetetlen önkényét s ekként alkotmányos szabadságunk sarkalatos elveinek fölforgatását vonja maga után;

miután a javaslat egyetlen pontja sem célozza a közigazgatás javítását, de a főispánoknak szánt hatalmi és intézkedési kör által a pártadminisztrációnak minden veszélyét megteremti;

mindezeknél fogva, miután a javaslat még csak az 1870: XLII. tc. javítását sem célozza, sőt, az önkormányzati közigazgatás szempontjából még ahhoz képest is valóságos visszaesést jelent:

mondja ki a tisztelt ház, hogy a 192. számú törvényjavaslatot leveszi a napirendről s utasítja a kormányt olyan javaslat előterjesztésére, mely az 1848-iki törvényhozás szelleméhez képest, a központi hatalmat és annak közegeit csak az önkormányzati étellel megférő és az állami kormányzat szempontjából szükséges ellenőrzési és felügyeleti hatáskörre szorítja és amely a kijelölési eljárás szabatos körülírásával a tisztviselők szabad választásának elvét, megfélelő képesítés mellett, egész mértékben biztosítja.

Kelt Budapesten, 1886. évi március hó 1-én.

Bartha Miklós, Irányi Dániel, Helfy Ignác, Szederkényi Nándor, Justh Gyula, Lükő Géza, Kiss Albert, Isaák Dezső, Gál Péter, Ferenczy Miklós, Unger Alajos, Olay Lajos, Joruszek Sándor, Csanády Sándor, Petrich Ferenc, Enyedy Lukács, Orbán Balázs, Tulok Benő, Kürthy Sándor, Miklós György, Tors Kálmán, Mocsáry Lajos.

Bartha Miklós: Én is azon kezdem, tisztelt ház, amivel az előadó úr kezdette. (Halljuk! Halljuk!) Nekem is az a felfogásom, hogy a lezajlott vita, mely némely részében történelmi magaslatra emelkedett, akkora anyagbőséget nyújt nekem, aki politikai barátaim nézeteinek vagyok igen szerény magyarázója, hogy azzal – beszédem keretében – megküzdeni sem nem tudok, sem nem akarok. (Halljuk! Halljuk!) Én egész általánosságban óhajtok beszélni azon benyomásról, melyet bennem a vita keltett. (Halljuk!)

Benyomásom az, hogy az önkormányzatnak sokkal több híve van e házban, mint az előttünk fekvő javaslatnak. Voltak, akik úgy az állami, mint a helyhatósági igazgatást kinevezett tisztviselőkkel óhajtják elláttatni; voltak, akik élethossziglan óhajtják a tisztviselőket választatni; voltak, akik csak a *jurisdictio*-t¹²⁰ gyakorló tisztviselőt óhajtják kineveztetni; vannak, akik elfogadják a javaslatot, azonban hívei a választási rendszernek; vannak, akik szintén elfogadják a javaslatot, azonban a kinevezési rendszer hívei, egy szóval a tisztviselők alkalmazási módjáról a legellentétebb nyilatkozatokat hallottunk, de számbavehető nyilatkozat az iránt nem történt, hogy valaki a központosítást óhajtáná abban a merev formában s azokkal a szabadságfojtó következményekkel, amelyekkel azt báró Bach

120 joghatóságot, igazságszolgáltatást

Sándor az 50-es években megalkotta volt. Bátran és örömmel konstatalhatom tehát, hogy az önkormányzat hívei nagy többségben vannak e ház kebelében. Hanem ha azután arról van szó, hogy az önkormányzat kerete, hatásköre és foganatbavétele miként írássék körül, akkor az eltérés igen nagyok mutatkozik. E tekintetben rólunk az igen tisztelt előadó úr azt mondja, hogy felfogásunk nem egyezik meg az 1848-iki törvényhozás szellemével. Hát én megmondom a tisztelt előadó úrnak, mi e tekintetben a mi felfogásunk. Mi itt e padokon úgy fogjuk fel, hogy a történelmi fejlődés, a nemzet értelmi fölfogása, a közszükségelek parancsszava és a szabadsághoz való hagyományos ragaszkodás megalkotta a vármegyei intézményt választott tisztviselőkkel, politikai jogkörrel, cselekvési, intézkedési és fegyelmezési hatáskörrel a központi kormány felügyelete és ellenőrzése alatt. Mi a közéletnek ezen szervét alkalmasnak tartjuk úgy a helyi, mint a reábízott országos igazgatási funkciók teljesítésére; alkalmasnak tartjuk, hogy a közélet szükségéi által a helyi felfogás és a helyi viszonyokhoz képest a legegyszerűbb és a legtermészetesebb módon nyerjenek kielégítést; alkalmasnak tartjuk, hogy szervezeténél fogva mindig és minden időben be tudjon illeszkedni a változott és folyton változó viszonyokba, (Úgy van! A szélső balon.) s hogy benne mindig megújuló erőforrás találjanak a nagy állami feladatok. Ennélfogva mi ragaszkodunk az önkormányzat ezen történelmileg fejlett keretéhez.

Szeretném, ha az előadó úr megmagyarázta volna nekünk, hogy e felfogás miért és miben ellenkezik az 1848-iki törvényhozás szellemével. Nem magyarázta meg. Én nem vitatom a kérdést, hanem felhozok valamit. Az 1848-iki nagy időknek él még egy nagy tanúja. (Éljen a szélső baloldalon.) Az ő nevéhez van fűzve az 1848-iki alkotás egész nagyságában. (Igaz! A szélső baloldalon.) Méltóztassék e nagy férfiút, Kossuth Lajost (Éljenés a szélső baloldalon.) megkérdezni, méltóztassék iratait elolvasni, hogy ő, ki az 1848-iki törvényhozás szelleméhez csak ért valamit, minő felfogásban van a vármegyei intézményről?

A háznak egy másik pártja szintén hangsúlyozza az önkormányzatot; többet kíván, mint amennyit a javaslat nyújt, de kevesebbet, mint amit mi óhajtunk. E párt kiváló szónokai megegyeznek abban, hogy a közigazgatás kinevezett tisztviselőkkel foganatosíttassék, de nincsenek egy véleményben az önkormányzat keretére nézve. Némelyek az önálló törvényhatóságokban megtalálják az önkormányzat keretét, mások ijesztő vonásokban rajzolják a rettenetes vármegye képét s nem tartják szükségesnek az iránt a ház megnyugtatását, hogy önkormányzati elméleteiket voltaképpen minő talajon kívánják meggyökereztetni. Mindamellert tény, hogy ezen tiszteletreméltó párt önkormányzatot akar választott tisztviselőkkel és a közszabadságnak szolgálati pragmatikában és a közigazgatási bíróságokban rejlő biztosítékaival. Végre a kormánypárt szónokai szintén önkormányzatot akarnak s a tévedés csak abban van, hogy az, amit megszavazni fognak, nem önkormányzat, hanem önkény.

Nem bocsátkozom annak taglalásába, hogy minő csorbát szenved a magyar önkormányzat a kinevezési rendszer által. Én elismerem, hogy az önkormányzat nemcsak a tisztviselők választásában áll, de szintén kérem elismerni, hogy nálunk a választási elv egyik lényeges alkatrészét képezi az önkormányzatnak. Másutt nem így van; de én nem megyek idegen földre minták után, addig amíg saját jogfejlődésünk jó mintát szolgáltat. Elmélet helyett nézem a gyakorlatot. A gyakorlat pedig azt bizonyítja, hogy úgy a választási, mint a kinevezési rendszer mellett vannak jó és rossz tisztviselők s ha akár a fegyelmi büntetések, akár a defraudációk¹²¹ számát vesszük, úgy találjuk, hogy-a mérleg egyenlő számarányokat mutat.

Nézetem szerint, ha a választás és kinevezés elveit vesszük vizsgálat alá, igazságosan csak úgy járhatunk el, ha nem fogjuk rá a kormányra, hogy az mindentudó és csalhatatlan, hanem beismerjük, hogy a kormánynál sincsen kizárva a tévedés s viszont a választóközönségre sem fogjuk rá, hogy azt kizárólag gonosz szenvedélyek vezérlik, ami miatt teljesen képtelen saját komoly érdekeinek felismerésére. Én veszem az embert olyannak, amilyen. Sem a választó közönséget nem tekintem ideális jónak, sem a kormányt nem nézem megrögzött gonosztevőnek. Én fölteszem, hogy hatalmi befolyás nélkül a váiasztóközönség többsége a szokásos korteskedés útján megválasztott egy törvényesen képesített tisztviselőt és fölteszem, hogy a kormány szintén a kvalifikáció⁸ szemmel tartása mellett jóhiszeműleg kinevezett egy tisztviselőt. Mit fognak tapasztalni, ha e két egyént szembe állítjuk?

Azt, hogy a választott tisztviselő hatalmát a közbizodalomból merítette, tehát intézkedéseinél mindig számíthat a közönség támogatására és segélyére; ismeri a nép természetét és helyi viszonyukat s így eljárását

121 sikkasztások

azokhoz tudja alkalmazni; (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) integráns része a törvényhatóságnak tehát felfogásban megegyezik azon vidék tradícióival, szokásaival és érdekkörével; érzi és alatta áll a felelősség azon erkölcsi részének is, melyet ránézve a gyermekkor emlékei a családi összeköttetések és a személyes ismeretségi hálózata állapított meg. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Egyszóval otthon van, ott vert gyökeret s megfogamzik benne a lokálpatriotizmusnak az a neme, mely tette sarkalja vármegyéje érdekében s nemes ambíciókat érlel lelkében. Ezek a választott tisztviselő előnyei.

Ezzel szemben hogyan állunk a kinevezett tisztviselőkkel? A kormánynak nincsen módjában megismerni a folyamodónak társadalmi értékét, erkölcsi becsét és hazafias érzelmét, ha csak nem akarjuk a főispán információját és rokonszenves hajlamait dogmatikus igazsággá emelni; a kormány kénytelen vármegyeileg idegen elemeket is alkalmazni, kiknek eljárása lépten-nyomon lélektanilag könnyen kimagyarázható idegenkedésbe ütközik; a vármegye közönsége nem tekinti a kinevezett tisztviselőt a magáénak, bizalmatlansággal fogadja a legtöbb intézkedést, akadályokat gördít elébe s ekként közönség és tisztviselő között megbomlik az a harmónia, mely a közigazgatás jóságának egyik alapfeltétele. A kinevezett tisztviselő egyedül él, otthona az iroda, támasza a holt betű, fő kötelessége az engedelmesség, buzgalommal alkalmazza a törvényt, a rendeleteket és tölti ki a rubrikáit, de nem tud alkalmazkodni az élethez, nem tud simulni az emberekhez s a legtöbb esetben félreismeri a helyi viszonyokat; felelősségét csak a paragrafusokban keresi, melyekbe nem fog beleütközni, de lépten-nyomon beleütközik abba az erkölcsi felelősségbe, melyet a társadalom írott törvények nélkül állapított meg, mely elevenen él nemzedékről-nemzedékre s amely ítélet nélkül büntet és megkérdés nélkül jutalmaz.

Egyszóval a választási urnából kikerül egy tisztikar, mely vér a közönség véréből s mely az érdekszolidaritás hatása alatt szolgálja a közönséget s felelősségének érzetében hajtja végre a kormány rendeleteit; a kinevezési rendszerből pedig kikerül egy hivatalnoki kaszt, mely a közönséggel szemben nem ismer semmi kötelezettséget s mely úrnak tekinti magát a polgárok fölött, hogy emberi méltóságát a kormány iránt tanúsított vak engedelmes-ség fejében ekként némileg kárpótolja.

Éles rajzot hallottunk, tisztelt ház, a választási eljárás undorító voltáról. A példa bizonyára nem Zólyom megyéből volt véve, hanem-onnan, hol a közszellem sajnálatosan meg van mérgezve. De ha mi a törvény alkotóinál minden képzelhető rosszat fölteszünk az emberekről, ha senkiben sem bízunk, csak a hatalomban, akkor azon kell kezdenünk, hogy egyáltalában ne alkossunk törvényt. Bízunk az egész ügyet a hatalomra, szavazzuk meg egyszersmindenkorra az adót és a katonát és lássunk háladatosabb munka után, mint amilyen a törvényhozás. Hiszen ha én is csak a sötét oldalát látnám az embereknek és az intézményeknek, nem volna nehéz arról a szánelomra méltó mozgósításról, mely egy megürült bírói állomás betöltésénél észlelhető, csömörletes képet festeni. De én a jobbik esetet veszem és ez az, hogy alkalmas és jellemes egyéneket igen sokszor fölkeres a közbizalom és köszönettel veszi, ha szolgálatot vállal, ez nem unicum a választásoknál, hanem a kinevezési rendszernél egyetlen eset sem képzelhető, hogy egy nem országos jelentőségű hivatal betöltésénél folyamodás, utánjárás és információk nélkül a kormány fölkerestetne és alkalmazna valakit. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) És ha undorodunk a választással járó vótumszerzéstől¹²², bizony nem kevésbé undorító és erkölcsileg minden esetre hátrányosabb a kinevezéssel járó szervilizmus¹²³. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Egy másik benyomásom, miről a tisztelt háznak beszámolni akarok (Halljuk!) az volt, hogy e vita folyamában a kormánypárt szónokainál a logika törvényei minden hatályukat veszítve, a legkíméletlenebb vereséget szenvedték. Csak egyetlen szónokot volt alkalmunk hallani, aki a javaslatot azért pártolja, mivel helyesli; ezenkívül egy másikat, aki azért szavazta meg, mivel az én határozati javaslatomban következetességet, a gróf Apponyi és Horváth Lajos képviselő urak beszédeiben pedig kifogásolni valót lát. A többi szónok vagy a centralizáció hívének vallotta magát, amit itt nem lát megvalósulva, vagy a kinevezési rendszer hívének, amit szintén nem lát megvalósítva,

vagy a választási rendszer hívének, amit a 80. és 82. szakaszokra való tekintetből szintén nem láthat megvalósítva. Hanem azért megszavazzák a javaslatot. (Derűtség és tetszés a szélső baloldalon.) Beszéltek önkormányzatról, szabadságról, állami megizmosodásról és megszavazzák azt a javaslatot, mely elkobozza az önkormányzati

122 szavazatszerzéstől

123 szolgálalkúság

jogokat, szankcionálja a főispáni önkényt. (Úgy van! A szélső baloldalon.) s állami testünkbe a pártadminisztráció vérmérgeződését oltja be. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Szeretném, ha a logikai rend e feltűnő zavarát a fogalmak összetévesztésének róhatnám föl, mert akkor remélhető volna, hogy az enyémnél tartalmasabb argumentáció segít a helyzeten. (Tetszés a szélső baloldalon.) De a baj abban fenekük, hogy az argumentációnak nincsen hatása s a meggyőződésnek nincsen kötelezettsége. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Abban van a baj, hogy nálunk immár a szabadság ügye is párttekinteteknek van kiszolgáltatva. (Igaz! A szélső baloldalon.) Az ellenzék felhozta és megbizonyította, hogy a főispáni omnipotentia¹²⁴ összezsugorítja a közéletet; rámutatott azon veszélyre, mely az egyéni és közszabadságra háramlik, midőn a hatalmat nem kvalifikált és nem felelős egyén kapja kézhez és a kormánypárt szónokai meg sem kísértették e súlyos argumentumokat megcáfolni. Mit bizonyít ez, tisztelt ház? Azt, hogy törvényhozási életünk legnagyobb szerencsétlensége abban rejlik, hogy minden közkérdést pártérek dominál. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Az önkormányzatnak, a szabadságnak, a közigazgatásnak nagy és maradandó érdekeit fölvaltottuk a pártoskodási fogások apró pénzére. (Élénk tetszés a szélső baloldalon.)

Meg vagyok győződve, hogy ha ezen reakcionárius javaslat, a kluboktól függetlenül az osztályok tanácskozásain keresztül kerül a ház asztalára, nem nyeri vala meg a többséget. Meg vagyok győződve, hogyha e ház többségét nem dominálná a pártszempont, nem hagyná figyelmen kívül amaz igazságot, hogy azon törvényhozások, melyek az emberiség haladásában, mint irányjelzők tették magukat halhatatlanokká, nem a hatalom előtt egyengették az utat, hanem sorompókat emeltek a szabadság védelmére és biztosítására. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) A hatalmat sohasem szükség, tisztelt ház, félteni, mert a legszűkebb közjogi korlátok között is mindig elég leleményes önmagát érvényesíteni. Méltóztassanak még idevenni, hogy az európai civilizáció a közlekedési eszközök meglepő fejlesztése által új, természetszerű és igen hatályos eszközöket juttatott a hatalom kezébe, hogy magát könnyen és gyorsan érvényesítse. E közlekedési eszközök az ország testének megannyi idegszála, úgy, hogy az ország egyetlen zugában sem történhetik fontosabb esemény, hogy az néhány óra alatt a központban érezhető ne legyen. Mindez azt bizonyítja, hogy a kormánynak tényleg kezében vannak azon hatalmi eszközök, melyekre az ország érdekében szükség van s ha mi e házban mégis arról gondoskodunk, hogy a kormány hatalmát még tovább tágítsuk, akkor megfélemlítettünk valódi szerepünkről, mert nem az állam, hanem az önkény erejét növeljük. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

És itt befejezhetném beszédemet, ha mint az erdélyi részekben megválasztott képviselő nem volnék provokálva¹²⁵ néhány megjegyzésre. (Halljuk! Halljuk!) Mondatot, hogy Magyarországon 37 vármegyében van a nemzetiségeknek többsége s önként merült fel a kérdés, mely ugyan nem intéztetett itt e házban egyenesen hozzám, hogy egy erdélyi ember miként értheti félre e viszonyokat?

Hát én, mint erdélyi lakos, némileg ismerni vélem a nemzetiségi törekvéseket és azoknak horderejét és el merem mondani, hogy annak a fölkapott jelszónak, mintha a nemzetiségi bajok orvosszere a kinevezési rendszer volna, nincsen belső értéke. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Tudok egy törvényszéki elnököt, ki a közelebbi 10 év alatt a Székelyföld kebelében ijesztő mérvű román propagandát csinált; (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) tudok egy másik törvényszéket, hol nagymennyiségű birtokrendezési és úrbéri természetű pörök vannak folyamatban egyfelől a románok, mint volt jobbágyok, másfelől a magyarok, mint volt földesurak között. E pörök referense román nemzetiségű, a volt úrbéresek ügyvédje szintén román nemzetiségű és e körülmény a legveszedelmesebb agitációra nyújt tág tért. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Tudom azt is, hogy a marosvásárhelyi királyi ítélőtáblánál a tanácsok úgy vannak összeállítva, hogy a román és szász ajkú bírák majdnem minden tanácsban többségben vannak. (Úgy van! A szélső baloldalon. Mozgás.) Hát tisztelt ház, ezek nem választott, hanem kinevezett tisztviselők.

37 vármegyében van a nemzetiségi elem többségben! Azt kérdezhetném, hogy megszűnik-e a többség, ha ki nevezük a tisztikart? Megszűnik-e az elégtelenség, ha elfojtjuk az önkormányzati tevékenységet? De én nem ezt kérdezem, mert nem szeretek könnyűszerrel menekülni az argumentumok elől. E helyett utalok a Trucia képviselő úr beszédére, mert nézetem szerint ő pozitív adatokkal felelt meg a kérdésre. Ő ugyanis felhozta pél-

124 mindenhatóság

125 készletve, hivatva

dának, erre már az előadó úr is reflektált, Alsó-Fehér megyét, Hunyad- és Arad megyét és felhozhatta volna még Kisküküllőt, Nagyküküllőt, Kolozst, Tordát, Szolnokdobokát, Szilágy megyét, hol mindenütt nagy többségben vannak a nemzetiségek, és mégis mindenütt a magyar elem dominál úgy politikai, mint közkormányzási és társadalmi téren. Ezt a körülményt két faktornak köszönhetjük, tisztelt ház. Az egyik, az a természetes súly, mellyel a hazafias érzés, a vagyon és az intellektualitás a közéletben bír; a másik a vármegyei szerkezet, mely alkalmat nyújt, hogy benne és általa a vagyoni helyzet, az intellektuális erő és a hazafias tevékenység érvényesíthesse magát. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ezért tehát sem annak az érvnek nincsen tartalma, hogy 37 vármegyében többsége van a nemzetiségeknek, mert a magyar elem alig számba vehető kivételek mellett, mindenütt megtartotta domináló befolyását; sem a Trucia képviselő úr azon vádjának, mintha a jogegyenlőség nem volna meg, nincsen jogosultsága, mert azt csak nem tehetjük meg az ő hamis elmélete kedvéért, hogy lemondjunk fajunk államalkotó és államfenntartó képességeiről s azon természetes előnyökről, melyeket nekünk a magasabb kultúra biztosít. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Tisztelt ház! A tény az, hogy még a nemzetiségi vármegyékben is a magyar elem alkotja kevés kivétellel a közgyűlés többségét. A felvidéki tót, vagy az erdélyi román látja és tudja, hogy az a magyar birtokos megjelenik a vármegyén, vitatkozik, küzd, költsézik és dolgozik; látja, és tudja, hogy ott közügyekről van szó; ösztönszerűleg érzi, hogy amaz ügyekben neki is része van, hogy az ő kis parcellájának érdekei azonosak a földesúr holdjának érdekeivel s akként ingyenes védelmezőjét és támogatóját látja a magyar földesúrnban. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Így tompítja meg a vármegyei intézmény a nemzetiségi differenciák életét, mert az a nép, mely védelmet remélhet a magyar birtokosnál, sohasem lesz fogékony és sohasem tárja ki oly könnyen a lelkét a magyarelles izgatások előtt. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Az erdélyi kultúregyletet is fölemlítette Trucia képviselő úr. Hát én röviden megmondom, hogy miért alakítottuk ezen együletet. (Halljuk! Halljuk!) Évek óta látjuk, hogy a románok társadalmilag szervezkednek. (Egy hang a jobboldalon: Oláhok!) Őket ez a név megnyugtatja és ez a törvényes kifejezés. Mondom, évek óta látjuk, tisztelt ház, hogy a románok társadalmilag szervezkednek és államellenes izgatásoknak hódolnak; s mivel a közszabadság érdekében nem akarjuk azt, hogy az állam keze mindenüvé elérjen, segítségül mentünk a magyar államnak, hogy a románok hazafiatlan működését a szervezett magyar társadalmi hazafias működéssel ellensúlyozhassuk. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Ez az egyik ok. A másik ok az, hogy a román nép vezetői naponként mérgezik gonosz álmólátásaikkal a szegény nép kedélyét, de az nem jut eszükbe, hogy népükben elterjesszék a munkaszeretetet és a józan felvilágosodást. (Úgy van! Úgy van! A szélső bal oldalon.) Mi tehát meg akarjuk javítani azt, amit e lelkiismeretlen izgatók rontottak, (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) s ki akarjuk terjeszteni a magyar kultúra áldásait a szegény román népre is. Ez a mi célunk.

Ezt a célt helytelenítette gróf Andrassy Manó képviselő úr. Hát én nem vitatkozom vele, mert jól tudom, hogy milyen leleményesek az emberek, midőn ürügyet keresnek az áldozatkészség megtagadására. (Élénk derűltség. Helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)

A szőnyegen levő javaslatot nem fogadom el s újból ajánlom határozati javaslatomat a tisztelt ház figyelmébe. (Hosszantartó helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon. Felkiáltások: Öt percnyi szünetet kérünk.)

Protestáns egyházak dotációja

Tisztelt képviselőház! (Halljuk!) Irányi Dániel képviselőtársam arra kérte a miniszter urat és a tisztelt házat, hogy a protestáns egyházaknak adandó dotációt évről-évre fölemelni méltóztassék. Ezen kérelem támogatására van szerencsém nekem is felszólalni. Egynéhány adattal óhajtom a tisztelt ház előtt megvilágítani nem az egész protestáns egyházak egyetemének helyzetét, hanem amelyik egyházat én tüzetesen ismerek: az erdélyi reformált anyaszentegyház szükségletei egynemelyikére volnék bátor a tisztelt ház, figyelmét felhívni. (Halljuk!)

Nem szükséges a tisztelt ház türelmét azzal fárasztanom, hogy reámutassak, minő nemzeti kulturális feladatokat teljesít Erdélyben a reformált anyaszentegyház és ha megemlítem, hogy azon a kis területen hét főgimnáziumot, egy tanítóképzőt és egy teológia-akadémiát tart fenn, ezzel kulturális hivatását nagy vonásokban már megismertettem. De föl kell említenem, hogy az erdélyi részekben 1.074 reformált gyülekezet van és a szegénység miatt kénytelenek voltak ezen gyülekezeteket 561-re csoportosítani, mert csak ennyi papot képesek ellátni. De a fizetések csekélyége miatt ezen 561 papi állomás sincs betöltve, hanem csak 511 és ezen 511 papi állomásból több, mint 200-nak fizetése 300 frton alól van. Ebben a fizetésben benne vannak a rendkívüli jövedelmek, amelyeket esketések, temetések és keresztelesek alkalmával kapnak; benne vannak a naturáliák¹²⁶, az úgynevezett canonica portiók: földek, melyeknek jövedelme a papi állomáshoz van kötve és benne van azonkívül a kepe¹²⁷; sőt, ezen fizetések rendszeresen többre vannak felvéve, mint amennyit valóságban kitesznek, mert a papi állomások betöltése pályázat útján történik; kategóriákba vannak osztva és ezen kategóriák, az illető állomások kvalifikációhoz vannak kötve és nincsen megengedve annak, aki a megfelelő kvalifikációval nem bír, hogy az ú. n. első vagy második osztályú egyházközségnél pályázzék, hanem kénytelen a legutolsóra pályázni. Így lévén a dolog, minden egyházközség arra ügyel, hogy a pályázati hirdetésben lehetőleg maximális összegben fejezze ki azokat az illetményeket, melyeket az illető lelkész majd kapni fog.

Ma, tisztelt ház, gözcseplővel csépelünk; de azért én személyesen láttam református papot, aki nem is nap-számos segítségével, hanem maga egyedül egy hadaróval verte ki, nem azt a búzát, hanem azt a szemetet, amit képében kapott a néptől.

A tanítók helyzete szintén ilyen. Ha átlagos számítást teszünk, egy tanítóra esik évenként 164 frt fizetés. De nem lehet ezt átlagosan számítani. Vannak, akiknek fizetése felrűg 200 frtra, sőt, 250 frtra; de vannak olyanok is igen jelentékeny számmal, akiknek fizetése 50 forinttól lefelé 20 forintig száll le.

Én, tisztelt ház, ezen adatokat az erdélyi reformált anyaszentegyház püspökének egyik hivatalos jelentéséből vettem ki és bátor vagyok a tisztelt ház engedelmével még néhány konkrét adatot ezen állapotok feltüntetésére a püspöki jelentésből felolvasni. (Halljuk! Halljuk!) Minden magyarázat nélkül, egészen kivonatilag kívánom ezt tenni, hogy a tisztelt ház figyelme ki ne fáradjon. Az adatok így szólnak, különösen az iskolára nézve (olvassa):

„Gezsén nincs iskola; Bagón nincs iskola; M.-Szentkirályon nincs iskola; Pókafálván nincs sem iskola, sem tanító, sem pap; B.-Bocsárdon nincs tanító, Krakkón nincs tanító; Sz.-Újfaluban az iskola rozszant; Benedeken 35 református magyar vetközött ki nemzetiségéből, mivel a papi állás betöltetlen; Magyar-Sülyén nincs sem iskola, sem tanító, papjának 200 frt a fizetése; M.-Herepén a pap fizetése 190 frt, a tanítóé 97 frt; Hariban a református gyermekek nem részesülnek oktatásban; Vingárd hasonló helyzetben van; Szálteleken sem templom-, sem iskolaépület; a mosoni tankötelesekről nincs semmi gondoskodás; Nyarádtön a tanító fizetése 100 frt, tanítói lak nincs; M.-Keresztúron hasonló állapot van; Bors, K.- Szent-Ivány Kebele, Agárd együttvéve nem képesek iskolát építeni és tanítói állomást szervezni; Názmánfalván nincs iskola; M.-Szent-Annán új iskola szükséges; M.-Szent-Györgyön sem iskola, sem tanító, sem pap; Várhegyen a 84 frttal javadalmazott levita¹²⁸ nem alkalmas tanítónak; M.-Rücsön sem iskola, sem tanító; M.- Szent-Mártonban sem iskola, sem tanító; Abafáján az iskola

126 természetbeni járandóságok

127 papi illeték

128 a református egyházban lelkészi szolgálatot is végző tanító

„kritikán alóli”; M.-Ercsén nincs sem iskola, sem tanító; Toldalagon az iskola „rozzant, használhatatlan viskó”; M.-Régenben az iskolaépület bírálaton alóli, a tanító nem alkalmas tanításra; Sz.-Régenben az iskola gyarló és szűk, emiatt idegen ajkú iskolába járnak a magyar fiúk; Feketén nádfedelű nyomorult viskó pótolja a templomot és iskolát; Sz.-Zsomboron új iskola építése szükséges; M.-Borzáson az iskola újítandó és kibővítendő; Szépkenyerű-Szent-Márton iskolája nem tudja a magyar fiúkat befogadni s a virágzó román iskola emiatt hódít; Szt.-Margitán a tanító fizetése 23 frt 65 kr; Alsó-Ilosván a díjazás csekélysége miatt üres a papi állás; Pulyonban a papi fizetése 200 frt, a tanítóé 28 frt; Kisklodon a tanító a saját szűk lakásán tanít évi 57 frtért; Kecsedon nincs sem iskola, sem tanító; Szelecskén nincs iskola; Némán a pap fizetése 95 frt, persze nincs pap; Ormány és Giroton sem pap, sem tanító; Szinyén a papi és tanítói lakok romban hevernek; Alsó-Tönkön sem iskola, sem tanítói lak; Sófálván nincs iskola, emiatt és az elkeresztelések miatt a magyarság apad.”

És itt bátorságot veszek magamnak a tisztelt házat figyelmeztetni még egy másik adatra, mely szintén az elkeresztelésekre vonatkozik. Kolozs megye derék főjegyzője ezelőtt két évvel összeállította saját vármegyéjének területén az elkeresztelések számát és az 260 s egynéhányra ment. Megjegyzem, hogy ez Kolozs megye mezőségi részében történt, ahol laknak kálvinista magyarok is, ellátva pappal és tanítóval, amint felolvastam és laknak román ajkúak. Amikor tehát ott elkeresztelésről van szó, akkor a román lelkész kereszteli el a kálvinista gyermeket. Ott tehát az elkeresztelés nemzeti és nem felekezeti veszteség. Folytatom, tisztelt ház, az adatok felsorolását. „Borzáson nincs iskola; M.-Csaholyon új iskola szükséges; M.-Goroszlón az iskola és tanítói lak szalmásfedelű viskó; Érkáváson az iskola kibővítendő; Zálnokon az iskolát javítani és bővíteni kell; Lecsméren az iskolát javítani és bővíteni kell; Ilosván az iskolaépület használhatatlan állapotban van; Cékényben az iskolát javítani és bővíteni kell; Monon az iskolaépület romlatag; Cikón az iskola szalmásfedelű nyomorult viskó; Récsén a tanítói lakás és tanterem roskatag; Szödemeteren a csekély javadalom miatt a papi állomás üres; Horváth-Petenyén hasonló az állapot – a magyarság apad; Bethlen-Szent-Miklóson az iskola romban; Bernádon sem iskola, sem tanító; Boldogfálván 26 közül csak 5 jár magyar iskolába, mert a román iskola tandíjmentesen tanít, holott a nemzetiségi arányok egyformák; Marosludason nincs paplak; Ó-Újfaluban van üres templom és üres paplak, mert 200 frtért nem vállalkozik pap; Pusztakamaráson templom és paplak rombadólt; Mocson sem pap, sem tanító, temploma omladék; M.-Légenben nincs iskolahelyiség; Gyekán tanító nélkül veszélyben a magyar elem; Szaván a templom és paplak rombadólt; Gyulán, H.-Macskáson sem pap, sem iskola, sem tanító, 300 református magyar lélek megy itt veszendőbe; Kidén nincs pap, mert 229 frtért senki sem vállalkozik, így 349 lélek van gondozás nélkül; a m. n. zombori, kendermáli, zutori, dali és pusztaszentkirályi híveket egyetlen elaggott lelkész gondozza, iskola nincs; a kajántói iskola szűk és rozzant; az egeresi iskola omlófélben.”

Ezek, tisztelt ház, a hivatalos adatok s e jelentések, mint volt szerencsém mondani, két évvel ezelőtt állítottak össze. Itt megkívánom jegyezni, hogy az illető egyházkerület és a kormány rendkívüli nagy és tevékeny buzgalmat fejtenek ki az irányban, hogy ezeken az elszomorító, nyomasztó állapotokon a lehetőség segítse.

Ha ma állítanának össze egy ilyen statisztikát, az némileg kedvezőbb színben tüntetné fel a helyzetet, amint az ezelőtt két évvel volt, de ez adatokból a tisztelt ház mégis méltóztatik belátni, hogy itt oly nagymérvű a nyomor, – mert hisz ez már nem szegénység, hanem valóságos nyomor, – hogy azon az egyházkormányzatnak lehető legnagyobb buzgalma sem tud segíteni, s itt az államnak segítségére feltétlenül szükség van. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Szüksége van nem annak a felekezetnek, tisztelt ház, hanem annak a nemzetnek, (Helyeslés a szélső baloldalon.) melynek kultúráját e felekezet úgy a múltban, mint a jelenben oly nagy mértékben képviseli és mozdítja el.

Ezek, tisztelt ház, nemcsak annak az egyháznak, hanem magának a nemzettestnek igen égető sebei s ezeknek sürgős gyógyítására nagy szükség van. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Én, hogy a költségvetés tételei meg ne zavartassanak, elfogadom Irányi tisztelt képviselőtársam javaslatát, bár ha magam tettem volna az indítványt, arra kértem volna a miniszter urat s a házat, hogy a „bis dat, qui cito dat¹²⁹” elvénél fogva igyekezzék a lehető leghamarább segíteni s már a mostani költségvetésbe egy bizonyos tételt – tekintettel az erdélyrészi református anyaszentegyház községeinek szükségleteire, – fölvenni, de ha ezt a miniszter úr lehetőknek nem tartja, akkor igen melegen pártolom Irányi tisztelt képviselőtársam azon határozati javaslatát, hogy legalább már a jövő évben kezdessék meg a protestáns egyházak dotációjának fölemelése. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

129 Kétszer ad, ki gyorsan ad.

Az erdélyrészi magyar közművelődési egyesület sorsjegykölcsön kérvénye

Tisztelt képviselőház! Tapasztalva a vélemények teljes egyhangúságát, nem kívánom a tisztelt ház figyelmét hosszabban igénybe venni. Lehető rövidséggel fogom indokolni, hogy az erdélyi közművelődési egyesület kérésre igazolt és Horváth Gyula tisztelt képviselőtársam indítványa elfogadandó. (Általános helyeslés.)

Az erdélyi közművelődési egyesület úgy céljaiban, mint működésében a más ajkú polgártársak által igen gyakran félremagyaráztatik és magyar ajkú honfitársaink által is igen gyakran félreértetik.

(Igaz! Úgy van! A jobb- és baloldalon.)

Ezen egyesület működését és célját rendszerint azzal vádolják, hogy céljában magyarosítási irányt követ, (Halljuk! Halljuk!) hogy működésében agresszív törekvéseket táplál. Nem nehéz ezen vádak alaptalanságát kimutatni. (Igaz! Úgy van! Balfelől.)

Azok után, amiket Horváth Gyula tisztelt képviselőtársam elmondott, ezen vádak alaptalanságáról a tisztelt ház engedelmével, csak néhány szót szólok. (Halljuk! Halljuk!)

Az erdélyi közművelődési egyesület 1885-ben alakult, fennáll tehát 5 év óta. Ezen időből 3 évet megalakulással, szervezkedéssel, alapszabályainak, munkaprogramjának megállapításával és pénzszerzési agitációval töltött el. Két év óta kezdte meg működését. De akár szabályzatát, akár munkaprogramját, akár agitációját, akár működését veszi bárki a legszigorúbb kritika alá, egyetlen szót, egyetlen hangot, egyetlen tényt sem képes senki kimutatni a fennforgó vádak igazolására. (Helyeslés.)

A magyar közművelődési egyesület élén álló férfiak kezdettől fogva leszámoltak azzal a ténnyel, hogy Magyarországon számos népcsoport van, amely nem magyarnak vallja magát és ezen ténnyel akként kívántak és akként számoltak le, (Halljuk! Halljuk!) hogy támadólag fellépni a faji és nyelvi jelleg ellen annyi volna, mint Magyarország közbékéjét megzavarni. (Úgy van! Jobbfelől.) Az erdélyi magyar közművelődési egyesület irányadó férfiai mindig úgy gondolkodtak, hogy aki támadólag lép fel, – amit egy egyesület nem is tehet, amit csak az államhatalom tehetne, – annak hozzá kellene nyúlni az elnyomásnak, az üldözésnek, az erőszakoskodásnak fegyvereihez. (Helyeslés.) Már pedig Magyarországon ezen fegyverhez csak az nyúlhat, aki állami életünk talapzatának legerősebb két oszlopát: a jogegyenlőséget és alkotmányos szabadságot előbb romba döntené. (Helyeslés.) Úgy gondolkodtak az erdélyi kultúregyesület irányadó férfiai kezdettől fogva, hogy a népek történetének, a népek pszichológiájának bizonyítása szerint, a nemzetiségből való kivetkőzés, egyik fajnak másikba való olvasztása erőszak útján sohasem sikerült, hogy az asszimiláció mindig a viszonyoknak, az időnek, az intézményeknek morális hatása alatt, észrevétlenül, lassankint jött létre. (Helyeslés jobb- és balfelől.) Ha tehát támadólag léptek volna fel, már csírájában megfojtották volna az egyesületet és a több, mint 600 ezer forintnyi vagyont, melyet a magyar társadalom gazdagjainak filléreiből, a magyar társadalom szegényeinek jelentékeny áldozatából hozott össze az egyesület, soha nem jött volna össze, hogyha e veszedelmes, hogyha e helytelen, kalandos mezőkre téved az egyesület. (Helyeslés.) Nem is volt ez, tisztelt ház, soha célja a kultúregyesületnek. (Élénk helyeslés.) Megmondom egypár szóval, hogy minő célok lebegtek az egyesület előtt. (Halljuk! Halljuk!)

Az Unió-törvény immár 22 éves; e törvény a volt Erdély és Magyarország között a politikai egyesülést létrehozta, végrehajtotta, ezen politikai egyesülés immár teljesnek mondható, de a társadalmi egyesülés még nem történt meg. (Halljuk! Halljuk!) Az erdélyrészi románok még ma is csak Erdélyt ismerik és tartják hazájuknak. Ők az Uniót nem egy végleges közjogi megoldásnak tekintik, hanem csak ideiglenes kísérletnek. Egész közéletük a külön Erdély számára van berendezve; ők egy elkülönített társadalomban élnek külön aspirálókkal, külön törekvésekkel, külön társadalmi szervekkel, egyszóval külön levegőben. (Halljuk! Halljuk!) Más nekik a nyelvük, más az egyházuk, más az iskolájuk, más a történelmük, más a literatúrájuk; még a pénzügyintézetük is más, mint a miénk. (Mozgás.) Mert míg a magyar pénzügyintézetek pénze épp úgy, mint az egész világ pénzügyintézeteké a pénze, kozmopolitikus természetű: addig az övék – holott ezen pénzügyintézetekkel már Erdély

egész területe be van hálózva a nagyobb városoktól a kisebb városokig, – határozott román nemzetiségi karakterrel bír. Ezen elkülönített társadalmat, annak különböző szerveit állandóan és naponként ápolja, fejleszti és félrevezeti a politikai sajtó. (Mozgás.) Ezen politikai sajtó, jóllehet a koronázás immár 23 éve megtörtént, merev következetességgel emleget osztrák császárt, fejedelmet, trónt, koronát, de soha egyetlenegy alkalommal sem említette még a magyar királyt. (Mozgás.)

Ezen sajtó hangjára nézve, miután egy politikai barátom immár két év óta számomra szemelvényeket gyűjt belőle, hogy így együttesen valami úton egy alkalommal felhasználható legyen – és én remélem, hogy alkalom nyílik ezen szemelvényeket egy alkalommal a maguk összességében a magyar igazságügyminiszter úrnak átadni tudomás és mihez tartás végett – és miután ezen szemelvényekből véletlenül éppen tegnap is kaptam egy jó adagot, ezen szemelvényekből a román sajtó hangjára nézve bátor vagyok három sort felolvasni. (Halljuk! Halljuk!) Egyik lapjuknak 221-ik száma így szól: (Halljuk! Halljuk! Olvassa:) „Október 6-ika az a nap, amelyen negyvenegy év előtt tizenhárom katonaszökevényt (Mozgás.) és a forradalmi hordák vezéreit kivégezték.” (Élénk mozgás. Egy hang a szélső baloldalon: Gyalázat!)

Nem folytatom tovább. Ez a hangja ennek a sajtónak. A tartalmára nézve bátor vagyok hosszabb idézetet olvasni fel. (Halljuk! Halljuk!) Ugyanazon lapnak 226-ik száma így ír: (Olvassa): „A magyar uralom alatt álló románok helyzete nem normális helyzet. A magyar kormány, sajtó és társadalom oda vitték a dolgot, hogy a román nép már nem tudja, minő úton-módon védelmezze érdekeit és juttassa nyilvánosságra jogos elégtelenségét. Teljesen kizárva a nyilvános élet minden teréről és megfosztva a lehetőségtől, hogy üldözött nyelvének és nemzeti intézményeinek védelmére akár parlamentáris, akár közigazgatási úton módot találhasson: a Magyarországon élő románoknak csupán nemzeti sajtójuk maradt meg, mely ha nem is egészen szabadon, de mindig, élénk kifejezést adott a nép igazi érzelmeinek.”

Méltóztassék csak meghallgatni, hogy ebből minő konzekvenciákat vonnak le. (Halljuk! Halljuk! Olvassa): „Az üldözés ennélfogva e sajtó ellen irányult s hat év óta a nemzeti sajtó íróit magyar esküdtszék elé hurcolják és börtönbe vetik. Bizony nem tudjuk, a világ mely népe nem vesztene el, ide jutva, meggondoltságát és türelmét s szenvedné úgy, mint a román, az üldöztetést és elnyomatást, melyben Szent István koronája országainak jelenlegi hatalmasai részesítik. Magyar polgártársaink hasonló helyzetben – bár ők akkor is feudális urak voltak, mi pedig rabok és elnyomottak, – fegyvert ragadtak és fölkeltek a törvényes rend és trón ellen. Igaz, leverettek, de mindamellett tizenkilenc év múltán akkori működésük alapján lettek uraivá a legnagyobb részben nem magyarok által lakott országnak. Azt akarják tán megmutatni nekünk is: minő utat kell követnünk, hogy uraivá legyünk egy országnak és minden lakóinak?” (Mozgás minden oldalon.)

Csatár Zsigmond: Nem volt emiatt sajtóper?

Bartha Miklós: Nem volt. Ha az ilyesmiért sajtóper akarnának indítani, mindennap sajtóper lehetne indítani az erdélyi részekben. Ez a sajtó sohasem szűnik meg az állandó gyűlölet hangján beszélni mindenről, ami magyar és amint az imént is említettem, merev következetességgel hallgatja el olvasói előtt azt, hogy Magyarországon konstitúció¹³⁰ van; hogy Magyarország egyáltalán magyar ország; e sajtó összbizodalomról beszél, ez iránt és az osztrák császár iránt való hűségre neveli az olvasóit.

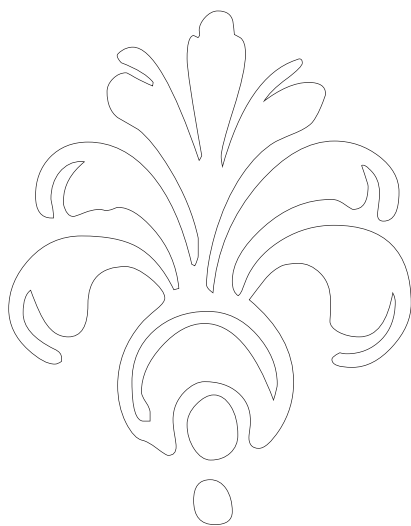
Ez a helyzet az, tisztelt ház, mely létrehozta az erdélyrészi magyar közművelődési egyletet és ez a helyzet adta meg ezen egyesület célját is. (Helyeslés.) Ezen cél nem egyéb, tisztelt ház, mint szervezni az erdélyi magyar társadalmat és ezen szervezett magyar társadalommal segítségére menni a magyar állameszmének minden vonalon. (Élénk helyeslés.) Nem egyéb tehát ezen cél, mint a Magyarországgal politikailag egyesült országgrészt társadalmilag és kultúráilag is az anyaország kebelére vezetni. (Élénk helyeslés.) Ezen cél elérése végett az erdélyrészi közművelődési egyesület eddigelé szerzett magának kétezzer alapító tagot, húszezer rendes tagot, hetvenezer pártoló tagot; alkotott a központi egyesületen kívül tizennyolc megyei választmányt, öt női választmányt és hatvan fiókot. Ezen szervezet által ébresztette fel az erdélyi részekben igen sok helyütt szunnyadó magyar hazafiságot. Ezen szervezetnek működéséről igen halvány képet adok a tisztelt háznak, ha megemlékszem arról, hogy a központi egyesület postakönyvi száma meghaladja évenként a félmilliót. Ezen

130 alkotmány

szervezet a szegénységben sínylódó erdélyrészi magyar egyházak részére alaptókéjéből immár több, mint kétszázezer forintot kötött le. De nemcsak egyházakat segélyez, hanem alkot iskolákat, óvókat, menhelyeket, úgy, hogy ma már százket községben százharminc alkotás hirdeti az erdélyi magyar közművelődési egyesület létezését és tevékenységét. (Élénk helyeslés és tetszés.)

Mindezekből, tisztelt ház, látható, hogy ennek az egyesületnek törekvése, célja nem támadó, nem agresszív, hanem egészen a kultúra békés eszközeivel kíván hatni. Nem nyelvben és fajban akar magyarosítani, hanem a felvilágosítás eszközeivel, gondolkozásban, törekvésben, hazaszeretben. (Általános helyeslés.) Ha csak egy pillantást vetünk a kultuszminiszterek évi jelentéseire, láthatjuk, hogy minő nagy az erdélyi részekben azon községek száma, amelyekben még nincsen iskola. Mivel a kultuszminiszteri jelentések ezen szomorú adatai évről-évre ismétlődnek, ebből azt kell következtetnünk, hogy a magyar állam ez idő szerint nincs azon helyzetben, hogy segíthessen az ottani állapotokon; meg kellett tehát alkotni a társadalmi szervezetnek ezen egyeletet, hogy így segítségére menjen a magyar államnak. (Élénk helyeslés.)

Arra kérem a tisztelt házat, méltóztassék ezt az egyeletet abban a feladatában támogatni; méltóztassék a pénzügyi bizottság jelentését, Horváth Gyula barátom indítványával együtt elfogadni. (Élénk helyeslés.)

A közigazgatás és önkormányzat rendezése a vármegyékben

Tisztelt ház! Mielőtt beszédem tulajdonképpeni tárgyára térnék, néhány szó megjegyzést kívánok tenni gróf Andrassy Gyula képviselő úrnak tegnapi elmondott beszédére. Figyelemmel meghallgattam e beszédet s azt hiszem, megértettem, hogy annak lényege abban rejlik, hogy a tisztelt képviselő úr által felállított tétel szerint jó közigazgatást erős önkormányzat segítése nélkül létesíteni nálunk nem lehet.

E tételt felállítva kereste, kutatta, hogy miképpen lehetne tehát e problémát, tudniillik erős önkormányzatot és jó közigazgatást együttvéve, egymásra kölcsönösen hatva megoldani. (Halljuk! Halljuk!) Kutatása közben felkereste Poroszországot, s felkereste Angliát és az ő igen tartalmas és mindenesetre magas parlamenti színvonalon álló beszédében (Halljuk! Halljuk!) kutatásai közben rám legalább azt a benyomást tette, hogy a tisztelt képviselő úr igen alapos ismerője a porosz, az angol, a francia viszonyoknak, de – sajnálatomra – azt árulta el, hogy a magyar viszonyokra kellő figyelmet nem fordított. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Az eredmény, melyre a probléma megoldásában jutott, az általa úgynevezett vegyes bizottságokban áll. Mit értett a vegyes bizottságok alatt, azt nem fejtette ki; de beszédének értelméből oda konkludálok¹³¹, hogy értette legfőképpen a közigazgatási bizottságot, értett talán a francia, talán a porosz példából is valamit, mindenesetre idegen dolgot értett, mert hiszen a közigazgatási bizottság intézménye nálunk még mindig idegen, (Úgy van! Úgy van! A szélső balon.) gyökeret verni a nemzeti talajban nem tudott és minden jel arra mutat, hogy nem is fog soha. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ha a tisztelt képviselő úr nem messze megy vissza a magyar közéletben, csak megnézi a magyar vármegyének az 1870. évi törvényhozás által a parlamentarizmus igényeihez alakított rendszerét, már akkor rájött volna, hogy azt, hogy erős önkormányzata legyen egy nemzetnek és hogy jó közigazgatása is legyen mellette, mindazon csírákat, melyek ehhez szükségesek, már az 1870-iki vármegyében megtalálhatta volna. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) De divat nálunk idegen intézmények után járni; (Úgy van! A szélső baloldalon.) tökéletesen az a törvényhozási iskola – szeretném inkább iskolázatlanságnak nevezni, ha nem volna a kifejezés durva, – amely nyilvánul a kormány indokolásának következő passzusában: „Azért a létező intézményekből fenntartotta mindazt, ami a jó közigazgatás elveivel egyeztethető, de kiküszöbölte mindazt, ami a felállított elvekkel összeegyeztethető nem volt.”

Mit jelent ez, tisztelt ház? Azt, hogy a kormány először elveket állítot fel s csak azután akarja alkalmazni az intézményekre. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Mit jelent ez más szavakkal? Hogy a kormány szab előre egy ruhát és akkor előveszi a nemzetnek egy ezredéves institúcióját, mely tehát organizmus és azt mondja: ez a karod nem fér bele, levágom; szíved igen nagyon dobog és az a ruha nem bírja meg a dobogást, azt kitépem. (Élénk tetszés a szélső baloldalon.)

Tisztelt ház! Nagyban és egészben kétféle embert ismerek: az egyik önálló természetű, a másik nem önálló természetű. Az önálló természetű ember az élet viszontagságai közt kifejti a maga jellemét, individualitása nő, bízik saját erejében, a maga fejével szeret gondolkodni, a maga lábán szeret járni és minden körülmények közt ura akar lenni a maga sorsának.

Az önállótlan ember ennek éppen ellentéte: mindig másokban bízik, mindig másokra néz minden cselekedeténél, összes tehetségeit kimerítve látja másoknak utánzásában. Miután a nemzet egyénekből áll, azok a nemzetek, melyeknek a többsége önálló egyénekből alakul meg, a maguk kormányzási formáinál rendszeren az önkormányzati formákat választják. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Tisztelt ház! Nem a véletlen műve, nem is kodifikálás eredménye ez. Ez a nemzet egyéniségéből, faji jellegéből származott tény; ez igen erős nyilvánulása a nemzeti összakaratnak, a nemzet faji jellegének.

Ez a tény azt jelenti, hogy a nemzet, amely önkormányzati formát választott magának, szereti a szabadságot és azt meg is akarja oltalmazni; (Helyeslés a szélső balon.) hogy az a nemzet ragaszkodik hazájához és éppen azért

131 arra következettek, arra a következtetésre jutok

befolyást akar annak sorsára gyakorolni; (Helyeslés a szélső baloldalon.) hogy az a nemzet bízik önerejében és mindig kész azt az erőt még jobban kifejleszteni. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Viszont azok a népek, amelyek centralisztikus formát alkotnak maguknak, mindig inkább bíznak felebbvalóikban, mint önmagukban; azok a népek készebbek az engedelmességre, mint a cselekvésre; mindig képesek inkább kéregetni, mint dolgozni. (Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.)

És ha már most gróf Andrassy Gyula képviselő úr egy kis fáradságot vesz magának és bepillant a magyar nemzet történetébe: ott igen élesen kidomborodott nyomait fogja észrevenni annak, hogy vajjon a magyar nemzet e két nemzeti jellemvonás közül melyik kategóriához tartozik, észre fogja venni, hogy a magyar államalakulás legesleges első stádiumában nem egy elhatalmasodott ember tette rá lábát a nemzet nyakára, hanem a nemzet saját elhatározásából a legkiválóbbnak tartott egyént választotta vezérré; (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) észre fogja venni, hogy már a vérszerződés alkalmával minden nemzetség kikötötte magának azt a jogot, hogy az ország kormányzatában közvetlenül részt vegyen; (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) észre fogja venni, hogy egyik alaptörvényünk: az Aranybulla, bizonyos eshetőségekre még a fegyveres ellentállást is szankcionálta¹³². (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Észre fogja venni, hogy sok század viszontagságai között mily szívósan ragaszkodott a nemzet királyválasztási jogához. (Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.)

Ezek a jellemvonások nem azt mutatják, melyet a ház igen nagy – gondolom legnagyobb – szónokától hallottunk: hogy a magyar faj jellemvonása a pajtáskodás a közélet terén és a száraz köteleességek pongyola teljesítése; ezek a jellemvonások azt mutatják, hogy az önkormányzat abból a talajból nőtt ki, hogy az önkormányzat a mi nemzeti egyéniségünk intengrális részét képezi és aki megcsorbítja ezt a magyar nemzeti intézményt, az a nemzeti individualitás igen jelentékeny részét törli el. Pedig, tisztelt ház, nemzeti intézmények nélkül nemzeti politikát csinálni nem lehet; (Helyeslés a szélső baloldalon.) és én úgy gróf Andrassy Gyula tisztelt képviselő urat, mint a kormányt, épp azért, mert idegen helyen keres institúciókat és elméleteket, hogy ide átültetni megkísérelte, arra figyelmeztetem, hogy ennek a szerencsétlen kísérletezésnek Magyarország 40 esztendő óta tárgya, hogy ezen 40 év alatt kormányzata formában és irányának lényegében is sokat változott. Hiszen éltünk ostromállapotot, teljesen idegen kormányzatot, élünk ma parlamenti kormányformát, de egy dolog: e 40 esztendő kormányzatának főiránya mindig ugyanaz maradt, mindig kísérleteztek a nemzettel, mindig idegen intézményeket akartak a nemzetre hozni, sohasem vették figyelembe, hogy a nemzeti intézmények erőteljes fejlesztése a legegészségesebb politikai elv. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Mi ennek eredménye, mit látunk? Azt, hogy a nemzeti közéletnek nincs biztos medre, amelyben haladjon, nincs biztos iránytűje; azt, hogy kicsapott a mederből és szétfoly, helyel-közzel eliszaposodik; azt látjuk, hogy határozatlanság van a közszellemben, hogy ingadozókká váltak a jellemek, ingadozóvá vált maga a közérkölc is. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Hiszen Magyarországon minden dolog mellett lehet közvéleményt csinálni. Példa erre az a silány törvényjavaslat, mely előttünk van. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

És Magyarországon, ha alakul is önálló közvélemény, annak nincs elég ereje, hogy a rosszat meggátolja. Példa erre a véderőtörvény és különös példa Bosznia okkupációja. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Míg az egész nemzet, maga a kormánypárt is, feliratban oda nyilatkozott, hogy Boszniát nem kell okkupálni és dacára ennek, a kormány ezt megtehetette anélkül, hogy a morális felelősségen kívül egyéb súly érintette volna. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Tisztelt ház! Ez a javaslat sem egyéb, mint egy idegen eszmekör ide való átültetésének kísérlete. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ha gróf Andrassy Gyula képviselő úr ezen javaslatot elfogadja, logikáját e tekintetben egyáltalában nem irigylem, mert hiszen felállítva posztulátumait¹³³, nyíltan kifejezte, hogy e javaslat e posztulátumok legnagyobb részének nem felel meg, de azért mégis elfogadja azt. Nem irigylem tehát logikáját, mert ennek kétségkívül szubjektív háttérének kell lenni. De ha elfogadja, nem tesz egyebet, mint folytatja a 40 éves kísérletezést arra, hogy idegen anyagot oltsanak a nemzet testébe. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

132 törvényerőre emelte

133 kívánalmait

Tisztelt ház! Hazánkban az önkormányzat három különböző, mindenesetre összevágó fórumon nyilatkozott: a királyválasztásnál, az országgyűléseken és a vármegyékben. Én úgy tanultam, hogy a vármegyék önkormányzati hatáskörüket azon értelemben, amint az az 1848 előtti közvetlen hagyományokban ránk maradt, részint a XVI. század közepén, részint a XVIII. század elejétől fogva fejtették ki. E tekintetben tehát némi ellenmondás van köztem és Eötvös Károlynak igen nagybecsű történelmi fejtegetései közt. De az ellenmondás csak látszólagos. Kerestem és megtaláltam az okát azon nagyfontosságú forrásmunkában, amelyet a kolozsvári egyetem két tudós tanára: dr. Óvári és dr. Kolozsvári hosszas fáradságos kutatás után „A törvényhatósági jogszabályok” cím alatt eddigelé három kötetben kiadtak.

Ebből azt tanultam, hogy a vármegyék különbözőképp fejlődtek éppen azon erős önkormányzati hatáskörnél fogva, amelyben éltek és így, ha Eötvös Károly azt állítja, hogy a tisztviselők választásának nyomai már az Árpád ház alatt is jelentkeznek: akkor ezzel nincs ellentétben az az állításom, és másoknak is az az állítása, hogy a tisztviselő választás jogát a vármegyék voltaképp mégis csak a XVI. század második felében és különösen a XVIII. század első felében ragadták magukhoz. Így mondta ezt Beöthy Ákos tisztelt képviselőtársam is és kutatva ezen tény okát, azon nézetem szerint egész helyes eredményre jutott, hogy a magyar monarchia bomladozó állapotban lévén, a vármegyék igyekeztek teljesíteni azon kötelességeket és gyakorolták azon jogokat, melyeket különben a kormánynak kellett volna gyakorolnia. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Én azonban, ámbár teljesen átlátom, hogy helyes az a felfogás, mely ezen eredményre jutott, ennél a kérdéssel azt látom bebizonyítva, hogy a vármegyék még akkor is, mikor erre a korona egészen erőtlennek bizonyult, képesek voltak a nemzeti élet szervezésére, a hazának megmentésére közreműködni. (Helyeslés! Úgy van! A szélső baloldalon.)

De ebben a megfigyelésemben tovább megyek s azt találom, hogy az önkormányzatnak egyik főalkatrésze: a királyválasztás joga éppen ebben az időben siklik ki a nemzet kezéből két ízben: egyszer, midőn a királyi méltóságot örökösen a Habsburg-ház fiágára, másodízben, mikor annak nőágára ruházta. Mi történik? A korona nyer jogokat, a nemzet veszít jogokban. Mi történik tovább? A vármegyék elsőízben magukhoz ragadják a követ és alispán választásának jogát, második ízben magukhoz ragadják az egész vármegye megalkotásának jogát. Itt tehát bizonyos megalkuvás történik. Amit a nemzet a réven veszített, vissza igyekszik azt nyerni a vámon. Amit a politika magasabb köreiből feláldozott, azt vissza igyekszik nyerni a társadalom legerősebb rétegeiben. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Ez, tisztelt ház, a fejlődési processzusnak igen szép történelmi példája s nagyon kell sajnálkoznunk azon, hogy a fejlődési procedúra nem nyilatkozik hazánkban, hanem éppen az ellenkezője nyilatkozik, az t. i., hogy lépésről-lépésre minden fontosabb törvényhozási tárgyalásnál a nemzet jogokat veszít, azokat semmi más téren magának visszaszerezni nem igyekszik; (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) minthogy a parlament úgy fogná fel hivatását nemcsak a jelenlegi, hanem 1867 óta valamennyi parlament, hogy neki azon kell lenni, hogy a kormány mentől több hatalmat ragadjon kezébe, ahelyett, hogy úgy fogná fel hivatását, hogy korlátokat kell szabnia a kormányhatalom terjeszkedésnek. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Mindez történt a legkülönbözőbb jelszavak alatt, történt hamis jelszavak és álürügyek alatt. (Élénk helyeslés! Úgy van! A szélső baloldalon.) Íme, tisztelt ház, itt van előttünk ez a javaslat. E javaslat is hamis jelszavaknak és álürügyeknek köszöni létét. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Azt mondják nekünk, hogy a közigazgatást javítani kell. Azt mondják, hogy az önkormányzatot hatályosabbá kell tenni. Azt mondják, hogy az államot meg kell erősíteni. És ilyen program mellett kezünkbe adják ezt a javaslatot.

Hogy a közigazgatás javítása, az állam ereje, az önkormányzat hatályossága sok kívánni valót hagy fenn, azt készséggel elismerem. Szerettem is kutatni, hogy mi tehát a baj; szeretnék egy diagnózist felállítani. A közigazgatás hibái! Melyek azok, tisztelt ház? Már többször felemlítették, de nagyon röviden ismételnem tartozom, hogy a közigazgatás egyik legfőbb hibája az ellenőrzés hiányossága. Ki gyakorolja, tisztelt ház, az ellenőrzést? Egyfelől a főispán a kormány nevében, másfelől az önkormányzati elem a közgyűlésen és a közigazgatási bizottságban. A főispáni ellenőrzés igen erős jellemvonásokkal volt itt kitérítve; aki őszinte akar lenni, beláthatja; aki magától be nem látta, annak az előttem szóló igen tisztelt képviselő úr, gróf Gyürky Ábrahám – mint itt mondatott – szakértői véleménnyel kifejtette, hogy a főispánnak voltaképpen nem a közigazgatás vezetése, javítása, ellenőrzése volt feladata, hanem az ágens volt politikai tekintetben. Neki az volt a hivatása, hogy kormánypárti képviselőket szolgáltsaon a parlamentnek. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Akár adták a belügyminiszterek ezt utasításul a főis-

pán uraknak, akár nem; ezt ők tényleg megtették és tényleg legalább kilenc tizedrésze a főispánoknak úgy viselte magát, mintha ők csak politikai ágensek volnának. Ilyen felfogás mellett nem lehet a közigazgatást ellenőrizni, mert ily felfogás mellett a főispán nem azt kívánta a vármegyei tisztviselőtől, hogy az a közigazgatás feladatainak buzgón, szorgalmasan, becsületesen megfeleljen, hanem azt, hogy jó kortes legyen (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) és aszerint mérlegelte annak arravalóságát. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Ott van a másik fórum, az önkormányzati fórum. (Halljuk! Halljuk!) Hogyan van ez 1870 óta összeállítva? – mert mindig az 1870-iki törvényt szerettem kiindulási pontul venni; (Helyeslés a szélső baloldalon.) mert azt tartom olyannak, amely fejleszhető volna oly irányban, mely a nemzet kívánalmait úgy az igazgatás, mint az önkormányzat terén kielégítse és emellett politikai hivatást is teljesítsen. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Először is hivatalból tagja annak minden kardinális hivatalnak viselője, azonkívül megválasztható vagy vagyona alapján bejöhethet abba minden nem kardinális hivatalnok is. Tehát azért, hogy a kortes apparátus jól működjék, úgy is történt tényleg, hogy minden főszolgabíró, minden szolgabíró, minden közigazgatási gyakornok, minden községi és körjegyző, minden falusi bírósági és általában mindazok, kikre hivatalosan hatni és kiket befolyásolni lehet, tagjai voltak a vármegyei kongregációnak. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Hogyan lehet azt kívánni, hogy a főszolgabíró a maga alispánját, a szolgabíró a maga főszolgabíráját, a községi jegyző a maga szolgabíráját, s így tovább a hierarchia minden fokán keresztül kellően és hatásosan ellenőrizze? Ez lehetetlen. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) De ez nem a vármegyei rendszer, nem a választási rendszer kifolyása; mert 1870 óta minden esztendőben, minden hónapban, mikor a parlament ülészik, egyetlen tollvonással lehetett volna ezen segíteni; de ezt nem tették meg, hogy kellő ürügy, több ok legyen a vármegyei intézmény megsemmisítésére. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Egy másik nagy hibája a közigazgatásnak, melyet igen gyakran hallok említeni éppen a túloldalról: a tisztviselők állásának bizonytalansága. Nem dolgozhatnak, hogyha bizonytalan az állása. Ez tökéletesen igaz. A nagy tévedés csak abban áll, hogy a tisztelt túloldal valamennyi szónoka úgy állította fel a dolgot, mintha a tisztviselők állásának bizonytalanságát a választásokban kellene keresni. Gondolom, történt is erre utalás ezen oldalról, amennyiben a miniszter úr felhívott, hogy adjon „az indokolásban statisztikai adatokat az iránt, hogy 1867 óta a megyék restaurációja alkalmával hány tisztviselő ejtetett el. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Én a magyar közéletet nem fenn a magasban, hanem alant a megyékben 20 év óta kísérem figyelemmel és egyetlen egy esetét sem tudok arra, hogy arra való embert a választók periodikus választások alkalmával elejtettek volna. (Úgy van! A szélső baloldalon.) De arra tudok példát, hogy olyan tisztviselőt, aki különben minden tekintetben jól megfelelt állásának – most éppen képviselő társunk az illető és ott ül a túloldalon, de van több eset is ilyen, – mondom, minden tekintetben megfelelt állásának, ámde a főispán politikai irányának nem felelt meg, sőt, ellenkezőleg más politikai párt-hoz tartozott, de sem elmozdítani, sem felfüggeszteni nem lehetett, mert állásának jól megfelelt, bekövetkező az általános tisztújítás, nem kandidálta¹³⁴ a főispán. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Azok a tisztviselők, akiknek praecorius függő állását oly sokszor emlegetik, nem félnek a választástól, hanem félnek a periodikusan ismétlődő kandidációktól. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Függetlenségüket a választókkal szemben nem veszítik el. Nézzük csak pszichologice a választó gondolkodását. Én mint választó elsősorban arra ügyelek, hogy magánérdekeket a lehetőségig megóvjam a választás alkalmával. De mi az én magánérdekeim? Az-e, hogy az én pajtásom oda bejusson 5–600 forint vagy több fizetéssel? Nem, hanem az, hogy jó igazgatás és rend legyen. (Úgy van! A szélső baloldalon.) És az a tisztviselő, aki megfelel az érdekeknek, meg fog választatni, éppen, mert a választók magánérdekei így kívánják. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Magasabb szempontokat nem említek, mert úgy látszik, hogy korszakunk nem arra való, hogy magasabb érdekeket és tekinteteket alkalmazzunk, hanem az általam hangoztatott jogos magánérdeket, úgy hiszem, mindenki megérti? (Igaz! A szélső baloldalon.)

Ezeket láttam fő-fő bajoknak közigazgatásunkban. És, ha kutatnám, hogy az önkormányzati életet mi teszi Magyarországon hatálytalanná, azt találok, – amint előttem már sokan úgy találták, – hogy önkormányzatunknak nincs kellő tartalma. Hát, tisztelt ház, ugyan miért is fáradjon az a birtokos, az a kereskedő, vagy iparos a közgyűlési terembe, ha tudja, hogy akarata semmi körülmény közt sem érvényesül, ha csak a főispánnak nem

134 jelölte

akar engedelmeskedni. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Hiszen a főispán a megyei közgyűlés minden határozatát megfeleltetheti, végrehajtását felfüggesztheti; hiszen – amint említtem, – a tisztviselők oly nagy számban vannak bent a kongregációkban, hogy azok, ha az első napon nem is, de a másodikon mindig majorizálják a független elemet. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ez az, amiért nincs kellő élete Magyarországon az önkormányzatnak és minden meg is történt – amint Eötvös Károly tisztelt barátom is kimutatta, – hogy ne is legyen, hogy e tekintetben ne javuljon a helyzet. A főrendiház rendezése alkalmával könnyű alkalma nyílt volna az országgyűlésnek, hogy Magyarország politikai tradícióihoz képest a kinevezett tagok helyében a megyék által választott és választható küldötteket állapítson meg. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Ez az önkormányzati életet a megyékben minden egyénben fokozta volna; a vármegyék politikai súlyát emelte volna és megfelelt volna a nemzeti hagyományoknak is. (Úgy van! A szélső baloldalon.) De nem tették, hanem jobbnak és célszerűbbnek látták a főrendiház ezen függetlenségének biztosítékát meg nem állapítani s ahelyett kinevezett tagokkal látni el.

Beöthy Ákos: Mi indítványoztuk ezt annak idején!

Bartha Miklós: Tudom ezt jól s én mindazokat, akik indítványozták, a legtávolabbról sem akarom vádolni, csak némi elégtételt akarok az indítványozóknak adni e kijelentésem által.

Ott van a választás. Szabad választás nincs, mert a főispáni kandidáció ezt a szabadságot jóformán semmibe sem vette. Sokszor hallom, hogy a választás nem függ össze az önkormányzattal, vagy ha összefügg is, nem egészíti ki azt feltétlenül, s hogy választás nélkül is lehet önkormányzatot képzelni, sőt, külföldi példákra is történik ez iránt hivatkozás. Hát, tisztelt ház, képzelődni lehet e tekintetben s ezt mutatja azoknak a jóhiszemű felszólalóknak, s különösen éppen gróf Andrassy Gyulának a beszéde, aki azt hiszi, hogy ő teljes önkormányzatot nyer ezzel a törvényjavaslattal, holott ebben a választási elv ki van zárva. Én is megengedem ezt, tisztelt ház, csakhogy magában véve a választás nem állhat meg önkormányzat nélkül; de viszont engedjék meg nekem, hogy a választási elv egyik igen lényeges alkotórésze az önkormányzatnak. Így fogja ezt fel hazánkban a protestáns egyház is, amely választja a papját, választja a tanárát, s választja összes tisztikarát, így fogja fel a magyar társadalomnak minden egyesülete, minden alakulása, így fogják fel a bankok s egyéb egyesületek, mert a legfontosabb és a legkényesebb természetű állásokra is választás útján alkalmazzák az egyéneket.

Úgy, de a választási elvnek egy nagy ellensége van – amint ez már többször hangoztattattott – és ez a pajtáskodás. Ezt, tisztelt ház, én nemcsak elfogadom, hanem úgy gondolkodom, hogy az a társadalom már veszendőbe indult, ahonnan a pajtáskodás teljesen ki van küszöbölve. A pajtáskodás mindenestre nagy baj a választásoknál, de melyik választásnál? A vármegyei tisztviselők megválasztásánál, vagy egyáltalán minden választásnál? Hiszen, ha minden választásnak baj a pajtáskodás, akkor ez a baj meg van a képviselőválasztásnál s meg van a pap és tanárválasztásnál is. Meg lesz akkor ez a baj a közigazgatási bírósági és a közigazgatási bizottsági tagok választásánál is.

Mi következik tehát ebből, ha a logika fonalán tovább megyünk? Az, hogy ez a társadalom vagy tudatlan, vagy képtelen, vagy igen romlott arra, hogy alkalmas választásokat ejtsen meg. Ha ez így van, mégis csak Eötvös Károly tisztelt képviselőtársamnak van igaza, midőn azt mondja, hogy kergessük szét a parlamentet, mert ez is választásnak köszönheti létét. (Úgy van! Úgy van! Tetszés a szélső baloldalon.) Nem hiszem, tisztelt ház, hogy gróf Andrassy Gyula tisztelt képviselő úrnak igaza volna, midőn azt feleli erre, hogy más a végrehajtó hatalom és más a törvényhozás funkciója. Igaz, csakhogy Eötvös Károly tisztelt képviselőtársam nem is a funkcióról beszélt, hanem arról a forrásról, amelyből úgy az egyik, mint a másik hatalom eredetét veszi. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Mind a kettő a választásból veszi eredetét. És ha a társadalom képtelen arra, hogy jó választásokat ejtsen meg, akkor képtelen arra is, hogy a képviselőházat válassza meg, sőt, sokkal képtelenebb a képviselőház összeállítására, mint a megyei tisztviselők megválasztására; (Úgy van! A szélső baloldalon.) mert a megyei tisztikart egy törvényileg megállapított, zárt és vagyoni s értelmi kvalifikációhoz kötött testület választja, míg a képviselőkre nézve a törvény értelmi kvalifikációt nem állapít meg és a törvényt hozó képviselőtestületet nem oly zárt képviselőtestület, mint a minő a megyei kongregáció, hanem sokkal nagyobb testület, melyben úgy az értelmi, mint a vagyoni kvalifikáció a minimumra száll alá. Gróf Andrassy Gyula tisztelt képviselőtársam azt mondja, hogy más funkciója van az egyiknek és más van a másiknak. Igaz, mert az egyik törvényt hoz, a másik meg a törvényt hajtja végre. És ha a tisztelt képviselő úr most kutatja, hogy e funkciók közül melyik a fontosabb, melyik a nehezebb, azt hiszem, rá fog jönni arra, hogy az alkotás mindig nehezebb, mint az alkalmazás. (Igaz! Úgy van! A szélsőbalon.) És ha a tisztelt

képviselő úr egy jóval alábbszállított kvalifikációjú közönséget alkalmasnak tart arra, hogy egy magasabb hivatást teljesítő gyülekezetet, a parlamentet összealkossa: akkor a tisztelt képviselő úr, ha a logika fegyverével akar élni, a megyei kongregációt is alkalmasnak kell, hogy találja arra, hogy tisztviselőit megválassza. (Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.) De a míg a választási elv kérdésénél elismertem annak hibáját, a pajtáskodást, (Egy hang a szélsőbaloldalon: Sógorság és komaság.) amivel együtt jár a sógorság, komaság és atyafiság, amint ezt mondani szokás; addig a választási elvnek igen sok előnyét is látom magam előtt, úgy, hogy ha szembe állítom ezen hátrányt az előnyökkel, akkor lehetetlen, hogy ne az előnyöknek adjanak elsőséget. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

A választási elv azt hozza magával, hogy azt a megválasztandót a megyében színről-színre, személyről-személyre ismerik. Ismerték az apját, az anyját, ismerik a testvéreit és hiába beszélnek az atyafiságról, az élet főkérdése: a jellem, mert a papír semmit sem bizonyít. (Tetszés a szélsőbalon.) A buzgóság, az akarat és a becsület az, ami föltétlenül szükséges arra, hogy valaki egyáltalán jó hivatalnok, de különösen, hogy jó közigazgatási hivatalnok legyen. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ezt a miniszteri szobákban nem fogják megismerni, ezt csak a választó közönség maga ismeri fel. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Egy másik előnye a választásnak az, hogy a közönség nem mást, nem idegent – bocsánat e szóért – nem más megyebelit, hanem oly egyént választ, aki ismeri annak a vidéknek viszonyait, aki ott élt, ott tanult s akinek családi s mindennemű társadalmi kötelekei s hagyományai ott vannak. Ezek a kötelekek sokkal nagyobb erkölcsi súllyal neheznek arra az egyénre és sokkal inkább biztosítják buzgóságát és becsületességét, mint a miniszteri kinevezés.

A választásnak még egy nagyfontosságú előnye az, hogy – amire már az imént is rámutattam egy pár szóval – minden választó magánérdekét a közérdekhez fűzheti, miután érdekében áll, hogy a közigazgatás minél jobb legyen. (Tetszés a szélsőbalon.)

Hogyha már most én is mérleget állítok fel s keresem azt, hogy mit rakhatnék a másik serpenyőbe a kinevezés előnyére, vagyis azt, hogy mik a választási elv hátrányai: úgy találom, hogy ez a híressé vált pajtáskodás nem olyan valami, ami a miniszteri szobákat és személyzetet ne érintené; (Igaz! Úgy van! A szélsőbalon.) mert én úgy látom, hogy mint minden centralisztikus irányzatnál, úgy ennél a javaslatnál is az a kormány kiindulási pontja, hogy én tökéletes vagyok, én mindentudó vagyok, én tehát mindenható is akarok lenni; te pedig társadalom tökéletlen, te nemzet erőtlén, romlott és képtelen vagy, ennél fogva én reád semmiféle jogot sem ruházok. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Ez a kiindulási pontja és vezető fonala az egész törvényjavaslatnak. (Helyeslés a szélső baloldalon.) A pajtáskodás azonban az új rendszer mellett sem lesz kizárva, mert hiába hiszik a belügyminiszter urak, hogy tökéletesek; hús esztendei tapasztalás bizonyítja, hogy nem oly tökéletesek. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Gróf Károlyi Gábor: A csálhatatlanságot nem merték kimondani! (Halljuk! Halljuk!)

Bartha Miklós: Sőt, én a miniszteri pajtáskodásban nagyobb veszélyt látok, mint a vármegyeiben; mert ez nemcsak a vármegyei területre szorítkozik, hanem az egész országra kiterjed, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) s mert a miniszteri pajtáskodás nem mint a vármegyei, a nagy nyilvánosság ellenőrzése és erkölcsi hatása alatt megy végbe, hanem a miniszteri szoba négy falai között s információ és sugdosáson alapszik. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Még egy nevezetes hátránya ennek, hogy míg a megyei pajtáskodás, amelynél meg kell csinálni a többséget, ha valaki győzni akar, széles alapon áll: addig a miniszteri pajtáskodás és kinevezés igen szűk keretben mozog, mert alapja csak az, hogy ki protegálja¹³⁵ az illető jelöltet. Tudjuk, hogy a miniszterek állásuknál, helyzetüknél és összeköttetésüknél fogva igen előkelő helyet foglalnak, és kell is, hogy foglaljanak el a társadalomban. Kik férhetnek tehát leginkább a miniszterek bizalmához? Ugyanazon osztálya a társadalomnak, amely vagyonánál és összeköttetéseinél fogva a legelőkelőbb, az arisztokrácia. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Gróf Andrassy Gyula tisztelt képviselő úrnak tehát nincs igaza akkor, mikor ezt az oldalt, mely ezen javaslatban arisztokratikus vonásokat fedez fel, érzékenykedéssel vádolja. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Nem szükséges ehhez érzékenykedés, csak józan ész. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) annak a megértésére, hogy míg a választási rendszer a demokrácia elemeit tartalmazza, addig a kinevezési rendszer éppen azon körülménynél fogva, hogy a minisztert mindenki meg nem közelítheti, arisztokratikus jellegű. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

135 protezsálja, támogatja

A miniszter tehát, tisztelt ház, a pajtáskodás alól szintén nehezen tudja magát emancipálni. Én csak arra figyelmeztetem a tisztelt házat, hogy mennyi levelet kap a ház minden egyes tagja az ország minden részéből, ismerősöktől és ismeretlenektől egyaránt. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Hiszen aki a képviselői kötelességet úgy akarná teljesíteni, hogy mindazon kérésnek és megbízásnak, melyekkel az ország különböző részeiből elhalmozóznak, eleget akarna tenni: akkor ez maga minden idejét teljesen kimerítené. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ily körülmények között a miniszter sem emancipálhatja magát a pajtáskodástól és nincs is közvetlen érdeke, hogy magát emancipálja. A tapasztalás bizonyítja, hogy az országban a miniszterek felfogása szerint csak egy jó papiros kormányzat létezik. És, ha a miniszter látja, hogy az Eötvös Károly tisztelt barátom által halhatatlanná lett híd-karfa a sok osztályon keresztül menve a rubrikák és formalitások kívánalmainak megtartása mellett jön létre: akkor azzal már nem törődik, hogy az a karfa valósággal oda van-e téve a hídhöz vagy nem. Ellenben nekem, ha választó vagyok, aki kormányoz és igazgatva van, nagy érdekemben fekszik, hogy az a karfa ott legyen a hídon, hogy a kocsim bele ne forduljon az árokba, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) s így a papiros kormányzattal nem elégszem meg. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Mindaddig, míg az 1870-iki rendszer fönmarad, én intézkedési és rendelkezési jogomnál fogva rákényszeríthetem a tisztviselőt arra, hogy ne csak papiroson kormányozzon, hanem hatoljon be a közigazgatás életébe is. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) De ha ez a javaslat el fog fogadtatni, nekem nem lesz hatalmam és a miniszter csak a hangos panaszokat fogja hallani, de az élet azon apró mizériáiról, melyek tűrhetetlenné teszik a közigazgatás terén mindenki életét, nem lesz tudomása. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

A szervilizmusról¹³⁶ nem akarok beszélni, annyira tenyéren fekszik ez. Hogy egy olyan országban, mint a minő a mienk, amelynek már nevelési iránya olyan, hogy az intelligenciának nagy része föltétlenül az államon kell, hogy éljen, mikor a miniszter egyszerre újabb tízezer embert kap kinevezés alá, hogy az miképp fogja a szervilizmust, a görnyedezést emelni: arról szólni nem akarok. De úgy tanultam, hogy a kormánynak és országnak önérzetes népre van szüksége, nem pedig szervilizsra. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) És ha már ekként megállapítottam a diagnózist arra nézve, hogy mi a baja a közigazgatásnak, mi a betegsége az önkormányzatnak: akkor rövid ideig kutatni kívánom a tisztelt ház engedelmével, (Halljuk! halljuk!) hogy vajjon az előttünk fekvő törvényjavaslat segít-e mindezen, avagy nem? (Halljuk! halljuk!)

Nézetem szerint nem segít. Már fölemlítettem, hogy a jó közigazgatásnak egyik legelengedhetetlenebb föltétele az, hogy a tisztviselőnek legyen hely- és ember ismerete. Minthogy az előttünk fekvő törvényjavaslat az áthelyezés és kinevezés jogánál fogva magától érthetőleg megadja a kormánynak azon jogot, hogy a nyitravármegyei embert Borsodba és a hevesmegyeit Kolozs megyébe helyezze át: (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) ebből az következik, hogy azon tisztviselő nem fogja ismerni az odavaló embereket, viszonyokat, az odavaló emberek természetét, a község viszonyait és érdekeit. (Igaz! Úgy van! A szélső balon.) Nem fogja ismerni a társadalmat sem, amely viszont idegennek, jövevénynek nézi őt s bizalmatlansággal fogadja. Pedig, tisztelt ház, jó közigazgatást a társadalom önkéntes segédkezése nélkül nem lehet csinálni. (Igaz! Úgy van! A szélsőbalon.)

Aki azt hiszi, hogy tisztán a szuronyok erejével és a paragrafusok tömkelegével lehet közigazgatást csinálni, azt utalom a Bach-korszakra, amelynek minden törekvése eredménytelen volt Magyarországon, mert a társadalom segédkezésében nem részesült. (Igaz! Úgy van! Helyeslés a szélső baloldalon.)

Fölemlítettem, hogy a közigazgatásunk egyik lényeges baja tisztviselőink bizonytalan helyzete. Ámde ezen törvényjavaslat biztossá teszi-e a tisztviselők állását? Én azt hiszem, hogy nem, mert ezen törvényjavaslat megállapítja a főnöki rendszert; – de nem az igazit, mert ha európaiak akarunk lenni és európai példák után indulunk, akkor is kövessük ezeket, amidőn az igazságot kell kideríteni. A főnöki rendszer európai értelemben azt jelenti, hogy a főnök felüljegyzi, ellenőrzi az alantas közegeket. A javaslat azonban nem azt jelenti, hanem jelenti azt, hogy a főnök ura és parancsolója az alantas közegnek, mert az alantas közeg – és ez kifejezetten benne van a törvényjavaslatban – a főnöknek még törvénytelen rendeleteit is tartozik végrehajtani. (Úgy van! A szélsőbalon.) Benne van ez nem egy helyen, de két helyen is, mikor a számvevő megtagadja az utalványozás ellenjegyzését, mert azt törvénybe vagy más

136 szolgalelkűségről

szabályrendeletbe ütközőnek tartja, akkor azt mondja a törvényjavaslat, ha azonban a főispán az ellenjegyzést elrendeli, akkor a számvevőség tartozik az utalványt ellenjegyezni.

Ott van az a szakasz is, mely az alkotmánynak igen nevezetes biztosítékáról, a meg nem szavazott újoncokról és a meg nem szavazott adókról szól; ebben is ott van, hogy sürgősség esetében nemcsak az előmunkálatokat, miként eddig, hanem magát a törvénytelen rendeletet is tartozik végrehajtani.

No, tisztelt ház, micsoda biztosítéka van ilyen körülmények között a tisztviselő állásának, mikor az nem arra van utalva, hogy a kormányzottak érdekeit képviselje egy jó közigazgatás útján, hanem kizárólag arra van utalva, hogy éjjel nappal, ébren és álmában mindig arra a főnökre nézzen, hogy vajjon az haragszik-e, hogy vajjon az szeszélyes-e, (Igaz! Igaz! A szélső baloldalon.) hogy annak szeszélyeit, parancsait minél pontosabban teljesítse, mert attól függ az ő egzisztenciája. (Ellenmondás jobbfelől. Úgy van! Úgy van! A szélsőbalon.) Igenis attól függ, mert hiába beszélnek nekem fegyelmi jogról, ami nincs, hiába beszélnek közigazgatási bíróságról, ami nincs: az ilyen ígéreteket én nem fogadom. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Nem fogadom el, mert megsérteném az alkotmányt, megsérteném magát a parlament létalapját, ha ilyen biztosítékot elfogadnék. (Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.) A parlament létalapja az ellenőrzés, a bizalmatlanság. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Itt nem lehet gavallérszóról és ígéretéről beszélni. (Élénk helyeslés a szélsőbalon.) Kártya-adósságnál igenis elfogadom a gavallérszót és ígéretet; de amidőn Magyarország alkotmányát kell védenem, nem fogadhatok el egyebet, mint törvényes intézményeket. (Zajos helyeslés és tetszés a szélsőbalon.)

Ne méltóztassék a tisztviselői állásnak ilyen, a jövő zenéjébe illő biztosításairól beszélni. Ha azt nézem, hogy mi van a törvényjavaslatban: itt az van mondva, hogy a főnök felfüggesztheti állásától, elmozdíthatja, áthelyezheti a tisztviselőt egyik helyről a másikra. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) A főispán az alárendelt közegeket minden időben áthelyezheti eminnen amoda; kvalifikáció nélkül is alkalmazhat tisztviselőket, mert a törvényjavaslatban csak az van mondva, hogy a miniszter megváltoztathatja ezen főispáni intézkedést, de nincs imperatívus kimondva, hogy a belügyminiszter tartozik a főispán ilyen törvénytelen intézkedését megváltoztatni. (Élénk mozgás a szélső baloldalon.) De még tovább is folytatják a botrányt, (Zajos felkiáltások a szélsőbalon. Úgy van! Úgy van!) amennyiben itt az van: ha azonban a belügyminiszter 10 nap alatt meg nem változtatja, akkor helyben hagyatik a törvénytelenesség. (Igaz! Úgy van! A szélsőbalon. Felkiáltások: Botrány!)

Ezen törvénytelenességek mellett ne mondják nekem önök, hogy a tisztviselők állása biztosítva lesz, mert azzal ámtíjják az országot. (Élénk helyeslés a szélsőbalon.)

Ha azt nézem, hogy mi volt, nem 1848 előtt, – hiszen azok igen nagy idők voltak, nem igen értjük mi azokat meg, az a korszak az igazi reformok korszaka volt, mert nem hamis jelszavak és ürügyek alatt rontotta meg a nemzetet – hanem csak 1848-on innen, a 60-as években, 70-en innen mi volt az a vármegyei tisztviselő; azt tapasztalom, hogy bizony az sokszor igen engedelmes közege volt a kormánynak, különösen képviselőválasztások alkalmával. De ettől a hibától eltekintve ez a hiba nem a választási rendszerben, hanem is a választási törvényben, nem is a kuriális bíráskodás hiányában rejlik – egy belügyminiszter, aki igazi alkotmányos kötelességeket akar teljesíteni, a jelenlegi választási törvény keretében is megfékezhetne volna a visszaéléseket, ha akarta volna. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) De, ha én azt nézem, a választásoknál elkövetett hatalmaskodásoktól eltekintve, hogy mi volt a vármegyei tisztviselő a maga vármegyéjében, azt találok, hogy az odavaló társadalomnak vezére volt és hogyha azt kutatom pszichologice, (Halljuk! halljuk!) hogy mi lesz ennek a javaslatnak életbe léptetése után, azt fogom találni, hogy felfelé engedelmes szolga lesz, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) lefelé pedig basa, zsarnoka lesz a választó közönségnek. (Igaz! Úgy van! A szélső balon.) Ilyen körülmények között én a közigazgatás megjavításának egyetlen egy formuláját sem kapom meg ezen javaslatban. Hát vajjon az önkormányzatot hatályosabbá teszi-e? Az önkormányzat hatályossága, tisztelt ház, attól függ, hogy van-e annak tartalma; nem az eljárásoktól függ, miként hallottam felemlíteni, hogy íme a főispán felebezési joga bizonyos korlátok közé szorított – hiszen ez is jó dolog, ez minden esetre előny; – de a földolog az, hogy legyenek reális jogok, amelyek megfoghatók legyenek; jogok, amelyeket gyakorolni lehet a közgyűléseken; legyenek kötelességei az embernek.

Az 1870: XLII. tc. igen fontos önkormányzati jogokat hagy fenn a vármegyei kongregációnak; ezek közt van a szabályrendeletek alkotásának joga is. Hát minő önkormányzat az, tisztelt ház, amelynek még státútum-alkotási joga sincsen? Ez a törvényjavaslat legalább ötvenszer hivatkozik oly státútumra, amely nem létezik. Hivatkozik ez

a törvényjavaslat oly tisztviselőkre, akiknek hatásköre abszolúte nincsen megjelölve, hanem akikről csak az mondatik, hogy majd később szabályrendeletileg fog ez vagy az megállapíttatni. S a belügyminiszter úr azt kívánja ettől a parlamenttől, hogy kellő önérzettel és kellő megfontolással fogadjon el egy oly javaslatot, amely ötvenszer hivatkozik egy oly szabályrendeletre, amelyről nem tudjuk, hogy mit fog tartalmazni. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Annyi bizonyos, hogy a leglényegtelenebb és kizárólag az önkormányzat hatáskörébe tartozó statútumalkotási jogot is ez a törvényjavaslat elvonja a vármegyétől. Itt van a c) pont, mely szerint köztörvényhatósági közlekedési vonalak, közmunka, építkezések, – természetesen elvételnek. Itt van a tisztviselők választásának joga: elvételnek. De nem akarom fárasztani a tisztelt ház türelmét, (Halljuk! Halljuk!) mert azt a különbséget, amely az 1870-iki vármegye és a mostan tervezett vármegye közt létezik, azt a különbséget azzal az ékesszólással, a mint Eötvös Károly ezt a minap elmondotta, én természetesen úgysem tudnám elmondani; de be kell hogy ismerjék, hogy önkormányzat intézkedési, cselekvési, rendelkezési jog nélkül nem létezik. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Mert engedelmet kérek, de azt, hogy én tanácskozzam, azt, hogy én véleményt nyilvánítsak, azt, hogy én orációt¹³⁷ tartsak, azt én megtehetem minden magántársaságban, megtehetem a kávéházban, megtehetem az utcán, megtehetem a ház folyosóján, azért nem megyek én egy testületbe, ahol rám kötelességek várnak s ahol nekem jogokat kellene gyakorolni.

Én azért megyek oda, hogy érvényesüljek ott és hogyha nekem nincsen közegem, akivel a határozataimat végrehajtsam, ha nincsen meg az elhatározási és végrehajtási jogom: akkor egyszerűen nem fogok oda menni és a kórház építés és a kaszárnya építés és nem tudom én miféle kulturális intézetek alapítása nem fogja oda vonzani a magyar fajt. Nem azért, mintha csekélléne ezen dolgokat, hanem azért, mert az is éppen a javaslat által lehetetlenné van téve. Én megmagyarázom a belügyminiszter úrnak, hogy miért van lehetetlenné téve.

Az van a javaslatban, hogy a vármegyei kongregáció elhatározhatja a pótadót; de már a pótadónak kivetése bízatik a vármegyétől teljesen független, kinevezett pénzügyigazgatóságra; a pótadó felhajtása, kezelése a vármegyétől teljesen független és a megyének nem felelős kormány által kinevezett tisztviselőkre bízatik. (Úgy van! Úgy van! A szélsőbalon.)

Bocsánatot kérek, én nem megyek bele akkor a kórház építésbe, mikor annak adóját se ki nem vetem, se föl nem hajtom, se nem kezelem, de nem is ellenőrzöm, mert a kormány által kinevezett számvevőség lesz az ellenőrző közeg, aki nekem nem felelős, ily körülmények közt arról beszélni, hogy az önkormányzati élet hatályosabb lesz, ismétlem, ámtítás. (Zajos helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.)

Azt mondták – s ezt is a ház legnagyobb szónoka említette fel – hogy úgy a közigazgatási bizottság most jobban van összeállítva. Figyelmeztetnem kell a tisztelt házat a tévedésre; itt a numerusokban is tévedés, vagy a nemzet megtévesztése van. Eddig a közigazgatási bizottság 21 tagja közül 5 kinevezett és 16 választott volt: ez volt az arány. (Ellenmondás a baloldalon.) Engedelmet kérek, választva volt az alispán, a főjegyző, az árvaszéki elnök; ezek választott elemek voltak, hiszen ezek ellen van most a hadjárat megindítva. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Az arány tehát az, hogy volt 5 kinevezett és 16 választott tag; most pedig az arány megváltozik és lesz 8 kinevezett és 12 választott tag, (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) tehát itt e tekintetben is vesztesége van a nemzetnek. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Azonkívül az a közigazgatási bizottság szakosztályokra lesz osztva. Hiszen ez már nem municipális, nem önkormányzati elem többé; hiszen az, ha feladatának meg akar felelni, a hónap 29 napján ne tegyen egyebet, csak tanulmányozza folytonosan a rubrikákat és rendeleteket, a 30-ik napon pedig menjen el és tartson gyűlést. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Hiszen az a bürokráciának lesz egyik alkatrésze, de ez nem önkormányzati elem lesz. (Úgy van. A szélső balon.)

Mindezekből azt látom; tisztelt ház, hogy az a jelszó, hogy a közigazgatás e javaslat által meg fog javíttatni, hamis jelszó és az a jelszó, hogy az önkormányzati élet hatályosabbá fog tétetni, szintén hamis jelszó. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ott van a harmadik nagy jelszó és ez csalta meg leginkább a nemzetet: az állam megerősítése. (Halljuk! Halljuk!)

137 beszédet

Tisztelt ház! Az állam ereje sokféle irányban nyilatkozik; legfőképpen nyilatkozik azon irányokban, melyeket az államiság attribútumainak szokás nevezni. Ilyen a hadsereg, a külügy, a pénzügy. Amely állam teljes önállósággal és szabadsággal rendelkezik az államiságnak ezen attribútumai felett, az az állam igenis lehet erős, hatalmas. De mindaddig, míg nálunk fenntartatik az a közjogi alap, hogy mi ezen attribútumok felett nem teljes önállósággal rendelkezünk: mindaddig azok az urak, akik az állam megerősítésén fáradoznak, jöjjenek ide ebbe a táborba és itt tegyenek kísérletet az iránt, hogy Magyarországból valóban Magyarországot, magyar államot alkossanak. Ne ott tegyenek kísérletet, hogy a nemzetnek, a népnek egy csomó még meglevő jogát elkobozzák. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Nem úgy, hogy éppen azon koronának adjuk át a jogok legnagyobb részét, amely kívül van Magyarországon és amelynek hatalmánál fogva ennek az országnak is súlypontja, nem itt magában az országban, hanem azonkívül van. (Felkiáltások a szélsőbalon: Sajnos!) Ez az állapot az állami súlygyengülésével fenyeget és minél több jogot veszünk el a néptől és azon jogokat odaadjuk a koronának, annál előbb fog a súlygyengülés felbillenni. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Tisztelt ház! Ezen attribútumokon kívül keresse az állam erejét abban, hogy legyen meg a polgárságban a köteles hűség és hazaszeretet, amely a magyar fajt mindig kiválóan jellemezte; (Helyeslés a szélsőbalon.) legyen meg a hűség, a kötelességérzet úgy, hogy minden egyes ember köteles legyen saját hazájáért tenni, cselekedni és hatni. (Helyeslés a szélsőbalon.)

És ha ez így van, pedig így van: hát mit csinálnak a tisztelt kormány férfiai e javaslattal a nemzetből? Talán alkalmat adnak arra, hogy köztevékenységet kifejtsen, alkalmat adnak arra, hogy saját erejét, munkásságát feláldozza a hazának? Nem, ettől az egyeseket elzárják, az egész társadalmat leszerelik (Igaz! Úgy van a szélső baloldalon.) és azt mondják, hogy mivel teremtünk egy nagy bürokráciát, a nemzet, az állam erejét növeljük. Pedig inkább gyengíteni kell az állam erejét, nem növelni. Azután ez az állam ereje sokféleképpen félre is értetik. Nekem úgy tetszik, hogy Magyarországon az állam erejét az egyénnel szemben tovább fokozni nem szükséges, (Élénk helyeslés a szélső balon.) sőt, nekem úgy tetszik, hogy az az erő máris túlon túl nagy. (Helyeslés a túlsó baloldalon.)

Méltóztassék megfontolni, tisztelt ház, hogy az állam, minő nagy súllyal nehezedik polgáira, mely az egyéni élet minden egyes nyilvánulásánál vagy mint követelő fél, vagy mint tiltó fél van jelen. Jelen van a ravatálnál és követeli a maga bélyegilletékét; (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) jelen van minden pályaválasztásnál, hogy ott a bizonyítványt, tehát ahhoz a jogot, hogy élhessen az ember, kiszolgáltassa; jelen van asztalunknál a fogyasztási adó címén minden nap; (Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.) egy hajlékot arra, hogy védelmezve legyünk, nem építhetünk anélkül, hogy az államtól erre engedélyt ne kérnénk; egy darab földet, mely kenyerünket megtermi, nem vásárolhatunk az állam tudta nélkül; ha igazságot keresünk, az államhatóságoknál kell azt keresnünk és ha a szenvedett sérelmek megtorlását keressük, akkor is az államhoz kell fordulnunk. Nem azt kívánom én mondani, hogy ez mind rosszul van; én csak jelezni kívántam, hogy minő hatalma van az államnak az egyén felett. Hiszen a fejlődés minden lehető eszköze az állam kezében van, az iskolák, a vasút, a posta, a távírda, a közutak által és méltóztassék tekintetbe venni azt a versenyt, amelyet az állam a bányászat, a gyári ipar, a földművelés, az erdőgazdaság terén az egyesekkel szemben kifejt. Ily körülmények közt végtelenül el van törpülve az egyesek és a nem szervezett társadalom ereje az államhatalomhoz képest. Ezt a hatalmat növelni nem bölcs dolog, tisztelt ház, mert ez önmagában is növekszik, ez a civilizáció fokozott igényeivel mindig lépést tart, folytonosan nő, és ha mi a parlamenti helyzetet félreismerve, még mindig ezen hatalomnak a növelésére adunk újra meg újra mesterséges alapot, a társadalomtól pedig jogokat veszünk el: akkor igen hamar eljutunk a modern állam hűbérrendszeréhez, amelyből azután nincs más kibontakozás, mint a katasztrófa. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ha gondolkozom ezen javaslat filozófiája felett... (Egy hang a szélső baloldalról: Filozófiája is van?) – nekem van filozófiám és azzal iparkodom megmérni a javaslatot, – azt találok, hogy a felfogás az: legyünk a nemzet iránt, a társadalom iránt, az egyesek iránt bizalmatlanok; adjunk minél több jogot a kormánynak; vegyünk el minél több jogot a nemzettől, szóval az egész javaslatban úgy kezeltetik a nemzet, mintha az ellenség volna. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ebben a javaslatban a nemzetest derékban van kettétörve. Az egyik oldalon van a hatóságilag engedélyezett bürokrácia minden erejével és hatalmával, a szuronnyal és a paragrafusok özönével; a másik oldalon van egy kifosztott és leszerelt társadalom. Ezen társadalomnak joga van ezentúl a panaszhoz, de oly természetű jogokat, mint eddig a vármegyei rendszer keretében, nem gyakorolhatunk. És ha, amint itt elhangzott, a

hűbér-rendszer legjellemzőbb vonása az, hogy kötelesek legyenek jogok nélkül: a magyar társadalomnak ezen túl meg lesz minden rendű és rangú kötelessége, de joga nem lesz. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Azt találok, hogy hazánkban a szabadság biztosítékát képezi, mondjuk, elsősorban, a parlamenti intézmény, másodsorban mondjuk, a sajtószabadság, harmadsorban a vármegyei intézmény. Sokan azt hiszik, hallottam e fel-fogást itt a házban is, olvastam a házon kívül is, hogy miután van parlament, miután szabadsajtó is van: ennél fogva a vármegyéknek az az erőteljes önkormányzati hatásköre – csak az 1870-iki törvény által létesített állapotokról és az 1870-es évekről szólok, – nem szükséges, mert a szabadság biztosítva van a parlament, a sajtó által.

Tisztelt ház! A parlamentnek sok áldása van igen sok helyen, talán nálunk is lesz és én meg akarom becsülni a parlamenti életnek és intézménynek fontosságát; de annyi bizonyos, hogy nálunk ez még egy új intézmény – és mondjuk – és ezt a parlamenti intézmény előnyére mondom, – egy még ki nem próbált intézmény; mert hogyha ezen intézmény próbaköve az volna, amit a magyar parlament 1867-en innen alkotott: akkor kétségbeesném a parlament, mint a nemzeti szabadság biztosítéka iránt. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) De én csak annyit mondok, hogy nincs még kipróbálva. Amit a parlament felől pedig tapasztaltunk, az az, hogy igen merészen szembe tudott mindig állani magával a nemzeti közvéleménnyel. (Úgy van! Úgy van! A szélső balon.) Nem egy meghamisított, nem is egy biztosan fel nem ismerhető közvéleményről beszélek, hanem olyanról, amely apodictice¹³⁸ meghatározható. Ilyen példának okáért a véderőjavaslat tárgyalása alkalmával nyilatkozott közvélemény, a Bosznia okkupálása alkalmával nyilatkozott közvélemény. Mit tett a parlament? Szembe mert állani azzal. (Úgy van! A szélső baloldalon.) A közgazdasági kiegyezésnél, a főrendiház rendezésénél mind oly dolgok történtek, melyek nem állapítják meg azt, hogy mi feltétlenül bízhatunk az ilyen parlamenti rendszerben, mint a szabadság egyik biztosítékában. (Úgy van! A szélső baloldalon.) És mit mondjak a sajtóról? Én a sajtószabadságnak már azon csekély állásnál fogva is, melyet a sajtó terén mint napszámos elfoglalok, természetesen híve vagyok és a sajtószabadság nagy reformatori erejét minden időre nézve elismerem; de azt tapasztalom, hogy sem nálunk, sem másutt a sajtószabadságnak az az ereje, hogy megfékezze a rosszat, nincsen meg. Magyarországon II. József ideje alatt sajtószabadság volt és ez a sajtó erőtlenné vált arra, hogy II. József törvénytelen kormányzását

megakadályozza. Ausztriában a német sajtó dominál, persze feltétlenül, ennek tehát nem hogy érdekében nem állott, de az az Ausztriában újabb időben megteremtett föderalisztikus rendszernek természetes ellensége volt és dacára a szabadságnak, azt, hogy a föderáció megteremtessék, nem tudta megakadályozni. És nálunk legkésőbb a húsz éves alkotmányos érában, mióta a sajtószabadságot élvezzük, kérdem, megtudta-e a sajtó akadályozni a hazánkban elterjedt korrupciót; megtudta-e akadályozni a parlamentáris életnek meghamisítását? (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Megtudta-e akadályozni a választások alkalmával elkövetett visszaéléseket, a kormány túlkapásait, Bosznia okkupálását? Ismétlem, a sajtónak megvan a maga reformatori ereje, de fékező ereje nem oly nagy, hogy a szabadság biztosítékául úgy, mint a vármegyei rendszer, elfogadható volna. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Az a következtetésem tehát mindebből, hogy helyes dolog a parlamenti intézmény, a sajtószabadság, mint a közszabadságnak igen fontos biztosítékai, de ezen intézmények által nem vált feleslegessé a vármegyei intézmény sem. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Úgy, de azt mondják a vármegyéről, hogy megbontja az ország egységét; partikularizmust emlegetnek. (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.) Ha a vármegye arra adott volna alkalmat, hogy a nemzeti egység bármely téren valaha megbontassék, ha a partikularizmus vádja a vármegyét méltán megillette: akkor bizonyára nem venném védelembe a vármegyét, hanem elítélném. De hát ez nem igaz, tisztelt ház! Sőt, tovább megyek. A vármegyei élet minden időben képtelen volt a partikularizmusra. Mert először a vármegye, mint itt a házban is felhangzott, mindig inkább szeretett országos ügyekkel foglalkozni, mint helyi ügyekkel; másodsor, mert csak 1870 óta van az, hogy több megyének nem lehet tagja egy és ugyanazon ember.

A vármegyékben az a rendszer létezett, hogy országos érdemeket szerzett egyének táblabíráknak választattak meg és ha jónak látták, megjelentek vármegyénkint és a maguk befolyását, a maguk intellektualitását ott érvényesítették. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Mivel pedig ezek a vármegyék nem voltak olyan zárt testületek, és mivel funkciójuknál fogva sokat foglalkoztak országos ügyekkel, ennél fogva kitágult látkörük,

138 a logika szükségszerűsége szerint, kétségbevonhatatlanul

ennélfogva megszerették azt, amivel foglalkoztak. Hiszen az pszichológiai folyomány, hogy amivel az ember sokat foglalkozik, ahhoz ragaszkodik, azt megszereti és mivel sokat foglalkozott a haza fogalmával: a hazaszeretet erényének ápolója, bölcsője lett a vármegye. (Élénk tetszés a szélső baloldalon.)

Ez nem volt partikularizmus. Nem is tudnak a történelem sorrendjén sehol felmutatni egyetlen egy adatot, hogy a vármegye valaha alkalmat nyújtott volna arra, hogy a nemzeti egység megbontassék. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) A mostani javaslat, ha törvénnyé válik – amit különben nem hiszek, – megfogja teremteni a partikularizmust a nemzet társadalmában, mert az éppen ellentéte annak, amit mondtam. Ha kizárólag a helyi érdekek szűk körére van az emberi tevékenység utalva: az az ember torony politikát fog követni, látköre nem széleseedik ki, mindig azzal lesz elfoglalva, amit a törvény hozzáutal; de az embernek természete az, hogy nagyok tünjék fel az a csekély, amellyel foglalkozik, szereti felfújni a dolgot, nagyvá tenni; szereti azt a helyi érdeket, amellyel állandóan foglalkozik, az országos érdekek felé emelni; közönyössé válik az országos dolgok iránt, mert nem foglalkozik velük, hanem mindig a maga faluja házában, vagy a vármegyeházában, a maga apró útjaival és hídjaival lesz elfoglalva, az országgal szemben csak mint követelő fél áll elő és a máris falánkká lett társadalom ezt az országot érdekei és politikája szerint darabokra fogja tépni éppen ezen javaslatban lefektetett partikularizmusnál fogva. (Zajos helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.)

De a nemzetiségi kérdés is egyik nagyon kapós érv. (Halljuk! Halljuk!) Illetékes helyen nem hallottunk erre nézve felvilágosítást; mert amit a belügyminiszter úr mondott, csak arra való volt, hogy e tekintetben minden várakozást teljesen lelohasszon. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Amennyire én észleltem a nemzetiségi kérdésnek természetét, azt láttam, hogy beolvasztások történtek erőszakos úton és történtek a történelem rendes és csendes folyamán, észrevétlenül és erőszak nélkül is. Arra a kérdésre, vajjon az állami hatalom minden erélyével és erejével erőszakos beolvasztási kísérleteket kezdjünk-e meg: azt hiszem, hogy e ház minden tagja kivétel nélkül nem fog válaszolni; mert ebben nemcsak a szabadságnak a veszélyét látná, hanem azt is, hogy ma már a kultúrának, a nemzetiségi irányzatoknak mai kifejlődése mellett erőszakos úton ezen a téren semmire sem lehet menni. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) A magyar nemzet testében és lelkében beolvadtak a kunok, szórványosan besenyők, bolgárok, örmények és remélhető, hogy legközelebbi időben beolvadnak a zsidók is.

Csatár Zsigmond: A zsidók is?

Szendrey Gerzson: Soha! (Zajos derűtség.)

Bartha Miklós: De mindez csendesen, észrevétlenül és erőszakos fegyverek alkalmazása nélkül történt. (Halljuk! Halljuk!)

Mit következtettek ebből, tisztelt ház? Azt, hogy miután erőszakot úgy sem használhatunk, a nemzetiségi kérdés kulcsa a szabadságban, a kultúrában és a jólétben van. No hát ez a javaslat Magyarországnak szabadságot nem ad, kultúrát nem ad és bizony jólétet sem ad. (Derűtség a szélső baloldalon.) A nemzetiségi kérdés fészke elsősorban abban van, hogy Magyarország nem egész, hanem csonka. Magyarország a maga állami tekintélyével nem tud a nemzetiségeknek imponálni. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Nem erőszakra beszélek, mert Magyarországnak fenn kell tartania a közszabadságot és a jogegyenlőséget; de az államnak erkölcsi tekintélyéről szólók. És a nemzetnek ez az erkölcsi tekintélye nincs meg. Nincs meg azért, mert törvényeket hoz, törvényeket játszik ki; (Úgy van! A szélső baloldalon.) nincs meg, mert nincs hadserege, mellyel különböző utcákon, nem is zavargás, hanem csak annyi, hogy alkalmakkor a maga akaratát érvényesítse. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Horvátországban zavargás üt ki az utcákon, nem is zavargás, hanem csak annyi, hogy utcai sihederek letépik az ország címerét a hatósági épületről: és a magyar miniszterelnök felutazik Bécsbe, onnan kell kölcsön kérnie egy tábornokot és csak ennek segítségével lehet rendet csinálni. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ily körülmények közt az állam tekintélye nem imponál a nemzetiségeknek.

És azt tapasztaljuk, hogy 1867 előtt, midőn 1848-iki csalódásukból kezdtek felocsúdni a nemzetiségek, a magyar nemzet és a nemzetiségek közt sokkal könnyebb megélhetési viszony volt, mint 1867-en innen. Miért? Mert 1867 óta látják gyengeségünket. Mert azóta látták, hogy bármelyik nemzet, ha akar, tud erős állammá lenni. Az erdélyi és a tiszavidéki oláhok látják, hogy miképpen fejlődik Románia, van önálló udvartartása, hadserege, nemzeti fejlődése; látják ezzel szemben, hogy Magyarországnak nincs állami tekintélye és látják, hogy érdekeinket sem

a külügyek terén, sem a hadsereg terén nem tudjuk megvédelmezni. Ily körülmények közt természetes, hogy nem imponálhatunk. Ez a nemzeti kérdés egyik fészke. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Másik fészke az egyházakban rejlik és a harmadik az iskolákban. Mi történik itt? Hát ezzel a javaslattal, akar a kormány a bajokon segíteni? Hiszen a kormány nevezi ki a püspököket; a kormánynak kellene gyakorolnia befolyást az egyházakra, hogy ne legyenek bűnös fészkei minden jogosulatlan aspirációknak; (Úgy van! A szélső baloldalon.) a kormány nevezi ki a tanfelügyelőket; miért nem tudja ellenőrizni azokat az iskolákat, amelyekben a magyar faj lépésről-lépésre tért veszít. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Én e javaslatban legkisebb nyomát sem látom annak, hogy azok a férfiak, kik azt összefércelték, még csak gondoltak volna is arra, hogy Magyarországnak nemzetiségi téren szükségletei vannak. Miképpen van megállapítva a megyei kongregáció tagjainak kvalifikációja? Gondoltak-e arra a kvalifikációra, – ezt csak futólag említtem meg, – melyet oda lehetett, oda kellett volna tenni, hogy az illető magyarul olvasni, írni tudjon. Nem, hanem, hogy a magyar nemzetiség hamis jelszava alatt államosítsák az országot, arra gondoltak.

Csanády Sándor: Gyalázat! (Derülség jobbfelől.)

Bartha Miklós: És ha nincs e javaslatban egyetlen szó is és nincs nyoma annak, hogy nemzetiségi tekintetben Magyarország egységes nemzeti állammá fejlesztessek: a javaslat tárgyalása alatt volt a belügyminiszter úrnak egy pár ténye, mely világosan mutatja, hogy a javaslaton kívül milyen nemzetiségi politikát várhatunk tőle. Az erdélyi részekben felmentett két főispánt, pedig mind a két főispánt úgy ismerték, mint a magyar faj igazi zászlóvivőjét. (Igaz! Úgy van a szélső baloldalon.) Hónapok óta tartja magát az a hír, hogy e két hazafias főispánt a belügyminisztérium csupán a szász urak, az erdélyi szászok kedvéért mentette fel, (Igaz! Úgy van! Mozgás a szélső baloldalon.) ezekért, kik Magyarország közéletében még soha sem jelentkeztek úgy, mint alkotmányos faktorok, hanem úgy, mint érdek konzorcium, mely mindig kíván az országtól valamit. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Hát a kormány ezen szász uraknak, ezen érdek konzorciumnak kedvéért és követelésére bocsátja el a magyar nemzetiségi ügy két zászlóvivőjét? (Mozgás a szélső baloldalon.) S azonkívül három határszéli vármegyét szász főispánoknak szolgált ki. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon)

Gróf Károlyi Gábor: Ennek rossz vége lesz!

Bartha Miklós: Azt hiszem, tisztelt ház, sikerült bebizonyítanom, hogy a nemzetiségi jelszó is teljesen hamis e törvényjavaslatban. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) És már most beszédem befejezéséül azt kérdem magamtól, vajjon mi igaz hát ebben a javaslatban? (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.)

Az igazság az, hogy az országban minden hatalmat kivétel nélkül egyetlen kézben akarnak központosítani. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) És én arra, hogy minő veszély rejlik abban, különösen éppen Magyarországra nézve, ha minden hatalom egy kézben van összpontosítva, a nagy író Lamartine egyetlen mondatát idézem, aki azt mondta: „Könnyebb a kutat megmérgezni, mint a folyó vizet.” Én alkalmazom ezt a jelen viszonyok közt és azt mondom: könnyebb a zárt, állandó, központi jellegű hatalmat idegen érdekeknek megnyerni, mint a nemzeti életnek a vármegyei köztevékenységben nyilvánuló hatalmas és hazafias folyamatát. (Élénk tetszés a szélső baloldalon.)

A törvényjavaslatot nem fogadom el, hanem csatlakozom Ugron Gábor tisztelt képviselőtársam határozati javaslatához. (Hosszantartó élénk tetszés, helyeslés és éljenezés a szélső baloldalon. A szónokot számosan üdvözlik.)

(Élénk felkiáltások: Öt percnyi szünetet kérünk!)

Ugron Gábor mentelmi sérelme

Tisztelt ház! (Halljuk! Halljuk!) Tekintve az idő előrehaladottságát, kerülni fogok interpellációm indokolásánál minden felesleges szót és minden színezést.

Hazánkban az immunitási jog nincsen még kodifikálva, de vannak törvényeink, melyek egyes felmerült esetek alkalmával bizonyos cinosurául szoktak szolgálni eljárásunkban. Ezen törvények közül csak azokra vagyok bátor figyelmeztetni a tisztelt házat, melyek szoros összefüggésben állanak az általam felhozandó tényekkel. Így a harmas könyv I. részének 14. §-a védelmébe veszi az országgyűlésre menő s az onnan távozó követeket. Az 1507: XII. törvénycikk így szól: „Aki az országgyűlésen valakit bántalmaz, vagy annak szabadságát sérti, hűtlenségi bűnt követ el.” Az 1563: LXXVI. törvénycikk így szól: „Aki az országgyűlésen panasztételért valakit károsítani merne, hűtlenség bűnébe esettnek tekintendő.” Az 1723. évből három törvénycikkünk is van, amelyeknek együttvéve értelme ez: „Aki az országgyűlésen levőt megsebzí, nagyobb hatalmaskodást követ el.”

Ezen lehető legnagyobb rövidséggel ismertetett törvénycikkeket kiegészíti a magyar képviselőháznak 1867. november 18-án a Böszörményi László-féle esetben hozott következő, szószerint idézendő határozata. És itt különösen kikérem az igen tisztelt ház figyelmét: (Halljuk! Halljuk!)

„Amit az országgyűlési tag, mint ilyen, a házban és a házban kívül mond, vagy tesz, azért csak az országgyűlés, és pedig annak azon háza által vonatik feleletre, amelyhez tartozik.”

Minden egyes immunitási esetben csakis ezen törvénycikkeket és e törvényhozási határozatot lehet zsinórmértékül venni. Már most a konkrét eset, melyet én ezen idézetekkel összekötöttesbe kívánok hozni, az, hogy Fiumében a magyar király látogatása alkalmával az ott állomásozó 79. császári és királyi gyalog sereg legénysége, talán a tisztikarból is egypár – egyről mindenesetre tudomásunk van, – a hivatalos rendőri jelentés szerint politikai tüntetésekbe bocsátkozott.

Hogy a rendes katonaság politikai tüntetésektől minden jogállamban el van tiltva, azt fölösleges még csak említeni is; természetesnek találhatja hát mindenki, ha a háznak két tagja szóba hozta a politikai tüntetést.

Amit Ugron Gábor képviselőtársam e részben mondott, mindnyájunk előtt ismeretes. Elöttem a kérdés csak az, vajjon abban, amit tisztelt képviselőtársunk mondott, fel lehet-e fedezni a magántermészetű ügynek bármily kis elementumát? Ki mondotta azt, amit mondott? Országgyűlési képviselő. Hol mondotta? A parlamentben. Miért mondotta? Mert országos sérelmet talált abban, amit felhozott és mert egy országos sérelmet kíván a kormány által orvosoltatni. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Minek az alapján mondotta? Mert, ha mindazon momentumok amellet bizonyítanak is, hogy nem magántermészetű az ügy, de ha mendemondára alapította volna, amit mondott, akkor az ügy magántermészetét előtérbe lehetne tolni. De alapította, amit mondott, egy hivatalos és még meg nem cáfolt rendőri jelentésre. (Úgy van! A szélső baloldalon.) És kivel szemben mondotta? Magánemberrel, magánembernek magántermészetű eljárásával szemben? Nem, hanem katonával szemben.

A katonát a ház költségvetéséből fizetik és tartják fenn; a katona ily értelemben az államnak egyik orgánuma; fegyvert visel a törvény és a társadalom beleegyezésével. Miért? Hogy a munkás társadalomnak civilizatorius¹³⁹ békéjét, békés természetű előhaladását és munkásságát megoltalmazza úgy a kül-, mint a bellelenségek ellen.

Mindaddig, míg a kezébe adott fegyverrel így él: igen jótékony és magasztos hivatást teljesít. Úgy, de ha ez a katona nem azt a hivatást teljesíti, hanem, mint a hivatalos rendőri jelentés elénkbe tárja, fegyvertelen nép ellen, még pedig olyan nép ellen, mely az utcán éppen a magyar állam és a magyar király iránti ragaszkodásának ad kifejezést, használja fegyverét, akkor kétségtelenül visszaélést követ el. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Már most, tisztelt ház, mi áll előttünk? Elkövet egy katona – a hivatalos rendőri jelentés alapján egy visszaélést. Bejelentetik ezt a háznak és meg is bíraltatik a háznak egyik tagja által. Vizsgálat indíttatik talán azon visszaélő katona ellen? Nem! Hanem az, aki Fiumében rendetlenkedett, eljön Budapestre, hogy itt is rendetlenkedjék. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

139 civilizált életforma szerinti

Fiumében a hivatalos rendőri jelentés alapján megtámadja az állam jogrendjét, Budapesten pedig – köztudomású tény – megtámadja a parlament jogát. Mert az, hogy az említett ezred többször emlegetett kapitánya fegyveres elégtételt kért egyik képviselőtársunktól... (Egy hang jobbról: Nem igaz!) Ha nem igaz, a miniszterelnök úr válaszában engem mindenesetre meg fog cáfolni.

Ismétlem, hogyha egy kapitány fegyveres elégtételt kér egyik képviselőtársunktól azért, amit ő a parlamentben hivatalos természetű kötelességének teljesítése közben mondott, ha ez nem megtámadása a képviselői immunitásnak, akkor nem tudom mi ennek a megtámadása, (Igaz! Igaz! Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) mert lehetetlenség úgy fogni fel a dolgot, hogy csakis hatóságilag történhetik a képviselői szólásszabadság és immunitás ellen támadás.

Éppen azért kívántam a ház jelenlevő tisztelt tagjainak figyelmét azon idézetekre különösen felhívni, melyeket beszédem elején bátor voltam fölhozni, mert azokból világosan kitűnik, hogy Magyarország törvényhozása a képviselői immunitást nem úgy fogta föl, hogy az csak a hatósági támadásokkal szemben védelem, hanem az védelem mindennemű hatósági és magánsérelmek ellen. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Támadás intézettek a képviselői immunitás ellen és aki Fiumében hibázott, itt is hibázik. (Igaz! Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!)

És mi történik, tisztelt ház? A magyar honvédelmi miniszter úrnak minden bizalmas és nem bizalmas barátja beszél s úgy a budapesti, mint a bécsi hírlapok hozzák cáfolatlanul, hogy a magyar honvédelmi miniszternek teljességgel nem tetszik az, hogy a fegyveres elégtételt kérő tiszt nem kapta meg a kért elégtételt.

Az történik, hogy a magyar kormány egyik tagja ahelyett, hogy az illetékes hatóságoknál legalább megkísérelte volna – mert hogy ez megtörtént volna, arról nincs tudomásom – a szigorú vizsgálat keresztülvitelét, e ház folyosóján barátai és nem barátai körében keresi az elégtételt annak részére, aki rendetlenkedett, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Sőt, a honvédelmi miniszter úr nem elégszik meg azzal, hogy egy hatáskörét súlyosan áthágó katonának elégtételt keres, hanem amint ezt a lapok írják és amint én azt a honvédelmi miniszter úr több személyes ismerősétől tudom, nem tartózkodik annak kijelentésétől sem, hogy ez ügyből, magára nézve tárcakérdést csinál...

Gróf Károlyi Gábor: Hála Istennek, csak hogy megy már! (Derűtség jobbfelől.)

Bartha Miklós: ...és hogyha ebben az esetben a ház mentelmi bizottsága az ő felfogásának nem szolgáltatna igazságot, ő megválnék miniszteri székétől. (Úgy van! Igaz! A szélső baloldalon.)

Igen sajnálom, hogy a honvédelmi miniszter úr nincs jelen, de a legnagyobb rövidséggel, így is elmondom az én felfogásomat az ő magatartásáról. (Halljuk! Halljuk!)

Ha Magyarország honvédelmi minisztere előbbre teszi az indokolatlan katonai érzékenykedést, mint a parlament jogát; ha a honvédelmi miniszter úr előtt becsesebb a fegyveres erőszak, – mert hiszen a párbaj fegyveres erőszak, – mint a képviselőház szólásszabadsága; (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) ha, a honvédelmi miniszter úr ebben a házban úgy viselkedik, mint elfogult katona és nem úgy, mint bölcs törvényhozó és kormányzó: (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) akkor az én szerény nézetem szerint igen rossz szolgálatot tesz magának a császári és királyi közös hadseregnek. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Ily felfogás mellett a honvédelmi miniszter úr magával szemben fogja találni e háznak összes tradícióit s akarom hinni és remélni, összes pártjait is. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon. Zaj a jobb oldalon.)

Én tehát azt hiszem, hogy alkotmányosan érző minisztertől pártkülönbség nélkül azt várjuk, hogy ott, ahol visszaélés és rendetlenség történt, orvoslást szerezzen, nem pedig azt, hogy ott, ahol visszaélés és rendetlenség történik, a visszaélőnek és rendetlenkedőnek elégtételt igyekezzék szerezni. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

És én abban, ha igaz az, hogy a honvédelmi miniszter úr tárcáját kötötte e kérdés olyatén megoldásához, mely az ő katonai elfogult felfogásának adjon igazat, az alkotmányos érzék teljes hiányát látom s ezt ezennel konstátálom. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Kabinetkérdést önmagára nézve kétségtelenül minden miniszter minden törvényhozási aktus alkalmával fölvehet és ez nem tekinthető oly természetű befolyásolásnak, amely alkotmányos szempontból megengedhető nem volna. De akkor, mikor a ház kizárólagos jogáról, a képviselői immunitásról van szó, amely immunitás nemcsak

arra való, hogy a katonákkal, hogy a bíróságokkal, hogy a rendőrséggel szemben megvédelmeztessék a képviselői szólásszabadság, hanem szükség esetén arra is való, hogy magával a koronával és kormánnyal szemben is megvédelmeztessék: (Zajos helyeslés a szélső baloldalon.) ily körülmények között azt, hogy a kormány egyik tagja befolyásolni igyekszik az immunitási bizottság ítéletét azzal a fenyegetéssel, hogy megválnak tárcájától: alkotmányos fölfogásnak nem ismerhetem el. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Éppen azért, mivel ez a nevezetes jog hazánkban még nincs kodifikálva és így minden egyes fölmerülő eset alkalmával az immunitási bizottságtól adott vélemény és az e vélemény alapján hozott házhatározat a jogforrás erejével és értékével bír: (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) föltétlen szüksége van az immunitási bizottságnak és a háznak is arra, hogy hozandó határozatát a tanácskozás teljes nyugalomával hozhassa meg. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Már pedig nem lehet ezt a nyugalmat elérni akkor, ha egy miniszter a tisztán jogi kérdést át igyekszik játszani a politikai térre. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) és kabinetkérdést csinál belőle. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ezek elmondása után bátor leszek a tisztelt háznak interpellációmát felolvasni. (Halljuk! Halljuk! Olvassa):

Interpelláció a miniszterelnök úrhoz.

Ismeretes tény, hogy Ugron Gábort, képviselői feladatának teljesítése közben mondott bíráló szavaiért a császári és királyi 79-ik gyalogezred egyik kapitánya fegyveres elégtételre szólította föl; köztudomású, hogy ezen esetet a tisztelt ház elbírálás és jelentéstétel végett a mentelmi bizottsághoz utasította.

E tények kapcsán felmerült hírek tisztázása szempontjából kérdem a miniszter urat: igaz-e, hogy báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter úr, minden tartózkodás nélkül, számos helyen kijelentette, hogy tárcájától megválnak, ha az Ugron Gábor mentelmi ügyében a mentelmi bizottság s ennek alapján a képviselőház nem az ő álláspontját foglalja el?

Ha ez igaz: vállal-e a miniszterelnök úr szolidaritást a honvédelmi miniszter úr ezen felfogásával és ezen eljárásával? (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Tisztelt képviselőház! Mindenekelőtt kötelességemnek tartom magam iránt és a miniszterelnök úr iránt is – hogy tévedésben ne maradjon – állítását rektifikálni¹⁴⁰.

En azt, hogyha báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter úr beadta volna lemondását, egyetlenegy szóval sem mondtam, ellenkezőleg nagyon hangsúlyoztam, hogy bizalmas és nem bizalmas barátai előtt nyilatkozott e tekintetben.

A tisztelt miniszterelnök úr azt jelentette ki, hogy a fumei esetre nézve vizsgálat indult meg.

Kijelentésének ezt a részét megnyugvással és készséggel veszem tudomásul.

Kijelentésének van egy másik része is, melyet már nemcsak megnyugvással veszek tudomásul, hanem amely felett kiváló örömet is fejezem ki; ez kijelentésének azon része, hogy az interpellációhoz elmondott indokolásra nézve nem tesz megjegyzéseket, mert a kérdés a mentelmi bizottság előtt van.

A miniszterelnök úr a saját, itt elhangzó nyilatkozatával – lehet, hogy szóról-szóra nem így mondta, de ez volt az értelme, – nem akar a mentelmi bizottság határozatának prejudikálni.

En ezen kijelentése felett igazi lelki örömet kell, hogy kifejezzem a tisztelt ház előtt, mert azt korrektnek és alkotmányosnak tartom a legnagyobb mértékben. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) És minthogy a magyar honvédelmi miniszter többek előtt azt jelentette ki – és ez hivatalosan megcáfolva nincs, – hogy ő állását köti ahhoz, hogy ez a kérdés így vagy amúgy dől-e el a mentelmi bizottságban, többé nem kérdem, hogy szolidaritást vállal-e a miniszterelnök úr a honvédelmi miniszter úrral; hanem remélem, hogy aki ekként lett a miniszterelnök úr által megcáfolva e házban, levonja a konzekvenciát. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Felirati vita

Tisztelt ház! (Halljuk! Halljuk!) Én abban a nézetben vagyok, aminek tegnap a tisztelt pénzügyminiszter úr adott kifejezést, hogy a politika aktualitásáról szólani elég alkalmat nyújt majd a költségvetés tárgyalása. Ezúttal kizárólag azon kérdéssel kívánok foglalkozni, amely Tisza Kálmán tisztelt képviselő úr felszólalása után a felirati vita tárgyalásának egyik lényeges sarkpontját képezi.

Tisza Kálmán tisztelt képviselő úr felszólalásában a következő teóriát hangoztatta: „Arra, hogy közjogilag az 1867: XII. törvénycikk diszpozícióit megváltoztatni lehessen, szükséges három faktor – és ezt az ellenzéki padokról mondta, – szükséges a magyar törvényhozás többsége, szükséges a monarchia másik állama törvényhozásának többsége és szükséges a fejedelem hozzájárulása.”

E tant, tisztelt ház, a közjogi ellenzék részéről Visontai Soma és Polónyi Géza tisztelt képviselőtársaim már megcáfolták; fényesen megcáfolta azt tegnap a nemzeti párt részéről Hódossy Imre tisztelt képviselőtársam. De én annyira tévesnek, annyira veszélyesnek tartom e tant, hogy szükségesnek vélem – lehetőségig ismétlések kikerülésével – a magam részéről is hozzászólni. (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.)

Ha én szeretném a vitatkozásnak azt a módját, melyet a szabadelvű párt igen gyakran szokott alkalmazásba venni, akkor Tisza Kálmán tisztelt képviselő úr állításával szemben egyszerűen felolvasnám Beksics Gusztáv képviselőtársam következő nyilatkozatát:

„Én a magyar nemzet függetlenségének, a magyar állam államiságának nevében a leghatározottabban visszautasítok minden olyan inszinuációt, amely azt mondaná ki, hogy más államoknak, hívják azt Ausztriának, vagy bárminek, ingerenciája van a magyar közjogra; én a leghatározottabban visszautasítanék minden olyan nyilatkozatot, amely azt mondaná ki, hogy Magyarországnak, a magyar törvényhozásnak nincs virtuális joga arra nézve, hogy megváltoztató törvényjavaslatot terjesszen elő és fogadjon el, szemben a dualizmus intézkedéseivel. Hogyha valaki ilyen inszinuációt terjesztene elő... (Felkiáltások a szélső baloldalon: Tisza Kálmán tette!) Az nem azt mondta. Ha valaki ilyen inszinuációt terjesztene elő, akkor én a magyar államiság, a magyar nemzet szuverenitása nevében az ellen tiltakoznám.”

Mondom, ha szeretném a vitatkozásnak azt a módját, hogy ugyanazon párton levő képviselők nézetét egymással szembeállítsam és ezt elfogadjam magamra nézve argumentumnak, akkor beérhetném Beksics képviselő úr beszéde imént felolvasott passzusával; de mivel sem Tisza Kálmán képviselő úr a maga állítását, sem Beksics képviselő úr a magáét nem igyekezett bebizonyítani, hanem megelégedtek a kategorikus imperatívusz hangjával: Én állásom szerénységénél fogva köteleztem magamat arra, hogy az ellenkező bizonyítását megkísértem. (Halljuk! Halljuk!)

Az 1867-iki kiegyezés nem egy közös parlament műve; nem is a két állam parlamentjei által kiküldött, erre a célra meghatározott bizottságok műve, hanem létrejött az a magyar törvényhozás szuverén elhatározásából és szuverén akaratából; létrejött úgy, mint minden más törvényünk formailag, társadalmilag is megtartva a törvény kellékeit. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Létrejött azért, mivel 1849-ben Magyarország jogélete megszakadt volt s élénken élt a nemzetben a vágyanak is, a szükségnek is érzete, hogy kibéküljön az uralkodóházzal. Nekünk, tisztelt ház, Ausztriával szemben semminemű differenciánk nem volt, szükségünk tehát arra, hogy Ausztriával kössük meg a kiegyezést, egyáltalában nem forgott fenn. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Vágyunk, és szükségünk arra volt, hogy kiegyezkedjünk az uralkodóházzal; e kibékülést hozta létre az 1867-iki kiegyezés. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Az osztrák törvényhozásnak e kibékülés létrehozására sem tartalmilag, sem formailag egyáltalában semminemű befolyása nem volt.

Az 1790: XII. tc. így szól: „A törvények alkotásának, eltörlésének és magyarzásának joga Magyarországnak és kapcsolt részeiben a törvényesen koronázott fejedelemet és az országgyűlésnek törvényesen összesereglett karait és rendjeit illeti, azonkívül nem gyakorolható.”

Tisztelt ház! E törvény sem el nem törültetett, sem soha nem módosított; e törvény ma is fennáll. E törvény rendelkezéseit az 1867-iki törvényekre éppúgy kell alkalmazni, mint minden más törvényre. Ez alaptör-

vény állapítja meg Magyarország törvényhozásának szuverenitását és e szuverenitásról sem kifejezetten, sem hallgatagon soha le nem mondott. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Már pedig, aki azt állítja, hogy törvényeink megváltoztatásához egy harmadik faktor, tudniillik Ausztria országgyűlési többségének hozzájárulása is szükséges, az egyszersmind kétségbevonta Magyarország törvényhozásának szuverenitását. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) A bizonyítás mindenestre az ő során lett volna, de miután nem tette, ismétlem, megkísértem én az ellenkezőt bebizonyítani. (Halljuk! Halljuk!) Én tovább megyek és nemcsak azt állítom, hogy a magyar törvényhozás soha nem mondott le a maga szuverenitásáról; de állítom azt, hogy a magyar törvényhozásnak joga sincsen a maga szuverenitásáról lemondani, mert a törvénynek nemcsak azon formai kelléke van, hogy az országgyűlés mindkét háza és a király egyetértésével jöjjön létre, hanem megvan a maga materiális kelléke is. Ily materiális kelléke az, hogy az ne ellenkezzék a józan ésszel. Így például, ha egy törvény azt rendelné el, hogy Magyarországon minden ember vágja le a hüvelykujját, ez a törvény ellenkezne a józan ésszel és éppen ezért önmagában semmis volna. Ily materiális kellék az, hogy a törvény végrehajtható legyen. Így például, ha egy törvény azt rendelné, hogy Magyarországon három éven keresztül mindig csak leánygyermekek szülessenek, ez a törvény önmagában semmis volna, mert nem volna végrehajtható. Ily materiális kelléke a törvénynek, hogy az állami lét alapfeltételeivel ne ellenkezzék. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Már pedig egy oly törvény, amelyben a törvényhozás lemondana a törvényhozás szuverenitásáról, az állami lét alapfeltételeivel ellenkezne, tehát önmagában véve semmis volna. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

A nagyváradi békekötés alkalmával 1538-ban Ferdinánd és János királyok felosztották egymás között és maradékaik között az országot. Ezen eldarabolás ténnyé is vált, de a magyar közjog soha sem ismerte el Magyarország politikai és területi egységének eldarabolását. A magyar közjogban mindig elevenen élt Magyarország politikai és területi egysége s mihelyt megérkezett a kellő alkalom, az unió Erdély és Magyarország között megkötetett, éppen a magyar közjog erejénél fogva. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Az 1867: XII. tc. 1., 2, 3. és 4. §-a, valamint az előszava is határozottan kijelenti, hogy ezen kiegészítő törvény a *pragmatica sanctio*-nak egyik alapfeltétele, egyik igen fontos cikkelye pedig azt, hogy I. Lipót király magvaszakadtával a királyválasztás joga visszaszáll Magyarországra. Már most, tisztelt ház, ha I. Lipót király ivadékai mind kihalnának, ebben az esetben tárgytalanná válnék a *pragmatica sanctio* és az 1867-iki kiegészítés is, amely egészen a *pragmatica sanctio*-ra van felépítve. Ennélfogva önmaguktól szűnnének meg a közös ügyek, mert hiszen ezek az uralkodó személyének azonosságára vannak építve és így önmagától elesnek az a teória, hogy egy harmadik faktor hozzájárulása szükséges a törvény megváltoztatásához, mert ez akkor *ipso facto* és *ipso jure*¹⁴¹ magától megszűnnék. (Igaz! Úgy van! Balfelől.)

De tovább megyek, tisztelt képviselőház. Az 1867: XII. tc. 11. §-a a hadsereg vezérlete, vezénylete és belsejére feletti intézkedést határozottan és kifejezetten felségjognak deklarálta. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Ennélfogva, tisztelt ház, egyenesen ő felsége elhatározásától, akaratától és parancsszavától függ, hogy a hadsereg Magyarországon újoncozott, elhelyezett és fenntartott ezredeit a közös hadseregből kikommandírozza és önálló magyar hadsereggé alakítsa át. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) És igen szeretném tudni, tisztelt ház, ha ő felsége ilyen parancsolatot adna ki, vajjon azon esetben Tisza Kálmán megrekklamálná-e a harmadik faktor hozzájárulási jogát, vagy respektálva a felségjogokat, meghajolna-e azon közszerencsétlenség előtt, hogy Magyarország bel- és külbékéje felett egy önálló magyar hadsereg örködjék. (Tetszés balfelől.)

Ha egy harmadik faktor hozzájárulása volna szükséges a 67-iki törvények megváltoztatására, akkor kellene, hogy ezen törvényeknek ne csak a közös ügyek intézési módjairól szóló része, hanem az egész törvény nemzetközi szerződés jellegével bírjon. (Helyeslés balfelől.) Úgy, de ez nincs így, sem alakilag, sem tartalmilag. A legelengedhetlenebb feltétel arra nézve, hogy valamely törvény nemzetközi szerződés jellegével bírjon, az, hogy a szöveg – amely két példányban állítatik ki, mint ahogy ez nem is lehet másként szerződéseknél, – teljesen megegyező és ugyanazonos legyen. Már pedig tudjuk, tisztelt ház, hogy a magyar törvény és az osztrák törvény szövege között igen lényeges az eltérés. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Eltérés van, hogy egyebet ne említsek, a külügyekre vonatkozó részben, mert mint mindnyájan tudjuk, a magyar törvény csak azon

141 a tényből következően és a jog rendelkezéseiből kifolyólag

külföldi ügyeket mondja közösöknek, amelyek Magyarországot s ő felsége többi országait együtt érintik és illetik. De a magyar kormány befolyását ezen külföldi ügyekre is biztosítja. Ezzel szemben az osztrák törvény minden külföldi ügyet közösnek ismer s az osztrák kormány befolyását a külföldi ügyekre nem biztosítja.

De lényeges eltérés van, tisztelt ház, a hadseregre nézve is. (Halljuk! Halljuk!) A magyar szöveg ugyanis a védelmi rendszer megállapítását és átalakítását egyenesen a magyar törvényhozástól teszi függővé. E befolyási jogot az osztrák törvény az osztrák törvényhozásnak nem adja meg. A magyar törvény a hadsereg időnkinti kiegészítését úgy törvényhozásilag, mint kormányzatilag Magyarországnak tartja fenn. Az osztrák törvény e nevezetes jogot sem tartja fenn az osztrák törvényhozásnak. A magyar szöveg szerint a delegációk meghatározása egyenesen és kizárólag a magyar törvényhozástól függ. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Az osztrák törvény ezen nevezetes jogot sem tartja fenn az osztrák törvényhozásnak.

A magyar törvény beszél magyar hadseregről, az osztrák törvény igen természetesen nem beszélhet magyar hadseregről; per analogiam¹⁴² beszélhetne osztrák hadseregről, de erről nem beszél. Ezek mind igen lényegbe vágó eltérések a két szöveg között.

Azonkívül eltérés észlelhető a pénzügyeknél. A kvóta megállapításának hatálya, amint tudjuk, 10 évre szól a törvény értelmében. Ha azonban a kiegyezés nem jön létre a két törvényhozás között, akkor a magyar szöveg szerint ezen kérdések eldöntése az előterjesztendő nézetek alapján ő Felségétől függ. Az osztrák törvény ezzel szemben, mellőzve a 10 évi hatályt, így szól: „so bestimmt der Kaiser dieses Verhältniss, jedoch nur für die Dauer eines Jahres.”

Tehát itt is nagyon szembeszökő az eltérés. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

De lényeges az eltérés a delegációknál is. A magyar törvény közös birodalmi gyűlést vagy bármi néven nevezendő közös parlamentet nem fogadott el; ehelyett felállította a delegációt és ezek közjogi és politikai állását ekként határozta meg: a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság az országgyűlést ő felsége többi országai arányában képviseli. Ettől igen lényegesen eltér az osztrák szöveg, mely így szól: „Das Gesetzgebungs- Recht wird, insofern es sich un gemeinsame Angelegenheiten handelt, mittels der zu entsendenden Delegationen „ausgeübt.“

Tehát a mi delegációink csak képviseli az országgyűlést és csak határozatokat hozhat; az osztrák delegáció azonban törvényhozási jogokat gyakorol. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.)

Ezzel befejezhetném rövid felszólalásomat, mert beigazoltam hiszem azt, tisztelt ház, hogy arra, hogy az 1867-iki törvények megváltoztattassanak, avagy eltörültsenek, három faktor hozzájárulása éppen nem szükséges. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső balon.) De az igen tisztelt pénzügyminiszter úr tegnapi felszólalása alkalmat nyújt nekem még néhány megjegyzés megtételére. (Halljuk! Halljuk!) A pénzügyminiszter úr a közjogi ellenzék állásával és programjával tüzetesen foglalkozott, – megbocsássa nekem a kifejezést, – nem egészen alaposan foglalkozott. A pénzügyminiszter úr igen szigorú ítéletet mondott felettünk akkor, midőn azt jelentette ki, hogy a mi programunknak nincs aktuális politikai jelentősége, és hogy a magyar programunk érvényesítése esetében Magyarország egy ötödrangú állammá törpülne le és ugyanakkor, midőn a kijelentéseket teszi, elárulja, hogy programunkkal soha alaposan nem foglalkozott s egyenesen felveti azt a kérdést, vajjon a közjogi ellenzék a *pragmatica sanctio*-t elfogadja-e, kötelezőnek tartja-e önmagára nézve?

Én, tisztelt ház, a közjogi ellenzék részéről sem megbízva, sem feljogosítva nem vagyok, hogy az ő nevében beszéljek, hanem saját nézetemet mondom el akkor, mikor kijelentem, hogy legjobb tudomásom szerint a közjogi ellenzék minden tagja az országra nézve kötelező erejűnek ismeri el a *pragmatica sanctio*-t. A különbség köztünk és a tisztelt pénzügyminiszter úr felfogása közt csak az, hogy míg mi a *pragmatica sanctio*-nak nemcsak azon ránk nézve kötelező részét fogadjuk el, mely a trónöröklési rendre vonatkozik és melyben kötelezőnek ismerjük az együttes és elválaszthatatlan birtoklás elvét magunkra nézve, hanem elfogadjuk és követeljük a *pragmatica sanctio* másik részét is, mely Magyarország államiságát törvényhozásilag és kormányzatilag egész épségben biztosítja. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Ezt a másik részt pedig a pénzügyminiszter pártja nem fogadja el és nem követeli. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) A pénzügyminiszter úr

142 ennek mintájára

továbbment és azt a kérdést vetette fel, hogy vajjon a közjogi ellenzék ismer-e Magyarország és Ausztria közt fennforgó közös érdekű viszonyokat? Erre nézve is megnyugtathatom a tisztelt pénzügyminiszter urat, hogy a mi nézetünk szerint is egy több százados kapocs állapított meg bizonyos viszonyokat, melyek iránt intézkedni kell. Ebben tehát egyetértünk; a különbség köztünk itt csak az, hogy a tisztelt pénzügyminiszter úr és pártja az 1867-iki kiegyezést, mely ezen viszonyokat megoldani igyekszik, jónak, helyesnek, üdvösnek s változhatatlannak tartja, a közjogi ellenzék pedig e törvényt sem jónak, sem üdvösnek, sem változhatatlannak nem tartja. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Mi elismerjük a védelem kölcsönösségének kötelezettségét, de azt mi nem ismerjük el, hogy e védelmi kölcsönösség csakis egy oly hadsereggel gyakorolható, melyről mint közös hadseregről az van mondva, hogy annak a magyar hadsereg kiegészítő részét képezi, hanem ellenkezőleg azt hisszük, hogy egy különálló magyar hadsereggel e kötelezettségünket sokkal hatályosabban tudnók teljesíteni. (Helyeslés a szélső baloldalon.) A törvénynek az a hipokrizise pedig, hogy kimondja a magyar hadsereget, de az gyakorlatban nincs sehol, éppen helytelen. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Nézetünk szerint az sem szükséges, hogy ezen viszonyok elintézésére közös orgánumok, delegációk és közös minisztériumok állíttassanak fel, mert mi a delegációkban nem elvileg, hanem gyakorlatilag a magyar törvényhozási jog megszorítását, a közös kormányban a magyar kormányzati jog megszorítását látjuk. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

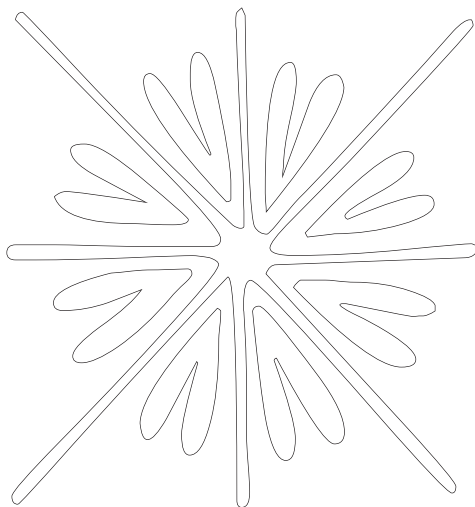
Az 1867: XII. törvénycikket, tisztelt ház, egy igen végzetes ellenmondás jellemzi. Akkor, midőn elvi kijelentéseket tesz, mindig a legnagyobb óvatossággal biztosítja Magyarország államiságának önállóságát és függetlenségét; de amikor áttér a kérdés gyakorlati megoldására: no akkor csinál közös külügyet, akkor csinál közös hadügyet, akkor csinál közös pénzügyet, felállít delegációt, közös minisztériumot s mindezekkel úgy a gyakorlatban, mint elméletben Magyarország államiságát igen lényeges attribútumoktól fosztja meg. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

A pénzügyminiszter úr részletes programot kíván tőlünk az itt fennforgó kérdések megoldására nézve. A kérdés nem is éppen olyan nehéz, ha azt nem komplikáljuk azzal, hogy egyfelől felállítjuk azt a tételt, hogy Magyarország teljesen önálló és független állam, ugyanegy léleket alatt mégis megcsináljuk a közös ügyeket, megcsináljuk a delegációkat és megcsináljuk a közös minisztériumokat. Mi egészen egyszerűen úgy állítjuk fel a kérdést, hogy köztünk és Ausztria között semmi más közös ügy sem létezik, mint az uralkodó személyazonossága. (Helyeslés! Úgy van! A baloldalon.) Tehát a perszónálunióknak tanából indulunk ki. És én utalom a tisztelt pénzügyminiszter urat Finnország példájára, melyről tudjuk, hogy más kapcsolat nem fűzi az orosz birodalomhoz, mint az orosz császár személyazonossága; utalom Svédország és Norvégia példájára, ahol létesítve van egész teljességében a perszónálunió, ennek a századnak az elejétől kezdve.

Ezen két példa világosan bizonyítja, hogy a mi nézeteink gyakorlati megvalósításának igazi komoly gátja nincs. (Úgy van! A szélső baloldalon.) De nem szükséges, hogy oly messze menjek példák után. (Halljuk! Halljuk!) Ott vannak az 1848. évi törvények, melyek Magyarország állami berendezését a perszónális unió alapjára fektették és így oldották meg; de itt van legközelebről az 1867: XII. törvénycikknek nem a közös ügyekre és a közös ügyek elintézésének módjára vonatkozó része, de a közös érdekű viszonyok elintézésére vonatkozó cikkelye. Méltóztassék visszaemlékezni arra, hogy az államadósságok terhének elvállalása miként történt Magyarországon; méltóztassék rá emlékezni, hogy a kvóta megállapítása miként történt; hogy miként történik köztünk és Ausztria között a vám- és kereskedelmi szerződések megállapítása; hogy miképp történik a közvetett adók rendszerének megállapítása, azon közvetett adóké, amelyek az ipartermeléssel szorosan összefüggnek. Méltóztassék legközelebről arra gondolni, hogy miként igyekszik megoldani a tisztelt pénzügyminiszter úr a valuta kérdésének nehézségeit? Amint ezeket a kérdéseket meg lehet oldani esetről-esetre a szükséghez képest a kormányok, vagy a törvényhozási bizottságok érintkezése útján, úgy semmi sem áll útjában annak, hogy miért ne lehetne a törvényben úgynevezett közös ügyek megoldását is ekképp eszközölni s ha ekképp teszünk, akkor Magyarország államiságát, függetlenségét biztosítottuk. Ekkor közös orgánumaink nincsenek. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

A tisztelt pénzügyminiszter úr azt is mondotta tegnapi beszédében, hogyha a mi elveink megvalósulnának, akkor Magyarország ötödrangú állammá törpülne. Erről a kérdésről, tisztelt ház, lehetne köztünk vita abban

az esetben, ha minden köteléket fel akarnánk bontani köztünk és Ausztria között; ha mi egyáltalán tagadnók azt az erőt, amely reánk nézve abban áll, hogy közös az uralkodó személye, vagy amely abban áll, hogy kölcsönösen egymást védelmezni tartozunk. De miután ezen kötelékeket felbontani nem akarjuk, akkor a mi programunk érvényesítése nem is fogja a monarchiának hatalmi állását egyáltalában alterálni¹⁴³. Mi nem elszakadni akarunk Ausztriától, mi azon jogokba akarjuk visszahelyezni Magyarországot, amelyeket részére úgy régibb törvényeink, mint a közelebbi 1848-iki törvények biztosítanak; mi azt akarjuk, hogy Magyarország önmagában, öncél legyen; azt akarjuk, hogy érdekeinek elintézésénél lépten-nyomon ne ütközzék idegen befolyásokba; azt akarjuk, hogy szabad keze legyen, hogy így többet és jobban dolgozhassék. (Helyeslések a szélső baloldalon.) Az állami önállóság nem elgyengülést jelent, hanem megerősödést, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) erre a megerősödésre törekszünk már 25 esztendő óta, mert féltjük a hazát az elsorvadástól; ezt a megerősödést gátolják politikai ellenfeleink immár 25 esztendő óta, mert féltik saját hatalmi érdekeiket. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Nem fogadom el a többség által benyújtott felirati javaslatot, hanem csatlakozom Ugron Gábor tisztelt képviselő úr felirati javaslatához. (Helyeslés a szélső balon.)

Költségvetési törvény 1893-ra

Tisztelt képviselőház! A magyar parlament a költségvetési törvény megszavazását, vagy meg nem szavazását rendszeresen bizalmi kérdésnek tekintette, a kormány irányában. Én is annak tekintem, és felszólalásom súlypontját erre kívánom fektetni.

Én, tisztelt ház, azon rendszert kívánom bírálni, amely immár 26 év óta ad irányt Magyarország törvényhozási, politikai, igazgatási, sőt, igen sok tekintetben társadalmi életének is.

Jól tudjuk, hogy ezen rendszerben voltak bizonyos változások; miniszterek jöttek, miniszterek mentek; elnyűtt kabineteket új kabinetek váltottak fel, új erőkkel, új reményekkel, de a rendszer maga, – ámbár programváltozások is gyakran történtek, – mindig ugyanaz maradt. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Történtek, amint mondám programváltozások annyira, hogy ezen 26 éves politikai életünk idejét fel is lehet igen könnyen osztani három különböző, egymástól sok tekintetben eltérő korszakra.

Az első korszak a testvéries érzelmek, a kibékítés korszaka volt. Akkor békültünk ki a koronával, ami maga után vonta a lajthántúli tartományokkal való kiegyezést; akkor békültünk ki Horvátországgal, ami maga után vont a ismeretes fehér lapot. Akkor békültünk ki a jogegyenlőség eszméjével a maga teljességében, ami maga után vont a zsidóemancipációt és a nemzetiségi törvényt.

A második korszakot a történelem a Tisza Kálmán nevére fogja elkeresztelni. Ez az egyik napról a másikra való édeglésnek korszaka volt. E korszak vezéreszméje a hatalomhoz való jutásnak, a hatalomhoz férközésnek, a hatalmon való maradásnak mestersége volt az eszközök megválogatása nélkül. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Ez az építés korszaka volt együttesen a rombolással. (Úgy van! Úgy van! A bal és a szélső baloldalon.) Felépítették Szegedet, kiépítették Budapest nagyobb részét; kiépítettek több ezer kilométernyi vasutat: de ugyanekkor lerombolták az egyén erkölcsi értékét a korrupció által; (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) lerombolták a parlamentarizmus hitelét az erőszakos választások és a merev párturalom által; (Úgy van! A szélső baloldalon.) lerombolták a nemzetnek több száz esztendőös aspirációit és hagyományait a kormányzat elvtelenségének sivár és rideg cinizmusa által. (Tetszés a szélső baloldalon.)

A harmadik korszak a Tisza-kabinet visszavonulásával veszi kezdetét. (Halljuk! Halljuk!) Erről még biztos ítéletet mondani nem lehet. Ez a vajúdás gyötrelmeit szenvedti a jelen pillanatokban; (Úgy van! A szélső baloldalon.) nagy reformokat ígérget; egyet közülök a közigazgatási javaslatot, ezt a szörnyszülöttet létre is hozta, de igyekezett is minél előbb eltenni a láb alól; létrehozta az elkeresztelési rendeletet is, és immár másfél év óta azon töpreng, hogy a jóhírnév megmentése mellett ezt is miképp tegye el láb alól. Úgy, hogy az a jóslat tán nem egészen alaptalan, hogy a jövő idő ezen korszakot a bukott és félbenmaradt reformok korszakának fogja elkeresztelni. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

De bármiként legyen is, bár 26 éves politikai időnk felosztható egymástól sok tekintetben különböző három korszakra, mindazáltal maga a rendszer, – hogy úgy fejezzem ki magamat, – a politikai élet gerincoszlopa, mindig egy és ugyanaz volt.

Mindig ugyanazon kétely, ugyanazon bizonytalanság, ugyanazon kapkodás. (Úgy van! Balfelől.) Ezen rendszernek egyik kidomborodó jellemvonása az volt, hogy ne nagy és előre megállapított tervszerű célokat kövessünk, hanem pillanatonként alkalmazkodjunk a pillanatonként felmerült szükségletekhez. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Egy másik kidomborodó jellemvonása e rendszernek az volt, hogy intézkedéseinknek ne a nemzet nagy történelmi hivatása adjon irányt, hanem elégedjünk meg a provinciális kenyérkereseti eszközökkel. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

Egy harmadik kidomborodó jellemvonása az volt, hogy a nemzet vágyaira, jogaira, államatikai életére ne nagy súlyt fektessünk, hogy ezekre kevés figyelemmel legyünk és ne igen tegyük kezünket a nemzeti akarat ütőerébe, hanem aggodalmasan lessük, hogy mi a vélekedése a bécsi köröknek, hogy így ne a nemzeti akarat menjen intézményeinknél teljesezésbe, hanem csak az, amit Bécsben megengednek. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ezen félszeg rendszer hatása alatt teljesen félreismertük úgy szükségleteinket, mint feladatainkat. Elfogadtuk a nagyhatalmi állással járó összes terheket, de azokat a természetes jogokat, melyek e terhekkel szemben minket megillettek volna, nem követeltük s nem biztosítottuk magunknak. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Bizonyos jelszavak után indultunk és elfogadtuk azoknak minden hazugságait bíráló nélkül, de a korszellemet, de az időnek lelkét, mely a népeket vezérelni szokta, teljesen tekinteten kívül hagytuk. (Úgy van! Balfelől.)

Magyarország az 1848-iki törvények alapján 1867-ben lett voltaképp a modern európai népek családjának tagjává. Azt megelőzőleg a rendiség természete meglehetősen elzárt minket a modern európai eszmeáramlatoktól. De az 1867-iki, illetőleg 1848-iki felszabadulás a nemzetet érintkezésbe hozta ezen eszmeáramlat sodrával; azóta már többé mi ezen eszmeáramlat alól magunkat nem emancipálhatjuk. És ha azt kutatjuk, hogy mi az az eszmeáramlat, amely Európa népeit vezérli és hevíti, úgy azt találjuk, hogy akár az európai népek jogrendszerét, akár államszervezetét és irányát tekintjük, az nem egyéb, mint a demokratikus nemzeti államok megalapítása. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ez az eszme immár az európai népek vérkeringésében lüktet. Ez az eszmeáramlat hozta létre e században az olasz egységet; ez teremtette meg a német egységet; ez hozta létre újabban a görög királyságot; ez függetlenítette Belgiumot; ez tette Romániát függetlenné; ez tette Szerbiát függetlenné és szemünk láttára éppen a jelen pillanatokban ez teszi Bulgáriát is függetlenné. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Miképp a XVI. század vezérlő szelleme a reformáció, a XVII. századé a bölcsészet, a XVIII. századé a nagy forradalom, úgy századunk vezérlő eszméje a nemzeti államok megalakulása és keletkezése. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Vajjon ezen vezérlő szellemet mi a magunk alkotásainál tekintetbe vettük-e? (Halljuk! Halljuk!)

Ezt vizsgálom én akkor, mikor politikai rendszerünket veszem bíráló alá, mert meg vagyok győződve, hogy miként Szent István idejében a kereszténység felvétele; miként később a rendiség befogadása és miként még később a török uralommal való szembeszállás adta meg fajunknak az európai létjogosultságot; úgy most európai létjogosultságunknak, életképességünknek csak úgy adjuk tanúbizonyosságát, hogyha Európa korszellemének parancsszava előtt meghajlunk és annak lényege szerint cselekszünk. (Úgy van! Balfelől.)

A történelemnek azon nagy igazsága, amelyet mindnyájan ismerünk, t. i., hogy a népek vagy meghajolnak a korszellem parancsszava előtt, vagy eltiportatnak általa, mióta a közlekedési eszközök általunk észlelt hihetetlen mérvű fejlődést értek el, még inkább érvényesül, mint ezelőtt. (Úgy van! Balfelől.) Mert a közlekedési hálózat vonalai, miként valamely artériák a civilizáció vérkeringését teremtik meg a népek között; ezek a népeket egy közös nagy organizmusba fűzik, az organizmusnak pedig az a természete, hogy a céljainak és rendeltetéseinek meg nem felelő idegen anyagot kidobja magából. (Úgy van! Balfelől.) Reánk nézve tehát az, hogy a korszellem szava előtt meghajlunk, életkérdés; ez elől nincs menekvés, nincs okoskodás, nincs kitérés: vagy meghajlunk előtte, vagy eltiportatunk általa. (Úgy van! Balfelől.)

Ezt a politikai irányzatot nem mi teremtettük és nincs is módunkban azt megváltoztatni, mert ezt a civilizáció és az emberiség nagy aspirációi, nagy szükségletei hozták létre; itt nekünk egyéb feladatunk nem marad, mint kellő bölcsességgel alkalmazkodni ahhoz. (Helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.) De 26 éves politikai múltunk bizonyítja, hogy mi az időnek ezen parancsszavához nem alkalmazkodtunk, mert mi jóformán semmit sem tettünk a nemzeti állam megteremtésére. (Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)

Jól tudom én, hogy szoktunk is és szeretünk is magyar államról beszélni; törvényeink meg is adják nekünk ehhez a jogot, de magyar államról beszélni, tőlünk nem egyéb, mint öncsalás. (Úgy van! Balfelől.)

Az államhatalmi szférának meg vannak a maga lényeges, elengedhetetlen alkatelemei, hogy az állam rendelkezessék hadserege fölött, hogy legyen külképviselete, (Élénk helyeslés balfelől.) hogy önállóan, idegen érdekek teljes kizárásával köthessen kereskedelmi vámszerződéseket, állapíthassa meg a maga adórendszerét, rendezhesse pénzügyeit. Ezek mind oly lényeges kellékei az államhatalmi szférának, hogy azok nélkül csak tartományi tengődésről lehet beszélni, valóságos állami életről azonban nem. (Úgy van! Úgy van! A bal- és a szélső baloldalon.) Már pedig az 1867-iki törvényhozás, az állami élet ezen lényeges attribútumairól, helyesen szólva, ezen lényeges attribútumok feletti kizárólagos rendelkezési jogáról lemondott. Nekünk nemcsak saját érdekeinket kell tekintetbe vennünk, hanem Ausztriának érdekeit is. Ez pedig haladásunknak, fejlődésünknek, szabadságunknak állandó gátját képezi. (Úgy van! A bal- és a szélső baloldalon.) E bajt növeli még

az, hogy még azon jogok sem mentek át mind a valóságba, melyeket az 1867-iki törvényhozás kizárólagosan biztosított Magyarország részére. (Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Az 1867-iki törvényhozás a kiegyezést a dualizmus alapján, az ezzel együtt járó paritással¹⁴⁴ alkotta meg. Erről a kérdésről nem tartom szükségesnek tüzetesen szólni azok után, amiket Horánszky Nándor tisztelt képviselőtársunk tegnapi igazán mélyrehatólag gyönyörű beszédében elmondott. Csak annyit említek fel, (Halljuk! Halljuk!) hogy a törvények értelmében a hadsereg, a külképviselet osztrák és magyar, a valóságban pedig nem osztrák és magyar egyik intézmény sem, hanem kizárólag csak osztrák. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső balon.)

Felemlítendőnek tartom, hogy törvényeink a magyar udvartartást nem tették közös üggyé, hanem oly intézménnyé alkották, mely kizárólag Magyarország jogkörébe vág. (Úgy van! Balfelől.) Ennek dacára magyar udvartartásunk még nincs. A külső látszat az, mintha a magyar korona beolvadt volna az osztrák császári koronába. (Mozgás jobbfelől.) Mi meg vagyunk attól fosztva, hogy királyunk és mindazok, akik az állandó érintkezés folytán állandó befolyással lehetnek elhatározásaira és érzelmeire, itt közöttünk közvetlen meggyőződést szerezhessenek ennek a nemzetnek vágyairól, jogairól, keserveiről, reményeiről és törekvéseiről. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Ahelyett, hogy a magyar korona, amelynek hízelgőbb népe lehet, de hűségesebb népe a magyar nemzetnél bizonyonnan nincsen, (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) ahelyett, hogy a magyar korona közöttünk is élne, hogy a nemzet a maga szeretetében megoszthassa vele hajlékát és kenyereit, hétről-hétre látnunk kell a miniszterelnöki állás tekintélyének és méltóságának igen jelentékeny csorbításával a Bécsbe való utazgatásoknak kényszerűségét. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélsőbalon.)

Tisztelt ház! A nemzeti türelem (Halljuk! Halljuk! A szélső baloldalon.) igen nehéz próbára van téve, ha látjuk, hogy a külképviseletben a fundamentálisnak nevezett fennálló törvényeink dacára, a magyar állam, mint magyar állam egyáltalában nem létezik és nem szerepel. Még nagyobb próbára van téve a nemzeti türelem akkor, midőn látjuk, hogy Magyarországnak, ennek az ezer éves Magyarországnak, nincsen egyetlen zuga, ahová egy közös hadseregbeli tiszt, habár csak egy órára is megtelepszik, hogy ez a zúg, ez a magyar terület erre az egy órára német területté ne változzék át; (Úgy van! Úgy van! A bal- és a szélső baloldalon.) ha látjuk, hogy a miniszterek nemcsak akkor, midőn a koronával kell közvetlenül érintkezniök, hanem akkor is, mikor az osztrák miniszterekkel van dolguk, folyton Bécsbe zárandokolnak. Eljöttek látom tehát az időt már egyszer megkérdezni és komoly feleletet várlok arra, hogy vajjon melyik törvény engedte meg a magyarországi hadseregnek azt, hogy a magyar nyelv helyett hivatalosan a német nyelvet használja? (Tetszés a baloldalon.) Arra igenis van törvényünk, hogy a magyar hadsereg az összes hadsereg kiegészítő részét képezi, de arra, hogy ez a magyar hadsereg kivetkőztessék nemzetiségéből, törvény nincsen. Szeretném már egyszer azt a törvényt is látni, amelyik Magyarországot alárendeli Ausztriának. Mert ez alárendeltségi viszonyt jelent. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.)

A miniszterelnök úr hajtogatja a fejét, de én határozottan állítom, hogy alárendeltségi viszonyt jelent az, hogy közös intézményeinkben csak Ausztria címe jelenik meg, csak nyelve, csak Ausztria szelleme szerepel. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.)

Az, amit szerencsém volt elmondani, az a kérdésnek csak egyik része. A másik része a kérdésnek az, hogy vajjon igyekeztünk-e ezt az olyan-amilyen államot 26 év alatt nemzetivé tenni? És itt lehetetlen bizonyos keserűséggel nem gondolni az eltékozolt 26 esztendőnek fel nem használt idejére. (Úgy van! Balfelől.)

Magyarország honpolgárai faji és valláskülönbség nélkül alkotják az egységes politikai magyar nemzetet. Ezt mondja a nemzetiségi törvény, az a törvény, melynek végre nem hajtásáért idegen ajkú polgártársaink oly sok szemrehányást tesznek nekünk. Én is azt mondom, hogy ez a törvény nincsen végrehajtva, mert azt a magyar nemzetet, mely a haza nagy kérdései közül egybefoglalja a tót, az oláh, a szerb, a német, a szász és a magyar fajokat, nem látom. Látok egy magyar fajt törvényhozási és államkormányzási hegemoniával és azzal a fölényvel, melyet számára úgy társadalmilag, mint gazdaságilag és politikailag a birtok túlsúlya, a történeti hagyomány és a kulturális fejlettség biztosít. Ezt látom; de azt a magyar nemzetet, mely a hazának létkérdésében, jóban és rosszban, a haza jövődjének és a haza múltjának kérdéseiben minden fajt összeolvaszt egy testté, minden törekvést egy cél felé irányít, minden politikai dicsőséget egy helyen keres: azt a politikai magyar nemzetet nem látom. (Igaz! Úgy

144 egyenlőséggel

van! Élénk tetszés a szélső baloldalon.) Nem a politikai vélemények uniformizálásáról beszélek én, – ezen a téren kell is, hogy legyen és van is eltérés elég, hanem beszélek azokról a mindent átható nagy érdekekről, amelyek előtt, mikor a haza sorsa forog kérdésben, minden honpolgár köteles meghajolni nem a törvények súlya, vagy legalább is nemcsak a törvények súlya miatt, hanem a szeretet és az erkölcsi kapocs azon kötelékénél fogva, mely őket ezen haza múltjához, jelenéhez, jövődjéhez és intézményeihez fűzi. (Élénk tetszés a szélső baloldalon.) Ez a hazafiság törvénye, s ezt a törvényt nálunk hazánkban, igen sok ezren; – mert csak a vezéreberekről kívánok beszélni, – naponkint állandóan lábbal tapossák. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Amikor Magyarországot, nemcsak a magyar fajt, hanem Magyarországot, annak fennállását, szabadságát, függetlenségét és egész létét idegen hatalmak fegyveresen megtámadták, az oláhok is fegyvert ragadtak, de nem hazájuk védelmére, hanem a legtöbben hazájuk ellen. Később pedig, mikor a magyar faj a hazája védelmében kapott sebében vonaglott, s amikor a Lajtántúlról nyakunkra küldtek egy „Beamer”-söpredéket, hogy az minket kormányozzon és igazgasson, az oláhokat akkor is ott találtuk ellenségeink táborában. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) És most is, ha szükségét látják annak, hogy minket rágalmazzanak, hogy a művelt nemzetek rokonszenvét tőlünk valótlan állításokkal elfordítsák, most is ott látjuk őket mindig az ellenség táborában, vagy Bécsben, egy a császárhoz menesztett küldöttség alakjában, (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) vagy az egész művelt külföldön egy-egy memorandum alakjában, szóval mindenütt, ahol Magyarország ellenségeit felfedezhetik. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Csak itt a parlamentben nem látjuk őket, ezen egyetlen fórumon, ahol meggyőződéseiket alkotmányosan és törvényesen érvényesíthetnék; (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) ez egyetlen fórumon, ahol sérelmeiket orvosolhatnák. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Hanem Nagyszebenben, külön országgyűlésen, melynek meg van a maga szervezete, meg vannak választókerületei, igenis itt időről-időre látjuk őket összejönni, tanácskozni, verifikálni, határozatokat hozni; (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) és ezen határozatokat majdnem minden kaputos¹⁴⁵ oláh ember az országban önmagára nézve kötelezőnek ismeri el. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a baloldalon.) És mindezekkel szemben a magyar kormány tehetetlenül áll. Hallottam, hogy nincsenek eszközök ezen mozgalom megfékezésére; hallottam, hogy a múlt nyáron nagy port felvert oláh memorandum hazaáruló terjesztői és szerzői ellen hivatalos vizsgálat indult meg; de sem a szerzőt, sem a terjesztőket kipuhatolni nem lehetett; hallottam, hogy az oláh sajtót, mely köztudomásúlag telve van hazaáruló tendenciákkal és izgatásokkal, majdnem minden nap, szintén nem lehet megfékezni, mert a rendszer az, hogy a bűnös helyett az esküdtszék elé egy-egy ártatlan betűszedő gyereket állítanak. Nem lehet tehát őket megfékezni! Ez nagyon meglepő fordulat akkor, midőn mindnyájan tudjuk, hogy a világon nincs parlamentáris kormány, amely akkora diszkrecionális hatalommal bírna, mint aminő a magyar kormány kezében van. Hiszen főispánjaikkal és főispánjaik útján 26 év óta mindig azt teheték, amit akartak, és pénzük is mindig volt ezen titkos üzemek titkos ellenőrzésére és el-lensúlyozására, mert a miniszterelnöknek 200,000, a belügyminiszternek 150,000, összesen 350,000 forint volt évenként rendelkezésére bocsátva. (Halljuk! Halljuk!)

Hát ezt a pénzt, ezt a diszkrecionális hatalmat a politikailag egységes magyar nemzet megszilárdítására kellett volna fordítani, nem pedig választási korrupcióra. (Igaz! Így van! A bal- és szélső baloldalon.)

Ha végig gondolok azon, hogy nemzetiségi tekintetben minő politikai irányt követett 25 év óta a magyar kormány: a legobjektívebb kritika alapján sem mondhatok egyebet annál, hogy rendszer és tervszerűség abban semmi sem volt. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Egy és ugyanazon időben, egy és ugyanazon kormányzat alatt, egyik főispán erőszakoskodott, a másik pacifikált; egyik főispán mindenbe beleavatkozott, a másik mindenre szemet hunyt. Rendszer, tervszerűség semmi sem volt és olyan dolgokban nyilatkozott meg a magyar nemzetiségi politika iránya, hogy olykor egy-egy oláh embert, hazafiságára s tehetségére való tekintet nélkül kizártak a kandidációs listából és azzal egyszersmind elzárták őt attól, hogy mint honpolgár a maga jogainak és kötelességeinek éljen. (Úgy van! A szélső baloldalon.)

De nyilatkozott a nemzetiségi politika olykor abban is, hogy a kétes értékű magyar tisztviselőket deportálták nemzetiségektől lakott városokba, hogy megviselt egzisztenciájukkal képviseljék ott a magyar állameszme teljes méltó-

145 kabátos, azaz tanult ember

ságát és nagyságát. (Úgy van! A szélső baloldalon.) És az is a mi nemzetiségi politikánk bölcsességét hirdeti, hogy törvényt hoztunk a magyar nyelv kötelező oktatásáról és úgy hajtottuk végre, hogy 18 egész év alatt 7 millió ember közül egyetlenegy sem tudunk felmutatni, ki e réven magyarul megtanult volna. Törvényt hoztunk a kisdedóvásról, de csak azon községeket kötelezzük kisdedóvók felállítására, melyek 15,000 forint évi egyenes állami adón felül fizetnek, úgy, hogy a valóságban a törvény úgy néz ki, hogy például Kolozs megyének, tehát egy kiválóan nemzetiségi vármegyének 230 községe közül egyetlenegy tud megfelelni a törvény rendelkezésének és véletlenül az az egy is magyar. De hát az ily bölcsen meghozott papiros-törvényekkel bő alkalmat nyújtunk az oláhoknak arra, hogy bejárják panaszaiikkal az egész művelt világot és betöltsék az egész művelt világ kedélyét magyar atrocitásokkal!

Azt mondják, nincs eszköz. Hát kitől és mikor kért e célra a magyar kormány eszközt? Hát ki akadályozta a magyar kormányt, hogy végre megalkossa a törvényben megparancsolt egységes magyar nemzetet? Ki akadályozta meg abban, hogy a büntető törvénykönyv meghozatalánál arra is tekintettel legyen, hogy hazánkban a honpolgárok nagy tömegei élnek, kik faji érdekeiket egyenesen szembeállítják az állam fennállásának érdekeivel? Ki akadályozta meg abban, hogy az iskolázásban az ellenőrzés hatályosságát hozza létre, hogy az iskolák ne ellenségeket, hanem hazafiakat neveljenek? És ki akadályozta abban, hogy felismerje a nemzetiségi helyzet ama nagy változását, melyet az idézett elő, hogy Romániából a közelmúltban független állam lett? Tisztelt ház, tudunk védekezni és védekezünk is, ha kelet felől fenyeget a kolera, vagy marhavész. Elzárjuk sorompóinkat, felkutatjuk a pajtákát és kunyhókat és igyekeznünk még a levegőt is megtisztítani a ragálytól. De azon erkölcsi ragállyal szemben, mely napoként és pillanatonként társadalmilag, egyházilag, irodalmilag, politikailag becsempésztetik Magyarországon, tehetetlenül állunk és legfeljebb azt mondja a miniszterelnök úr tegnapi beszédében, hogy bízik a magyar nemzet asszimiláló erejében! Azt hiszem, a miniszterelnök úr e hitében igen alaposan téved. Jól tudom, hogy mi az asszimiláló tehetség jelentékeny erejét mutattuk fel a történelem folyamán; asszimiláltuk a kunokat, az örményeket, asszimiláltunk igen sok németet és remélem, hogy asszimilálni fogjuk a lehető legrövidebb idő alatt a zsidókat is. De ha az asszimilációk föltételeit tekintjük, azt látjuk, hogy csak azon fajokat voltunk képesek magunkba felszívni, melyekben faji és nemzetiségi kohézió nincs és melyeknek a maguk közvetlen közelségében nincs nemzeti és állami támaszuk. De méltóztassék miniszterelnök úr figyelembe venni, hogy az oláhoknak nemcsak a faji, hanem a nemzeti eszme is kifejezésre jutott, hogy 1848 óta programjuk fundamentális tételét éppen ez képezi. Méltóztassék meggondolni, hogy ott a faji kohézió oly erőteljesen működik, hogy Erdélyben nemcsak a múltban, hanem ma, a magyar kormányzat 26 esztendő idejében is jelentékeny nagy nemzeti áldozataink vannak, hogy igen sok magyar oláhosodik el. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Igen jelentékeny azoknak a száma s ha kívánja a tisztelt miniszterelnök úr, még névszerinti kimutatást is tudok mutatni egy pár vármegyéből, melyben a múlt esztendők alatt több ezer meg ezer család oláhosodott el. Ily körülmények között rám nézve nem lehet megnyugtató, hogy a tisztelt miniszterelnök úr a magyar faj asszimilálásában bízik. Nincs is erre szükség. Ma túl vagyunk azon a vérmes reményen, hogy az oláhokat magyarosítsuk. Az ilyen kifejezések, hogy asszimilálni fogjuk őket, valóságosan veszélyesek, mert felébred bennük a gyanú és felébred a visszahatás. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Én részemről nem kívánok asszimilációt, (Halljuk! Halljuk!) nem kívánom, hogy a magyar fajba beolvadjanak fajtálg, meg vagyok elégedve, ha a hazafiság terén épp úgy fognak gondolkozni, mint mi, (Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) akkor megbízható polgárai lesznek a hazának és nekünk, mint államnak, erre van elsősorban szükségünk. (Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

Ezek után bátran elmondhatom, hogy a könnyelmű és bűnös mulasztások egész sorozata követeli már a haladéktalan orvoslást, hogy az idő szelleme követeli a magyar nemzeti állam megalkotását. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Ezen világhistoriai követeléssel szemben mi a mi kormányunk célja? A kötelező polgári házasság és az állami anyakönyvek. Mintha egy veszélyes lázban levő beteg gyógykezeléséhez azzal fognánk, hogy mindenekelőtt egy pár odvas fogát plombírozzuk¹⁴⁶. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Én annak a kormánynak, mely feladatait a nagy kérdésekben annyira félreismeri, bizalmat nem szavazhatok s ezért nem fogadom el a törvényjavaslatot. (Élénk éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)

A borossebesi királyi beszéd

Tisztelt ház! (Halljuk! Halljuk!) Az előadó úr az imént felolvasta azokat a válaszokat, amelyeket ő felsége Borossebesen a görögkatolikus és görögkeleti egyházak küldöttségeinek tisztelgő hódolatára adott. Ezeknek felolvasásától tehát tartózkodom. Mindkét válaszban világos célzás történik azon mozgalmakra, melyek a legújabb időkben féktelen módon nyilvánulnak a román egyházakban, a román társadalomban s kiváltképpen a román sajtóban. A királyi válasz jóakarátú felhívást intéz a nemzetiségek között fennálló béke megóvása érdekében. Úgy, de tisztelt ház, az ismeretes román agitációnak éle, támadása, rágalma nem valamely nemzetiség ellen, hanem a magyar nemzet ellen van intézve. (Úgy van! Úgy van! Balfelől.) Hogyha a királyi válasz ezen agitációkra célozva, mégis csak a nemzetiségek között fennálló békét kívánja hangoztatni, akkor a királyi válasz a magyar nemzetet nemzetiségé degradálja. (Úgy van! Úgy van! Balfelől.)

Fájdalmasan vett erről tudomást a magyar nemzetnek minden rétege, (Úgy van! A baloldalon.) és jó szerencse, hogy alkotmányunk értelmében a korona szavaiért és tényeiért a kormány tartozik felelettel, mert különben könnyen megrendülhetne az az őszinte és becsületes ragaszkodás, mely minden magyar emberben él a korona iránt, nemcsak köteles hűségéből, de azon tántoríthatatlan meggyőződésből is, hogy Magyarországnak a Habsburg-dinasztiára épp oly szüksége van, mint a dinasztíának mi reánk. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Ha tehát beszédemben vád foglaltatik, az kizárólag a felelős kormányt illeti. A sérelmes és bántó kifejezés fontosságát és horderejét nézetem szerint csak úgy lehet kellőleg megítélni, ha a román kérdés természetét vizsgálat alá vesszük. (Halljuk! Halljuk!) Én ezen vizsgálódásomban tartózkodni fogok a felháborodás minden szavától; meg kívánom őrizni azt a teljes nyugalmat, amellyel a tisztelt ház méltóságának tartozom.

A politikai kérdések között egyetlen egy sincs, amelynek megértése és kezelése oly nehéz volna, mint a nemzetiségi kérdésé; mert itt az anyanyelvhez való ragaszkodásnak, a múltak hagyományainak, a jövődbe vetett hitnek és a faj szeretetének erejével kell számolni. Tehát oly tényezőket kell latba vetni, amelyek a nép kedélyvilágából fakadnak, melyek tehát a józan számításnak mérlegén igen nehezen mérhetők meg. Az érzelmeknek, vágyaknak, szenvedéseknek egész sokasága vegyül ebbe a kérdésbe, össze-vissza kuszálja a kérdést azért, mert bele von oda igazságszolgáltatási, közigazgatási, kormányzási és közgazdasági momentumokat is. De ha mindazon elemeket, sérelmet és panaszt, mely nem tartozik ezen kérdés lényegéhez, külön választjuk a kérdéstől, akkor azt látjuk, hogy hazánkban a román kérdés, mint társadalmi és mint politikai tünet domborodik ki.

Az történt, tisztelt ház, aminek megtörténnie gondos kormányzás és helyes iskoláztatás mellett nem lett volna szabad, az, hogy a közelebbi harminc esztendő alatt szemünk előtt egy román társadalom keletkezett a kormányok és törvények ortalma alatt. Külön egyházi, külön iskolai, külön gazdasági, külön kulturális életet teremtettek maguknak. A köztevékenység minden nyilvánulására faji jelleget nyomtak. Román bál, román kultúregylet, román majális, román dalárda, román pénzintézet, román történelem.

Thaly Kálmán: És román színek a zászlókon!

Bartha Miklós: Román színek. És e közben gondosan számítgatják, hogy a magyar állam gépezetében hány román tisztviselő van alkalmazva és a hadseregnél hány román katonatiszt van szolgálatban. Ezen faji elzárkózottságban nem vesznek tudomást a magyar közéletnek csak azon ágairól, amelyek fajukkal közvetlen összeköttetésbe hozhatók; de a magyar tudomány, művészet, irodalom fejlődéséről, ennek az országnak szenvedéséről, vagy haladásáról abszolúte nem vesznek tudomást, (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) hanem egymás közt lelkükben féktelen gyűlöletet táplálnak minden iránt, ami magyar. (Úgy van! Úgy van! A bal- és a szélső baloldalon.)

Ezen gyűlölet fokának megértésére egyetlen egy tény hozok fel a tisztelt ház előtt, mely közelebb egy napilapban is megjelent. Torda-Aranyos megyében Mező-Szakái községben egy Vas Károly nevű magyar ember neje halt meg közelebbről. A nő eredetére nézve román származású volt, de magyar férje mellett megmagyarosodott; azonban görögkeleti vallását megtartotta; a férj tehát meghalt nejét a görögkeleti szertartás szerint temettette el. Midőn a koporsót behantolták és a férj a keresztet a hantra kívánta helyezni, akkor a görögkeleti pap észre vette, hogy a sírkeresztben a felirat magyar nyelven van írva; (Halljuk! Halljuk! A bal- és szélső baloldalon.) erre kereszt-

tyén emberhez nem illő módon éles kifakadásokban tört ki, s határozottan megtiltotta, hogy az oláh temetőben magyar feliratú sírkeresztet helyezzenek el. A magyar ember többször megpróbálta azután is kiengesztelni a kiengesztelhetetlen papot, de nem sikerült. Ekkor folyamodott a járási főszolgabíróhoz, aki a pap ellentállása miatt csakis karhatalommal volt képes a sírkeresztet felállítani. Ők tehát gyűlölnék minket a síron túl és a síron innen. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Egyetlen közös érzelmük sincs velünk, más nekik a szenvedésük, más nekik az örömük és más nekik a jövődobé vetett hitük. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Ilyen az erdélyi részekben az oláh társadalom, ilyen felfogással, ilyen elzárkózottsággal. És én ebben igen aggasztó tünetet látok, mert a faji keretekre oszlott társadalomtól, ha állandóan résen nem vagyunk, csak egy lépés van odáig, hogy hazánkban a politikai egység is megbomoljék. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

És nincs is nekik politikailag más céljuk, mint ennek az egységnek a megbontása. Ezen törekvésükben útjukat állja a magyar korona, hát ők elmennek az osztrák császárhoz; (Mozgás a szélső balon.) útjukat állja a magyar törvényhozás, hát ők nem jelennek meg itt, hanem elmennek az európai közvélemény fóruma elé; útjukat állja a magyar kormányzás egész szervezete és akkor ők megrágalmazzák szertelenül ennek a kormányzatnak minden ágazatát, úgy, hogy példának okáért a sok ezer kézenforgó replikában a magyar justitiáról azt állítják, hogy a tagosítások alkalmával a magyar bírák 10 és 100 holdanként veszik el a román paraszt jó földjét és adják oda a tönkrement magyar nemesnek. (Mozgás a szélső baloldalon.) Vegyük ehhez, hogy ők választókerületet alkotnak maguknak a román vidékeken, rendszeres választásokat ejtenek meg s összegyűlve Nagyszébenben, rendes megalakulással országgyűlésnek tüntetik fel magukat, határozatokat hoznak politikai tekintetben, és a határozatokat magukra nézve kötelezőknek ismerik el. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ilyen határozatok egyike, és pedig a legfontosabb a passzivitás, melyet két évtized óta fenntartanak, és amely lényegében nem egyéb, mint a fennálló törvényeknek nyílt el nem ismerése. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) Vegyük ehhez, hogy külön tisztviselői kart, külön román egyetemet kívannak maguknak a magyar állam költségén, hogy az Unióra vonatkozó összes törvényeinket nem ismerik el magukra nézve kötelezőknek, azzal a megokolással, hogy a román nemzet ezen törvények meghozásába nem folyt be. Ellenben az 1848. májusban tartott balázsfalvi román népgyűlés határozatait magukra nézve kötelezőknek tartják s annak az alapján követelik Erdély autonómiájának s az autonómia keretében a román nemzet szervezetét.

Ha mindezt figyelembe vesszük, lehetetlen eltagadni, hogy itt állambomlasztó törekvással állunk szemközt. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Román nemzetet kívánnak alakítani a magyar nemzet mellett, a politikailag egységes Magyarországból egy föderatív államot akarnak alkotni. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ilyen körülmények között azt mondani a legfelsőbb, a legirányadóbb helyről, hogy nemzetiségek között folyik a küzdelem és ezáltal a magyar nemzetet is a nemzetiségek sorába iktatni, úgy tüntetni fel, mint hogyha a magyar nemzet a hazában lakó nemzetiségekkel koordinált viszonyban volna: (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) ez nemcsak politikai hiba, de igazságtalanság is. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.)

Politikai hiba, mert ezen kijelentéssel a korona felbátorítja a román agitációt arra, hogy a megkezdett utat tovább folytassa; (Igaz! Úgy van! Felkiáltások a szélső baloldalon: Sajnos!) felbátorítja arra, hogy a román faj törekedjék közjogi egyéniséggé lenni, hogy magát a magyar nemzethez hasonlóan ezen területen nemzetté konstituálja. Már pedig, ha ez megtörténik, akkor Magyarországon a politikai egyensúly felbillen. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ha Magyarország közigazgatásának és kormányzatának szervezetéből az általuk követelt 1000 négyszög mértföldnyi terület és kétmillió lakos kiszakítatik, akkor Magyarország hatalmi súlya összezsugorodik, egy egész évezred jogrendje lesz a sarkából kifogatva. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) És nagy tévedés azt hinni, hogy ezen politikai bomlás dacára a hatalmi szférák kereteit képes megóvni a hadsereg a maga egységével, mert a mi hadseregünk nincs beillesztve a nemzeti élet organizmusába, (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) annak tehát csak dinamikai hatása van, mert hiányzik belőle a nemzeti szellem szervezetének melege, összeforrasztó hatása. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

Abban a pillanatban, mihelyt egy erdélyi autonómia keretében megalakul a román nemzet: Erdély végleges elszakadása Magyarországtól, tekintve Románia közelségét és az ott folyó agitáció természetét, csak idő kérdése. Ilyen helyzetben egy színvonalra állíttatni éppen a király szavai által egy fajt, mely nemzetalkotó és fenntartó elemet képvisel, azzal a fajjal, mely itt állambomlasztó elemet képvisel, (Éljenzés a szélső baloldalon) valóban durva politikai hiba. (Éljenzés a szélső baloldalon.)

Nemcsak hiba, tisztelt ház, de nagy igazságtalanság is. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ezt a földet nem a véletlen, hanem a világtörténelem keresztelte el Magyarországnak, és a miniszterelnök úr a kérvényi bizottságban a kordináció elméletét törvényekre való hivatkozással akarja megvédeni: akkor a miniszterelnök úr vitatkozási módszerét és igazságait ellenségeinktől tanulta. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Amikor állambomlasztó törekvésekkel állunk szemközt, akkor a kormányelnöknek nem az a feladata, hogy egypár hiányosan megszerkesztett paragrafus betűjébe kapaszkodjék. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Azon paragrafusok különben is inkább egyéni jogosultságokra vonatkoznak, mert közjogi értelemben véve ez a föld magyarok tulajdona. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Ezt a földet a magyarok foglalták el, és így az övék lett a hódítás jogán; (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) ezt a földet a magyarok tartották meg és így az övék maradt a bölcsesség révén. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.) Minden alkotást, minden intézményt, minden törvényt magyarok hoztak itt létre. (Igaz! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Az államot magát a magyarok csinálták meg e földön, mely, jól tudjuk, hogy a magyarok betelepülése előtt makacsul ellenállott minden államalkotási kísérletnek. E föld tehát a mienk. A magyarok vettek részt csatáiban, a magyarok haltak mártírhálalt e föld szabadságáért s akiket gályarabságra hurcolt az önkény, szintén magyarok voltak. Egy ezredév szeretetével és szenvedéseivel pecsételtük meg e földhöz való jogainkat. Minden, amit itt látunk, amire büszkék vagyunk, amire dicsőséggel hivatkozunk, a magyar Géniusz műve. Egyéni emléke van itt a románoknak is, de nemzeti emléke, nemzeti szenvedése, nemzeti alkotása, nemzeti öröme csak a magyarnak van. (Zajos tetszés a szélső baloldalon.) Mi külön annyian vagyunk, mint a nemzetiségek együttvéve; vagyonilag gazdagabbak, intellektualiter erősebbek, irodalmilag fejlettebbek vagyunk, mint a nemzetiségek összevéve mind. Ez adja meg a magyaroknak a társadalmi, a politikai, a közgazdasági és a kulturális fölényt a nemzetiségek felett. Aki ezt nem látja, nem méltó arra, hogy Magyarország kormányzását vezesse. Éppen azért, tisztelt ház, a magam és azon párt nevében, melyhez tartozom, a következő határozati javaslatot van szerencsém benyújtani (Olvassa):

Határozati javaslat

Hazánk életében a magyar faj, mint államalkotó és összesítő tényező áll a többi fajok fölött. Ezen történelmi tény vont a politikai határokat a magyar nemzet fogalma és a nemzetiségek fogalma között. E határvonalak keretében állami jogrendünk az egyéni szabadságra és polgári jogegyenlőségre, nem pedig a fajok középkori kiváltságaira lévén fektetve: az államegység elve véleménynyúsák harcaiban soha érintve nem volt, mert minden meggyőződés ebben kereste és ebben tála a haza és a trón alapzatának vésszel dacoló szilárdságát.

Most azonban sajnálattal tapasztaljuk, hogy az új román agitáció, nem gondolva a haza és trón érdekeivel és a hazafias román nyelvű polgárok nyugalmával, belreformokra irányuló törekvések helyett, az alkotmány egész jogrendüket s ezzel a magyar állam létföltételeit terrorisztikus módon támadja meg és akként van titkon szervezve, vezetve, fegyelmezve, anyagi eszközökkel ellátva, mintha az egész mozgalom egy külállam hadikészületeinek alkatrészét képeznék.

Mindezek dacára a magyar kormány Borossebesen a koronának a görögkatolikus és görögkeleti egyházak küldöttségei hódolatára olyan válasz adását tanácsolta, mely a magyar nemzetet a nemzetiségekkel egyenlő egyik nemzetiségnek tünteti fel; mi által szárnyat adott azon állambomlasztó törekvésnek, mintha Magyarország közintézményeiben minden faj egyenlő nyelvi és politikai és külön területi jogosultságra tarthatna igényt.

A kormánynak ezen ténye ellenkezően közjogunk értelmével, Magyarország belső tömörségének, nyugalmának és területi egységének nagy érdekeivel: határozza el a képviselőház, hogy a kormánynak ezen eljárását rosszalja. (Hosszantartó zajos tetszés és éljenzés a szélső baloldalon.) Kelt Budapesten, 1895. október 5-én.

Bartha Miklós, Boda Vilmos, Farkas Balázs dr., Endrey Gyula, Papp Elek, Heckenast György, Vörös János, Várady Károly, Barabás Béla, Polónyi Géza, Molnár Józsiás, Babó Emil, Kállay Ferenc, Thaly Kálmán, Meszlény Lajos, Vécsey Endre, Lakatos Miklós, H elf y Ignác, Justh Gyula, Nánási Ödön, Bozzay János, Okolicsányi László

Egyházpolitikai törvényjavaslat (Házassági jog)

Tisztelt ház! (Halljuk! Halljuk! Zaj. Elnök csönget) A vitának eddigi iránya és eredménye azt mutatja, hogy a ház jelentékeny nagy többsége elfogadja a házasságjog egységének megállapítását, elfogadja e téren az egységes állami bíraskodást, sőt, elfogadja a polgári házasságok formáját is. Az eltérés a javaslat és annak oppozíciója közt csakis annyi, hogy míg a javaslat a polgári házasság formáját mindenkire nézve kötelezővé kívánja tenni, addig igen sokan a tisztelt ház tagjai közül ezt csak azokra nézve kívánják kötelezővé tenni, kik azt igénybe venni akarják, – ez az egyik álláspont, – vagy azokra nézve, kik azt igénybe venni kénytelenek, ez a második álláspont. (Úgy van! Úgy van! Balfelől.)

Ilyenformán, tisztelt ház, felszólalásomban mellőzve az egyházpolitikai kérdések egyéb részeit, tisztán és kizárólag ezen eltérés megvilágítására fogok szorítkozni. (Halljuk! Halljuk! Balfelől.)

Nálunk a házasságkötést Szent István óta a mai napig mindig az egyház végezte, tehát körülbelül 900 év óta megszokta a nép azt, hogy a család alapításának egyedüli jogforrása az egyház. A népnek ez a felfogása nemzedékről-nemzedékre, apáról-fiúra szállt, vallásos hitté gyökeredzett a nép lelkületében, s ezt sok százados szokás s a hagyomány szentesítette meg. Ily körülmények között, ha a kormány azt mondja: „Az egyházi kötést ezentúl érvénytelennek, az állami kötést ezentúl kötelezőnek nyilvánítom.” (Zaj! Halljuk! Halljuk!) a bizonyítás sora a kormányon van, mert a kormány a támadó fél, (Úgy van! Úgy van! Balfelől.) és mert a kormány kíván oly jogok birtokába jutni, melyekkel eddig az egyház élt. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) És én, tisztelt ház, íme már három hét óta várom a bizonyítást, nem arra nézve, hogy az egységes házassági jog és az egységes állami bíraskodás a helyes, mert erre nézve hallottunk igen kiváló fejtegetéseket, de itt eltérés köztünk nincs, hanem várom a bizonyítást a házasságkötés kötelező formájára nézve; várom kimutatását a visszaélések azon hosszú sorozatának, melyeket az egyházi kötéseknel eddig az egyház elkövetett; várom kimutatását azon elviselhetetlen következményeknek, amelyeket az egyházi kötés a család vagyoni viszonyaiban, a gyermekek törvényessége kérdésében felidézett; (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) vártam és várom kimutatását annak, hogy az egyházi kötés minő kedvezőtlen hatással és befolyással volt és van a nép valláserkölcsei érzületére, gondolkozási módjára, munkaszeretetére és hazafiságára, (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) és taniul hívom fel, tisztelt ház, mindazon nagy és szép beszédet, melyek a javaslat érdekében ez ideig tartattak, hogy ezen a téren a bizonyítást még csak meg sem kísérlette senki. (Igaz! Úgy van! Balfelől.) Igenis, megkísérlették a bizonyítást annak, hogy a házasságkötés polgári formája a nép vallásos és erkölcsi érzületére nem lesz káros hatással. De ennek a bizonyítási módnak csak akkor lett volna helye, ha a javaslat a fakultatív, vagy pedig a kiegészítő házasságot tartalmazná. Mivel azonban a javaslat azt mondja, hogy az „egyházi kötést ezentúl érvénytelennek nyilvánítom, a polgári kötést pedig kötelezővé teszem”: már akkor nemcsak azt kellett volna bizonyítani, hogy az egyházi kötés a nép erkölcsi állapotára nézve nem káros, hanem azt kellett volna bizonyítani, hogy az egyházi kötés immár oly elavult és rothadt intézmény, melyet az emberi civilizáció érdekében fenntartani nem szabad. (Helyeslés balfelől.) De miután ezt nem bizonyította be senki, ennél fogva konstatación, hogy a javaslat szerzőinek és támogatóinak logikája épp a javaslat szempontjából félszeg.

Hiszen ha nem volna félszeg a logikájuk, akkor a javaslat szerzői és támogatói nem állhatnának meg a félúton. Mert mi a helyzet, tisztelt ház? Azt mondja a kormány: érvénytelennek nyilvánítom az egyházi kötést, a polgári kötést pedig kötelezőnek nyilvánítom. Mit jelent ez tisztelt ház? Azt, hogy a kormány a mérleg egyik serpenyőjébe tette az egyházi kötés intézményét, a mérleg másik serpenyőjébe tette a világi kötés intézményét, s akkor beható és lelkiismeretes mérlegelés után arra a komoly meggyőződésre jutott, hogy az egyházi kötés nem jó, a világi kötés pedig jó.

Már most, ha nem akarunk megállni félúton, a logika helyes törvényei szerint mi következik ebből? Azon kötelesség háramlik ebből a logika törvényei szerint a kormányra, hogy azt a nagy rosszat, az egyházi kötést teljesen törölje el, mert hiszen a kormányzásnak és a törvényhozásnak kötelessége azon intézményeket, amelyek káros hatással vannak a köz- és magánéletre, eltörölni. (Úgy van! Úgy van! A baloldalon.)

A kérdés előttem az: abszolút jó-e a világi kötés, abszolút jó-e az egyházi kötés? Maga a javaslat és támogatói erre nemmel felelnek. Mert hiszen a javaslat megengedi az egyházi kötést is, sőt, a javaslat támogatói igen fényes statisztikai adatokat hoztak fel az iránt, hogy ott is, hol a kötelező polgári házasság formája van behozva, a lakosság 90 százalékja önként alárendeli magát az egyházi kötésnek. Ebből nem érteni, miként lehet azt következtetni, hogyha az egyik nem abszolút jó, a másik pedig nem abszolút rossz, akkor mégis azt az intézményt, melyet 90 százalék önkéntesen elfogad, érvénytelennek nyilvánítjuk és azt az intézményt, melyet csak a lakosság 10 százalékja fogad el önkéntesen, kötelezővé tesszük. (Igaz! Úgy van! A baloldalon.)

Sokszor hallom, tisztelt ház, hogy az egyik intézmény szabadelvű. (Halljuk! Halljuk!) Én a kérdésnek erre az oldalára bővebben kiterjeszkedni nem akarok. Azt tapasztalom, hogy a házban az a helyes nézet uralkodik, hogy nekünk nem doktrínákat kell törvénybe iktatnunk, hanem alkotásainkkal az élet nagy szükségleteit kell kielégítenünk. Tehát nem terjeszkedem ki a szabadelvűség álláspontjára, de annyit mégis engedjen meg a tisztelt ház, hogy csodálkozásomat fejezzem ki a szabadelvűség jelszavának oly lelkes, oly türelmetlen s oly gyakori hangoztatása fölött. Szeretném, ha valaki fölvilágosítást nyújtott volna nekem az iránt: az egyházi kötés minő erkölcspolitikai elemeket tartalmaz arra nézve, hogy az reakcionáriusá legyen, s hogy a világi kötés minő elemeket tartalmaz arra nézve, hogy az liberális legyen. Az életben ez a kérdés így áll: Az egyik ember megjelen a papjánál és így szól: „Uram, házasságot akarok kötni, kérlek hirdesd ezt ki a templomban.” Már most mi ebben a reakcionárius? A másik meg így szól a polgári tisztviselőnél: „Uram, házasságot akarok kötni, kérlek, hirdesd ki ezt a községházán.” Mi ebben a liberális? (Derűtség a baloldalon.) És tovább menve, tisztelt ház, az egyik így szól papjának: „Uram, esküt akarok tenni Isten színe előtt az iránt, hogy azon nőhöz, ki velem megosztja hajlékát, kenyerét, a munkát, az élet minden örömét és minden viszontagságát, holtomiglan hű kívánok lenni.” Mi ebben a reakció? A másik pedig így szól a jegyzőhöz: „Uram, életközösségi szerződést akarok kötni ezzel a nővel a családalapítás szempontjából, kérek formulát, hogy aláírhassuk.” Vajjon mi ebben a liberális? (Élénk tetszés a baloldalon.)

Valóban, tisztelt ház, midőn ily jelszavakat, melyek sok százezer ember lelkében ébresztenek lelkesedést, ismét más százezrekben ébresztenek türelmetlenséget, megint más százezrekben ébresztenek kételyt és nyugtalanságot, mikor ily jelszavakat dobunk ki, akkor az lett volna a kötelesség, hogy azok a jelszavak s azoknak a tartalma meg is magyaráztassék. (Élénk helyeslés a baloldalon.) Én naponkint látom a magyar sajtó öröm rivalgását, látom a törvényhatóságok lelkesedését, látom ezen ház többségének buzgalmát, láttam a márciusi nagygyűlésnek igazán impozáns felvonulását, – s mindezt a szabadelvűség zászlója alatt s igen tisztelt képviselőtársam, báró Nopcsa Elek vezetése mellett. (Élénk derűtség a baloldalon.) És mindezt látva, álmélkodva kérdezem magamtól, hogy minő időket élünk, hogy az én igen tisztelt képviselőtársam szabadelvű, én pedig reakcionárius vagyok. (Élénk tetszés, éljenzés és taps a baloldalon.) Tovább menve, azt kérdeztem önmagamtól, hogy ez a nagy szabadelvű mozgalom vajjon kit és mit akar felszabadítani? Vajjon, hol van az a járom, melynek súlya alatt görnyedtünk? Vajjon e hazában melyik társadalmi osztálynak, melyik egyénnek gondolatvilága, képessége, tehetsége, mozgási képessége van annyira elfojtva, hogy azt egyéb fel nem szabadíthatja, csak a házasságkötés kötelező polgári formája. (Élénk tetszés balfelől.)

Többször hallottam, tisztelt ház, hogy nem is a szabadelvűség szempontja teszi szükségessé a polgári házasság kötelező formáját, hanem a nemzeti egység szempontja. És én, aki ezen szempontot az állami függetlenségre való törekvés után a magam részéről a legfontosabb politikai szempontnak tekintem, a tisztelt ház engedelmével a kérdés ezen oldalát egy kissé vizsgálódás tárgyává akarom tenni. (Halljuk! Halljuk!)

Nincsen kétség az iránt, hogy a magánjogi törvények átalakító hatással vannak minden népnek életére. Ezen hatás észrevétlen, mint a levegőnek jelenléte, és mindig tart láthatatlanul, éppen mint a levegőnek nyomása. Különösen a büntető törvénykönyvnek, a családjognak, a kötelmi jognak, az örökösödési törvénynek van e tekintetben igen jelentékeny átalakító hatása. De a hatásnak természetét, tisztelt ház, nem szabad félreismerni, mert igenis megvan ez a hatás a nép életére, gondolkodás módjára vonatkozólag, de csak általános, emberi szempontból. Ezen törvénynek hatása van az egyén szellemi konstrukciójára, a családi életre, a vagyoni állapotokra; ezen hatás jó, vagy rossz irányától függ az országban a demokratikus és jogegyenlőség ideáinak elterjedése, ezen hatástól függ a vagyoni állapotok helyes, vagy helytelen arányának megosztása, de nemzeti

hatásuk ezen törvényeknek, tisztelt ház, nincsen és nem lehet, mert ezen törvényekben a faji jelleg minden vonatkozása és minden eleme hiányzik. (Élénk helyeslés balfelől.) Tehát van hatása általános emberi szempontból ezen törvényeknek, olyan forma, mint a víz állandó keringésének a föld felületére. Itt hegyet hord el, amott gödröt tölt ki, de minden csak általános emberi szempontból történik. Nemzeti hatása a nép életére a nevelésnek van és az állami szervezeteknek. (Igaz! Úgy van! Balfelől.)

Nemzeti egység alatt remélem, a tisztelt kormány sem érti az egy vallásnak s az egy nyelvnek állapotát, mert ez az egy akol és egy pásztor-féle ideális képnek tisztán csak a költők szférájába való ábrándja. (Úgy van! Úgy van! Balfelől.) Nekünk a durva valósággal kell foglalkoznunk; mi a viszonyaink között nemzeti egység alatt nem érthetünk egyebet, mint a honpolgári jogok és kötelességek egyformasága mellett azt, hogy mindnyájunknak érzülete, eszejárása abban kulmináljon, hogy nekünk nincs más hazánk, csak Magyarország és hogy ezt a hazát mi ésszel, szívvel és karral megoltalmazni és felvirágoztatni tartozunk. (Élénk tetszés és helyeslés balfelől.)

Így fogva fel a nemzeti egység természetét, előttem – bocsánatot kérek a kifejezésért, – de igazán komikusnak tűnik fel, ha valaki azzal áll elő, hogy a polgári házasság kötelező intézményével fogja a nemzeti egységet megalkotni. (Igaz! Úgy van! Balfelől.) Igenis, tisztelt ház, ha a kormány azzal állana elő, hogy ott, ahol nincsenek, ingyen iskolákat állít fel, a meglevőket pedig oda fejleszti, hogy azokban tanítsák a történelem kiváló példáit, az irodalomnak hazafias részét, a hazának buzgó és odaadó szeretetét; ha azt mondaná a kormány, hogy: az igazságszolgáltatást jobbá, olcsóbbá, gyorsabbá fogom tenni; ha azt mondaná a kormány, hogy: megjavítom a közigazgatást minden vonalon úgy, hogy a népben a hatalom ne félelmet ébresszen, hanem ragaszkodást és bizalmat; (Élénk tetszés és helyeslés balfelől.) ha azt mondaná a kormány, hogy: a hadseregnek magyarországi kontingensét átalakítom önálló magyar hadsereggé, (Úgy van! A szélső baloldalon.) hogy ennek imponáló ereje mindig és mindenütt és mindenkiiben éreztesse a magyar szuverén hatalmat. (Úgy van! A szélső baloldalon.) Igenis, ezen intézményeket elfogadom biztos eszközöknek a nemzeti egység megteremtésére. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) De elhanyagolni ezen biztosítékok felállítását és akkor azzal állani elő, hogy a magyar nemzeti egységet megteremtem a polgári házasság kötelező formájával, ez, tisztelt ház, ha nem ámitás, akkor önámítás. (Zajos tetszés és helyeslés balfelől.) Feltevésében a kormány bizonyosan azon hatásra számított, amelyet az állami szervek a népeletre gyakorolni szoktak, s miután az a polgári tisztviselő, akire a házasságkötések bízva lesznek, szintén alkatrészét képezi az állami szervezeteknek, ennél fogva abból a feltevésből indul ki a kormány és indulnak ki annak támogatói, hogy e polgári tisztviselőnek jelenléte egyszersmind eszében fogja juttatni a népnek a magyar szuverén állam jelenlétét, hatalmát és erejét is.

Én azt hiszem, hogy ennek a feltevésnek csak azok tulajdoníthatnak fontosságot, akik az életet könyvekből akarják megismerni, mert akik falun laknak, azok nem tulajdoníthatnak fontosságot ennek a feltevésnek. (Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Nem beszélek Debrecenről, Hódmezővásárhelyről, vagy Szegedről, mert hiszen ott, ahol a magyar faj nagy tömegekben lakik, amúgy sincs szükség a nemzeti egység biztosítékára. (Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) Csak oly vidékekről beszélek, ahol nagy tömegekben laknak a nemzetiségek és ott vizsgálom meg, vajjon a polgári házasság kötelező formája miként fog működni példának okáért egy oláh vidéken. (Halljuk! Halljuk!)

Képzetelemben fölveszek egy átlagos községet, úgy hét-nyolcszáz lakossal, amely községben az írástudó elemet képviseli a magyar földbirtokos, az oláh pap és az oláh tanító; a bírót már nem sorolom ide, mert le tudja ugyan írni a nevét, de csak éppen annyi betűt ismer, ahányból a neve áll. Már most ez a nép a magyar államból igen gyakran látja a csendőrt, akitől fél, látja a fináncot, akitől szintén fél és látja a szolgabíró, akitől a legjobban fél. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Ez a nép a maga apróbb ügyeit elvégezni körjegyzőjéhez megy, aki a harmadik faluban van, nagyobb ügyeit elvégezni elmegy a járásbíróhoz, amely egy távolabbi városban van, s mindebből ez a nép két dolgot ért meg. Az egyik az, hogyha igazsága van, olykor még az igazságot is megkapja; a másik pedig az, hogy az ő életviszonyaiban semminemű változás nem történhetik anélkül, hogy azt meg ne fizetné. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Ha örököl, ha elad, ha cserél, ha ajándékozik, ha igazságot keres, mindig ott áll a magyar állam, hogy a maga részét ezekből az ügyekből kivége. Ez a nép tehát fizeti az adót, a pótagót, a vámot, fizeti az ügyvédet, fizeti az orvost, fizeti az útagót, anélkül, hogy útja volna. (Úgy van! Úgy van!)

A bal- és szélső baloldalon.) Fizeti a tűzoltószereket, anélkül, hogy ezekkel bánni tudna. Ehhez járul egy rendkívüli foka a szellemi alárendeltségnek, s ehhez járul a gazdasági élet elmaradásának hihetetlen foka.

Már most a jegyző megjelenik e nép körében és kihirdeti, hogy az a házasság, amelyet eddig a templomban kötött, ezentúl érvénytelen, s törvényesnek csak azt a házasságot tekintik, melyet a jegyző előtt kötnek meg. Mit gondol, tisztelt ház, mi fog végbemenni e nép lelkében? Azt hiszi talán valaki, hogy ő ebben a hirdetésben a magyar állameszme fölkelő napját fogja látni és üdvözölni?

Legyünk tisztában ezzel a kérdéssel. A magyar állameszméről, polgári kötelességekről, nemzeti egységről ennek a népnek távolról sincs fogalma. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Ez a nép ezen kérdésekről annyit tud, hogy ez a világ fel van osztva parancsolókra és engedelmeskedőkre, és hogy ő az engedelmeskedők osztályához tartozik; (Úgy van! balfelől.) tudja azt, hogy fel van osztva a világ adófizetőkre és olyanokra, akik élvezik az adót, és hogy ő az adófizetők osztályához tartozik. Amit még a magyar államról tud, az annyi, hogy elviszik katonának és ott hall német szót. (Úgy van! Úgy van! Balfelől.)

Herman Ottó: A császár viszi. (Mozgás. Halljuk! Halljuk!)

Bartha Miklós: És adóhátralék miatt ellicítálják borjúját és itt magyar szót hall. (Úgy van! balfelől. Mozgás jobbfelől.)

De azért ennek a szegény hátramaradott népéletnek van igen erős etikai oldala is. (Halljuk! Halljuk!) Ez a templom és család. Azt teszi mindegyik, amit az apja és a nagyapja tett. Felöltözik ünnepnapi ruhába, mikor a templomba megy; papjában közvetítőt lát a saját nyomorúsága és az Isten jósága között. Fogalma sincs olyan gyerekekről, kit meg ne keresztelt volna a pap; fogalma sincs olyan törvényes házasságról, amelyet meg ne esketett volna a pap; fogalma sincs olyan halottról, kit be ne szentelt volna a pap. És most megjelenik ezen nép körében a hirdetés, melyet említettem. Mi fog hát végbemenni ennek a népnek a lelkében? Önkéntelenül mindenekelőtt összehasonlítást fog tenni a pap között, aki neki tanácsot ad és a jegyző között, aki tőle adót szed. (Úgy van! A baloldalon. Mozgás a jobboldalon és a szélső baloldalon.) Összehasonlítást fog tenni a pap között, aki neki vizsgáztatást nyújt és a jegyző között, aki reá büntető postát küld. (Úgy van! Úgy van! Balfelől.)

Szentiványi Kálmán: Ez az életből van véve! (Halljuk! Halljuk!)

Bartha Miklós: És tovább megyek. Eszébe fog jutni a temploma, ahol orvoslást vár betegségében és jó természetben, és eszébe fog jutni a jegyzői iroda, ahol lajstromozzák az adót és osztogatják a baromútlevelet.

És a nép lelkének ezen nagy nyugtalansága és zilált kedélyállapota idejében meg fog jelenni az izgató, (Úgy van! Balfelől.) akit azelőtt ez a nép nem értett meg, mert az neki nemzeti szempontokból beszélt. (Úgy van! Úgy van! Mozgás a jobboldalon.) De most, midőn hallani fogja a következő beszédet: Megalázzák papodat, kiűznek a templomból...

Herman Ottó: Ez nem igaz! (Nagy zaj és felkiáltások balról: De igaz! Úgy van! Nagy mozgás jobbról.)

Elnök: (Csenget.) Csendet kérek!

Bartha Miklós: S az én igen tisztelt barátom, Herman Ottó, az ő magas társadalmi állásában s magas műveltségében megelégszik egyelőre azzal, hogy az egyházi vagyont az állam átvegye a maga kezelésébe, de az az izgató, akiről én beszélek, az azután ezt nem úgy fogja a népnek magyarázni, – mert hiszen nem én mondom, hanem az izgató fogja mondani, hogy kiűzik a templomból ... (Nagy zaj és nyugtalanság a jobboldalon és a szélső baloldalon. Úgy van! Úgy van! Balfelől.)

Elnök: (Csenget.) Méltóztassanak csendben lenni. (Halljuk! Halljuk!)

Kubinyi Géza: Ez nem áll!

Bartha Miklós: Azt fogja mondani az izgató abban a kerületben is, ahol Kubinyi Géza tisztelt képviselőtársam építi a maga vasútait...

Kubinyi Géza: Igen, eddig is izgattak! (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Elnök: Méltóztassanak nem közbeszólni. (Halljuk! Halljuk!)

Bartha Miklós... hogy: megalázták papodat, mert többé nem ő köti meg a házasságot, kiűztek a templomból, mert többé nem ott kötik meg a törvényes házasságot. És ezt a bűvös beszédet az a nép meg fogja érteni és hallani

fogja attól az izgatótól, hogy kik teszik mindezt, azok: akiknek fizeti az adót, akikért katonáskodik és azok, – és itt rámutat a falu kastélyára, – akik sokkal vagyonosabbak, mint te. (Úgy van! Úgy van! A baloldalon.)

És nem állítom én, hogy kitörésre fog kerülni a dolog és nem állítom azt, hogy az erdélyi és nemesi kúriák lángja fogja a fáklafényt szolgáltatni ezen javaslat dicsőségéhez; de állítom és remélem, be is bizonyítottam azt, hogy a nemzeti egység szempontjából ez a javaslat káros, (Úgy van! Úgy van! Balfelől. Mozgás jobbfelől.) mert egyenlenséget szül és különösen a nemzetiségi vidékeken fokozni fogja a máris meglevő gyűlöletet a magyar állam instrukciói iránt. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon. Nyugtalanság jobbfelől. Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Tisztelt ház! Ezen meghasonlása a nemzeti életnek megkétszerezi azon kormány felelősségét, amely eddig semmit sem tett a nemzeti izgatások megfékezésére. (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.)

Valóban nagy szerencsétlenségnek tartom azt, hogy a máris feldúlt viszonyokat még jobban elmérgesítik. (Úgy van! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) Sokáig elmélkedtem a fölött, hogy vajjon azon kétes értékű eredményért, amely abban van, hogy ezentúl a házasságok polgári tisztviselők előtt köttessenek, miként lehetett a nemzet és a haza békéjét ennyire veszélyeztetni. És úgy hiszem, hogy a kérdés kulcsát megtaláltam. (Halljuk! Halljuk!)

Az én felfogásom szerint a kormánynak ennél a kérdésnél alárendelt szerepe van. Úgy van a kormány ezzel, mint a mozdony kereke, amely nem a hajtó, hanem a mozgó erőt képviseli. A kormány, felfogásom szerint, itt nem vezet, hanem tolatik egy láthatatlan és ellenállhatatlan erő által. Ezen láthatatlan és ellenállhatatlan erő: a magyar állameszme. Kimagyarázom magamat. (Halljuk! Halljuk!)

Minden állam a maga területével, népével, intézményeivel együtt egy önmagáért és önmagától élő befejezett organizmus, amelynek megvannak a maga szervei és meg van a maga külön vérkeringése. Már most azt kérdem, tisztelt ház, vajjon a magyar állam egy ilyen önmagától és önmagáért élő, külön vérkeringéssel bíró befejezett organizmusnak tekinthető-e? Íme, tisztelt ház, a mi parlamenti hatáskörünk csonka; íme, mi nem rendelkezünk önállóan a véderővel; külképviseletünknel a magyar érdekek nem dominálnak, közgazdasági életünknek pedig nincs egy teljesen önálló forgalmi területe. Ilyen körülmények között a magyar állam nem egy önmagától élő és önmagáért élő, külön vérkeringéssel és külön szervekkel bíró befejezett organizmus. Már pedig a világrend félszeg organizmusokat nem tűr meg. (Tetszés a bal- és szélső baloldalon.) A történelem tanúságát hívom fel, hogy mindazon országok, melyeknek organizmusából a nagy életfeltételek hiányoztak, éppúgy elpusztultak, mint azon őslények, amelyek átmenetül szolgáltak az egyik szervezetből a másikba.

Úgyde, tisztelt ház, Magyarország nem akar elpusztulni, Magyarország élni akar. És hogy élhessen, ennélfogva az organizmus hiányzó életfeltételeit igyekszik szurogátumokkal¹⁴⁷ is pótolni.

1867 óta tapasztaljuk, hogy a magyar állam organizmusa mindent felszított magába, amit csak talált, csakhogy életnedvei ki ne száradjanak. Megtartotta a keze között és újabban keze közé vette – hogy példákat említsek – a só- és dohánykereskedést, a szesztermelést, a szeszitalok elárúsítását és ezáltal nagykereskedővé lett; folytat bányászata, állít vasgyárakat, folytat mezőgazdasági ipart, ezáltal a magyar állam nagyiparossá lett, kezében tartja a posta, telefon és távírda egész hálózatát, a vasutak legnagyobb részét, s ezáltal a magyar állam nagyvállalkozóvá, nagy szállítóvá lett. (Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

Ehhez hozzájárul a 25 év óta alkotott törvények egész tömege, amelyek mind azt célozzák, hogy a magán és közérdeknek lehetőségig összes szálai összpontosítsanak a központi hatalom kezében.

Ez az irányzat állandó és rendszeres és mit jelent ez, ha nem azt, hogy a magyar állam organizmusa önkénytelenül és természetszerűleg érzi, hogy ő nem egész, hogy ő nincs befejezve, hogy ő neki új, meg új erőforrásokra van szüksége? Ezen erőforrásokat ott veszi, ahol kapja, mert az életfenntartás vaskövetkezetű törvénye kényszeríti erre az államot. Hiányzik a magyar államból a szuverenitás egy része, de a magyar állam vezetőinek nincs elég akarata és bátorságuk arra, hogy a hiányos organizmusnak megszerezzék a valódi szuverenitás tényezőit; úgy tesznek, mint a szorongatott várórség, mely a falon támadt rést nem egy új kőfállal építi ki, hanem rőzsével akarja betömni. De a rőzse szurogátum nem erősíti meg a magyar állam organizmusát, hanem gyengíti, mert a magyar állam ereje semmi egyéb, mint a polgárok összességének ereje. (Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.) Ha a magyar állam beáll nagykereskedőnek, nagyvállalkozónak, akkor

147 pótszerekkel

versenyt csinál az egyének, s így az egyéni funkciókat elgyöngíti, elerőtleníti, s ha a magyar állam az igazgatás terén a közigazgatást államosítani akarja, akkor sem tesz egyebet, mint elerőtleníti a helyhatóságilag szervezkedett társadalmat. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.)

Tisztelt ház! Az egyház nem egyéb, mint vallásilag szervezett társadalom. És most az állam a maga hiányzó életerejét azzal akarja pótolni, hogy az egyháztól, ezen vallásilag szervezkedett társadalomtól vegyen el újabb és újabb erőket. Ezen eljárást két okból helytelenítem. Először azért, mert a magyar állam szuverenitásának hiányzó életfeltételeit azon erő, melyeket az egyháztól venne el, úgy sem pótolnák; (Igaz! Úgy van! A bal- és szélső baloldalon.) másodsor helytelenítem azért, mert egy ilyen csonka állami organizmusnak, amely éppen sokasága miatt sok tekintetben bécsi kegyelemtől függ, nem akarom kiszolgáltatni a magyar társadalom összes életerejét. (Tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

S itt elérkezett az ideje annak, hogy Eötvös Károly tisztelt képviselőtársamat egy tévedésére figyelmeztessen. (Halljuk! Halljuk!) Ő ugyanis azt állította, hogy a függetlenségi törekvések egy komoly és szabadelvű kormányzat hatása alatt nem fognak gyarapodni ezen országban, hanem gyöngülni fognak; az ellenkező esetben pedig egy rossz kormányzat hatása alatt a függetlenségi törekvések erősbödni fognak. Ez a meglepő állítás ezekről a padokról elmondva nem lehet egyéb, tisztelt ház, mint tévedés. Hiszen ha ez az állítás igazságot tartalmazna, akkor a közjogi ellenzék, mely rossz kormány alatt növekedik, jó alatt pedig gyengül, nem volna egyéb a haza testén, mint beteges daganat, melynek növekedése vagy apadása a kezelő orvosok ügyességétől függ. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) De szerencsére ez nem áll. A közjogi ellenzéket nem a viszonyok gyengesége hozta létre, hanem a viszonyok ereje. Mert a közjogi ellenzék törekvése az, hogy az állami organizmus hiányzó életfeltételeit megszerezze. Ez tehát a legegészségesebb és legtermészetesebb törekvés. (Úgy van! Úgy van! A szélső baloldalon.) És e törekvést a nemzet abban az arányban fogja támogatni, amily arányban nő a nemzet életrevalósága. (Zajos helyeslés a szélső baloldalon.)

Én az előttünk fekvő javaslatban nem látom a nemzeti életrevalóság tünetét, mert egyfelől gyengíti az egyház erejét, másfelől, mivel viszálykodást okoz, gyengíti az államot is. A kormány úgy jár el, mint az a rossz kertész, aki az állam fájának hiányzó tápnedveit nem akarja megszerezni, hanem ehelyett a fáról lemetsz egy életerős és egészséges ágat, hogy így a táplálendő területet kevesbítse. Az előttünk lévő javaslatot általánosságban sem fogadom el. (Zajos tetszés, éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)

A magyar királyi kincstár üzlete

Két kis törvényjavaslatot közöl a mai „Ellenzék” a naszódvidéki ügyek rendezése tárgyában. Amit e javaslatokból az olvasó ki nem olvashat, azt íme elmondom.

Tudvalevőleg az erdélyi II-ik román határőrezred a Radna-Borgó-Maros-Sajó völgyekben s az úgynevezett naszódi revindikált havasok területén volt elhelyezve. E területet a magyar állam részben a primae occupatio¹⁴⁸ jogán bírta. A Radna völgyét vásárolta Beszterce várostól, Jád, Péntek és Nagydemeter községektől. A borgóvölgyi uradalmat szintén vásárolta a gróf Bethlen családtól. Nemkülönbön a maros-sajóvölgyi területet is vásárolta az ott levő községektől. Ilyenformán a magyar királyi kincstár tulajdonjoga e területre nézve kétség alá sohasem jöhetett és nem is jött, – kivéve a naszódi revindikált havasnak egy részében, mely iránt a gróf és báró Kemény család formált igényeket.

1851. évi január 22-én ő felsége egy legfelsőbb elhatározással az erdélyi határőri intézményt megszüntette, s egyszersmind elrendelte, hogy a revindikált havasok kivételesen továbbra is a román határőri községek használatában hagyassanak.

A román határőrök két ezredének birtokviszonyai egy 1861. augusztus 27-én kelt legfelsőbb kézirat által nyertek szabályozást. E szabályok végrehajtására mindkét ezred területén egy-egy birtokrendező bizottság szerveztetett. Ezen kézirat részletesen megjelöli, hogy mely birtokok maradnak a községek, egyházak, iskola alapok és egyesek kezén, s melyek illetik ezentúl is a magyar királyi kincstárt, mint tulajdonost.

E legfelsőbb kézirat tudvalevőleg nem bánt fukar módon a román határőrezreddel, mert hiszen a dinasztia ezen szabályozás által hálatartozást is vélt leróni irányukban az 1848–49-iki hűség maguktartásáért.

Ami az 1861-iki szabályozás alkalmával a magyar királyi kincstárnak véglegesen jutott, azt Kerkápolyi Károly pénzügyminiszter 1872. március 12-én, egy ő felsége jóváhagyását és aláírását is megnyert szerződésben – a radnai bányaműterület kivételével – mind egy talpalatig eladta a naszódvidéki iskola-alapok és a naszódvidéki községek meghatalmazottjainak 100,000, írva egyszázezer forintokért, örökáron.

Úgy, de a magyar közjog szerint, a magyar állam tulajdona csak törvényhozásilag idegeníthető el. A felszólalások a képviselőházban e vásár miatt egymást érték; bizottságok küldettek ki; húzták, halasztották az ügyet, mely kényessé lett az által, hogy a pénzügyminiszter a királyt vonta bele egy törvénytelen cselekménybe.

A most közölt két törvényjavaslat tehát utólagosan kíván a magyar közjog abbéli rendelkezésének, hogy magyar állambirtok csak törvényhozási úton idegeníthető el, eleget tenni.

Így szokás „bottal ütni a nyomát” s „patkót verni döglött lóra”.

Ismételtem, hogy 1861-ben a román határőrök busásan megkapták a magukét, mert hiszen jutalmat kaptak. A magyar király kincstárnak csak a resztli jutott; a terület hulladék. Ezt a kis resztlit adta el Kerkápolyi egyszázezer forint. Hogy miből állott ez a resztli, azt íme elmondom. Ha tévedek, igazítson helyre a kormány valamelyik közlönye.

Az 1861-iki szabályozás alkalmával jutott a magyar királyi kincstárnak:

A Radna-völgyben:

	hold
A bányaműterület és erdő	2.500
A Doszul-Pojeni-Rotundi havas	2.000
A bányaműterület épületei, telkei.	

A Borgó-völgyben:

148 az első megszállás

A Vurvu és Faca arinyistye, Arsice mare, a	hold
a Bildersi és a Dialis Negru havasok összesen	15.358
A Tomnaticu havas	590
A Dragotta havas	2.905
A Branyistye erdő	1.426
A Miroslava havasból	611
A borgó-tíhai határból, erdő, legelő	2.511
A Boksuja havas	2.576
A Muntsel havasból	390
A Porkoja máre havasból	1.851
A Trumosara havasból	1.400
A Mogura Kalulni havasból	533
A Heilyu havasból	270
A Muntsel havasból	1.256
A Zimborja havas	2.891
A Delbidán havas	5.815
A Torunetiku és Henyu felső részén	1.048
A Buba havas	6.150

A Sajó- és Maros-völgyben:

	hold
Monor határán erdő	894
Ráglán erdő	141
Oláh-budakon erdő	2.316
vagyis összesen	60.497

Ez a terület megy most e két törvényjavaslattal át a román iskola-alapok és községek tulajdonába egyszázezer forintért! 60,000 hold, – hat négyszög mérföld. Ha jól tudom, a lichtensteini nagyhercegség nem volt ekkora, pedig ugyancsak játszta a szuverént s gondolom akceptálva is volt és van az udvaroknál.

E területen kell venni az összes belsőségeket, pusztatelkeket, épületeket, malmokat, itálárulási jogokat, mert hiszen ennyi községben és ekkora területen, – ahol más földesúr nem is igen volt! – ez is csak megér egy pár irgalmas sóhajtást. Ide kell még azt is venni, hogy az 1861-iki császári kézirat a revindikált havasok egész területét a román határőrök kezében és használatában hagyta, – ehhez tehát ingyen jutottak. Az alku tehát nem rossz – s a jutalom elég nagy.

Ezen felvilágosítások után azt vagyok bátor kérdezni, hogy mi történt azokkal a honvédekkel, s azoknak özvegyeivel és árváival, kik valamikor Magyarországot a belső lázadások és a külső támadások ellen hősiessen védelmezték? Mert én úgy tudom, hogy ezeknek jövője a nemzeti becsület védpajzsa alá volt helyezve országgyűlésileg. És mi történt azokkal a polgárokkal, kik az idegen uralom alatt, nem vállaltak hivatalt s ekként egzisztenciájukat és családjukat áldozták fel?

Mert a Bach-korszak hivatalosait a magyar törvényhozás nyugdíjban részesíti. Amint kimutatám, a román határőrök is megkapták a jutalmat azért, hogy Magyarország ellen harcoltak.

Az oláh intelligencia

Oly nép, mely jóban, rosszban, akarva, nem akarva, sorsunkban osztozik, kell, hogy minket érdekeljen. Ha vármegyén szerepel, ha újságcikket ír, ha követet választ, szóval, ha politizál: kell, hogy őt számba vegyük, mint politikai tényezőt; ha iskolákat épít, ha közművelődési zsinatokat tart, ha nyelvét fejleszti, ha irodalmi kört alakít, kell, hogy őt számba vegyük, mint kulturális tényezőt; s ha végre hírlapjaival, könyveivel, társulataival, gyűlésezeivel, családi összeköttetéseivel, prédikációival az érdekek közösségét megállapítja, exkluzív fejlődését egy bizonyos meghatározott irányba tereli, s szolidaritást teremt a populus¹⁴⁹ és papi osztály, a papi és ügyvéd iosztály, az ügyvédi- és tisztviselő osztály között: kell, hogy őt számba vegyük, mint társadalmi tényezőt.

Ránk nézve nem lehet közönyös, hogy alig 3 évtized óta megindult mozgalmuk, mily irányú fejlődést vészen; mert ők is egy darabját képezik Magyarország testének, s nekünk érdekünkben fekszik, minden darabnak szerves és egészséges összműködése. Érdekünkben fekszik, hogy minden egyes oláh ne csak adófizetője legyen, hanem tagja, ne csak polgára, hanem fia legyen e hazának. Érdekünkben fekszik, hogy az oláh éppen úgy művelődjék, mint a magyar, mert hivatását mint ember és mint hazafi csak így foghatja fel; és érdekünkben fekszik, hogy vagyoni tekintetben éppen úgy fejlődjék, miként a magyarról óhajtjuk, mert hivatásának akár mint ember, akár mint hazafi, csak így felelhet meg.

E fejlődésnek Magyarországon, politikai tekintetben semmi sem áll útjában. Helyesebben szólva, az oláh fejlődésnek nincsen több korlátja, mint a magyarnak. Egyéni, társulási és sajtószabadságuk éppen annyi van, mint a magyarnak, a jogegyenlőség elvét éppen akkora mértékben élvezik, mint a magyar; a közlekedési eszközök felhasználására, hitelintézetek szervezésére éppen annyi jogosultságuk van, miként a magyarnak; választási jogaik éppen azon arányban vannak korlátozva, mint a magyaroké s köztelherviselésük ugyanazon mértékben van megszabva, mint a magyaráé. Nyelvüket teljes szabadsággal használhatják, nemcsak társadalmi érintkezésekben, hanem a községben, a vármegyén, a bíróságoknál, szóval valamennyi hatóságnál, hol a személyes érintkezés szükséges.

Ennél többet, jó urak, politikai intézmények nem tettek soha és nem is tehetnek; mert azt értelmes ember reméljük még sem fogja gondolni, hogy a magyarság azon államképző minőségéről lemondjon, melyet részére egy évezred fejlődése, s vagyoni, szám szerinti és intellektuális túlsúlya biztosított.

Ennélfogva ne is beszéljünk politikáról, mert fölvetett kérdésem amúgy sem politikai természetű, s mert, ha hibás a fennálló politikai rendszer, sújt az magyart és oláhot egyaránt, s ha jó, ekkor előnyére válik úgy az oláhnak, mint a magyarnak. Ha tehát sérelme van valakinek a politikai intézmények miatt, az nem a magyar, vagy oláh, vagy szász sérelme, hanem a polgár, s mivel Magyarországon vagyunk: a magyar polgár sérelme.

Ha az oláhok fejlődési processzusának valami útjában áll, vagy azt egészségtelen irányba tereli, úgy a hiba kizárólag az oláh intelligenciában keresendő.

Az oláh intelligencia végzetes tévedése abban áll, hogy népének minden fejlődési kérdésébe erőszakkal belezavarja a politikát. E felfogás szabja meg működésük irányát, s e felfogás zavarja meg folytonosan társadalmi fejlődésük rendszerességét, s teszi e fejlődést teljesen ferdévé.

Náluk politizál az ügyvéd kliensével, ahelyett, hogy perét nyerné meg; politizál a pap hallgatóságával, ahelyett, hogy a morál örök tanait hirdetné; politizál a tanár tanítványaival, ahelyett, hogy őket a tudományokban oktátná; politizál a tisztviselő a felekkel, ahelyett, hogy dolgait végezné.

E politizálási mánia két irányban termé meg gyümölcseit Intelligenciájukat izolálta a társasági élet nem oláh tagjaitól és kasztá alakította át; népüket pedig meghagyta szegénységében, tudatlanságában és szennyében.

Ez örökös politizálás következménye, hogy nem képezik eléggé magukat, s e miatt kultúrájuk a legegészségtlenebb irányban indult meg.

149 nép

Nyelvüket nem önmagából fejlesztik, hanem – bár rokon, de – idegen nyelvek formáival igyekeznek gazdagítani, s ezzel megteremtették azt a nem mindennapi káoszt, hogy az intelligencia nyelvét a nép abszolúte nem érti meg.

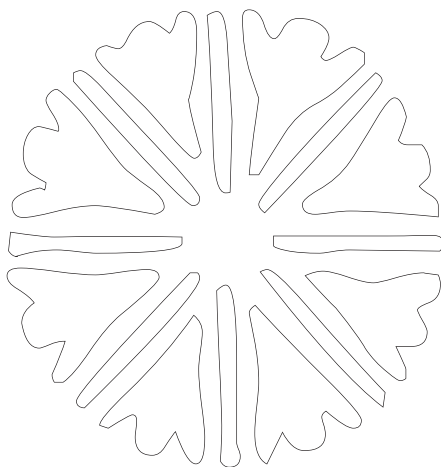
Iskolai képzésüket kizárólag gimnaziális alapokra fektették s ezzel útját vágják annak, hogy korunk követelményeinek megfelelő reális nevelést adjanak. Összes intelligenciájuk nem áll egyébből, mint papból, beamterből, prókátorból és professzorból.

Ez pedig a mai világban határozottan ferde fejlődési irány. Nem azt mondjuk, hogy az elősorolt osztályok nem szükségesek, de azt igen is állítjuk, hogy nálunk az a nép, melynek nincsen és mely nem is törekszik arra, hogy értelmes földművelő-, iparos-, kereskedő- osztálya legyen, élehetetlen, s jobb jövőre nem számíthat.

Meglehetősen ismerni vélem az oláh viszonyokat, tudom, hogy vannak Fogaras és Szeben, Fejérvár és Torda vidékén és a mezőségen földbirtokos oláhok, kiknek birtokállománya több száz holdra rúg. Azt is tudom, hogy főleg Brassóban, van egynéhány oláh kereskedő is, – ámbár ezek legnagyobb része nem oláh, hanem görög: de intelligens oláh földművelővel, értelmes oláh iparossal még soha sem volt alkalmam találkozni. Talán nincsen is.

Az oláh intelligencia tevékenysége, kivéve a naszód besztercevidéki korcsma-regálék jövedelmeinek dicséretre méltó kapitalizálását és iskolai célokra fordítását – egyébben nem nyilvánul, mint örökös duzzogásban, panaszolkodásban, szoros összetartásban, sugdosódásban, kielégíthetetlen igények táplálásában és passzív magatartásban.

E magatartáson változtatniuk kell, ha népüknek és a hazának érdekeit őszintén és jól akarják szolgálni.

A mezősegi oláh

A Királyhágón innen alig van áldottabb vidék, mint a Mezőség. E talaj közepszerű évben is tömegtelen mennyiségben ontja a törökbúzát; kitűnő minőségű borokat szolgáltat; édes fűvű legelője az egész országban páratlanul áll; gyümölcse – ami van – első kvalitású mindazok között, miket valaha láttam; a repcét, kendert, lóhert, lucernát megtermi jó bőven és barmot nevel a legkitűnőbbet.

E kedvező talajviszonyok között valóban szánandó képet nyújt a mezősegi oláh állapota. Sötét viskója annyira nem emberi lakás, hogy a mai világ jó gazdája még házi állatait is külön fedél alá helyezi el: inkább vacoknak lehetne nevezni, mint háznak; élelmi szereik nélkülözik a tápdús anyagokat, mert a rendes puliszkán (málén) kívül alig állanak egyébből, mint a juhtej különböző modulációiból és vörös hagymából; öltözeke szegényes a legnagyobb mértékben és ronda egész a kvalifikálhatlanságig.

Gazdasága elhanyagolt, rendetlen, és teljes mértékben elmaradott. Nem ismer rendes forgású ugart; búzát vet egyszeri szántásba, s vetés-forgója nem lévén, a tarlót megszántva ismét búzát vet belé, nem trágyáz soha, mert tüzelő anyagát a trágya képezi; rossz minőségű nehéz ekével rosszul szánt, úgy, hogy szántóföldjén legbujábban terem a szederinda meg az aszattövis; fát nem ültet, sőt, ha más teszi, azt is kivágja; gazdasági épületei nincsenek, s így minden fölszerelése az időjárás rombolásának van kitéve; nem kerteli körül háztáját s így nincsen otthon; s egész faluja úgy néz ki rendetlenül és kertek nélkül; mint egy hódtanya az egyenlítő alatt.

A keleti rítus szigorú és hosszú böjtöket szab e népre. Fő táplálékuk ilyenkor az aszalt szilva, káposzta és hagyma. És nincsen egy szilvafajuk, nem természetnek egy káposztafőt, és nem nevelnek egyetlen hagymaszárat sem.

Nincsen sem gyümölcsösük, sem veteményes- sem csűrös kertjük. Belső telkük nem terem egyebet dudvánál. Aki Erdély többi részét ismeri, de a Mezőségen nem járt, alig hiszi el e leírást. Pedig szorul szóra így van.

Egész télen semmi foglalkozásuk nincsen, miként a téli alvóknak, mert a szűk mértékben űzött gyapjúfonás kivételével, házi iparral nem foglalkoznak.

Ám e leírást mi nem etnográfiai kuriózumképpen adjuk közre. Rá akartunk ezzel mutatni, hol nyílik az oláh intelligencia számára kedvező tér, üdvös tevékenységre.

Amit ábrándjaik, rajongásuk és örökpolitizálásuk közben nem láttak, mi most megmutatjuk nekik a szomorú képet; s ha nézni akarnak, láthatnak még ennél többet is.

Megláthatják, hogy a mezősegi gazdag talajú első osztályú földbirtok kataszteri holdja átlag 24-25 frton megvásárolható; megláthatják, hogy a telekkönyvek teherlapjai mennyire túl vannak tömve följegyzésekkel; megláthatják, hogy népük csak bigotteriában neveltetik, de nem erkölcsben és jó szokásokban; megláthatják – a törvényszékek bűnügyi statisztikája bizonyítja ezt – hogy az oláh népnek majdnem fájjellegévé vált a tolvajlási bűn; s végre megláthatják a mértéktelen pálinkaivás következményeit e szép faj testi elsatnyulásában, munkátlanságában, szegénységében, bódultságában és rondaságában.

Igen, megláthatja e szomorú képet az oláh intelligencia ... de hát nézi-e?

Nem nézi, nem figyel rá, nem tanulmányozza e nagy bajok forrásait, s nem mutat törekvést e szerencsétlen állapot javítására.

Pedig sokat, nagyon sokat tehetnének. Meg kell csak figyelni azon nagy összetartást, mely az oláh intelligenciát jellemzi. Mindig együtt vannak, mindig leveleznek, minden véleményt tudatnak egymással, minden gondolatot kicserélnek, s ennél fogva mindig képesek egyöntetű akcióra.

És meg kell figyelni azon nagy befolyást, melyet papjaik útján népükre gyakorolni képesek. A Székelyföld azon részei, ahová egy-egy oláh falu vagy vidék – félsziget alakjában – benyúlik, bizonyosságot tehet arról, hogy a székely város heti vásárain megjelenő oláhok nem beszélnek magyarul; pedig mindenik tud, de eltagadja, mert pópája úgy rendelte meg neki – és kész inkább elhagyni az üzletét, minthogy magyarul megszólaljon. Marosvásárhely, Nyarádszereda, Székelykeresztúr és Sepsiszentgyörgy tanúságot tehetnek e mellett. A Naszódvidéki oláh községet pedig rábírta az oláh intelligencia, hogy mondjanak le korcsmargaléjuk jövedelmeiről, s adják e – kumulációjá-

ban – nagy összeget nevelési célokra. Odaadták, mert úgy kívánta a törvényszéki elnök úr, az ügyvéd úr, meg a tisztelendő úr. Pedig 25-30% községi pótdót fedezett volna e jövedelem, de ők odaadták, s fizetik a pótdót zsebükből.

Ily néppel, mely írástudóinak ennyire hatása alatt áll, sokat lehet tenni; az ily népet nem nehéz, vagy ha nehéz is, de nem lehetetlen jó irányba terelni.

Hanem az írástudók nem tesznek ez irányban semmit. A naszódvidéki korcsmákkal megindították volt a helyes irányt, de ezzel aztán be is végezték.

Cifra toasztos banketteket tartanak, hírlapi cikkeket írnak dörgedelmes frázisokban, dákoromán birodalomról álmadoznak politikai naivitással, és meggondolatlanul passzív magatartásra határozzák magukat.

E passzivitás nem akadályozza abban, hogy el ne fogadják a koncot, mely egy-egy zsiros hivatalban kínálkozik, s hogy ilyenkor a lármas rajongóból – hallgatolagos rajongó váljék. Félre ne értsünk. Azt nem hibáztatjuk, hogy Magyarországon egy magyar polgár, ha oláh nemzetiségű is, kellő kvalifikáció mellett, hivatalt kap; ehhez neki épp úgy joga van, mint a magyarnak; de azt határozottan kárhozzátjuk ez írástudókban, hogy gravamenjeiket a hivatalbajutás számaránya szerint formulázzák.

Mit tettek ez írástudók, hogy szegény, szerencsétlen népüket kiragadják a szörnyű tespedésből? Mit tettek e nép tudatlanságának eloszlatására? Mit tettek gazdasági helyzetének javítására? Mit tettek e nép restségének és tunyaságának megváltoztatására?

Semmit, éppen semmit.

Ki világosította föl ez írástudók közül e népet, hogy a Mezőség délnek fekvő meredek oldalai szőlővel ültetendők be; hogy a termelési rendszert egészen meg kell változtatni; hogy a belsőségeket gyümölcsfákkal kell beültetni; hogy vetemény-termesztéssel, baromfi-tenyésztéssel sok kiadást lehet megtakarítani; hogy a házi iparral a tél szakát hasznossá lehet tenni?

Senki, éppen senki.

Nem a magyar nemzet, nem a magyar kormányzás oka ennek, jó urak, hanem önök, kik népük újjászületési vajúdáisaival mint orvosok működnek közre; önök, kik beszélnek németül, franciául – de magyarul csak kényszerűségből, kik olvassák a külföld irodalmát, s nem ismerik a magyar kultúrát; kik ábrándoznak egy soha sem létezett államról, s idegenül viselik magukat saját hazájukban.

Tollunkat nem vezette sem visszavonás, sem harag, sem gyűlölet. Őszinték valánk, mert célunk a közeledés, az egymás megértése s e célra legjobb eszköznek az őszinteséget találtuk.

Ha nézeteink tévesek: cáfolják meg; ha alapos panaszaink vannak: mondják el; ha rekriminációjuk¹⁵⁰ van: feledjék el; mert mi is sokat feledünk; s ha véleményük van a helyzet javításáról: közöljék velünk.

Ezt akartuk megmondani.

Oláh sérelem

Az Observatoriul így ír: „Amint a budapesti „Familiából”, valamint más nemromán lapokból is olvastuk, az úgynevezett román bál fényesen sikerült. Legalább a magyarok, valamint Andrásy gróf a volt külügyminiszter, meg lehetnek elégedve a fogadtatással és a budapesti románoknál irányukban tapasztalt népszerűséggel. Természetes, hogy a magyarok meg lesznek elégedve, sőt, el lesznek ragadtatva, miután a román bál abban a szerencsében részesült, hogy a magyar mágnások részéről, valamint Andrásy Katinka grófnő és Teleky grófnő részéről pártfoglaltassék. A magyarok öröme a legfőbb pontra hágott bizonyosan, amidőn a budapesti román nők és ifjak oly lelkesedéssel és virtuozitással járták a csárdást, mint ha csak a nemzeti táncuk lett volna. Azután még mondja valaki ezentúl, hogy a budapesti románok nem jó hazafiak és nem toleráns emberek, amidőn ők nem is haboznak egy román bálon ugyanannyi csárdást táncolni, mint amennyi Ardeleanát.

Így kommentáltatik és így illusztráltatik a budapesti románok részéről a román nemzeti politika. A dolgok nagy-szerűen mennek, ti. azok számára, akik értik felkavarni a vizeket, és akik nagy művészettel tudnak működni a kulisszák mögött! Szegény nemzet! Aki azt hinné, hogy e mélabús fajtájú politikai elégia valamelyik humorisztikus lap „Csodabogari” között látott napvilágot; az nagyot csalódik; mert így és nem másképpen jelenik meg e bánatos kifakadás az Observatoriul március 3-iki számában.

Milyen kezdetleges felfogás, minő gondolatszegény sopánkodás, mily naiv politika, mily vak félreértése a helyzetnek, mily esztelen ignoranciája¹⁵¹ az érdekközösségnek! A náció: politikai tény, egyéniséggé fejlesztve a történelem által; a nacionalitás kultúrai tény, összetömörítve a nyelvközössége által. E megkülönböztetést, bárha nem tartozik szorosán tárgyunkhoz, szükségesnek tartottuk leírni, s ez által oláh polgártársainknak alkalmat nyújtani azon politikai és nyelvtani tévedésük kikerülésére, mely szerint önmagukat minden nyilatkozatukban „román nemzetnek” nevezik.

És sóhajtva felkiált az Observatoriul: „szegény nemzet!” És mi komolyan és a szánalomnak meleg érzetével ismételjük e felkiáltást. Lehet-e szomorúbb állapotot képzelni, mint az oláh népé? Magyar föld, még pedig a magyar nemes ember által ingyen és erőszak nélkül adott föld adja meg kenyerét, magyar hatóság védi birtokát, magyar törvény biztosítja szabadságát, magyar társadalom teszi lehetővé kultúráját és magyar állameszme védelmezi békéjét. Itt született, itt hal meg. Ide van kötve családjával, múltjával, költészetével, hagyományával. S a domidoktusok fogják magukat, s izgatásaik által a magyarok ellenségeivé teszik e népet! Nem szomorú ez a népre nézve? Olyan intelligenciával bírni, mely nem képes átlátni a jó egyetértést, a belbéke szükségét; oly vezetőket számlálni az irányadók között, kik a „román nemzeti politika” kérdésévé fűjják fel azon körülményt, hogy a budapesti oláhok csárdást táncolnak; kik kétségbe vannak esve, hogy lakomájukon a magyar társasélet színe- virága megjelenik és jól mulat!

Mily szánalomra méltó e nép, ily kiskorú vezetőkkel bírva; milyen nevelésesek e vezérek, gravaminális politikai tőkét faragva a táncból. Jó idő óta figyelemmel kísérjük az oláh lapokat. Kerestük panaszaikat, sérelmeiket, hogy felvilágosítsuk őket, ha szükség, vagy magunkévá tegyük panaszukat, ha kell. De üres frázisoknál, indokolatlan óbégatásnál, semmitmondó nagy szavaknál egyebet nem találtunk. Nekik nincsen formulázott kívánságuk; nincsen pozitív törekvésük; nincsen határozott céljuk. Ők csak izgatnak – nem tudva miért; keseregnek – nem tudva mi okból; szidalmaznak – nem tudva mi célból. És most előáll az Observatoriul és rámutat a tényre, mely által veszélyeztetve látja a „román nemzeti politikát”. E tény az, hogy az oláh nők csárdást táncolnak, s Andrásyt jól fogadták az oláh bálban. A csárdás: plasztikus tánc; az udvariasság illemszabály. De hát micsoda nemzeti politika az, mely ki akarja zárni a társaséletből a jó ízlést és az illemt, e két nagy faktorát a civilizációnak?

És micsoda politika az, mely izolálni akarja az oláhságot azon társadalomtól, melynek felfogása, modora, szokása és műveltsége csak jó hatással lehet fejlődésükre?

Hol itt az eszély, hol a megfontolás, hol a jó szándék, hol a hazafiság?

Ők, akik tudományban elmaradtak, vagyonban szegényebbek, számban csekélyebbek, nézeteikben elfogultabbak, s nevelésben elhanyagoltak...ők nem látják át a társadalmi összeolvadás előnyeit, sőt, ha lépés történik ez iránt, a „nemzeti politika” nevében vádat kovácsolnak azok ellen, kik szűklátókörű duzzogásuknak nem hódolnak!

Ismételjük: szegény oláh nép, melynek ilyen vezetői vannak!

151 mellőzése, figyelmen kívül hagyása

A balázsfalvi eskü

Hét oláh főember kiáltványt tett közzé a napokban. Mérges szavakkal hívják föl az oláh népet, hogy gyülekezzen május 15-ikén Balázsfalván és ott ünnepelje meg az 1848-iki balázsfalvi gyűlés ötvenéves évfordulóját.

Amint olvasom a kiáltványt: elfog a csodálkozás afölött, hogy milyen vakmerő módon képes némely ember a valósággal homlokegyenest ellenkező tényeket hirdetni. Erős hitem pedig abban a nagy jótéteménybe, melyet a sajtó szabadsága nyújt, pillanatra ingataggá lesz.

A kiáltványban foglalt ténybeli ferdtételekre és az üres szóvirágokra helyesnek és célszerűnek találok egy reális feleletet. Talán megadja a kormány is, tiltó rendelet alakjában, de illő, hogy a sajtó is megtegye a magáét.

Ezen kiáltvány szerint a május 15-iki gyűlés megadta azon irányelveket és azokra föl is esküdött, amelyek ma is alapját képezik az oláh nemzeti politikának.

E nap világosságánál megmutattuk a világnak, hogy léteünk – mondja más helyen a kiáltvány – és „az akkor tett szent fogadást változatlanul és nyíltan fenntartjuk”.

Értelme, súlya és felelőssége ennek a beszédnek csak úgy van, ha megnézzük, hogy minő irányelvekre tettek akkor szent fogadást? Mert csak ez esetben tudjuk meg, hogy mit akarnak még most is változatlanul és nyíltan fenntartani.

Emlékezünk, hogy azt a félszázad előtti gyűlést – mint papi gyűlést – Saguna András püspök hívta össze. A papok utasítva voltak, hogy mindenik vigyen magával népet is.

A gyűlést megelőzte a Jellasic házadása Horvátországban és a szerb mozgalom. Előkészítették a gyűlés hangulatát Ranicher Jakab, Salmen Ferenc és Bruckenthal Sámuel száz főemberek, az oláh „testvérekhez” intézett titkos felhívásuk által, melyben tudtul adják, hogy „Erdély nem a magyaroké; e szép ország a ti és a mi örökségünk. Űzzük ki a jogtalanul betolakodott magyarokat és székelyeket! Ti számra nézve hatalmasok vagytok, mi csatlakozunk hozzátok és a császár katonái nemcsak föl nem kelnek ellenünk, hanem velünk fognak küzdeni a közös nagy célért. A magyarok a jóságos császárt trónjától akarják megfosztani. Ezt nem tűrhetjük”.

A közös nagy cél tehát a jogtalanul betolakodott magyarok és székelyek kiűzése az országból. Ez elég érthető beszéd. Kár, hogy nem adták meg az uratlanná válandott földbirtok felosztásának a kulcsát.

Ilyen előkészület után a balázsfalvi népgyűlés kívánsága tizenhat pontba foglaltatott. A kívánságot pontonként olvasta Barnuez tanár és minden pontra külön fölesketta a népet.

E pontozatok között vannak merőben ártatlan nemzeti kívánalmak is. Ilyen az ötödik, mely nemzetközi szerződésben óhajtja megállapítani, hogy a pakulárok (oláh juhászok) ne fizessenek kettős legelőbért a Kárpátok déli és északi oldalán. Az államalapításnak ez egy meghatóan naív módszere. A pusztaszeri gyűlés bizony más módon alapított.

Az sem rossz gondolat, hogy az oláh egyházak és az oláh iskolák összes költségeit fedezze az állam; de a püspököket, papokat, tanárokat és tanítókat válassza szabadon és függetlenül „a román nemzet” minden megszorítás, felügyelet és ellenőrzés nélkül.

Egyik pont az úrbéri felszabadítást követeli. Arról, hogy ez már Pozsonyban megtörtént s a törvény 34 nap előtt szentesítést is nyert, bölcsen hallgattak a vezetők. Egyébiránt, rálicitáltak az elhallgatott új törvényre, mert „kárpótlás nélkül” kívánták a nemesség földjeit.

A 11-ik pont kissé mélyebben nyúl a földosztásba, szólván ekképpen: „A hajdan románoktól bírt s most mások kezén levő földek, amazoknak adassanak vissza”. Úgy hiszem, e pontnál vigyázatlanok voltak. Nem fontolták meg a pörös eljárással lassúságát.

Kevesebb gondot adott volna a „román pacifikáló komiténak”, ha úgy formulázzák, hogy miután Dácia egészen a románoké volt hajdan: a más fajtabeliek kezén levő földek, mint elbitangolt jószágok adassanak vissza eredeti tulajdonosaiknak.

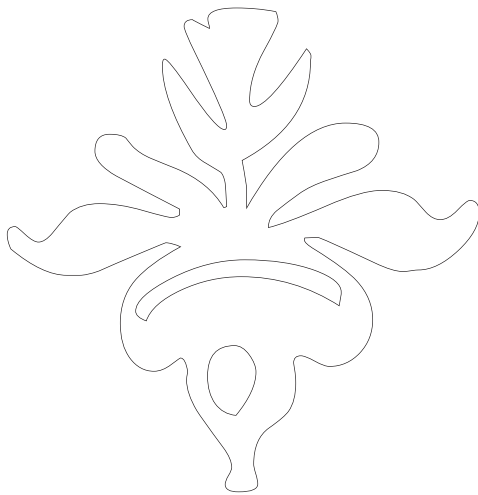
Ezekre a földosztási kívánalmakra, aki azt mondja, hogy „ma is alapját képezik a román nemzeti politikának, melyet változatlanul és nyíltan fenntartunk”: az olyan ember egy kissé túlságosan beleütközik a büntető törvénykönyv egynéhány szakaszába.

Az első pont egyenjogúságot kíván a többi (magyar) nemzettel s ráadásul évenkénti román nemzetgyűlést, állandó román nemzeti komitével. Tehát parlamentet és kormányt. Részletekbe nem megy. A románok országát földrajzilag nem határolja meg, sem a nemzetgyűlés és komité hatáskörét nem írja körül. De miután a 10-ik pontban megköveteli, hogy a végvidéki ezredekhez csak román tisztek neveztessenek ki: nem tagadható, hogy nemzeti hadsereggel bíró román állam lebegett szemök előtt.

Végzetül Saguna püspök a népgyűlést megáldotta s aztán föleskette az I. Ferdinánd osztrák császár iránti hűségre. Egy másik püspök, a mérsékeltbb Lemény, napokig kérte, hogy ne az osztrák császár, hanem a magyar király hűségére eskettessék föl a nép. Nem hallgattak rá. Tehát az elszakadás Magyarország kötelékéből öntudatos volt.

Ezt a „szent fogadást változatlanul és nyíltan fenntartjuk” – írja a hét főember most a kiáltványban.

Vajjon, mit szól ehhez a kolozsvári főügyész és a magyar belügyminiszter?

Rendcsinálás

Daáli földművelők kihágást követtek el a mezei rend ellen, midőn marhájukat a Bereczki úr ugarföldjén legeltették. Óhajtandó, hogy az ilyen kihágás súlyos büntetést vonjon maga után. Sok bosszúságot és jelentékeny károkat szokott a tilalmasba járás a gazdának okozni. Szokják le a nép erről a rút fogásról, mások vetésének, kaszálójának a pusztításáról, ha kell, nehéz büntetés árán. A jogászok alig is értik, hogy a prevorikáció mily nagy veszedelme a gazdának.

De halállal büntetni egy ilyen kihágást mégsem szabad. Halálbüntetésben csak a legcégéresebb gonosztevők részesülnek; azok is csak kivételes esetekben, ritkán és jól megfontolt ítéletek alapján.

Kihágásukért a daáli parasztok halállal lakoltak.

Elítélték őket vizsgálat nélkül. Kivégezték életüket ítélet nélkül.

Ezek a szerencsétlenek tilosban legeltették a marháikat. A tulajdonos meg akarta őket zálogolni; erdélyi jogszokás szerint be akarta marháikat a községbíróhoz hajtani. Ők nem engedték. Tehát erőszakoskodtak. A tulajdonos csendőri segílyt kért. De a nép a csendőröknek sem engedett. Előbb szóváltás, azután fenyegetés, végre fegyverdörgés.

Az eredmény hét sebesült és három halott. A golyózáportól hat legelő-marha is elesett.

Egyéb részletek hiányoznak a tudósításból.

Két dolog előttem valószínű.

Egyik, hogy valamely ok miatt a parasztság jogot formált a legeltetéshez. Meglehet, hogy új határrendezés vagy tagosítás vagy legelőelkülönítés folytán ettől a legeltetéstől eltiltattak. Az is meglehet, hogy pör tárgyát képezi a legelési jog. Sehogy sem hiszem, hogy a parasztok a jogtalanságnak és kihágásnak teljes tudatában mentek volna a tilalmasba.

Megteszi ezt az egyes, titokban, éjszakának idején, bravúrból, az egyik, kártékony szándékkal a másik; de nagy tömegben, bíróval, esküdttel, egyházfival az élükön, világos nappal és a főlshólyításra sem távozva, a csendőröknek sem engedelmességekve – ezt nem teszi meg az oláh paraszt soha, semmi biztatásra.

Színről-színre ismerem az oláh népet és merem állítani, hogy ellenszegülésébe belejátszott a jogérzet és a jóhiszeműség.

A másik amit hiszek, hogy ók a csendőröket meg nem támadták. Hiszem, hogy lármáztak, hogy nem engedelmességektek, talán hogy fenyegetőztek; de addig is, míg részletes adatok lesznek előttünk, merem állítani, hogy tettelesen a csendőröket meg nem támadták. Merőben ellenkeznek ez a nép természetével és lelki konstrukciójával. De ellenkezik a helyzettel is, mert a legeltető ember nem hord magával olyan fegyvert, melyel a csendőrség életbiztonsága veszélyeztetve lehetne.

E két föltevés nélkül is megdöbentő a csendőrök eljárása.

Azok az emberek lehettek részegek a pálinkától vagy az izgalomtól. Ezt az állapotot könnyen beláthatták a józan csendőrök. Azt is könnyű volt belátni az előleges magatartásból, hogy vajjon engedelmeskedni fognak-e, avagy ellenszegülni? Mindezt belátva, a csendőrök kötelessége lett volna az alkalmazkodás.

Ezt úgy értem, hogy jegyezték volna föl az ellenszegüők neveit; tettek volna jelentést a főszolgabírónál. Ez megidézí óket. Szükség esetén átteszi az ügyet a büntetőbíróshoz. Ha nem olyan súlyos az eset, kiméri a büntetést a főszolgabíró. Pénzbírság és elzáratás jár az ilyen kihágással. De nem halál.

A csendőri beavatkozás kezd nálunk végzetes lenni. Követválasztásnál, ha izgalom támad, mindjárt csendőrt vesznek elé. Ha nem enged a nép: cél – tűz! Aztán csend lesz. Nem érzik a csendet, hanem csinálják. Halotti csendet!

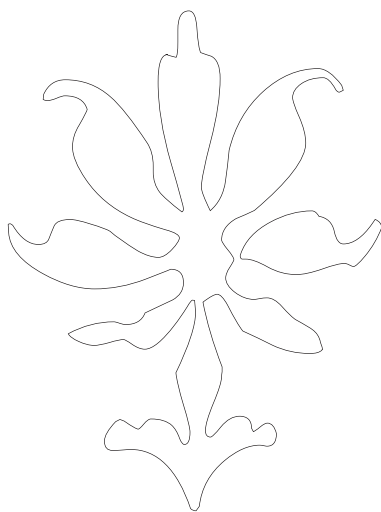
A jogszolgáltatásnak ez a neme irtózatós. Ártatlanok szenvednek; bűnösök menekülnek. A golyónak nincs ideje a fontolgtatásra. Megy vakon és rombol rémesen. Az igazságot csak a legelvadultak kegyetlensége bízza a golyóra. Ahol gyakori a golyó által csinált rend, ott beteg az állami organizmus.

Mintha látnám, hogy az oláh liga miként veszi ezt a szomorú esetet szárnyaira. Pár nap múlva magyar atrocitásról adnak hírt a külföldi lapok. Kiszínezik a magyar barbarizmust. Arról hallgatni fognak, hogy a magyar ajkú parasztság is ilyen elbánásban részesül. Ránk kenik, hogy ez alkalommal nem az embert, hanem az oláhot lőtték agyon.

Megírják az okot. Néhány szál burján az ugarföldön, ennyi volt a magyar birtokos kára. E néhány szál burjánért haltak az oláhok vértanú halált. Így fognak írni. Így idegenkedik el tőlünk a civilizált világ.

Ez nem jó módja a rend fenntartásának. Mérséklet illik a hatalomhoz. Az állam ereje nem szenved csorbát azzal, ha egy feltüzelt csoport nem is engedelmeskedik rögtön és szép szóra a hatóságnak. Be kell várni az alkalmas pillanatot. Egészen más, ha a várakozás veszéllyel jár. Értem, ha a lázongó tömeg kritikussá teszi a mások élet- és vagyónbiztonságát.

De a jelen esetben... ugyan mi veszély lett volna a hatóság várakozásának? Kárt tettek volna az ugarföldön? Hát aztán? Hiszen azt meg lehet téríteni. Az ilyen potom kártétel megakadályozására nem szükséges fegyvert fogni s az embereket halomra lőni. Vagy tán a hatóság tekintélyét féltették? Jó. Erre a tekintélyre szükség van. De hiszen a vizsgálattal, ítélettel, büntetéssel éreztetni lehetett volna ezt a tekintélyt. És ez hatásosabb lett volna, mint a golyózápor. Mert a büntetésnek erkölcsi alapja van. De az agyonpuskázásban senki sem lát egyebet, mint elhamarkodott, fölösleges és kegyetlen erőmutatványt, mely félelmet és gyűlöletet ébreszt, közmegegyezés helyett.

A ruthén kérdés

A Reggeli Újság vasárnapi számában egy minden tekintetben igen figyelemreméltó cikk jelent meg a felső-magyarországi bevándorlásról. A cikk hangja, iránya, tartalma okul szolgál és alkalmat nyújt a ruthén-kérdés szellőztetésére.

Amit e tárgyról mondok, azt a legmegbízhatóbb értesülésből merítem. Tudomásom szerint hasonlóan van értesülve a földművelési kormány is. Őszinte óhajtásom az lenne, ha akár e lap útján, akár szókimondó hivatalos jelentés útján Wlassics közoktatási miniszter úr is tudomást venne a ruthén állapotokról. Nem kétlem, hogy felismerve a helyzetet: nem mulasztja el e szomorú helyen megragadni a szokatlanul kínálkozó alkalmat nemzeti ügyünk fejlesztésére és erősítésére.

Tudnunk kell mindenekelőtt, hogy hazánknak egyetlen vidéke sincs oly siralmas helyzetben, mint Máramaros-, Bereg-, Ung- és Ugocea megyék azon tájéka, ahol ruthének laknak. A helyzet egyaránt sötét, úgy gazdasági, mint kulturái szempontból.

Megdöbbentőbb példát arra, hogy az organizmus miként satnyul el és vész ki, ha túlságos mértékben borítják el az élősdiék, alig mutathat fel az anyatermészet, mint a ruthén lakosságnál. Ez a nép erkölcsileg szörnyen depimálva, testileg elsatnyulva, rohamosan hanyatlik a pusztulás lejtőjén. Intenzív állami beavatkozás nélkül a szemünk láttára hal ki egy különben jóindulatú, békés, szorgalmas, hazánkhoz és nemzetünkhöz melegen ragaszkodó faj. Akik még bírják a munkát, ezerével vándorolnak Amerikába; a többiek nyomorognak, éheznek a lelki csüggedésnek, reménytelenségnek elijesztőleg demoralizált állapotában.

Az a söpredék, mely Galíciából ellenőrizetlenül, nagy tömegekben árasztotta el a felvidék ezen részét, végkép kiszívta a ruthén nép életerejét. Megfoghatatlan, hogy a rendszeres elnyomorítást a hatósági szemek csak akkor látták meg, mikor már halálos tünetekben nyilvánul a betegség. Még megfoghatatlanabb, hogy az állami tevékenység még most, a baj felismerése után is kétségbeejtőleg lanya.

Az uzorának ilyen méretei vannak: tíz forint után fizet a paraszt havonként egy forintot. Ez a jobbik eset. Igen gyakran két forintot fizet havonként. Legtöbbször három forintot. Ez háromszázhatvan százaléknak felel meg. Azonban az ötszáz percent sem ritkaság. Ezen üzlet rövid lejárata azzal végződik, hogy a paraszt földje, telke, marhája átmege az uzorás tulajdonába.

Egyébiránt meghagyja a paraszt birtokában. Így teremt magának, bevándorlása után két-három év alatt, formális jobbágyságot. A vázolt üzlet révén övé lett a föld, melyet a paraszt művel, övé a lábas jószág, melyet a paraszt éllemez, övé a parasztnak és családjának egész évi munkája, aki neki szánt, neki kaszál, neki fuvaroz.

A grófi uradalom és a kincstár 70 krajcár napszámot fizet, s két pohárka pálinkát és egy pakli kapadohányt. A zsidó fizet 30 krajcárt, pálinka és dohány nélkül. Van eset – ezt egy hivatalos okmányból tudom – hogy téli napokban egy öl tűzifának a feldarabolásáért nem fizet a zsidó egyebet, mint egy 3 krajcáros pakli dohányt!

A „marha-uzsora” még a pénzuzsoránál is megdöbbentőbb. Ez így történik. A zsidó megvesz egy pár tinót 70 frton s átadja felestartás végett a parasztnak 100 frt értékben. Két évi tartás után eladásra kerülnek a tinók. Adnak érettük 140 frtot. Ebből a zsidó levonja a maga részére a 100 frtot, mint kölcsönzött pénzt, s megosztja a paraszttal a fennmaradó 40 frtot. Kap tehát a zsidó először 30 frtot, mivel a 70 frt vételért 100 frtba számította; másodsor 20 frtot, összesen 50 frtot 70 után. Ezen idő alatt köteles a paraszt hetenkint két napszámot ingyen tenni. Két év alatt 108 úrbérnap, legalább is 54 frt értékben.

Újabban az uzorát szigorúan kívánja a hatóság ellenőrizni. De panaszos nem akad. Oly nagy a bevándorlottak terrorizmusa, hogy a paraszt fél ellenük fellépni. Nem is csoda.

A verebesi lelkész házát három év alatt kétszer gyújtották fel, mivel a Beszkid-havas egy részére a bérbeadásnál árverezett s ezzel a zsidóknak konkurenciát csinált. (Hivatalos adat.)

Az alsóvereckei lelkész orloffügetőinek¹⁵² kivágták a nyelvét, mivel a parókiájához közel fekvő uradalmi kaszálókát bérbe akarta venni. (Hivatalos adat.) Egy laturkai paraszt házát azért gyűjtötták föl, mivel szállást, istállót, szénát és zabot adott azon fuvarosoknak, kik Galíciából fát szállítanak a volóci fűrésztelephez. Hogy merészli a zsidó korcsmáros üzletét rontani?! (Hivatalos adat.)

Az alsó-bisztrai lelkészt amiatt gyűjtötták fel (mindig csak azt gyűjtják meg, aki nincsen biztosítva), mivel élére állott egy hitelszövetkezeti mozgalomnak a nép viszonyainak javítása céljából. (Hivatalos adat.)

A szuszkoói lelkész, az újabb uzsorarendelethez foglalt felhívásnak kötelességszerűleg megfelelően, néhány följelentést tett, az uzsorások és áldozataik megjelölésével. Emiatt a bevándorlottak fenyegetése oly mérveket öltött, hogy a derék lelkész áthelyezését kérte, mert a saját és a családja élete nincs többé biztonságban. (Hivatalos adat.)

Igy felemlítették még az alsó-vereckei esperest, ki arra vállalkozott, hogy helyszíni adatokat gyűjtsön azon bérleti akcióhoz, melyet a földművelési kormány vett tervbe a köznyomor enyhítése céljából. Az esperes kijelentette, hogy kénytelen a közreműködéstől visszalépni, mert a zsidók küldöttsége azt adta tudtára, hogy köztük van jó ember is, de ők nem tehetnek róla, hogy van rossz is. (Hivatalos adat.)

A megfélemlítésnek ez a rendszere hivatalos személyekre is kiterjed. Az alsó-vereckei járásbíró alkonyat után a házából csak töltött fegyverrel lép ki. Életbiztonsága annyira veszélyeztetve volt, hogy a bűnügyeket el kellett venni tőle s átadták a törvényszéki vizsgálóbíróknak. (Hivatalos adat.)

A szolyvai főszolgabíró, kit a nép valódi atyjának neveznek, többszöri fenyegetés után csak úgy került ki a rosgyilai szorosban a biztos halált, hogy a tervbe vett orvgyilkossági merényletet előre elárulták neki s útjából formális erőszakkal visszatartották a danilói csárdában. (Hivatalos adat.)

Nem folytatom tovább ezt a rémes sorozatot, hanem legközelebből a kérdésnek egy másik részét világítom meg.

A ruthének kettős igát viselnek. Egyik azon jobbágyi viszony, melybe a galíciai zsidók súllyesztették. Ez a nyomor igája. Másik a szellemi hátramaradás, mely az iskolázás nagyfokú hiányának tudható be. Ez a tudatlanság igája.

Partikuláris gyógymóddal ezt a beteg szervezetet lábra állítani nem lehet. Sokkal csekélyebb erővel rendelkeznek a községek, városok és vármegyék, semhogy hatásuk a siker reményével kecsegtethetne. Itt már csak az államhatalom erélyes és jóindulatú beavatkozása fordíthatja meg a rohanó pusztulást.

Az a mozgalom, mely a földművelési kormánynál észlelhető, helyes irányban indult. Az állam bérbe vett a Schönborn-féle majorátusból 12.600 holdat abból a célból, hogy kisebb részletekben albérletbe adja a ruthén földművelőknek. A bérlet kerekszámában 8000 hold legelőt, 4000 hold szántót és kaszálót tartalmaz.

Ha ezzel az állami tevékenységgel ki lenne merítve, akkor ez csak annyit jelentene, hogy az állam sót adott kenyér helyett. Mert ennyi bérlet a legszegényesebb számítás mellett is legfeljebb kétezer családnak nyújt rendkívül szűkre szabott megélhetési eszközt.

Ha a szántók és kaszálók teljes termőerőben vannak, – ami nehezen hihető erről a 3-4 hüvelyk vastagságú termőrétegről – és ha a legelők okszerűen kezeltek, kosarazás útján fokozatosan trágyáztatnak, színekkel láttatnak el, hogy a zord éjszakák idején a legelő barom menhelyet találjon, jó karban álló kutak vannak és ha a legeltetés kijelölt részletben és forgószerű egymásutánban történik és végre ha a szarvasmarha legelőjét utólagosan a juh is kihasználja: ez esetben a bérlet háromezer családnak is nyújthat igen takarékos életmódot. De többnek nem. Mi lesz a többivel?

Hiszem azonban, hogy ez a 12.600 hold csak kísérlet. Elvégre az a hitbizományi komplexum meghaladja a 100.000 holdat. Tudtommal a szántó, kaszáló, legelő, – mert az erdőség itt nem jöhet tekintetbe – egyre-másra, sem uradalmi, sem bérleti kezelésben nem hajt többet átlagban holdankint 1 frt 30 krajcárnál. Az uradalom tehát igen jó üzletet csinál, fia 1 frt 50 krajcárjával olyan bérletet talál, mint a magyar állam. Az állam pedig legnemesebb hivatásának felel meg, ha minden nyereszkeskedés, de egyszersmind minden veszteség kizárásával, nem háromezer, hanem harmincezer családot ment meg a végpusztulástól.

A bérleti terv remélhetőleg ki fog egészíteni a földművelési érdekek hathatós istápolásával. Mondják, hogy a bérlettel kapcsolatban tej- és hitelszövetkezetek meghonosítását is kezdeményezni fogja a kormány. Karöltve ez-

152 orlov ügető; tenyésztőjéről elnevezett lófajta

zel, gond lesz fordítva a szarvasmarha- és sertésállomány fokozatos megnemesítésére, alkalmas keresztezések útján. Nem került ki az irányadók figyelmét a közutak hihetetlen mérvű elhanyagoltsága sem.

Vegyük ehhez az iskolázást.

Ezen a téren Wlassics miniszterre egy nagy történelmi feladat vár.

Mindenki tudja, hogy nemzeti harcainkban, az idegen nyelvű fajok között, legmegbízhatóbbnak mutatkozott a ruthén nép. Soha a magyarok szabadság-ügyétől ez a nép el nem tántorodott. Nemzetiségi követelést soha sem támasztott. Különleges fajtendenciákat nem ápol. Hazánk, nemzetünk egységén nem rágódik őrlő szű gyanánt. Nagy nyomorával küszködve, nem is jut eszébe nemzetiségi izgalmaknak hódolni.

Röviden, ez még az egyetlen idegen nyelvű faj hazánkban, melynek öntudata nincsen telítve különleges nemzeti eszmékkel. Itt tehát egy meg nem rontott matéria áll a magyar kultúra vegyi műhelyének rendelkezése alatt. Ellenállás nélkül lehet ezt a népet munkába venni, elemezni, összeforrasztani, formálni, gyúrni, fejleszteni tetszés szerint.

Elméje megtölthető a magyar nemzeti eszme gondolatvilágával. Lelke elárasztható a magyar haza szeretetéből folyó kötelességérzettel. Minden szülő örvendezni fog, hogy gyermeke megtanulja annak az államnak a nyelvét, mely atyai kézzel gondoskodik a gazdasági nyomornak és szellemi öntudatlanságnak nemcsak enyhítésén, de céltudatos megszüntetésén. Itt a tűzhely nem fogja a gyermek kedélyében lerontani azt, amit az iskola épít – miként az Oláhoknál. Ez a nép – s jól megjegyezzük, az egyedüli! – két nemzedék élete alatt szívben, lélekben, nyelvben magyarrá lesz, ha...

Ha Wlassics Gyula miniszter úr úgy akarja. Ha teljes energiáját ennek az ügynek szenteli. Ha egész mértékben fölhasználja a ruthén papság jóindulatát. Ha ezen egyházakban az állami segélyezést első rangú kötelességnek ismeri föl. Ha a tervbe vett ezer népiskolát legnagyobb részben e nép között állítja föl.

Arról van szó, hogy a magyar faj néhány év alatt sok százezer taggal szaporíttassék. Négy vármegye zömének gyors elmagyarosításáról van e helyen szó. Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy Wlassics miniszter úr a magyar történelem hálás lapján halhatatlan nevet biztosítson magának!

Veszélyes előnyomulás

A Reggeli Újság elmélkedése az aktív oláhokról, komoly gondolatokat ébreszt. Ez a harmadfél milliányi nép 51 pénzüintézetben, 107 millió forgalommal ad magáról életjelt. Előnyomulása szembeötlő.

Szeben, Segesvár, Medgyes, Szászváros, Brassó 80 százalék erejéig voltak szász városok harminc év előtt. Ma már csak félig szász városok.

Holdvilágos, Dános, Asszonyfalva, Nagykapus, Szedek, Nagycsűr, Disznód – mikor a gimnáziumot jártam, merőben szász községek voltak. A szászok közt lakó oláhok apró, szegényes, ronda kis kunyhókban húzódtak meg a virágzó községek legvégén. Még a templomuk is fából volt. Iskola éppen nem létezett.

A szászok régi szép kőházai lakókat cseréltek. Homlokzatukról letűntek a Luther-idézetek és a német nevek. Kék és vörös betűk byzantinus cikornyákkal hirdetik, hogy oláh ember lett a szász ház tulajdonosa. Ha ilyen arányokban folyik tovább a szászok eloláhosodása, kétszáz év múlva hírmondónak sem marad szász ember az erdélyi részekben.

Szászlóna, Szászfenes, Szászmáthé, Szászerked és még egycsomó község Kolozs megyében szász telepítvény volt. A nép ruházata, a lakház-építés stílje és a község neve még mindig őrzi a szász emléket. Egyebekben tisztára oláh lett valamennyi. Az átalakulás észrevétlenül történt.

Hasonló természetű vesztesége a magyar fajnak is van.

Ki hinné, hogy Gyula, Borsa, Macskás, Kajántó, Kötelend, Apahida, Mezőkövesd, Mélykút, Diós, Poklos, Septér, Dombhát merőben oláh községek? Ki hinné, hogy ilyen dűlőnevek: Bíboros, Kenderes, Szépmái, Sóvár, Pusztá, Aszályos, Nyirkos, Csepegő, Komál, Agyagdomb, Vesszős, Berek, Akasztó, Vezeklő, Királykút oláh községek határában fordulnak elő? Hát az ilyen családnevekről: Kertész, Kurutz, Kecskeméti, Szőke, Kis, Katona, Majláth, Hunyadi, Fekete, Mogyorósi, Kardos, Burján – hinné-e valaki, hogy egy árva szót sem tud a név viselője magyarul?

Ide vonatkozólag nekem egy gyűjteményem van. Jó kis kötetre menne, ha kinyomatnám mindazon családoknak, községnek, dűlőnek a magyar nevét, melyek az erdélyi részekben csak névleg tartották meg magyarságukat. Az Emke azért jött létre, hogy a folyton tartó eloláhosodásnak gátat vessen. Fájdalom, nem felel meg a várakozásnak.

Összegyűjtötte vagyonát, de nincs a küzdelemhez se eszméje, se energiája. Volt kidolgozott terve, de nincs végrehajtási érzéke. Maholnap kölcsönös dicsérgetési és eszem-iszom társulattá süllyed. Főtisztviselője, ki a társulati tevékenység minden szálát magához ragadta, országgyűlési képviselővé lett s ezzel megosztotta munkakedvét és megbénította akcióképességét.

Az oláhok pedig szívós öntudatossággal nyomulnak előre. Korán átlátták, hogy középosztályra van szükségük. Ennek a megalkotásán fáradoznak. Tanuló ifjúságuk részére reális pályákat akarnak nyitni. Ez a célja és oka az oláh pénzüintézetek szaporodásának. A magyar állam ellen fölvett küzdelmükben legérezhetőbb szükségnek bizonyult az egyéni függetlenség hiánya. Egyéni függetlenség pedig nincs jól szituált vagyoni helyzet nélkül. Ennélfogva tervszerűleg működnek a vagyoni izmosodáson.

Jól meg kell érteni. Az oláh pénzüintézetek valóban oláh intézetek. Hatékonyabbak minden iskolánál. Mindenik bástyája, pajzsa, fegyvere az oláh törekvésnek. Érdekszálakkal fűzik magukhoz a népet. Elhelyezési fészkek a tanult emberek számára. Politikai gyűlőhelyek. Faktorok egy külön társadalom mesterséges alakításánál. Szövetségesei az egyháznak, ahol vallásilag van szervezve a magyargyűlölet és az iskolának, ahol értelmileg van fejlesztve az oláh eszme.

Mikor egy harmadfél milliányi nép egyházilag, iskolailag, pénzügyileg, irodalmilag és társadalmilag el van szakítva a hazától: akkor – ha így folyik tovább – csak idő kérdése, hogy politikailag is elszakadjon. Nem kell feledni, hogy egyházukban és iskolájukban csak félig-meddig vannak ellenőrizve. Pénzüintézeteikben éppenséggel nincsenek ellenőrizve. A veszély tehát rohamosan nő.

A mentés eszközéről egy másik alkalommal írok.

A románok gyűlése

Öt nap múlva megnyílik a románok gyűlése Nagyszébenben. Tanácskozásuk tárgya és határozatuk iránya felől nem vagyunk kétségben. Sokszor tanácskoztak és sokszor határoztak már ők, de mindig ugyanazon vágyakat és ugyanazon sérelmeket nyilvánítottak és ugyanazon irányban nyert kifejezést akarunk. Most is így lesz az. Mert a küzdelem tárgya most is ugyanaz, és a küzdő emberek szintén ugyanazok.

Amit a románok nem akarnak, az már meg van, az egy létező államjogi valóság.

Amit a románok akarnak, az nem lehetséges, mert az egy államjogi abszurdum.

A románok nem akarják az uniót. Küzdenek, írnak, beszélnek ellene, számításuk egyszerű. A magában álló Erdély területén a románok csak a székelyeket és az erdélyi magyarokat találják szemben törekvéseikkel. Az Unió területén Magyarország összes magyarságát, ideértve a hazafias németeket és az alföldi tót telepeket is, találják szemben magukkal. Igen természetes, hogy aki harcra készül, olyan mezőre vágyik, ahol kisebb erőt talál. Hanem hát nem kell harcra készülni. Nem azért élünk osztályonként, fajonként, felekezetenként és egyénenként egy állam kötelékében, hogy célul és feladatul tűzzük a harcot egymás ellen. A mérkőzés iránya nem lehet az, hogy egymást felfaljuk, a gyűlölködésben, az izgalmakban és lázongásban, hanem az, hogy egymást túlszárnyaljuk a tudásban, a munkában, az emberi civilizáció felépítésében.

Az Unió megvan és meglesz. Ezt a törvényt elfogadta negyvenkét év előtt úgy az erdélyi, mint a pozsonyi országgyűlés és szentesítette a király. A fölmerült zavarok miatt, újabban elfogadta mindkét országgyűlés, a király újabban is szentesítette. E törvény Magyarország közjogának egyik alaptétele, az alkotmány épületének egyik szegletköve. Aki e törvényt eltöröli, az megingatja az alkotmány szilárdságát. E törvény oltalmazza Erdélyt és erősíti Magyarországot. Magyarország az Unió alapján állott, midőn Ausztriával szemben paritást követelt és nyert: Az Unió alapján állott, midőn az államadósságok kamatainak és a hadsereg költségeinek kvótáját kiszámította és elvállalta; az Unió alapján állott, midőn a király számára formulázta az inaugurale diplomát és a koronázási esküt. Ha most kirúgná maga alól ez alapot s kimetszené testéből az organice odaforrott Erdélyt: Felforgatná közjogi helyzetét az Ausztriával való kiegyezésen kezdve a koronázásig minden vonalon.

Hát ezt nem csinálja meg Magyarország. Nem azért, mintha a közjogi kiegyezést változhatatlan dogmának tekintené, mert azt, hazánk életének szabadsága és önállósága érdekében én is megváltoztathatónak vallom és megváltoztatandónak hirdetem, hanem azért, mivel az a változás, melyet én is óhajtok, érintetlenül hagyva a királyi hitlevelet és a koronázási esküt, Magyarországot megerősítené a gazdasági életnek és hadseregnek önállóságával; míg az a változás, melyet az Unió felbontása vonna maga után, meggyengítené Magyarországot, s annak „jobb kezét” metszené le.

Az államalakulások egyik alaptörvénye az erő. Gyenge állam nem érvényesítheti kellőleg jogait s nem oltalmazhatja kellőleg polgárait. A magyar állam, bármennyire is érdekében áll, polgárainak elégteltsége, a románok kedvéért nem vághat eret magán, nem gyengítheti magát mesterséges úton, mert az emberiség sorsa nem a visszaesés, hanem az előrehaladás.

Az Unió, ismételjük megvan és meglesz. Aki ennek megbontására fekteti politikai akcióját, homokra épít és üres szappanbuborékot kerget.

A románok törekvése nemcsak negatív természetű. Ők akarnak is valamit. Azt akarják, hogy belőlük nemzet legyen. Máris úgy beszélnek és úgy írnak magukról, mint „nemzet”-ről.

Hát ez megint nem lehetséges.

Ez a jelszó a rendi alkotmány idejéből maradt reájuk. Ennek a jelszónak jelentősége is volt, oka is volt, méltányossági alapja is volt 1848 előtt. Az erdélyi alkotmány három nemzetet ismert: a magyart, a székelyt, a szászt. A jogegyenlőség posztulátuma lett volna, hogy a románok is, mint negyedik nemzet bevétessenek az alkotmány sáncaiba. És ha a jogegyenlőség fogalma össze volna egyeztethető a rendiség fogalmával, akkor a 48-iki idők bizonyára úgy oldották volna meg a kérdést, hogy a románokat kikiáltották volna negyedik nemzetnek.

De a jogegyenlőség nem tűr rendi kiváltságot, a népképviselési rendszer nem tűr nemzeti különbséget, az államegység nem tűr közfalakat és politikai széttagolást. A „negyedik nemzet” szaporította volna a kiváltságot, már pedig azon demokratikus áramlat, mely Magyarországot is meghódította, nem a kiváltságok szaporítását, hanem azoknak eltörlését tette szükségessé. A széttagolt és elkülönített részekből egy test lett; a nemzetekből egy nemzet. A szolgaság helyét elfoglalta a jog; a kiváltságok helyét elfoglalta az egyenlőség. A sok nemzetből egy nemzet lett.

A románok fölött a korszak e nagy változásának következményei észrevétlenül vonultak el. Ők Balázsfalván ezelőtt 42 évvel magukat „nemzetnek” jelentették ki, abban a hitben, hogy Erdély szervezete azontúl is a Leopoldinum diploma alapján marad. Akkor nem láttak tovább a felséges Guberniumnál, a státus praesensnél, a regalisták rendszerénél, a módosítandó Approbatánál, s úgy hitték, hogy mindent elértek, ha negyedik „nemzet” lettek. Eddig Pozsonyban, Pesten, Kolozsvárt már akkor le voltak rakva az egységes Magyarország alapkövei. Azóta föl is épült a mű. A székely nem nemzet többé, a szász sem az, – olyan értelemben, mint akkor – a magyar sem az; nagyot fordult azóta a világ kereke; régi előjogok szűntek meg, régi szokások lettek semmivé, régi emberek porladoznak a földben; minden megváltozott, minden átalakult...csak a románok állanak makacsul abban a hiedelemben, hogy egy ország életét negyven évvel vissza lehet csinálni, hogy Magyarország lemond az Unióról, lemond a parlamenti felelős kormányzat rendszeréről, lemond az egységes állami létről, tehát lemond azon pozícióról, melyet Európa közjogi alapulásában elfoglal – és lemond tisztán csupán azért, hogy Erdélyt, a románok kedvéért négy részre faragja, egyik részt adván a székelyeknek, a másik részt a magyaroknak, a harmadik részt a szászoknak, s a negyedik részt a románoknak. Hadd aztán csináljanak a székelyek grófságot, a szászok királyföldet, a magyarok fejedelemséget és a románok vajdaságot, avagy kenézséget.

Az országoknak jogok és területek szerint való eldarabolása középkori idea. Az országoknak jogok és területek szerint való egységesítése újkori idea. A románok nemcsak sokat, de lehetetlent kívánnak, midőn azt kívánják, hogy térjünk vissza a középkorhoz.

Nemzet egy országban csak egy lehet, miként politika is csak egy lehet. A „nemzet” fogalmához tartozik az elkülönített terület. Ha a románok nemzet akarnak lenni, akkor nekik külön országra, külön intézményekre, külön törvényekre, külön véderőre, külön parlamentre, – szóval külön szuverenitásra és külön területre van szükségük.

Ezzel pedig nem szolgálhatunk.

Egységes társadalom

I.

Az állam az emberi együttlétnek történelmileg fejlett és törvények által körülírt szerve. A társadalom az emberi együttlétnek szükség szerint fejlett és öntevékenységben nyilatkozó szerve. Az állam egy viszony eredménye, mely a biztonság érdekében létrejött a parancsoló és engedelmesskedő fél között. A társadalom azon viszony eredménye, mely a haladás érdekében létrejött szabad elhatározásból az egymás támogatására sorakozott emberek között. Az emberi együttlét nagy és állandó alakulásában: az állam, mechanikus tényező; a társadalom, organikus tényező. Hatósági szerkezete által az államnak tevékenysége van; önkéntes szervezkedése által a társadalomnak élete van, az állam az emberi erő gyűjtő lencséje; a társadalom az emberi erők kútforrása. Amaz fogyaszt, miként a gyomor; emez termel, miként az agy. Az állam az emberiség karja, mely véd és üt; a társadalom az emberiség szíve, mely az élet és szeretet véresejtjeit a legparányibb ízületben is elküldi. Az állam alkalmazza a törvényt; a társadalom alkalmazza az igazságot. Az állam erős a fegyver, a hivatalok és a közjövödelmek által; a társadalom erős a hit, a tudomány, a költészet, az erkölcs és a magánvagyon által. Az államot a polgárok tartják fenn, a társadalmat az emberek.

E két alakulás között az ellentét csak látszólagos, miként a tárgyak domború és homorú formája, mely ha összeillesztetik, egységet ad. Egyetlen fának gyökere van, törzse van, lombja van; földön él, föld alatt és föld felett él, mégis egységes. De gyökér, törzs és lomb egy célra dolgozik, együtt működik, egymást egészíti ki az élet tevékenységében. A különbség csak a feladatokban van; ez a különbség megosztása a munkának, de nem megosztása a célnak.

Állam és társadalom úgy egészít ki egymást, miként a forma és tartalom. E két alakzat minden vonala csupa érintkezési pontból áll. Egyetlen hullám nem keletkezhetik itt, hogy hatása meg ne érezzék amott. Midőn az állam egy katonát nyer, ugyanakkor a társadalom egy munkást veszít, íme a hullámgyűrűk domborodása és mélyedése. De ha veszíti a munkást, nyeri a védelmezőt, íme a hullámgyűrűk elsimulása az állami és társadalmi egységben. Ezen egység a két alakzat erőinek kölcsönös egyensúlyozásából származik. Mihelyt ez egyensúly megzavartatik, az erők összehalmozása

itt túltengést, ott idegkimerülést idéz elő s előtérbe lépnek az emberi együttlét vegybontó elemei. Ilyen súlyegyenzavar a militarizmus, mely állami túltengés és társadalmi kimerülés; avagy a szocializmus, mely társadalmi túltengés és állami erősorvadás.

A harmónia tehát életfeltétel, s hogy ez meg legyen, szükséges, hogy közös törekvés, egységes cél és ugyanazon aspiráció hassa át az állam és társadalom minden atomját. Békét sóvárgó társadalom és hódításra induló állam: oly ellentétes hatalmak, melyek az együttélés alakzatát a bomlás veszélyének teszik ki. Jogállam nem tűrhetné meg a vad népek társadalmát; keresztyén társadalom nem élhetne buddhista vagy mohamedán államszerkezet keretében. Oroszországban a társadalom nihilistákat termel; Nagy Britániában a vallási türelmetlenség nyomorba dönti Irlandot. Miért? Mert diszharmónia van az orosz állam diszpozíciója és az orosz társadalom szabadság vágya között. Mert diszharmónia van az angol állam szabad intézüciói és az angol társadalom vakbuzgó felekezetiessége között.

Húsz év óta legtöbbit olvasunk arról, hogy a magyar államot miként kell konstruálni. Bajaink gyógyszerét a legtöbb publicista itt keresi. Pedig a magyar állam konstruálva lett már Szent István által, s azóta több-kevesebb vizsontagság között mindig létezett és ma is létezik, mint történelmi és politikai egyéniség. A hiány nem az állam magyarosságában van, hanem az állam államiságában. Tegyük csak öncéllá Magyarországot s mindjárt kész a magyar állam; s midőn az oláhok és szászok csattanós kikötésekkel utasítanak vissza minden pártpolitikai törekvést, mely hazánk önállósága felé vezet: akkor ők a logika törvényei szerint járnak el, mert a független állam, egyszerűsmind nemzeti állam, s mert nemzeti politikát csak az követhet, aki rendelkezhetik a nemzet vére és vagyona fölött. De míg publicisztikánk egyik kezével védi a németül beszélő hadsereget, s másik kezével építgeti a magyar államot, ekként ismételvén a danaidák hordójának fáradságos töltögetését: addig keveset gondol arra, hogy állami

létünk modern fejlesztési munkájával nem járt és nem jár karöltve a társadalom fejlesztése. A középkor osztályokra tagolt társadalmára darabokra tagolta az államot is. Az újkor egységes állama egységes társadalmat kíván. Pedig a mi társadalmunk éppen nem egységes. Nem az osztályok fokozatai tagolják ma szét társadalmunkat, hanem a nemzetiségek fejlődési iránya. A rendek és céhek, mint az állami és társadalmi egység akadályai megszűntek, de helyükbe lépett az egységnek egy újabb akadály a nemzetiség.

Svájcot kivéve, minden európai állam fajilag csoportosult állammá. A török állam nem, de a török állam szemünk láttára bomladozik ős elemeire. Ausztria sem, s az osztrák tartományokat ma már csak a császári korona abroncsai tartják össze. Nemzetiségeink úgy mondják, hogy Magyarország sem. De ez nem igaz. A Kárpátok között elterülő földnek országos és állami jelleget egyedül és kizárólag a magyar faj adott. Magyarország nem despotikus képződés, miként a török állam; nem dynasztikus képződés, miként Ausztria. Magyarország faji képződés és minden politikai intézményén látható a fajjelleg bélyege.

Bulgária, Görögország, Szerbia léteztek, mielőtt a török állam keletkezett volna. Csehország, Lengyelország szintén léteztek Ausztria előtt, de mi létezett Magyarországon, Magyarország előtt? Hadd lássuk a történelmi okmányokat! Tótok, oláhok, horvátok, szerbek, szászok ám reklamálják meg múltban szerzett jogait ehhez az országhoz! Mutassák fel kódexeiket, városaikat, falvaikat, koronájukat, a nyert csaták emlékeit, a balladákat és eposzokat egykori hőseikről. Hol vannak? Mi jogon van itt joguk? A bevándorlás, a település, a türelem, a kiváltság levél s a szerény meghódolás jogán. Ily jogcímek mióta készítetnek egy uralkodó fajt abdikációra¹⁵³, s mióta emelik a vándor kenyérkereső országot alkotó és fenntartó magaslatra?

II.

Magyarországon magyar a házigazda. Ezt a tételt el kell már egyszer fogadnunk minden konzekvenciájával együtt. Miután pedig az egységes államnak elsőrendű feltétele az egységes társadalom: a házigazda gondoskodik arról, hogy háztartási rendje és célja a háznép huzavonájára által ne legyen kockázatva.

Ám vessék föl nemzetiségeink a kérdést: lehetséges-e itt egy Tótország, egy Oláhország, egy Szászország? Ha lemondunk a hegemoniáról, megtudják-e alkotni saját államukat? Nos? Mit akarnak tehát? Élni és szabadon fejlődni, mint kompakt nemzet? Mert úgy emlegetik magukat és úgy konstruálják követeléseiket, mint nemzet. Tehát nemzet; tehát politikai egység; tehát földrajzilag határolt terület; tehát külön intézmény, külön nyelv, külön egyházi szervezet, külön iskolázás, külön tudomány, külön művészet? Minő meggondolatlanság a szavaknak, fogalmaknak, törekvéseknek és reményeknek e hiú zavara. Miért ámitják önmagukat és miért bolondítják népüket? A Királyföldet, Székelyföldet, Kunságot nem a magyar faj szüntette meg, hanem a kor szelleme. Ugyanezen szellem osztotta Erdélyt Magyarországra. Ez a szellem mindenütt az államegységnek adott létet, mint közszükségnek. A kor szelleme ellen hadonáz tehát az oláh, midőn oláh nemzetéről, s jogairól beszél. Oláh jog, szász jog, tót jog itt nincs és nem lesz. Van polgári és közjog egyformán kiterjesztve a magyarul beszélő emberre éppen úgy, mint az oláhuul beszélőre.

De ha nincs és nem lehet külön oláh, szász és tót nemzet, akkor nem volna szabad, hogy külön oláh, szász, tót társadalom legyen. Mert nem szabad megengedni, hogy az államegységet a társadalmi szétvonás veszélyeztesse. Mert nem szabad megengedni, hogy a tót társadalom egyháza a pánszlávizmus állambontó céljainak legyen melegágya. Mert nem szabad megengedni, hogy az oláh társadalom sajtója dákoromán képzelgések mérges kelevényévé fajuljon. Mert nem szabad megengedni, hogy a szász társadalom iskolája a magyar haza intézményei és aspirációit lenéző grossdeutsch hengegéseknek legyen kútforrása.

Az állam feladata, vezetni a társadalmat; a társadalom feladata, támogatni az államot. Mindkét feladatról megfeledkezett Magyarország. A társadalom nagy és általános mozgalmainál nem vezérszerepet viszen az állam, hanem kimerítettnek hiszi kötelességét, ha helyen-helyen ellenőríz, itt-ott akadályoz. Viszont a társadalomnak igen sok nyilvánulása nem az állam istápolásában nyer kifejezést, hanem az állam megrontásában. Ezt a szót „menjünk

153 jogairól történő lemondásra

a szervezett társadalommal az állam segítségére”, tudtommal csak az Emke mondta ki. Pedig a kultúregyletet egyedüli józan célja csakis ez lehet. A magyarizálás: fantom; az erőszakos magyarosítás: gyermekbeszéd. Még csak nem is dajkamese, mert híjával van minden poézisnek.

De nem fantom és nem dajkamese az egységes társadalom. Aki önálló hadsereget ad nekünk, az megcsinálja Magyarországot államilag; aki egységes társadalmat hoz létre, az befejezi a nagy művet a társadalmi szankció által. Erre a szankcióra szükség van a bagatell törvényen elkezdve, föl az Aranybulláig minden állami intézkedésnél. Az állam szülötte a társadalom hozzájárulása nélkül: korcs-szülött, avagy befejezett tény-e a zsidók emancipációja? Avagy befejezett tény-e Erdély uniója? Bátran állíthatunk minden zsidó mellé egy járásbíró és a Tribuna számához egy királyi ügyészt: ezért az egyenjogúságot mégsem hiszi a dzsentri s az unióra még sem esküszik Román Miron.

Elveszett idők drága napjait és eltékozolt erők föl nem használt tőkét siratom, ha arra gondolok, hogy huszonhárom év óta mi mindent mulasztott a magyar állam az egységes társadalom fölépítésénél. Ugyan miben adott irányt az autonóm egyházi szervezeteknek? Mennyiben változtatta meg a felekezeti iskolák képét, irányát, jellemét? Minő próbákat tett a magyarországi kereskedelem magyarosítására? Mit tett, hogy a pénzvállalatok a magyar társadalom érdekszférájába vonassanak?

Mi, kik az erdélyi részen lakunk, látjuk, hogy az Albina magyar földesurakat sajátít ki birtokaiból; látjuk, hogy szásznak, oláhnál külön kultúregylete, külön takarékpénztára, külön gazdasági egylete, külön tűzoltósága, külön múzeuma, külön tudománya, külön iparkiallítása, külön művészete van. Jól megértendő. Nem egyes városnak vagy falunak van külön társadalmi szervezkedése, hanem magának a szásznak és oláhnak, mint külön fajnak. És azt is értsük meg jól, hogy minden egyes szervezetnél a cím csak forma; lényeg és tartalom: egy nemzet politikai egyéniségnek megalkotása és tovább fejlesztése. E társulásoknak legparányibb szerve is telve van a magyar állam bomlasztó sejtjeivel. Gondolom, a tótoknál is ilyenformán van ez.

A szász fogja magát és tanítja a volt Királyföld történetét Erdély történelmének cége alatt; és tanítja Ausztria történelmét Magyarország történelmének cége alatt. Az oláh fogja magát és miután nincsen neki története, tehát csinál történelmet vitézi tettekről és szabadság vértanúiról és tanítja a soha sem létezett oláh nemzet soha sem létezett történetét. Hogy ez így van, azt a tanfelügyelők nem tudják dokumentálni; de szász és oláh ifjakkal, az újabb szász és oláh nemzedék intelligenciájával beszélve s törekvéseiket és jogcímeiket meghallgatva, pecsétetes levél nélkül is rájöhet bárki e tényekre.

Állami közigazgatásban keresni a magyar állam újjászülését annyi, mint ökörszarva között keresni a tehén tőgyét. Amíg a társadalom különböző alakzataiban menhelyre találnak az államellenes tendenciák, addig hiába tesszük a hatóságokat magyarrá. Mert nem a bureau nevel hazafiakat, hanem a tűzhely.

Úgy tudom, hogy Bécsben 70,000 magyar ember lakik és nincsen magyar iskolájuk, s egyik sem tagja a városi közösségnek. Úgy tudom, hogy Brassóban 30,000 magyar van s még sincs a városi ügyekre semmi befolyásuk. Sőt, Brassóban, vagy Szebenben éppen olyan idegen számba jönnek, miként Bécsben. Hogy Bécsben úgy van, amiként van, azt természetesnek és helyesnek tartom, mert „si fueris Romae, romano vivito more”¹⁵⁴. De Brassóban Magyarország keleti szögletén, a Székelyföld torkolatában ki az elnyomó, ki az elnyomott?

Persze nehéz feladat beleavatkozni a mások dolgaiba. Még nehezebb a beavatkozás úgy, hogy a szabadság kérdései érintetlenek maradjanak. De legnehezebb dolog az önálló gondolkodás és a céltudatos politika. Mi történt az oláhok megfélemezésére? Avagy mi történt az oláhok megnyerésére? Egyik, mint másik képezhetett volna politikai irányt. Úgyde semmi sem történt, ami nem csak kényelmesnek, de veszedelmesnek is bizonyult. Ki kereste fel a hivatottak közül a társadalom érdektalálkozási pontjait? Ki igyekezett a különböző alakzatoknak irányt adni? Kicsoda fáradozott annak föl kutatásán, hogy mi forog a társadalom azon mélységeiben, hová az ellenséges indulatú aspirációk vonják meg magukat? Kioltani a tüzet, helyes: megakadályozni azt, még helyesebb.

154 Ha Rómában vagy, tégy úgy, ahogya rómaiak.

Román testvéreink

I.

Ezt a címet nem gúnyból írtam ide és nem is hipokrizisból. E címmel semmi egyebet nem fejeztem ki, mint egy tényleges és történeti állapotot. Mert akár szeretjük egymást, akár nem, változhatatlan nemzetközi és közjogi tény az, hogy együtt kell élnünk, együtt szenvednünk, együtt örülnünk és együtt meghalnunk. Közös a hazánk, közös az intéstúciónk, közös a múltunk és közös a jövőnk. Arra vagyunk utalva, hogy egymást megértsük, nem pedig arra, hogy egymást gyűlöljük. Tehát helyzetünknel, állapotunknál, sorsunknál, fogva testvérek vagyunk. Csak érzületben és törekvésben nem vagyunk testvérek.

Az a viszály, mely köztünk fennforog, egyik félnek sincs hasznára, de káros mind a kettőre nézve. Gyengíti az államot, és elsorvasztja a román fajt. Nekik, ha hazafiak, nem áll érdekükben az állam gyengítése; nekünk, mivel hazafiak vagyunk, nem áll érdekünkben, hogy államunk területén két millió ember egy sorvasztó betegség örökös delíriumában fölemésztessek. Minden polgárnak szüksége van az állam erejére, mert békéjének, vagyonának, szabadságának, erkölcsi rendjének és fejlődésének biztonságát csak ebben az erőben találhatja meg. És minden államnak szüksége van egészséges felfogású, elégtelt polgárookra, mert együttvéve és külön-külön ezen polgári egyedekben rejlik az az erőforrás, melyet az állam a maga intéstményeinek gyűjtölenccsében tömörít, s a közjó érdekében aránylagosan széteszt minden területre és minden emberre.

Íme egy nagy érdek, mely közös is, kölcsönös is. Helyesen járna el úgy a magyar, mint a román sajtó, ha elsősorban a közös és kölcsönös érdekeket állítaná fel a vita alapjául s azután térne az elágazások természetének tüzetes vizsgálatára. Még helyesebben tenné, ha nem a gyűlölet, a megvetés, a kicsinylés és ferdítés hangját használná, hanem mindig keresve a találkozási pontokat és a felvilágosításnak, meggyőzésnek, az együttélés feltételeinek érveivel fegyverkeznek föl. E tekintetben hiba és mulasztás terhel ugyan minket is, de az elhibázott lépések s az elkövetett bűnök egész hosszú sorozata száll a román sajtó fejére. Hangban, modorban a magyar sajtónak is számos tévedés jegyezhető fel, de a történelmi valónak s a jelen idők igazságának olyan vakmerő és szándékos elferdítése, amilyennel a román sajtóban elég gyakran találkozunk, páratlan a civilizált világ hírlapirodalmában.

Még hagyján, mikor nemlétező elnyomatásról beszél, de mikor azt kezdi emlegetni, hogy az ő faja a fejlődésre és művelődésre képes ária törzsből való, míg a mi fajunk a civilizációra merőben képtelen mongol törzsből való, mely ázsiai vadságát, barbarizmusát mindezideig híven megőrizte, s a művelt világ szegényére, ázsiai tirannizmus-sal uralkodik az európaiag konstruált és nevelt román nemzetten: mondom, mikor ilyesmit beszél, akkor, nem is említve a történelem szándékos ignoranciájának elveteműltségét, mindig kedvem jön egy alföldi tősgyökeres magyar parasztgazdát összehasonlítani – nem egy hegyvidéki román paraszttal, hanem a szintén jó talajviszonyok között élő marosmenti román parasztgazdával; összehasonlítani termetre, szokásokra, öltözködésre, értelemre, szellemre, táplálkozásra, munkásságra, műveltségre, háztartásra nézve, szóval összehasonlítani az egyént az egyénnel, a típust a típussal, a fajt a fajjal, a hazafit a hazafival, a kultúrembert a kultúremberrel. Ez az összehasonlítás és az abból levonható következtetés, bizony mondom nagy hátrányára lenne a román fajnak. Mert ha fajkiválóság mértéke szerint kezdenék hazánkban a jogokat osztogatni, a román fajnak, szemben a magyarral, a jog csak mikroszkópikus adagokban jutna, míg terhei elviselhetetlenek lennének. Nem jó tehát ilyen tésre lépni, mert ez csak arra való, hogy fokozza az elkeseredést, de praktikus haszna egyik félnek sincs belőle és mert jaj volna a románoknak, ha a prakszisban, tehát a jogok megállapításában és a jogok kiszolgáltatásában, a fajkülönbőség annak teljes méretei szerint, az államhatalom által kihalásztatnék.

Jobb, ha azon a téren maradunk, amelyen tényleg vagyunk: a polgári jogegyenlőség terén.

Ím ez egy második nagy érdek, mely közös mind a két féllel, mely az együttélésnek és fejlődésnek útját egyengeti mindnyájunk részére, s mely az óhajtott béke templomának egyik hatalmas alapkövét képezi.

Egyenlőség a terhekben, egyenlőség a jogokban. Polgárai között az állam ne tegyen különbséget; használjon egy és ugyanazon mértéket a román nyelvű polgárral szemben.

Ha e tekintetben igazolt sérelme van valakinek; szóljon és bizonyára meg fog hallgattatni. Ha meg nem hallgatná a hatóság, hát meghallgatja a magyar nemzet igazságos sajtója és igazságos közvéleménye. Hát szóljanak minél hangosabban.

Veszített-e pört el valaki, csak azért, mivel a román nyelvet beszéli? Veszette-e el szabadságát valaki csak azért, mivel román? El volt-e zárva valaki az érvényesüléstől mint iparos, mint földművelő, mint kereskedő, mint ügyvéd, mint hivatalnok csak azért mert román?

Itt vannak dr. Schulek, dr. Lindner, dr. Meltzl, dr. Brandt – kik a tudományegyetem díszzeit képezik. Mindnyájan szászok. De mindnyájan tudós és érdemekben gazdag férfiak. A fajkülönbség nem tette lehetetlenné a tanári tanzsék elnyerését. Nem tenné lehetetlenné a román tudósokra nézve sem. Csak neveljenek tudósokat. Azért mivel román, bizonyára nem lesz senki elől elzárva az egyetemi katedra, ha megvan a kellő minősítvény; de csak azért mivel román, ne reméljen senki magas és nem magas alkalmazást kellő kvalifikáció nélkül.

II.

A román nyelvű időszaki sajtó rosszul teszi, hogy rólunk magyarokról, mindig csak gyűlölet hangján beszél. E hang azt bizonyítja, hogy ama sajtó élén éretlen fiúk működnek, kiknek nincs tudomásuk egyfelől saját hivatásukról, másfelől a magyarok politikai helyzetéről. Ha a román értelmiség egyszer valamikor jól számot vet saját állapotával és azon jövővel, melyet a történelmi fejlődésnek vaskényszere hazánk számára kijelöl: észre fogja venni, hogy meggondolatlanul adott hitelt a román nyelvű politikai hírlapoknak.

A gyűlölet csak arra való, hogy egymástól elidegenedjünk, hogy egymás iránt bizalmatlankodjunk, hogy egymás kárára dolgozzunk, hogy előkészüljünk egyik a másik felfalására. Olvasva a francia vagy a német sajtót: azt találjuk, hogy e két nagy nemzet gyűlölete egymás iránt állandóan ébren tartatik és minden kigondolható eszközzel fokoztatik. Miért? Mivel revansra készül az egyik, s mivel szerzett jogokat és szerzett birtokokat félt a másik. Ott tehát a sajtó, az iskola, a társadalom egy világháborúra készíti elő az államot, s ezen előkészületnek izgalma és láza nyilvánul a gyűlölködésben. Ott tehát megvan a gyűlölködés magyarázata.

De magyarázza meg nekem valaki a román sajtó gyűlölet szításának komoly indokát; és magyarázza meg az egyszer lángra kapott gyűlölet komoly célját.

Hiszi-e, gondolja-e a román sajtó egy román birodalom lehetőségét a Tisza-Pruth-Duna és a Fekete tenger által határolva? Gondolt-e arra, hogy ehhez a világtörténelmi átalakuláshoz egy, hatalmas trónnak összeomlása s ezeréves államnak szétdarabolása szükséges? És föltéve a lehetetlent, föltéve, hogy a Habsburg trón összeomlik s Magyarország földarabolatik csak azért, hogy a román álmadozók beteges képzelődésben megfogant Dákorumánia létesíttessék: hiszi-e, hiheti-e a román sajtó, hogy ez az új állam, annak a feladatnak, mely Kelet és Nyugat határvonalán most az Osztrák-Magyar Monarchiára háramlik, úgy megtudna felelni, amiként azt Európa szabadságának és civilizációjának érdekei megkívánják?

A tagadó választ maga a román sajtó megadta nem egyszer, de százszor. A dákorumán törekvéseket mindig tagadták és tagadják. Ilyen törekvés tehát nem létezik. Jól van.

De hát akkor mit jelent a gyűlölet örökös szítása? Mert ha harcra készülnek; ha abban látnak jövőt, hogy – midőn egy óriási mérkőzésben a monarchiának minden ereje s hazánknak minden erőforrása igénybe lesz véve, hogy akkor egy belforradalommal siessenek az állambomlás veszélyeit nyakunkra hozni – mondom, ha ebben az ocsmány árulásban látnak jövőt a maguk számára, akkor érthető, kimagyarázható abbéli eljárásuk, hogy népükkel mindent meggyűlöltetni kívánnak, ami magyar. Ám, ők mondják, hogy ilyen célzatuk nincs. Helyes. És bizonyára sokkal helyesebb reájuk, mint reánk nézve. De hát így aztán mi céljuk van a gyűlölködéssel?

Mert ha nem akarnak elszakadni, ha nem akarják Magyarországnak egy szép darabját Romániához csatolni: hát akkor itt kell maradniok abban az országos keretben, amelyben élnek. És ha itt maradnak, hát idevaló polgári kötelességeket kell teljesíteniök. Ha itt maradnak, ezt a hazát kell a magukénak ismerniök. Ha itt maradnak velünk, magyarokkal kell megélniök. Márpedig itt maradnak. Maguk is azt vallják, hogy itt maradnak. Ha nem ezt

vallanak, úgy is itt maradnának. Ha el akarnának szakadni, akkor is csak itt maradnának. Mert vannak kötelekek, melyek nem bonthatók föl, és mert az országrészeket nem célnával szokás az országtestről lemetszeni, mint egy darab puliszkát, hanem éles karddal. Már pedig az olyan kard, mely Magyarországot a Tiszánál végig metszhetné, nem terem meg Romániában.

Nagy államátalakulások esélyeihez ne kössék tehát a románok reményeiket. Ők maguk is azt mondják, hogy nem kötik. Úgy hát hagyjanak is fel a gyűlölködés hangjával, s ehelyett az együttmaradásnak és együttlésnek feltételeit igyekezzenek kutatni.

Minket magyarokat e föld színéről egyhamar elpusztítani nem lehet. A románokat sem lehet. Akár akarjuk, akár nem, együtt, egymás mellett, egymás támogatásával kell megélnünk. Az együttléshez béke szükséges. Úgy de a román sajtó a háború állapotát hirdeti. Ez így nincs jól. Mert a románok érzületét, hazafiságát, s az intézményekhez való ragaszkodását, ennél fogva politikai megbízhatóságát sajtójukból ítéli meg mindenki, mert a sajtót a maga összességében, a közvélemény orgánumának szokás tekinteni. Már most, a román sajtó gyakran panaszkodik, hogy a közhivatali állások el vannak zárva a románok elől. Én ezt nem hiszem. Konkrét esetet erről nem tudok. De ha úgy van: ez idők szerint indokolva van. Mert a román értelmiség felfogását, aspirációit, érzelmeit az általa olvasott sajtó útján ismeri a kormány, s esztelen volna minden állam, ha politikailag megbízhatatlan egyénekre ruházná hatalmát. Én elhiszem, hogy a románok között számos érdek várja a kielégítést. De azt is tudom, hogy az olyan érdek, melyet a gyűlölködő ellenség támaszt és nem a megbízható jó barát, soha sem jogos érdek.

Ott végzem, ahol kezdettem.

Állami és társadalmi szükség, hogy egymást megértsük, s hogy Magyarország kebelén testvéries érzelemben összeforjunk. Ez az állapot jó lenne a magyaroknak, de még nagyobb hasznára válnék a románoknak.

Érdemes efölött gondolkozni.

Oláh világ

Hírlapi közleményekből az oláh kérdést megismerni nem lehet. Amit oláh polgártársaim úgy saját lapjaikban, mint a külföldi sajtóban világgá bocsájtanak: annak rendesen se füle, se farka. A legtöbb közlemény politikai tartalom nélkül való üres handa-banda, megspékelve szemenszedett hazugságokkal. Íme:

Magyarországon szabad sajtó van, de ez az intézmény csak arra használtatik, hogy az oláhok szava elnémíttassék.

Az oláh ember sehol soha nem kap igazságot, sem a közigazgatásnál, sem a bíróságoknál.

A birtokelrendezési eljárás azt jelenti, hogy a törvényszékek elveszik az oláhnak sok százados keresményét, s átadják a magyaroknak.

Az oláh mindig készen lehet arra, hogy tulajdonjogát valamelyik bíróság kétségessé teszi.

Az oláh iskolák immár nem lehetnek a művelődés tényezői, mert idejüket az egészen idegen magyar nyelv kényszer tanítása foglalja el.

A jobbágságot 1848-iki véres harcok következtében a császári ház törülte el.

Az oláhot börtönbe hurcolják, ha helyteleníti a Kossuth-kultuszt.

Az oláh gyermeket anyjuknak emlőjéről szakítja le a kisdedóvási törvény, hogy erőszakkal magyarrá tehesse.

A 26 év óta tartó fajuralom erőlködései bizonyítják, hogy a magyar faj képtelen az országot vezetni, mert egyáltalán képtelen a művelődésre.

Erőszakkal el van nyomva az oláhnak nyelve, mesterséggel korrumpálva van egyháza, természetes hivatásából ki van forgatva iskolája.

Ilyenszerű sérelmeket szednek oláh polgártársaink hírlapi Utániakba, hogy rokonszenvet ébresszenek néhány hígbab agyvelejű külföldi zsurnalisztában, s hogy idebenn és Romániában mesterségesen szítsák a gyűlölködés tüzet a félrevezetett nőkben és a félművelt ifjúságban.

A litániához sorakozik rendesen a következő összehasonlítás:

A magyar itt a hazában csak bitorló; de az oláhnak jogait ezer esztendőnek dicső múltja szentesíti. A magyar jövevény; az oláh őslakó. A magyar turáni faj, mely képtelen az európai műveltség keretébe illeszkedni; az oláh árja faj, mely közreműködött az emberi civilizáció megalkotásában. A magyar lázongó, hűtelen, megbízhatatlan, tunya keleti faj; az oláh dinasztikus, hű, munkás, megbízható alattvaló.

És így tovább.

Látható, hogy remekelnek a hazudozásban. Olvasóik iránt még annyi tekintettel sincsenek, hogy ne egy szusz alatt írjanak ilyen dolgokat azzal együtt, hogy a sajtószabadság intézménye ő reájuk nincsen kiterjesztve.

Az öreg Mitru, vagy Györgye, vagy Kosztán, ki még mindig abban a házban lakik, azt a kertet ássa, azt a földet szántja, amelyben felszabadult; aki még emlékszik a volt földesúrra, és tudja, hogy annak a falunak minden háza, minden kertje, minden földje azé a magyar földesúré volt, s hogy mindezt ingyen kapta meg pör és vérontás nélkül, ő is, a bátyja is, a sógora is, a komája is, együtt, valamennyien, az egész falu...no hát ez az öreg Mitru, aki egy árva szót sem tud magyarul, de nem tud a fia sem, sőt, az unokája sem, és nem is érzi ennek szükségét, mert a jegyző, a szolgabíró, a járásbíró, a nyilvántartó, az adószedő, a végrehajtó, az útmester, a mérnök, a tagosító bíró és mindazok, kikkel ő hivatalosan érintkezhetnek, éppen úgy tudnak oláhhul, mint ő...hát mondom, hogy az öreg Mitru igen nagy szemeket meresztene, ha valaki azt mondaná neki, hogy az oláhok földjét elvették a magyarok számára; vagy azt, hogy gyermekeit megtanították magyarul, vagy azt, hogy neki hiában van igazsága, mert ő úgy sem tudja ezt a magyar tisztviselőknek elmondani, vagy azt, hogy az ő temploma, iskolája meg van a magyarok által támadva... Minderre az öreg Mitru igen nagy szemeket meresztene, s abban a szent hitben, hogy az, aki neki ilyeneket mond, sült bolond, keresztet vetne magára, s istennek kegyelmét kérné a szegény örült lelki üdvösségéért.

Ez a hazudozás minket bosszanthat, a jámbor oláh nőket megtévesztheti, a lánglelkű oláh tanuló ifjúságot elbutíthatja, a vékony sütetű külföldi hírlapírót félrevezetheti: de az oláh kérdésnek sem magvát, sem alkotórészét nem képezi. Ez a hazudozás a kérdésnek még csak nem is szimptomája; ez csak hangulatkeltés, mint a pléhmenydörgés a vidéki színpadon.

Az oláhoknak van egy programjuk, jó fokos könyv, 1881-ből és van egy memorandumuk 1892-ből. Az elsőt Európa népeihez intézték, a másodikat I. Ferenc József császár és királyhoz. Ezen okiratok már nemcsak hazug sérelmekről beszélnek, hanem vélt jogokról és formulázott követelésekről is. Egyfelől tehát ezen okmányok gondos átolvasása, másfelől az oláh mozgalmak állandó megfigyelése ad kulcsot az oláh kérdés megértéséhez.

Okoskodásukat a következő statisztikai gerincre építik. A szorosan vett Magyarország 13 millió lelket számlál. Tehát a lakosság negyedrésze oláh. Miután a népességnek e negyedrésze jóformán egy tömegben lakik a keleti Kárpátoktól a Tisza bal partjáig, s miután ennek a népnek külön történelmi fejlődése, külön vallása, külön szokásjoga, külön nyelve, külön faji sajátága, külön temperamentuma, külön műveltsége és külön erkölcsi világa van: ennélfogva joggal megilleti őt külön terület, külön szervezet, külön igazgatás, külön jogszolgáltatás, vagyis egy külön konstitúció oláh nemzeti alapokon. A miként van a horvátoknak külön tartományuk autonómiával, akként legyen az oláhoknak külön tartományuk autonómiával.

E tartomány számára nem kevesebb, mint 134.630 négyszög kméter földet kívánnak a maguk részére lefoglalni. És amilyen szerények a föld kiterjedésének meghatározásában, éppen olyan szerényül állapítják meg a kormány leendő jogkörét is.

Mindenekelőtt merőben eltörlendőnek vélik a dualizmusra fektetett államalakulást, mert ez szerintük hegemoniát biztosít itthon a magyaroknak; és eltörlendőnek vélik az Unió-törvényt, mert ez, szerintük az oláh nemzetet történelmi jogaitól fosztotta meg.

E két alaptörvény eltörlésével egyidejűleg visszaállítandónak tartják az 1863–65-iki állapotot, tehát az erdélyi Nagyfejedelemséget, kibővítve a Tisza bal partjáig. A Nagyfejedelemség autonóm köréhez tartoznának a justícia, az adminisztráció, a kultusz és a tanügy ügy törvényhozásilag, mint igazgatásilag.

Ez a Nagyfejedelemség nem Magyarországnak lenne tartománya, mert a magyarok jelenlegi uralma úgysis csak átmeneti természetű, hanem az összbirodalomnak lenne kiegészítő része és a bécsi rájkszrátban képviseltetné magát a közös ügyek tekintetében.

Ilyen a komoly oláhok komoly aspirációja. Sehol így formulázva, meg nem kapjuk ezt. De szétszórva, okoskodásaiknak rendjéből, érveléseiknek sorozatából, törekvéseik láncolatából mindez megdönthetlenül kitűnik.

Ilyenformán az oláh kérdés immár nem kulturái, nem etnikus, nem igazgatási, nem gazdasági kérdés, ámbár abba ezek az elemek is belevegyülnek; hanem elsősorban és mindenekfölött hatalmi kérdés.

Ők új hazát akarnak, hogy aztán egyesíthessék azt a hegyentúli hazával. Magyarország testéből ki akarnak egy negyedrészt szakítani. Egy évezredes államalakulást meg akarnak dönteni. Egy egységes országot fel akarnak darabolni. Alkotmányunkat szét akarják marcangolni.

Ennyi mindössze, amit oláh polgártársaink akarnak.

Oláh kérdés

A magyarság azt hiszi, hogy az oláhokat polgári jogokkal ki lehet elégíteni, és csodálkozik azon, hogy mikor hazánkban a jogegyenlőség megvan, s mikor a magyar ember abszolúte nem részesül az állam részéről más elbánásban, mint az oláh ember, hogy akkor az oláhok mégis izgatnak, szervezkednek, panaszkodnak s koholt sérelmeikkel eltöltik a művelt világot.

De hiszen az izgatás, a szervezkedés, a passzivitás nem azért van, mintha az oláhoknak a polgárjogok tekintetében követelése és valódi sérelmeik volnának. Ők nem polgárjogot kívánnak, hanem nemzeti jogokat. Azt akarják, hogy az oláh nyelvet beszélő tömeg konstituált néppé, vagyis politikai nemzetté alakuljon át. Nekik külön territórium kell, külön törvényekkel.

Az egyéni életnek mindazon áldásait, melyeket a magyar alkotmány a jogegyenlőség által a demokratikus intézmények által, a lelkiismereti szabadság által, a politikai, közigazgatási és egyházi autonómia által, a sajtószabadság által, a forgalomnak, iparnak, tanulásnak, jogkeresésnek szabadsága által nyújt egyformán mindenkinek, minden időben, nem téve különbséget fajban és vallásban, az egyéni és társulati életnek ezt a nagy jótéteményét ők számba sem veszik. Hiszen az életnek ezen jótéteményeiben Schmerling alatt nem részesültek, mert akkor nem volt meg a kormányzásban a felelősség elve, a hírlapbélyeg terhe fennállott, az irodalomra sajtócenzúra nehezedett, a közigazgatási tisztviselőket nem választották, a céhrendszer virágzott, egyszóval az egyéni élet számos béklyót viselt, melytől ma meg van szabadulva; és mégis visszasóvárogják a provizórium időszakát, holott nyelvük iskolai használatában sem volt előnyösebb a helyzet, mint most, mert az állami akadémiának és középiskoláknak német tannyelve volt, s ez idegenebb kell, hogy reájuk nézve legyen, mint azon magyarok nyelve, kikkel jóban-rosszban mégiscsak századok óta laknak egy hazát.

Hanem hát a német nyelvet nemcsak megtűrték, de szorgalmasan tanulták is panasz nélkül. És tűrték panasz nélkül az egyéni szabadság hiányait és a forgalmi életnek számos korlátját, tűrték panasz nélkül, sőt, közreműködtek arra, hogy hazánk alárendelt alkotó része legyen a Bécsből kormányozott összbirodalomnak. E hazának függetlenségéért, tehát, az ország legelementárisabb jogának kivívásáért egy árva szót soha nem emeltek. Magyarország e fiai készséggel voltak az idegen osztrák uralom alattvalói, de saját hazájuk alattvalói nem kívánnak lenni.

Miért?

Mivel az akkori félszeg és csonka alkotmányosdi játékból az akkori Erdély autonómiájával, kifejtteni remélt egy oláh nemzeti individualitást. A szebeni skupstinában oláhhul beszélt az oláh, s határozatait naplójuk, jegyzőkönyvük és úgynevezett törvényeik oláh nyelven is szerkesztettek. Akkor az erdélyi magyarság volt passzivitásban, így aztán a domináló elemet az oláh alkotta s a bécsi rájkszrártban úgy jelentek meg az oláhok, mint nemzet a többi nemzetek között.

Ez az állapot két évig tartott. Azután erre is, egyébre is fátyolt borított úgy a fejedelem, mint Magyarország. De az oláhok nem feledik ezt a pünkösdi királyságot, és nemzeti jogaikat innen származtatják. Az nekik mindegy, hogy ezzel a két esztendővel szemben áll az egységes magyar államnak ezer éves története; az is közömbös előttük, hogy az a történelem, amire ők hivatkoznak, sohasem történt meg. Mindegy. Ők keresik a hatásnak eszközeit és ott veszik, ahol találják. Minden tizedik szavuk a román nemzet ezredéves múltja. Éppen úgy tudják mint más, hogy román nemzet – vagyis egy oláhhul beszélő faj, mely intézmények által nemzetté lett volna konstituálva, – itt e hazában sohasem létezett. De azért mondják, állítják, hirdetik s ekként fiaikkal, leányaikkal el is hitetik.

Elképzelhető-e, egy nemzet ország nélkül, városok községek nélkül, szervezet nélkül, törvények nélkül, államfő nélkül, közhivatalok nélkül? Nos, hát mutassák föl már egyszer azon törvényeket, azon intézményeket, azon állami és községi szervezetet, melyeket az oláh nemzet egy évezred alatt létrehozott! Hanem azért, ők mégis az ezredéves nemzeti múltra hivatkoznak, mert törekvésüket történelmi jogokkal is igazolni szeretnék.

Így gondolkodnak: ami ma mese, az holnap már hit, holnapután hagyomány, s azután história. Utoljára is, a múlt idők elhitett eseményeinek éppen annyi nemzetképző hatása van, mint a valódi eseményeknek. Sőt, a jól

megcsinált eseménynek több a hatása, mint a rosszul megtörtént eseménynek. Ennélfogva csinálnak históriát és úgy találják, hogy az igen könnyen megy, mert, a nehézkes okmánykutatást a könnyű fantáziával pótolják.

Így jutnak történelemhez. Erre a történelemre aztán fölépítik a maguk tetszés szerinti jogrendjét. Ifjaik nagy része már olyan nevelést kapott, hogy szentül hisznek az oláh közjogi követelések alaposágában; és igen komoly meggyőződést táplálnak az iránt, hogy az a föld, amely a gyergyói havasok és a Tisza bal partja között elterül, úgy történelmileg, mint jogilag, úgy politikai, mint kulturai szempontból az oláhokot illeti. Nem egyénekenként ám, holmi felosztás révén; hanem úgy illeti őket, mint olyan nemzetet, mely ezen a területen, mint geográfiai és politikai egységen, a maga számbeli és fajbéli felelősségével, széles hatáskörű autonómiával jogosított a kormányzásra a Habsburg-sceptrum¹⁵⁵ és az összmonarchia fenhatósága alatt.

Ezen céljuk követésében szívósak és eszközeik megválasztásában öntudatosak, csak olvasni kell irataikat. Nekik nem jó főispán kell, hanem oláh főispán; nem igazságos bírót követelnek, hanem oláh bírót; nem pontos és becsületes tisztviselőt, hanem oláh tisztviselőt. Nem arra néznek, hogy olcsó pénzt kapjon népük, hanem hogy oláh pénzt kapjon. A fő kellék mindenben és mindenütt az oláhság.

Ami pedig magyar: az részükről a legfőbb gyűlölet tárgya. Még ott is, hol magyar és oláh vegyesen lakik, sőt, ott is, hol – mint Kolozsváron – a magyarság mellett elenyésző kicsiny számban laknak az oláhok, teljesen izolálva élnek a magyaroktól, a társas érintkezéstől mereven tartózkodnak; soha egy közmulatságban meg nem jelennek (holott a magyarok az úgynevezett „román bálókra” eljártak), soha színházban nem láthatók, külön kaszinót tartanak, soha egy magyar könyvet nem olvasnak, a magyar kultúrának egyetlen ágáról sem vesznek tudomást, mert attól, hogy a magyar tudomány, művészet, irodalom a maga természetes hatását gyakorolja, óvatosan tartózkodnak.

Ilyen a helyzet. Hírlapi cikkekkkel, békéltető beszédekkel, jóindulatú felvilágosításokkal ezt a kérdést megoldani nem lehet. Nem elégületlenségről van itt szó, mely szanálható volna, hanem törekvésekről, melyek csak a magyar állam egységének megbontásával volnának kielégíthetők.

Az államegység megbontására Magyarország nem hajlandó. Viszont az oláhság nem akar megnyugodni az állam egységes szervezetében. Nekünk életkérdés, hogy egységes országunk legyen. Ők életkérdés gyanánt állították fel, hogy kiszakítsanak egy darabot országunk testéből.

Így tehát az ellentét nem kiegyenlíthető. Ügyeskedéssel lehet kitalálni modus vivendiket¹⁵⁶, de – vagy hazafias útra térnek az oláhok, vagy előbb-utóbb úgy dől el a kérdés, amiként hatalmi kérdéseket egyáltalában eldönteni szoktak.

Az oláhok is tudják ezt, éppen mint mi. Az oláhok támaszkodnak saját akaratukra, és a felkorbácsolt gyűlöletre, melyet irántunk éreznek, továbbá Romániára és - Bécsre. Mi is támaszkodunk önmagunkra, a papíron levő magyar hadseregre, és szintén – Bécsre.

155 kormánypálca, jogar

156 ellentétes tényezőket egybehangoló megoldásokat

Erdély

Mondok egy okos szót az erdélyrészi képviselőknek. De nem az ellenzéken lévőeknek; mert ezek okos szóra tudvalevőleg úgy sem hallgatnak, különben is nyilvánvaló lévén, hogy valamennyien okosság nélkül szűkölködő emberek. Tehát a kormánypárton levő erdélyrészi képviselőkhez szólok.

Legyenek szívesek és ránduljanak le községeikbe ma este a kilenc órai vonattal. Üljenek otthon holnap estig, s akkor üljenek vonatra, hogy hétfőn megint itt legyenek. De jól vigyázzanak ám, nehogy a hétfői szavazásról lekéssenek.

Ilyenformán mindenki a maga községében töltheti a szent vasárnapot. Egyet kikötök. Neumann és Jellinek kollegák, valamint Gajary és Mikszáth szintén utazzanak le, mert könnyen megtörténhetik hogyha ilyen objektív tanúk nincsenek, illetékes helyen, nem sok hitelt adnak az elfogult bennszülöttek információjának.

Ezt a vasárnapot használják fel arra, hogy érintkezzenek a pópával, a dászkállal, a napszámossal, a gazdákkal, a béresekkel és a korcsmárossal. Bizalmas és jóindulatú érintkezést óhajtok, ami egyiknek sem fog nehezeére esni, mert az erdélyrészi nemesi családokban hagyományos szokás a néppel jól, igazságosan és humánusan bánni.

Azt, amit ekként tapasztalni fognak, szedjék rendbe s átalakulva küldöttséggé, mondják el majd hétfőn a belügyminiszternek.

Ennyiből áll az én kérésem, s ha meg fogják hallgatni: nem tesznek vele semmi kárt a kötelező polgári házasságban, úgy hiszem, – mert ha igen, úgy inkább hagyják annyiban a dolgot; de ha gondolják, hogy ezzel nem ártanak a reformnak, akkor mégis csak tegyék meg, mert azon magyarok biztosságának, kik szétszórtan élnek az oláh falukban, bizonyára hasznára lesznek.

Mikor tapasztalataikat összegyűjtötték, akkor majd jó lesz egy kevés ideig tanácskozni is afölött, hogy a belügyminiszternek nemcsak felvilágosítást nyújtsanak, hanem jól megfontolt véleményt is a tennivalók iránt.

Az óvatosságot azonban nem tudom eléggé figyelmükbe ajánlani, nehogy a kormány érzékenysége provokáltassék. Gondolják meg azon nagy és óriási feladatokat, melyek a kormány figyelmét lekötve tartják.

A miniszterelnökre e pillanatban az a súlyos feladat nehezedik, hogy keresgélje azon kiváló érdemeket, melyeket egyik-másik gazdag család feje azért követett el, hogy báróvá, vagy gróffá neveztessek ki főrendi jogosultsággal. Az érdem nagyon sok; a numerus csekély. A kormányelnök gondja megható. Úgy van vele, mint Danton, kinek nem volt annyi éjszakája, mint ahány jó honleányt ismert.

A belügyminiszter gondja nem csekélyebb. Még mindig vannak hírlapok, melyek nem adták el politikai meggyőződésüket. Nagy körültekintéssel kell tehát kerestetni azon réseket, hol legkönnyebben hozzáférhető valamelyik újságnak a becsülete. Nagyon el van foglalva a kegyelmes úr. A Brandenburgok és Weisenbacherek drága idejének legnagyobb részét igénybe veszik.

Ilyen körülmények között ne várjanak az erdélyrészi képviselők a kormánytól lehetetlenséget. Látható, hogy nincsen ideje erdélyi lappáliákkal foglalkozni. De a képviselő uraknak legyen erre egy kis idejük; ha egyébert nem: legalább az illendőségnek okából.

Szerzett tapasztalataik nyomán gyűljenek össze és tanácskozzanak. Csak el ne mellőzzék az istenért az erdélyi politika jelszavait, a székely furfangot, a vármegyei praktikát és a királyföldi prudenciát. Ennélfogva kezdjék a munkát azon, hogy az ellenzéken levő erdélyi képviselőket a világerít se hívják meg tanácsukba. Eszerint proskripció alá kell vetni három Bethlent – Gábort, Bálintot, Gergelyt, három Ugront – Gábort, Ákost Zoltánt, továbbá Kovács Albertet, Deésy Zoltánt, Issekutz Viktort, Tibád Antalt, László Mihályt, Hoitsy Pált, Bartha Miklóst, Molnár Józsefet, Molnár Józsiást, Györffy Gyulát és Szacs vay Sándort. Ezeket kihagyva a tanácsból, a mozgalom kevésbé lesz gyánús, ő excellenciájuk előtt. Ez lesz az első okos lépés.

Második okos lépésnek azt ajánlom, hogy tegyék lehetővé Szolnok-Doboka vármegye alispánjának a kihallgatását. Ő majd megnyugtítja miniszteri főnökét, mert róla tudva van, hogy amit a bűvárkodó szelleme a leveles ládák régi okmányaiában föl nem fedezett, az órea nézve nem is létezik. Előtte az oláh rágalom a külföldi sajtóban, az oláh támadás a Memorandumban és a Replikában, az oláh fészkelődés minden községben, a népnek teljes el-

vakítása és fanatizálása – egyszerűen nem létezik, mert ő erről sem Porfirogenetában, sem a Tormák és Betegnek levelei között egyetlen megbízható pecsétes adatra nem akadt.

A harmadik okos lépés lenne forszírozni a Jekelfalusi úr kihallgatását. Ez a kiváló úr csak az imént járt Kolozsváron. Ebben a színültig magyar városban két napot töltött. Senki hát nem ismerheti az oláh kérdés velejét, célját, kiterjedését és eszközeit úgy, amiként ő.

Egy haszontalan kis történelmi probléma előtt áll a mai magyar állam. Arról van szó – s ezt jól meg kell jegyezni, hogy kié legyen Erdély? Ezt mi s velünk együtt hazánk törvényei eldöntöttnek tekintik. De a szomszéd Románia, melyből önálló királyságot csinált a mi diplomáciai bölcsességünk, holott tudom, hogy III. Napóleon által a szultán beleegyezésével, 1808-ban fel volt ajánlva az Osztrák és Ogyar Monarchiának Moldva és Oláhország birtokba vétele, – mondom, a szomszéd Románia s vele együtt idehaza két és fél millió oláh nem tekinti eldöntött kérdésnek azt, hogy kié legyen Erdély. Nohát senki sem alkalmasabb Jekelfalusynál, hogy irányadó befolyást gyakoroljon ezen kis történelmi probléma megoldása körül.

Ha ezen okos lépéseket megtették, – de ismételve kérem, jól vigyázzanak, nehogy a kormány érzékenységét, akár elejtett tekintettel, akár szemrehányásnak vehető hangsúlyozással érinteni merészeljék, – akkor nézzenek körül Erdélyben, hogy ki az, akinek az oláh kérdésben megállapodott nézetei, tervei, céljai és ismeretei vannak. Ki az, aki jellemben szilárd, tetteiben öntudatos, az igazgatásban járatos, elhatározásaiban óvatos, véleményében és tetteiben igazságos?

Mikor egy ilyen férfiúra akadtak, annak nevét gondosan titkolják el, mert ha őt találják ajánlatba hozni a végből, hogy a helyzetnek megfelelő rendkívüli hatáskörrel kormányozza Erdélyt, bizonyosak lehetnek benne, hogy a kormány nem nevezi ki.

Ebből áll az én tanácsom.

Ön magyarországi?

Romániai lapoknak egy meg nem cáfolt híre szerint Károly román király így szólott Mangra Vazulhoz egy akadémiai ülésen történt bemutatás alkalmával:

„– Mondja meg a mártíroknak és a többi hősöknek, hogy őrizkedjenek a börtöntől. A börtön nem korcsma, ahol az emberek mulatnak. Nálunk bizony sokszor verést kapnak, egyik a hátára, másik a képére. Még a kínzás sem szokatlan. Aztán különösen tiszteljék és tartsák meg az ország törvényeit. Gyalázatos és alávaló ember az, aki hazáját idegenek előtt vádolja. Nemde, Mangra úr, ön magyarországi?

– Igen, Sire, ők magyarországiak.”

Teljesen és tökéletesen élvezik mindazon polgári jogokat, melyeket egy alkotmányosan fejlett ország lakosainak nyújtani tud. Oláh ember és magyar ember között törvényeink különbséget nem ismernek. Egyenlő kulcs szerint viseljük a közterheket; egyenlő feltételek mellett gyakoroljuk jogainkat.

De az oláhok nem mindig voltak magyarországiak és nem mindig voltak szabadok.

Mint pásztornép, apró kenéségek alatt szivárogtak be Magyarországra a Balkánról és az Al-Duna tájáról. Idejöttek, mert itt kész állami szervezetet kaptak és jobb megélhetési feltételekhez jutottak. Lassú, szórványos, majdnem észrevétlen volt ez a bevándorlás, mely a 12. században kezdődött és a juhos gazdák részéről még mai napig is tart.

Nem hódító fegyverrel jöttek, hanem koldusbottal. E honfoglalási folyamatban sohasem az ökleiket mutatták, hanem mindig a tenyerüket. Nem követeltek, csak kértek, igényük nem az volt, hogy polgárok, hanem csak az, hogy szolgák lehessenek.

Hanem szaporasággal áldotta meg őket a természet.

A tűz gyorsan harapódzik az őszi harasztban. Néhány pillanat alatt lángban áll a mező. A fecskefonal észrevétlenül terjed a lóherés táblán. De terjedése biztos, s pusztítása végzetes. Az oláhok nem úgy lepték el az országot, mint a futó tűz a mezőt, hanem miként a fecskefonal a lóherés táblát. Ahova eljutottak: ott a hazaszeretet életnedvei kiszáradtak.

Századokig, mint szolgák éltek Magyarországon. Nem valamennyien, mert aki nemességet kapott, szabaddá lett. Különség tehát régen sem volt a magyar és az oláh között, mert a különbséget a rendi szervezet nem fajok szerint állapította meg, hanem osztályok szerint. Végre 48-ban a magyar országgyűlés lerontotta a válaszfalakat. Az oláh jobbágy éppen úgy szabad polgár lett, mint a magyar jobbágy. A földet, mely birtokában volt, az oláh éppen úgy kapta tulajdonába, mint a magyar. A magyar jobbágyok igen sok helyen önmaguk fizették ki a föld váltásdíját a földesúrnak. Az oláh jobbágyok részére kivétel nélkül mindenütt Magyarország váltotta meg a földet.

Így bánt és így bánik a magyarok hazája az oláh nyelvű emberekkel. Hazát adott a hazátlanak; földet adott a birtoktalannak; házat adott a hajléktalannak; szabadságot adott a szolgának.

Az oláh ember, születik, él, meghal anélkül, hogy valaha érezte volna oláh voltának hátrányait. Oláhuul beszélnek vele a községben, a vármegyénél, a bíróságnál; vallását szabadon gyakorolja; iskolát állíthat, ahová tetszik; szokásai szerint élhet; megszokott viseletében járhat; papot, tanítót, jegyzőt, falubíró, képviselőt választ. Annyi közmunkát teljesít, mint más. Annyi pótadót fizet, mint más; akkor pöröl, amikor akar. Ügyvédje, szolgabírája, telekkönyvi nyilvántartója, járásbírója, közjegyzője, alispánja, árvaszéke, tanfelügyelője, mérnöke, körjegyzője, papja, munkaadója, boltosa, korcsmárosa, postahivatala, káplárja és őrmestere, adószedője és végrehajtója, a kataszteri és a tagosító komisszió, mind-mind oláhuul beszél vele. Fia stipendiumot kap a magyar iskolában és alkalmazást a magyar államnál. Egyetlen pálya sincsen előle elzárva. Műhelyt állíthat, gyárt építhet, bankot alapíthat. Lehet belőle táborszernagy, táncmester, kúriai bíró, börtönőr¹⁵⁷, miniszter, egyetemi tanár, hírlapíró tehetsége, munkássága és egyéni hajlamai szerint.

Ezt az állapotot az oláhok az elnyomatás állapotának nevezik és fölötte módon elégtelennek.

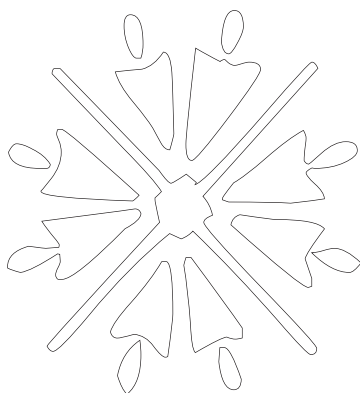
157 tőzsdei ügynök

Magyarországon nyert jogaikat, szabadságukat, vagyonukat, állásukat, befolyásukat és tudásukat arra használják fel, hogy ezt az országot kiemeljék ezredéves sarkaiból. Fel akarnák hazánkat darabolni. Gyermeküknek azt tanítják, hogy az a föld, melyet székelyek, szászok, magyarok, ruthének és oláhok laknak, a békási és gyimesi szorosoktól a Tiszáig az oláh „nemzet” külön tulajdona. Azt tanítják, hogy Kolozsvár, Szatmár, Debrecen, Nagyvárad, Arad, Temesvár oláh városok. Meséket gondolnak ki, a Sinkay- és Major-iskola nyomán s rásütik meséjükre a történelmi igazság bélyegét, hogy így követelésüknek jogosultságot, állításuknak hitelt szerezzenek. Úgy tesznek, mint a keleti parabola őrültje, aki felgyújtotta a közös házat csak azért, hogy kirabolhassa testvérét.

Bátorság a hadviselésben és bölcsesség a békének idejében: íme a tényezők, melyek a népeket arra segítették, hogy nemzetté szervezkedjenek és hazát alapítsanak. Az oláhok eltérnek ettől a történelmi hagyománytól. Ők Magyarország testének egy részét szőröstől-bőröstől egyszerűen át akarják lopni Romániába. Ám, nagy a fa és kicsiny a fejsze. Az államszerzés mesterségét nem Mercur gyakorolta, hanem Mars.

Vitatkozni az oláhokkal többé már nem lehet. Minden politikai iskolával szóba állhatunk, amíg az az egységes történelmi Magyarország kereteiben keresi eszméinek megvalósítását De aki Magyarország élete ellen kőszörűi gyilkos kését, azzal nem vitatkozunk, hanem kicsavarjuk éretlen kezéből a kést.

„Gyalázatos, alávaló ember az, aki hazáját idegenek előtt vádolja,” – mondotta Károly román király. Ez az ítélet azoknak szól, kik a külföldön szokták megrágalmazni hazánkat. Mit mondana Károly király azonban azokra, akik Magyarországot nemcsak rágalmazzák, de szét is akarják darabolni? Mit szólna ahhoz a kormányhoz, mely békességesen tűri ezt az aknamunkát? Van-e állam még valahol a föld kerekiségén, ahol tömegekben és nyilvánosan űzhetnék a hazaárulást?

A román „nemzet”

Magyarország területén román nemzet nincs. Ezen a szent területen a történelem csak a magyar nemzet emlékeit őrzi. A törvény csak magyar nemzetet ismer, az intézményeket csak a magyar nemzet alkotó keze hozta létre.

Igenis, vannak emberek, akik oláhul beszélnek, amint hogy sokan németül is, tótul is, szerbül is beszélnek, de nemzet csak egy van, a politikailag egységes magyar nemzet, melynek a magyar fajbéli polgárokkal teljesen egyenjogú tagjai az oláh-, tót-, német-, szerb-fajhoz tartozó egyének.

Így van ez beírva a közfelfogásba is, a törvénykönyvbe is. Így volt a múltban és így lesz a jövőben. Ezer esztendőnek fejlődése hozta létre ezt az állapotot. Államot e helyen emberemlékezet óta egy nép sem tudott alkotni, csak a magyar.

A rómaiak jól értették az államalkotás mesterségét, mégis csak 140 évig tudták kiállani ennek a földnek veszélyeit. A gótok, gepidák, longobárdok, hunnok, avarok, szarmaták jöttek és mentek, szerencsét próbáltak, de gyökeret nem tudtak verni. Miért? Azért, mert a keleti és a nyugati ellentétes szellem áradatának hullámai ezen a helyen csaptak össze. Aki ide telepedett, állandó zaklatásnak volt kitéve. Minden világhódítónak országútjába esett ez a föld. Minden nyugtalan nép felkereste vándorlás közben ezt a kövér országot, itt csak olyan népfajnak lehetett maradása, mely úgy harcolt, mintha mindig készen volna a halálra és úgy dolgozott, mintha örök életre számítana e földön. Ez a népfaj a magyar.

Amit más megcsinálni nem tudott, a magyar faj földrajzi területből országot, az itt lakó népekből nemzetet, a földből és az emberekből együttvéve államot alkotott.

A magyarokkal együtt ennek az országnak fia az oláh is, ennek a nemzetnek tagja az oláh is, ennek az államnak polgára az oláh is. Azonban nem nemzet. Mert a nemzet: politikai és földrajzi fogalom. Az oláhnak vannak fajbéli tulajdonságai és népszokásai. De nem nemzeti szervezete és külön territórium. Eddig sem volt; ezután sem lesz.

Oláh törvényhozást, oláh kormányzást, oláh igazgatást nem ismer a história ezen a területen. Egyetlen okmány sincs arról, hogy az oláh faj külön földet bírt volna, külön törvényt alkotott volna, külön kormányzásban részesült volna. Európa történelmi fejlődésében és közjogában ez a föld magyar földnek van felvéve, koronánk, mint magyar korona szerepel, háborúink és békekötéseink magyar háborúk és magyar békekötések valának. Ezen a földön a história más népeknek nem adott nevet, mint csak a magyarnak.

Ami ebben az országban jó és rossz van, az mind magyar alkotás. Magyar törvényhozás törte szét azon ósláv béklyókat, melyekben az oláh népfaj sínylődött. Magyar fejedelem fordította le a Bibliát oláh nyelvre, megvetvén alapját a faji kultúrának. Magyar szabadságszeretet szabadította fel az oláhokat a jobbágság igája alól. Magyar bölcsesség tette erőssé és egységessé a hazát az unió-törvény által. Magyar kar oltalmazta e hazában a népszabadság ügyét a jogtalanul betörő osztrák és orosz hatalom ellen. Magyar szellem hozta létre az önkormányzati intézményeket, a parlamenti rendszert, a kormányzat felelősségét, a polgárok jogegyenlőségét, a vallási türelmet, a sajtószabadságot. Azt, hogy itt nem az idegen osztrák uralkodik, hanem mi magunk valamennyien, az oláh nyelvű polgár éppen úgy, mint a magyar nyelvű polgár, azt a magyarok bátor küzdelmének és szívós kitartásának köszönhetjük.

Nincs nagyobb áldás, mint szabadnak lenni. És mi szabaddá tettük az oláh embert. Nincs megnyugtatóbb érzés, mint a meg nem háborítható tulajdonnak érzése. És mi az oláh embernek tulajdonába adtuk azt a birtokot, amit addig csak művelt. Nincs méltóságosabb állapot, mint az a tudat, hogy úgy beszélhetünk, amint akarunk, és úgy írhatunk, amint jónak látjuk. És mi, az oláh embernek szólás- és sajtószabadságot szereztünk. Az élet nehéz problémái között legnagyobb vigasztalás, ha tudjuk, hogy küzdelmi erélyünket nem sorvasztja el a mások kiváltsága. És mi jogegyenlőséget biztosítottunk az oláh ember számára.

Mit kívánunk ezért? Kívánjuk-e, hogy vallását elhagyja? Nem; hiszen egyházi önkormányzatot alkottunk számukra. Kívánjuk-e, hogy kultúrájában ne fejlődjék? Nem; hiszen annyi iskolát tart fenn, annyi lapot szerkeszt, annyi könyvet nyomtat, amennyit éppen akar. Kívánjuk-e, hogy faji sajátosságait, nyelvét megtagadja? Nem; hiszen külön törvények intézkednek nyelvének jogairól.

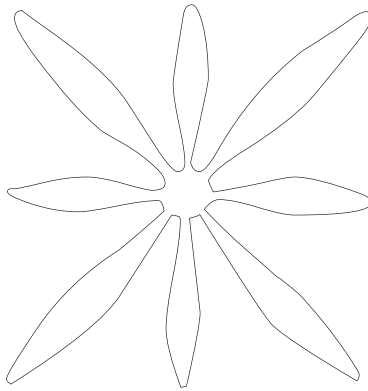
Mit kívánunk tehát?

Azt, hogy miután megosztottuk velük jogainkat, viszont osztozzanak velünk a kötelességekben is. Azt kívánjuk, hogy ragaszkodjanak ahhoz a földhöz, mely nekik is kenyeret ad, ahhoz a hazához, mely nekik is jogokat ad, ahhoz a nemzethez, mely kebelére ölelte őket, egyenlőséget és szabadságot adva nekik. Azt kívánjuk, hogy itt keresenek boldogulást, ne pedig egy idegen országban, hogy becsüljék meg az intézményeket és engedelmeskedjenek a törvényeknek; hogy munkálkodjanak a haza javán és ne a haza kárára. Ne ellenségek legyenek, hanem testvérek; ne a gyűlölet vezérelje, hanem a szeretet; ne hazaárulók legyenek, hanem hazafiak!

De ők nemzet akarnak lenni. Jól tudják, hogy ez a szó hazánk feldarabolását jelenti. Mindegy. A fajszeretet erősebb bennük, mint a hazaszeretet. Okos szóra nem hallgatnak, jó tanácsot el nem fogadnak. Nem a józan megfontolás vezérli őket, hanem a fanatizmus. A múltat nem ismerik, a jövővel nem számolnak. A viszony, melyet irányunkban táplálnak: gyűlölség, rágalmazás, átkozódás, szitok. Vakon, elkeseredve, szilaj dühvel rohannak az – örvény felé.

Egyet mégis meggondolhatnának. Azt, hogy ezt az országot mégsem abból a célból foglalta el és tartotta meg a magyar, hogy most, ezer évnek viszontagsága után megkínálja az oláhot. Akinek van bátorsága, hát jöjjön és vegye el. De adni, nem adjuk. Értik?

Ennyit láték szükségesnek elmondani abból a hangulatból, melyet bennem a balázsfalvi székfoglalás kelteti.

Passzivitás a millenniumon

Miután Lukaciú legyőzte Rómában a magyar kormányt, – ami Szabó püspökre kellemetlen, kormányunkra megaláztatás, ránk nézve szégyen – Bukarestbe ment, hogy ott ünnepeljék. Célja itt is sikerült. Románia fővárosa zászlódíszben fogadta a magyarfaló magyar honpolgárt. A kormánypárt klubja lobogókkal, fenyőágakkal, szőnyegekkel volt dekorálva. A katonai iskolák növendékei kivonultak, mert ott a katona nincsen elszakítva a nemzeti szellemtől. A nemzeti szellem pedig ez: üsd a magyart, szorítsd ki hazájából s foglald el Dáciát a Tiszáig. Tegnap még csak álom volt néhány nervózus idióta lelkében; ma már politikai program. A dolog persze nem fog olyan könnyen menni. Országrészek nem szoktak csak úgy maguktól leválni és ölle hullani, mint az őszi falevél. Hanem hát ők remélnék s reménységükre felépítik a célt is; talán még a tervet is. Mert éppen nem lehetetlen, hogy kész tervük is van, amit mi nem tudunk. Hiszen a külügy ránk nézve hatodik érzék; nincs hozzá szervünk.

Bármiként legyen, annyi bizonyos, hogy a magyarfalót Bukarestben ünnepelik. Ő pedig meglepő nyilatkozatokat tesz közzé. „Rómában győztem” – mondja fennhézva és nem ok nélkül, mert a lacfalusi plébánia visszaadott neki. „Pázmándyt csak kihasználtuk”, mondja tovább, anélkül, hogy bővebb felvilágosítással szolgálja. „Bánffynak nem megköszöntük a kegyelmezést, hanem elismerésünket fejeztük ki, hogy végrehajtotta a legfelsőbb elhatározást”. Ezt mondja. Arról hallgat, hogy a magyar kormányelnök vállal vajjon megveregették-e? Valószínűnek mutatja, hogy igen.

Mind ennél fontosabb, amit a millenniumról mond. „Nem megyünk oda, hanem visszavonulunk templomainkba és imádkozunk. A millenniumi ünnepekhez egyetlen románt sem engedünk.”

A gyűlölet, melyet irántunk az oláhok táplálnak és mesterségesen fokoznak, talán soha sem volt ilyen félre nem ismerhető formában proklamálva. Az a kijelentés azt tudatja, hogy az oláhokból teljesen kiveszett a velünk való közösség érzülete. Népiesen szólva: „nekünk Magyarország sem ingünk, sem gatyánk”. Ha az országnak tetszik, örvendezhet, de csak az oláhok nélkül; ha úgy tetszik, búsulhat, de csak az oláhok nélkül. Magyarország jóléte, dicsősége, hatalma, szenvedése, haladása, múltja, balsorsa nem érdekli ezt az oláhot.

Az alkotmányos életnek még most is – most, mikor a jogfosztás napirenden van, de – még most is számtalan előnye van. Az egyéni szabadságnak és a polgári jogegyenlőségnek áldásaitól még nem vagyunk megfosztva. Szabad a munka, szabad a szó, a gondolat, a lelkiismeret, az igazságnak keresése, a tehetségek érvényesülése, a tudásnak megszerzése, a vagyonnak felhalmozása, a piacnak forgalma. Az egyéni boldogulásnak egyetlen eszközétől sincs senki elzárva. Ezek kiváló előnyök, melyek nem mindig voltak meg itt, s nem mindenütt vannak meg. De nálunk megvannak. Mindenki számára megvannak. Úr, szolga, öreg, ifjú, magyar, oláh – valamennyi egyformán élvezheti e jogokat.

És élvezi is. Az oláh éppen úgy élvezi, mint a magyar. Sőt, nemcsak él vele, hanem vissza is él. A sajtó szabadságával visszaél, mert gyűlölségre izgat a fajok között és az állami lét alapjait támadja meg. Az egyesületi szabadsággal visszaél, mert komplottá szervezkedik az állami rend felforgatására. A forgalmi szabadsággal visszaél, mert pénzintézeteit nem gazdasági, hanem faji és politikai célok előmozdítására használja fel. Az iskolázás szabadságával visszaél, mert nem hazafiakat, hanem országbontó árulókat nevel.

Ilyen szabadságok mellett elnyomatásról panaszkodik az oláh. De mikor ő is, mi is, idegen uralom jármát viseltük s a szabadságnak minden áldása hiányzott, akkor nem panaszkodott az oláh, hanem békén tűrt és kezet fogott hazája elnyomójával. Mikor aztán kivíttuk a szabadságot s abban az oláhok éppen úgy részesítettük, mint magunkat: akkor ellenünk fordul s elnyomottnak hirdeti magát. Vajjon mikor szűnik meg a hazugságnak ez a vakmerő rendszere?

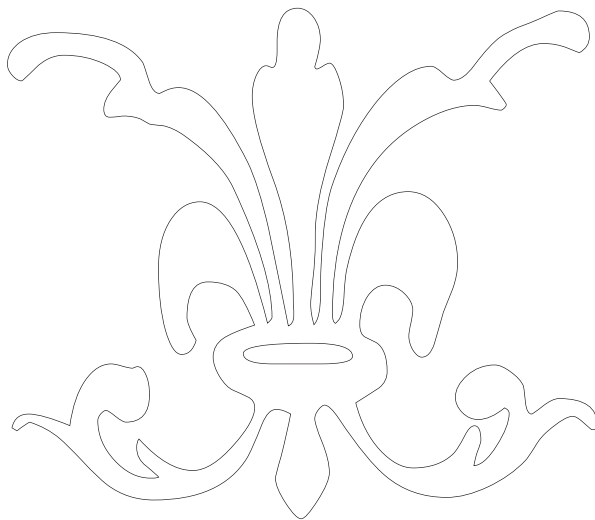
Tehát élvezik annak a szabadságnak, amely megvan, összes áldásait. De azzal az országgal, mely kebelére fogadta őket, a beszállingózott pásztorokat, s mely kebelén tartja őket, a hűtleneket, nem akarnak semmi közösséget érezni. Úgy tekintik Magyarországot, mint egykor a pretoriánusok a provinciákat. Ez az ország

nekik csak arra való, hogy kihasználják. Hivataloskodnak, ügyvédeskednek, kereskednek, paposkodnak, tanítóskodnak életfenntartásból.

Számszerint harmadfél millió ember íme, nem velünk él, hanem rajtunk. Nem fia a hazának, hanem ellensége. Nem arra igyekszik, hogy megerősítse ezt az országot, hanem arra, hogy meggyengítse. Nem az a kötelesség él benne, hogy megvédelmezze hazáját, hanem az, hogy előkészítse az idegen hódítás számára. És Bánffy Dezső, a híres magyar, ezt el tudja tűrni. Egy év óta kormányoz immár, s nem tett egyebet, mint növelte a haza ellenségeinek szarvait.

Nem az bánt minket, hogy tényleg nem jelenik meg az oláh a millenniumon. Mit is hozhatna ide? Múltját – ami nincs? Kultúráját – ami nincs? Szívét – mely nem dobog a hazáért? A bántalom a szándékban van, nem a tényben. Az indulatnak gonoszsága: ez sérti a magyar nemzetet.

Az oláhok távolmaradása a mi nagy ünnepünkön éppen úgy nem látszik meg, mint az a lyuk, melyet valaki a levegőn üt. Nélkülök nem leszünk kisebbek; velük nem lennénk nagyobbak. De szándékos elmaradásuk azt bizonyítja, hogy ők nem munkás tényezői az ország vérkeringésének, hanem rákfenés képletei. Nem polgárok, hanem ellenségek.

A németről

Sok hernyó van, de nem minden lény hernyó. Német is van elég; de mindannyian németek nem lehetünk. Ha mindenki német volna, mi lenne a híres kultúrmisszióval? Ez esetben a német azok közé a fölöslegessé vált organizmusok közé sorozódnék, melyek befejezték hivatásukat.

Jó volna, ha elméleteit a német nem mindig csak önmagából izzadná ki, hanem tekintetbe venné az életet is. Íme, kerek ezer év nyújt arról bizonytságot, hogy a Duna egész medencéjéből németet csinálni nem lehet. Miért nem nyugosznak meg ebben a történelmi valóságban?

Valami hiányzik a német jelleméből, – nem tudom mi – talán a szeretetreméltóság, talán a szerénység, talán a szellem, s emiatt Kelet felé nem tud tért hódítani. Orosz, oláh, bolgár, albán, szerb, bosnyák földön gyűlölet tárgya a német. Még ahol régen megtelepedett is és ahol körül volt bástyázva a kiváltságok védő falaival – miként az erdélyi részekben – még ott sem tudott gyarapodni s mióta szabadjára fejlődhetik más is körülötte, azóta rohamosan pusztul, miként télvíz idején a délszaki növényzet, ha lebontják körülötte és fölötte az üvegház védő szárnyait. A magyar városok jó nagy részét német települők építették. Gyermekkoromban Budapesten német szó nélkül megélni nem lehetett. Száz év előtt Kolozsvár jegyzőkönyveit németül írták. A szepességi városok olyan németek voltak, mint akár Nürnberg.

Mindez megváltozott. Pedig a bécsi rendszer kétszer tett egy század alatt erőszakos kísérletet nemcsak arra, hogy a meglévő németiséget fenntartsa, hanem arra is, hogy a magyar elemet elnémetesítse. Ehhez járul, hogy középiskoláinkban kötelező a német nyelv; hogy a zsidók egy része még ma is németül beszél a családban és a kereskedelmi érintkezésben; hogy a közös hadsereg hivatalos nyelve a német, és végre, hogy tűzhelyeink el vannak árasztva német nevelőnőkkel.

Az állapot még ma is az, hogy hazánkban sok olyan német, tót, oláh, szerb, cseh, lengyel intelligens ember van, aki egy betűt sem tud magyarul; de olyan intelligens ember talán egyetlen egy sincs, aki legalább valamit ne tudna németül. Lépten-nyomon találkozunk férfiakkal és nőkkel, kik a műveltség bizonyos magaslatán állanak, ha a német tudomány, irodalom, művészet jön szóba; de akik legnagyobb mértékben műveletlenek, mihelyt a magyar kultúrának bármelyik ága hozatik elé.

Mindennek dacára nem leszünk németek.

Ebből a tényből le kell vonni két tanulságot. Az első vonják le német szomszédjaink és hagyjanak föl azzal az oktalán buzgalommal, hogy minket germanizáljanak. A másodikat vonják le idehaza azok, akiket illet, és ne nehezsítsék meg a nemzet abbeli törekvését, hogy egészen magyar legyen a magyar hazában.

A dolgok természetes rendje az lett volna, hogy a német színészek visszautasítsanak minden meghívást. Hagytak volna nekünk békét. Ha misszió, amit végeznek: boldogítsák a saját hazájukat. Ha pedig komédia: gyönyörködtessék saját honfitársaikat. Végre, ha üzlet: sefteljenek otthon. A drámai színészet gyökere csak nemzeti talajból táplálkozhatik s lombja csak nemzeti levegőben élhet. A művészet ezen ága úgy össze van forrva a nemzeti nyelvvel és irodalommal, mint maga a költészet. Idegen talajba nem lehet ezt átültetni, mert életföltételeit ott nem kapja meg.

Már pedig a mi hazánk a német színészetre idegen talaj. Tudom, még mindig sokan vannak, kik szívesen hallgatják itthon a német szót; de éppen ezért – ha már ide jöttek a németek – meg kellett valamely úton akadályozni, hogy ide befészkeljék magukat. Elsősorban ez a magyar hatóságok kötelessége lett volna. A hírlapi fölszólalások mutatták, hogy a magyarul érző közönség megütközik ezen az invázió. A készülő demonstrációnak előleges hirdetése sem került ki a hatóság figyelmét. Egyfelől tehát a megütközés, másfelől a tüntetés kilátása bőséges indokot nyújtott arra, hogy a német előadás betiltassék. Mindenütt, ahol a hatóság nem zárkózik el attól az egészen magától értődő hivatástól, hogy vezérszerepet vigyen a nemzeti érzelmek terén, egy ilyen előadás be lett volna tiltva. De nálunk a hivatalos Magyarország vajmi ritkán érez együtt a nemzeti Magyarországgal.

Ha nem tette meg a hatóság, másvalakinek csak meg kellett akadályozni a német múzsa fészekrakását. Nem „rűpök hazafiság” volt ez, hanem természetes védelme az otthonnak. Olasz, francia, angol, spanyol társulattal

szemben nem lett volna jogosult ez az eljárás. De német társulattal szemben kötelességet teljesítettek a tüntetőik. Megmondom az okát.

Budapesten nagyterjedelmű vállalatok vannak németül beszélő és németül érző emberek kezében. Nagyra hízott cégek vannak, melyeknek tulajdonosai még csak nem is magyar honosok. A legmozgékonyabb, tehát hatásában igen intenzív munkaág, a nagykereskedelem, jóformán merőben német.

Számítsuk ehhez, hogy Budapesten minden negyedik ember zsidó. De még nem mindenik zsidó magyar. Azonban a vegyrokonság folyama megindult. Nem kételkedem, hogy szerencsés befejezést is nyer. A teljes beolvadás éppen úgy meglesz, miként a kunok, jászok, besenyők, bolgárok, örmények részéről. Ez a beolvadás a magyar nemzetre nézve a legfontosabb kérdések egyike. A folszívódás csak úgy lesz értékes, ha a nemzeti szokásnak, erkölcsnek, jellemnek, érzelemnek, tehát a múlt hagyományainak és a jövő reményeinek alaptónusa fönmarad.

Aki bármi okból akadályokat gördít ezen folyamat elé, bűnös. Ha csak mechanikai ragasztékról volna szó, mint ahogy Horvátország van hozzánk csatolva, nem volna nagy jelentősége az ügynek. De itt egy élő organizmus átoltása van folyamatban egy másik organizmusba. Itt a gondolatok, eszmék, vágyak, érzelmek, az összes tehetségek, összes indulatok és összes ösztönök parányainak kell egymáshoz sorakozni, egymásba olvadni, együtt működni és organikus egységgé alakulni.

Lassú, kényes, titokzatos munka ez, mely a népformációk teremtő műhelyében igen sok, meg nem fejtett erő hatása alatt megy végbe. Nálunk ez a munka megindult. Sokan nem látják; sokan azt hiszik, hogy már befejeződött. Csalódnak. Ma még csak azt mondhatjuk, hogy megindult. A zöm most van a való úton. Olyan a kép, mint egy folyamtorkolat. Az édes víz már benn van a tengerben, de színét és mivoltát megtartotta. Befejezést a mű csak akkor nyer, midőn minden csepp tengervízzé változik át.

Német színházat nyitni meg ezen zöm előtt annyi, mint gátat emelni a beolvadás természetes folyamának. Akár kapzsáságból, akár meggondolatlanságból történik, mindenképpen bűnös kéz műve. Aki lehetővé teszi itt a német kultúrát: szükségfelettivé teszi a magyart. Aki kaput tár a tétovázók előtt, hogy szellemük egy magasrendű táplálék által kielégítést nyerjen: háttérbe szorítja előttük a fejlődő, de még mindig szegényes magyar művészetet. Könnyen megfogamzik azoknál, akik még csak a való úton vannak, az a veszélyes kérdés, hogy miért legyenek magyarokká, mikor németek is maradhatnak?

Ezt a veszélyt ezúttal néhány hírlapíró hátrította el a főváros magyarosodó processzusáról. A magyar hatóság ezért megbüntette őket. Némely hírlap kollegiális módon lehordta őket rüppököknek. A bécsi zsurnalisztika szennyet okád feléjük.

Mindez ne zavarja meg hazafias, magyar lelkiismeretük nyugalmát. A láрма, mit az előadáson véghez vittek, a kapitóliumi szent ludak lármája volt. A közzétett névsorból látom, hogy többnyire zsidó fiúk vitték bőrüket a magyar kultúra védelmére. A meghurcolás és büntetés által átestek a magyar hazafiság kereszttségén. Isten áldja meg őket, hogy akkor is magyarok, mikor előnyösebb németnek lenni.

Nem esküszik

Olvasom, hogy valami Schuller nevű szász úr, miután félig-meddig kegyelemből, félig-meddig szavazattöbbséggel keresztül esett Marosvásárhelyen az ügyvédi vizsgán: megtagadta a szokásos és törvényes esküt, mivelhogy abban az eskümintában hűségi fogadalmat kellett volna letennie a magyar alkotmányra. Ennek következtében a vizsgáló bizottság nem szolgáltatta ki neki az ügyvédi oklevelet és fölterjesztette az ügyet az igazságügyminiszterhez.

Azok előtt, kiket a magyar államiság rendje, megszilárdulása, teljes kiépítése érdekel, nem szükséges ezt az esetet kiszínezni.

Pályát választva az ifjú, íme a jogtudománynak szenteli életét. Hivatást tűz tehát maga elé mindazon elvek, szabályok, törvények és intézmények megismerésére, megszeretésére és megvédésére, amelyek fönntartó, oltalmazó és fejlesztő tényezők gyanánt működnek az állam organizmusában. Ennek folytán életének vezérelve lesz – a jogrendet szolgálva – mindnyájunk foglalkozását, biztonságát, szabadságát, igazságát, rendjét, – vagyis a hazának összes nagy érdekeit szolgálni.

Mikor aztán megtanulta mindazt, amit a módszer avégből szabott ki, hogy a hazafiúi kötelességek és a jogvédő érzületek átszivárognak a vérkeringésbe; mikor már lelkének szükségképpen dogmává lett a jog uralma és a törvény szentsége; mikor kétely sem merülhet fel az iránt, hogy a hazát fönntartó intézmények szeretetteljes ápolása életösztönévé lett: íme ez az ifjú kijelenti, hogy nem tesz esküt a magyar alkotmányra; mintha mondaná, hogy előtte gyűlölet tárgya a forrás, ahonnan hazája az életnedveket meríti, s hogy neki nem becses az a közjog, mely a hazának történelmi formációt s a polgároknak egyenlőséget és szabadságot ad.

Az eset páratlan a maga nemében. Valaki jogvédőnek készül, de a jogrend ellenségének vallja magát. Micsoda mélyeséges összezavarodása ez a kötelességek törvényének. Kenyeret akar szerezni annak a jognak a szolgálatában, amelyet megtagad. Magyarország igazságszolgáltatásának integráns alkatrésze akar lenni olyan ember, aki nem fogad hűséget annak az alkotmánynak, mely a justitia hatalmát, alapelveit és határait foglalja magában.

Nem közönséges érdeklődéssel kérdezem: melyik középiskolát végezte és jogot hol tanult ez az úr? Ennek a kérdésnek a kipuhatólása fontos kormányzási feladat. Látnunk kell a hajótörött ellenőrzésnek összes romjait. Nemzeti szempontból nem igen ismerek ennél nyugtalanítóbb tünetet. Az éberszemű Wlassics figyelmét nem kerülheti el ez a kórságos tünet.

Amelyik középiskola ilyen Schullert nevel és ilyen Schullernek ad érettségi bizonyítványt, az megérett a bezáratásra. Alapos vizsgálat deríthetné ki, hogy kivételes esettel állunk-e szemközt, vagy általánossal? Ha kivételes: akkor a nyilvánossági jogtól fosztandó meg az iskola. Mert az ilyen botlás, mint kivétel is, erős fenytést érdemel. Ha azonban Schuller úr egy elfogadott nevelési rendszer eredménye: akkor nincs más orvoslat, mint azt az iskolát kérélhetetlenül bezárni.

Nem szívesen használok éles szót, mert kultuszminiszterünk buzgóságát, öntudatos intézkedéseit és tervszerű előrenyomulását őszintén nagyrabecsülöm s mert tudom, hogy az elszalasztott időnek mily súlyos mulasztásai roskadtak vállaira; de mégis kimondom, hogy középiskolázásunk állami ellenőrzése nemcsak hatálytalan, egyenesen botránysos.

A szász és oláh középiskolák közönséges melegágyai a hazafiatlan érzelmeknek. A szászok neveléséből kikerült ifjaknak legalább nyolcvan százaléka nyíltan bevallott ellenség. Az oláh ifjakból száz közül éppen száz az ellenség.

Mire tanítják, hogyan tanítják ezeket a gyermekeket? Hiszen ennél a pontnál nem velünk született indulatokról és hajlamokról van szó. A hazafiságot tanulni kell.

A fészek, a vacok, a verem, a barlang: ezek állati menhelyek az oltalom és a kölykezés szempontjából. De a hazai történelmi fogalom, mely az etnikai kötelességek hosszú sorozatára tart igényt.

A hajdankornak azok a képei, amelyekből hagyományok és nemzeti igazságok alakulnak nemzedékről-nemzedékre s melyek a szeretetnek és áldozatkészségnek forró indulatait ébresztik az utódokban: ezek a képek, hagyományok, igazságok, ez a szeretet és áldozatkészség az ember lelkületében kivétel nélkül mind nevelési és tanítási produktum. Ha nem így volna, ha a hazához való ragaszkodás az életösztön terméke volna: akkor nem lehetne

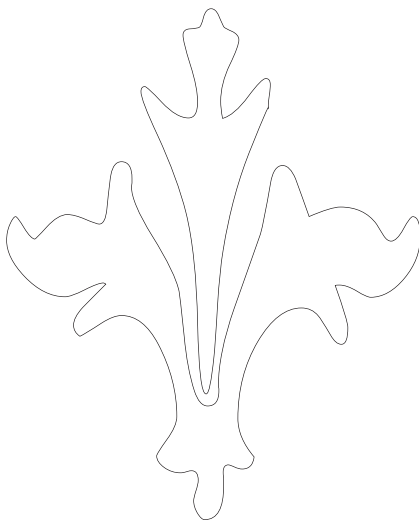
külön angol, német, francia, belga, svéd, orosz, norvég, magyar hazafiság, hanem csak ideiglenes ragaszkodást ismernénk a tűzhelyhez, miként a mezei egér a lyukához.

Kérdem tehát ismét, mire tanítják és miként nevelik a szász és oláh középiskolák azokat a gyermekeket, kik úgy lépnek ki onnan, mint hazájuk ellenségei? Nincs-e a kormányzás elnézése és türelme a hülyeségig fokozva, ha évtizedeken át mutatja a tapasztalás, hogy ezek az iskolák a hazára nézve nem hű polgárokat, hanem ellenséges rajokat bocsátanak ki magukból, és az ilyen iskolák mégis fönállanak és bizonyítványokat adnak a haza szolgálatára a haza ellenségeinek?!

Anglia, Franciaország, Olaszország, sőt, részben még Németország is különböző fajkból alakult egységes állammá. Az Egyesült Államokban az egymás nyelvét nem ismerő fajoknak igen nagy sokasága verődött össze. De a hazafiság tekintetében sehol sincs eltérés. Egyik szervezet sem túrne magában olyan betegséget, amilyen a magyar hazán rágódik.

Próbálná meg bárki, bárhol, az alkotmány ellen – nem mint doktrína ellen, hanem – mint a hazát föntartó élő rend ellen az eskü megtagadásával tiltakozni; vagy próbálna bármelyik faj, felekezet, társulat olyan iskolát tartani, ahol az államnak ellenségeket nevelnek; vagy próbálná meg az Egyesült Államok bármely polgára, felekezete, társulata az angol nyelv szuverenitása, vagy az angol államjelleget és az angol fölfogásoknak és hagyományoknak föltétlen uralma ellen az iskolákban és a felekezeti műhelyekben szót emelni, izgatni, tiltakozni: olyan visszatetszést és fölháborodást idézne magára, hogy egzisztenciáját és ottmaradását tenné lehetetlenné, s vagy kikergetnék az országból, vagy a bolondok házába szállítanák.

Miután a szimptomával foglalkozám s nem az egyénnel, tartózkodom annak vitatásától, hogy Schuller úr, ha előveszi a másik eszt s esküre jelentkezik és azt leteszi: tarthat-e számot az oklevél kiszolgáltatására? Azt hiszem, hogy az az állam, mely ilyen fölfogású embert ügyvédkedésre jogosít, önmagáról mond le.

Tünetek

Fiumében megverik az embert, ha magyar ruhában jár. A villamos kocsikon pedig nem tűrik meg a magyar szövegű fölírást.

A haditengerészet vezetősége megparancsolja, hogy a hadihajókon csak dalmát borok árusíthatók.

Szeben színházi közönsége kifigurázott magyar alakon mulat, s azt a huszárt, akit ez a mulatság bánt, mivel pissegett, megbüntetik.

A kolozsvári fűszerest magyar levele miatt megleckézteti bécsi szállítója, aki jövedelmező összeköttetéséről inkább hajlandó lemondani, mint magyar levelet elfogadni.

A brassói oláh gimnáziumnak egymilliókétszázézer frank tőkesegélyt ad Románia kormánya.

Magyarország polgára büntetést kap, ha az ellenőrzési szemlén hazája törvényes nyelvén jelentkezik.

Budapesten rendőri asszisztenciával ütlegették azt a fiút, aki hangosan kívánta, hogy valamelyik közmulatóban magyar legyen az előadás.

Egy újabb vizsgarend értelmében a konzulátusi jelöltnek magyarul tudni nem szükséges.

Az államilag és királyilag segélyezett Operában közszemérmert sértő előadás folyik.

A drezdai rendőrség azt a darabot, amely nálunk 50-60 zsúfolt házat csinál, ocsmány tartalma miatt betiltja.

És így tovább. Ezek a dolgok összefüggnek, mert a dekompozíció tünetei. A sarcsatorna leve hömpölyög. Műintézetek futnak versenyt a feslettség diadaláért. Magyar nyelvnek, magyar vagyonnak, magyar erkölcsnek vereségivel számol be a napi krónika.

Eközben fölemelik a kvótát azok érdekében, akik pusztító hadjáratot folytatnak hazánk ellen. Javítják a fizetését annak a tisztikarnak, melynek lelkéből mesterségesen számúzik a magyar nemzeti szellemet. Fokozzák a létszámát és költségeit annak a hadseregnek, mely érettünk van ugyan, de nem jogaink, szabadságaink, nemzeti érdekeink oltalmára, hanem egész szervezetében és szellemében arra való, amire a börtönőr a fegyencek irányában.

A sülyedésnek ezen a lejtőjén hasztalan keresed a koncentrikus nemzeti politika szálait. Megragadni szeretnéd úgy-e, hogy el ne merülj? Ha csak egy szalmaszál is; ha mindjárt egy szerencsepóknak vékony fonalát is. De ne magadra nézz, jó magyar, ha a nemzetek sorsára vizsgáztatást keresel. Merengő tekinteted forduljon Bulgária felé, ahol függetlenségi nyilatkozatra készülnek. Vagy öltse föl képzeleted a vándormadárnak szárnyait és szállj vizsgáztatásért a búrok földjére.

Amott tanulságokra találsz, itt csak bűnhődésre. Mit vétettünk, hogy nekünk jut a legalávalóbb sors?

Fiumét kitarjtjuk, mint egy vesztegető örömléányt. Persze megcsal. Milliónkkal fölcicomázta magát, kényelmére palotákat emeltünk, kimosdattuk halpiaci mocskából, s most, hogy tetszetős s hogy többé nem bűzös: a szemünk közé vigyorog és mást ölelget. Ha Magyarország férfi volna, kutyakorbáctól véreznék Fiumének a háta. De úgy néz ki a dolog, mintha samaritánus nénikék kormányoznák azt a törvényhatóságot.

Szemanútól hallom, hogy a villamos kocsikról eltűnt a magyar felírás! Emiatt a felírás miatt mindnyájunkat megrugdosott az az uticifra, s aztán leköpött. Mi pedig törültük a magyar szót, csakhogy meneküljünk a kitartott haragjától.

Délnyugati határunkon egy haszontalan, izgága város veri el rajtunk a port. Délkeleti határunkon ugyanezt műveli egy iskola. Az állam meghátrál ma egy város elől, holnap egy iskola elől.

Ezekben a meghátrálásokban az állam ereje mutatkoznék, ha annak a városnak és annak az iskolának igazsága volna. De egyiknek sincs igaza. Az egyik részt követel magának az állam törvényhozói jogából. A másik azt követelte, hogy egy ellenséges indulatú idegen országtól jövő segélyt a magyar állam tűrni tartozzék. Az ilyen követeléseket magyarul nem igazságnak nevezik, hanem szemtelenségnek.

Fiume követelése még függőben van. De az a tény, hogy függőben van, vereség az államra nézve. Mert az arcátlanságot nem függőben szokás tartani, hanem meg szokás regulázni. A brassói oláh iskola követelése

azonban immár nincs függőben. Ez az ügy consummatum est¹⁵⁸. A magyar kormány egyszer betiltotta az idegen segélyt. Miként az osztrák kormány is betiltotta, hogy csángói magyar segélyben részesíttessenek. A magyar kormány helyesli az osztrák fölfogást. Természetesnek találja az idegen segély visszautasítását, mert az idegen segély bizonyos fokú beavatkozás és irányítás.

De a magyar kormány most már nem tiltakozik a romániai segély ellen. Egy oláh iskola arra tudta a magyar kormányt szorítani, hogy elvi álláspontját cserbenhagyja. Rosszul mondom. Az elvi álláspont fennáll a csángókra nézve. Magyar részről a bukovinai csángók nem segélyezhetők, mert az osztrák kormány nem engedi. Ezt helyesnek találja a magyar kormány. Azonban Románia részéről a brassói oláh iskola segélyezhető. Miért? Talán ezt is helyesli a magyar kormány? Nem. Hiszen a segélyt egyidőben betiltotta. Azután hosszas ideig alkudoztak.

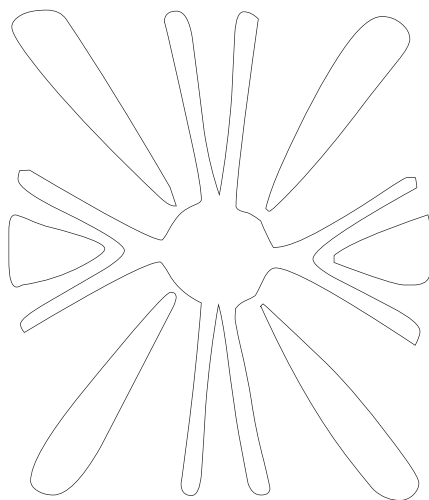
Kormányunk jól tudja, hogy a romániai segély leplezetlen agitáció a magyar állameszme ellen. De a közös külügyi hivatal az oláh iskolának fogta pártját. A megaláztatást némileg enyhítette volna, ha az évi segély tőkeösszege a magyar kormánynál letétbe helyeztetik s onnan adatik ki a megfelelő évi járulék. Kormányunk ezt is megkísérelte, de ezzel is kudarcot vallott.

A brassói oláh iskola minden vonalon győzött. Kit győzött le? A magyar államot. Ugyan ki nem verte már meg ezt a szerencsétlen flótást? A horvátok elveszik tőle Buccarit és a szlavón megyéket. Egyszersmind szétépik és bemocskolják zászlóját. A szászok megriaszítják s a helységnevek megmagyarosításával meghátrál a szerencsétlen. Románia kívánságára megnyílik a memorandisták börtöne. Fiume nem tűr el magyar fölírást és fölülvizsgálja a magyar törvényt.

Mit komédiázunk? Játékszernek az államosdi igen drága. A haza fogalmát nem gyáváknak és hülyéknek találták föl.

Naponkint arra ébredünk, hogy nem kezünkben van a pálca, hanem a hátunkon.

Mikor jutunk el már egyszer az erkölcsi érzületnek ahhoz az alapfokához, hogy legalább szégyenkezni tudjunk?

Meddő kísérletek

Kár, hogy azok az oláhok, kik érdemesnek tartják saját ügyeikkel foglalkozni, többnyire félművelt emberek. Mert a teljesen műveletlen támaszkodik a józan észre; a bevégzett nevelésű ember támaszkodik a műveltségére. Az érintkezés tehát lehetséges. Az is, ez is olyan nyelven beszél, amit más is megért.

De a félművelt ember beszédje legtöbbször érthetetlen. Nagyon cifrázza a dolgot, s a lényeg elvész a kacskarin-gós formában. Aztán nem ismeri a határokat. Kalandoz barázdáról-barázdára. Mindent akarna. Ítélok képességé-nek nincsen mérlege. Számít alap nélkül és követel számítás nélkül.

Hangzatos jelszavakat tart készenlétben, s azokat derűre-borúra mozgósítja. Elhiszi, hogy szenved, ha nincs is fájdalma, mert így kívánja a jelszó. Üldözöttnek híreszteli magát, mert az elnyomott nép rokonszen-vet remélhet. Az igazságot csak addig szeretik, amíg nekik használ. A hazugságot alkalmas eszköznek tartják saját maguk bolondítására.

Az alap, melyre kulturális és fajbéli létüket fektették, igen hibás. Ezek a Coriolanok, Gracchusok, Trajánok, Svetoniusok és Brutusok sokkal derekabb és megbízhatóbb emberek volnának, ha őket most is Dimitrunak, Gavrillának, Nyikulájnak és Gligornak hívnák. De mindenáron rómaiak lettek. A történelmi tilalmakat habozás nélkül átlépték. Csináltak maguknak mesterséges hagyományokat, s magukra fogták azok kötelező voltát.

Ezzel olyan erkölcsi terhet raktak saját vállaikra, aminőt csak világalomra hivatott nép bírhat el. Az is csak igen nehezen, igen nagy áldozatokkal, tetemes erőfeszítésekkel. Az a rómaisdi ki nem elégíthető ábrándok-ba kergette ezt az alakulóban levő fajt. Világhistóriai politikának meddő álomlátásai kísértettek olyan népnél, amelynek nyelvet, tradíciót, múltat, hazát, szervezetet csak a legutóbbi ötven év alatt kezdtek papiroson csinál-ni hiszékeny és babonás féltudósok.

Minél jobban nőtt a vágy, annál inkább eltörpült az eszköz. A vágnak és eszköznek, ez a különbözősége meg-bontotta a lelki egyensúlyt. A valót összetévesztették az álommal. A látást fölcserélték a hittel, a tényt a reménnyel. Amit reméltek, azt meglevő dolognak tartották, amit hittek, azt látni vélték, s a miről álmodtak, azt mint kész va-lóságot fogadták. A tücsök úgy lépett föl, mint harci paripa.

Észre pedig nem térnek, mert félművelt emberekre hallgatnak. Mi is legyen a római, ha nem hatalom azon a földön, amelyen lakik? Hatalma pedig csak nemzetnek lehet; ennélfogva nemzetre játssza magát az oláh. A mellékkörülményeket a római gőg nem látja. Számba sem veszi, hogy önmagából kifejtett intézmények nélkül nincs nemzet. Ez neki haszontalanság. Elég a név.

Ha kérdezed: mely alapon vagy nemzet? Mikor szervezkedtél? Hol a múltad? Kik voltak kormányzód, bírúid, hadvezéreid? Tartományod, hazád, vármegyéd, városod, községed hol van? Hol vannak törvényeid, ál-lamalkotó képességednek ezen élő bizonyosságai? Hol van címered, a nemzeti egyéniségnek ez a történelmi jele? Nos, hol vannak alkotásaid? Erre nem tudnak felelni.

Azt mondod autochton¹⁵⁹ vagy, s erre jogokat kívánsz alapítani. Hogy mint római elfoglaltad ezt a földet már a második században s azóta itt vagy. A rómaiak nyoma valóban látható. De őket kiűzték. Castrumaikat¹⁶⁰, bányái-akat, útjaikat, fürdőiket, szobraikat, templomaikat elrombolták. Mikor a magyarok itt hazát alapítottak, akkor már hét századnak a pora lepte be ezeket a romokat.

Mi lett veletek, mikor a légiókat innen a barbárok kiűzték? Elmentetek? Mikor jöttetek vissza? Itt voltak- e, mikor Árpád hadai megjelentek? Azt meséletek, hogy itt. Minő állapotban? Mi volt az állami szervezet? Ha köz-társaság volt, hogy hívták a konzult, a tribunt? Hol volt a forum romanum? Mi volt a törvény? Ha monarchia volt, hogy hívták a fejedelmet? Minő hitet vallott? Hol székelte?

Úgy kell lenni, hogy a rómaiak kiűzetése után átalakultatok románokká! Így van-e? Ha így van: mit műveltek a románok hét hosszú század alatt, míg Árpád megérkezett? Miért csak éppen velük oly igazságtalan a történetírás, hogy említ gepidákat, gótokat, szarmatákat, avarokat, keltákat, hunokat, szlávokat, de románokat nem emleget?

159 óslakos

160 tábor-városaikat

Mégis csak úgy igaz, hogy a Balkánról beszállingóztak az oláhok a magyar állam megalkotása óta, rendre, észrevétlenül, állandó költözködesi inger által hajtván. Itt aztán pásztorkodtak, jobbágyoskodtak és szaporodtak a magyar uraság földjén. Negyvennyolcban a magyar uraság fölzsabadította s önmagával egyenlővé tette őket egyéenkint.

Nemzeti jogot sem nem kapott, sem nem szerzett az oláh. Akinek volt – mint a szásznak és székelynek – azt is eltörülte a modern állameszme. Itt csak egy nemzet van: a politikailag szervezett magyar nemzet. Ennek minden polgár tagja, egyenlő polgárjoggal. Az oláhuul beszélő polgár éppen olyan tagja, mint a magyarul beszélő polgár.

Mikor a magyar alkotmányt oltalmazzuk, akkor az oláhuul beszélő nép szabadságát is oltalmazzuk. Mikor a nemzeti jólétért küzdünk, akár Ausztriával szemben, akár a kizsákmányoló rendszer ellen, akár az igazságtalan adóterhek miatt: akkor, ha sikere van ennek a küzdelemnek, egyenlő kulcs szerint osztozik abban az oláhuul beszélő polgár a magyarul vagy tótul, vagy németül beszélő polgárral.

Ezen az egy nemzeten kívül több nincs ebben a hazában. Elismerni valamely más nemzetet is: annyi, mint a geográfiai és a politikai egységet megbontani. Ez tehát a magyar nemzet történelmi individualitásának széttagolása lenne. A föderalisztikus törekvés szemben találja mindazokat, akik ezt a hazát szeretik. Állami és nemzeti egységünk a hazafiságnak legfőbb kritériuma. A magyar államnak és a magyar hazafiságnak nincs ennél nagyobb, állandóbb és erősebb törvénye.

Ezen a téren tehát minden képzelhető alku ki van zárva.

Végzem, ahol kezdettem. Kár, hogy félművelt emberek tolták föl magukat az oláh nép vezérletére. Az egészen műveletlen, vagy a bevégzett műveltségű megértené a hazafiságnak ezt a nagy törvényét, és nem bolygatná, így aztán meg volnának találhatók a közeledés fonalszájai.

Sajnos, ettől az időtől még messzire vagyunk. Most is olvasom, hogy ultimátum-szerű pontozatokat állítottak föl a Telegraful Romanban. Követeléseket hangoztatnak oly módon, mintha békét diktálnának. Ez mauvais genre. A polgár semmi körülmények között sem lehet az állammal szemben alkudozó fél. És az állam szóba állhat iparilag, kereskedelmileg, kultúráilag szervezett csoporttal, de az egyes egyénnel nem, mert ennek nincs, és nem is lehet szervezete. Tehát nincs képvisellete, nincs felhatalmazottja, nincs küldöttsége.

Nem becsületes

Most, hogy a belügyi költségvetés tárgyalatik, minden magyar ember szeretné tudni, hogy mi fog történni Nagyszebennel. Mert talán még sincs befejezve az az ügy azzal, hogy a kormány hallgat?

Valami szörnyű kegyetlenkedést senki sem vár a kormánytól. Város-lerombolás csak egyszer történt Lyonnal. Igaz, hogy éppen a nemzeti egység dolgában történt. De az ilyen példa nem arra való, hogy emlegessük.

Nagyszebenben a törzslakosság nem tűri nyilvános előadáson a magyar nyelvet. Kifütyöli, lehurrogja, s végre is megakadályozza az előadást. Ez a törzslakosság kerekszámában hétszáz év óta lakik Magyarország területén.

A településnél a legjobb földet kapták. Magyar nép, oláh nép jobbágyságba süllyesztetett a hűbér idejében. Székely nép, oláh nép katona igába hajtattott, hogy őrizze a határt. A szász megmaradt szabad és kiváltságos polgárnak. Nem terhelte meg az ország sem hűbéri, sem határőrzési járommal.

Ilyen hétszáz évet töltött hazánkban a szász nép. Jó napja is volt, rossz napja is volt. Rossz fejedelmektől, töröktől, tatártól, némettől szenvedett ő is eleget. De a magyar haza hétszáz évig volt dajkáló édesanyja a szász népnek.

Ez a parányi nép öt szép várost, sok jól rendezett mezővárost, és számtalan gazdag nagyközséget emelt. Van hét középiskolája, igen sok polgári iskolája, és minden községben kifogástalanul felszerelt népiskolája. Parókiái elsőrangúak. Papjai, a magyar és oláh papokhoz képest, előkelő nagy urak, kik jó fizetésüket az állampénztárból húzzák. Külön püspökségük van. Külön nemzeti vagyonuk, mely sok millióra megy. Külön múzeumuk értékes könyv-, kép-, régiség- és természetrajzi gyűjteménnyel. Régi és virágzó takarékpénztárak óvták e népet az uzsora veszedelmétől. Templom-kincseik világszerte feltűnést keltettek a párizsi kiállításon.

Vannak pedig összesen százötvenezer. Vagy tán még kevesebben. Ha még ide veszem, hogy a községi pótdadó rémét ez a nép csak hírből ismeri, mert a községek magánvagyonra fedezi a közterheket; és ha felemlítem, hogy néhány jól rendezett földműves-iskolájuk, gazdasági egyesületeik, hitel- és fogyasztási szövetkezeteik a nép mezőgazdasági életében igen előnyösen éreztetik jótékony hatásukat: akkor világos képet nyújtottam arról, hogy hazánkban ennyi nép, ennyi területen, ehhez fogható magas kultúrát felmutatni nem képes.

A szászok ellenőrzésére bízom a dolgot. Feleljenek: van-e túlzás ebben a leírásban? Sőt, inkább, nem az-e a valóság, hogy sok kultúrvonást még el is feledtem felemlíteni? Hiszen virágzó egyleti életükről sem emlékeztem. Történelmi társulatuknak, Kárpát-egyesületüknek, egyházi önkormányzatuknak valóban jelentékeny és belterjes működését egészen mellőztem. És hallgattam ipari tevékenységükről is, mely pedig néhány iparágban, a mi szegényes viszonyaink között, páratlanul áll.

Feleljenek hát a szászok: igaz-e ez a leírás? Ugye igaz?

Nos hát, ha ez igaz – már pedig igaz – akkor a szász túlzók eljárása a magyarsággal szemben nem becsületes.

Kedvező talajviszonyok nélkül nincs termékenység sem a talajban, sem a kultúrában. A talaj kedvező viszonyait képezi annak összetétele, megművelése és hidegnek, melegnek, fénynek, esőnek közreműködése. A kultúra kedvező viszonyait képezi a nép fogékonyasága, tulajdonsága, munkája. Ezenkívül egy csomó kívül álló tényező. Éppen, miként a talajnál. Napfény és eső kell ide is. Az állam istápoló, gondozó, védő behatása. Az intézmények szabadsága.

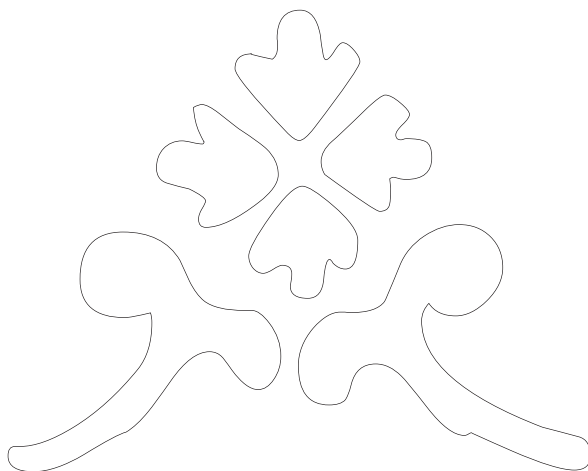
Az államnak módjában áll – nem föladata, de módjában áll – a községi egyesületi, iskolai, egyházi tevékenységet elfojtani. Módjában áll a köztevékenység szervezeteit felszívni a maga hatáskörébe. Tehát módjában áll a közpályától elzárni az egyéni spontaneitást, a helyhatósági organizációt összezsugorítani, a régi jó szokásokat nem tisztelni. Rendeltetésétől térne el, ha ezt tenné; de módjában áll, hogy megtegye.

Hol volna a szász kultúra, ha az állam úgy bánt volna ennek a népnek a javaival, amint azt a túlzók megérdemelnék? Ha azt a szertelen gyűlöletet, melyet a magyarság iránt tanúsítanak, a magyar állam is táplálná velük szemben? Ha elkobozta volna az univerzitás vagyonát, mint amelynek, a külön nemzeti státus megszűnése óta, nincs jogszerű tulajdonosa. Ha revízió alá vette volna a szász papoknak túlságos kedvezéssel és sok igazságtalansággal Schmerling alatt kiutalt dézsma kárpótlását és kimondta volna, hogy a miként a székely papok ellátásáról nem az ország, hanem maga az egyházközség gondoskodik, úgy váltsa meg azt az egyházi tizedet maga a szász nép, ne pedig az ország. Mi volna a szász kultúrával, ha mindjárt 67-ben rátette volna kezét a

magyar állam valamennyi szász iskolára és az egész vonalon magyarul tanított volt. Nem kell ezen szörnyűködni. Az 1844. évi II. tc. nincs eltörölve. Ennek a 9-ik szakasza pedig így szól: „az ország határain belül lévő iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen”.

Panasza a szásznak erre az országra nem lehet. Ez az ország pedig Magyarország. A vezér elem benne mindig a magyar faj volt. Mikor az ország a szászokat kiváltságokkal dajkálta, akkor őket a magyar faj dajkálta. Mikor az ország alkalmat nyújtott nekik kultúrájuk kifejlesztésére, akkor ezt az alkalmat a magyar faj adta meg nekik.

Látom, hogy most nagyon vitézkednek. De talán beismerik, hogy ha a magyar kormányzás századokon át úgy bánt volna velük, miként a porosz bánik a pózeni lengyelekkel: úgy most hírmondó sem volna a szász népből, mert mindannyian magyarok volnának. És ha mégis maradt volna: azt most üveg alatt mutogatnák, mint valami antililuvialis csontvázat. Éppen ezért ismétlem, hogy a túlzók eljárása a magyarság irányában egyszerűen nem becstületes

Egán Ede

Négyszázezer ember viseli az északi Kárpátokban a gazdasági rabszolgaság terhét.

Nagyobb ínséget nem láttál soha. Az éhtifusz állandósítva van, mint valamely intézmény. Felerésze a lisztnek fakéreg; ebből sütik a kenyeret.

Lakóház és pajta között nincs különbség. Sertés, juh, ember együtt lakik, egy hajlékban.

Estenden nem ágyat vetnek, hanem almot. A nyirkos föld a gyöngébbnek jut. A sertés azonban erősebb, mint a beteg asszony; a juh erősebb, mint a kis gyermek. Az alom különben nem szalmából van, hanem rőzséből.

A magyar önrendelkezési állapotnak harminc éve kellett, hogy elteljék, mire a kormány észrevette ezt a szörnyű nyomort. Darányi miniszter megbízta Egán Edét, hogy nézzen körül a ruthén vidékeken és tegyen tapasztalatairól jelentést.

Egán hónapokig tanulta a kérdést. Községről községre járt. Átnézte a bíróságokhoz, adóhivatalokhoz, vármegyéhez érkező beadványokat. Vizsgálta a nép viszonyát a hatósághoz, a paphoz, a korcsmához. Kifürkészte a nyomor okait. Erdőn, mezőn kereste a gyógyfűveket. Útjának minden lépésében emberszeretet, gazdasági szakismeret, buzgóság, akaraterő, tettvágy és jó lelkiismeret kísérte. Nemesebb ambícióval soha egy tisztviselő sem teljesített hívebb kötelességet.

Tanulmányának eredményeit harmadév előtt írta meg véleményes jelentés alakjában. Emlékiratát sokszorosították a földművelésügyi minisztériumban s jóbaráti kézből én is kaptam egy példányt. A mű nem képezhetett hivatalos titkot, de mivel függő ügy volt mindaddig, míg a miniszter állást foglal, nyilvánosságra nem került.

Jó lélekkel mondhatom, hogy életemnek ez volt a legizgatóbb olvasmánya. Pedig az író igen egyszerű eszközökkel dolgozott. Neveket és azokhoz fűződő tényeket sorolt föl. Nem keresett hangulatokat és nem alkalmazott színeket. A kép mégis irtózatos volt.

Jelenetről jelenetre tűnt föl a végpusztulás. Drámának is megrendítő lett volna. De itt a színpad maga az élet; a szereplő nem utánozza a szenvedést; a végzet hatalma nem a költő tollában jelenik meg, hanem a szörnyű és rideg valóságban. A rongy, a nyomor, az ínség nem műalkotás, hanem valódi rongy, valódi nyomor, valódi ínség.

Ismélem, hogy az emlékirat csak tényeket tartalmazott. Csakhogy ezek a tények kiáltottak, jajveszéltek és vádoltak. Aki olvasta: szeme könnybe borult a szánalomtól és vérbe borult a dühtől. Az elnyomottnál látta a verejtékes szenvedést, az elnyomónál a bestialis kegyetlenséget.

Két pauperizmus¹⁶¹ találkozott össze a Kárpátok rengetegeiben és lankásain. Ez a találkozás megütközésre készítette őket. A megélhetés feltételei már a bennszülöttekre nézve is silányak és elégtelenek voltak. Kevés volt a föld és kevés volt a munka. Ez volt az egyik pauperizmus. De özönleni kezdett a galíciai proletárság. Ez volt a másik pauperizmus. Semmit sem hozott magával, csak erős életösztönöket. Jött mint a sáskahad. Tömege nagyobb, mint amennyit az a talaj eltartani képes. Ráveti magát az emberre. Mert élni csak kell. Miután nem fért a földön, ellepte a népet. A hamuréteg elborítja és összezsugorítja a lombot; a bevándorlók tömege elborította és összezsugorította a ruthén népet.

A két pauperizmus csatájának eredménye nem lehetett kétséges. A mozgékonyabb, az eszesebb, az életre valóbb, az embertelenebb fél mindig legyőzi a helyhez kötött, tapasztalatlanabb és élheterlenebb félt. Megtörtént. A ruthénnek immár semmije sincs. Háza, kertje, földje, önmaga és családja, barma és jövődje albérlésbe került. Uzsora-kultúra dúl az egész vidéken. Ennek a piszkos üzletnek minden fajtája és neme alkalmazásban van ott. Van földuzsora, házuzsora, tehén- és juhuzsora, pénzuzsora, pálinkauzsora, napszámuzsora, legelőuzsora. A megélhetésnek minden forrására a bevándorlottak kezén szűrődik át. Fuvarozás, vállalat, famunka, legelő, bérleti föld, regálebérlés, italmérési jog, kereskedelem, élelmezés a győztes fél birtokába került. A bevándorló ura lett a helyzetnek s Rákóczi jó és hű katonáinak utódjai galíciai proletárok rabszolgáivá lettek.

Van-e segítség?

161 szegénység

Hitem szerint már régen lett volna. De a szegény ruthének, nagy szerencsétlenségére a bevándorlók zsidóhitűek. Ez kiváltságot jelent. Nem tudunk objektívek lenni és emiatt nem vagyunk igazságosak és nem voltunk erélyesek. Mindenki fél a zsidók érzékenységétől. Szabadelvűségének és demokratikus felfogásának hírnévét mindenki óvakodik kockáztatni.

Bárcsak lett volna a bevándorlók serege kálvinista, lutheránus, római katolikus vagy görög keleti, buddhista vagy mohamedán. Unitárius avagy nazarénus. Könnyen, fontolgtatás nélkül, erélyesen elbánt volna velük a vármegye, a bíróság, a kormány, a társadalom, a sajtó a törvényhozás. Mindenki természetesnek találta volna, hogy az élethalál-harcban a bennszülött és hazafiságában kipróbált elemet hatóságilag is, társadalmilag is védünk kell a betolakodó idegen proletárság ellen.

De a jöttmentek, fájdalom, zsidók. Szokásuk, erkölcstelenségük, üzérkedésük, embertelenségük egy félszeg szellemi áramlat oltalmát élvezi. Az ember hiába disztinvál, hogy nem azokról beszél, akik magyarok, honfitársaink, kultúránk támaszai, forgalmi életünk fontos tényezői; akikkel együtt élvezzük a jót és együtt szenvedjük a rosszat; akiknek hazafiságát, józanságát, munkásságát, jótékonyságát megtanultuk tisztelni; akikkel várjuk, reméljük, hisszük a politikai és nemzeti összeforradás után a társadalmi összeolvadást is. Mindezt és az ehhez hasonló őszinte, meleg, szeretetteljes érzéset hasztalan tárod föl. Nem hisznek szavaidban, uram! Meggyanúsítanak. Ostoba antiszemita hírbe kevernek; tömegesen kapod a névtelen leveleket; meggyaláztatást kell túrnöd s gratulálhatsz magadnak, ha nyilvános utcán le nem köpdösnek.

Valóban szükség lett volna, hogy a földművelési kormány zsidóhitű embert bízjon meg a ruthén kérdés megfigyelésével és rendezésével. De az Egán Edék nem minden bokorban található. Kár, hogy ez a férfi nem zsidóhitű. Most nem arról beszélnének zsidó kollégáim, hogy Egán mit mondott Munkácson, hanem arról, hogy mit tett a nehéz és bonyodalmas ügy megoldására. És nem küldenék Mezöhegyesre, vagy tán a pokolba, hanem fonogatnák tiszta homlokára az el nem hervadó babérfüzéreteket.

Mert Egán megtalálta a segítség módját. Amit emlékiratában ajánlott, azt a kormány elfogadta s annak végrehajtásával meg is bízta őt. Fáradságos küzdelmét másfél év óta folytatja. Az eredmény meglepő. A szolyvai járás átalakult gondos kezének termékenyítő hatása alatt. Fogyasztási és hitelszervezetek jöttek létre. Ruthén parasztok árulnak az „ország boltjában”. Jó minőségű fajmarhák nyájai élnek a nép részére megszerzett legelőkön. Olcsó földberlethez és olcsó hitelhez jutott a nép. Visszatért az életkedv, mert megjött a remény. A munkakedv is visszatért a biztonsági tudattal, hogy most már nem másnak dolgozik.

Ezt a részletekben járó földadatot, mely viskóról viskóra, parókiáról parókiára, korcsmáról korcsmára megy, mely számba veszi az ember testi-lélki állapotát, az összes köz- és magán viszonyokat, és az életnek primitív és etikai szükségleteit, ki folytatja majd, ha Egánt valamely alárendelt nyilatkozata miatt elteszik láb alól? Mert rosszul tette, ha beszédében generalizált s nem különböztette meg a bevándorlókat a magyar zsidóságtól. Egyének bűneit nem szabad sem felekezetekre, sem fajokra tukmálni. De a cselekvéssel szemben minden nyilatkozat csak alárendelt fontossággal bír. Az antiszemita nyilatkozat csak neki árt. A cselekedet, melyet véghez vitt, megmentett sok ezer embert az élet, a haza, a család, az Isten szolgálatára.

Lehet, hogy antiszemita beszédet tartott. Nem tudom. Majd alkalmunk lesz olvasni és megbírálni. Annyit azonban látok a kivonatokból is, hogy becses alkotásait egyéni mérlegeléssel hozta létre. A hitelszövetkezeteknél és a fogyasztási raktáraknál zsidók is alkalmazott, ha arra való volt.

Legelő- és szántóbérleteket zsidóknak is adott. Olcsó hitelben zsidókat is részesített. Fajmarhákat zsidók között is osztott szét. Tehát, ha beszédjében antiszemita is lett volna: cselekedeteiben nem volt az.

Nem az a kérdés veleje, hogy Egán mit mond, hanem az, hogy mit tesz. Ezt a fáradhatatlan, nagy buzgalmú, lelkes szakembert ilyen szempontból kell megbecsülni. Négyszázezer ember megváltásáról van szó. A nyomorból a megélhetésbe, a szennyből a tisztaságba, a rabságból a szabadságba, a korcsmából a templomba kell őket terelni. Az első lépés ebben a mentési munkában sikerrel történt meg. Aki ilyen sikert mutat föl, annak a haza nem elmozdítással, hanem elismeréssel és hálával tartozik.

Nemzetiségi politika

Részletes tervet a nemzetiségi kérdés kezelése részben kielégítése, részben megoldása, részben elfojtása felől, senki sem vár a kormánytól. A törvényhozásnak, a kormányzásnak és az igazgatásnak alig van ága, melynek valamelyik pontja ne érintené a nemzetiségi kérdést. Éppen ezért a tennivalók éppen olyan kimeríthetetlen sorozatot képeznek, mint a kölcsönös panaszok és sérelmek.

Kölcsönösnek mondtam, mert oláh, tót és száz polgártársaink tévednek, ha azt hiszik, hogy csak nekik van panaszok és sérelmük. Nekünk is van. A különbség az, hogy a magyar állam szempontjából az ő panaszuk ellenünkben alaptalan, de a mi sérelmünk miattuk alapos.

Már pedig más alapon, mint a magyar állam szempontjából, ezt a kérdést sem feszegetni, sem dűlőre vinni nem lehet. A legfőbb érdek az állami összérdek. Ha ez az érdek kiváltságot túrne meg, akkor megtúrná az elnyomatást is. De egyiket sem túrvén, a jogegyenlőség lett az irányadó elv.

Nemzetközi és belügyi feladatát Magyarország csak az állami lét teljes benső egységével töltheti be. Szerencsétlenség, hogy egyházilag külön organizmusokra van szakadozva. Ezen már segíteni nem lehet és e téren keresnünk kell az egységet a lelkiismeret egyenlő szabadságában, a bírói eljárás egyöntetűségében és a legfőbb felügyeleti jog azonos elvű gyakorlásában. De egyéb hatáskörökre nézve állami egységünk alkat nem ismer. Meg nem tűrhető semmi áron és semmi szín alatt, hogy hazánkban egymástól elkülönített és egymással szemben álló politikai közigazgatási, kulturái és területi szervezetek képződjenek.

Ez a fejlődés feldarabolásra vezetne. Föderaliztikus irányzatok kapnának lábra az egész vonalon. A községi rügy helyhatósági törzsszé nőné ki magát. Egy-két emberöltő múltán nyakig volnának abban a hínárban, mely Ausztriát mohó elnyeléssel fenyegeti.

Magyarország történelmi állásának konzekvenciái között vannak kötelességek és vannak jogok. A kötelességeket azért teljesítjük, hogy a jogokat gyakorolhassuk. Kötelességünk abból az ezredéves múltból származik, melyet a magyar nemzet, mint államalkotó faj élt át. Jogunk arra való, hogy államalkotó fajtulajdonságunkat megőltalmazzák minden külső és belső támadás ellen.

Számtani, etnikai és politikai bizonyosság, hogy a Kárpátok övezetében levő államnak csak a magyar faj adhat egységes jelleget. Ezt a helyzetet részünkre fajunk műveltségi, vagyoni és számbeli fölényre teremtette meg. Nem politikai véletlenség és múló esély játszott szerepet a helyzet illetén alakulásánál. Itt az a világtörténelmi igazság nyomul előtérbe, hogy a keleti és nyugati szellem áram-összeütközésének a vesztes helyén sem a rómaiak, sem a gótok, gepidák, dákok, sem a hunok és avarok, sem a szlávok – hanem csak a magyarok voltak képesek őstermészetükben államfenntartó ösztönükkel hullámgátakat emelni.

Akár itt kaptuk a másnyelvű fajokat, akár később vándoroltak be: tény, hogy szilárd államalakulás csak azóta létezik e helyen, mióta itt magyarok uralkodnak. Éppen ezért mi magyarok testben és lélekben össze vagyunk forradva e hazának múltjával és jövődjével. Avval élünk, abban keressük dicsőségünket és abban találjuk fel nyugalunkat és boldogságunkat. Nekünk az bölcsőnk, fészünk és sírunk.

Sok mindent lehet alku tárgyává tenni, de hazánk egységét soha. Az államegység a mi nemzeti létkérdésünk.

Ennélfogva a nemzetiségi kérdés kezelésének és megoldásának az államegység elve ad alapot és semmi más. Ehhez az alaphoz fűződjék a polgári jogegyenlőség gondolata úgy a törvényekben, mint az életben. A nemzetiségi kérdés a közélet fölaprózott részleteinek kérdése. Ezer meg ezer ága-boga van, s valamennyit egyaránt kell gondozni és ellenőrizni.

Harminc évnek megdőböntő mulasztása vár orvoslásra. Politikánk ötletszerű volt e kényes ügyben. Gyarló engedékenység és faltörő beszédek foganat nélkül váltogatták egymást. Sem meg nem nyertük a megnyerhetőt, sem meg nem törtük a veszedelmest. Nem hogy a tervszerűségnek, de még az okos tapogatózásnak sincs e téren nyoma.

Annai bizonyos, hogy a teljes és végleges megoldás kulcsa a magyar nemzeti hadsereg intézményében van.

A német mozgalom

Jó tíz éve már, hogy a magyar közvéleményt figyelmezhetni kívántam Paul Dehn-nek Deutschland nach Osten című művére. Figyelmeztetésem kárba veszett. Azóta megjelentek a következő művek: Deutschland und die Orientfahrten; Deutschland und der Orient, Zur deutschösterreichisch-ungarischen Zollannäherung, Das oesterreichisch-ungarische Handelsbündniss, Deutschland und Serbien, Deutschland und Rumänien, Deutschland und Bulgarien, Deutschland und Griechenland, Die europäische Konkurrenz im Orient.

Pár év előtt Hangai Oktáv, a kolozsvári egyetem tanára adott ki egy füzetet a nagynémet törekvésekről. Ez már nem figyelmeztetés volt, hanem riadó. A nagynémet mozgalom szálai vannak csoportosítva ebben a füzetben. Megismerkedünk az egy célra törekvő egyesületek dolgaival. Látjuk benne, hogy a mozgalom hullámverése miként csap át hazánk határain. Olvassuk, hogy milyen óriási nagy a tagok száma, hogy mely területeket vonták be működési körükbe, hogy milyen jelentékeny összegekkel rendelkeznek és hogy milyen bőkezűek az erdélyi szászok irányában.

Azonban a riadó is csak a papíron maradt. A kormány nem látta meg a mozgalom árját. Pedig sokan látták azt. A terjedés lassú, de biztos és következetes volt. Nem lepett el egyszerre mindent, hanem csak az alantabb fekvő szintjákat, miként a föld árja szokta. Töcsák keletkeztek itt is, ott is. Ezek nőttek valamely titkos erő következtében. A nagynémet eszme tűzhelyről tűzhelyre terjedt; aztán utcáról utcára.

A mozgalom szálai a Bánátból elvisznek az erdélyi szászok közé és onnan Németország egyesületeihez. Az erdélyi szász gimnazista a német egyetemekre megy és ott készül teológiára, bölcsészetre, természettudományokra. A szász egyházközségek német egyetemekről kapják papjaikat és a szász gimnáziumok, reáliskolák, tanítóképezdéek, felsőbb leányiskolák, földművesiskolák, ipariskolák, kereskedelmi iskolák szintén a német egyetemekről kapják tanáraikat.

Ezek a papok és tanárok már a középiskolákban megteltek nagynémet ábrándokkal. Álmaikat megvalósítva látják a német egyetemeken, ahol minden német körülöttük és ahol a német világhatalom szivárványának ragyogó színeiben még fokozódik képzelődésük. Mint álmodozók mennek ki Erdélyből és mint misszionáriusok térnek vissza.

Így gyúrták át harminc év alatt a szászokat nagynémetekké. Ez a munka meglehetősen be van fejezve. Könyven ment, ellenőrzés nélkül, akadálytalanul, büntetlenül. Egész vidékek érzelmvilágát kiszakítani a haza testéből – ez nálunk szabad. Mikor a szászoknál nem volt többé szükség fokozott munkára, akkor a szász misszionáriusok a Bánátra vetették magukat, Herczeg Ferenc megfigyelte a procedúrát és le is írta. Nem hibáztatom, hogy figyelmeztetésével mostanig késett. Ha évek előtt, a mozgalom kezdetén írt volna: az irányadók lekicsinyelték volna aggodalmait. És elébe tárták volna a bánáti svábok kipróbált hazafiságát.

A szász agitáció a Bánátban sikert aratott. Szemünkkel látjuk, hogy egy nagy és gazdag vidék érzelmvilága, miként szakad el a magyar hazától. A béke megbomlott. A svábok hazafias megbízhatósága veszélyes mértékben ingadozik. Erélyes és öntudatos beavatkozás nélkül ott is kisiklik a talaj a magyar nemzeti politika talpa alól. Sorvasztó szél fúj Pozsony, Sopron, Vas vármegyék felől is. Itt is megindult az agitáció. A viszonyok természetes erejével megindult magyarosodás nemcsak megállott, de kezd visszafejlődni. Miként a Bánátban, úgy itt is megfogant a pángermán csíra. Egész hálózata a német nyelvű lapoknak ápolja ezt a csírákat itt is, ott is. Néhányat e lapok közül olvasok.

A nép nyelvén, a nép felfogásához mérten vannak írva. Nem a francia forradalom útszéli hulladékait tálalják fel ezek a lapok nagykongású, de mindenképpen üres frázisokban, miként a magyar nyelvű néplapok szokták; hanem fölkeresik a nép ügyét-baját a községben, a tanyán, a tűzhelynél, a szántóföldön, a pajtában, az adóügyeknél, a jegyzői irodákban, a bélyegilletékeknél. Kitanítják a közigazgatás visszaéléseire. Elefánttá fújják a hatósági botlások bolháját és szembe állítják Nagynémetország tökéletességeit.

Állandóan élesztik a német fajszeretetet és következetesen csöpögtetik a nép lelkébe a gyűlöletet a magyarok iránt. Ezek a lapok telve vannak a német erő és a magyar gyöngeség, a német dicsőség és a magyar gyalázat, a német becsület és a magyar gazság, a német tudomány és a magyar tudatlanság, a német gazdagság és a magyar szegénység híreivel. Céljukra mindent fölhasználnak. Egy-egy bűnesetet általánosítanak a magyar faj rovására. Ha nincs esemény, írnak hazugságot, csakhogy nevünket, tisztességünket, hírünket bemocskolhassák. Olvasva e lapokat: meggyőződéssé válik az a hit, hogy a magyar faj durva, műveletlen, brutális, karakterében alávaló, törekvéseiben önző, üzletében csalfa és mindenképpen hitvány, cudar, becstelen.

Vegyük ehhez a német politikai irodalom irányzatosságát.

Olvassuk el Dehn-nek fönnebb idézett műveit. Ez nem magáníró. Minden sorából kirí a hivatalos megbízott. Adatai, összeköttetései bizonyítják, hogy küldetésben járt nálunk és a Balkánon. A magyar olvasó megdöbben, hogy a német gazdasági és politikai térfoglalás lehetőségei és módozatai milyen kórbonctani részletességgel vannak e művekben megjelölve a német iparosok, kereskedők, mérnökök és politikusok számára.

Aztán olvassuk el a Treitschke Politik című művét. Ez a tudós a Hohenzollern-dinasztia hivatalos történetírója volt. Érdemes elolvasni a hazánkról írott fejezetét. Annyival érdekesebb, mert ezeket a nézeteket ő a berlini egyetem katedrájáról hirdette, s hogy a nyilvánosság annál nagyobb legyen, ki is nyomatta. Még érdekesebb elolvasni azt, amit a Habsburgokról gőgös megvetéssel ír. Szerinte a Habsburgok birodalmának fel kell osztani, már csak azért is, mert a haszonleső Habsburgok többé már nem uralkodásra termett nemzetség.

A tendencia napnál világosabb. A német világhatalomnak vásik a foga a Duna egész völgyére. Lábát megvetette egész Romániában Károly király alatt. Megvetette a lábát Ausztriában is a Los von Rom politika által. Rendszeresen készül Magyarországot is a sarkaiból kiemelni. Gazdaságilag nyílt ellenségünk. Politikai téren erkölcsi és vagyoni fegyverekkel istápolja már régóta a szászok teuton szenvedélyeit, s újabban a magyar érzésű németjeink között is megcsinálta a veszélyes propagandát.

Vegyük ehhez, hogy hazánkban minden kalapot viselő nő és minden kabátban járó férfi beszél németül. Hadseregünk nyelve német. A Zsögöd Benő szavait használva, „karcsú derekunkon a német civilizáció miderét” viseljük. Törvényalkotásunkban „a mi szellemi édes anyánk a német legisláció”. Magyarországnak „voltaképpen a németek a törvényhozói”. Vegyük ehhez Budapestet, melynek kirakataiban német könyvet árulnak, utcáin németül beszélnek, éjfél utáni művészete német, egész serege a német hírlapoknak jelenik meg. Az ország középiskoláiban kötelező tantárgy a német

Mit jelent mindez, ha nem azt, hogy rohanva haladunk a végveszély felé? Nemzetölő karjait kinyújtotta felénk a német világhatalom polipja. Mi pedig védekezés helyett tűrjük nyakunkon a német hadi intézményt, a német iskolák nagy számát, a német propagandát és gyermekeinket a német szó megtanulására kényszerítjük, hogy megkönnyítsük a német érdekek előnyomulását, térfoglalását és előkészítsük a talajt a nagynémet hódításra.

Van-e párja a történelemben ilyen öngyilkosságnak?

Huzavona

1898 első hónapjaiban nyert szentesítést a községnevekről szóló törvényjavaslat. Ez a törvény tehát megérte fennállásának ötödik évét. A letelt négy év alatt tisztázták hat vármegye községeinek neveit. Készen vannak ilyenformán Jász-Nagykun-Szolnok, Máramaros, Békés, Hajdú, Heves és Pest vármegyék községneveivel. Ha így haladnak, negyven év múlva talán el is készülnek.

Mert a lassúság is taktika. Sok a láрма emiatt a törvény miatt. Ősjszövegeiket féltik tőle a szászok. Nemzeti egzisztenciájuk ellen való támadást látnak benne az oláhok. A Lloyd és a Journalok szintén érdekelve vannak a maguk Pressburgjokkal, Güntzükkel, Klausenburgjokkal. Szászok és oláhok s most már a bánáti svábok töredékei is külföldi balzsamot keresnek hazug sebeikre. Az izgatás már négy év óta tart. A lassúság tehát pompás taktika. Mert az úgy jó, ha az izgatás negyven évre nyúlik ki. Hadd gennyedezzen alaposan a seb. Nyújtsuk meg az izgatás vonalát. Terjesszük minél nagyobbra a rágalmas területét. Adjunk alkalmat, hogy minél több ellenszenv keletkezzék a magyar nemzeti állam ellen.

Annál pompásabb a taktika, minél több méreganyagot tud fölhalmozni. Ez a lassúság két irányban hat. A magyar nemzeti állam belső és külső ellenségeit meggyőzi afelől, hogy a mi nemzeti eszménk bátortalan, ingadozó és meghátrálásra kész. Ez pedig nagyon fogja emelni a nemzeti eszme tekintélyét, úgy-e? A magyar nemzeti állam külső és belső barátait pedig arról fogja meggyőzni, hogy a nemzeti eszme érdekében hasztalan minden lelkesedés, hiában való minden küzdelem, mert azt az eszmét a vezetésre hivatott tényezők cserben hagyják a legkisebb akadály esetében.

A helységnevek tervszerű megállapítása azért szükséges, mert a sok egyforma név forgalmi és igazgatási zavarokat okoz. Viszont a helységnevek megmagyarosítása azért szükséges, mert a közforgalom akadálytalan lebonyolítása érdekében egy község csak egy névvel bírhat s mert ez az egy név a magyar államban, magyar államnyelv mellett, csak magyar lehet. Ebben a reformban tehát sokkal kevesebb a nemzeti, mint a célszerűségi elem. A magyarság szempontjából bátran ellehettünk volna még sok ideig ezen reform nélkül. Ebben a törvényben senki sem fogja fölfedezni a magyarság ügyének valami különös nagy diadalát.

Azonban a honpolgárok egy csapata megtámadta a törvényt. Semmiképpen nem akar előtte meghajolni. Minden módon oda törekszik, hogy az a törvény ne lépjen életbe. A kérdés ezzel kizökkent a forgalmi célszerűség természetes kerékvágásából és az állami akarat érvényesülésének közhatalmi kérdésévé lett. Nem hozni meg ezt a célszerű törvényt: csak mulasztás lett volna. De meghozni s aztán elodáztatni okatlan és jogtalan nemzetiségi izgatások miatt és az elodáztatás által permanenciában tartani az izgatást: ez az állam törvényes akaratának meghátrálását jelentő olyan polgárai előtt, akik rendszeresen törnek éppen az államegység felbontására. Ez tehát a magyar államnak olyan gyöngesége és oly nagyfokú megalázása volna, amilyent még konszolidált államhatalom sem engedhet meg.

Azzal vigasztalnak egy hivatalos tudósításban, hogy a lassúságot az ügy bonyodalmi okozzák. A felvilágosítás arról győz meg, hogy csakugyan a bonyodalmak késleltetik az eljárást. Ám, arról is meggyőző a hivatalos irat, hogy mesterségesen csináltak bonyodalmakat, ami a logika szabályai szerint mégis csak annyit tesz, hogy mesterségesen késleltetik az ügyet.

Mert, hogy bonyodalmas az eljárás, az szent igaz. Annyira bonyodalmas, hogy hálás tárgy volna egy kegyetlenül metsző bohózatra. Ugyanis a helységnevek megállapítására kijelöltetett hat fórum. Névszerint: A törzskönyvbizottság, a belügyminisztérium, a vármegye, a község, az országos levéltár és az országos statisztikai hivatal. A törzskönyvbizottság feloszlik történelmi, geográfiai, néprajzi, közigazgatási és nyelvészeti szakférfiakra. A procedura pedig ilyen:

Jön egy név, mondjuk Holdvilág. Ezt kívül-belül vizsgálat alá veszi a törzskönyvbizottsági olyanformán, hogy kiadja előbb a historikusnak, azután a geográfusnak, azután a nyelvésznek, azután a közigazgatási szakembernek. Mindenik berakja szegény Holdvilágot a maga lombikjába és mindenik jelentést tesz az összbizottságnak. Ekkor a kilügzött Holdvilágot elküldi a bizottság az országos levéltárba. A levéltár nyomozást indít. Kikutatja a Nagyküküllő vármegyére vonatkozó rétegeket. Észreveszi, hogy a történelmi rétegekben ilyen vármegye nincs. Tovább nyomoz. Megtudja, hogy a régi Királyföld segesvárszéki leülepedése

között található meg Holdvilág. Bővebb felvilágosítást azonban nem tud a levéltár nyújtani. Ezt megírja a törzskönyvbizottságnak, mely ekkor eléveszi a jobbik esztét. Hát persze, hogy a levéltár-kutatás meddő, mivel-hogy Holdvilág nem a történelmi szertárba tartozik. Hiszen a hold is, a világ is kozmikus fogalom.

Nosza, szakférjak! Csakhogy a bizottság tagjai között nincsen csillagász. Rajta, írjunk a belügyminiszternek. Ez meg ír Konkoly-Thege Miklósnak, aki aztán tüzetesen megokolt véleményt ad a holdról, annak hegyeiről, kialudt vulkánjairól, elpárolgott tengereiről. Azonban a világ (világosság, fény, rezgés) nem az ő szakmája. Erről a fizika tudománya beszélhet illetékesen. Nincs mit tenni, Klupátihoz folyamodunk belügyminiszteri engedéllyel. Mikor innen is beérkezett a szakvélemény, akkor a törzskönyvbizottság az anyag összegyűjtése érdekében átteszi a Holdvilágot az országos statisztikai hivatalhoz. Ez a hivatal táblázatos ívekben mutatja ki azt az anyagot, ami Holdvilággal összefügg.

Innen megint a gyűjtőmedencébe, a törzskönyvbizottsághoz kerül a kérdés, ahonnan áttétetik a begyűlt adathalmazzal együtt a vármegyéhez. Mikor megérkezik Segesvárra a csomó, aznap a főispán nem megy se biciklizni, se zsúrba, hanem értekezletet tart, melyben részt vesz az alispán adminisztratív szempontból, a tiszti főorvos egészségügyi, az államépítészeti főnöke műszaki, a tanfelügyelő kulturális, a pénzügyigazgató közgazdasági szempontból. Alapos vizsgálat után megy az akta a főszolgabíróhoz. Innen a községhez. Itt pedig százok laknak, akik Halvelégnek és oláhok, akik Holdvilágiunak hívják a községet. A községi képviselőtestület nem jut megegyezésre. Visszakerül a vármegyéhez. Be kell várni az évnegyedes közgyűlést. Itt megindul a nagy nemzetiségi vita. Három párt jelenik meg három címerrel. Holdvilág, Halvelégen, Holdvilágiu. A Niebelungok harca ártatlan gyermekjáték ehhez képest. Halvelégen győz és megy zordon kebellet a törzskönyvbizottsághoz. Ennek a lingvistája kimondja, hogy Halvelégen nem szó sem a szanszkritban, sem az indogermán nyelvcsalád különböző ágaiban. Ez csak elferdítése a Holdvilágnak. A Holdvilág pedig szó, melynek Simonyi Zsigmond, Konkoly-Thege és Klupáti szerint értelme is van. A bizottság tehát a belügyminiszternél Holdvilágot hoz javaslatba.

Elérkeztünk a belügyminiszterium ágyas-szobájába. Megkezdődnek a kínok. Szülni kell. Azonban a vajdás percek előtt még egyszer leküldik a vármegyéhez, onnan a községhez, hogy esetleg előterjesztéssel éljen a Holdvilág ellen.

Ilyen az eljárás.

Minden egyes községnél így kutatnak, így nyomoznak, így nagyképűsködnek. Mondjuk ki a szót: így késeldemeskednek.

Ha ez a késeldemezés nem szándékos: akkor felette módon nevetséges, bosszantó és szájalmas. Egy kissé bizony ostoba is.

Az 1898. évi IV. tc. a belügyminiszterre bízta a községnevek megállapítását. Nos hát akármelyik munkabíró titkár, ha kezébe veszi a helységnévtárt, egy félév alatt nemcsak az egyeztetéssel van készen, hanem az egész munkával. Az a sok hisztorikus, geográfus, nyelvész, közigazgatási szakember és az a sok levéltár, statisztikai hivatal, vármegye, törzskönyvbizottság egytől egyig csupa póz és nagyképűség. A törvény 2-ik szakasza ezt rendeli: „A belügyminiszter a községek nevének megállapítására vonatkozó jogát az illető községek és törvényhatósági közgyűlés meghallgatásával és az érdekelt községek óhajának lehető figyelembevételével gyakorolja.” Ebből látható, hogy a belügyminiszter elhatározásának és döntésének komoly korlátja nincs. A vármegyék és községek meghallgatását könnyen elvégezheték volna egy félév alatt. Ehelyett bonyodalmassá tették az eljárást és mesterségesen késleltetik a törvény életbeléptetését. Annyira mesterségesen, hogy egyetlen záros határidőt sem tűztek ki a különböző fórumok munkájára.

Csináltak tehát egy törvényt a nemzetiségi izgatás méreganyaga számára és halogatják a végrehajtást, hogy a méreganyag hazánk testében minél jobban felgyűljön, és minél több helyen kifakadjon.

Mangra Vazulról

Az alább következő kérdéseket kormánypárti hírlapok adataiból mentettem.

Igaz-e, hogy 1892-ben a nagylaki gyűlésen a Mangra Vazul izgatására határozták el az oláh túlók, memorandumot vinni Bécsbe a császárhoz?

Igaz-e, hogy a memorandisták ismert bécsi útjának költségeihez Mangra Vazul pénzt gyűjtött és tüzes agitációt fejtett ki a papok és a tanítók között, hogy azok részt vegyenek a bécsi útban?

Igaz-e, hogy a nagyszebeni oláh gyűlés a Mangra Vazul indítványára fejezte ki bizalmát és helyeslését azon memorandisták eljárása fölött, akiket ugyanezért az eljárásért a királyi ügyészség felségértési bűnpörbe fogott és a bíróság el is ítelt?

Igaz-e, hogy Mangra Vazul saját egyházi főhatósága azon okból, mivel a diákokat utcai tüntetésekre bízta és Aradon az állapotokat annyira elvadította, hogy az emberek csak revolverrel mertek az utcán járni, papi és tanári állásától felfüggesztette?

Igaz-e, hogy Mangra Vazul felfüggesztett állapotában egy oláh biztosító intézetnek ügynöke volt és mint ilyen, pizkos üzleteket csinált?

Igaz-e, hogy a memorandum-pör tárgyalása alkalmával, azt a több száz főre menő, papokból, tanítókból és parasztokból álló csapatot, mely Kolozsvár utcáin támadólag lépett föl az esküdtszék terrorizálására, Mangra Vazul szervezte és vezette?

Igaz-e, hogy a Budapesten 1895-ben tartott oláh-tót-szerb kongresszusnak – ahol is újból elhatározták Magyarország földarabolását – Mangra Vazul volt a szóvivője, kezdője, vezére?

Igaz-e, hogy a Tribuna Poporului című, állandóan magyargyűlöletet szító hírlapot Mangra Vazul alapította?

Igaz-e, hogy Mangra Vazulnak sem egyházi, sem tudományos érdemei nincsenek és püspökké választását a politika mezején űzött demagógiájának köszönheti?

Igaz-e, hogy Mangra Vazul egyike azoknak a politikai ügynököknek, akik utazásaikkal fenntartották a titkos összeköttetést a hazai túlók oláhok és a romániai dákoromán liga között?

Igaz-e, hogy Mangra Vazul a magyar államot megtagadta, az ellen izgatott és harcolt a törvénytelenység fegyverével és azt kigúnyolta, megvetette és durva szidalmakkal halmozta el?

Legyen ennyi elég a kérdésekből.

Csak még egyet.

Igaz-e, hogy ezt a Mangra Vazult közelebről püspöknek választotta az aradi görögkeleti egyházmegye zsinata?

Igaz, igaz, igaz! Minden vád igaz. Ez a pap-tanár rendszeres izgatást folytatott magyar hazánk békéje, egysége, történelmi jellege ellen. Az államot alkotó, fenntartó és vezető magyarság ellen fáradhatatlanul hintegette a gyűlölet magvait. Hazájának nagy politikai érdekeit hajlandó volt akár az osztrák császári hatalomnak, akár a Romániában szervezett ligának kiszolgáltatni. Életének célját, dicsőségét, kötelességét abban kereste, hogy ártalmára legyen a magyar történelmi királyságnak, a magyar fajnak, a magyar alkotmánynak, a magyar kultúrának.

Mangra Vazul Magyarországnak ellensége.

A föld kerekéségén egyetlen rendezett állam sincs, amely megtérne kebelén olyan polgárt, aki élete feladatául tűzte saját államának sarkaiból való kiforgatását. Az ilyen türelem a vezető magyar faj részéről nem elnézés, hanem abdikáció. Ha pedig még püspökké is tud lenni az ország ellensége: akkor a vezető magyar faj nemcsak abdikált, de le is győzött. A Mangra Vazul püspöki süvege az oláh-eszme hódítását jelentené a magyar közszellem fölött.

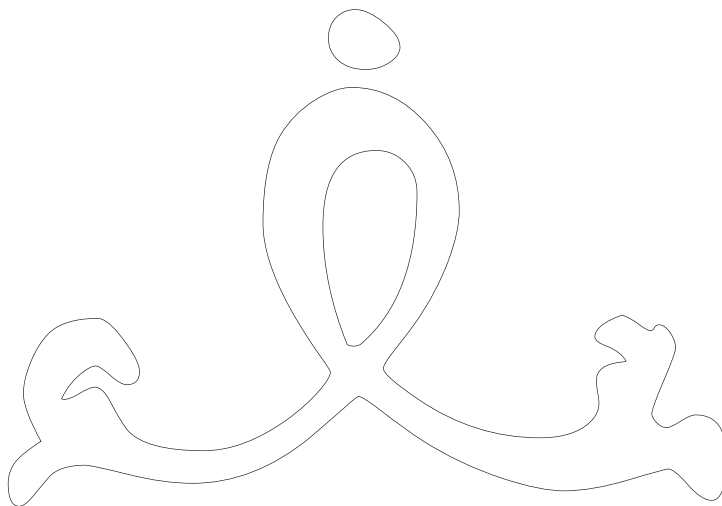
Fajok szerint való automatikus testületeket nem ismer el a magyar állam. De a fajizgatás keresett és talált a maga részére az egyházi életben testületi szervezetet. Ebben a várban vonul meg az oláh, szász, szerb és részben a tót aspirációnak állambontó összeesküvése. A nemzetiségi üzemek gyűjtőpontja az egyház és az iskola, itt helyezkedik el a vezérlet, innen indul ki a jelszó, innen táplálkozik a mozgalom. Az agitáció erőt, összetartást, tanácsot, súlyt az egyháztól nyer. Papok, tanítók, ügyvédek, pénzügyészek között az egyház tartja fenn a

magyargyűlölő szolidáris indulatot. Az egyház által fenntartott népiskolák, tanítóképezdék, gimnáziumok és papnöveldek készítik ki a magyar állam fanatikus ellenségeit.

Ez a veszélyesen bolond állapot még azokban az egyházmegyékben is tapasztalható, ahol a püspök nem bevallott ellensége a magyar államnak. Hát még, ha a püspök mögött olyan politikai pálya áll, aminőt Mangra Vazul megfutott?! Milyen papok, milyen tanítók fognának az ő keze alól kikerülni? Minő konventikulumoknak lenne a színhelye az ő püspöki rezidenciája? Milyen irányt kapnának az ő titkos utasításai nyomán az agitáció céljából indult hírlapok?

Mondogatják, hogy Mangra Vazul megtért. Elhiszem, hogy a püspöki stallum¹⁶² megér egy kis hazugságot. De nincsen olyan ostoba juhász, aki megtévedt birkára kötne kolompot. A püspöki állás fáradságos, lemondó, tudós és bölcs életrendszernek szokott igen nagy jutalma lenni. Utcai demagógot, államellenes üzemekben rosszhíruvé lett kortest püspökké tenni nem szokás, nem lehet, nem szabad.

Királyi megerősítést az aradi választás nem nyerhet. Ha mégis nyerne: akkor az a miniszter, aki ellenjegyez egy ilyen megerősítést, egy húron pendülne Mangra Vazullal és éppen olyan bűnös lenne, mint a haza többi ellensége.

162 hivatal

Hiányos törvény

Iskolás fiúk magyar hazánk területén a magyar nemzet Himnuszát éneklük. Meghallja ezt Pavlovits Ljubomir és dühbe borul. Dühében megrohanja a fiúkat és kettőt közülök tettelesen bántalmaz.

A fiúk apró gyermekek voltak. Erőtlenek arra, hogy a Pavlovits úr képére másszanak. De voltak a helyszínén mások is. Kalauzok, pincérek, felnőtt emberek. Egyik sem ment a jelenlévő férfiak közül a gyermekek védelmére. Elnézték, túrték egy brutális ember durva kihágását. Hol tanultak emberséget? Azt hittem, hogy hazánk területén, közönség jelenlétében, mindig, mindenütt akad védője az ártatlan és jogtalanul bántalmazott nőnek és gyermekeknek. Hát akik most tanúskodnak az ügyben, nem voltak magyar emberek?

Nem!

Sem emberek nem voltak, sem magyarok. Mert aki érdemes az ember névre, nem tűri el beavatkozás nélkül a gyermekek jogtalan bántalmazását; aki pedig érdemes a magyar névre, ha azt látja, hogy a Himnusz miatt veri Pavlovits úr a gyermekeket: hát oda ugrik Pavlovits úr elé, megragadja egyik kezével a bűnös kezét, a másik öklével leüti a lábáról Pavlovits urat és végigtapos rajta, mint valami kártékony férgen.

A vizsgálat megindult. A tény kiderült. Szemtanúk látták, szemtanúk hallották, szemtanúk vallják, hogy Pavlovits úr gyalázó kifejezést használt a magyar Himnusz ellen és bántalmazta a kis fiúkat. Az így megállapított tényközlés alapján Pavlovits urat meg fogják büntetni. Minő címen? Kimondani is szégyen. Rendőri kihágás miatt!

Mi az, hogy Pavlovits úr gyermekeket bántalmazott? Neveletlenség. Az ügynek ez a része csakugyan rendőri kihágás. Am a Himnusz a magyar nemzet történelmi miatyánkja. Nekünk a Himnusz: imádság. Templomi dal, mely be van iktatva a zsoltárok és a Mária-énekek sorába. Nemzeti fohász szenvedéseink megváltásáról, reményseink teljesedéséről. Ereklényk, büszkeségünk, szentségünk nekünk az a dal, melyet kalaplevéve éneklünk és térdet meghajtván hallgatunk.

Aki a Himnuszot gyalázza: a magyar nemzet legféltettebb és legkegyeletesebb érzésvilágát bántalmazza. Van-e paragrafus az ilyen szentségtörő ellen? Nosza, jogászok, elé azzal a tudománnyal! Reátok volt bízva, hogy a Haynau kőpadjáról és a Schwarzenberg börtöneiből új életre szólítsátok a magyar államot. Lássuk, mit műveltek? Miként bástyáztátok körül az új alkotást? Hol a fegyverzet a belső ellenség letiprására? Hol helyeztetek el a nemzeti szellem oltalmára szolgáló törvényszakaszok sáncérdőit?

Kontárok voltak valamennyien! Szédelés magyar büntető törvénykönyvről beszélni. Egy magyar vonás sincs benne. Az államfenntartó erőnek még az ösztöne is hiányzik belőle. Ez a büntető törvénykönyv nem öre a történelmileg kialakult magyar hazának.

A tót nyelven szerkesztett Ladové Noviny ezt kérde: „Kinek kegyéből él Magyarország?”, és így felel rá: „Ausztia kegyéből, mely évenként nehéz milliókkal többel járul a közös kiadásokhoz.” Nos hát, paragrafust kérek erre is, jogász urak! Mert tiszta sor, hogy ez a tót, táborunkban meghúzódva, az ellenséges tábor részére dolgozik és saját hazájára lövöldöz. Arra tanítani ki a tótokat, hogy Magyarország Ausztia kegyéből él: ez nemcsak Magyarország megrágalmazását jelenti, hanem azon érzelmi kötelek elmetszését is, amelyek a tót ajkú polgárokat saját hazájukhoz fűzik. Nos, van-e paragrafus a honárulásnak ezen nyílt elmélete ellen?

Pavlovits úr meggyalázta a Himnuszot, sőt, ütlegekkel fenyíti meg azokat a gyermekeket, kik azt dalolni merészelik. A gyermek szívében kétely keletkezik. Hát tiltott ének a Himnusz? Hát Magyarországon a magyar imádság miatt úgy bánhatnak az iskolás fiúval, mint a csinyen ért vásott kölyökkel? Nos, jogász urak, mi büntetés fogja érni Pavlovits urat? A büntető törvénykönyv melyik szakaszába van lefektetve a nemzet kegyeletes érzelmeinek védelme? Tágas országutat nyitottatok az állambontó törekvések rajzásának. De nem gondoskodtatok az államfenntartó etikai elemek védelméről. Kontárok vagytok, nem jogászok.

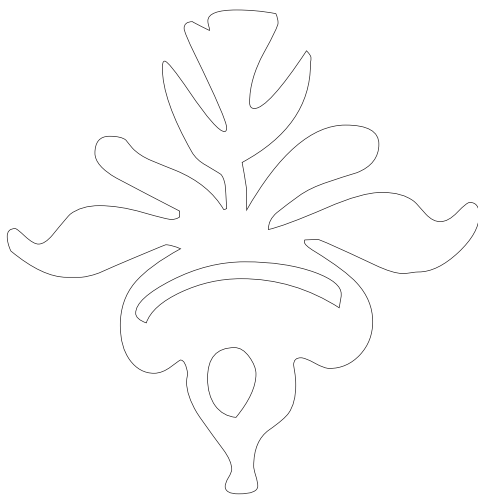
Pavlovits Ljubomir úr országgyűlési képviselő. Nem Canadában, nem is Sidneyben képviselő, hanem Magyarországon. Törvényhozója annak a magyar hazának, amelynek ím, ellensége. Remek állapot. Kitönni való állapot. Múzeumba való állapot. A törvény jogot ad Pavlovits úrnak, hogy munkálkodjék a magyar állam kiépítésén. Kide-

rül, hogy Pavlovits úr nem az építésben fáradozik, hanem a bontásban. Nos, hol a törvény, mely a hűtlen Pavlovitsot megfoszthatná állásától? Melyik paragrafus tartalmaz Pavlovits képviselőre nézve összeférhetetlenséget?

Esterházy Ferenc gróf az államellenes izgatókra és a magyar nemzet ellenségeire ki akarta terjeszteni az összeférhetetlenséget. Ezen irányban indítványt is nyújtott be a főrendiház ülésén. Leszavazták. Kazuistikában utazó jogászaiknak nem ment a fejükbe a nemzeti közszellemnek egy ilyen evolúciós tünete. Hogy tudósoknak látszasanak, nem mertek hazafiak lenni. És maradtak kontárokknak.

De mit tesz az, hogy nincsen paragrafus?

Van-e paragrafusa a megáradt Tiszának? Emberi törvényekhez alkalmazkodik-e a háborgó vulkán? Kétségkívül jobb, ha törvény van a bitangok ellen. De ha nincs törvény, hát van igazság a lélekben, erély az izmokban, büntető hatalom a megbotránkozásban. Van hazaszeretet, van szenvedély, van harag. Megtúrni a Házban azt, aki a magyar nemzet miatyánkját meggyalázta, nem lehet. Pavlovits képviselőre nézve beállott az összeférhetetlenségi eset. Aki ellensége a magyar nemzetnek: nem lehet tagja a magyar törvényhozásnak. Ez a józan ész törvénye. Ez az életosztón törvénye. Ez a történelmi érdek törvénye. Ez a törvény él, létezik, fennáll és végre lesz hajtva Pavlovits Ljubomir úron.

Croaticae res¹⁶³

Fel-felüti fejét a horvát kiegyezés, miként a quarmerói cápa s aztán megint alábukkan. Eközben megint elnyel egy darabot abból a sovány barátságból, amely ezt a testvérországot Magyarországhoz köti. Olyanformán vagyunk itt is, mint Ausztriával. Minél több kiegyezés: annál több gyűlölködés.

Csakhogy Ausztria egyszer-másszor alaposan belebotlott érdekeinkbe. Rendszeresen markolászott a zsebünkben és turkált a jogainkban. Nem tud megnyugodni abban, hogy a törvényeknél fogva, a királyi esküknél fogva, a kard jogánál fogva is régibb, egységesebb, hivatásosabb állam vagyunk, mint ő. Itt tehát a gyűlölködésnek magva van. Százados tapasztalatok keserűségei mérgesítették el ezt a viszonyt.

De Horvátország vajjon mit akar? Érdekeit mikor bántotta Magyarország? Vagyonához mikor nyúlt? Vallásos érületében mikor háborgatta? Nagy fiait börtönbe mikor vetette? Tábornokait mikor akasztatta föl?

Mikor arra gondolok, hogy Horvátország a magyar szent korona kiegészítő része: fájdalmas érzés száll meg hazánk jóhiszemű önámítása fölött. Olyasmivel bízta meg magunkat, amit régen elvesztettünk. Horvátország immár nem tartozik hozzánk.

A horvát pénzügyeket Magyarország adminisztrálja; a közlekedésügyet szintén; a honvédelmet nemkülönben. A magyar képviselőházban negyven horvát képviselő és egy horvát miniszter ül. A bánt a magyar király nevezi ki a magyar miniszterelnök ellenjegyzése, tehát ajánlata mellett. Mindez jelentékeny kapcsolatot képez Horvátország és Magyarország között. Ehhez járul, hogy Horvátország úgy Ausztriával, mint a vám-külfölddel szemben, csak mint a magyar korona alkatrésze szerepel. A kapocs különös erősségét képezi, hogy horvát állampolgárság nem létezik. A nemzetközi érintkezésben a horvátországi lakost magyar állampolgárnak lajstromozzák.

Mindazonáltal Horvátország nem tartozik hozzánk. Érzelmi közösséget nem hozott létre sem a pénzügyi igazgatás, sem a posta, sem a vasút, sem a honvédség. Sőt, ami közösség az érzelmekben harminc-negyven év előtt még mutatkozott, az is alaposan megsemmisült. Még az egyházi élet terén sincs közösség. Pedig a római egyházban sok a szolidaritási elem. De a horvát katolikus egyház olyan természetű önkormányzatot vívott ki a liturgia terén, amilyent a magyar katolikus egyház még remélni sem merészkedik. A horvát katolikus egyház nemzeti egyházzá alakult át. A magyar megmaradt latinnak. A horvát iskola szintén nemzeti a legelső foktól a legfelső fokig. A magyar iskola vegyes. Korcs, miként azok az idéetlen lények, melyeknek nagyobb része immár megsemmisült, mert nem volt határozott jellegük és emiatt nem volt sem ellenálló, sem hódító képességük.

Köztünk és Horvátország között a lelki távolság olyan nagy, hogy mi sokkal inkább vagyunk osztrákok, mint amennyire a horvátok magyarok. Mert Ausztria két nagy attrakcióval nehezedik ránk. Először a német nyelvel, melyet minden kabátos ember beszél nálunk. Iskoláinkban kötelező a német nyelvtanulás. Közös intézményeink kizárólag németek. Zsidóságunk egy része német hírlapokat tart fenn.

A második nagy attrakció a pénz, a kereskedelem és az osztrák ipar. Ezen a téren állandó hatásokkal küszködünk. Pénzügyeink jelentékeny része osztrák pénzzel dolgozik. Hitelforrásunk legfőbb kútfeje Ausztria. Kereskedelmünk bécsi, trieszti, brünni összeköttetéseket ápol. A csehországi nagyipart mi fogyasztjuk. Viszont Ausztria veszi át nyereségünk fölöslegét. Ez a forgalom pénzben és árban megüti a négybilliórd koronát.

Ilyen óriási forgalom vajjon hány kötést feltételez? Hány levélváltást, hány alkut, hány megegyezést, hány fölbontást, hány lebonyolítást? Ez a levélváltás, ez az alku, ez a megegyezés, kötés, fölbontás, lebonyolítás kizárólag mind német nyelven történik. Mikor Ausztria mint eladó szerepel, akkor mint hitelező jelenik meg; mikor pedig mi vagyunk az eladók, akkor ő a vásárló fél. Tehát mindkét esetben övé a fölény. Hatása mindkét esetben veszélyes, mert osztrákosító.

Ezzel szemben minő érintkezésük van Horvátországgal? Mi olvassuk az osztrák lapokat. Olvassa-e Horvátország a magyar lapokat? Kölcsönöz-e tőlünk pénzt? Vásárol-e magyar iparcikkeket? Adunk-e el neki nyereség-

163 a horvát ügy, ami Horvátországot illeti

keket? Tanítja-e iskoláiban a magyar nyelvet? Táplálkozik-e a magyar kultúra emelőin? Akként iskolázzák-e a horvát ifjút, hogy magyar állampolgári érzések keletkezzenek kedélyvilágában?

Ne ámítsuk magunkat! Horvátország semminemű lelki közösséget velünk nem érez. Az a történelmi öntudat, mely Magyarországhoz fűzhető, mesterségesen van kiölve a horvát népből. Németül meg lehet élni Horvátország bármely részében. A tenger melléken olaszul is lehet érintkezni. De egyetlen pontja sincs Horvátországnak, ahol magyar nyelven egy darab kenyérhez, vagy egy pohár vízhez juthatnánk.

A posta és távírda Horvátországban is magyar intézmény. De csak a papíron. A valóság az, hogy az egész horvát területen egyetlen posta- vagy távírdahivatalnok nem található, aki magyarul tudna.

A magyar-horvát hajózási társaság részben legalább szintén magyar intézmény. Hiszen jelentékeny évi segélyt s ezáltal jelentékeny kereskedelmi egyedáruságot kap a magyar államtól. Első osztályú utasainak jó felerésze Abbázia felé, Cirkvenica és Növi felé, Lussinpiccolo és Raguza felé magyar. Ennek dacára még csak eszébe sem jut a társaságnak, hogy egy magyarul tudó alkalmazottat tartson, hogy egy liternyi magyar származású bort, egy szemernyi magyar sört árusítson. Az egész vállalatban csak ez a felírás emlékeztet magyar vonatkozásra, hogy „köpködni tilos”.

Még Fiumében is...kérem, Fiumében! Magyarország gyöngyében, a magyar milliomoknak ebben az emészető kráterében a vendéglők három nyelvű hivatalos rendőri bejelentő lapokat tesznek a túlnyomó részben magyar utasok elé. Ez a három nyelv: az olasz, a horvát és a német! Magyarország egyik városában a rendőrségnek nincs tudomása arról, hogy Magyarországon van. És ugyancsak Fiumében a nagy trafik bérlője, valamint a dohánykülönlegességek bérlője is beszél olaszul, németül, horvátul; de magyarul egy árva szót sem tudnak a magyar állam ezen üzleteiben.

Hol rejlik tehát a baj? Világos, hogy abban a tervszerűtlenségben, mely nemzeti politikánkat lépten nyomon jellemzi. Nem tudunk és nem merünk magyarok lenni. Hódítás helyett folyton-folyvást hátrálunk. Horvátországot merőben elvesztettük és határtalan áldozataink dacára még Fiumét sem tudtuk megnyerni.

Zászlósértések

Újabb zászlóügyről ad tegnap hírt a Magyarország. Vajon hányadikról? Hányadikról, csak két hét óta?

Az esetet nem ismétlem. Kevés különbséggel, egyforma valamennyi. Ebben a cudarságban nem találékonyak az emberek. Nincs érzékük a változatosság iránt. Egyik úgy olyan mint a másik. Mintha mindig majmok csinálnák.

Mikor gyógyulnak ki zász, oláh és tót honfitársaink és horvát testvéreink ebből a komisz betegségből? Nem veszik észre, hogy olyan ez a betegség, mint a rüh: csak alantos és elhanyagolt szervezetben él. Arra nincsen eset, hogy jónevelésű ember valaha zászlósértésre adta volna magát. Ez mindig és mindenütt alacsony rüpek munka volt.

Még nyílt csatában, nagy háborúk alkalmával sem mocskolnak zászlót. Pedig a vérszagban nagy lobbót vet a szenvedély. A zászlót mégsem bántja az ellenség. Elveszi, ha tudja; de be nem mocskolja. Ellenkezőleg. Megbecsüli az ellenség zászlóját, elteszi múzeumokba, mint a vitézségnek zálogát és mint a katonai becsületnek jelvényét.

Vége-hossza nem volt a Szent István napi zászlósértéseknek. Aminthogy nincs vége-hossza ellenségeink alattomos hitványságának. Mert súlyos etikai ítélet alá esnek a nyílt zászlósértés is. De enyhítené az ítéletet az a bátorság, amellyel a tettes a felelőség szeme közé nézett. Ám, ezek a zászlósértések a tolvajok órájában követetnek el. Tehát titokban. Mikor a csirkefogó működik. Az éjszaka leple alatt. Gyáván.

Ez a titkos garázdaság inkább a szorosan vett Magyarország területén üzetik. A testvérországból nyílt sértést is követnek el. Mert a testvérország pimaszai elnézésre számítanak. A pap nem feddi meg a tettest, sőt, alighanem biztatja. A rendőr nem veszi szigorúan. A bíróság is lanyha. A horvát hatóságok megtanulták a magyar Bukottól, hogy a magyar zászló nem egyéb, mint vörös, fehér, zöld színű szövetekből összevarrott kelmedarab. Talán ágytakaró. Talán még az sem. Inkább rongy. Ki fog nagy dolgot csinálni, ha összetépik és bemocskolják azt, ami ügyis csak rongy? Szemétre vele!

Emlékezetem szerint kormányaink soha sem vették zászlónk megsértését azzal a nemes és eltökélt komolysággal, amellyel önérzetes férfi szokta venni a becsületén ejtett sérelmet.

Pedig a zászló: az mi vagyunk, együttvéve a haza és nemzet egyetemlegesen. Mi vagyunk együtt a múltunkkal, a jelenünkkel, a jövőnkkel. Minden hagyománya az ősöknek, minden vigasza az időseknek, minden létjoga az utódoknak ahhoz a zászlóhoz van forradva. Addig élünk, amíg az a zászló leng. Mikor megszűnt az a zászló: akkor megszűnt a magyar haza és a magyar nemzet történelmi folytatása. A zászló pólyája a nemzetnek, mikor születik; becsületjelvénye, amíg él: szemfedője, ha meghalt. Semmi sem értékesebb a világi életben, mint a nemzeti zászló. Foglalatja ez, a nemzet alkotmányának, közjogi állásának, fenségének, hatalmának, akaratának, dicsőségének, büszkeségének.

Kormányaink mellőzték ezt a felfogást. Pedig minden civilizált nemzet így fogja fel a zászló mivoltát. De kormányaink nem vették annyiba a zászlót, mint amennyibe veszi egy önérzetes férfi a becsületét. A férfi, ha becsületét támadják: kardot, pisztolyt fog; olykor bottal és ököllel vesz magának elégtételt; máskor a bírósághoz folyamodik. A legtöbbször, a legtöbb férfi kiteszi a bőrét, hogy bebizonyítsa becsületének magas értékét.

Mit tettek kormányaink? Hagyták a dolgot mentére. A királyi járásbírósnál gyakornokoskodó tisztai aljegyző majd eligazítja saját hatáskörében a megsértett nemzeti becsület ügyét. A vizsgálatnak rendszerint nem volt foganatja. Az ismeretlen tettes maradt a homályban. Ha megtalálták a tettest: úgy lakolt, mintha a szomszédjának a harapós kutyáját ütötte volna le. Igenis. Zászlónk nem részesül több védelemben, mint a kuvaszkutya. A malac már értékesebb.

Ha a büntetőtörvény hiányos: miért nem javítottak rajta? Hiszen gyárilag készül a törvény. Annyi a paragrafus, mint a gaz. Egy még elfért volna a törvénytárban. Súlyos és kegyetlen büntetést kell a zászlósértőre kiszabni. Aztán meg kell tudni fogni a tettest. Aztán alaposan végre kell rajta hajtani a büntetést. Hadd emlegesse meg a hetvenhetedik unokája is, hogy őse eszeveszett bolond volt és meg merészelt sérteni a magyar haza és a magyar nemzet zászlóját.

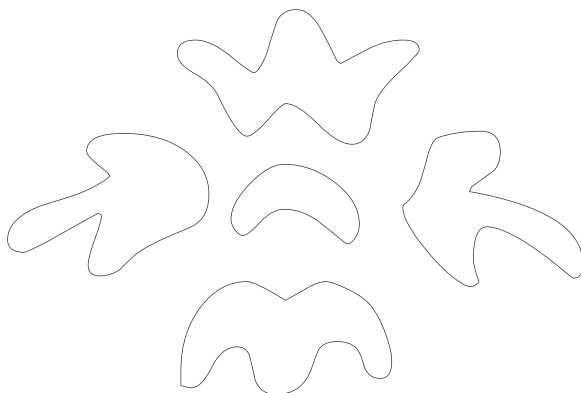
Horvát testvéreink sem tudnak arról, hogy a magyar zászló szentség. Aki sértő szándékkal hozzá nyúl: szentégtörő. Hát reges régen meg kellett volna őket erre tanítani. És itt ne tessék azt emlegetni, hogy övék a judikátum.

Ám legyen az övék. De a magyar zászlóról, annak védelméről a magyar törvényhozás gondoskodik. Azt a kegyetlen és szigorú törvényt, amelyről fennebb írtam, jogunk lett volna Horvátországra is kiterjeszteni. Ekkor aztán, szeretném látni, miként kerüli ki a tettes a megtorlást.

Talán nem találják meg a horvát hatóságok a tettest? Vagy talán, megtalálás esetén, enyhe büntetést mér a horvát bíróság? Nem oda Buda! Ha ők nem találják meg: hát majd megkeresi a magyar hatalom és ha nem büntetik meg: hát lehet arról is tenni. Mit?

Ezt a kérdést nem olyan ember intézi hozzám, aki élni tud a hatalommal. A rendcsinálásnak sokféle módja van. Az eset kiváltótól függ, hogy melyik mód alkalmaztassék. A testvérországgal könnyű megértetni, hogy ki a legény a csárdában. Az autonómia nem arra való, hogy általa sarkaiból forgattassék ki a magyar szent korona hatalma. Horvátország a magyar koronának alárendelt ország. Tehát engedelmességgel tartozik. Rászorítani az engedelmességre és megfenyíteni az engedetlenkedőt: olyan eljárás, mely a népek életében már gyakran volt foganatosítva. Elkergetni a hűtelen báni kormányt és felfüggeszteni az autonómiát: egyetlen tollvonásba kerül.

Ebből világos, hogy a zászlósértéseknek hamarosan véget lehetne vetni, ha a kormány szigorúan értékelné azt az önállást, melyet a nemzeti becsület védelmében elfoglalnia kell.

A kazár bevándorlás

A magyar faj a törvényhozási működésben is megtartja jellemének finom gyöngéd vonását. Inkább kárt tesz magában, mintsem erőt vegyen delikát természetén. Most is, a bevándorlási ügy tárgyalásánál, tojástancot jár minden párt, óvatosan, bátortalanul tipegve a törekeny anyag között. Minél kényesebb a matéria, annál simábban bánik vele a magyar törvényhozás.

Valamikor igazán kényes volt minden olyan kérdés, amelyben zsidó volt érdekelve. Mivel a törvény megkülönböztette őket másoktól. Rosszabb sorban voltak, mint a sátoros cigányok. Üldöztettek, megaláztattak, ember számba alig jöttek. Ily időben minden művelt ember iparkodott finom, elnéző, gyöngéd lenni a szegény elnyomott zsidó iránt. Irodalom, közélet és társadalom becéztette a zsidót. Nem vették tőle rossz néven, hogy nem beszél magyarul; még azt sem, ha tisztességtelen versenyt űz. Hiszen zsidó volt. Mit csináljon szegény. Enni csak kell.

Elemi iskolánkban egyetlen zsidó fiú járt, a nagyfejű Singer. Ha valaki bántotta, tízen is rohantunk a bántalmazóra. Kényeztettük, a labdázásnál nem püföltük, a leckemondásnál sügtünk neki. Így tettünk Weisszal a középiskolában és Kleinnal, Orosszal, Schwartzal az egyetemen. Minthogy nem voltak velünk egyenlők, ennél fogva magunk fölé emeltük őket. Az megtörtént, hogy egymás közt nem tegeződtünk, de a zsidó fiúval mindenki tegeződött, mert mindenki tüntetni kívánt azzal, hogy nem tartja magát a zsidónál különbnek.

Nemcsak az iskolának volt ilyen szelleme. Az egész társadalom ilyen volt. Szidni a zsidót nem illett. Aki tette, brutális hírbe jött. Merem mondani, hogy egyetlen reform-gyümölcs sem volt úgy megérve, mint a zsidó emancipáció. Emlékezetem szerint nem vitáztak fölötte. Törvény lett belőle a bírálóknak egyetlen szava nélkül. Aki ellene szólott volna: eleven sírba temette volna magát.

Az egyenjogúság után ugyanabba a helyzetbe lépett a zsidó, mint akárki más. De a közszellem nem alkalmazkodott az egyenjogúsághoz, hanem tovább folytatta türelmes, elnéző bánásmódját. Kímélte az olyan hibát, amely zsidóval volt vonatkozásban. Tartózkodott a korcsma ellenőrzésétől, mivel az zsidó ipar. Tág teret nyitott az uzorának, mivel leginkább zsidók foglalkoztak vele. Nem bántotta a tisztességtelen versenyt, mert azzal zsidó érdekkört bántott volna.

Nem merem állítani, hogy törvényhozásunkat három évtized óta mindig és mindenben öntudatos zsidó szellem vezette; de könnyű volna bebizonyítani, hogy abban a tömérdek törvényben és rendeletben, mely ezen idő alatt keletkezett, minden más érdekkör szenvedett nagy csorbákat, ellenben azok az érdekkörök, amelyekben a zsidó tömegek részére nyíltak kereseti források, nemcsak érintetlenül hagyták, hanem rendszeres gyámolításban részesültek. Igaz-e, hogy hitelszervezetünk elhanyagolta a földet és az ipart, azonban felkarolta a kereskedelmet? A kereskedelem kilenczted része pedig zsidó kézben van. Igaz-e, hogy a pénzt kiforgatták értékmérő és csereszköztető hivatásából és áruvá léptették elő, amellyel annak teljhatalmat biztosítottak a munka és termelés felett? A pénz leginkább zsidó kézben van. Igaz-e, hogy az adós üldözött pária, kinek a vagyona a végrehajtási eljárásnál res nullius¹⁶⁴ és valóságos zsákmány tárgya a hitelezőnek? A hitelező pedig: legtöbb esetben zsidó.

Nem folytatom a példákat, mert nem könyvet írok. Az olvasó kiegészíti a bizonyítékokat. Csak még a bevándorlást említem. Az örmények bevándorlása óta tömeges megtelepülés hazánkban nem volt. Fajunkra, nemzetünkre, hazánkra istenáldását képezte az örmény bevándorlás. Izomerős, értelmes, hazafias, munkás polgárokkal szaporodott meg hazánk. Vagyont, jó erkölcsöt hoztak magukkal; itt szaporították vagyonukat és színiültig magyarok lettek.

Újabb időben a zsidók vándoroltak be tömegesen.. Az emancipáció idejében pár százezen lehettek. (Nincs kezem ügyében a statisztikai kimutatás.) Most több van egymilliónál. Isten éltesse és tartsa meg közülük a becsületet magyarokat! Ebből a számból legalább négyszázezer Beregben, Máramarosban, Ungban, Zemplénben, Szabolcsban, Szatmárban, Szolnok-Dobokában és Beszterce-Naszódon lézengő kazár. Háromannyian vannak, mint a szá-

164 uratlan dolog, senkinek nem tulajdona

szok; majdnem ugyanannyian, mint a székelyek. Hát ez sok. Itt már a szemünk láttára egy valóságos népvándorlás ment végbe. Nagy kérdés, hogy annyi magyar jött-e be Árpád alatt a honfoglalás idejében.

Mondám, hogy az örmények bevándorlása istenáldás volt. Ezt mondom a kunok, jászok, besenyők bevándorlásáról is. Ugyanezt mondom a szepességi, bánáti, túl a dunai és pestvidéki németek bevándorlásáról. A bevándorlás tehát sokszor igen nagy szerencse az országra nézve. Az Amerikai Egyesült Államokat naggyá és virágzóvá a bevándorlás tette.

De a bevándorlás istenátka is lehet. Az Egyesült Államok már évek óta védekeznek a sárgabőrűek beözönlése ellen. Ausztrália is megkezdte ellenük a védekezést. Miért? Talán munkátlanok? Talán gonosz erkölcsűek? A világegyetem sem. Ellenkezőleg szelídek, jámborok, törvénytisztelők, szerények és szerföltt dolgos nép. De mivel többet és olcsóbban dolgoznak, mint a bennszülött s ezáltal a versenyük veszélyes a bennszülöttekre, ennél fogva az állam gépat épít a sárgabőrűek bevándorlása ellen. Pedig hát ez bizony még nem istenátka.

Ezzel szemben, mit mondjunk a galíciai zsidóbevándorlásra?

Tény, hogy vagyon nélkül jöttek. Tény, hogy a megélhetésnek egyetlen legitim forrását felmutatni nem tudták. Tény, hogy az emberi kultúra legalacsonyabb fokán is alól állottak. Tény, hogy a produktív munkának minden nemétől tartózkodtak. Mégis bebocsájtottuk őket tömegesen, ellenőrzés és akadály nélkül.

Működésüket látták a magyar hatóságok. A községbíró, a jegyző, a szolgabíró, a járásbíró, az adótárnok, a pénzügyigazgató, az alispán, a főispán, valamennyien látták, hogy ez a bevándorlott uzorát űzi a pénzzel, a pálinkával, az áruval, a felesmarhával, a legelővel. Látták, hogy nem szórványosan űzi az uzorát, hanem iparszerűleg. Látták, hogy hamis italt mér, hamis mérleget használ, hamisan esküszik. Iskolába a gyermekét nem küldi, hanem csak a bocherhez talmud-babonákat tanulni. Magyarul egy se tanul. A népet üzletszerűleg rontja erkölcsében, vagyónában, szokásaiban.

Látták, elnézték és túrték. Sőt, némelyik főispán, ha nem is volt velük frère et cochon, de támogatta, pártfogolta őket és iparkodott a vármegyei közgyűléseken magának gárdát alakítani belőlök. Érvényesült az a delikát felfogás, hogy nem illik a zsidót bántani.

A bevándorlási törvényjavaslatban is ez a felfogás érvényesül. Mindenki tudja, hogy ez a javaslat a zsidóbevándorlás miatt jött létre. A forró kását azonban kerülgetjük. Immár nem is gyöngédek vagyunk, hanem hipokriták. Nem merjük nevében szólítani a gyermeket. A kormány ötl-hatol, kínlódik, diszkrecionális hatalmat kér. Mert inkább üt csorbát az alkotmányos szabadságon a diszkrecionális hatalom révén, mintsem őszinte legyen.

Pedig ott fekszenek a hivatalos adatok. Néhányat Buzáth képviselő tegnap felolvasott. Lukács, Darányi, Széll miniszterek többet tudnak a lengyel zsidókról, mint bárki más. Fiókuiban őrzik az Egán Ede bizalmas jelentéseit. Nincs ember a földön, aki meg tudná gyöngíteni az Egán adatait. Mert ő becsületes, őszinte és humánus volt minden ízében. Csupán a bünt üldözte őt. A felvidéknek az a része, hol a kazárok laknak, egy rémes büntanya. Ez a bevándorló sereg ellenség gyanánt lepte el azt a vidéket. Pusztít, gyújtogat, lop, orgazdaságot űz, fosztogat, csal, hamisít. Sohasem láttam, nem is képzeltem olyan istencsapást, amilyent ott tapasztaltam. Jézus Krisztus tanainak ott semmi foganatja nincs. A keresztény civilizációnak minden jótéteménye csödbe jutott a kazárok miatt.

A kormány ezt jól tudja. Hiszen az Egán-féle akciót azért indította. A bevándorlási törvényjavaslatot is ezért készítette. Mégis óvakodik a bajt szarvánál fogva megragadni. Az ember elképed, ha látja, hogy azon inségbe jutott vidéken az italmérés még mindig kazár kézben van. Holott ezen a téren is van a kormánynak diszkrecionális hatalma. És elképed az ember, hogy a javaslat még mindig leplezi a valót. Nem mondja ki azt, amit kimondtunk a keleti marhavésszel szemben. Mintha a barom több oltalmat érdemelne, mint a bennszülött polgár.

Mire való ez a hipokrizis? Miért nem mondják: galíciai, oroszországi, romániai zsidót ezentúl semmi szín alatt nem bocsájtunk be az országba? Ezt érteném. Ezzel célt lehetne érni. Ez őszinte beszéd volna és becsületes. Ezt aztán meg is lehetne ám indokolni! Ott hevernek a hivatalos jelentések. Községről községre lehetne a szörnyű visszaéléseket konstatálni. A bennszülöttek irtózatoss nyomorát emberről-emberre ki lehetne mutatni. És kétségtelenül lehetne bizonyítani, hogy a birtokrendezés által elgyöngített népünket a kazár szívta ki véglegesen és döntötte hajmeresztő inségbe és nyomorba. Ezt az indokolást megértené a világ és megértenék a mőzeshitű magyarok is. És védekezési őszinteségünket megtapsolná a világ. De így: terjed az élődi tovább, pusztul a hasznos növény, míg végre teljesen eláraszt egy semmirekellő proletariátus.

Liberális indokok

Holnap reggel örömtűzek fognak égni a szabadelvű párt tagjainak szemében. A kör termeit fekete ruhás alakok töltik meg ünnepies díszben. Üresen álló játékasztalok tesznek bizonyosságot a pillanat komolyságáról. A gyülekezés csendben, méltóságosan történik; a bizalmasok suttognak, a kapaszkodók reménykednek, a beavottak hallgatnak.

Az óra üt; bérkocsik robognak elő; a klubtagok páronként indulnak éljenzésre köszörült torokkal, tapsokra kész tenyérrrel. Így jutnak fel a miniszterelnöki palotába, hol a nagyterem ajtószármái között áll Wekerle Sándor, miként egy oltárkép, kinek a nyomán arany fakad, akinek a markában áldás terem.

Jól begyakorolt hajlongásoknak szívet-lelket megható alázatosságától kísérve, derűs arccal megy a bálvány hívei elé, hogy mindenkinek jusson egy kézszorítás, vagy legalább is egy igézetes mosoly. Azután elhelyezkednek, a szerények hátul. Ám mindenki az első sorba jut.

A díszszónok most nem Bokros Elek. Ettől a jellemző szerencsétől a balsors egy végzetes csapása szabadította meg a pártot. Díszszónoknak ezúttal becsületes embert választottak.

Amit Magyarországon már régen könyv nélkül tud minden ember, azt most újra elmondja Perczel Dezső. Megtudjuk, hogy a párt egységes, hogy a bizalom rendületlen, a munkakedv általános; hogy az ország boldog, a nemzet elégedett, a testvérharc árnyai tünedezőben, és hogy minden vágyunk teljesítve lesz, ha egyszer már az újszülött csecsemő nevét nem a pap írja a lajstromba, hanem a kántor. Mert ez feltétlenül szükséges a teljes boldogsághoz.

Kétségtelen, hogy Wekerle örömmel veszi tudomásul mindezen jó dolgokat. Aztán meleghangú köszönetet mond a megemlékezésért, a bizalomért és a szépen megcsinált lelkesedésért. Végre nem lesz szűkében a fontos politikai enunciacióknak sem.

Nem igen hiszem, hogy sok kételkedő akad abban a pártban, de ha akad, majd megtudja e nyilatkozatokból, hogy hol rejtőzködik az a községi intelligencia, amelyik ezentúl házasságot köt és lustrumot vezet.

Azt sem hiszem, hogy a reformok sorrendje ellen kifogást emelne valaki, de ha mégis? No úgy majd megkapja a felvilágosítást. Nemzeti egység kell Önöknek? Mi sem könnyebb ennél. Íme a katolikusoknak nem tetszik a kötelező polgári házasság. Úgyde a protestánsoknak tetszik. Viszont, íme a protestánsoknak nem tetszik a garanciális törvény eltörlése. Úgyde a katolikusoknak tetszik.

Már most a teendő igen egyszerű. Csinálunk kötelező polgári házasságot, mert ez tetszik a protestánsoknak, és a garanciális törvényt eltöröljük, mert ez tetszik a katolikusoknak. Ekként létrehoztuk a nemzeti egységet mindkét félnek a tetszésében.

Vagy megfordítva: kötelező polgári házasságot csinálunk, ámbár ez nem tetszik a katolikusoknak; a garanciális törvényt eltöröljük, ámbár ez nem tetszik a protestánsoknak. Ám így is létrehozzuk a nemzeti egységet mindkét félnek a nem tetszésében.

A fényes napnál is világosabb tehát, hogy e reformok nem megosztják, nem meggyengítik a nemzeti társadalomban rejlő erőt, hanem megizmosítják azt a nézetek összeolvadásának forrasztó hatása által. Tehát a sorrend igen helyesen van megállapítva. Mert nagy feladatok várnak ám reánk, ezeknek megoldására koncentrálni kell jó előre minden erőt, minden buzgalmat, minden szenvedélyt. Ezért kellett a szőnyegen levő reformok révén a nemzeti egység formálódását új és biztos kapcsokkal ellátni.

Íme rendezni kell a valutát; de ki tudná azt rendezni olyan emberekkel, kikről csak a papok vezetnek anyakönyveket? Szent Istvánnak dicsőséges palástját is oltalmazni kell egy kissé, nehogy másfajú polgártársaink darabokra tépjék. De ki fogná a nemzetiségi hullámok veszélyeit ellensúlyozni olyan rabországban, hol még felekezet nélküli sem lehet az ember? Igazgatásunkat az egész vonalon meg kellene szabadítani a bürokráciának mindig nehézkes, gyakran lelketlen, sokszor zsaroló rendszerétől. Úgy-e ennek kétségtelen előfeltétele a zsidó vallás recepciója.

Most erőtelenek vagyunk, ha arról van szó, hogy a zsandár magyar kardbojtot viseljen; arra is erőtelenek vagyunk, hogy a ménlovas káplár magyar hatóság alá vonassék. Aztán nincsen iskola ezer községben; a néptanító bátran megirigyelheti a jó cseléd állapotát, ingyen iskolázásunk nincs; ingyen kórházunk nincs.

Szegényről, nyomorékról, árváról, lelencről nem gondoskodik az állam. Vagyis az egészségeseket nem tanítjuk, a betegeteket nem gyógyítjuk, a nyomorultakat nem istápoljuk. Tehát nem teljesítünk kellő feladatot az állami kötelességek legkezdetlegesebb terén sem.

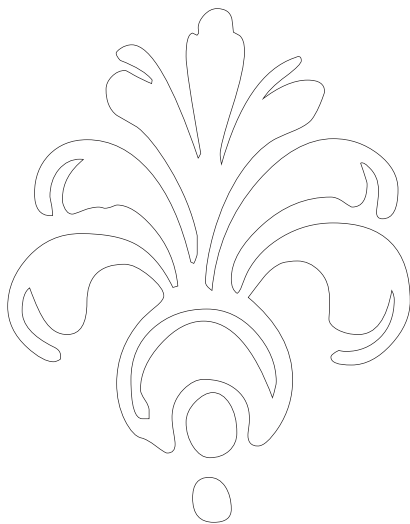
Hát a magasabb szférában?

De ne alkalmatlankodjunk ezzel a kérdéssel.

Valószínűleg azért hibás az adminisztráció, azért bizonytalan és drága a jogszolgáltatás, azért vannak rossz utaink, azért nincs magyar diplomácia, magyar véderő, magyar bankrendszer és azért van sárga-fekete jelzőzászló, és azért beszélnek katonáink németül: mivel eddig hiányzott a kötelező polgári házasság intézménye.

Bizonyára így van ez és nem másként. Mert ha másként lenne, akkor a reformok sorrendjét nem az egyházpolitika terén kezdték volna. És én bizonyára tévedek és csak ellenzéki viszketeg szól belőlem, ha állítom, hogy jobb lett volna a nemzetiségek erejét megtörni, hol békéltető, hol erélyes politikával, mint a magyar nemzet erejét gyöngíteni a felekezeti féltékenykedés fölidésével. És valószínű, hogy abban az állításban is tévedek, hogy hazánk minden józaneszű polgára inkább sóvárogja a pártigazgatás korrupciójának megszüntetését, mint a dogmatikus szabadelvűség néhány tételének törvénybe iktatását.

Bizonyos: hogy tévedek. Nézzétek a szabadelvű pártot. Az bezzeg nem téved. Lám, hogy lelkesedik! Ni, hogy dagad a melle nagyságának tudatában. Mert nagyok ők valamennyien. A hazát is nagygyá tették. Olyan nagygyá, hogy még Montenegrót is megtudnók verni, ha Bécsből katonát adnának hozzá.

A becsület nevében

Képviselőházunk egynéhány tagja a múlt választások idejében aziránt tett ígéretet, hogy a kötelező polgári házasság ellen fog szavazni. Ez a tény zavarólag hat a biztosítottak vélt többség nagysági arányára. A többségi arálynak ezen zavaró elemét szeretné a kormány valami úton eltüntetni; de miután azt sem láb alól eltenni, sem eltitkolni nem lehet, sőt, még tagadni sem lehet; mivel pedig a dolgon mindenáron segíteni kell: ennél fogva a Pesti Hírlap melegágyában a kormánypárti morálnak egészen új csíráit kezdik treibolni¹⁶⁵.

Azt mondják: „a reverzálisoknak sem erkölcsi értéket nem lehet tulajdonítani, sem pedig azokat olyanoknak nem lehet tekinteni, amelyek a képviselői kötelességek teljesítésére akármiféle hatással lehetnének.”

Magyarul: a választóknak tett ígéretet nem szükséges megtartani. Más szavakkal: a becsület a képviselőt nem kötelezi.

Egy börzeágens elkiáltja magát: „Adok!” Egy másik börzeágens így kiált vissza: „Veszek!” – és a börzeágens inkább elúsztatja a differenciák hullámain egész vagyonát, mintsem, hogy ígéretét be ne váltsa. Talán csak nem jutottunk még oda, hogy a képviselőházból a börzeépületbe vándoroljunk a szótartás tisztességének példájáért? Még nem.

Hiszen ma még csak a tanítás stádiumában vagyunk. Tanítványok még nincsenek. Az ige még nem öltött testet. Az új doktrínának még nincsenek követői. Pedig a doktrína indokolva is van.

Íme: miután a reverzálisokat az alsó papság kiszorította a jelöltektől, ennél fogva nem kell azokat számbavenni, így indokolva, úgy-e mindjárt jobban hangzik?

De jó is volna nekünk magyaroknak, ha így szólhatnánk a bíró előtt: „Uram, mikor a hitelező nekem a kölcsönt leszámította, ugyanakkor szorította ki tőlem a kérdéses váltót; ennél fogva nem tartozom a kölcsönt visszafizetni.”

Voltaképpen ki is szorongatta olyan nagyon a szegény jelöltet? Talán a fölfegyverzett katonaság és a csendőrség? Vagy talán a kortes hadjáratra mozgósított hatóságok? Nem; hiszen tudvalevőleg ezek ilyenkor a választás szabadságát tartják őrizet alatt. Kicsoda szorongatta hát a jelöltet? A választó. Mivel szorongatta? A vótumával, melyet csak azon föltétel alatt adott, ha a jelölttől ígéretet nyert. Dehát mióta nem szabad a vótumát erkölcspolitikai feltételhez kötni?

De ne is beszéljünk erről. Ez a szorongatási teória úgyis csak arra való, hogy az „ultramontanoknak” adott ígéret ne váltassék be. Mert ezek az urak sohasem lagnak jól. Apponyitól eltulajdonítják az államosítást. Irányítól a vallásszabadságot; Ugrontól a magyar udvartartást. Mégis éhesek. Most már a jezsuita atyáktól lopogatnak programot: a cél szentesíti az eszközt; a liberális cél, a nem becsületes eszközt A „kiszorítás” erkölcsstanát két államjogi tétellel támasztja meg a kormánypárti felfogás.

Az első tétel szerint annak a jelöltnek, akitől reverzalist szorítottak ki; valóságos utasítást adtak. Már pedig az 1848-iki alkotmány eltörölte a választók utasítási jogát. Ergo, aki reverzalist adott: törvénytelenül cselekedett.

Ez a tantétel okos volna, ha bolond nem volna. Úgy, de bolond. Mert utasítást a választóknak nem adtak s mert eszeágában sincs senkinek azt kívánni a képviselőtől, hogy utasításhoz kösse magát. A választók csak vótumot adtak. A jelölt pedig ígéretet tett vagy szóval, vagy írásban. A kérdés tehát nem terelhető át államjogi tételre, mert az egész eljárás a becsület ítélőszéke elé tartozik. Ez az ítélőszék pedig a tisztességre igényt formáló embertől annyit legalább is megkíván, hogy ígéretét teljesítse és adott szavát váltsa be.

A másik elmélet még bolondabb, mert azt hajtja, hogy a képviselőnek nem szabad ígéretét megtartani, mert „a reverzális hajsza” egyenesen az immunitást veszélyezteti, már pedig az immunitás nem a képviselő joga, hanem az országgyűlésé. Nesze neked logika! Uשלác kapitány fegyver élére akar egy képviselőt állítani azért, amiért ez megróni merészli a közszolgálatban elkövetett hibát. És a parlamenti többség Uשלácnak ebben a tényében nem látta veszélyeztetve a képviselői immunitást. Most a kormánypárt veszélyt lát abban, ha a választó a képviselőt ígéretének beváltására figyelmezteti.

Vajjon megérdemli ez a friss elmélet, hogy logikájának fonálán tovább haladjunk? A tétel értelme ez; annak, aki ígéretet tett, nem szabad ígéretét beváltani. Tehát nem szabad a reformjavaslatok ellen szavazni. Vagyis: aki

165 növekedni, kifejlődni

programot adott, annak a keze meg van kötve. Ám nem arra, hogy programját beváltsa, mert az veszélyeztetné a szent immunitást; hanem arra, hogy ne váltsa be programját. Okuljatok ebből szorongatott jelöltek és ne adjatok programot! Ha pedig adtok, jól megjegyezzétek, hogy azt megtartani nemcsak nem szükséges, de nem is szabad.

De miért is adnátok programot, mely úgyis csak arra való, hogy a törvénytelen ségek rút dilemmájába keverjen? Mert ha a választók megkívánják, akkor előáll a követutasítás törvénytelen állapota; ha pedig ragaszkodtok a programhoz, akkor egy ígéret kényszerűsége alá kerülök, mely a képviselői jogok gyakorlásának szabadságát korlátozza s ekként az immunitást sértvén meg, szintén törvénytelen ségre vezet.

Jó nektek jó emberek, ha nem adtok programot. Hiszen ott van a kormány. Hát nem elég program az? A végrehajtó bizottság is ott van. Ne búsuljatok. A főispánok is megvannak még; a szolgabírók is élnek és egészségesek. Magyarország be van rendezve budgetszerűleg arra, hogy ti képviselők legyetek. Minek hát fáradni beszédmondással, programkészítéssel?

És ha van köztetek olyan meggondolatlan, aki arra tett ígéretet, hogy az egyházi reformokat nem szavazza meg, annak figyelmébe ajánlom a következő igazságokat: a választók azért adtak neked vótumot, mivel te arra köteleztél magadat, hogy véleményüket respektálni fogod. Közted és a választóid között ilyenformán egy szerződés jött létre. Ezt a szerződést törvényesen effektuálni nem lehet. Ennélfogva annak a szerződésnek csak becsületbeli hatálya van. Ha megtartod: becsületes ember vagy; ha nem tartod meg: nem vagy becsületes ember. Úgyde, a miniszterelnök azt mondta, hogy a politikai téren olyanokkal is érintkezünk, kikkel a társadalmi téren nem fogunk kezét. Már most jól jegyezd meg, hogy neked, mint képviselőnek elsősorban nem a társadalmi, hanem a politikai téren kell mozogni. Neked tehát elsősorban arra kell dolgozni, hogy a miniszterelnök érintkezzék veled, nem pedig arra, hogy kezét fogjon veled. Ennélfogva ne ügyelj te a kényeskedésben szigorú társadalomra, hanem szenteld magadat a nem válogatós politikának.

Hivatásodat csak úgy töltöd be derekasan, ha ígéreted ellenére a javaslatok mellé állasz. Mert nem a becsületedre van itt szükség, hanem a szavazatodra. És főleg ne engedd magad megtévesztetni holmi idealisták által, hanem vésd a lelkedbe a Falstaff katekizmusát: „Mi a becsület? Egy szó. Mi a becsületszó? Levegő. A becsület csak festett halotti címer. Nohát nekem egy szikra sem kell belőle.”

Hidd el, hogy a becsületnek igen alárendelt szerep jut a boldogulásnál. Gondolj a kormánypárt nagy példájára. Mandátumot kapott: bankigazgató lett; Erdélynek minden érdekét rábízta; az első alelnöki székbe emelték – anélkül, hogy szükségesnek találták volna meggyőződést szerezni becsületéről.

Hát csak szavazz bátran, ha mindjárt reverzalist is adtál. Legfeljebb azt mondják rád, hogy nem vagy becsületes ember, mert megcsaltad választóid bizalmát. De ez ne zsenírozzon, mert ez sem a vagyonodnak nem árt, sem az egészségédnek.

Protestáns szempontok

Nincs könnyebb, mint vizet prédikálni és bort inni. Nincs jobb tanács, mint az, hogy az egyházi reformot tekintse mindenki politikai kérdésnek, s ne vegyítsen abba felekezeti szempontokat. Helyes; éppen, miként a vízről szóló prédikáció. De nekem úgy tetszik, hogy azért mégis bort iszik minden ember s a jó tanácsnak hirdetői legtöbbit. Ne ámítsuk hát magunkat azzal, mintha tökéletes lények volnánk. Főleg pedig ne legyünk hipokriták.

A gyermekszobának édes emlékei és a családi tűzhelynek meleg hagyományait minden ember magával viszi a magánszórakozások termeibe éppen úgy, mint a közéletnek kavargó porondjára. Édes anyánk imádkozásra tanított, mikor beszélni tanított, s ekként a legnagyobb és legnehezebb tudást, mit emberi elme elérhet, a beszélni tudást, együtt és egyszerre sajátítottuk el a vallási érzülettel.

Nem jól fejezem ki magam. Ki kell állítasomat azzal egészíteni, hogy vallásos érzületünk, az ébredés első percétől kezdve, felekezeti keretekben nyer kifejezést. A katolikus anya csak katolikus imára tanítja gyermekét, a protestáns anya protestáns imára.

És az első benyomások a legtöbb embernél a sírig megmaradnak. Az első mívelés olyan mély barázdákat szánt a gyermeki kedély szűz talajába, hogy az akkor elhintett magnak gyökerei többé onnan ki nem irthatók. Az élet küzdése elkoptatja a gyengét, megedzi az erőt, a jellemnek egyik indulatát elsimítja, a másikat kidomborítja; de még a mívelt emberek közül is ezeréből csak egy akad, akinél az első nevelés felekezeties jellege vagy hit, vagy meggyőződés, vagy poézis alakjában föltálalható nem lenne.

Mikor tehát előttem valaki azzal dicsekszik, hogy az egyházi reformok megítélésénél őt a legkisebb mértékben sem vezetik felekezeties szempontok: akkor nekem mindig az a gondolatom támad, hogy ez a polgártárs vagy az őszinteséget hanyagolja el, vagy az önbírálat. Én részemről nyíltan bevallom, hogy – a Perczel alelnök szavait használva – jó kálvinista vagyok, voltam és leszek; és nem tulajdonítva magamnak magasabb látókört, önzetlenebb felfogást és tisztultabb hazafiaságot, mint amennyi, minden hozzám hasonló tucatembernek a közpályán, úgy is mint kötelesség, úgy is mint áldozat, osztályrészül szokott jutni: nyíltan vallomást teszek arról is, hogy az egyház-politikai reformjavaslatok megbírálásánál a protestáns szempontokat mellőzni sem tudom, sem nem akarom.

A mérleg így állítandó fel: Az egyik serpenyőben van a katolikus egyház; a másikban a protestáns egyház. Tessék odanézni.

Amott a korona, az egyházfejedelmek, az óriási vagyon, a főurak igen nagy része, az egyetemesség öntudata, a csalhatatlanság hite, a nép többsége és a lángelmével kigondolt szertartásoknak meg nem mérhető hatása.

Emitt? Ugyan mit állíthatna a korona tekintélyével, a főpapok hatalmával, a nagy vagyonnak befolyásával szemben a szegény, sokáig üldözött, az alig megtűrt és csak reverzális mellett befogadott protestáns egyház? Talán a gályát, melyen papjai elsorvadtak? Talán a vértörvényszéket, ahol vitézei kiszenvedtek? Ám régen volt az nagyon és ma már csak arra jó, hogy ápolja önérzetünket s ébren tartsa hazafias kötelességünket. De a múltnak e nagy szenvedése és e nagy dicsősége sem kellő oltalmat nem nyújt a verseny ellen, sem eszközt nem ad kulturális feladataink teljesítésére.

A mérlegnek ezen aránytalanul nagy differenciája önként vezet azon jogos és méltányos kívánsághoz, hogy a reform ne növelje mesterségesen a két egyház között meglévő aránytalanságot, hanem igyekezzék azt, ha már a kiegyenlítés nem lehetséges, legalább áthidalni. Igen, áthidalni, de nem az erősebb meggyengítésével, hanem a gyengébbnek megerősítésével; nem az erősebbnek megtámadásával, hanem a gyengébb félnek oltalmazásával.

E helyett mi történik?

Mindenekelőtt javaslatba hozzák a kötelező polgári házasságot.

Mit nyer, mit veszít ezzel a protestáns egyház? Nyerést semmit sem nyer; mert hiszen a protestáns házasság lényegében ma is polgári házasság, mivel állami jurisdikciója van – Erdély kivételével – és szerződési jellege.

A változás oly csekély lesz a látszatban, hogy a nép alig is veszi észre; de ha majd észreveszi, akkor mellőzni fogja az egyházi szertartást s ezzel azon becses kötelekek közé, melyek a népet a templomhoz fűzik, igen sok lesz kettévágvá. Nyereség tehát nem lesz; a veszteség lehet igen nagy.

És mit nyer, mit veszít a katolikus egyház? Én nem a dogmát veszem számításba, mely a lelki világot szabályozza, hanem kutatom azt a hatást, melyet a javaslat a földi életre gyakorol. És ha így nézem s polgári szemmel azt másként nézni nem lehet, akkor a katolikus egyháznak nincsen vesztesége a kötelező polgári házasság tervezetében, hanem van igen nagy nyeresége. Amit mondok, bizonyítani tartozom.

A felbonthatatlanság tana szép és poétikus tan. De nyűg az egyházon és bilincs a hívőkön. Hiába, földi emberek vagyunk és nem égi lények. A házasság elváltását igen sokszor az erkölcs és az életboldogságnak leküzdhetetlen reménye teszi szükségessé. Az elváltást a katolikus egyház nem engedi meg, de megakadályozni nem tudja. Így kényszerítettek a hívők valláscserére, nem lelküknek átalakulása által, hanem egy tarthatatlan viszony felbontásának lehetősége miatt. A kötelező polgári házasság tehát a felbonthatatlanság bilincsétől szabadítja meg a hívőket. Az egyházat pedig megmenti azon állandó veszteségtől, melyet eddig a kitérések révén szenvedett.

Ezt én határozott nyereségnek tekintem és talán nem csalódom, ha ennek a nyereségnek tulajdonítom azt, hogy a kötelező polgári házasság intézménye elsősorban éppen a katolikus államokban honosult meg.

Az is meggyőződésem, hogy az egyház befolyása a hívőkre a legkisebb csorbát sem fog szenvedni. Igenis, a protestánsokra csökkent az egyház befolyása, de a katolikusokra nem. Miért? Mert a protestáns ember az egyházi szervezethez ragaszkodik, melyből egy oszlop ki fog hullani: papjának hatáskörével ő is hatáskört veszít. De a katolikus hívő nem cselekvő alkatrésze az egyháznak; ő tehát nem a szervezethez ragaszkodik, hanem a szertartáshoz. Üdvét ebben keresi és ebben találja. Ő a házasságnál mindig fontosabbnak fogja nézni az egyházi szertartást, mint a polgári kötést, s ennél fogva attól eltérni nem fog soha. Bizonyítja ezt Franciaország, hol a hitbuzgalom most nagyobb, mint a forradalom előtt.

Ezekután nem tudok eleget bámulni a nézetek ama megtévedése fölött, hogy nagy általánosságban a katolikusok ellenzik az egyházi reformokat, a protestánsok pedig, kiknek sokkal több okuk van az ellenzésre, pártolják.

Fokozódik bámulatom, ha a „Gyermekek vallásáról” szóló törvényjavaslatra gondolok. A kimondott Junktim szerint a kötelező polgári házasság intézménye csak úgy léphet életbe, ha az 1868. évi LIII. törvénycikknek garanciális része eltörültek.

A gyermekek nem szerint követik a szülők vallását.

Ez a néhány szó, a gyengébbnek oltalmat, az erősebbnek tilalmat, a családnak békességet, az országnak nyugalmat, a vallásnak türelmet jelent. Hogy ez a néhány szó fölvéssék corpus jurisunkba, ahhoz szükséges volt a lelkek összeforradása a forradalom izzó kohójában, az elnyomatás közös szenvedésében és a feltámadásnak lelkesült örömeiben.

A gondviselés ritkán nyújt a nemzeteknek olyan pillanatokot, mikor senki sem gyanúsít, mindenki önzetlen; senki sem féltékeny, mindenki ölelkezik. Országunk nagyjai egy ilyen pillanatot választottak ki arra, hogy az LIII. törvénycikket megalkossák. Igazi oltalma a törvény a gyengébbnek, anélkül, hogy támadná az erősebbet. Protestáns érdek kívánta e törvényt, de ez a felekezeti érdek együtt járt az ország nyugalmanak érdekével.

Most ez a törvény a kötelező polgári házasságnak áldozatul fog hozatni. Éket vernek a családi tűzhely egytetésébe. A házassági együttlét szent magányát fölbolygatják a fanatizmus kísérletei. Papokat állítanak a kis bölcsők fölé, hogy ott dulakodjanak a tulajdonjog felett.

A katolikus papok, az ultramontánok, a klerikálisok tapsolni fognak, mert az új törvény érettük, miattuk, nekik lesz alkotva. A protestánsok lefőzve, kihasználva, elerőtlenítve és bizony kikacagva majd elől kezdik a harcot és hoznak határozatokat a kerületben, a zsinaton, és mennek kéregetni az országgyűléshez és könyörögni a királyhoz, hogy 60 év múlva egy szerencsés pillanatban visszanyerjék megint azt, amit most elveszítenek.

A gyermek vallása

Minő vallásban neveltessék a gyermek? Ez a kérdés soha sehol nem okozott annyi fejtörést és annyi vizályt, mint hazánkban. Mert az Amerikai Egyesült Államok kivételével sehol annyiféle felekezetre oly erőteljesen az ország lakossága fel nem oszlik, mint nálunk; s mert a felekezeteknek az államhoz való viszonyai és vagyoni állapottuk különbözősége könnyű módot nyújt nemcsak a versengésre egymás iránt, hanem a gyengébbnek a hatalmasabb által való elnyomatására is.

Minő vallásban neveltessék a gyermek? Ez a kérdés ott, ahol a házaspár egy vallást követnek, a mai napig föl sem volt vetve, annyira természetesnek találtatt, hogy a gyermek a szülők hitét kövesse. A kérdés tárgya a mai napig mindig csak a vegyes házasságból származó gyermekek vallása volt.

E kérdést 1791-ig tisztán katolikus szempontból oldották meg, kimondván, hogy minden gyermek katolikus legyen. Olyan előjogot biztosított ezen intézkedés a katolikus egyháznak, amilyent sem a szabadság, sem a méltányosság elve meg nem tűrhetett.

Az 1791-iki törvényhozás oda módosította a helyzetet, hogy a katolikus apának valamennyi gyermeke katolikus legyen; ha pedig az apa nem katolikus, akkor a gyermekek nemek szerint kövessék szülők vallását.

Könnyű átlátni a haladást, de azt is könnyű átlátni, hogy egészen megnyugtató ez a megoldás sem volt, mert sértette a protestáns érzeteket, az igazságot és a viszonyosság elvét.

E század közepén, midőn minden nagy kérdést felölt a reformátori buzgalom, újabb viták tárgyát képezte a vegyes házasságok kérdése, különösen a gyermekek vallása tekintetében.

Döntésre e viták 48-ban kerültek volna, ha e korszakos törvényhozási akciónak folytatását az önvédelmi harcok meg nem szakítják.

Így azonban a 48-iki törvényhozás az egyház és állam közötti viszony elintézésének egypár fő momentumán túl nem mehetett s a részletes kidolgozás egy békésebb idő bölcsességének lett fenntartva.

Ez a békés idő 1868-ban következett el. Ez volt a kibékülés kora a koronával; Horvátországgal ekkor egyeztünk ki; a nemzetiségi törvényt ebben az évben alkották; a zsidók ekkor emancipáltattak; a görögkeleti egyház autonómiája ebben az évben kodifikáltatt s ekkor kapott az egyfelől szerb nemzeti, másfelől román nemzeti címet. Olyan idő volt az, midőn az általános lelkesedés örömrájában úszik a nemzet és sorsának vezérletét a maga kezében kapván, bizalomteljesen tekint a jövő elé. Nem gyanakodik, nem bírál; még a gyakorlati nehézségekkel sem sokat törődik. Csak örvend és lelkesedik és siet a vágyak kielégítésével.

Ebben az időben jött létre az 1868-ik évi LIII. törvénycikk is. Nem meglepetésszerűleg, miként a horvát kiegyezés, nem is hebehurgyán, miként a nemzetiségi törvény és a görögkeleti egyházak autonómiájának nemzeti céggel való felruházása; hanem egy hosszú és régi vitának megérlelt gyümölcse gyanánt, a nemzet testvéries érzületének egyik szép pillanatában.

A gyermekek nem szerint követik a szülők vallását. Ez az elv lett kimondva abban a törvényben.

A sok vitát és sok vizályt okozó kérdésnek igazán bölcs és egyszerű megoldása, mert méltányos, mert igazságos, mert a *suum cuique*¹⁶⁶ elvén alapszik, mert egyik felekezeten sem biztosít előnyt a másik fölött s mert abszolúte senkinek sérelmet nem okoz. Ilyen törvény áll fenn Erdélyben 100 év óta; de ilyen törvényerejű szokás áll fenn immár 300 év óta. Bajt, keserűséget, vizályt, pörpatvart soha senkinek nem okozott. Büntetőjogi szankciója ott sem volt e törvénynek, miként itt; de a társadalom megszokta, átvitte a saját vérkeringésébe, ahhoz alkalmazta eszejárását s a rendelkezést annyira természetesnek, békéltetőnek és igazságosnak tartotta, hogy soha eszébe sem jutott az ellen cselekedni.

Az 1868-ik évi tc. bölcsessége abban kulminál, hogy megszünteti, jobban mondva lehetetlenné teszi a lelkészek beavatkozását a család belső életébe.

166 mindenkiné a magáét

Alig képzelhető indokolatlanabb helyzet, mint az, hogy egy lelkész odaálljon a bölcső mellé s jogokat formáljon a kis gyermek erkölcsi és kedélyvilágához. Hogy pörlekedésnek anyagául szolgáljon a lélek, az érzelem, vigasz, s mindazon szenny-indulat, melyből egy vallásos kedélyt a nevelés megkonstruál. Hogy egy idegen ember, aki sem névvel, sem vagyonnal, sem fáradtsággal, sem aggodalommal, sem önfeláldozással nem járul a gyermek neveléséhez: törvényes jogot bírjon arra, hogy átlépje azt a küszöböt, hol az anya, életet adva, talán a halállal vívódik, és ott, kezében a felekezeti bélyegzővel, hivatalosan lefoglalhassa előzetes szerződés alapján, a maga társulata számára a kis gyermek később fejlődő jellemét, hitét, erkölcsnézetét és egész kedélyvilágát. Nem egyéb ez, mint biztosítási végrehajtás a gyermek lelkületére.

Ez az exekúció akkor is igen csúnya és igen képtelen volna, ha egyházaink és lelkészeink egészen egyforma háttal bírnának a hívekre. De itt azzal a ténnyel is le kell számolni, hogy a katolikus lelkésznek társadalmi állása előkelőbb, vagyoni helyzete jobb, vallásbeli hatása intenzívebb, mint a protestáns lelkésznek. A katolicizmus a vallásos hatásának eszközei közé felvette az építésnek, a festésnek, a szobrászatnak és a zenének művészetét. A protestantizmus mellőzi a kedélyformálásnak ezen mélyreható eszközeit.

A katolikus egyháznak fejedelmi vagyona van, ami lehetővé teszi a teológusok tudományos és társadalmi kiképzését. A protestáns egyház szegény s teológusai kénytelenek a kiképzés idejében kenyérkereset után nézni.

A protestáns lelkész, ki parókiáján családalapítással kezdi az életet s abban a nemes hitben, hogy ahová a gondviselés egy gyermeket ad, oda mindég juttat egy darab kenyeret is, családja nagyon elszaporodik. A buzgón remélt darab kenyér pedig rendszerint elmarad. A katolikus lelkész javadalmazása jobb s ámbár az alpapságnak helyzete e tekintetben feltétlen javítást igényel, de a cölibátus megfosztván őt a családalapítás gondjaitól, kevés jövedelméből mégis többet juttathat állásának fenntartására s műveltségének fokozására, mint a kenyérkeresésben izzadó protestáns lelkész.

Vegyük ehhez, hogy a protestáns lelkész csak prédikátor; a katolikus lelkész nemcsak prédikátor, hanem gyónató is. Vegyük ide, hogy a protestáns lelkész az egyháznak szolgája; a katolikus lelkész egymaga az egyház. A protestáns lelkész tanácsadó a lelkiekben, a katolikus lelkész közvetítő a lelkiekben isten és ember között. Vegyük ide a protestáns lelkész ispánszerű helyzetét az úri családokban, aki megbízatásokban a gabonák rendbehozására, a pince kezelésére, a számadások felülvizsgálására s vendégség alkalmával az asztal végén ül a házitanító és aklavirmájszter mellett, míg a katolikus lelkész teljesen befogadott egyenrangú tagja a szocietasnak, akinek az úriak és kisasszonyok kezét csókolnak, aki a társalgóban a kanapén foglal helyet s a terített asztalnál a háziasszony mellett.

Mindent összevéve: nem egy dolog, ha a katolikus pap formál jogot a gyermek vallására, vagy ha a protestáns pap teszi ugyanazt. A két pap helyzetének egyenlőtlensége szüli az eredmények kirívó egyenlőtlenségét. Megengedni azt, hogy a szülők reverzálist adjanak gyermekeik vallása felől, annyit jelent a mi egyházközi viszonyaink között, mint másfél-század alatt katolikussá tenni egész Magyarországot. Annyit jelent Bihar megyében, Alsó-Féjériben, Fogarasban, Szolnok-Dobokában, Kolozs megyében, mint a szórványos szigeteken élő magyar kálvinistákat törvényesen átterelni a görög egyesült és görög nem egyesült egyházak kebelébe, vagyis oláhokká tenni őket s velük együtt a nagy-küküllői, brassói és szebenmegyei szász faluk lutheránus lakosságát is.

A 68-ik évi LVI. tc. módosítása tehát vallási veszélyt rejt magában a protestáns egyházakra nézve, és nemzeti veszélyt a házára nézve. Növeli e veszélyt a „Gyermekek vallásáról” szóló javaslatnak első §-a, mely nemcsak a vegyes házasságoknál tartja fenn a szülők, illetve jegyesek elhatározási jogát és megegyezését, hanem az egy valláson levő házaspároknak is szabad elhatározást biztosít. Tehát módot, alkalmat, jogot ad a papnak még arra is, hogy olyan családokban keressen prozelitákat, ahol a házaspárok egyike sem tartozik a papnak felekezetéhez.

Az egyházak vagyon-különbözősége ezen a téren talán még inkább fogja hatását éreztetni.

Mert a gazdag egyház sok alkalmat nyújt a gyermekek ingyen vagy olcsó nevelésére. A szegény szülő, az emberi természet erejénél fogva mindig inkább hajlandó gyermekét egy más vallás karjaiba átbecsajítani, mint nevelés nélkül hagyni. Új áramlat indul meg tehát. A protestáns honorácior osztály, kivált a tisztviselői kar ma emberfölötti önmegtagadást végez, hogy gyermekét neveltesse. De ha észreveszi, hogy gyermekei előtt megnyílnak a gazdagon dotált katolikus intézetek tantermei, vagy ingyen, vagy igen olcsón: bizony mondom, hogy az életmódnak manapságos nehézségei nagyobb súllyal nehezedenek rá, mint a milyen erő a felekezetéhez való ragaszkodás.

Egy állandó hadjárat zsilipjeit nyitja föl ilyenformán a „Gyermekek vallásáról” szóló törvényjavaslat, mely a protestáns egyházak teljes legyőzetésével fog végződni.

Az állam

Mikor aztán nagyon megrekednek argumentum dolgában, akkor megjelenik ajkukon és pennájukon a magyar állam. Olyan varázsige-féle ez a szó is, mint a liberalizmus. Nem a tartalmáért szeretik, hanem a hatásáért. Színpadi dekorációnak használják politikai életünk utálatos komédiájában, szédelő ürügynek, az egyéni és helyhatósági jogok elkobzására.

Kvalifikálatlan főispánoknak kvalifikálatlan hatalmat az állam nevében adtak. Birtokos embernek igaz regálé tulajdonát az állam nevében vették el. Az állam érdekében szednek adót és soroznak katonát. Kisajátítják földeinket és házaikat az állam parancsára. Munkánk jövedelmét megtizedelik az állam javára. Életviszonyainknak egyetlen fordulata sincs, melyből az állam jövedelmet nem húzna. Az államban születünk, az államért élünk, az államnak halunk meg. Ennyiből áll a magyar honpolgár biográfiája.

De ha vagyont, vért, munkát adunk az államnak s ha mindezt adjuk alkotmányos úton, tehát saját elhatározásunkból, önként, törvényes formák között, a szabadságnak védő pajzsa alatt: akkor természetes, törvényes és jogos az a követelésünk, hogy az állam, mely általunk van, egyszersmind érettünk legyen.

Az állam érdeke nem lehet egyéb, mint mindnyájunknak érdeke. Az állam függetlensége: mindnyájunknak szabadsága. Az állam gazdagsága: mindnyájunknak jóléte. Az állam hatalma: mindnyájunknak ereje.

Jogaink, kötelességeink, biztonságunk, vagyonunk, érdekeink, szabadságunk, oltalmazásunk, mindez összefügg van az állam törvényeiben és intézményeiben. Áldozatot hozunk az állam részére szabadságunkból, hogy megvédelmezhesse szabadságunkat, áldozatot hozunk vagyonunkból, hogy megoltalmazhassa vagyonunkat. Tehát szerivi alkatrészei vagyunk az állami szervezetnek, éppen mint az emberi test bármelyik szerve alkatrésze magának a testnek. A szervezetet a testtől különválasztani nem lehet sem értelemben, sem érdekekben, sem érzelmekben. Ezt a törvényt a rómaiak már történelmünk legelső idejében is tudták. Csak a mi kormányunk nem ismeri ezt a nagy természeti törvényt. Béctől való félelmében azt hiszi, hogy valami kiváló bölcsességet művel, ha elválasztja az országot a társadalomtól, az államot a nemzettől.

A közelebbi időből igen eleven példák állanak rendelkezésére.

Az aradi vértanúk gyászünnepén megjelent a magyar nemzet; a magyar állam nem jelent meg.

A Radetzky-szobor ünnepélyén már a magyar állam jelent meg; a magyar nemzet azonban nem jelent meg.

A koronázási jubileumon megjelent az állam is, a nemzet is.

A honvédek szobránál csak a nemzet jelent meg; az állam nem jelent meg.

A Bokros Elek temetésén már jelen volt az állam; de a nemzet nem volt jelen.

Kossuth Lajos fenséges pompával gyászolta meg a magyar nemzet; a magyar állam nem öltött gyászt e nagy temetkezés idejében.

Igen rövid idő alatt sokkal hosszabb sorozata ez a példáknak, sem hogy eltagadható volna az eljárás rendszeressége.

Mit bizonyít e rendszer? Azt, hogy a kormány, melynek hivatása az állam ügyeit vezetni, nem érez együtt a nemzettel.

Nos, ha ez így van, pedig isten, ember látja, tudja, érzi és a példák sokasága bizonyítja, hogy így van: akkor nem tudom, hogy mi a különbség a Bach Sándor kormánya és a magyar Wekerle Sándor kormánya között. Mert Bach Sándor ném tett egyebet, mint a maga kormányával és kormányzati közegeivel a maga igazságszolgáltatási, közgazgatási, rendőri, pénzügyi, közlekedési státusával és hadsereggel egy a nemzeti testtől elkülönített államot alkotott, melynek más volt a célja, mint a nemzetnek, más volt az erkölce, más volt az érzelme, más volt az eszejárása.

A Wekerle-kormány állama éppen ilyen. Az ő állama a maga hatalmát nem a nemzet erejében keresi; a maga tekintélyét nem a nemzeti tiszteletre alapítja. Az ő államában a legfőbb kormányzati arkanum a választó víz. Mintha a bölcsesség abban volna, hogy különválasztassék az állam a nemzettől. Az ő állama közömbös, mikor a nemzet kegyeletet tanúsít. Az ő állama rideg és sivár, mikor a nemzet szíve vonaglik a fájdalomtól. Az ő állama a bécsi Burg asztaláról lehulló kegyomorzsák után hajlong, mikor a nemzet férfias gyászában felkiált: „Megbűnhődte már e nép a múltat s jövőndöt.”

Hát kicsoda ez az állam – ha nem mi vagyunk, együtt a magunk vagyonával, érzelmeivel, jogainkkal és kötelességeinkkel? Mit keres ez a szó a magyar közélet szótárában, ha úgy kell azt emlegetnünk, mint ellenségünket? Kit képvisel, ha nem minket együttvéve? Minő érzelmeket vall, ha nem a mi érzelmeinket együttvéve?

Mit érez a nemzet – a nagy és oszthatatlan és egységes magyar nemzet Kossuth Lajos iránt? A kormányhoz van e kérdés intézve. Megfigyelte a temetési előkészületeket? Olvasta a hírlapokat? Látta a gyászt? Hol volt, ha mindezt sem meg nem figyelte, sem nem olvasta, sem nem látta? De ha mindezt megfigyelte, olvasta, látta: akkor tisztában van azzal, hogy az oszthatatlan és egységes magyar nemzet szent kegyelettel, véghetetlen hálával és el nem múló szeretettel viseltetik Kossuth Lajos iránt.

Hol veszi hát a kormány a törvényt, a jogot, a bátorságot ahhoz, hogy egész mértékben ignorálja az egész nemzet érzelmeit s hazánk egész hivatalnoki karát a közszájalom prédájává tegye, midőn megtiltja nekik a köteles kegyeletnek, hálának és szeretetnek megnyilvánítását?

Meg kell a magyar államot szilárdítani. Ezt a jelszót már annyiszor említették kormányaink, hogy a magyar publicisztikának minden szajkója ezzel keresi kenyerét.

Hol van hát az a magyar állam? A nemzeti törekvések táborában nincs. Közös bánatunknak nem részese, lelkesedésünkben nem osztozik, akaratunknak nem intézője, érületünknek nem kifejezője. Hát hol van, ha nem bennünk van? Kicsoda, ha nem mi vagyunk? Miből él, ha nem általunk? Kiért létezik, ha nem miérettünk?

Kossuth Lajos temetésén nem vettek részt a hadsereg aktív tagjai, a pánszlávok, a dákorománok, a katolikus főpapság nagy része és a kormány a maga közegeivel.

Ezzel szemben részt vettek a képviselőház, a főrendek egy hazafias csoportja, a társadalom minden szerve, a vármegyék, a városok, a községek és a nép.

Ilyenfórmán a kormány szövetségre lépett a hadsereggel és a nemzetiségi túlzókkal a magyar nemzet ellen. E szövetség alkotja ma a magyar államot. Ám ilyen szövetséggel nem lehet az államot megszilárdítani, ilyen eljárással kiölnék a nemzetből az állam iránt minden ragaszkodást és minden áldozatkésztséget.

Mit jelent az alkotmány, ha nem a kormányzat összeolvadását a nemzettel? És a kormány, midőn szembevette magát a nemzet közakaratóval, nem művelt egyebet, mint saját életfáját gyökerestől tépte ki az anyaföldből. Sorsa nem lehet egyéb, mint örömtelen vergődés a nemzeti ragaszkodás hiányában és dicstelen elsorvadás a szükséges életnedvnek hiányában.

Kormány és nemzet

E pillanatban, midőn a képviselőház arra határozta magát, hogy az Ugron Gábor indítványával ne foglalkozzék, szükségesnek látszik néhány általánosan elismert alaptételt felfrissíteni az olvasók lelkében.

A Kossuth Lajos temetése igen sokoldalú tanulságot rejt magában. E tanulságok között van örvendetes is, van elszomorító is.

Örvendetes, hogy a hála érzete olyan kiváló erővel lüktet a nemzeti vérkeringésben; örvendetes, hogy e nagy embernek erkölcsi és politikai nagysága a társadalom minden rétegét tiszteletre és hódolatra tudta kényszeríteni; örvendetes, hogy az állami függetlenségre törekvés szelleme együtt látszik nőni, fejlődni és izmosodni a nemzet politikai, kulturális és gazdasági hatásában.

Elszomorító tanulság az, hogy a kormány nem érez együtt a nemzettel. Tehát nem organikus, hanem csak mechanikus alkatrésze a nemzetnek. Nem vezérel, csak kormányoz; nem velünk él, hanem csak rajtunk.

Ez az állapot a valódi parlamentarizmusnak teljes félreismerését jelenti. Mert nem a felelősség elve képezi a parlamenti intézmény lényegét, mivel a többségi uralom természete a felelősség elvének értékét annyira alászállítja, hogy annak igazi materiális értelme nem igen van; hanem a parlamentarizmus lényegét abban kell keresni, hogy a törvényhozó testület tényezői a közkormányzás tényezőivel állandó és egymással kölcsönösen ható érintkezésben vannak.

A kölcsönhatásnak ez az állandósága voltaképpen egyébként, mint a nézeteltérések állandó kiegyenlítési munkája.

A parlament műhelyében az elvek expediensekké változnak át. Az ellentétek szögleitei lesimíttatnak; az érdekek harca kiegyenlítést keres; a tantételek merevsége enged s a princípiumok hajlékonyságot kapnak a tárgyalások melegében, miként az acél az edzés alatt, hogy ekként jobban hozzásimuljanak az élet gyakorlati szükeihez.

Mindez csak úgy történhetik meg, ha a kormány véleménye, eszejárása és érzelme nincsen merő ellentétben a nemzeti képviselő nézetével, felfogásával, indulataival és hitelével. Mert mihelyt ellentétben van és mégis kormányoz: akkor ez már nem parlamentáris kormányzat, mert talaja nem a népképviselőben van. A régi dikasztériális kormányzat és az új parlamenti kormányzat érdemileg éppen ebben a pontban különböznek egymástól. A dikasztériális kormányzat nem a nép érdek- és érzésvilágából nőtt ki. Nem szerve volt a nemzeti életnek, hanem csak parazitája; nem benne, hanem rajta élt. De a parlamenti kormányzatnak az a természete, hogy benne és általa nyilatkozzék meg hivatalosan a nép érdek- és érzésvilága. A népkarát cirkulációját neki kell vezetni, irányítani, gyorsítani, vagy fékezni.

Az a sokszoros félreértés, mely Magyarországnak negyedfélszáz esztendőszö szenvedéseket okozott, leginkább abból származott, hogy törvényhozásunk el volt különítve a kormányzástól. Az országgyűlés és kormány között intézvényes összefüggés nem volt. Egymás mellett éltek, de nem egymásnak éltek. Tekintet nélkül a másokra, e két hatalmi faktor ment a maga útján, sokszor parallel, gyakrabban ellentétes irányban haladva. Az országgyűlés meghozta a törvényeket; de a kormány azokat sokszor ignorálta, máskor félszegül alkalmazta, gyakran kijátszotta. Az országgyűlés proklamálta a haladás elveit; a kormány folytatta a retrográd irányzatot. Az országgyűlés legtöbb esetben kizárólag a nemzetet szolgálta, a kormány mindig a koronát. Már pedig úgy fogták fel, hogy annak a koronának érdekei, mely más országok fölött is uralkodik, nem mindig egyeznek meg Magyarország érdekeivel.

A helyzetnek e nagy visszasságán kívánt segíteni a 48-iki törvényhozás a parlamenti intézmény megalkotása által. Ezen intézmény legfőbb célja az, hogy a hatalmi szférák összeütközése kikerültessek. Hogy a nemzet és a kormány véleménye egy közös akaratban olvadjon föl. Hogy a kormány közvetítő legyen a korona és a nemzet között. Hogy a félreértések felvilágosítást nyerjenek, az ellentétek kiegyenlítettessenek, az akaratok és törekvések összhangba hozassanak, és hogy az érzelmek mérlege állandó egyensúlyban tartassék. Minden monarchiában ez a parlamenti intézmény fő célja – nálunk pedig éppen ez a legfőbb célja, mert nálunk, hol a dinasztia még mindig nem öltött magyar nemzeti, jelleget, könnyebb a félreértés, mint másutt, több az ellentét, mint másutt és különbözőbb az érzelmek forrása, mint másutt.

Egy szó, mint száz: nem volnánk igazságosak, ha könnyebbnek mutatnók a helyzetet, mint a milyen az a valóságban. A tapasztalásnak igen sok igazsága és az érzelmeknek igen sok tradíciója halmozódott össze a végből, hogy a bizalmatlanság gyűjtő anyagául szolgáljon nemzet és korona között. Ez a tény bizonyára sokat nehezít a kormány helyzetén. Ha tehát a kormány nem nyújt kezet arra, hogy a Kossuth Lajos érdemei törvénybe vétesse: erre mentséget ugyan nem találok, mert a nemzet nagy igazságait egy nemzeti kormánynak ellenőrizni soha semmi szín alatt nem szabad; de találok rá magyarázatot azokban a gyöngédségi tekintetekben, melyekkel egy kormány a korona érzelmei iránt viseltetik.

Úgy de a kormány nemcsak az említett és valóban létező nehézség előtt hátrált meg, mert ha csak ezt tette volna, meg lehetne annak magyarázatát találni. Azonban a kormány megfutott mindentől, még saját árnyékától is. Megfutott különösen azon kötelesség elől, hogy az ellentéteket kiegyenlíteni s ezáltal az érzelmeket egyensúlyba hozni törekedjék.

Mikor gyászba borult az egész magyar nemzet, a kormány egyetlen darabocskára fátyolronggyal sem tanúsította, hogy együtt érez a nemzettel. Nem osztozott a nemzet nagy és őszinte fájdalomában sem külsőleg, sem belsőleg. Még a konvenció legegyszerűbb szabályainak sem tett eleget.

Ha nem tudott hálás és kegyeletos lenni hazánk újjáalkotója iránt, lehetett volna legalább udvarias a nemzet érzelmei iránt. De még csak udvarias sem volt. A jó társasághoz szokott embertől joggal megvárható, hogy senkit a maga lelki gyászában meg ne botránkoztasson. Ám a magyar kormány egyenesen megbotránkoztatta a nemzetet, midőn a köztisztviselői, különösen pedig a bírói függetlenség egyenes megtámadásával, hazánk valamennyi államhivatalnokának megtiltotta, hogy ilyen minőségben részt vegyen a nemzet nagy gyászában. Mit jelent ez?

Mit jelent, hogy egy polgármester, vagy egy főispán, vagy egy platzkommandáns temetésén testületileg jelenhetnek meg a pénzügyigazgatóság, a törvényszéknek, a vámhivatalnak összes személyzete; de a Kossuth Lajos temetésén nem jelenhetnek meg? Bizonyára nem azt jelenti, hogy az a polgármester, vagy az a főispán, vagy az a platzkommandáns különb ember és hasznosabb polgár volt, mint Kossuth Lajos. Hát akkor mit jelent? Jelenti azt, hogy a kormány nem kíván és nem tud együttérezni a nemzettel. Jelenti tehát azt, hogy ennek a kormánynak abszolúte semmi érzéke nincs a parlamentarizmusból folyó kötelességek iránt. Jelenti azt, hogy nálunk csak formailag van parlamenti élet, annak unalmaival, nehézségével és komédiáival; de a valóságban van egy törvényhozó testület, mely megy Turinba bujdosót temetni és egy dikasztériális kormány, mely ugyanakkor katonai karhatalommal kaszabolgatja le azokat, kik egy hivatalos épületre gyászlobogót kívánnak kítűzteni.

Szeretnék feleletet kapni: hazafias volt-e a Kossuth Lajos holttestét hazahozni? Ha igen, miért nem tette meg ezt a kormány? Ha nem, miért nem akadályozta meg a kormány? Hazafias volt-e Kossuth Lajost világra szóló pompában eltemetni? Ha igen, miért nem vett részt a szertartásban a kormány? Ha igen, miért nem akadályozta meg azt?

Rútabb dilemmát nem ismerek. Vagy alkatrésze a kormány a parlamentnek s ez esetben minő joga és minő okon vált külön a parlamenttől? Vagy nem tekinti magát a parlament kiegészítő alkatrészének s ez esetben nálunk nincs parlamentarizmus.

Akár így, akár úgy, méltán tehető a kérdés: kinek a kormánya ez a kormány? Honnan veszi erejét, hatalmát, megbízatását, pénzét? És ha mindezt a nemzettől kapja, mert hiszen nálunk minden hatalomnak, minden fénynek, minden közvagyonnak ősforrása a nemzet: akkor nem rútt árulást követett-e el a nemzet érzületén, midőn azzal ellentétbe helyezte magát?

A katonai levelezések

Olyan különös államszervezet, mint Magyarországon, sehol sincs. Az a furcsa kérdés, hogy minő nyelven érintkeznek egy és ugyanazon állam területén a katonai hatóságok a polgári hatóságokkal, sehol a világon elő nem fordulhat. Csak a mi számunkra tartott fenn a balsors és a vezéregyéniségek mondvcascinált bölcsessége olyan problémákat, amilyenekről más államoknak távoli fogalmuk sincs.

Magyarország: önálló állam. így mondják törvényeink és így tanítja ezt ezer esztendőnek története.

Magyarország: magyar ország. Ezt is törvényeink mondják s ezt is egy évezredes múlt tanítja.

De ha ez az ország magyar, és ha ez az állam önálló, hogyan merülhet föl kérdés alakjában is az, hogy minő nyelven érintkezzék ebben az önálló és magyar országban a katonai hatóság a polgári hatóságokkal?

E sajtószzerű kérdés fölmerülésére az adott okot és alkalmat, hogy hazánk törvénykezési és hatósági nyelve – éppen miként Európának egyéb államaiban is – a latin volt. Mikor aztán a múlt század vége felé az állam nyelve a latinnal szemben a maga természetes jogait kezdte érvényesíteni, akkor a magyarországi hatóságok némelyike – így példának okáért azon városok, melyekben túlnyomólag német ajkú nép lakott, továbbá a katonai hatóságok, melyeknél német-, cseh-, horvát-, lengyel tisztek is voltak fölös számban alkalmazva, a magyar nyelv kizárólagos használatát magukra nézve nem szívesen fogadták el, s kényelmesebbnek ítélték a német nyelv használatát. Ez volt az oka annak, hogy nálunk az állami nyelv használatát, amit minden más állam egészen természetesnek talált, még törvényes biztosítókkal is körül kellett venni. Így keletkeztek az 1791. évi XVI., az 1792. évi VII., az 1805. évi IV., az 1830. évi VIII., az 1836. évi III., az 1840. évi VI., az 1844. évi II. és az 1868. évi XLIV. törvénycikkek a magyar állami nyelv biztosítására.

A törvények egynémelyike, kiváltképpen pedig az 1868: XLIV. tc. bizonyos feltételek mellett úgy az egyeseknek, mint a társadalmi és egyházi szervezeteknek, és a jegyzőkönyvi nyelv alakjában a törvényhatóságoknak is megengedte, hogy az ott körülírt korlátok között saját anyanyelvüket használhassák a hivatalos érintkezésben; de egyetlenegy törvénye sincs hazánknak, mely a magyar hadseregnek vagy ha erről nem beszélhetünk, éppen, miként a Kálmán király boszorkányairól, holott az 1867. XII. tc. beszélt róla, hát, hogy a Magyarországon újoncozott és elhelyezett császári és királyi hadseregnek megengedné a német szó használatát. Ilyen törvény nincsen a corpus jurisban.

Olyan törvényünk azonban van, mely elrendeli, hogy az állam nyelve a magyar, olyan is van, mely elrendeli, hogy a közkormányzás minden ága magyar nyelven vezettesse, tehát a katonai is; olyan törvényünk is van, mely elrendeli a paritást Ausztria és Magyarország között, amiből önként folyik, hogy a közös hadseregnek Lajthán túli része osztrák, Lajthán inneni része magyar legyen. Az 1840. évi VI. tc. 9. szakasza pedig egyenesen kimondja, hogy a magyar ezredeknek kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

Tehát jól megértendő. Olyan törvényünk, mely megengedné, hogy a magyarországi katonai hatóságok német nyelvet használjanak, egyetlen egy sincs. Olyan törvényünk azonban, mely az állam és a közkormányzat nyelvét a magyart teszi, sok van, sőt, olyan is van, mely a katonai hatóságoknak egyenesen megrendeli, hogy polgári hatóságainkkal magyarul levelezzenek.

Ezt a törvényt a katona urak vagy nem tudták, vagy tudni nem akarták. Annyi bizonyos, hogy nem tartották meg és német nyelven írtak a magyar törvényhatóságokhoz. Néhány vármegye és szabad királyi város úgy vélekedett, hogy a közrend érdekében az államnak főnnálló törvényeit minden hatóság tartozik megtartani. A katonák pedig úgy vélekedtek, hogy nekik a magyar állam – wurst, a magyar állam törvénye – schmarn, és a magyar nyelv hivatalos használata – pomád! A polgári és katonai vélekedésnek e különbözősége érintkezési zavarokat idézett elő, mert törvényhatóságaink azon jóra való része, mely nem tekinti üres frázisnak saját érdemeinek akként való törvényiktatását, hogy az alkotmány védbástyájának tekintessék, a törvényekre támaszkodva, a német nyelvű iratokat nem vette tekintetbe.

Ennek következtében a kérdés a delegációban is fölmerült, s az ott hozott határozatot, saját speciális katonai belátása szerint értelmezve, a császári és királyi közös hadügyész rendeletet bocsátott ki a katonai hatóságokhoz a magyar nyelv használatának szabályozásáról. Ez történt 1892. május 21-én.

Igen természetes, hogy ez a rendelet nem szólott a törvényhatóságoknak és nem is kötelezte őket. Eredménye sem volt, mert a német nyelvű iratok éppen úgy elláthatatlanul maradtak, mint azelőtt. Az érintkezés tehát a katonai és polgári hatóságok között sok helyen meg volt akadva.

Az így felmerült panaszokat végre a magyar belügyminiszter 1893. évi augusztus 4-én egy körrendelettel igyekezett megorvosolni. De – medicina peior morbo. A magyar miniszter a katonák törvénytelen eljárását egy törvénybe ütköző rendelettel kívánja szentesíteni.

Rendeletét a betűragásnak egy menthetetlen szofizmájára alapítja. Elismeri, hogy az 1840. évi VI. tc. fennáll, de ezen törvény rendelkezését, mivel ott „ezredék kormánya” említettik, csak az ezredparancsnokságokra terjeszti ki. Szándékosan összezavarja a kormány fogalmát a parancsnokság fogalmával, hogy ezen a réven árthasson a magyar szellemnek és használhasson az osztrák szellemnek.

Megcsinálván a fogalomzavart, így folytatja benne a halászatot: a törvény megrendeli az ezredparancsnokságoknak, hogy a törvényhatóságokkal magyarul levelezzenek. Ennélfogva a törvényhatóságok csak magyar iratokat tartoznak elfogadni – kiktől? Az ezred-, a zászlóalj-, a század-, a szakasz és a hadkiegészítő-parancsnokságoktól. De a „kezdeményező” iratokat a dandár-, a hadosztály-, a hadtest-, a térparancsnokságoktól, továbbá az építészeti-, ruhatári-, kórházi-, hadbíróági és élelmezési-hivataloktól németül is tartoznak elfogadni s kötelesek azokat ellátni.

Az egész kérdés ezen fordul meg: mit kell és mit lehet a törvénycikkben használt „ezred kormánya” alatt érteni.

Mindenki tudja, hogy 1840-ben nem az volt a katonai szervezet, ami most; a dandárookra, hadosztályokra, hadtestekre való tagolás akkor nem létezett. Az ezred egy befejezett, körülhatárolt külön nyelvvél, külön igazgatással és külön tulajdonossal bíró, önmagában egységes szerve volt a hadseregnek, mely újoncozott, önmagát kiegészítette, levelezést folytatott, felszerelés iránt intézkedett s a maga belső szervezetében ura volt az életnek és a halálnak. Midőn tehát a törvény az ezred kormányának teszi köteleességévé a magyar nyelven való levelezést, akkor a dolog természete szerint kötelezővé tette azt mindazon katonai hatóságnak, mely érintkezésbe jöhet a törvényhatóságokkal.

Hanem a belügyminiszter ezt nem így tudja. Az ő felfogása szerint, mivel 1840-ben dandár, hadosztály, hadtest nem létezett, a mai tagolás és körülírás szerint, és mivel akkor nem léteztek a mai keretekben mozgó építészeti, ruhatári, élelmezési, kórházi és hadbíróági hivatalok; ennélfogva a törvény rendelete nem terjeszthető ki ezekre.

Azt azonban nem veszi figyelembe a belügyminiszter, hogy a fentemlített tagozatok akkor kumulatív bennfoglaltattak az ezred kormányának fogalmában. Azt sem veszi figyelembe, hogy ha csakugyan kétséges volna a törvény joghatálya, akkor a magyar kormányférfiúnak nem azok között van helye, kik a magyar nyelv jogait sértik, hanem azok között, kik a magyar nyelv jogait védelmezik. Végre azt sem veszi figyelembe, hogy midőn ő a törvényt alkalmazni kívánja az ezred-, a zászlóalj-, a század- és a szakasz-parancsnokságokkal szemben, de nem kívánja alkalmazni a hadtest-, a hadosztály-, a dandár-parancsnokságokra és az élelmezési, ruhatári, kórházi hivatalokra; akkor ő olyan ügyet végez, ami nincsen rábízva, mert akkor ő törvényt magyaráz, már pedig az 1791. évi XII. tc. szerint a törvényt magyarázás hatalma közös a koronás fejedelemmel és az országgyűléssel és azonkívül nem gyakorolható.

A belügyminiszter rendelete olyan jogot ad a katonai hatóságoknak, amilyennel eddig nem bírtak; a törvényhatóságokat pedig német nyelvű iratok ellátására kényszeríti törvénytelenül. Mert hol van megírva, hogy magyar hazánk védereje német legyen? És hol van megírva, hogy alispánjaink, polgármestereink, főjegyzőink, aljegyzőink, tanácsosaink, szolgabíráink németül tudjanak?

Végre is, mikor lett a magyar nyelv közös ügy? Mióta szabad a miniszternek hazánkban háttérbe szorítani a magyar nyelvet? Lehet-e magyar államiságról beszélni ott, hol azt a minisztert, ki az állam nyelvét egy idegen nyelvvél szemben megalázza, meg nem bünteti? Nem durva megalázása-e egész állami létünknek az a tény, hogy egyik miniszterünk úgy merészel bánni a katonai hatóságokkal, mintha itt viszonyosságról lehetne szó s mintha a katonai hatóság nem éppen olyan alárendelt szerve volna az államnak, mint bármelyik polgári hatóság?

A magyar nyelv

Akár tetszik Bécsben, akár nem, akár helyeslik a kaszárnyákban, akár nem: mi magyarok akarunk lenni, nyelvben, gondolkozásban és temperamentumban. Azok voltunk. Azok maradunk. Puktum.

Ahhoz való jogunkat, hogy magyarok legyünk, magyarul beszéljünk, magyarul írjunk itthon, Magyarországon, a közélet minden ágában: törvényekkel is bizonyíthatnók, de ez nem szükséges. Elég, hogy így akarjuk. Ennek így kell lenni és így is lesz. Nem kérünk erre engedélyt sem Krieghammer úrtól, sem Wekerle úrtól, akik rövid időre megakadályozhatják akaratumkat; de csak rövid időre; csak addig, amíg kidörzsöli saját szemét a nemzet és teljesen fölébredve észreveszi, hogy kormányférfiai nem mernek és nem tudnak jó magyarok lenni.

Ha volna kormányunk, mely megérzi a nemzeti érverés lüktetését, nem úgy állana a kérdés, hogy magyarul írjanak-e hatóságainkhoz a katona urak? Hanem azt kérdeznők: hogy mernek ők Magyarországon németül beszélni, németül igazgatni, németül levelezni?

Arra, hogy hazánkban magyar legyen a hatóságok nyelve és szelleme, nem kell sem törvény, sem engedély. Aminthogy arra sem kell törvény, hogy ruházkodjunk, hogy táplálkozzunk, hogy levegőt szíjunk. De arra, hogy a Magyarország hatóságainak egyik része ne az országnak történelmileg, szokásjogilag és törvényileg megállapított nyelvét használja, hanem egy idegent: arra már igenis csak külön törvény adhatna engedélyt.

Hát hol van az a törvény, mely hivatalos nyelvvé tette nálunk a németet? Mutassák meg. Olvassák. Hadd lássuk, hadd halljuk mi is, hogy ekként mérsékelhessük ítéletünket s elnyomhassuk utálatunkat.

Mert nem egyéb utálatos rögeszménél, hogy főembereink még a magyar nyelv kérdését is vakmerően bevonják a politikai alkudozások kocsonyájával. Hiszen maholnap szégyelnünk kell, hogy magyarok vagyunk, annyi megaláztatást szenved nemzetünk államiérfiúskodó beamtereitől. Se címerünknek, se színeinknek, se lobogónknak, se nyelvünknek, se érdekeinknek nem tudnak tiszteletet szerezni. Mit keresnek hát a nemzet élén, mikor a nemzeti érzelemben ők a legutolsók?!

Az öt világrésznek minden lakóhelye és minden rengetege meglehetősen föl van már tárva. Ám üssük fel az emberi nem nagy könyvét s mutasson rá a kormány arra az országra, amely önként, saját jóvoltából, békés időben, törvényes formák között saját fiait saját tisztviselői által katonának soroztassa s az így megalkotott hadsereget ellássa saját pénzen lakással, ruházattal, élelemmel, fizetéssel oly föltevés mellett, hogy ez a hadsereg idegen nyelvet beszéljen, idegen szellemnek hódoljon, idegen zászlóra esküdjék. Ha ezer szeme volna a kormánynak, akkor sem kapna ehhez fogható példát sem a felvilágosult, sem a vademberek között. A legeredetibb ebben a sültbolond helyzetben az, hogy mi ezt az állapotot az államférfiúi bölcs belátás és a törvénytudói eszély és józan okosság révén tartjuk fenn, mindenki azt hiszi, hogy a vak szerencsének egy jókedvű pillanatában a keleti hét bölcsék követét találta föl, mikor a tudakosság göggyével és a beavatottság látszatával kijelenti, hogy a hadsereg kérdését nem kell bolygatni. Olyan kategorikus imperativus hangon mondják ezt, mintha a Mózes könyvéből olvasnák 11-ik parancsolat gyanánt.

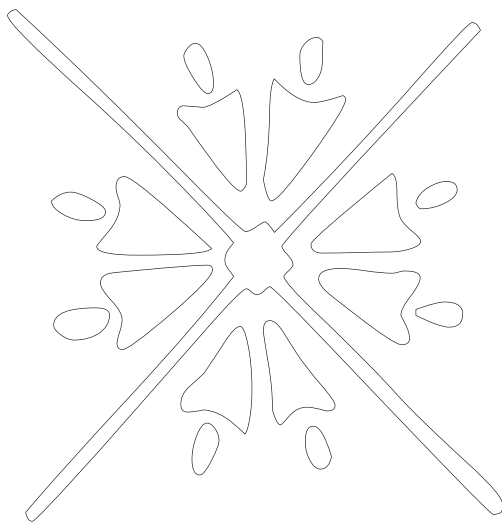
Már pedig ez a kérdés meg lesz bolygatva és el nem alszik, míg megoldásra nem kerül. Hiába hallgatná el azt a szélső bal, mert az életnek, a közszükségnek, a nemzeti haladásnak vagy törvényei fölvetik azt.

Az összbiriodalmi eszmének ma már egyetlen híve sincs Magyarországon. Mit keres hát hazánkban egy rajtunk kívül álló, nem miértünk létező, általunk nem megbíráható és csak önmagáért és önmagának élő saját célú hatalom? Hiszen nem vagyunk hódított tartomány és semmi szükségünk sincs arra, hogy hazánkat megszállva tartsa egy idegen nyelv és idegen érzelmű hadsereg.

A hadsereg nem egyéb, mint rajtunk élősködő alkatrésze az összbiriodalmi eszmének. Egy intézmény, mely nem azt tanulja, amit mi, nem azt a nyelvet beszéli, amit mi. De hát mire támaszkodik ez az intézmény? Létezésének hol a jogcíme? Ezt a jogcímet a kiegyezési törvényben sem találja meg. Mert a kiegyezés közössé tette ugyan a hadsereget, de osztrákká nem tette. Hanem igenis megállapította a paritás elvét, ami annyit jelent, hogy a vezérlet és szervezet kérdéseit Ausztriában intézi az osztrák császár, Magyarországon intézi a magyar király. Már pedig a magyar királynak anyanyelve, érzülete, szelleme, hajlama csak magyar lehet, s külön fölhatalmazást törvényeink-

ben a király sem kapott arra, hogy a magyar hadsereget – mely kiegészítő része ugyan az összes hadseregnek, de azért a törvény világos szavai szerint magyar hadsereg, – tehát, hogy a magyar hadsereget németül szervezze, vezényelje és vezérelje: erre a magyar király külön törvényes megbízatást soha sem kapott a nemzettől. Nem is fog kapni; mert németek lenni nem tudunk, osztrákok lenni nem akarunk.

És hiába követnek egymást fölvaltó kormányaink osztrák politikát; hiába védik a román vámegyezségnél az osztrák ipart a magyar földművelés kárára; hiába védik a katonai levelezéseknél a német nyelvet a magyar nyelv hátrányára; hiába járnak búcsút osztrák hősök sírjához, miközben a magyar hősokeket kutyába sem veszik; kelt-hetnek borús érzelmeket magyartalan voltukkal; ébreszthetnek közszánalmat érületüknek osztrákká fajulása által; fölingerelhetik a bosszankodás indulatát nemzeti érdekeink cserbenhagyása által, de a fölébredő és öntudatára jutott magyar nemzetnek mindeerre előbb-utóbb csak az leszen a válasza, hogy aki osztrák politikát akar csinálni Magyarországon, az menjen Ausztriába, hazafiságának ott keressen alkalmas tevékenységi kört.

A meggyilkolt elnök

Az egész civilizált világ szeme ama ravatal felé fordul, amelyen a meggyilkolt köztársasági elnök holtteste van kiterítve.

És mindenkit a legmélyebben meghat az a borzasztó vég, melyet a sors Carnotnak, ennek a becsületes, munkás és nagy polgárnak juttatott. Mikor véreskezű tyrannusok vagy véresszájú demagógok pusztulnak el hasonlóképpen: ebben, minden iszonyatossága mellett is, van valami kiengesztelő momentum. A nemezis visszataszító eszközt használ ugyan, de lesújtó kezét mégis az igazság mozgatja. Oktalanabbul és jogtalanabbul nem fordult még gyilkos kéz ember ellen, mint az, amely Carnot mellébe a halálthozó tört döfte.

„Mindent megérteni annyit tesz, mint mindent megbocsátani.” - mondta egy francia bölcsele. Íme egy bűntény, amely abszolúte megbocsáthatatlan, mert abszolúte érthetetlen. Annál igazabb, bensőbb, egész emberi mivoltunkat átfogóbb az a részvét, melyet e rejtelmes, e megérthetetlen valami áldozata iránt érzünk. És mindnyájunkat meglep egy félelem, a bizonytalanságnak valamely érzése. Úgy vagyunk, mint az a hadcsapat, mely sziklás hegyek közt járatlan utakon vonul fel. Egyszer-egyszer eldördül egy lövés és mindannyiszor egy-egy harcos bukik le véresen. A többiek pedig haladnak tovább azzal az elszánással és azzal a félelemmel, hogy az orvos feyvereinek immár ők a célpontjai.

Íme így harcol a verség és munka jogain felépült polgári társadalom ellen az a rejtélyes, az az érthetetlen valami, ami magát anarchizmusnak nevezi. Harcának színtere ezidő szerint legkivált Franciaország.

Franciaország, mely valaha a politikai és társadalmi téren, mint úttörő szerepelt, mely évtizedeken át magát Európa vezérének tartotta, napjainkban szembetűnő hanyatlásnak indul. A legkomplikáltabb politikai és társadalmi betegségeknek egész halmaza kezdi áthatni ezt a régen mintaszerűnek tekintett államot. Mind e hézagok közt azonban a legveszedelmesebb betegség az anarchizmus, mely ugyan más államokban is felüti a fejét itt-ott, de Franciaországban a leghatározottabban kiemelkedik. A közelebbi időkben Franciaországban elkövetett bombamerényleteknek egész sorozata lepte meg a világot. És most a köztársaság választott elnöke, – tehát a francia nemzet képviselőjének bizalmi hivatalnok, – esett áldozatul egy oly merényletnek, melynek oka még véglegesen kiderítve nincs, de amely éppen indokolatlan voltánál fogva arra enged következtetni, hogy ebben a dologban is belejátszott az anarchizmus áldatlan keze.

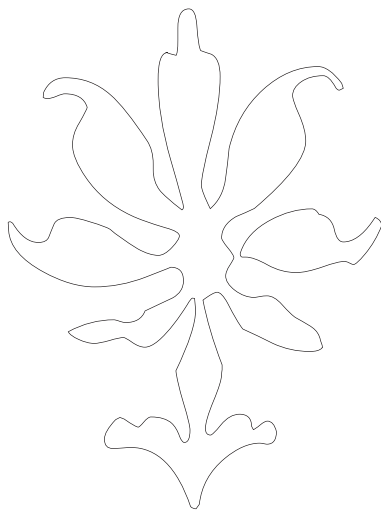
E merénylet következményei ma még előreláthatatlanok. Mindenesetre azonban már ma is kézzelfogható az a tanulság, hogy ama végzetes társadalmi betegségnek további elharapódzását az összes civilizált államok erélyes közreműködésével minél előbb meg kell szüntetni.

Hogy az anarchizmus éppen Franciaországban – az egyetlen európai nagyobb köztársaságban – kapott lángra, ez első pillanatra nagyon megdöbbentő jelenség. Mert hisz a köztársasági kormányformát jellemző szabadság és a nemzet teljes önrendelkezési joga tulajdonképp homlokegyenes ellentétben áll azzal a vesztes iránnyal, mely rendet, békét, társadalmi szervezetet nem ismer. Az anarchizmus tulajdonképp nem lehet más, mint az uralom elleni reakció; ennek pedig csak ott lehet helye, ahol az uralom nem a nép kezében van, hanem ahol a nép akaratának elnyomásával a fékvesztett zsarnokság uralkodik. Nem csoda, ha a félig-meddig ázsiai szellemű orosz birodalomban az anarhizmusnak, vagy mondjuk nihilizmusnak jelenségeivel találkozunk, de hogy ez a romboló betegség a magát legszabadabbnak hirdető államban is jelentkezék, ez valóban csodálatosnak látszik.

Ha közelebbről megfigyeljük Franciaország újabbkori fejlődését, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Franciaország tulajdonképpen kettős életet él. Külsőleg igenis köztársasági alkotmányos állam; de belsőleg oly bajokban szenved, melyek a múltból öröklött korellenes irányzathoz fejlődtek, s melyeket kiirtani, úgylátszik nem lehet. Annak idejében Franciaország a világszabadság hirdetője és harcosa volt, azonban e harc folyamában hirtelen átváltozott egy zsarnoki hatalommá, mely önmagát is alávetette a korlátlan egyeduradalomnak és egész Európa felett zsarnoki uralomra törekedett. Az önimádás, a gloire mániája hatotta át az egész nemzetet. És midőn a szabadságra törekvő Európa lerázta magáról a francia igát, a bekövetkezett szent szövetségi reakció ismét kezébe adta Franciaországnak azt a fegyvert, mellyel a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszava alatt

újra harcra kelhetett, – névleg az európai reakció ellen, – de tényleg saját önimadásának és glóriájának érvényesülésére. Ebben az önimadási mámorban kéjelgett Franciaország évtizedeken át, és midőn Németországra ráerőszakolta a háborút és ez a háború Franciaország teljes legyőzésével végződött, a kijózanult gloire nemzet – a mámor elszálltával – úgy járt, mint az olyan iszákos ember, kitől a folyton élvezett mámorító szeszt egyszerre elvonják. Bekövetkezett a józanság gyilkoló elkeseredése – delírium tremens. Ez már Párizs ostromidejében tört ki... Hisz mindenki ismeri a kommunisták által előidézett tragikomikus katasztrófát. Nos hát: a mai anarchizmus ugyanaz, ami a 70-es években a kommunista-dühöngés volt. Beteg ez a nemzet, régótától fogy és a betegség bacilusait a közforgalom szellője mindenfelé széthordja.

E pusztító bacilusok ellen a többi nemzeteknek minden képzelhető eszközzel védekezniük kell, de különösen védekezniük kell az ifjabb nemzeteknek, aminő a magyar, mert a pusztító betegségek épp a legifjabb és leggyöngédebb szervezetekben idézik elő a legnagyobb rombolást.

Kossuth szobra

A világ megállott, bámulni a csodát. Milyen dicső nap is volt az, mikor százezrek beláthatatlan emberáradatban gomolyogtak egy néma koporsó után és a nemzet szívében, Budapesten, hívó szó nélkül együvé zárandokolt az ország színe-java, férfi és nő, öreg és ifjú, mint összefut a szívben minden vércsöpp, ha nagy az öröm, vagy nagy a bánat.

Egy nemzet, egy igazi, hamisítatlan, lelkesedni, érezni még mindig tudó magyar nemzet kísérté akkor utolsó útján impozáns, páratlan végtisztességgel a letűnt nagy idők utolsó nagy emberét, akiről hasztalan iktatta törvénybe a hivatalos nemzet, hogy nem közénk való többé, hogy fennkölt eszméi, melyekért egész életét feláldozta, nem vezérelhetnek bennünket többé, hogy az ős és a magyar nemzet újai rég szétváltak. Nem igaz, zúgta rá mintegy a hivatalos hazugság cáfolataként azon a napon az együttérezni, együtt gyászolni ide fölsereglett félmillió magyar. S a hontalan apostol két fia könnyelt szemekkel, hálás szívvel nézett végig a népek zokogó ezreire: „Apánk szelleme nem a múltból visszakísértő fantom, a Kossuth név meg nem már a törtenelemé. Itt él, itt uralkodik nagy nemzete nagy szívében.”

Valóban nagy nemzet, mely ily nagy tud lenni gyászában is! – hangzott mindenfelé rólunk a külföld elismerő ítélete. Ekkora részvét, ilyen végtisztesség nem jutott ki még Gambettának sem, – ismerte be még az annyira öntelt francia is s mindenütt, amerre csak szobrok, emlékkövek jelzik a népek atyjainak, a nemzetek dicsőségeinek emlékezetét, bizonyos aggódó jószolgatással tekintettek föl a Kossuth-napok alatt e szobrokra: „Mik lesznek ezek ahhoz a monumentumhoz képest, amivel majd a gyászában oly óriásnak mutatkozott magyar nemzet megtisztelt legnagyobb fia emlékét!”

És megindult a gyűjtés Kossuth szobrára nagy Magyarországon. Ma már harmadik hónapja folyik és még alig másfél százezer forint van együtt. Szám szerint alig egy negyede azoknak a százezreknek, akik gyászkar-kötővel, fekete ruhában és borongó nemzeti fájdalommal szívükben kísérték együtt örök pihenőre a szent hamvakat. Másfél százezer forint Kossuth szobrára!

Annyira elenyésző, csekély ez a szám, annyira aránytalanul kicsi külső kifejezője és emlékeztetője az ország-szerte felzokogott nemzeti fájdalomnak, hogy lehetetlennek tartjuk elfogadni igazi nemzeti kegyeletadó fejében azon az oltáron, melyen Kossuth emlékezetére még nagyon sok időközön át fog áldozni a magyar. Hát az az ország, mely Kossuth halálán világra szóló gyászba temetkezett, mely minden hivatalos presszió ellenére is legjobb és legintelligensebb fiait százezerrel küldötte fel egy-egy levélkéért Kossuth ravatalához, mely hódoló menetben, aminőt koronás fők se láttak, vonult el csak a fiai előtt is a szent apostolnak; hát az az ország annyira szegény legyen, midőn arra hívják föl, hogy szeretetének, hálájának és fájdalomának külső jelben is, a nagy halotthoz méltó fényes emlékszoborban adjon kifejezést.

Sokkal jobban ismerjük a magyar nemzetet, semhogy ezt a gondolatot, mely ítélet is lehetne, szomorú, le-sújtó ítélet, csak egy pillanatnál tovább is megtűrnők magunkban. Nagyjaink emlékének külső megörökítése is épp oly nemzeti kötelesség, mint amennyire szükséges emlékezetüket szívünkben megtartani s szent örökség gyanánt ivadékaikra hagyni. S ahol nemzeti kötelességről, áldozatkészségről volt szó, a magyar nemzet buz-góságát, bőkezűségét sohasem érthette a legparányibb gáncs.

A három havi gyűjtés ekkora fiaskójának egyebüttl keresendő az okai.

Százával is megtalálhatók, de most csak egyre, a legföbbre mutatunk rá.

Alig borult rá a föld a szent hamvakra, hívatlanul, kelleltenül mindenki előtt, hirtelen csak a nyilvánosság előtt termett valami bizottság, körlevelekkel árasztotta el az országot s a nyilvánosság minden tényezőjét, kinevezte magát a Kossuth-szobor gyűjtőbizottságának s lassacskán ráerőszakolta a közvéleményre azt a hitet, hogy a kegyelet adójának behajtására ő kapott pátenst, a Kossuth-szoborra adományokat gyűjteni az ő monopóliu-ma. A közönség, mint akkor mindenben, ami a Kossuth névvel hozatott kapcsolatba, kapott ezen a Kossuth-szo-bor bizottságon is, első hevedelmében még sajtó bánatában. Lassankint azonban megnyugodtunk a nagy csa-pásban és kezdettünk szemlélődni, kik veszik ajkukra a Kossuth nevet és mi jogon. Az aláírt névsereg ekképp

szorgos vizsgálat alá esett és a hosszú rostálás után mind áthullt a rostán: aligha talált a közönség egyetlen nevet is ebben a listában, melyről akár a név maga, akár tények igazolnák, hogy jogosan illik bele oly bizottságba, mely magának követelhetné a legnagyobb hazafi emléksobrára a gyűjtő megtisztelő jussát.

Csupa ismeretlen (egyik-másik népszerűtlen) nevek, melyeknek semmi közük, semmi összeköttetésük sem volt Kossuthnal, se fenséges küzdelmével, se eszméinek propagálásával teljes világegyetemben. Nekik sem, apáiknak sem. Ez a körülmény eleinte talán kissé felbosszantotta az embereket, később azonban sokkal nagyobb, alig helyrehozható kárt okozott. Ha egy eszmét előttünk közömbös, ismeretlen, sőt, talán épp ellenszenves csoport vagy klikk hirdet, terjeszteni akar, természetsszerűleg visszahúzódnak előbb az apostolokétól, lassacskán elveszítjük érdeklődésünket maga az eszme iránt is, bármily nemes, szép, pártolásra méltó ügyet karol is az föl.

A Kossuth-szobor eszméje ugyan sokkal inkább megerősödött szíve lelkében, semhogy akárminő bizottság el tudná altatni bennünk, vagy érdeklődésünket végképpen lelohasztatná. De annyi tény, hogy az emberi természet örök tulajdonságai itt is érvényesültek, a rokonszenv és ellenszenv hatásai eredményükben is szemláttomást mutatkoznak. S oda jutottunk, hogy amelyik célra röviden milliók begyűlését jósolhatta joggal mindenki, arra a célra hosszú három hó alatt sem tudott összeverődni több, mint százötvenezer forintocska.

De ne menjünk bele most rekminációkba. Ha rosszul indult is meg a dolog, nem ok rá, hogy rosszul folytassuk. A nemzetnek van egy nagy tartozása, ezt le kell rónia. Ez rá nézve a becsület kérdése Isten és a világ előtt.

Az elzüllés útjain

„Amilyen bűn egy országot megalapított, ugyanaz a bűn fogja azt tönkre is tenni!” - mondja a Nyugat-római Birodalom bukásának történetírója. Az alapnak bűne, eredendő baja az egész építménynek, a fundamentális hiba lehetetlenné tesz a fundamentum felett minden egészséges rendszert.

A magyar társadalom az elzüllésnek ijesztő mértékeit ölti már magára. Csak sporadikus szimptóma az, hogy egy főispán fiát betörés kísérletében fogja el a rendőrség, hogy egy másik gavallért, párbajlovagot és volt képviselőjelöltet sikkasztás miatt csuknak le, a harmadik úrfit pedig a bécsi policia köröztetési csalás és egyéb nem köztiszteletben részesülő cselekmények elkövetése miatt. A bűnösök javarésze azonban nem hagyja magát rajtakapni, hanem okosan disztingvál formális kriminalitás és materiális bűn között, óvatosan kikerüli a bűnnek meg nem engedett formáit, hogy a társadalmi látszat követelményeinek betartása mellett köztisztelet és közbecsület közepette üzhessék az alávalóságnak minden lehető pontjait.

Odáig jutottunk már, hogy Ungvárott népgyűléseket kénytelen a polgárság rendezni városi gazdálkodásuk zül-
löttsége ellen és összegyűjtött filléreikkel adnak módot egy bátor embernek, hogy ez a városi hatalmasok által sajtó-
tőpert indíttasson maga ellen, mert másképp a panasz és kétségbeesés nem tud szóhoz jutni ama régés régi varjú-
politika miatt, amely szerint az egyik nem vájja ki a másiknak a szemét.

Nem ajánlhatunk tanulságosabb olvasmányt egy magyar városi közgyűlés leírásánál.

Szónokaikból csak úgy kiabál minden közérdekű ügy tárgyalásánál az a magánérdek, amelyekért a tárgyalat köz-
érdekkel szemben ügyvédkednek és határozataikon csak nagyritkán vehető észre, hogy egy erkölcsi testület és
nem egy szűkkörű közkereseti társaság nyilatkozik meg azokban.

De miért akadnánk fenn rajta, ha a sok aprószentnek magafelé hajlik is a keze, amikor maga az állam is az ő
egész jogi, politikai, gazdasági és erkölcsi életében az elzüllésnek már a morálisan insanity felé közeledő útjain tévelyeg.

Mert vajjon jogrend-e az, ha vadászgató urak nem eléggé óvatos nyulak hiányában, emberekre heccelik vér-
szomjukat, embereket lőnek agyon anélkül, hogy az igazságszolgáltatás sánta lábai utolérnék érte?

Vagy kell-e ezredikszer és százezredszer újra rámutatnunk politikai züllöttségünkre, a választási korrupcióra, a
parlamentari stréberségre és a miniszteri előszobák rejtelmére?

Reflektálunk-e arra a „vállalkozó-ringre”, mely ma Magyarországot bérlí, építi, vicinális vasutazza?

Vagy hivatkozunk-e a közvélemény-vásárlásra, a közvéleménynek üzletszerű adás-vevésére. Egy-két éve még
csak hogy a kormánynak a félhivatalos Nemzetben kívül egyetlen egy hírlaporgánumát sem vette be a közvélemény
természete és azóta az összes régebbi lapok behajtották fejüket a kormány meleg ölébe s csak a legeslegújabb ala-
kulású újságok adnak már csak hangot a politikai és etikai viszonyaink kritikájának.

Az elzüllés általános és minden vonalon konstatálható. Csak az a sajnálatos, hogy ezt egészen természet szerű-
nek, a rendszerből önként folyónak kell találnunk és így magát az elzüllést még csak gyógykezelnünk sem lehet,
míg az egész rendszer valahogy alapjaiból ki nem fog fordulni.

Ez a rendszer 1867-ben készült és azóta csak erősítve lett állami és társadalmi fejlődésünkben. Hazugságra
épült ez a rendszer: a nemzet akarátának meghamisítására s a nemzet látásának megtévesztésére. Egy nagy hazug-
ság volt a kiegyezés, mely kihátrán egész állami és társadalmi szervezetünkre, a logikai okszerűség termékenysé-
gével megszülte a többi sok apró hazugságot is. Az a fallácia, amely megtagadta nemzeti aspirációinkat, alapjában
meghamisította a nemzeti erkölcsöket is. Amikor egész állami és társadalmi életünk alapeszméit: nemzetes ér-
zéseit és céljait kénytelen eltagnadni, ott nem csodálkozhatunk, ha az élet aprólékos momentumaiban is csak olya-
nok a viszonyaink, mint nagy körvonalaiiban: csalfák és csalárdak, hamisak és hazugok. Az a nagy nemzeti capitis
diminutio, amelyen 67-ben keresztülmentünk, lenyeste minden erkölcsünkről a becsületesség virágait.

És csakis az adhat még valamelyes szomorú vigasztalást, hogy „amilyen bűn egy rendszert megalapított,
ugyanaz a bűn fogja azt tönkre is tenni”, hogy a bűnös tett önmagában hordja a saját nemezisét. Ez a bűnös
rendszer végre maga magát is le fogja járni; a rendszer fekélyei végre fel fogják rágni magának az egész
rendszernek is húsát és csontját.

Nemzeti ünnep és nemzeti dinasztia

Egyetlen napja van a magyar nemzetnek, amelyik az övé: nemzeti ünnepe, az első magyar királynak, Szent Istvánnak napja.

I. István király tette a magyar nemzetet Európa-képesé. A magyar nemzet ezredéves fennállásának az ő uralkodása vált politikai bevezetésévé. Elfogadtatta nemzetével a keresztény vallást, hogy ezért nemzetét a keresztény vallású Európa is magába fogadja. Idebent pedig politikai és közigazgatási intézményeket létesített, amelyek 400 év lefolyása alatt csak fejlődtek, de nem fogytak, erősbödtek, szaporodtak és nem pusztultak maguk s nem engedték pusztulni nemzetünket.

Róma halála fejében szentté avatta a szentéletű fejedelmet. Talán országát is hűbéri kötelékébe akarta bevonni, de éppen azért vált a magyar nemzet szentjévé az első magyar király, mert az ő intézményei segítették meg a magyar nemzetet minden hűbéri, szolgálai kötelék ellen. Nem is Róma avatta őt fel a magyarnak nemzeti szentjévé, hanem ő maga volt az, aki uralkodásának emlékéért 900 évre szóló intézményekben szentségre emelte a magyar nemzet szívébe.

Három századon át uralkodott az ő vére, a magyarnak vére, a magyar királyi trónusból ez ország fölött; a másik 300 év királyi véreinek s azzal a magyar nemzet történelmének nincs egységes karaktere, míg a harmadik háromszázban a Habsburgok vérségi kötelékének egymásutánja fonja körül a magyar históriát.

Nem az elméleti kritika, nem valamilyen történelmi filozofálás célja hasonlítottatja össze és különbözteti meg velünk a magyarnak e háromszor háromszázados történelmét. Az a rengeteg nép, mely Budapestre érkezik Szent István jobbját meglátni, palástját megcsókolni, üdvözült emléke előtt leborulni, az a népfelvonulás vonultatja el szemeink előtt a magyarnak kilencszázados történelmét; ebből tanuljuk meg a történelemnek tanulságait, és ezeket a tanulságokat óhajtanok mi megértetni mindenikkel, akiket a tanulság illet s a kikre az üdvös és hasznos lehet.

Eleven tanúsága a magyar nemzet jólelkűségének, hálaérzetének ez a Szent István napi országos népvándorlás. Azt a királyt ünnepelni vándorol az ország népe fel Buda várába, aki megalapítója volt nemzeti államunknak és biztosítója volt nemzeti és állami fennmaradásunknak. Élő bizonyosága ez a népvándorlás a magyar nemzet dinasztikus érzelmeinek is, mely nem szolgálaiasság, mint más nemzeteknél, hanem elismerése és hála kifejezése a kilenc százados fennállásunkat megalkotott király bölcsességének és nagyságának. A Szent István király bölcsessége öntött egy ezredévre fenntartó okosságot nemzetünkbe, az ő nagyságának fénye világítja be mindmáig a magyarnak történelmi útjait.

A Szent István napi körmenetben tehát nem szó szerint vesszük, hogy egy szent jobbot hordanak körül, nem pusztán a vallási ereklye hangolja ott vallási énekekre az összesereglett híveket, hanem a magyar állam megteremtőjét tiszteljük e bealzsamozott kézben, a magyar nemzetet szervező első magyar királyt jövünk oda szent dalokkal dicsőíteni. Micsoda fenséges egy ünnep ez! Ami az emberben a legnemesebb; a nemzeti s a vallásos érzés, együtt ül ünnepet ezen a napon s alakul egy magasztos demonstrációvá a Szent Korona mellett. Íme egy bámulatos találkozás, amelyben legenda és történelem, vallás és nemzeti öntudat összefolynak arra, hogy dicsőítsék, felmagasztalják, szívünk vérebe vigyék át a királyság eszméjét.

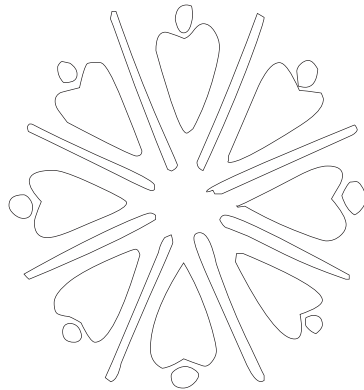
És ezt az ünnepet a magyar nemzet magában ünnepli meg, királya nélkül. Aki Szent István jogán hatalmas miközöttünk, akinek homlokára a fenség a szent korona fényességéből árad; az nincs mivelünk ezen az ünnepen, az nem jön közénk ezen a napon, hogy lássuk őt és elmondjuk egymásnak: „íme, ez az, akit a szent király trónusába ültetett a mi oltalmunkra az Isten rendelése.”

Pedig írott törvény is volna, amely azt rendeli, hogy magyar királynak nem szabad megfeledezni a magyar királyság megalapítójának tiszteletéről. A törvényt azonban a mohácsi vész után lassankint elfeledték. Az utolsó, aki megfogadta a rendelkezést, Mária Terézia volt. Az járta egyszer együtt a Szent István napi búcsút a magyar nemzettel, az is akkor, mikor nagy szorongatásaiban rászorult a magyar szentek protekciójára is. Vajjon el lehet-e e nélkül a mi királyunk? Nincs-e neki is szüksége a nemzetnek arra a meggyőződésére, hogy királya a múlt kegyeletében, az eszmények tiszteletében, a jövő reményeiben egy vele?

Bizony-bizony, a politikai okosság is nagyon kívánatosná tenné ennek a megfontolását. Avagy lehet-e azt jelentőség nélkül való dolognak tekintenünk, ha egy király szinte szántsándékkal elhanyagol egy ünnepet, amelyben a királyság eszméje, a vallás és a nemzeti dicsőség glóriájától környezve jelenik meg? Mit kell erről gondolnunk? Azt-e, hogy egy monarchia egyáltalán idegenkedik a monarchikus eszme dicsőségétől? Avagy azt, hogy itt speciális ok van az idegenkedésre, s nem kell a monarchikus eszme megdicsőítése sem, mikor az karöltve jelenik meg a magyar nemzeti eszmével?

Gondolják ezt meg jól, akiket illet, miért gondolkozik immár róla az egész nemzet, miközben éneklí az ünnepi zsolozsmát:

„Oh hol vagy, magyarok tündöklő csillaga?”

A közös vámterület

Addig gurulunk lefelé, hogy utoljára elfeledjük, hogy fenn is lehetnénk. Előbb csak kísérlet volt a vámterület egysége, később politikai eszélynek tartották; most már gazdasági szükségnek tekintik. Mi lenne belőlünk, ha még közös vámterület sem volna! Kiáltják a házban még azok is, kiknek egyéb gazdasági fejtegetése megérdemli, hogy kalaplevéve hallgattassék. Mintha csak így kiáltanának: Mi lenne a foglyokból, ha még börtönök se volnának!

A numerusok azt bizonyítják, hogy legfőbb és talán egyedüli búza-fogyasztónk Ausztria. A vámterület közösségére tehát szükség van, mert ez biztosítja számunkra a fogyasztási piacot. Vajjon miként biztosítja? Akként, hogy a vámterületen kívül termelt búza megadóztatik másfél forinttal? Mit jelent ez? Azt, hogy amelyik ország olyan árban termel, mint mi, az nem versenyez velünk az osztrák piacokon, de amelyik másfél forinttal olcsóbban tud egy métermázsa búzát „gyártani” – hogy amerikai kifejezéssel éljek – az már leszoríthatja búzáinkat a „biztosított” piacról.

Már most, aki ismeri a búzaországok termelési viszonyait, aki tudja, hogy – minden felszerelés nélkül – nálunk egy magyar hold búzaföld 2-300 forint tőkét köt le, míg ugyanennyi terület Romániában 50-60 forintot, Texasban 10-16 frtot, Kanadában 3-5 frtot: aki ehhez veszi, hogy mi már odafejlesztettük a talajkihasználás mesterségét, miszerint nem elég műtrágyákról beszélni, de azokat alkalmazni is kénytelenek vagyunk, holott az igazi búzaországok még az istállózásnál sincsenek; aki tudja, hogy nem a föld egyenes adója, hanem az annak alapján kivetett különféle pótdadók nálunk oly súlyos terhet képeznek, aminőt a glóbusznak egyetlen földműves nemzete sem visel; aki mindezt tudja, az előtt az is világos, hogy mi drágábban termelünk mint azon exportállamok, melyeknek versenye állandó veszéllyel fenyeget. A farmer nemcsak jól jár, de tőkegyűjtésre is képes, ha farmja közelében 3 frt 56 krért eladhatja búzájának mázsáját. Ennek az olcsón termelt búzának szállítási költsége példának okáért Chikágótól Liverpoolig 1 frt 78 kr. Ezzel szemben mi 4 frt 43 kr-án alól búzát termelni nem tudunk; szállítási költségünk pedig Budapesttől Liperpoolig via Fiume 2 frt. 46 kr.

Ez azt bizonyítja, hogy az osztrák fogyasztópiac ránk nézve csak ideiglenes jellegű; tehát a vámterület közösségének előnye a legnagyobb mértékben kétes.

Úgy de vitán felül áll, hogy a magyar búza kitűnő minőségével a világ egyetlen búzája sem konkurrálhat. Luxussütemények gyártására egyik sem olyan alkalmas, mint a magyar. A magyar búzára tehát szüksége van az egész művelt világnak. Mi következik ebből? Egyszerűen az, hogy a dolgok természetes rendje szerint a mi fogyasztási piacunk nemcsak Ausztria, hanem az egész művelt világ.

Csakhogy a dolgok természetes rendjét nem kell politikai mesterkedéssel megzavarni, mert senki se vonja kétségbe, hogy jelenleg Ausztria a mi búzapiacunk. Hanem hát ennek mesterséges okai vannak. Mi közös vámterületet tartottunk a szabad kereskedelem előnyei nélkül. Védvámokat alkottunk az osztrák ipar érdekében. A vége az lett, hogy a többi iparos-állam, mivel cikkeit kirekesztettük, elzárkózott a mi nyersterményeink elől. Ha nem tartottuk volna elsőrangú feladatnak az osztrák ipar védelmét, búzáink a világpiacon ma is tartaná a minőségét megillető előkelő helyet.

Ha tehát nincs egyéb előnye a vámközösségnek, mint az, hogy búzáinkat jelenleg Ausztria fogyasztja: akkor kár a buzgóságot erre az intézményre pazarolni; mert először ez a piac csak addig a miénk, amíg a világtermés feleslege egyebütt elhelyezésre talál; s mert másodsor arra való kereskedelmi intézkedések a magyar búza kiválóságának könnyen megnyerhetik az egész világ piacát.

De ha nincs egyéb előnye a közösségnek, annyiival több a hátránya. Szomorú, hogy nálunk az ilyesmi bizonyításra szorul. Hát jól van az úgy, hogy hazánk a maga fogyasztási adórendszerét nem önállóan állapítja meg? Hát helyes az, hogy viteldíjszabásunk nem mindig a mi kizárólagos érdekeink szerint történik? Hát okosság az, hogy sör-, cukor- és szesztermelésünk feltételei idegen érdekektől is függenek. Hát a román szerződés, a muszka szerződés jó dolog?

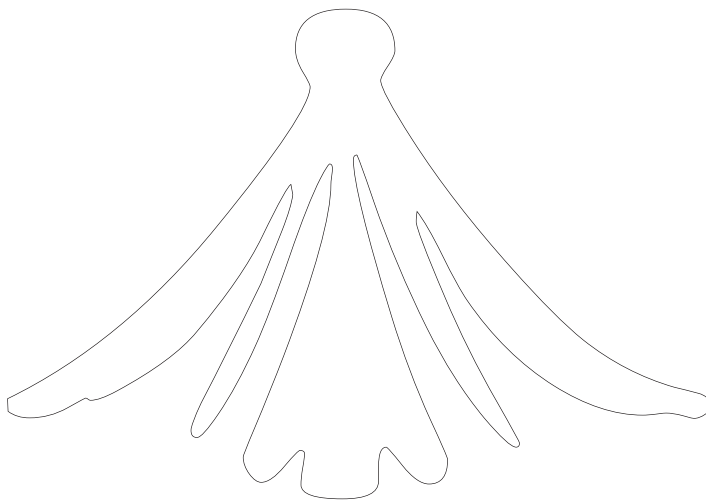
A politikai függés úgy látszik karöltve jár a gazdasági függéssel. Egyik kiegészíti a másikat, miként a jég-eső az árvizet. Szép lassan elszokik a nemzet minden önállóságától. Közös vámterület kell, mert félünk, hogy

búzánkat nem veszi meg más, csak az osztrák. Közös pénzrendszer kell, mert félünk, hogy a magyar pénznek nem lesz vásárló képessége, csak úgy, ha rányomják az osztrák sas hitelét. Közös hadsereg kell, mert félünk, hogy erőteleneek vagyunk a hazát és a trónt magunk megoltalmazni. Hanem az osztrák vitézség és irántunk való lángoló szeretet majd megvéd minket lelkes buzgósággal.

Csendőrünk egyforma, fináncunk egyforma, katonáink egyformák, adórendszerünk egyforma, bélyegünk egyforma, pénzünk egyforma, tanügyünk egyforma. Van közös miniszterünk, közös parlamentünk, közös konzulátusunk, közös kereskedelmi szerződésünk, közös bankunk, közös vámunk.

A vámterület kérdése nemcsak piculakérdés, hanem eminenter politikai kérdés. A német egység politikai megalakulását a közgazdasági egység előzte meg. Az európai államok ma még politikai szervezetek, de csak idő kérdése, hogy gazdasági szervezetekké alakuljanak át.

És Magyarország állami önállósága, akármit mond a közjog, csak papírönállósággá lesz, mihelyt Ausztriával teljesen egy gazdasági testet fogunk alkotni.

A magyar gazdák

A magyar gazdák impozáns és lélekemelő közgyűlése dolgokat hoz emlékezetbe, melyekről hallgatni nem helyes, s melyekről beszélni szükség. Mióta megnyíltak az alkotmányos szabadság sorompói, a politikai, gazdasági és társadalmi életnek minden faktora majd minden nap megjelenik a fórumon a maga tanúságával, panaszával és vágyaival. Ha nem a magyar földművelők osztályát e sorompók között nem küzdeni láttuk, hanem csak elvérzeni. Minden gazdasági irány tudott beszélni, csak a földművelő volt néma. Minden érdek tudott érvényesülni, csak a földművelési volt elhagyatva, mert sem nem kiabált, sem nem tolakodott.

Magyarország törvényhozását földművesek alkotják össze; pénzügyeit földművesek táplálják; irodalmát földművesek olvassák. Ezzel szemben a helyzet az, hogy a földműves osztály mindeztideig a jóindulatnak még csak morzsahulladékait is alig kapta a törvényhozástól, a pénzvilágtól és a napi sajtótól.

Az a huszonhat kötetnyi könyvtár, melyet a magyar törvényhozás paragrafusokkal írt tele, harmadfél évtized alatt a későbbi korszak vizsgálódója elébe azt a különös rejtélyt fogja tárni, hogy volt egy ország, melynek gerincet, izmot, vért, – tehát erőt, mozgási képességet, életet a földművelés adott és ez ország éber figyelmet fordított a gazdasági élet minden képzeltető tényezőjére, de a földművelés érdekeit következetesen elhanyagolta. A vizsgálódó látni fog e törvénygyűjteményben muszka, oláh, olasz szerződéseket a mezőgazdaság világos kárára: a kikészítési eljárás szabályozását a búzaárak lenyomására; regaleváltságot a földbirtokosok megkárosítására; vízjogi intézkedéseket a földművelők kis malmainak megrontására.

Azután látni fog egy adórendszert, melynek értelmé szerint a földművelő jövedelmének – jól értsük meg: el nem tagadható jövedelmének legalább húsz százalékaival vesz részt a közterhekben, míg egyéb gazdasági ágaknak művelői, jövedelmüknek – ezt is jól értsük meg: eltitkolható jövedelmeiknek tíz százalékaival járulnak a közterhekhez. Végre látni fog törvényeket a kereskedelemről, az iparkamarákról, a börzebíróságokról, az adómentes gyárakról, iparfelügyelőkéről, váltókról és váltóeljárásról, melyeknek az a hivatásuk, hogy egyéb gazdasági ágaknak felvirágozását lehetővé tegyék és istápolják; de törvénygyűjteményünk földművesérdek céljából kizárólagosan alkotott intézkedések dolgában olyan szűkszavú, annyira átlátszóan halovány, hogy bátran mondható vérszegénynek a legnagyobb mértékben.

Az elhanyagolásban a törvényhozással karöltve járt a sajtó legnagyobb, talán legbefolyásosabb része. Kell-e bővebben magyarázni azt a körülményt, hogy a legalaposabbnak látszó gazdasági hírlap a Lloyd-társulat tulajdonát képezi. Lehetetlen a szánó mosolyt elfojtani, mikor az ember látja a magyar gazdát, amint börselapjainkat ártatlan naivitásában politikai áhítattal olvasta és előfizetésével nagytermetűre hízlalja. Egyike a lapoknak csak közelebb is azt bizonyította rá Magyarországra, hogy a papírértékben több vagyonszám fekszik, mint a földértékben. Ugyancsak megjárná ez a fölfedező, ha kenyér helyett papírt és szelvényt adnának neki vacsorára. Különböztettük azt a nagy papírértéket 1873-ban, mikor pedig a földnek igen jó dolga volt 11-12 forintos búzaárakkal. Millionáriusok akasztották fel akkor magukat egyszerűen azért, mert nem volt befaló falatjuk. Az olyan értéket, mely egy ágyúdörgéstől úgy megijed, hogy sajtotakaróvá lesz, reális ember nem szokta a föld értékével összemérni, mert itt egyszerűen hiányzik a mértékhatározó, a különbség olyanforma lévén, mint az ábránd és a valóság között.

A magyar gazdák impozáns gyülekezése azt a reményt kelti, hogy a földművelés talán nálunk sem marad örökre Hamupipőke. E szép gyűlés jelentőségét nem abban látom és nem abban keresem, hogy ezúttal a kormánypártnak egy igen silány manővere is hajótörést szenvedett. Szeretném, ha a pártpolitikai kereteken jóval felül álló érdekeknek egészséges csírázása fejlődne ki a tegnapi gyűlés melegágyából.

Szeretném állítani, hogy e gyűlésen nem a napi jelentőségű kormánypárt szenvedett vereséget, hanem az érdekhanyagolásnak az a rendszere, mely a gazdák közönyéből s a törvényhozás mulasztásaiból származott és máris ki-mondhatatlan károkat okozott hazánknak.

Nem foglalkozom azokkal az ostoba állításokkal, melyek az agrármozgalmat úgy akarják feltüntetni, mint az egészséges iparnak és kereskedelemnek érdekellentétes tünetét. A közigazdasági faktoroknak jótékony kölcsönhatását művelt ember sem meg nem tagadja, sem el nem vitatja. Minden produktív munkának

vagyongyűjtő ereje van és a fejlődés annál egészségesebb és annál termékenyítőbb, minél több gazdasági ágat művel egy nemzet. Erről tehát ne beszéljünk.

Hanem igenis van nálunk érdekellentét az álló és a mozgó tőke között. Hangsúlyozom, hogy nálunk, mert nem általános törvényről beszélek, hanem a gazdasági élet egy konkrét betegségről.

Nálunk a pénzzel való alapításnak majdnem az egyetlen formációja a részvénytársaság, melynek alaptermészete, hogy közcélok helyett inkább magáncélokra szolgáljon a dividendák által. Hitelnyújtásuk egyoldalú; termékenyítő befolyásuk jóformán semmi. Midőn átveszik a részvénytőkét a maguk kezelésébe, lényegében nem tesznek egyebet, mint elkülönítik a tőkét a munkától. Ezzel a művelettel a tőke egy önmagában és önmagától termő faktorrá válik; a tőkekezelő pedig a tőkeszerzőnek hűbéri ura lesz. Ez a rendszer nem a termékenyítésnek, hanem a kamatozásnak rendszere. Tényleg az a helyzet, hogy részvényekben és betétekben fekvő több ezer millió tőke nálunk egyéb feladatot alig teljesít,

mint kamatozik a közcélok minden előnye nélkül.

Az így kezelt mozgó tőke ellentétben van az álló tőke érdekeivel. Mert ez a mozgó tőke nem produktív, hanem parazita elem; nem termékenyítő csatorna, hanem szivattyútelep, mely főképpen a mezőgazdasági életet sorvasztja el.

Ismétlem, ez nem általános törvény, hanem egy konkrét betegség. Lehetne ez másképpen is. A mozgó tőke eddigi jövedelmeinek minden csökkenése nélkül a gazdasági termelés áldásává alakulhatna át. A lombardiai földművelés azt a dús kertet, melyből az egész ország rész áll, a mozgó tőke által létrehozott öntözési rendszernek köszönheti. Az Egyesült Államok rohamos mezőgazdasági fejlődését a mozgó tőke vasút- és csatornahálózata, közraktárai, elevátorai és vágóhidjai tették lehetővé. Nem ellensége tehát a földnek a pénz ott, ahol azt hazafiasán és tisztességesen kezelik.

A vízentúl is úgy indult volt a dolog, mint nálunk. Hanem a praktikus amerikai földművelők nem ijedtek meg attól, hogy hátha a tőkepenzesek zsebében kotorászó lapok agráriusoknak fogják őket gúnyolni, hanem megalkották különleges érdekeik előmozdítására a hatalmas Granger-Lodge-ot, mely a magántulajdont képező vasutakat állami beavatkozás útján, a mezőgazdasági érdekeknek megfelelő tarifákra kényszeríti. Mozgalmukban olyan akadályokra találtak, amilyen Vanderbilt, Garret Hutchinson, Villard, Jay Gould, aki egymaga 12,900 mértföld vasút felett uralkodott akkor, tehát kissé különb vasutista volt, mint Bobula János. És mégis győzött a farmerek szövetsége.

Hanem persze, ott a gazdák szövetségének élén maga a pénzügyminiszter állott, aki annyira nem félt attól, hogy valamelyik hitelművelete nem sikerül, valamelyik Taussig úr miatt, hogy éppen ezen időben több százmillió dollár államadósságot sikerült neki hat százalékról három és fél százalékra konvertálni anélkül, hogy egy fillér erejéig is igénybe vette volna a bankcsoportok közreműködését. Hanem hát ez a vízentúl történt, hol a finansziszterek egyfelől egy ilyen művelettel megapasztják a tőkepenzesek illetéktelen jövedelmét, másfelől nem szegényítik el mesterségesen a polgárokat azért a kétes becsű eredményért, hogy az állampénztárkészletek minél jobban felhalmozódjanak, olcsó kölcsönül szolgálva néhány protegált bankár számára.

Legyen szabad e sorokkal a magyar gazdákat úgy üdvözölni, mint akik érdekeiket öntudatosan felismérték, s mint akik el vannak szánva a fegyvert nem tenni le addig, míg gazdasági életünk tényezői között helyre nem állítják a megbomlott egyensúlyt.

Manapságon a pénz uralkodik a gazdasági érdekek felett. A helyes viszony az, hogy szolgálja azokat. A mezőgazdaságot előtérbe kell állítani, mert abból élünk. A mozgó tőkét pedig a maga illetékes medrébe kell utalni, hogy ne neki éljünk, hanem általa éljünk.

1895.

Recept

Nos, sikerült?

Hogyan? Hát nem fogadtad meg tanácsomat?

Lássuk csak. Születtél 1850-ben; korod tehát megüti a mértéket. Érettségi vizsgát tettél 1868-ban. Helyes; eszerint birtokában vagy annak az általános műveltségnek, amely mindenre képesít, csak arra nem, hogy kenyérhez juss. 1871-ben államvizsgát tettél; bizonyítványod tehát rendben van.

Amint látom, leszolgáld az önkéntesi évet és kineveztek tartalékos hadnagynak. Igen helyes. Ez valamivel több a miniszteri tanácsos állásánál, habár kevesebb, mint a kamarásság.

Folyamodványod eszerint jól fel volt szerelve. Bizonyára nem feledkeztél meg az 50 kros stempliről. De lásuk a folyamodványt. Azt kéred, hogy írnokszámból léptessenek elé a fogalmazói székbe. Látod, itt vétetted el a dolgodat. A petitum rosszul van megállapítva. Akkor is mondtam, hogy ne szalaszd el a jó alkalmat. „Szemérmes koldusnak üres a tarisznyája.”

Neked édes barátom miniszterséget kellett volna kérni. Hiszen végzett ember vagy, hadnagyi rangot viselsz és fátylát vittél a tüntetés alkalmával. Mit? Nem tudnál ennek az állásnak megfelelni? Patvar vigye az ilyen haszontalan töprengéseket! Huszonnégy év óta írnok vagy; ez már csak elég világosan bizonyítja, hogy félreismerték tehetségedet. A legrosszabb esetben is penzióhoz van igényed. Vagy úgy? Nem voltál képviselő? Ez egy kissé megnehezítette volna a sikert. No de legalább szóba kerültél volna, miként Jósika, s ez megnövelte volna kilátásaidat. Jó tanácsot én már neked miként adjak? Ha még miniszter sem tudtál lenni, hogyan legyen belőled fogalmazó?

Az állások immár be vannak töltve. Látod, Wlassich, Perczel, Dániel és mások, letarolták előtted a mezőt. Te csak írnokoskodjál tovább, és nyugodj meg abban, hogy nem lettél karikatúra. Mihelyt pedig teheted, válaszd meg magadat képviselőnek. Ne aggódj. A miniszterkedés sora rád is elkerül minden bizonnyal. Mert a jövő képe az, hogy a liberális pártban lesz nyolc eleven és kétszázötven penzionált miniszter.

Így rakjuk majd le a jövő ezredévnék biztos alapjait.

Vajjon eltaláljuk-e így, hogy mit és hogyan kell cselekedni? Fölismerjük-e hivatásunkat s be tudjuk-e tölteni azt a helyet, melyet számunkra a népcsaládok munkafelosztása kijelöl?

Mélázva gondol minden hazafi a múltra s méltán töprenkedik a jövő fölé. Befejeződött-e az a mártír-rajz, melyet magyar történelemnek szokás nevezni, vagy új kötetet nyitunk az új ezredév küszöbén? Mi lesz a sorsunk? Élni fog-e nemzetünk ezer év múlva is? Magyar szó hangzik-e majd akkor is a Tisza partjain?

Nincsen nehezebb helyzet, mint a mi országunk helyzete, és sehol egy kormányának sincs annyi bölcsességre, annyi erőre, annyi okosságra és annyi kiválóságra szüksége, mint a mi kormányunknak. Nálunk minden lépésnek meg van a maga kockázata, és minden gondolatnak meg van a maga veszélye.

Aki fenn akarja tartani a mai államrendszert, annak nemcsak az értelemmel kell számot vetni, hanem az érzékenységgel is. A mi új alkotmányunk tele van a legkényesebb komplikációkkal. Nekünk állami életünk van, állami életfeltételek nélkül. Haltenyésztés, víz nélkül. Az apparátus nehézkes; a kezelési mód a lehetetlenséggel határos. Egyik hatalmi kör elnyeli a másikat; egyik felelősség elenyészik a másikban. Két korona, három kabinet és egy monarchia: íme a szervezet képe hat szóval kifejezve.

Az intézményeknek ezt a szeszélyes alakulását nem a népcsoportosulás gravitációja hozta létre, hanem egy uralkodó családnak nagy életereje és a politikával foglalkozó emberek alkalmazkodó eszejárása. Az alakulás tehát nem természetes, hanem törvényes; inkább kodifikátori termék, mint történelmi jelenség.

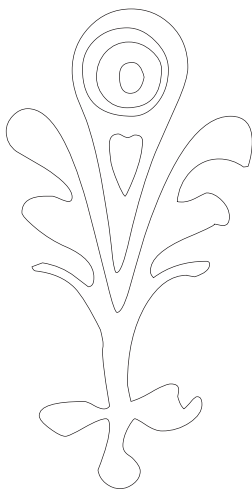
Éppen ezért sehol sincs nagyobb próbára téve az emberi tehetség, mint ebben az útvesztőben. A kormányfőfiúnak minden mozdulata előtt egy probléma áll: súlygyenbe hozni a jót a lehetőséggel. Kormányozni nálunk annyit jelent, mint járni a kiegyenlítés tojástáncát az ellentétes felfogások között.

Mi következik ebből? Az, hogy nálunk a kormányzás feladatait csak a legkiválóbb férfiakra szabad bízni. Egyetlen ballépés árulója lehet a legfontosabb érdekeknek. Aki komoly hivatottság nélkül, könnyelműen vállalkozik erőtlen vállain súlyos terheket emelni: nem érdemli meg azt a köztiszteletet, mellyel egy ilyen állást környezni szokás.

Lirum, lárom! Ne hallgass te barátom az ilyen melankólikus beszédekre. Hidd el, ezt is csak az a hideg, nyirkos levegő okozza, mely tetőtől talpig átszűrődött ruháimon. Ezek csak egyszerű hangulatok, minden kézzel fogható haszon nélkül. Báránfelhők a mélázó ember kedélyvilágában. Jönnek és mennek nyom nélkül.

De a liberális párt: fix pont; a miniszteri állás: valóság. Okos ember ne gondoljon egyébre, mint a párt fenállásának érdekeire. Ábrándozók mestersége szappanbuborékokat alkotni a kormányzás jóságáról és az ország jövőjéről. Költők előtt a haza oltári szentség; előtted barátom, legyen fejős tehén.

Tanácslom, hogy előtérbe toldd magad siető lépteiddel. Ül a rúd végére, mint az Ezópusz legye és hirdesd nagyhangon, hogy viszed a kocsit. Ha sokáig mondd, elhiszik neked és úgy fognak rád tekinteni, mint miniszterjelöltre. Erre a receptre engem az élet tanított, fogadd meg tanácsomat és ismerj meg akkor is, mikor majd pártfogásodra leszen szükségem.

Rossz jelek

Kaas Ivor hírlapírót tegnap fogházbüntetésre ítélték azért, hogy „normális izgatottság” vett erőt rajta, mikor a hatóság megsértette a sajtó szabadságát kémlő úton, és a képviselői immunitást egyenes úton. Ezt az „esetet” hírlapjaink elég érdekesnek tekintik arra, hogy tudósítsák felőle az olvasó közönséget abban a „törvényeszéki rovatban”, ahol minden nap olvashatjuk a sikkasztásokról, csalásokról, hamisításokról, betörésekről szóló változatos híreket.

Tisztelt barátaim és kollégáim a hírlapírás mezején ne vegyék tőlem, a jövevénytől rossz néven, hogy kapcsolatban ezzel az „esettel”, eszembe jut egy pár más „eset” is. Mert napi munkát végzünk ugyan, de azért nem vagyunk napszámok a szó közönséges értelmében. Azokból a színes kódarabokból, melyeket naponként kifaragunk, összehozunk és elhelyezünk, bizonyos távlatból nézve, az ország testi és lelki állapotának mozaiképe jön napvilágra. Ennélfogva a tegnapi és holnapi munkánk között erkölcsi összefüggésnek kell lenni, mert különben nem képet adunk, hanem tarka rendetlenséget. Ezt az összefüggést első sorban az eszmék hű és következetes szolgálata biztosítja. De némi biztosítást látok abban is, ha olykor összebogozzuk az emlékezetnek hirtelen elmetszett fonalszárait. Éppen ezért emlékeztetni kívánom hírlapíró társaimat a következő esetekre:

Néhány év előtt a Magyar Hírlap igen erőteljesen indokolt támadásokat intézett az államvasutak kezelési rendszere ellen. Miután a kormányt ezek a támadások fölötté módon bántották, de védekezni nem tudott, ennélfogva a megtorlás terére lépett. A vasúti tisztviselőknek megtiltotta a Magyar Hírlap olvasását, egyszerűen mindezt elrendelt, hogy az állomásokon ezt a lapot elárúsítani ne merészeljék.

Ennek az esetnek a megítélésére két faktort kellett tekintetbe venni. Egyik ez: közügyet szolgált-e – s ha igen – igazságosan szolgált-e a közügyet a Magyar Hírlap? A másik ez: törvényes volt-e a kormány eljárása? A felelet mindenki előtt tisztán állott. A támadó hírlap álláspontja jogosult és igazságos volt. A kormány eljárása erőszakos volt és törvénytelen.

Elvetemült haragjában a kormány a jogra, az igazságra, a szabadságra emelte vakmerő kezét. Mert a Magyar Hírlap jogával élt, midőn visszaéléseket leplezett le; igazságot hirdetett, midőn tényeket sorolt föl; s mert egy kormány, mikor egy hírlap terjesztését rendeleti úton kívánja megakasztani: kiélesített késsel támadja meg a sajtószabadság életgyökereit.

Méltán várhatta tehát a szabadságnak minden barátja, hogy a sajtó elementáris erővel lép a sorompók közé az erőszak ellen, a jog mellett. Én már látni véltem, hogy miképpen válik minden kis betű az önkénynek gyilkos fegyverévé; előre elképzeltem az izzó szenvedélyek vulkánikus kitörését; és örvendeztem, hogy az erkölcsi fölháborodás miként fogja a hatalmat meghátrálásra kényszeríteni.

Csalódtam. Minden hírlap gondosan behúzódtott a maga csigaházába s úgy tett, mintha a jognak védelme, s az erőszaknak alkalmazása a Magyar Hírlapnak és a kormánynak magánügye volna.

Ilyenforma tapasztalatra jutott a közönség akkor is, mikor egy vállalkozó cég a kormánynak azzal kedveskedett, hogy ellenzéki hírlapokat vásárolt meg. A hírlapkiadás: üzlet. Abban tehát, hogy egy hírlap tulajdonjoga egyik kézről a másikba kerül, senki sem ütközhetik meg. De a hírlapírás: közszolgálat, mely becsstelen, ha pénzért irányt változtat. Az irányváltotatásnak az a cinizmusa, melyet az akkori vásár következtében láttunk, példátlanul áll a magyar hírlapírás történetében. Méltán elvárhatta tehát mindenki a sajtótól, hogy ostort vesz a kezébe s kikergeti a templomból a kufárokat.

Nem történt meg. Az erkölcsi fölháborodás izgalmaiktól óvatosan tartózkodott a magyar sajtó. Pedig a közönség háborgott. Ezen a háborgó tengeren csak a Magyarország evezőcsapásai voltak hallhatók. A többi sajka csak akkor bontott vitorlát a kényelmes révben, mikor elcsendesült minden, hogy rendes járatát nyugalmas vizeken tegye meg.

Hát mikor a Pesti Napló – nem a mostaniról beszélek, mert arra nincs jogom, hogy privát cégek privát üzletét emlegessem; az egyik cég elkereszteli a maga kiadványát prospektusnak, a másik árjegyzéknek, a harmadik Pesti Naplónak, de az ilyesmivel a közügy szolgálatában nem illik foglalkozni, mert ennek csak

a hirdetési oldalon lehet helye – hanem, mikor annál a Pesti Naplónál, melyről beszélhetünk a diszkréció megszegése nélkül, mert nem magánüzlet volt, hanem az elvek és a gondolatok közege egy politikai irányzat szolgálatában – mikor ennél a Pesti Naplónál házkutatást foganatosítottak s feltört fiókjában ismeretlen tettest kerestek: akkor, a sajtószabadságnak ezen hatósági megkerülése és kijátszása alkalmával, mit tett a magyar sajtó? Talán sorakozott egy ellenállhatatlan vészkiáltásra? Talán tiltakozott a jogsértés ellen? Nem; hanem hagyta, hogy vergődjék a lap egyedül, küzdjön önmagában, megérlelve e passzivitással azt a közhitet, mintha a lap hibás s a hatóság eljárása jogos volna.

Hanem mikor a képviselőház elnöke azt a furcsa és bizonyára indokolatlan intézkedést tette, hogy a ház folyosói a hírlapírók elől elzárassanak: bezzeg akkor föl tudott lángolni az ádáz haragnak minden villáma. Megtámadva látták a sajtó misszióját, önéretét, becsületét, szabadságát és minden névvel nevezhető előnyeit. És összefönt a nagyhatalomnak minden katonája és kartellre léptek – talán az elnök ellen, aki a hibát csinálta? Nem, hanem kartellre léptek saját kötelességük teljesítése ellen, elhatározván, hogy a Ház üléseiről mindaddig nem értesítik az olvasót, míg sérelmük orvosolva nem lesz. Az elnök eljárását én sem helyeseltem. De hisz, én abban, hogy a hírlapírók járnak-e a folyosókra vagy nem, a közéletnek sem kárát nem látom, sem hasznát. Sőt, annak, ha a folyosókon fölszedett léha politikai pletykák nem látnának napvilágot, a hírlapok bizony kárát nem vallanak.

Ezek az esetek jutottak eszembe most, mikor Magyarország legelső hírlapíróját bíróságra és fogházra ítélték. A Kaas Ivor nagy tehetségét és páratlan temperamentumát utánozni nem tudjuk. De nagy becsületünkre válik, ha szilárd jellemét, széles látkörét, önzetlen honszerelmét megközelíteni igyekszünk. A sajtó igaz jogát védelmezte ő hevesen és szenvedéllyel, mint minden férfi tette volna, akinek vérkeringésébe átment az igazságnak hő szeretete. De nem sértett sem intézményt, sem embert. Mégis magán panaszra ítélték el. Pedig ismételve kijelentette a bíróság előtt is, hogy igenis fölháborodott a kormány eljárása fölött, – de Drill urat nem sértette, sérteni nem is akarta. – A bíróság meg is kérdezte Drill urat, hogy vissza vonja-e panaszát, s ezzel kifejezte azt, hogy a bírói érzület itt nincsen harmóniában az emberi érzülettel. De a Drill úr lelkiismeretbeli nyugalmanak és tekintélyének arra volt szüksége, hogy Kaas Ivor rab legyen, s ennél fogva nem vonta vissza panaszát.

Mindez tegnap történt és hírlapjaink közlik a törvényszéki rovatban, ahol mindennap olvashatjuk a sikasztásokról, csalásokról, hamisításokról, betörésekről szóló változatos híreket.

A parlament szintje

Méltán ad okot az aggodalomra az a tény, hogy a magyar parlament szintje rohamosan hanyatlak. A hanyatlás okát könnyű megtalálni abban a pártmonopóliumban, melyet a jövőző idők Tisza-korszaknak neveznek majd el. Az állóvíz megposhad; az állandósított párturalom megromlik. Az egységes világrendben a törvények is egységesek; az erkölcsi élet fejlődését és hanyatlását ugyanazon törvények szabályozzák, amelyek a szerves életben is irányadók.

Egy párt, amely állandósítva van nem saját érdemei által, hanem a kormány hatalma által; amely tehát nem ellenőriz, hanem engedelmeskedik; nem irányt ad, hanem csak szavaz, amelynek nincsen tekintélye, hanem csak többsége; s amely a hazafias szellemet mindig alá tudta rendelni a pártérdekeknek: egy ilyen párt, ha sokáig él, szükségképpen hanyatlásnak indul erkölcsileg s hanyatlásában magával rántja a parlament nivóját is.

Mikor egy párt elveszíti a létezés jogát és mégis élni akar: akkor nem lesz válogatós többé sem az eszközökben, sem az emberekben. A szolgálatok értékét saját érdekei szempontjából veszi becslés alá. Eredményt csak ott lát, ahol fennállása biztosítva van. Sikerenek csak azt nevezi, ami kielégíti önző hajlamait. Mikor az új kormányelnök azt mondta, hogy a jelen az övék: akkor akaratlanul bár, de leleplezte a pártcinizmusnak egész mivoltát.

A magyarázgatás fölösleges. Tény, hogy a liberális párt immár 20 év óta tartja megszállva hazánkat. Tény, hogy erejének legjavarésze immár kidőlt. Tény, hogy elzárkózott a felfrissülésnek minden becsületes módja elől. De mivel tovább akar uralkodni, ennélfogva új erőket próbál magából kiizzadni. Ez az erőlködés hozta létre Bánffy, mint házelnököt és ez hozta létre az új kabinetet is.

Nos, kell-e tovább magyarázni?

Kell-e ideírni, hogy a politikai ripókségnek minő hívei jutottak a közelmúlt időben parlamenti szerepléshez? Beszéljek-e arról a szertelen durvaságról és még szertelenebb tudatlanságról, mely a szereplésnek ezt a nemét minden művelt ember előtt kínossá tette? Fejtegessen-e, hogy a parlamenti színvonal alásüljedésével együtt járt a bárdolatlan elemek fölemelkedése és térfoglalása? A felvont zsilipen egyszerre tódult be a szerénytelenek, a törtető, az üresfejűek, a léhák egész csapata, felszabadítva minden jogosulatlan ambíciót, melyet a közélet söpredéke mindig úgy hurcolt magával, mint képesítést a szerepléshez.

A hanyatlásnak e képét a mai ülés ellentétes momentumai juttatták eszembe. Póriasan eldurvított kerékvágásából zökkent ki ma a ház a Szilágyi Dezső és az Ugron Gábor beszéde által. E két beszéd sokáig emlékezetessé teszi a mai ülést, mert mind a kettő a magyar parlamentnek valóban dicsőséges idejét varázsolta vissza.

A Szilágyi székfoglalójának hangja, tartalma, választékossága régen pihenő hurok megzendülése volt. Mióta nem Péchy Tamás elnököl, azóta nem hangzott el onnan egy ép mondat, egy szabatos formula s egy irodalmilag elfogadható kifejezés. Jól esett hát most egy képzett elmének formailag is becses megnyilatkozását hallani.

Amit mondott, tartalmilag is becses vala.

A nagy alkotmányos tényezők jogainak tiszteletben tartása; a ház jogainak és méltóságának megóvása; a ház hatalmának pártatlan kezelése; a kisebbség jogainak s ezzel együtt minden képviselő jogainak mególtalmazása; azon felelősségnek előtérbe állítása, mellyel minden képviselő tartozik a ház élő rendjének megtartására; végre azon várakozás fölemlítése, melyet a nemzet a ház munkásságához köt: mindez a Szilágyi nagy tehetségének egész erejével volt egy klasszikusan rövid beszédbe összetömörítve.

Jól esett ezt hallani elrettentésül azoknak, kik hivatottság nélkül merészkednek vállalkra súlyos terheket venni és buzdításul azoknak, kik fájdalmas szemlélői a visszaesés rohamos folyamatának.

A másik beszédet Ugron Gábor mondta.

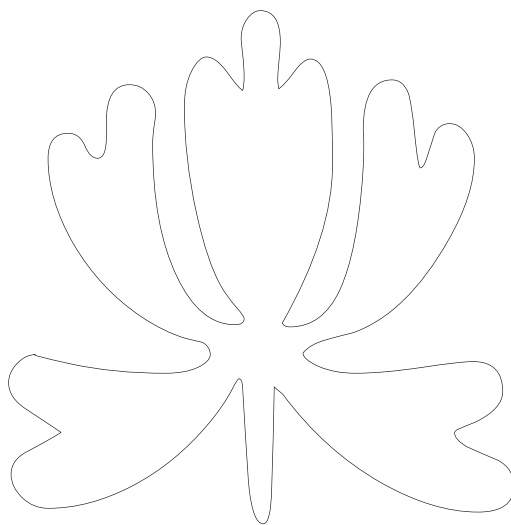
A beszéd politikai tartalmának ismertetése e helyen fölösleges. Mert egy másik rovat felvilágosítást nyújt arról. De itt kell megemlékeznünk arról a benyomásról, melyet a szónoki remekmű keltett. Ugron mindig gazdag az ötletekben és mindig pazarul termeli a gondolatokat. A bajvívásban senki sem erősebb, mint ő s elméjének vilamos szikrája, egy süldő mamebukot ma is a szó szoros értelmében összeperzselt. Lelkének heve már annyiszor ragadta magával az ellenzék, hogy majdnem banalitás arról a varázslatról írni, mellyel politikai híveire hatott.

De Ugron ma nem úgy beszélt, mint rendes időben szokott. Nagy feladatának súlya alatt kibontakozott a pártkötélékeknek összes nyúgeiből s ezzel megnyílt ős tehetségének mozgási képessége. Látóköre abban az arányban tágult, amily arányban emelkedett szónoklata közben az államférfíúi belátással megérelt igazságnak érzete.

Ez a féríú 23 év óta dolgozik a nemzet elévülhetetlen jogainak megszerzésén. Munkája küzdelem volt, küzdelme fárasztó, kitartása példátlan, harca lankadatlan, olykor vad, miként a vihar, de mindig lovagias, miként leventékhez illik. Nekem úgy tetszik, hogy mai beszédében ennek a 23 éves közpályának minden küzde-se, minden hite, minden reménye és minden igazsága megnyilatkozott.

Csalódást, lankadást, kimerülést nem emleget; de a figyelő egy csatakiáltó hangban ma fölfedezhette a rezgésnek szelíd árnyalatait, melyek nem a szónoklat kritikai mélységeiből fakadtak, hanem a kedélynek ama gondosan rejtegetett zugából, ahol a hazaszeretetnek szent kötelékeit fonja meg a költészet.

Mélységes meghatottság vett azokon erőt, akiknél e hangnak e szelíd rezgése azt a szemrehányást keltette korszakunk ellen, hogy egy ilyen őserő és egy ilyen tevékenység csak azért nem érvényesülhet, mivel jogokat akar szerezni hazájának s mivel inkább szereti elveit, mint önmagát.

Ellenzéki szellem

Az idő közben történt választások – Lőcsét kivéve – mindenütt a kormány győzelmével végződtek. Vajjon az ellenzéki szellem hanyatlását jelenti-e ez a tény? Könnyen megeshetik, hogy azt jelenti.

Pedig ma is viseljük az elvetemült párt adminisztráció súlyát; ma sem olcsóbb és nem gyorsabb és nem biztosabb a Justícia, mint azelőtt; ma sem kisebbek a közterhek és a megélhetésnek bő forrásai nem szaporodnak, hanem apadnak. A nemzetnek világtörténeti aspirációi ma sincsenek közelebb a megvalósuláshoz, mint azelőtt. Ilyenformán nem forog fenn ok arra, hogy megszűnjék az elégtelenség és hanyatlásba menjen az ellenzéki szellem.

Mégis látjuk, hogy nem is a félvezetett tömeg, hanem vezérletre hivatott egyének, éppen abból az osztályból, mely a hazafiságnak oklevelét gályarabságban szerezte meg, lelkes proklamációk kíséretében mennek át a kormánypárthoz. Zászlójukat nem hagyják el, hanem magukkal viszik: tehát meggyalázzák elveiket, nem változtatják meg, hanem tovább hirdetik: tehát elárulják.

Mit jelent ez?

Egyszerűen azt jelenti, hogy a magyar alkotmányosság modern iskolájának tanai megkezdették a hódító körutat. Az iskola hívei szaporodnak, mert a tan okos, értelmes és hasznos.

Ugyan ki ne ismerné el, hogy egyénileg jobb a terített asztal mellett ülni és nem gondolni az éhezőkkel. Hogy jobb az osztogatók közé állni és nem ellenőrizni az osztalékot? Igenis: húzzunk a közjavakból többet, mint amennyit a közterhekből viselünk.

Ragyogni a hatalomnak rajtunk megtörött fényével, pompázni a föld nagyjai körében, fogadni a hízelgőket, mosolyogni a bókokra, udvarolni és udvaroltatni, címeket viselni, befolyást bírni, monogramunkat rakatni még a templomok szélvitorlájára is, dividendának tekinteni a közadót, patrimoniumnak az országot, földesúri jognak a kormányzást, aztán rágalmaztatni a sajtó útján ellenfeleinket s az ország pénzéből adni a zsoldot, hát nem jobb állapot ez, mint a folytonos örökös, mint túrni és dolgozni, mint szembeüszni az áradattal, gátakat emelni, hogy ki ne csapjon, ébreszteni az alvókat, nyomozni úttalan utakon a vétket, beszélni, írni, tenni azzal a biztos kilátással, hogy a biztos sikertől távol vagyunk s küzdelmünk gyümölcsét csak egy erősebb alkotású nemzedék fogja leszedni.

Valóban az ellenzék a közélet minden vonalán expropriálva van. Hiába tud, mert ismereteit nem érvényesítheti; hiába van a tetterő, mert a munkásságra nem nyílik tér. A közhivatalokból kiküszöbölik, a képviselőházban kisebbségben van. A társadalom intézményeinél csak a megtúrt emberek zuga jut neki. Megbűntetik benne az ellenzékit jó barátjában, ki hivatalt visel, atyafiában, ki támogatásra szorul gyermekében, ki stipendiumot kér.

Az ellenzéki ember ágyát nem rózsalevelekből veti meg a magyar közélet. És mégis! Szabad-e lemondani hitünkről, meggyőződésünkről, reményeinkről? Szabad-e katonának cserben hagyni az őrállást. Hiszen nem mesterségből vagyunk ellenzékiek. Azt hiszitek, hogy kedvünk tellik az opponálásban? Azt hiszitek, hogy csatasorba minket a vér kerget?

Hát mit tehetünk mi arról, hogy nem vagyunk süketek és meghalljuk a jajszót? Mit tehetünk arról, hogy nem vagyunk vakok és látjuk a sebeket? Mit tehetünk arról, hogy részei vagyunk az egésznek s a jajszóban saját sóhajunkat s a sebnél saját fájdalunkat érezzük?

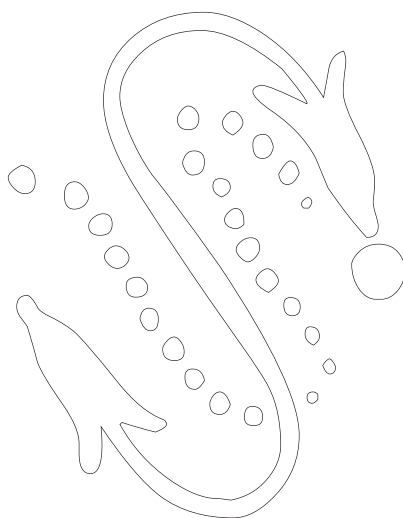
Ugyan ki ne akarna elégedett lenni? Kinek tellik abban kedve, hogy mint a temető-bogár, mindig a rothadásban turkáljon? Hát van abban valami jó, hogy lelkünket emésszük és idegszálainkat ízekre tépdeljük. Kicsoda szereti inkább a hózatart, mint a tűzhely melegét? Kicsoda örül annak a szidalomnak, mellyel az ellenzék naponként elárasztatik?

Senkinek sem kellemesebb a harc, mint a béke. A zaklatás nem jobb a nyugalomnál; a zaj bántóbb, mint a csend; a biztonság többet ér, mint a veszély.

De mindenek fölött áll a kötelesség.

Megszökni az ellenzéktől annyi, mint megszökni a kötelesség elől. Aki menni akar, az menjen. Aki inkább szereti önmagát, mint a hazát, hát menjen. Aki többre becsüli a meggyalázó nyugalmat, mint az önérvényes küzdelmet, hát menjen.

De mindaddig, míg a tudatlanságot felvilágosítani, az elnyomottat védelmezni, a hitványt büntetni, a hatalmat ellenőrizni, az alkotmányt oltalmazni, a nemzet jogosult vágyait istápolni kell: mindaddig az ellenzék-re szükség van, hogy legyen a jónak egy politikailag szervezett társasága, mely önzetlen hazafiassággal küzd, hogy felföldje a hibát, megbüntesse a gonoszságot, egyensúlyba hozza a jogot a kötelességgel, megtörje a hatalom túlkapásait és előbbre vigye a nemzet és az egyén szabadságát.

A veszprémi hang

A függetlenségi és 48-as párt többsége a parlamentben másfél év óta a politikai élet legradikálisabb kérdéseiben együtt szavaz a kormánypárttal. Azon distinkció hangoztatása, hogy nem a kormány van támogatva, hanem az elv, sohasem mulasztotta el. De miután ezen támogatásnak a valóságban nemcsak az elvek vették jó hasznát, hanem a kormány is: a hangoztatott distinkciók dacára, pártunk vidéki tagjai sok helyen zavarba jöttek politikai kötelességeik irányában.

Az elkövetkezett felfogási zavar abban nyert tényleges kifejezést, hogy az időközi választások alkalmával pártunk tagjai vagy visszavonultak a küzdelemtől, vagy saját lobogójukat átvitték a kormánypárt táborába s ezzel azt egy másik ellenzék ellenében győzelemre segítették. Sőt, megtörtént az is, hogy pártunk egyik része kipróbált hűségű és országos nevű jelöltet állított, de a másik rész mégis a kormánypárthoz szegődött.

E felfogási zavarnak mentsége nincs; de magyarázata van. A felfogásnak e zavarát menteni nem tudom, nem is akarom, mert a becsületes embernél a zászló tisztasága előbbrevaló, mint az egyéni érdek. A felfogási zavarnak magyarázatát abban látom, hogy a párt központi magatartása megtévesztette a vidéki híveket. Az a tény, hogy a központ együtt szavaz a kormánnyal, a szilárd emberekben csak gyanút okozott, vagy kételyt szült. Azok pedig, kiknek érdekei a pártos adminisztráció elvetemültsége miatt állandó károsodást szenvedtek, mintegy fölszabadítva érezték magukat a megszokott szép elvek azon nyúgei alól, melyek miatt eddig a hivatalok packázásait megadással túrték. Ekként az egyiknél megrendült a bizalom, a másiknál ingattá lett a hit, a harmadiknál kételyek keletkeztek, a negyediknél alkura lépett a meggyőződés, az egyéni érdekekkel.

Ismétlem, hogy ez nem védelem, mert a politikában nem érdemel mentséget sem a tévedés, sem a kishitűség; az önzés pedig nemcsak visszataszító, de megvetésre méltó indulat, mert egyéni érdekeit helyezvén a közjó fölé, a hazafiatlanság bélyegét viseli magán. A vidéki elvtársak vázolt magatartása tehát nem menthető.

De a magatartás magyarázata részben legalább, a központi párt eljárásában található meg.

Nem hibáztatok senkit. Meddő és káros volna abban a pillanatban küszködni egymás ellen, a mikor az események hullámai fejük fölött készülnek összecsapni. Már is az a látszat, mintha országszerte megszűnt volna a függetlenségi és 48-as párt s mintha mi, itt a központban, csak a levegőben függének talaj nélkül, gyökérzet nélkül. Szerencsére csak látszat. Ez nem a valóság képe, hanem egy pillanatnyi zavarból keletkezett optikai csalódás. A veszprémi pártvezérek szép kiáltványa nyújt arról tanúságot és vigaszt, hogy a volt kormánynak, pártunk megsemmisítésére irányult tevékenysége csak érvágás volt, de nem halálos dőfés.

A veszprémi szózattól maholnap visszahangozni fog az ország. A párt mindenütt kiselejtezi magából a hűs fazekak híveit és az arany borjúinak imádóit. A hatalom érezni fogja, hogy az önzetlenségnek, a köztevékenységnek, az elvhűségnek, hazafias erényei élő és mozgó erők a nemzeti közszellemben. Érezni fogják, hogy az ingadozóktól megtisztult párt kettőzött kitartással, fokozott eréllyel, bátor elszántsággal fordítja maga elé a küzdelemnek esélyeit.

Elvégre is, meg fogják tanulni azok, kik egyéb eszmék hiányában, a kiegyezés híveit pártunk kiirtása céljából akarják sorakoztatni, hogy a századok tanúságait nem lehet főispáni fogásokkal elemészteni, hogy századoknak szenvedéseit nem lehet választási erőszakkal megszüntetni s hogy százados események által megérlelt igazságokat nem lehet elfojtani azzal a nyilvánvaló hazugsággal, hogy tartományi tengődésünket, önálló állami életnek nevezik.

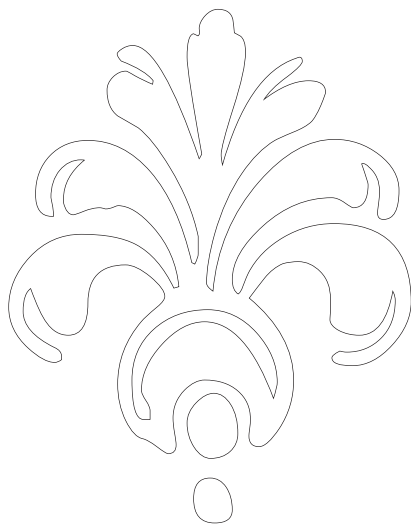
A történelmet agyonütni nem lehet s az életfenntartási ösztönöket sem lehet egy nemzetből kidisputálni. Gazdaságunkat nem tudjuk, és nem akarjuk osztrák érdekek szerint berendezni. Nemzeti szellemünket nem tudjuk és nem akarjuk német minták szerint átformálni. Nem tűrjük azt a megaláztatást, mely anyanyelvünket éri, a pénzünkön tartott intézmények keretében. Nem tűrjük azt a megaláztatást, hogy nem mi uralmazzuk meg mindazt, a mi nekünk drága és szent: hazánkat, jogainkat, szabadságunkat, békénket. Biztosítékokat követelünk, mert azokhoz éppen annyi jogunk van, mint az élethez, s mert egzisztenciánkat senki kegyelmének nem akarjuk kiszolgáltatni.

Mindenki kishitű, ha azt hiszi, hogy a századok küzdelme befejezést nyer 1867-ben. A kiegyezés csak pihenőpont, de nem végállomás. A haladás útját föl nem tartóztatja sem az emberi akarat, sem az intézmények korlátja. A gyenge kis rügy áttöri a legerősebb fakérget. A fűszál vékony gyökere megrepesztí a sziklát. Kishitű politikusok ti, hát a magyar nemzet életerejében kisebb az önfenntartás energiája, mint a rügynél és a fűszálnál?

A harcban azért mutatkozunk gyengéknek, mivel nem voltunk szervezkedve. Központ és vidék között hiányzott a szükséges kapocs. Nem állandó hadsereg voltunk, hanem csak szétszórt nemzetőr csapatok. Az együttérzés rokonszenvét nem fűzte össze a szervezetnek biztos kézzel kötött erős hálózata. A lelkesedés erejét nem fokozza a fegyelemben rejlő erő. A meggyőződés hevét nem tüzesítette az összetartás melege.

Minden meg fog változni. A veszprémi szózat nem enyészik el visszhang nélkül. A közös hit megtermeli pártunk tagjaiban a közös kötelesség érzetét. A mulasztást fokozott tevékenység váltja fel. A veszprémi szót megérti a központ és azzal fog felelni, hogy a szervezkedés csorbáját elsősorban önmagán köszörüli ki. A központ elhatározását követni fogja minden vidék, miként a bolygók a napot.

A veszprémi bajtársak ne aggódjanak. Amit elhintettek, a gondosan ápoltság csírába indult országsherte.

Válasz

Engem, aki gyalog járok a Magyarország által taposott szerény ösvényen, az a különös szerencse ért, hogy egy publicista, ki az Egyetértés magas nyergében ül, kegyes volt meglátni. Osztályrészem persze az lett, amit a gyalogjárónak szokott juttatni a lóhátról beszélő ember: lenézés, gúny, kicsinylés és gyanúsítás. De miután néhány barátommal azt a célt szolgáltuk, hogy a meglazult együttérés a pártban helyreállítsák s miután az egység alatt nem azt értjük, hogy az egyik fél győztes maradjon, a másik pedig lebunkóztassék: ennél fogva türelemmel fogadom, ami személyemnek jutott és nem nyúlok azokhoz a fegyverekhez, melyek az Egyetértés érzékenységét érinthetnék.

Múltkori közleményemben három kérdésnek igyekeztem kifejezést adni. Tudni óhajtottam ugyanis, hogy miért nem akarja az Egyetértés a szervezkedésnek azt a módját, mely indítványozva van? Ha ezt nem akarja, minő eszközt tart arra nézve szükségesnek, hogy azon kötelekek, melyek a párt tagjait egymáshoz s a vidéket a központhoz fűzik, megszilárdítsanak? Harmadik kérdésem volt, hogy miként lehet a pártfegyessel összeegyeztetni az Egyetértésnek azon eljárását, mellyel nem szűnik meg a párt egyik vezéralakját, a tárgyas kritika határain átcsapva, minden képzelhető alkalommal ócsárolni? Ezek a kérdések nem voltak ilyen kategorikus alakban fölvetve, de iparkodtam úgy írni, hogy a figyelmes olvasó elméje előtt főleg ezek a kérdések domborodjanak ki. Az Egyetértés megértette iparkodásomat és feleletet ad mind a három kérdésre.

A szervezkedésnek indítványozott módját azért nem helyesli az Egyetértés, mert nem akarja jóléti bizottsággal, esetleg velencei tízekkel kormányoztatni a pártot. Jól van. Értem. De engedje megjegyeznem, hogy ez az argumentum nem nekem szól, hanem azoknak, kikről fölteszi az Egyetértés, hogy koponyájuk még az enyémnél is gyöngébb. Vitázó felem itt bizonyára azokra gondol, kikről föltehető, hogy rémregényeket olvastak a véres guillotintról és az, ólomfedelű forró börtönökről s akik ezen olvasmányok hatása alatt politikai hitágazattá teszik a rémlátást.

De ha sem a közjóléti bizottságot, sem a tízek tanácsát nem fogadja el: akkor mit tart szükségesnek? Az Egyetértés – nem érzi magát kötelezettnek a feleletre, – nem tér ki a kérdés elől és ebben látja a megoldást:

„...minden párttagra nézve a kötelező elv erejével lehetetlenné tenni azt, hogy az egyházpolitikai revízió követelésével a régi megoszlás kovászát vigye a párt életébe.”

Ezt is értem. Lényegében úgy-e azt jelenti, hogy az egyházpolitikai törvények revízióját sem sürgetni, sem támogatni ne legyen szabad? Nos? Ha a párt többsége egy ilyen elvű határozatot hoz: akkor bizony ez a határozat mindenkit kötelezni fog, aki pártkötelékhez tartozik. Hanem azoknak, kik a párt teljes és végleges felbontásán fáradoznak, ajánlom, hogy ne is formulázzák az Egyetértés óhaját, mert ezzel ugyan célt nem érnek.

Hiszen azok között, kik a reformok ellen szavaztak, egyetlen egy sincs, aki ne helyeselné a reformokban rejlő fő elveket. Hiszen az állami bíraskodást, az egységes házassági jogot s ennek következményeképp az állami anyakönyvvezetést kivétel nélkül mindenki helyesli és akarja. Eltérés tehát a főelvekre nézve pártunkban nem volt. Igenis, láttunk konkrét hibákat a konkrét javaslatokban; igenis éreztük, hogy a reformáció készületlenül találta a nemzetet. Igenis hirdettük, hogy olyan javaslatoknál, melyek a kormány létalapját alkotják, egy ellenzék nem támogathatja a kormányt. Igenis volt köztünk különbség a polgári kötés formájára nézve; de ismétlem, a kérdés lényegében valamennyien egyetértettünk, mert senki sem akarta az egyház kezében hagyni azt a hatalmat, mely az államot illeti meg s mely nélkül az állam bíraskodási szuverenitása csak sántikáló jog lenne.

De mivel ezt mindannyian így hisszük, így valljuk, így akarjuk: ennél fogva senki sem szolgáltatott komoly okot arra a gyanúsításra, hogy most az Egyetértés revizionális törekvéseket tulajdonítson nekünk. A múlt értekezleten negyvenöt párttag megbízásából beszélt Ugron Gábor és kimondta, hogy az alkotott törvényeket mindnyájunknak respektálni kell: azokban nemcsak megnyugszunk, de kötelességünk azoknak végrehajtását követelni. Akik egy ilyen kijelentéssel nincsenek megelégedve, hanem a revízió réme ellen még további biztosítékokat is kívánnak, azoknak már nem az a törekvésük, hogy a pártegység megszilárdítsák: azok tehát nem állhatnak meg az Egyetértés által ajánlatba hozott kötelező erejű határozatnál, mert hiszen az abban rejlő

szelíd formájú bizalmatlanság nem elegendő a pártszakadásra; hanem tovább kell a húrt feszíteni és azt kell követelni, hogy mi ultramontán klerikálisok adjunk egyenkint és külön-külön fej- és jószágvesztésnek és örök hűtlenségi bűnnek terhe alatt magunkról írott és megstemplizett reverzálist arról, hogy a revíziót sem ezen, sem a másvilágon nem akarjuk és hogy a végrehajtást annak minden stádiumában és minden feltétele mellett és a közigazgatás államosításának tüskéi és bokrai között is támogatjuk és elősegítjük.

Így tessék a dolgot formulázni, ha pártszakadást akarnak. De aki nem akar pártszakadást, hanem akarja a párt egységét, az egységben az erőt, az erőben a harcképességet: az nem elégedhetik meg az Egyetértés ajánlatával. Az az ajánlat az egységet csakis a vélemezett revízió ellen fogná biztosítani. Ám, mi nem felekezeti párt vagyunk. Nem is az egyházi reformok pártja. A polgári házasság csak alkotó része a programnak, de nem fundamentuma. Pártéletünkben nem tesszük az egyházpolitikát kizárólagosan domináló elemmé. Ennélfogva, mikor szervezkedésről beszélünk, akkor nem jelölhetjük meg, mint egyedüli eszközt és végcélt azt a biztosítékot, mely a revízióknak még gondolatát is kizártnak tekintse. Egy ilyen intézkedés arra jó lehet, hogy eddigi pozíciójából a pártot átjátszódja teljesen az egyházpolitika terére, de arra nem való, hogy a pártban levő erők szervezkedés által koncentráltassanak.

Figyelmeztetem az Egyetértést, hogy pártunkban nincsen nyilvántartás, nincsen fegyelem, nincsen munkafelosztás; hogy klubéletünkben nincsen élet, hogy magánérintkezésünkben hiányzik a bizalomnak azon delejes árama, mely az összetartozandósági érzületet fenntartja és erősíti. Így aztán, aki erős, az nincsen támogatva, aki gyenge, az nincsen oltalmazva. Nem méhek vagyunk, hogy együtt alkossunk, hanem mezei tücsök módjára, külön-külön énekelünk. 84-en volnánk és 24-en vagyunk az ülésekben. Ezzel szemben kell-e figyelmeztetnem az Egyetértést az ellenfél erős és kompakt szervezetére?

Harmadik kérdésemre az Egyetértés úgy felelt, ahogy tudott. Azt mondja, hogy az Ugron Gábor szereplése az én publicisztikai szívügyem. Ebben sok igazság van. A gondviselés őt nagyobb tehetséggel áldotta meg, mint pártunknak sok más tagját. Ennélfogva természetes dolog, hogy én őt vezérembernek tekintem. Célunkat sohasem úgy fogtam föl, hogy programunk platonikus viszonyban maradjon az étellel, hanem mindig úgy, hogy országunk javára ez a program megvalósuljon. A politikai programok nem mennek át önmaguktól az életbe. Az átültetéshez ember kell. Ennyiben szolidaritást látok az ember és a program között. Ha a zászlótartót leütik a lábáról, habár talán csak ideiglenesen, a zászló együtt esik le vele és mindenesetre elporosodik. Az Egyetértés nem így hiszi és ezt az alkalmat is fölhasználja, hogy nagyot üssön Ugron Gáboron. Ki-ki a módja szerint.

Egyet azonban konstatalok. Ha nekem szívügyem az Ugron szereplése, úgy akkor ez a szereplés az Egyetértésnek vörösposztója.

Az utolsó próba

Most íme el fog dőlni, hogy kicsoda hirdeti az igazságot és kicsoda beszél a közönséghez hazug nyelven. Azok, kik a függetlenségi és 48-as pártkörből kiléptek, azt adták indokul, hogy a párt régi programja és 48-as elvei leszavaztattak. Erre a hamis indokolásra azt feleli a pártkör, hogy sem a függetlenségi program, sem a 48-as elvek le nem szavaztattak, mert azok nem képezték sem a tanácskozásnak, sem a szavazásnak tárgyát. De ha ti azt hiszitek, hogy a program és az elv leszavaztatott: minden további vitatás nélkül, mi ezennel elfogadjuk, magunkévá tesszük és hirdetjük azt a programot és azt az elvet, amelyről állítjátok, hogy le van szavazva.

Azt mondják, nem lehetnek többé tagjai annak a pártkörnek, mely a függetlenségi és 48-as elveket viszszaütötte.

Erre a pártkör azt feleli: azokat az elveket én soha vissza nem utasítottam; de ha ti mégis így hiszitek, ezennel elfogadom azokat az elveket úgy, a miként azokat megfogalmaztátok. A pártkörnek az a kiindulási pontja, hogy a kiléptettek nem gonosz indulatból, hanem tévedésből hirdetik az elvek leszavaztatását. Jól van; a pártkör nem ölt haragos arculatot; megbocsátásról sem beszél; szemrehányást sem tesz. A lapokban kürtölt bántalmakat nem veszi tudomásul. Az erőt méltóság illeti meg; az igazságot higgadtság díszíti. Íme, felvilágosítja a tévedést; eloszlatja a félreértést. Kinyitja ajtóját és kitarja karjait. Jertek haza! Testvéri jobbot nyújt. Ragadjátok meg!

Hiszen ti tudjátok legjobban, hogy azokat a nagy elveket nem szavazta le senki. Hiszen indítványozva sem voltak azok az elvek. Hiszen az indítványok a választandó intéző bizottságok hatáskörét és alakulását írták körül. Ebben volt az eltérés. Efölött folyt szavazás. Amiről ti most beszéltek, az nem indítvány volt, hanem annak indokolása. De az elnök nem az indokolást tűzte ki szavazásra, hanem az indítványt. Az indokolást tehát nem szavazhatja le senki.

Vannak dolgok, melyek sem vitát nem tűrnek, sem szavazást nem kívánnak, ilyen az is, hogy pártunk ragaszkodik függetlenségi elveihez és a 48-as törvényhozás szelleméhez. Mindaddig, míg nevünkön hordozzuk ezt a szellemet és azokat az elveket; mindaddig, amíg a közös program változatlanul fennáll, mindaddig, amíg a parlamenti működésnek ez képezi létalapját; azt indítványozni, hogy ne térjünk el attól, ami pártunknak életet adott, attól, ami pártunknak életcélját és létfeltételét alkotja, nemcsak fölösleges, nemcsak gyermekes, de egyenesen hátrányos, mert gyöngeséget árul el. Hanem hát, ismétlem, ez nem is volt indítványozva.

Mit szólnának ahhoz, ha valaki azt indítványozná a Házban, hogy a kormány felelős az országgyűlésnek? Vagy azt, hogy a parlamenti tárgyalás magyar nyelven folyjon? Vagy azt, hogy a házszabályok szerint vezettessék a tanácskozás?

Úgy-e csöndes mosolygással fogadná mindenki az ilyen indítványt? Miért? Azért, mert ezek a kérdések immár nem kérdések, ezek fölött már nem szükséges döntenet; ezek olyan alapvető törvényeket céloznak újból megerősíteni, amelyek megerősítésre nem szorulnak, mert megtámadva sincsenek. Az ilyen indítványok annyira a dolog természetében rejlenek, hogy azok fölött komoly testület sem nem tárgyal, sem nem szavaz.

Nos, ha mégis beadnék egy olyan indítványt, hogy a kormány felelős az országgyűlésnek és a ház ezt az indítványt leszavazná: azt jelentené-e ez a szavazás, hogy a Ház nem tekinti felelősnek a kormányt? Azt jelentené-e ez a tény, hogy a miniszteri felelősség elve el van ejtve? Bizonyára nem ezt jelentené, hanem csak azt, hogy miután a felelősség elve alapvető törvényben van kimondva, azt nem szükséges egy incidenciális indítvánnyal is kimondani, mert az ilyen eljárás veszélyeztetné a Ház komolyságát.

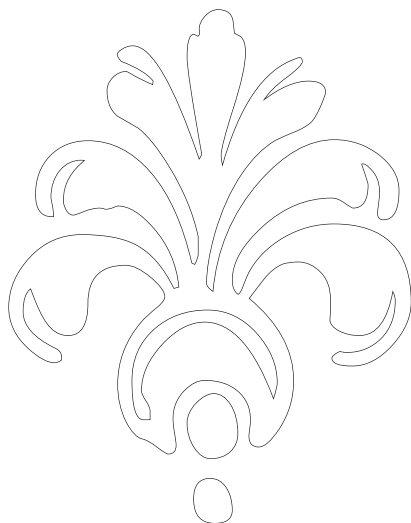
Az analógia nem kétséges. Az által, hogy az Isaák Dezső indítványa nem fogadtatott el, a pártkör nem tagadott meg semmiféle pártelvet, mert az indítvány nem is tartalmazott semmiféle pártelvet. Hogy pedig az indítvánnyal együtt annak indokolása is elesett, az a párt elvhűségével semminemű összeköttetésben nincs. Miért? Azért, mert az indítvány és az indokolás között éppen semmi logikai összefüggés nincs. Azért, továbbá, mivel azon körülmény, hogy a párt ragaszkodik elveihez, vitatást nem tűrő tény, mely incidentális megerősítésre nem szorul. És azért végre, mivel indokolásokra sohasem szokás szavazni.

Nem volt tehát okuk a kilépésre és nincsen okuk a künmaradásra.

Ha kettéválik a párt s ha ezzel meggyöngül az állami önállóságra való törekvés, vagyis ha meggátoljuk a pártot abban, hogy a századok által megjelölt nagy történeti feladatokat egész mértékben és egyesült erővel szolgálja: akkor elkövetkezik a felelősségnek kérdése, melynek megállapodásánál az ország különbséget fog tenni az igazság és a hazugság között.

A pártkör nem adott okot a kilépésre; a pártkör elhárította a visszatérésnek képzeleti akadályát. A pártkör tehát mindent megtett, hogy a küzdő erők meg ne oszoljanak. A feladat, melyre népüktől megbízatást kaptunk, nagy terjedelménél és nagy fontosságánál fogva egész erőt és lankadatlan tevékenységet követel. Aki megosztja az erőt és lankasztja a tevékenységet, az nem akarja feladatát teljesíteni.

Jól jegyezzék meg: az ürügy nem ok; a félreértés nem igazság; a ráfogás nem bizonyíték. A felelősség megállapításánál, a szófacsarás furfangjára valódi tényekkel tud a pártkör válaszolni.

Magyarország polgáraihoz!

Szólunk kell, pedig hallgatni szeretnénk. Sztét kell hordanunk gyászunkat, pedig elrejtözni szeretnénk bánatunkkal. A magyar nép száz képviselöt bízott meg azzal, hogy síkra szálljon Magyarország függetlenségéért. Százan küzdhetnénk tehát nemzetünk szabadságáért és népünk jólétéért. Százan csaphatnánk le az idegen érdekek kormányaira, a nemzeti haladás ellenségeire, a nép zsarnokaira, a jog és igazság eltipróira. Áthatva a szeretettől, összeforvva a bizalomban, vezetve a lelkesedés által, ha százan így összetartanánk, rohamról rohamra zúdulva, immár rég szétmorzsolhattuk volna azt a pártot és azt a kormányt, mely hazánkat osztrák gyarmatnak, nemzetünket idegen célok eszközének, népünk vagyonát hatalma vételárának tekinti. Mert száz képviselő, ha összetart, ha együtt érez és együtt működik egy célra, rendületlen kitartással, önmagát nem kímélve a munkában, ellenségét nem kímélve az üldözésben: ura lehetne a helyzetnek; kiforgatná sarkaiból a kormányt és lerakhatná a jövődönök biztos alapját.

A mi gyászunk, amiről hallgatni szeretnénk, az, hogy ez a száz képviselő nem tart együtt. Az az oszlopsor, melyre nemzeti jövődönök vala építve, megingott. A függetlenségi és 48-as párt kettészakadt.

Éppen akkor szakadt ketté, midőn szervezkedni és sorakoznia kellett volna a kormány-hatalomnak néprontó politikája és a felekezeti romboló szenvedélye ellen. Kettészakadt, ahelyett, hogy együtt hirdesse apostolként a szeretetnek vallását, mely nem zár ki senkit, keblére öleli az egész emberiséget, megalázza az elbizakodást, megszeli a gonoszokat, kibékíti a szegényeket és megvigasztalja a szerencsétleneket.

Kettészakadt a párt és most már az a gyászos tény repül a hírnek szárnyain, hogy szervezkedés helyett viszály, sorakozás helyett pártütés, szeretet helyett gyűlölködés, bizalom helyett vádaskodás ütött tanyát a függetlenségi és 48-as párt táborában. Azt a sötét hírt eltagadni nem tudjuk, szépíteni nincs okunk, mert a súlyos felelősség minket nem terhel.

A párt azért szakadt ketté, mert a kisebbség nem hajolt meg a többség akarata előtt s mivel néhány cselzővő, félrevezetve társainkat, fellázadt a többség ellen.

A többség azt határozta, hogy küldjünk ki egy intéző bizottságot, mely elnököt választva, szervezze a pártot az országban és vezesse annak politikáját a parlamentben. Ezen határozat ellen foglalt állást a kisebbség és ráfogásokkal illették, gyanúsításokkal halmozták el a többséget, hogy hamis ürügyeknek rút álarca alatt pártütést csinálhassanak. Így bontották meg a pártegységet éppen akkor, mikor a megbánás hamuját kellett volna fejükre hinteni, mert eddig ők vezették a pártot s ezen vezetésnek hiányossága, tehetetlensége és tétlensége kiölte a pártból a bajtársi együttérzést, az országgyűlésen elszibbasztotta a párt tevékenységét s a vidéken felbontani engedte a párt kötelékeit.

A nemzetnek sok százados vágyát kell vala a pártnak képviselni; de oda jutottunk, hogy a központban nem lüktetett a nemzet szíve, a tagokban ellankadt a nemzeti vérkeringés. Álomosság szállta meg az elméket, meghűlt a lelkesedés tüze és elbágyadva húzódott meg az akarat. E vezetés alatt az ellenzéki tábor vagy tétlen maradt, vagy a kormány zászlóihoz szegődött. Az ellenzéki szellem elernyedése és a kormány politikájának kímélése oda juttatta pártunkat, hogy nem volt erőnk megtorolni, mikor Kossuth Lajos emlékét bántalmazták. Oda juttatott a vezérlet, hogy az időközi választások alkalmával, a megüresedett kerületek egész sorozatában, túrnunk kellett azt a kudarcot, hogy a legtöbb kerületben pártunk még jelöltet sem állíthatott, ahol pedig jelöltünk volt, ott a párt hívei kibontott zászlóval mentek át a kormánypárt táborába. Túrnunk kellett, hogy névszerinti szavazásoknál, bizalmi kérdésekben, a kormány nagyobb többséget nyert, mint a mennyire papíron számíthatott, mivel híveink egy része tartózkodott a kormány ellen szavazni. Túrnunk kellett azon gyakori éljenzéseket, amelyek padjainkról hangoztak el a kormány támogatására. Túrnunk kellett, hogy pártunk tagja adjon át küldöttség élén díszpolgári oklevelet a kormányelnöknek. A közjogi ellenzék sorából hangozott el az a mondas, hogy inkább szavazok a kormánnyal, mint veletek.

Azok, akik mindezt megtették; azok, akiknek vagy erejük, vagy akaratuk hiányzott ahhoz, hogy mindazt megátolják: azoknak most már volt erejük is, lelkük is, elszántságuk is arra, hogy a pártot kettészakítsák és ezzel gátat

emeljenek a szervezkedés elé. Arra nem volt akaratuk, hogy a kormány ellen az egyházpolitikán kívül, elszántsággal harcoljanak: de arra van akaratuk, hogy ellenünk, kik szervezkedés által megerősíteni törekszünk a harci sorokat, fegyvert fogjanak a kormányzatnak hasznára, a bécsi politikának öröme, a világnak gúnyjára. Oh, ha két év óta a kormány ellen annyi tevékenységet, szorgalmat, ügyességet fejtettek volna ki, mint amennyit tíz nap óta ellenünk, elvtársaik ellen felmutatni tudnak: ma a magyar nemzet sokkal közelebb állana a függetlenségnek és jólétnek nagy céljaihoz. De ők csak ellenünk tudnak szenvedéllyel törni, kik nem tűrhettük tovább a párt tétlenségét, a vidék elhanyagolását, és a kormány támogatását.

Minket a nép azért küldött, hogy a hivatalos világ önkényét megtörjük, a közhatalom kezelését felügyeljük, a népet védelemben részesítsük. Ilyen megbízatást csak állandó és nyugtalan örködéssel, soha nem szűnő és soha nem lankadó küzdelemmel lehet teljesíteni. Feladatunk tudatában úgy hittük, hogy Magyarország függetlenségének katonái és Bécsnek zsoldosai között szövetség és pajtáság nem lehetséges soha, mert a 67-iki alkotmány várfalait csak úgy lehet megbontani a nemzeti szabadság érdekében, csak úgy lehet azokon réseket ütni, ha annak őrségét örök harcban elfárasztjuk és megsemmisítjük. Mindaddig, amíg Ausztria megtalálja a magyar kormánypárt táborában azokat a férfiakat, kik nemzeti eredmények nélkül is készek és képesek kormányozni; mindaddig a magyar nemzet joga, önállása, szabadsága, engedményekben nem fog szaporodni. Csak mikor a 67-es politikának nem lesz elég eszköze és a bécsi irányzatnak nem lesz elég istápolója, csak akkor fog megkezdődni a 48-as elvek érvényesülése.

Éppen ezért izzó tusára készültünk az országgyűlésen és harcra kívántunk szervezkedni a kerületekben, mert mi ellenzék akarunk maradni, mely nem alkuszik sem egészben, sem egyenkint és rendületlenül áll az 1884-ben kiadott program mellett, mely az 1848-iki nagy elvek foglalata. Nem adunk ehhez semmit. Nem is engedünk abból semmit. Elhatározásunk szilárd. A pártütés megkisebbitette számbeli erőnket, de nem gyengítette meg cselekvési akaratunkat.

A mi hitvallásunk szerint nem lehet a bilincseket szétzúzni és ugyanakkor a porkolábokat dicsőíteni. Nem lehet a szabadságot hirdetni s ugyanakkor a rabszolgakereskedőkkel lakmározni. Nem lehet a népet szeretni és a kormánnyal ölelkezni. A mennynek ígérkezni és a pokollal szövetkezni, íme, ezért szidnak, üldöznek, rágalmaznak minket a kormány csatlósai szóval és írásban és ezért magasztalják a pártütőket a kormány tomboló hívei.

Üres vád és hiú ürügy, mintha köztünk és a pártütők között, a kormány támogatásának kérdésén kívül más elvi különbség is lett volna. Az egyházpolitikai kérdésben a párt 1893. május 19-én híven a vallásszabadság elveihez, a párton belül nem verte béklyóba az egyesek lelkiismeretszabadságát, mert szem előtt tartotta, hogy nem felekezeti, hanem közjogi párt vagyunk. De az egyházpolitikai törvényalkotás immár kimerítetett; a főbb törvények szentesítve vannak; ezeknek végrehajtása kötelessége a kormánynak. Ezek a törvények tehát végrehajtandók.

Közszerencsétlenségnek tartjuk az olyan politikát, jöjjön az akár a szélső jobbról, akár a szélső balról, mely a nemzetiségi, gazdasági és társadalmi bajok által marcangolt nemzeti egységet, most még a felekezeti harcoknak is martalékjává teszi. Ha ahelyett, hogy a nemzet erői az idegen befolyás ellen való küzdelemre edzethetnének, belső, áldástalan civódásban merítettnek ki; Magyarország sem Ausztria mellett, sem az európai népek családjában még jelenlegi nyomorúságos helyzetét sem tarthatja meg.

Válságban teng a földművelő nép, az iparos és kereskedő; az élet fenntartás nehézségei megtermettek a szocializmust, mely a kormánynak bűnei és a kereseti források megapadása miatt országszerte termett. A nemzetiségek gonoszul bevádoltak Európa előtt; idebenn megtépték a társadalmi egységet és fenyegetik az állam alapköveit. Az erkölcsök megrendültek. Elvekről csak beszélnek, de valójában zsákmányt keresnek. A törvényt kihasználják pártcélokra, az igazságot nevetik; a szorgalmas munkát egész területekről szorítja le a játékszenvedély s fényűzés, pajtáskodás, tivornya, szédelgés rontja meg a közeletet.

E nagy veszélyek közepette a balsors egy gyarló kormánnyal verte meg hazánkat, hogy nagy tervek helyett napról napra élőködjék s a nemzeti erők csoportosítása helyett, szétomoljék gyenge kezében az együttlevő erő is. Van hát okunk a gyászra és fájdalomra, midőn látjuk, hogy éppen a válság nehéz óráiban, mikor a kormány olyan kicsiny és a kormányzás feladata olyan nagy, hogy éppen ilyenkor bontották meg a függetlenségnek és szabadságnak táborát azok, kikkel eddig együtt voltunk. Elhagytak minket és egyesültek azon szélső elemmel, mely két év óta sohasem fáradt ki a mi ócsárlásunkban és a kormány támogatásában.

Mindazonáltal hallgattunk volna tovább is, ha Justh Gyula úr, aki lemondott az egész párt színe előtt az elnökségről, nem nevezné magát ezen lemondás után is a függetlenségi és 48-as párt elnökének és ha társai, akik kiléptek a függetlenségi és 48-as pártkörből, nem bitorolnák tovább is a mi pártunk címét. A párttűzőknek eme meg nem engedhető ténye zavart idéz elő az egész országban. Ez a névzavar csak a kormánypártnak vált előnyére. Kényszerű kötelességet teljesítünk tehát, mikor értesítjük híveinket a pártbontás mivoltáról.

Polgártársak! Célunk nagysága, elveink szentsége, és törekvéseink tisztasága nevében kérjük tőletek a hűséget a függetlenségi és 48-as párthoz. Íme meglöbögatjuk azt a zászlót, mely századok harcai után szállt kezeinkre, és mely tisztán és diadalmasan fog unokáinkra maradni.

Szervezkedjete, mert csak így múlik el Ausztria híveinek öröme és elbizakodása. Csak így tudja meg a világ, hogy a magyar nép a veszély súlyos pillanatában újból önmagához tért, és megtalálta az utat saját nagyságához.

Szervezkedjete! Hogy a megalkuvás kormányával szemben megerősödve állhasson a népérdeknek és a nemzeti törekvéseknek serege! Szervezkedjete a megyékben, a városokban, a kerületekben, a községekben! Válasszatok intéző bizottságokat, vezéreket, nehogy az új választás meglepetése készületlenül találjon! Ismertesséte meg velünk vezéreiteket, adjatok tanácsot, közöljéte munkásságotokat, mondjátok el sérelmeiteket, hogy felekezeti civódások helyett alakuljon át egész Magyarország a nemzet jogos vádjainak egységes táborává, egy óriási országgyűléssé, melyben mi vádolunk, ti tanúskodtok és a közvélemény ítéel a panaszos fölött.

A nemzetek egységét és egész erejét csak nagy eszmék, magas eszmények és általános igazságok állíthatják helyre. Ilyen eszme, ilyen ideál, ilyen igazság csak egy van az olyan népek életében, melyek nem rendelkeznek önmagukról, és ez az ország függetlensége, a nemzetnek szabad érvényesülése.

Ne csüggedjünk, polgártársak, hanem tisztuljunk meg azon mélységes bánatunkban, melyet a párttűtés okozott. Ébredjünk új életre, az eszménynek és az emberiségnek szeretetében; hisz a szenvedésben van a megváltás s a Megváltó fájalmában született újra a világ. Hadd szülessék újra a magyar nép fájalmában a függetlenségi és 48-as párt, hogy mint valóság éljen a független Magyarország!

Kelt Budapesten, a függetlenségi és 48-as pártnak 1895. március 4-ikén tartott értekezletéből.

A lemondás politikája

A szélsőbal férfiai között a parlamentarizmusnak egy egészen új, eddig nem ismert és nem hallott elmélete kezd tért hódítani.

Az új tan így van formulázva: nekünk nem célunk a kormánybuktatás és a kormányra jutás; hanem célunk a haza javának előmozdítása önzetlenül, a személyes igények minden érvényesülése nélkül.

Első pillanatra ez az elmélet nemcsak meglepő, de jól is hangzik. Az utilitárizmus mai korszakában jól esik látni egy politikai csoportot, melynek semmi névvel nevezendő személyes igényei nincsenek. De ha jobban szemügyre vétetik az új tan, azonnal kiviláglik, hogy annak komoly tartalma nincs, jelentőségre nézve káros, következményeiben veszedelmes.

Mióta szervezett együttletben él az ember, minden idők tapasztalása szerint két különböző vélekedést plántált a közdolgok felett való elmélkedés az emberek lelkébe. Az egyik vélekedés szerint a közhatalom befolyását tágitani kell, a másik szerint a közhatalom korlátozásával a nép befolyását kell inkább kiterjeszteni.

Ez a két vélekedés két külön mederbe terelte az emberiség szellemi életét és materiális elhelyezkedését. Ebben a két mederben összegeződik minden emberi funkció irányzata és tevékenysége. A politikai pártok, a gazdasági iskolák, a tudomány módszerei, a művészet törvényei, valamennyien vagy innen indulnak ki, vagy ide térnek vissza.

Neveltetéséhez, temperamentumához, viszonyaihoz és tudásának fokához képest az ember vagy az egyik, vagy a másik irányt tartja helyesnek a hazára nézve. Így keletkeznek a pártok az emberi természet és a viszonyok kényszerűsége alapján. Pártok nélkül nincsen parlamenti élet.

Minden politikai párt létalapja azon hit, hogy hazája csak az ő elvei szerint boldogulhat. Ennélfogva minden pártnak első kötelessége saját elveit átvinni az életbe.

Népképviselési intézmények mellett az elvek átültetése csak úgy történhetik, ha a szó, az írás és a tapasztalás meggyőzi a népet az elvek helyességéről és ha ennek alapján a nép az elvek hirdetőit megbízza azoknak fogadtatásával. Ehhez járul – monarchiában – a korona megbízása is.

Ha tehát egy párt az állami függetlenséget hirdeti, azt az országra nézve csak úgy valósíthatja meg, ha erre megbízatást nyert a néptől és a koronától. Ilyen megbízatást nyerhet-e az, aki nem kéri? És ha nem nyerhet, vajjon ilyen megbízatás nélkül elérhető-e valaha az ország állami függetlensége?

A függetlenségi elvek tekintetében hazánk két fő pártra oszlott. Egyik beéri a függetlenségnek mai törvényes biztosítékaival, a másik nem éri be ezzel. Az előbbi irányzatnak van a házában 300, az utóbbinak 100 híve. Amazok a függetlenség teljes biztosítékát látják a 67-iki törvényekben, ezek ugyanezen törvények által korlátozva látják az állami függetlenséget.

Már most remélhető-e, hogy azok, kik a 67-iki törvényeket jónak, üdvöznek, helyesnek ítélik, lépéseket tessenek a népnél és a koronánál eme törvények megváltoztatására? Ha pedig ez nem remélhető, vajjon önmaguktól azok a törvények meg fognak-e változni?

A felelet világos. Azoktól, kik jónak ítélik a törvényt, nem várható ezen törvény megváltoztatása. Kiktől várható tehát? Kétségen kívül azoktól, kik a törvény dispoziójával nincsenek megelégedve? Már most melyik azon út, amelyen egy törvényt megváltoztatni lehet? Nemde, a törvényhozás? Kinek van ereje a törvényhozó testületben törvényeket változtatni és újakat létrehozni? Bizonyára a többségnek és az abból alakult kormánynak. Joga a kezdeményezéshez a kisebbségnek is van; de ereje a változtatáshoz csakis a többségnek.

Ha tehát meg akarjuk változtatni a 67-iki törvényeket, mire kell első sorban törekedni? Arra, hogy többségünk legyen és hogy ebből kormány alakuljon. Úgy, de ez nem érhető el mindaddig, míg más többség és más kormány létezik. Tehát, hogy elérhessük, meg kell dönteni a fennálló többséget és annak kormányát. Nemcsak meg kell dönteni, de helyét el is kell foglalni, mert azok, akik helyeslik a törvényt, nem vállalkozhatnak azok megváltoztatására. A fő cél pedig a törvénymódosítás.

Mi következik ebből? Az, hogy elveinket csak úgy valósíthatjuk, ha kormányra jutunk; kormányra pedig csak úgy juthatunk, ha a fennállót megbuktatjuk. Mikor tehát az új iskola azt hirdeti, hogy nem célja kormányra jutni és kormányt buktatni: akkor implicite azt hirdeti, hogy nem célja a függetlenségi elveket megvalósítani. Tudom, hogy az új tan nem ezt akarja elérni, de következményeiben ezt éri el. Tudom, hogy megvan a jó szándék, de az elmélet ellentétben van a szándékkal. Ez a tan alkalmas arra, hogy Bécs többé ne aggódjék miattunk, mert aki nem akar kormányra jutni, az nem is valósíthatja meg törekvéseit; arra is alkalmas, hogy a kormányelnök a szélsőbal veszélytelenségét hirdesse, mert amely párt nem akar kormányra jutni, az a politikát átjásza a teóriák terére s a győzelemnek legfőbb tényezőjéről, az akció-képességéről lemondott; végre arra is alkalmas e tan, hogy az ellenzék azon részét igazolja, mely, csak hogy programjának egy alárendelt pontját, nem is a maga teljességében, hanem csak félig-meddig a kapcsolatosan követelt katolikus autonómia nélkül megvalósítva láthassa, évekre szóló ideig a kormány támogatására határozta el magát. Minderre az új tan alkalmas.

Ám, arra is alkalmas, hogy a nép bizodalma elforduljon tőlünk, mert a nép igen helyes politikai érzékkel összeköti a fennálló kormányzási rendszert és a 67-iki törvényeket és amannak bukásától reméli ezeknek változtatását. De ha azt látja, hogy nem tartjuk elsőrangú feladatunknak megbuktatni azt a kormányt, melynek rendszerével megelégedve nincs: akkor nem megy érettünk csatába, mert az ütközettől nem vár eredményt, a győzelemtől nem vár sikert.

A parlamenti élet természetével homlokegyenest ellenkezik az olyan párt, mely nem törekedik az ország vezetésének átvételére. Az ilyen pártot az idők folyamán semmi sem mentheti meg az elfajulástól. Nem lévén öncélja, a kormányképes pártoknak válik előbb-utóbb eszközévé. Az ellenzékeskedés professzióvá süllyed. Állásfoglalása vásár tárgya lesz. Partikuláris érdekek válnak uralkodó elemmé a párt kebelében. A nagy célokkal együtt megszűnnek a nagy ambíciók is és előtérbe lép az egyéni boldogulás vágya.

Mikor az ellenzék nem törekedik kormányra jutni, akkor önmagától felbomlik a parlamenti pártok hatalmi egyensúlya. A kormánypárt elbizakodik hatalmi érzetében; lelkében szünetelni kezd a köztevékenység majd minden rugója. Az ellenzékben nem legitim örökösöt lát, aki utánra a hatalom birtokába lép, hanem egy politikai csoportot, mely gyűlésbe jár, szónokol, platonikus módon elveket hangoztat, ártatlan örömeiket keresve a közszereplés izgalmaiban. Így aztán a többség büntetlenül ront neki az alkotmánynak, semmivé teszi a közszabadság biztosítékait, megrugdossa a nemzeti érzelmeket, örökösíti saját uralmát, míg végre az ország véleménye reményt veszelve, részint apátiába süllyed, részint odaszegődik a hatalomhoz, hogy a terített asztalnak legalább hulladékaihoz juthasson.

Amelyik párt nem akar kormányra jutni, annak nincsen igazi hite elveinek megváltó erejében. Hit nélkül pedig béna a cselekvés, hideg a szó és hatástalan minden agitáció. Hit nélkül hirdetni hazánk függetlenségét annyi, mint kacérkodni az elvekkkel és játékot űzni a politikai hivatásból. Amelyik pillanatban elveszíteném azt a hitet, hogy hazánk függetlensége békés úton, alkotmányos eszközökkel elérhető, abban a pillanatban pártot cserélnék, hogy csekély szolgálataimnak más úton vegye hasznát a közügy!

Agliardi mint vádlott

Akármerről jön a korlát, az mindig alkalmatlan, megakadályozza a természetes fejlődést. Éppen ezért pártunknak politikai hitágazata el nem tűrné idegen hatalmak beavatkozását Magyarországon. Ezt az elvet hirdetjük Béccsel szemben; ezt az elvet valljuk Róma irányában is. Belügyeinkhez semmi köze sincs Ausztriának; valamint ahhoz, hogy judikatúránkat miképp és mily hatáskörrel rendezzük, bizony Rómának sincs semmi köze. Olyan feltétele ez az állami szuverenitásnak, hogy arról le nem mondunk semmi áron, semmi körülmények között, senki kedvéért.

Ha tehát Agliardi nuncius a magyar vendégszeretetet arra használta ki, hogy itt, bármely irányban a magyar politikai pártok erősítésére vagy gyengítésére propagandát csináljon: akkor Bánffy-kormányelnök kötelességet teljesített, midőn a külügyminiszter útján a szentszéknél ez iránt felvilágosítást kért s egyszersmind tudatta a Kúriával, hogy a nuncius működése a belügyeinkbe való beavatkozás látszatával bír.

Bánffy szerint a nuncius „túllépte azon határt, mely őt külügyi kérdéseinkre vonatkozólag, mint egy külhatalom képviselőjét itt megilleti”.

Ugyanezen vádat Bánffy így ismétli meg röviden beszédjében: „jog- és hatáskörét Agliardi túllépte és a kormány ezen nézetének a Szentszéknél kifejezést is adott”.

Akárki mondana ilyent a parlamentben egy külföldi szuverén képviselőjéről: annak komoly jelentősége volna. Ha azonban egy kormányelnök, egy, a kormánypárttól elhangzott interpellációra, azonnal, – tehát előre készülve – nem a maga ismeretes stíljében, hanem meglehetősen diplomáciai szabatosággal (tehát más által megírva és általa betanulva) így felel: akkor e szavaknak jelentősége a politikai cselekvés fontosságát ölti magára.

Nekem úgy tetszik, hogy a kormányelnök úr egyfelől igen sokat, másfelől igen keveset mondott, igen sokat mondott vádjának tartalmára nézve; igen keveset vádjának igazolására. Éppen ezért a vád és a megokolás között feltűnő nagy a hézag. Az állítás és a következtetés között nincsen logikai összefüggés.

Íme a Bánffy állítása: „Nem érzem magam feljogosítva arra, hogy akár tényei, akár szavai tekintetében direkt vádat emeljek a nuncius ellen.” Egy másik állítása pedig ez: „Ha nem is a tények, ha nem is a szándéka, de a látszata minden esetre fennforogni látszik annak.”

Ebből a két állításból azt a következtetést vonja le, hogy a nuncius túllépte jog- és hatáskörét. Látni való itt a nagy hézag az állítás és következtetés között. Még feltűnőbb lesz a hézag, ha azt vizsgáljuk, hogy miből konstruál a kormányelnök magának bizonyítékot. Lássuk hát.

Azt mondja: A nuncius tényei, szavai és szándéka nem jogosítják fel arra, hogy vádat emeljen. Jó. Tehát a tények, a szavak, a szándék ellen nincs kifogás. Miként lesz hát akció és dolus nélkül crimen? Bánffy ezt is megmondja, így szólván: „a modor, az időpont, a fellépés, a vonatkozás, amelyek minden jelentkezésénél őt (a nunciust) kísérték, reám azt a benyomást tették, hogy túllépte azon határt...”

Már most a többi bátran bízom a figyelmes olvasóra. Alább egész terjedelmében megvan a Bánffy beszéde. Az igazságos véleményt könnyű megalkotni.

Magyarország kormányelnöke kimondhatatlan súlyos vádat emel egy külhatalom képviselője ellen. Alapítja pedig ezen vádat nem a nagykövet tényeire, szavaira, szándékára, hanem alapítja a „modorra”, az „időpontra”, a „fellépésre” és a „vonatkozásra”. Nem mondja meg, hogy mit ért e kifejezések alatt. Pozitív körülményeket nem említ. Megelégszik annak kijelentésével, hogy a modor, az időpont, a fellépés, a vonatkozás rá azt a benyomást tették, hogy a nuncius túllépte a határt. És hozzáfűzi, hogy „a látszata mindenestire fennforogni látszik annak, hogy jog- és hatáskörét Agliardi túllépte.”

Minden bizonyíték abban áll tehát, hogy a Bánffy által nyert „benyomás” szerint fennforogni „látszik” az a „látszat”, hogy a nagykövet túllépte az őt megillető hatáskört. Beszédjéből az is kiderül, hogy benyomását a látszat látszatáról Bécsben nyerte. A benyomás tehát nem közvetlen, ami gyanússá teszi azt a látszatot, amely ilyen távolságról látszik fennforogni.

Már most, ha csak Bánffy tekintené a látszólagos benyomások látszatát egy diplomáciai jegyzékváltás alapjának: akkor ezt a tényt könnyen hajlandók lehetnének a kormányelnök úr politikai iskolázatlanságának tulajdonítani. De miután a jegyzékváltásra Kálnoky gróf vállalkozott, ennél fogva fontos politikai jelentőséget nyert az ügy.

Lehet, hogy Agliardi csakugyan átlépte azon politikai korlátokat, melyeket belügyi önállóságunk érdeke minden külhatalommal szemben megállapít. Lehet, hogy erre Bánffy kormányelnök úrnak komoly bizonyítékai is vannak, melyeknek elősorolását ezúttal nem tartotta célszerűnek. Ez esetben a kormány álláspontja korrekt s a dolog letűnik a napirendről, mint egy futó zivatar a nyári égről.

De ha Agliardi csak annyit tett és csak annyit mondott, mint amennyi nyilvánosságra jutott; ha Bánffynak nincsen egyéb bizonyítéka, mint a benyomás, a „látszik” és a „látszat”; ha Kálnoky gróf ilyen silány és semmitmondó bizonyítéka alapítja jegyzékét, akkor ez vagy szervezett kulisszacsels az Agliardi személye ellen, vagy a kultúrharc megőzése Rómának in optima forma.

Az első feltevés alárendelt jelentőséggel bír. Sajnálám Agliardiban az öreg embert, akire hurkot dobtak: sajnálám azt az egyetlen diplomatát, aki Magyarország különállását és fontosságát nyilvános beszédében hangsúlyozta s aki elsőként ígérte meg egy külhatalom képviseltetését az ezredéves ünnepünkön (vajjon nem éppen ezzel tette-e magát Bécsben lehetetlenné?). Azt pedig szégyenleném, ha a magyar kormányelnök valólan ürügyek hivatalos hangoztatása által adta volna magát eszközül holmi személyes intrikákhoz.

De a második föltevéstől borsószik, a hátam. A kultúrharcban nagy veszedelmet látok.

Ha a hangulatot nézem, némely körökben nagy gyűlöletet érzek Róma ellen. De ha a valót megvizsgálom, nem találok meg azt a nagy hatalmat, mely annak a nagy gyűlöletnek nyomatékot is adhatna.

A bátorság szép erény, de a vitézkedés rút handabanda. A lemondás politikája máris sokat ártott nekünk, de a hencegés még többet árthat. Kutya-futtában nézve a dolgot, Rómával könnyű kikötni. Hiszen nincsen hadserege. Az osztrák vitézség nem lesz próbára téve. E tekintetben egyformák vagyunk, mert Magyarországnak sincsen hadserege. Van, de nincs. A papíron van, az életben nincs.

Ám, nem is hadseregek döntenek el a kultúrharcokat. Bismarck meg tudta verni Franciaországot, de Rómát nem tudta megverni. Inkább ne legyen háború, minthogy Canossában legyen a békekötés.

Igaz történelmi jogainkért, állami önállásunkért, ha megtámadják, ám legyen kultúrharc is.

A megcsönkített jog nem biztosíték, a megalázott élet nem gyönyör. Legyen hát harc, ha bántják jogainkat és nemzeti önértzetünket.

De a Bánffy úr benyomása nem ok a hadüzenetre s az a látszat, ami neki látszik, nem ok a hadviselésre. Legyünk ébren, hogy a politikai szédelgés ne teremtsen e sokat szenvedett hazában új komplikációkat.

Az a brüszk modor, mely a kormányelnök beszédében foglaltatik, méltó sérelme az egész klérusnak, de a klérus legyen bölcs és hazafias. Gondolja meg, hogy a magyar papság vérbeli alkatrésze a magyar nemzetnek s hogy természetellenes volna, ha bárkinek a hibája miatt az egész szerv az egész test ellen fordulna.

Pártegység

Eötvös-Justhék orgánuma csatlósoknak nevezi mindazokat, akik nem bontották meg a párt egységét, hanem a pártkörben maradtak; akik szívesebben ismerik el vezérüknek Ugron Gábort, mint Justh Gyulát. Fölötte csábító alkalmat nyújtott ezzel a párhuzamra. Ám, e két férfiúnak akár tehetsége, akár tanulmánya, akár köztevékenysége oly kozmikus távolságokat tüntet fel, hogy csillagászati számkulcsok nélkül a mérték nem volna megállapítható. Miután pedig amúgy sincs célomban Justh Gyulának kellemetlen órákat szerezni, ennélfogva ellenállok a párhuzamkészítés csábjának.

Arra sem felelek, amit Eötvös-Justhék orgánuma az Ugron megbízhatatlanságáról mond. Valeat, quantum valere potest. Az olyan ellenzéknek, mely egész következetességgel tolja a kormány szekerét, szüksége van arra a fegyverre, hogy sárba rántsa a valódi, ellenzék vezéreibereit. Hiszen régi dolog, hogy emberrel együtt diszkreditálhatók az elvek is. A közjogi elveket egyenesen és őszintén nincs bátorságuk megtámadni. Megtámadják tehát hátulról és furfangosan. Megtámadják először azzal, hogy az elveket parádénak nézik a nép előtt és mumusnak Béccsel szemben, de azok megvalósítására nem gondolnak. Megtámadják másodszor azzal, hogy a 67-es kormányt támogatják, vagy egyenes szavazás által, vagy a szavazástól való tartózkodás által. Megtámadják végre azzal, hogy azon férfiak személyét üldözik, politikai hitelét megrontják, érdemeit ignorálják, akik komoly elhatározással, egész eréllyel s életüknek összes munkásságával, buzgón, odaadólag, önzetlenül, igaz hit által ösztönözve, szent remények által hívogatva, az alkotmányos fegyverzetnek minden nemével harcolnak a 67-iki törvények megváltoztatása érdekében.

Ez a taktika nem új keletű. A pártban mindig volt egy töredék, mely politikai üzletnek nézte a szélbaloskodást. Ez az üzlet nem pénzt hozott, hiszen nem is azt keresték ők. De hozott népszerűséget, mandátumot, befolyást. Ez a töredék soha egy pillanatig sem bízott abban, hogy elveink átültethetők az életbe. Egy pillanatig sem gondolkozott azon, hogy miként lehetne elveink számára a talajt előkészíteni. Nem törődött azzal, hogy minő úton és módon lehetne összehozni egy parlamenti többséget. Ennek a töredéknek nincs hite. Éppen ezért sohasem vette komolyan a közjogi elveket, igazában arról volt meggyőződve, hogy Deák Ferenc jól megcsinálta a kiegyezést és nálánál jobban senki sem tudhatja megcsinálni.

Ezen a tényen nem változtat az, hogy e töredékben vannak öntudatos és félrevezetett emberek. Öntudatos népbolondítók és félrevezetett szajkók. A tény azért mégis tény marad. A 48-as elvek megvalósításának komoly feltételei után nem kutatott ez a töredék soha.

Azok között, kik a pártkörből kiváltak, ezidő szerint az említett töredék vezérkedik. Mert nem Justh Gyula ott ám a vezér, akit jóhiszemű embernek tartok. Egy kissé fejébe ment ugyan a nagy tisztesség, de azért jóhiszemű. A vezér Eötvös Károly, aki megcsontosodott híve és bámulója a 67-iki törvények szellemének és tartalmának. Mindig az volt, mindig az lesz. Ha az események egy barrikád tetejére sodornák, mert hiszen több esze van, minthogy jószántából menjen oda, akkor is szíve és lelke és feje szerint 67-es volna. Hiába is akarna más lenni, mert nem tud. Nem tud, mert a temperamentum, az ismeretek, az emlékek, a hajlamok, a vonzalmak erősebb faktorok, mint az akaratszagadsága.

Vezérkedik tehát a Justh-párt fölött olyan elme, és olyan szellem, amelynek nincsen hite a 48-iki elvek megvalósíthatóságában. Rugónak tekinti ezeket az elveket, mellyel kisebb-nagyobb lendület adható; de nem tekinti mának, mely csírázik és megnő, hogy dús aratást adjon az állami függetlenség mezején. Éppen ezért a pártot sem tartja kormányképes pártnak, hanem egy politikai csapatnak, mely egyéb hivatást nem ismerhet, mint nyugtalanítani olykor a kormányt, meg is támadni, ha nem komoly a veszély, platonikus szerelmet hangoztatni az elvek iránt, borsot törni a bécsi orrok alá és pattogó kuruc beszédekkel a mandátumokat biztosítani. De mikor a támadás komoly veszélyt rejt magában a kormányra és a rendszerre nézve: akkor lefújni a rohamot s szavazni a kormánnyal, nehogy a rendszernek baja történjék.

Akinek nincsen erős hite, az mindég így fog cselekedni. A 61-iki országgyűlésen a határozati pártnak többsége volt. De éppen úgy nem hitt saját akciójának helyességében, amiként Eötvös nem hisz a 48-as elvekben. S mivel

nem hitt, ennél fogva megretírált saját elveitől s mesterségesen átjátszotta többségét a felirati pártnak. Ugyanez történt 75-ben. Tisza kormányra jutott, mint belügyminiszter úgy választatott, ahogy neki tetszett. Könnyűszerrel csinálhatott volna közjogi elveinek többséget. De nem tette meg, mivel komoly hit nélkül hirdette elveit.

Részben ezek a példák ismétlődtek. A kerületekben jól tudják, hogy a Bánffy-kabinetet a Justh-pártnak köszönhetjük. Tudják, hogy olyan kormánynak adott a Justh-párt életet, mely nem csinál választási reformot, tehát folytatja a vidéken az erőszakot, a központon a parlamenti rendszer hamisítását. Éppen ezért hibáztatják a pártbomlást és szokatlan erővel hangoztatják a közjogi elvek fenntartását.

Mit jelent ez?

Mit jelentsen az a tény, hogy a szolnoki gyűlés Justh jelenlétében sajnálkozik a pártbomlás fölött? Tehát sajnálja azt, amit éppen Justh és társai csináltak! Mit jelentsen az, hogy ez a gyűlés előtérbe tolja a közjogi elveket? Azt jelenti, hogy a vidék figyelemmel van a központi események iránt és látta, hogy a Justh-párt sok tagjánál a közjog immár csak köpenyeg. Figyelmeztetni akarta tehát a pártot, hogy a vak türelmetlenséget nem szabad a közjogi elvek fölé helyezni.

Ezek a hangok megütötték az Eötvösök orgánumának fülét is. Elfoglalja tehát a függetlenségi párt egységsítésének álláspontját. Megható elhatározás. Hónapok óta nem tett egyebet, mint szította a gyűlölködést. Íme, most kitarja ölelő karjait. Megbontotta a pártot s most arra készülődik, látva a vidéki hangulatot, hogy egységsítse. Ezeknek az elv már nem is köpenyeg, hanem vitorla. Mindég odafordítják, a honnan a szél fúj.

Hát jól van, tessék visszajönni. Mikor elmentek, nem mi nyitottuk ki az ajtót. Mikor elmondták távozásuknak okát, akkor mi ezt az okot elhárítottuk s az ajtót testvéri vonzalommal kinyitottuk. Mégsem tértek vissza. E helyett Eötvös-Justhék orgánuma kifogyhatatlan volt a gyanúsításban, ráfogásban, ferdítésben. Azóta az anyapárt erős harcokat folytat a közjogi elvek mellett, a kormány ellen. E harcban a pártbontók nem vettek részt, legkevésbé a vezérem.

De velünk szemben védelmezték az egyházpolitikus II. Józsefet. Hanem azért az ajtó most is nyitva áll. Ha igazán akarják a pártegyességet, ha igazán akarják folytatni az opponálást, ha igazán hisznek közjogi elveink megváltó erejében, hát tessék visszajönni. Ballépésüket szívesen feledjük.

Nyüzsgés a szomszédban

Tavaszi áradáskor a patakba hajló fűzfaágon megakad a törmelék és csomóvá verődik össze. Ez a csomó sok apróságból van összehalmozva, úgy, amiként az áradó víz fölkapta a partról a fenyőházat, a falaput, a perjedarabot, a szalmaszálát, a homokszemet, az agyagiszapot. A különféle elemeknek erőszakos egyesítését hozta létre e csomóban az áradás. Ha ezt a hordalékot az ággal együtt, melyre tapadt, egy kis ládában elhelyezzük, és kitesszük a napsugár melengető hatásának, néhány nap múlva csodát fogunk látni. A törmelék tömeggé alakul át. Az élettelen csomó megelevenül. A homokszem, az izsapparány, a fenyőtüske mozogni kezd.

Mi történt a hordalékkal?

Semmi egyéb, mint az, hogy az áradás által fölkapott és összehordott ezer meg ezernyi életképesség hozzájutott a maga életfeltételéhez. A falapun, a fenyőtüskén, a perjeszáron elhelyezett tojásokból kikelt a bogárvilág. Ez a megelevenült világ nyüzsgő, mozog, harcol és vesződik most a kis ládában.

Ezen mozgás közben a mesterségesen összeverődött csomó szétválik, mert a tömeg fajokra szakad s mindenik faj a csomón kívül keresi hivatásának betöltését. A szétválás egyre növekedik, mert létrejön az egyedek kiválása is, melyek szintén nem a csomóban, hanem fajuk keretében találják meg életösztöneiknek kielégítését.

Természettudósoknak nagy gyönyörűséget, politikusoknak sok tanúságot nyújt e látvány.

Az a történelmi hordalék, mely Ausztria név alatt verődött csomóvá az uralkodóház koronájának ágain, nekem tetszve, föltűnően hasonlít a tavaszi áradás hordalékcsmójához. Ezt a nép- és országcsomót nem az organizmus egységének törvénye, nem is az érzékenységekben rejő gravitáció természetes ereje tartotta össze, hanem az abszolutizmusnak az a hűvös, nyirkos és sötét levegője, melyben az életképeségek nem juthattak a szükséges életfeltételekhez. Azonban az idő beteljesedett, mert a természet rendje nem tűr természetellenes állapotokat. A szabadság napja odasütött a hordalékos országcsomóra. A sajtó, az esküdtszék, az egyesülési jog, a parlamentarizmus, a zugokban rejtőzködő tojásokból élő lényeket fakasztott. Az abszolutisztikus csomóból alkotmányos állam lett. Íme, miként nyüzsgő, mozog, vesződik, harcol az élettelennek hitt tömeg. Íme, miként válik ki a tömegeből a faj, a fajból az egyén. És íme, valamennyi faj a mesterséges csomón kívül a saját természetes csomópontjaiban keresi hivatásának betöltését és minden egyén a saját fájának keretében véli megtalálhatni életösztöneinek kielégítését.

Csak nézem, látom, olvasom az osztrák válságról szóló híreket, és csodálkozom az erőlködéseken. „Csatád hiú az urnák ellenében.” A természet erősebb, mint a mesterség. A dolgok ereje nagyobb, mint az emberek akarata. Bármilyen zavarosnak látszik az a nyüzsgés odaát, mégis föl lehet abban a rendszert találni. De nem ám az államférfiak rendszerét, hanem a faji önállóságnak gravitacionális rendszerét. Ami ott történik, az nem Windischgrätznek, Chlumetzkinék, Badeninek, Lobkowitznak, Luegernek, Hohenwartnak, Heroldnak, Plenernek a küzdelme, hanem a negatív és pozitív sarkok küzdelme, a vonzó és taszító erők harca. Az organizmus háborúja a mechanizmus ellen. A bécsi Bábelt nem lehet tovább építeni, mert immár más nyelvet beszélnek a kőművesek, mást az asztalosok, mást a kovácso, mást az üvegesek. Egyik sem akarja a másikat megérteni.

A szomszédnak ez a válságos állapota érdeklí-e a magyar nemzetet?

A felelet fölösleges. A 67-iki törvények oda kötözték nemzetünk sorsát ehhez a Bábelhez. Ha omladozni kezd az a torony, a mi fejünkre hull minden kődarab.

Mi tehát a tennivaló?

Lazítani a köteleket, hogy távolodhassunk az omlás perifériájából. Lazítani úgy, hogy a kettős koronára nézve ne elgyöngülés származzon belőle, hanem újabb erősség. A szabadságnak mozgási képességét kell megizmosítani mindkét államnak függetlensége által. A mi életfeltételünk a nemzeti épség, melyet csak az államiság összes attribútumaival érhetünk el. Ausztria életfeltétele a fajok szabadsága, melyet föderalisztikus állami renddel valósíthat meg.

A probléma nehéz. Megoldásához a lángész bátorsága s a bölcs ember óvatossága szükséges. Ám, hol találunk lángészt, aki bölcs is legyen? Mi csak megleszünk valahogy, mert minket a gondviselés szeret s nagy jóvoltában adott nekünk egy Bánffy. De mi lesz a mi szegény szomszédainkkal?

A bécsi támadás

Luegernek van jobbik esze is, rosszabbik esze is. A jobbik eszével hirdeti a perszonális uniót, a rosszabbikkal megindokolja. A jobbik eszével rámutat a meghamisított liberalizmus visszaéléseire; a rosszabbikkal beáll az oláh-eszme hajtsárának. Főképpen pedig nem fontolja meg a következőket:

Ausztria nem egy önmagáért és önmagának élő szervezet. Ez a nép-konglomeratum olyan, mint a háziállat, másért és másnak él. Születésének, létezésének összes indoka a Habsburg család. Ha ez a felséges ház nem volna, akkor Ausztria sem volna. Gazda nélkül nem tudja magát fenntartani.

Csak addig és annyiban szolgálatképes, ameddig és amennyiben urától táplálékot kap.

Ehhez a táplálékhoz a közlegelőt is, a kaszálót is, a szántóföldet is, Magyarország szolgáltatta. Ausztria rajtunk hízott meg. Arra rendezkedett be, hogy minket részben feldolgozzon, részben megemésszen. Háztartásában mi voltunk a pince és az éléskamra.

A kihasználásnak ez a boldog állapota szűnőfélben van. Most is gyarmat vagyunk ugyan, de a kiaknázás nem megy olyan könnyen, mint a karikacsapás. Nem vagyunk többé olyan túlságosan naív gavallérok. Azt a természetrajzi törvényt mi is kezdjük olvasgatni, hogy minden embernek és minden nemzetnek maga felé hajlik a keze. Annak a józan önzésnek az ösztöne, amely nélkül nincsen okos gazdasági élet, kezd bennünk is felébredni.

Ha tehát Ausztria a régi dimenziókhoz képest némi visszaesést tapasztal: úgy tessék ezt a mi józanságunk ébredésének tulajdonítani. A dualizmusnak ebben semmi része sincs. A dualizmus csak a formákban látható és csak a papíron van meg. Köztünk és Ausztria között nincsen jogegyenlőség. Az ő emberei kezelik a külügyet és a hadügyet az ő szellemében. A pénz vásárló ereje is tőlük függ, mert a kiváltságos jegybank az ő kezük között van. Az uralkodóház velük lakik, nem pedig velünk; a Lueger nyelvét beszéli, nem pedig a miénket.

Igen nagy tévedés tehát Lueger úrtól, ha komolyan hiszi, hogy a dualizmus folytán Magyarország Ausztria fölé kerekedett. Ez nem igaz. Az igazság az, hogy versenyt indított a dualisztikus forma a két állam között. Ennek a versenynek a tárgyát nem a népek természetszerű fejlődése képezi, hanem az uralkodóház kegyének a megnyerése. A kegykeresés nehéz, fárasztó és nem éppen lélekemelő munkájában izzadnak, öklelőznek, agyarkodnak és sorvadnak Ausztriának és Magyarországnak népei.

A dualizmus az osztrák helyzetben nem változtatott. A két állam, mint egységes egész jelenik meg minden külföldi vonatkozásban. Ennek az egésznek minden jellemző alkotó része osztrák stílusban van építve. A magyar szót, a magyar búzát, a magyar kultúrát nem muszáj túrni Ausztriában, de a mi iskoláink a német kultúra kényszerubbonyába vannak öltöztetve, a mi katonánk osztrák katona, a mi kereskedelmünk az osztrák iparnak ügynöksége. Ausztria helyzetén tehát nem változtat a dualizmus. Gazdája kegyéből ura maradt Magyarországnak.

De Magyarországon egy negyedfél százados visszaélést törvényesített az új közjogi rendszer, mert az országot megfosztotta azon szervektől, amelyek nélkül állami élet nincs. Nem lévén külügyi kormányzatunk, nem vagyunk képviselve Európa nemzetközi rendszerében. Nem lévén hadseregünk, csak terheink vannak, de hatalmunk nincs. Még Montenegrónak is van lobogója, csak nekünk nincs.

Ilyen körülmények között a kegyvadászatra vagyunk utalva. Ők is, mi is. Ők azért, mivel így szokták. Ez náluk fejlődési irány és életföltétel. Mi pedig azért, mert törvények által kiszolgáltatott magunkat a legfelsőbb kegyelemnek. Ha a király úgy akarja: németül beszél a magyar katona; ha másként akarja, magyarul beszél. Ha úgy akarja: ketté válik a hadsereg és nemzetivé lesz egyetlen napi parancsra; ha másként akarja: megmarad osztráknak, sőt, tetszése szerint csinálhat belőle csehét, horvátot, lengyelt is. Minden a koronától függ. Ha akarja, él a kormány, ha akarja: nem él. Ha akarja: önálló nemzeti bankunk van; ha nem akarja: nincs. Ha úgy akarja: akkor a főrendiház liberális; ha másként akarja, akkor a főrendiház Pecsovics.

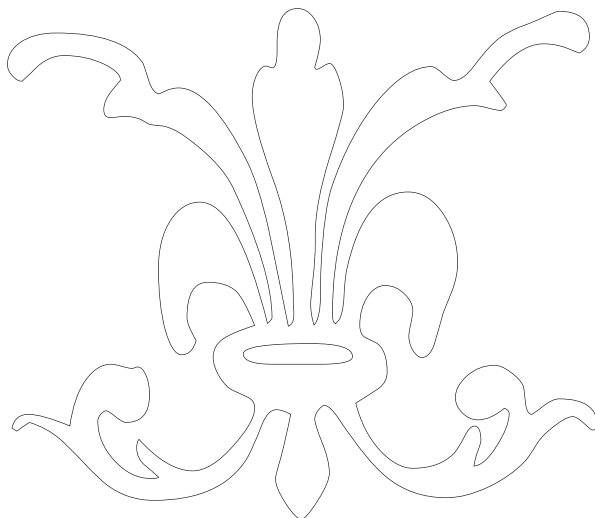
A híres: l'état c'est moi-t Ferenc József inkább elmondhatja, mint XIV. Lajos.

A külügy, a hadügy, a pénzügy, a kereskedelem, a vám, a vasút, az adóügy révén a nemzeti vérkeringésnek 4000 és 1000 szálai kötnek össze immár minket Ausztriával. Ezen ügyek elintézésénél a magyar kormánynak kötve a keze Ausztria által, az osztrák kormány keze kötve van Magyarországnak által. Az érdekellentét állandó

lévén, az összeütközés is állandó. Ezen állandó összeütközésnél kié a bírói szerep? A helyzet visszássága hozza magával, hogy minden kontroverzitának a korona hatalmával kell kiegyenlíteni. Ez a kiegyenlítési szerep hihetetlen mértékben emeli a korona hatalmát. A legmerevebb abszolutizmus sem kívánhat magának döntőbb szerepet, mint a milyen nálunk a koronának van. Ott kezdődik és ott végződik minden politikai argumentáció.

Ez a korona pedig a törvények szerint magyar; az élet szerint osztrák.

Miután Lueger is osztrák, ennél fogva ne panaszkodjék, mert a panaszra csak nekünk van okunk.

Miért utolsó?

Akár kishitűségből, akár ellenséges indulatból, csodálatos módon szárnyat kapott ez a szó: Utolsó tisztújítás. Vajjon miért? Mióta ölik meg a gyermeket azért, hogy beteg? Mióta rontják le a házat azért, hogy ablakai ki vannak törve? Mióta vágják ki a fát azért, hogy némelyik évben nem terem, némelyikben férges gyümölcsöt ad?

Sok a hiba nagyon; ki tudná ezt tagadni? A párt adminisztráció egész a becstelenségig van fokozva; az elvetemült képviselőválasztásokat megyei közegek rendezik; klikkuralomnak ripók hetvenkedését látjuk sok helyen garázdálkodni. Ki tagadná ezt?

Bizony az egyéni függetlenség sem hordja büszke fejét magasan. Megszaporodott a szolgák hada, a hízelgők csoportja, a talpnyalók pereputtya. A korrupció rákfenéje a vármegyében is szedi a maga áldozatait. Ki tagadná ezt?

De mégis! A halálharangot vajjon miért kongatják a vármegye felett oly sokan? Hiszen a betegség csírája nem a vármegye testében keletkezett. Hiszen egy negyedszázad óta ezen a szervezetben állandó és következetes viviszekciót visznek véghez. Egyetlen kormány kezéből sem hiányzott a kifent kés. Évről évre megújuló véres műtétek kínjai alatt vonaglik ez az intézmény. Most aztán vádolják, hogy el van alélva, hogy nincs benne erő az élethez és rugalmasság az ellenálláshoz. Vérért vették gyakran, ok nélkül, mindegyre és most azt mondják: pusztulj, vérszegény vagy!

Jut-e esetekbe mérlegbe tenni a parlamentet is? Nos, hát ez jól működik? Kielégíti a várakozást? Megvalósultak azok az ideálok, melyeket a nemzet közérzése hozzákötött? A kormány felelőssége valóban komoly? A többség valóban a nemzeti közakarat kifolyása? A kormány valóban a legkiválóbb államférfiak csoportja? És mégis, van-e számbavehető ember, ki a parlamenti kormányformát eltörölni akarná?

Akár szervezetnek, akár gépezetnek tekinti valaki az intézményt: kérdem, a logikának melyik törvénye parancsolja, hogy fennakadás, vagy hiányos működés miatt azonnal meggyilkoltassék, ha szervezet, vagy leromboltassék, ha gépezet?

A takarékpénztárakban sikkasztás történt. Nosza semmisítsük meg a takarékpénztárakat. Az iskolában rossz tankönyveket használnak. Nosza töröljük el az iskolákat. Néhány pap visszaélést követett el. Nosza romboljuk le az oltárokat. Hát van ebben józanság?

A pártoskodásnak, az erőszaknak, a törvénytíprásnak, a protekciónak, az erkölcsi meglazulásnak elemeit, az új főispáni intézmény oltotta a vármegye testébe. Felelősség nélkül, ellenőrizetlenül, törvényes akadályokat vakmerően elhárítva, a diszkrecionális hatalom egész szertelenségével uralkodik a főispán a vármegye fölött. Kormányoz, igazgat, fegyelmez, áthelyez, felfüggeszt, helyettesít, kinevez, kandidál, intézkedik, ellenőriz, elnököl, rendelkezik, nyomoz, közvetít mindent, mindenkor tetszés szerint, nem támaszkodva, ha nem akar, sem a törvény parancsára, sem a szokás tisztességére, sem a közérkölc motívumára, hanem egyedül és kizárólag arra a titkos levélváltásra, melyet a kormánnyal folytat politikai pártérből. A főispán tehát a vármegyében mindenható.

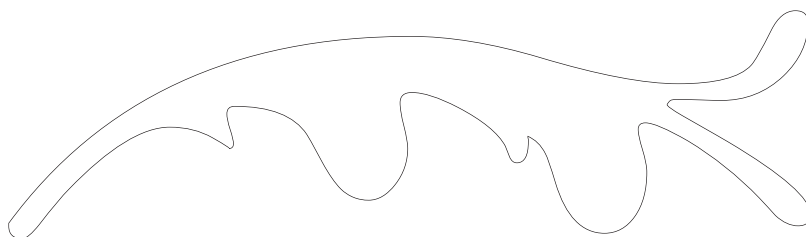
Ez a mindenható ember a kormánnyal szemben cseléd. Nem egyéni alávalóságánál fogva cseléd, mert hiszen egyénileg a legtöbben kifogástalan gentlemenek, hanem igenis cseléd állásánál, hatáskörénél és jogainál fogva. Akkor jön, mikor hívják; akkor megy, mikor küldik. Hivatalának nincsen sem biztosítéka, sem kvalitása. Felfogadják, megtartják, elcsapják. Ilyen a sorsa. Ezért hát mindig csak azt teszi, amit neki parancsolnak. Mungó köhög; Mungó táncolj, Mungó aludjál, és Mungó köhög, táncol, alszik.

Ezt a szerencsétlen lelki nyomorékot, akinek a gazdával szemben sem nézete, sem akarata, sem joga nincs, leküldik a vármegyébe mindenhatónak. Aki a központban feltétlenül engedelmeskedik, az a vármegyében feltétlenül parancsol. Ugyan, maradhatott-e ez a cselédrendszer a vármegyében káros hatás nélkül?

Végképp megtörve a vármegye szelleme még sincsen. A nemzeti élet szükségére olykor hangos követelésben jelentkezik. Máskor a nemzet fájdalma nyilallik meg a határozatokban. Ismét máskor a hálás kötelességnek mélyesége érzése jut történelmi kifejezésre.

Mondják sokan az autonómia hívei közül, hogy a választási rendszer nem feltétele az önkormányzatnak. Igaz. Elméletben ezt kimagyarázni is könnyű. De elméletben is alkatrésze. Nálunk pedig, a gyakorlatban, életfeltétele. Tavaly egy halhatatlan nagy nemzeti mozgalom igaz mértéket nyújtott a választott és a kinevezett tisztviselők helyzetének értéke felől. A Kossuth Lajos temetése súlyos példa és örök intelem. Azon hatóságok, melyeknek tisztikara nem függ kinevezéstől, kivétel nélkül valamennyien részt vettek külsőleg is a nemzetgyászában; de azok, melyeknek tisztikara kinevezéstől függ: kivétel nélkül elszakadtak ezen a napon a nemzettől, így volt-e? A vármegyék, a városok, a községek itt voltak mindnyájan. A pénzügyi hivatalok. A posták, távírdák, vasutak, bíróságok, minisztériumok, katonák merőben hiányoztak.

Miért hát utolsó ez a tisztújítás? Mióta áll fönn olyan törvény a szellem világában, hogy nem a tolvaj a hibás, hanem a káros? Hol és mikor akadályozta a vármegye a jót? Hol és mikor volt hazafiatlan? Hol és mikor volt magyartalan? Megfosztják életszerveitől és ráfognak, hogy életképtelen; eret vágnak rajta kegyetlenül és ráfognak, hogy vérszegény. Nyakára ültetik a főispáni mindenhatóságot és ráfognak, hogy tehetetlen. Meddig tart a józan és törvényes rendnek ez a megbontása?

Tisztújítás

Egy zsidó mondás ezt tanácsolja: „Ha az utcán két ember rád fogja, hogy részeg vagy, akkor menj haza és fekjüdj le.” Aki ezt a tanácsot megfogalmazta, igen mély ismerője volt az élet viszonyainak és az emberek lelkületének. Mert hiába nem vagy részeg; hasztalan bizonyítgatnád, hogy nem is láttál aznap szeszes italt, ok nélkül mutogatnád egyenes és biztos járásodat és elmédnek tiszta világosságát: két ember ujjal mutatott rád, hogy részeg vagy, a közönség ezt hallotta, elhitte, magáévá tette és nem mond le a vádról semmi szín alatt, mert nem akar hitéről lemondani. Hát csak menj haza és fekjüdj le.

Így a vármegye.

Ráfogják, hogy rosszul igazgat, pedig a kormány igazgat minden vármegyében. Ráfogják, hogy nincsen már benne önkormányzati erő; pedig a kormány riaszt vissza minden öntevékenységet és mesterséges korteszszközökkel iparkodik kizárni minden független befolyást. Ráfogták, hogy a sógorság, komaság választja a tisztikart; pedig tényleg mindenütt a kormány nevezi ki a tisztviselőt, mert aki nincsen ínyére a főispánnak, azt nem jelölik. Ráfogták, hogy hatásköre ellentétben van a kormányfelelősség elméletével; pedig mindenki tudja, hogy a parlamenti abszolútizmusnak egyetlen ellensúlya már csak az egységes megyei élet lehetne.

No de ráfogta két ember, hogy részeg és a többi azt látja, hogy tántorog és azt hallja, hogy félrebeszél. És nekiront boldog-boldogtalan és ujjal mutat rá mindenki és küldik haza, hogy fekjüdjék le és haljon meg.

Most is, az általános tisztújítások idejében, íme mindenből vádat kovácsolnak. Egyikben csöndes békekességben foly le a választás. Micsoda? Te csöndes vagy? Ah, értjük: közeledik a végső pillanat, most veszed az úrvacsorát. A másikban küzdelemben sorakoztak a pártok? Micsoda? Te kiabálsz, vitatkozol, pártoskodol? Nem szednéd elő szüröd alól a régi ólmosbotokat? Mégcsak ez hiányzik! Fogadunk rá, hogy aki ott ordít a tanyán, az a kurta nemesség. Jaj a liberalizmusnak! Százszor jaj a demokráciának! A harmadikban egyhangúlag megválasztják a tisztikart. Micsoda? Hát belőled minden akarat, minden erő kihalt és nem tudsz egyebet, mint szolgálilag engedelmességedni a legfelsőbb kívánságnak? A negyedikben

jelöltek állanak szemben. Hogyan? A kipróbált embert el akarod ejteni és újoncot akarsz helyébe ültetni? Hát lehet így jó igazgatás? Hát vállalkozhatik ilyen bizonytalan állásra szakképzett egyn?

Így ítélnék a vármegyék fölött. Meg nem emésztett doktrínák így rontották meg a nézők szemevilágát. Féltudás és tudákoság így csinált közvéleményt az államélet legbecsesebb intézménye ellen.

Am nagy tévedés azt hinni, hogy a vármegye agyonüthető. A köztevékenységnek ezt a szervét a történelmi szükség hozta létre. A vármegye lett; azt nem csinálta senki. Nem kodifikátorok fejéből pattant ki ez az intézmény, hanem megszületett a közélet viszonyainak méhében. Ez a szerv a darvinizmus igazsága szerint jött létre. Együtt termelték azt a politikai helyzet és a nemzeti jellem. Ez tehát nem ruha, melyet hazánkra akasztott a törvényhozás; ez a nemzetorganizmusnak egyik fontos alkatrésze, melyet életveszélyes műtét nélkül eltávolítani nem lehet.

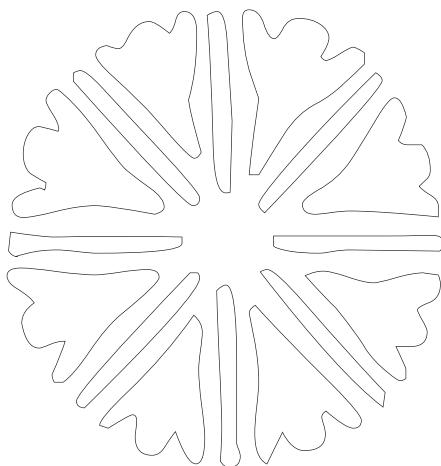
A kormány erőlködhetik és összeírhat akármennyi paragrafust; a többség meg is szavazhatja, de mindaddig, míg állami közösségben élünk Ausztriával; mindaddig, míg a magyarokból ki nem irtatik a hazafiság érzése; mindaddig, amíg élő erő bennünk az a kötelesség, hogy hazánkat tartozunk szolgálni: mindaddig hasztalanul pazarolják az időt a vármegyei önkormányzat megsemmisítésére, mert miként a ráknak, hogy új ollója és miként a szarvasnak, hogy új agancsa nő, éppen úgy az önvédelem elementáris szüksége rákényszeríti a nemzeti organizmust, hogy új vármegyét termeljen.

A vármegye most összeszugerodva tengeti életét. Ez nem nagy baj. A tisztújításnak hullámai aprók, az életjelenségek elmosódnak. Mindez természetes. A király alkotmányosan uralkodik. A legjobb kardot is megfogja a rozsdá, ha sokáig hever a falon. Fő dolog, hogy meglegyen a kard, mert akkor van mit kiköszörölni szükség esetén. Fő dolog, hogy meglegyen az intézmény, a szerv, az agancs; mert szükség esetén lesz mit megtölteni az ellenállási erő tartalmával és akkor jól fog védelmi eszközül az agancs.

Reformálni az igazgatást mindenesetre szükséges. A központi befolyást szűkebb határok közé kell szorítani. A tisztikart önállóbbá kell tenni és mindenekelőtt felszabadítani a bürokratikus eljárás nyúgai alul. A munkaerőt meg kell szaporítani, a dotációt fel kell emelni. Az alsóbb rangú és a községi tisztviselőket a kongregációból ki kell rekeszteni. Egyszóval: meg kell szüntetni a párt adminisztrációt; meg kell könnyíteni a felelősségrevonást; biztosítékkal kell ellátni a tisztviselői függetlenséget; ki kell terjeszteni az önkormányzati tartalmat.

Tehát reformra van szükség. De nincsen szükség mézárásra.

Egyébiránt, hiába ölitek meg: úgylis feltámad. A vármegye együtt él, együtt hal a nemzettel. Most beteg a nemzeti közélet, a vármegye is beteg. A század első felében a vármegye is egészséges volt. Nem kell félni, megint csak úgy lesz, mert meghalni nem akarunk.

Treuga dei

Furfangosnak a kormányelnököt, sohasem tartottam. Egyenes, szókimondó, erőszakos és iskolázatlan volt mindig. A történelmileg híres erdélyi "praktika" sohasem volt kenyere. Nem úgy röpült, mint a szita-kötő – fényesen, könnyen, kigyózza, hanem úgy, mint a szarvasbogár, sötéten, nehézkesen, neki a falnak. Eszméje nincs, de akarata van. A jót éppen úgy tudja követni, a célját érheti vele, mint a rosszat; mert eszébe nem válogatós.

Tegnapi beszédében, mely formailag is korszakos, mivel az esztétikai sülyedésnek véghatárát jelzi, de tartalmilag is korszakos, mivel új iránynak és jobb jövőnek válhatik kiindulási pontjául, csak ott nem volt elég őszinte, ahol azt állította, hogy a kormányelnöki állást nem kereste, hanem azt a viszonyok nyomása következtében volt kénytelen elvállalni. Ez az állítás helyreigazításra szorul, mert nélkülözhetetlen ő sohasem volt, amiként hogy pótolhatatlan sem lesz. Beszédjének többi része őszinte és bár naív egy kissé, de – jól esik leírni e szót – becsületes.

A politikai bűnök leplezgetésére nem keresett diplomatizáló formákat. A tettes beismerésben volt, mondaná egy vizsgáló bíró. Elismerte a választási törvénytelenégeket, a helyzet tarthatatlanságát, a javítás szükségét. Efölött komoly ember nem fog kéjelegni, a szemrehányások fűrésztő vizében. Hiszen nem ellenségek harcolnak a haza szolgálatában, kiket eltiporni kell, hanem ellenfelek, kiket meggyőzni illik.

Ha ebből az elismerésből az a törekvés származik, hogy a törvény tisztelete, mint érinthetetlen ideál, oltassék be a szívekbe; hogy a választások felszabaduljanak a hatósági erőszak bilincseiből, hogy a népakarat alkotmányos nyilvánulása korlátok nélkül menjen végbe, akkor komoly kilátás nyílik a párt adminisztráció megszűnése és egy egészséges parlamenti helyzetre.

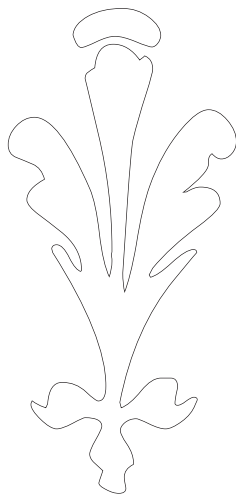
Elfajult viszonyaink között már csak az a kilátás is nagy jótétemény, amellyel szemben fölösleges kutatni a gyors változás okait. Megengedem, hogy a kormányelnök nem kapott felhatalmazást a Ház feloszlására és egy elvetemült választás végrehajtására; megengedem, hogy a szabadelvű párt mai többsége nem elég nagy arra, hogy életét feltétlen biztosságban érezze és a gazdasági kiegyezést simán keresztül vihesse. Ilyen kormánynak segédcsapatokra és jóakarátú semlegességre van szüksége. Megengedem, hogy a kínált békejobbot a kényszernek ezen súlyos hatása alatt fogadja el, a segédcsapatokat Szapáry gróftól, a semlegességet Apponyi gróftól remélvén. De bármiként legyen, a kormányelnök beszéde komoly kiindulási pontot jelent a helyzet megjavulására.

Nem mondom, hogy az alapos korrektívumnak ez a helyes útja. Ha a szabadelvű párt észrevette önmagán, a minthogy észre kellett vennie a végkimerülésnek aggasztó tüneteit; akkor a hazafias és önzetlen eljárás az lett volna, hogy oszlassák fel a házat és egy minden hatósági irányzástól és minden korrupciótól mentes, tiszta választás útján megnyilatkozó népakaratra bízzák a parlamenti többség megalkotását. De ilyen ugrást várni nem lehet. Ahhoz, hogy a mennybe jusson valaki, a legenda szerint, előbb meg kell tisztulnia a purgatóriumban.

Lesz-e fúzió a kormányelnök tegnapi nyilatkozata után a szabadelvű és nemzeti párt között, azt e pillanatban úgy hiszem, senki sem tudja. A helyzet súlypontja nem is ezen a kérdésen van. A helyzet képe az, amit Horánszky vázolt mesteri szavakban. „A nemzetiségi béke meg van zavarva, az államegység meg van támadva, felekezeti harc dúl az országban, a pártviszonyok el vannak fajulva, a törvények tisztelete meg van rendülve, a polgárok jogai és szabadságai meg vannak csorbítva, szóval az erőszak és önzés tanyájává vált a közélet.” Ilyen a helyzet. Ezen kell azonnal és gyökeresen segíteni, akár fúzióval, akár anélkül. Mindenesetre a segítségnek nagy garanciája volna a fúzió; de ha enélkül lehet a helyzetet orvosolni, az ország ennek is örvédeni fog.

A függetlenségi pártot ez a dolog érdekli, de nem érinti. A mi utunk meg van szabva a helyzetnek nem futó bajai által, hanem a haza történelmi jogaiban. Amíg az „aktív” pártok tesznek, az az alkotmánynak vagy szaggatása, vagy feldolgozása. Amazért támadunk, emennek örülünk. De úgy az eltántorodást a jótól, mint a vergődést a jóra, azzal a szilárd meggyőződéssel szemléljük, hogy állami függetlenség nélkül nincsen szabad haza és nem lehetnek elégedett polgárok.

A házi ügyeket abból a szempontból ítélik meg, hogy mi vezet közelebb a hazát a legfőbb jóhoz, az állami önálláshoz. Éppen ezért ha a békekíséret azt a pozitív sikert eredményezi, hogy egyfelől a valódi parlamentarizmus előfeltételei biztosíttassanak, másfelől hazafias erőt nyerjen a kormány a gazdasági alkudozás sikeres folytatásához és befejezéséhez; ha – amit feltenni nem akarok, az a hang, amit a kormányelnöktől hallottunk, nem hívók a kelepéce s a cél nem Galgenfriszt, a szabadelvű párt részére, hogy aztán tovább düljön a köz-erkölcsökben és az alkotmányos élettől még jobban visszariassa a nemzetet: akkor mi szíves készséggel üdvözöljük a kormányelnök úr békeszózatát, mert minél szabadabb, minél vagyonosabb, minél erkölcsösebb a nemzet, annál közelebb jutunk politikai ideálunkhoz.

Liberalizmus

Miután nálunk kétféle becsület van: egy katonai és egy polgári; és kétféle hazafiság: egy tágabb, az osztrák–magyar és egy szűkebb: a magyar; ennél fogva a liberalizmus is kétféle. Az egyik liberalizmust a kormány őrjölja saját pártjával, a másikat az ellenzék. Az egyik liberalizmusnak Jósika Sámuel br. volt ma a szószólója, a másiknak Ugron Gábor.

Nem két publicista ütközött meg a Ház mai ülésén, mert hiszen Jósika báró az aranygyapjas édesapjának a révén miniszter, Ugron pedig a saját kiváló munkásságának a révén vezérember, s mert a Jósika báró gyámoltalan nyöszörgését nem lehet összehasonlításba hozni az Ugron Gábor öserejű megnyilatkozásával, tehát nem két ember ütközött ma meg, hanem a felfogásnak, a kötelességtudásnak és a hazaszeretetnek az a két áramlata, mely – mióta a Habsburgok alatt élünk, – két külön mederben keresi és találja meg a maga történelmi életfeltételeit.

Van Bécsben a magyar nemzetnek egy épülete, a régi kancelláriája, ahol most a magyar delegáció tartja üléseit. Ezen épületnek homlokzatán egy nagy kőcímer van – a kétféjű sas. Úgyde, a kétféjű sas: osztrák címer; mit keres hát Magyarország hivatalos épületén. Ezt a kérdést Pázmándy vetette fel. Báró Jósika felelt rá. Azt felelte, hogy nem távolíthatja el onnan a kétféjű sást – liberalizmusból.

Véssük be emlékezetünkbe a Jósika báró mondását. Ugron szerint más nemzeteknél a közvélemény lehellet elsöpörné az ilyen felfogású embert, nálunk rang, kitüntetés, hatalom lesz az osztályrésze. Azokat pedig, kik a nemzet javait oltalmazzák, becsületét emelik, méltóságát féltik, ahol lehet elnyomják, minden vonalon gúnyolják és félhivatalos úton küldik a bolondok házába.

Hanem Jósika mondását jól jegyezzük meg. Ő liberális férfiú. Ez nála azt jelenti, hogy a kétféjű sas dukál Magyarország középületére. Furcsa beszédét később kikorrigálta. A liberalizmus alatt toleranciát értett. Melyiket? Azt-e, amelyik az egyházpolitikai reformok idejében dühöngött, nem. Ez úgy volt jó, ahogy volt. A liberalizmus alatt ő azt a toleranciát érti, amellyel a kétféjű sasnak tartozunk. Semmi kétség benne, hogy tartozunk. Mert kötelességünk az udvariasság minden nemzet irányában.

Tehát kötelességünk nemcsak tűrni, de tisztelni minden nemzet címerét. Az internacionális szokások és a jó nevelés azt egyaránt megkívánják. Így tudja ezt minden államférfi és minden gouvernante. E téren fölösleges a Jósika báró miniszterkedése. Előbbre ezzel nem vitte sem a tánc-, sem az illemszabályokat.

Ám, a magyar középületen nem tartozunk toleranciával a kétféjű sas irányában. Osztrákok nem vagyunk. Magyarok akarunk maradni, ha nem is tetszik Jósika bárónak. És viselni akarjuk a magyar címert, mint történelmi egyéniségünk kifejezőjét. Jósika báró vajjon miért nem viselt Bethlen-Wesselényi címert? Pedig az régibb és előkelőbb. Ám az osztrák címer sem nem régibb, sem nem előkelőbb, mint a magyar. Mikor az osztrák még sehol sem volt, már akkor a magyar úgy élt itt, mint közép-európai nagyhatalom. De bármiként legyen: magyar középületen osztrák címert alkalmazni bitorlás.

De a kormány liberalizmusa más téren is szembeötlő. Ragyogó beszédben mutatott rá erre is Ugron Gábor. Grófi, bárói, nemesi tenyészde a Jósika minisztériuma és szaporodnak benne a grófok, bárók, nemesek, nem ritkán, miként a sasok, hanem gyorsan, havonként, seregestől, miként a házi nyulak.

Tehát lemondani a nemzeti jogairól, osztrák címer által bitoroltatni a magyar címert, osztrák színeket használni a közös intézményeken, idegen érdekek számára, keresni hamis érveket, történelmi önértetéből kiforgatni a nemzetet, nyelvünket megalázni a 25. § által, zsebünket kifosztani a vámszerződések által; íme a modern liberalizmus Magyarországon. Mindez történik a bölcsesség útján, a nagy tudásnak miatta, az államférfiúi körültekintés leple alatt türelemből. A türelmet pedig a liberalizmus diktálja. Micsoda liberalizmus az, amelyik nem türelmes?

Új nemeseket is csupa liberalizmusból tenyésztenek. A hazának tett szolgálatok, a tudósnak fáradtsága, mikor új pályát nyit az emberi haladás részére; a költő magasztos merengése, mikor tolmácsa lesz az emberiség érzelmeinek; a művész, mikor alkotásával beleolvadt a halhatatlanságba – oh, nem ezekről van szó. Jósika báró a gazdag embereket válogatja ki és ajánlja kitüntetésre. Persze liberalizmusból. Türelmes a gazdagok iránt.

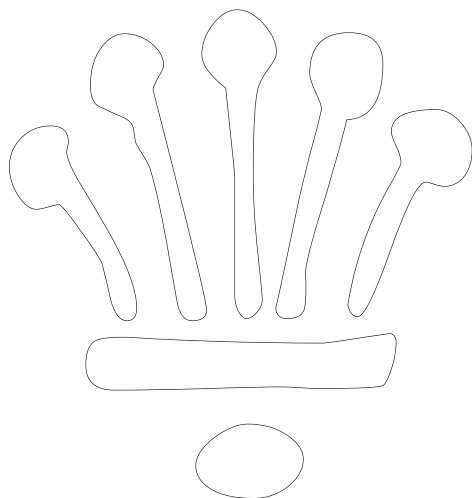
Mert hogyan is legyen liberális a szegény ember, akinek dolgozni kell, hogy élhessen? A munka önzővé tesz; pedig a liberalizmus önzetlen – úgy-e? A munka megrongálja az idegrendszert és az ember türelmetlenkedik, ha nem látja a megérdemelt sikert. Úgyde, a liberalizmus türelmes. Tűri a kétféjű sast és tenyészti az anyaság szent türelmével az új nemest.

A 48-as idők mindenkit fölemeltek, hogy egységessé legyen a társadalom. Ilyen az Ugron liberalizmusa is. Most feltagolják, megosztják, egymásra uszítják a társadalmi rétegeket; mesterséges különbségeket alkotnak ember és ember között; hivalkodásra nevelik az ifjúságot. Divattá teszik az ősökkel való kérkedést és súlytalaná az egyéni érdemeket – liberalizmusból. Meddig tart ez a hazugság? Mikor szűnik meg a visszaélés a szabadelvűség fogalmával és természetével?

Szégyent, megaláztatást, lenézést, bántalmat, kifosztást tűrni, a nemzetben elavult ideákat ápolni, az emberek üres gőgjét és nevetséges hiúságát kihasználni, a tarka pompának, az ízléstelen cifraságnak, a henyélésnek és kérkedésnek mérgét oltani a nemzeti tervezetbe: ezt tekinti feladatának a liberális kormány.

Ugron Gábor másként tanítja nemzetét. Őrizzük meg hazánk méltóságát, ne tűrjünk gyalázatot, ragaszkodjunk jogainkhoz, becsüljük meg elveinket, szervezzük erőinket, tiszteljük lobogónkat, ápoljuk a jogegyenlőséget, jutalmazzuk az érdemet, hajoljunk meg a munkának sikere előtt. Ne a címekben keressük a kiválóságot, hanem az egyéni tehetségekben és szolgálatokban.

A két liberalizmus között könnyű a választás.

Közigazgatásunk

A belügyi vita vége felé jár. Mérkőzés nem történt, csak támadás és nehéz sebesülés. Az ellenzék vezérszónokai által odadobott kesztyűt nem vette föl senki. A főispáni intézmény védelem nélkül kapta halálos sebeit. A belügyér csak ügykezeléssel foglalkozik, mint valami segédhivatali főnök. Képet a meglevőről, tervet a jövőről adni nem tud. Elfoglalta állását, mert üres volt és megkínálták vele. Ennyi erővel és ilyen elhatározással elfoglalhatott volna egy meteorológiai vagy egy állatorvosi állomást is.

Székében úgy képelem, mint egy vasúti konduktort a fülkájében. A vonat nála nélkül megy. Ő nem oka sem a pontosságnak, sem a késedelemnek. És nem sejtí, hogy az ő vonata a világforgalomnak egyik alkatrésze és nem gondol arra, hogy az emberiség közművelődésének óriási organizmusában az ő vonata egy fontos idegszál értékével bír. Szerinte az egész berendezés, a sínek, kocsik, a poggyászok, az utasok mind csak arravalók, hogy ő jegyet vizsgáljon, jegyet lyukasszon, jegyet szedjen.

Perczel látja, hogy a háznak teteje, a toronynak keresztje, az embernek kalapja van. Ebből világos lett előtte, hogy a hivatalos létra nem végződhetik be csak úgy minden dísz nélkül. Miután van miniszteri titkár, osztálytanácsos, miniszteri tanácsos és államtitkár: ennél fogva kell lenni miniszternek is. A diätenklasse rovatái nem maradhatnak kitöltetlenül.

Mert fő dolog a rovat. Ám nem szabad megfélekedni a naplóról sem. Egyébiránt a jegyzőkönyv sem kutya. Aztán a meghagyás, a rendelet, az intézkedés, a jelentés, az előterjesztés, a leirat, felirat, átirat, megkeresés, vonatkozás, kimutatás, nyilvántartás. Ez mind szükséges dolog, mert ebből áll a belügyi kormányzat.

Arról, hogy az egyéni életnél és a köztevékenységnél minő szerep jut a közigazgatás számára, vagy arról, hogy egy ország szellemi állapota minő összefüggésben van a belügyek vezetésével, vagy arról, hogy a közigazgatás a vagyoni megizmosodásnak rugója, istájpja, esetleg gátja, terhe és akadályja lehet: mindenről a belügyminiszter, úgy hiszem, nem nagyon tartja szükségesnek elmélkedni.

Azt a nemzetpolitikai egységet létrehozni, melyről a törvény beszél, a belügyi kormányzatnak volna feladata. Nem rendeletekkel, melyeknek szere-száma nincs. Nem is törvényekkel, mert ebből is van már elég. 28 év óta 1300 darab törvényt alkottunk. Ennél már a mezei egér sem szaporább. Hanem igenis jó közigazgatással, melynek jelszava: az igazság mindenütt; a szigor, ahol szükséges.

Olyan legyen az igazgatás, mint a levegő: tiszta, könnyű és mindenütt jelenlevő.

Az ember ne érezze se a terhét, se a hiányát. Ha súlyos, összeroskadunk alatta, mert mindenütt ott lévén, menekülni nem lehet tőle; ha hiányzik, elpusztulunk, mert az emberi tevékenység minden lélegzetvételénél szükségünk van oltalmazó erejére; ha tisztátalan, megmérgez, mert a belélegzéssel a fertőző anyagok átmennek a nemzeti test vérkeringésébe.

És ne legyen olyan, mint a jó szülő: áldjon és fenyítsen. Amerre jár: keltsen bizalmat; ahol megfordul: legyen tekintélye; ahonnan megy: kísérje a népszerűtetet. Vajjon volna-e oláh-kérdés, ha ez így lett volna 28 éven át?

Hiszen kérem, mikor az igazgatásnak bármely fajtája, akár a pénzügyi, akár a rendészeti, akár a nevelésügyi, akár a közmunkaügyi egy községben megjelenik: nem öröm keletkezik ott, hanem rémület; mert nem megnyugvást idéz elő az intézkedés, hanem sérelmet. Jó tanács helyett zaklat; felvilágosítás helyett bírságol; fegyelmezés helyett fenyít. Ilyen az erélyes tisztviselő. A nem erélyes: no az hanyag, tudatlan, lusta és rendetlen.

Vajjon hány numerosos vízipuskák vannak Württembergben? Nosza, csináltassuk meg. Vajjon mikor hordják ki a trágyát Hohenheimban? Nosza, rendeljük el. Vajjon hány méter az ablakmagassági minta Szakszoniában? Nosza, írjunk házépítési szabályrendeletet.

Azután húzzuk föl a zsílipet és eresszük rá a községre a főszolgabírói vízáradást. Micsoda? Még nem hordtad ki a trágyát! Két forint! Ah, úgy, beteg a tehened? Bejelentetted- e? Nem? Három forint! Csak tegnapelőtt vetted? Hol a cédula? Kisül, hogy nincs cédula, mert a komájától vette. Nincs cédula? Öt forint! Hogy merészelsz építeni, mikor nem jelentetted előre? Három forint! Ez az ajtó nincsen két méteres, bíró uram. Mást kell csinálni. Nincs pénze? Arról nem tehetek. Ha nem lesz az ajtómagasság két méter, lebontatom a házat. Punktum.

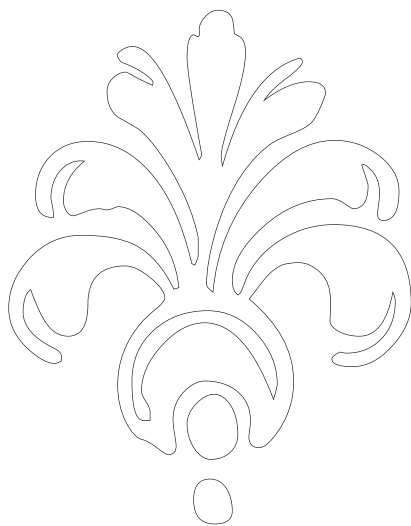
Folytathatom ezt a litániát a megcsömörlésig. Igazgatásunk vagy olyan rendetlen, hogy elviselni nem lehet, vagy olyan rideg, hogy csaknem vérlázító. Amit írok, azt nem a könyökömből rázom ki. A falu szokásait, bajait, nyomorát, reménytelenségét színről-színre ismerem. El nem merem mondani, hogy minél jobban ragaszkodnak az ambuláns tisztviselők a felsőbb rendeletekhez, annál borzasztóbbak.

Önkormányzatról ezekben a kisközségekben abszolúte még csak beszélni sem lehet. Teljesen hiányzik ott úgy a matéria, mint a jogosultságnak tudata. Adó, útmunka, katonasorozás, baromcédula, himlőoltás: ezzel meglehetősen ki van merítve az a szótár, mely e nép viszonyát az államhoz megjelöli. Szilvája ha termett, fináncot is lát. Ha választás van: megjelenik a csendőr. Ha gyakori a zápor: mételyt kap a juh. Kilóját, ha el nem adhatta a vásáron: akkor természetben veszi el tőle a végrehajtó.

De az igazság áldásában, a jó utak áldásában, a rend áldásában, az iskola áldásában bizony nem igen részesül. Egészségéről nem gondoskodunk, betegségében nem ápoljuk, szegénységében nem gyámolítjuk, nyomorúságában nem segítjük.

Operát, szubvencionálunk, holott 2000 községben nincsen iskola; királyi várakot építünk, holott a szegényügy rendezéséhez még csak hozzá sem fogtunk. 15 milliós országház emelkedik ki a Dunából lomhán, nehézkesen, agyonnyomva egy hihetetlenül idétlen fedélszerkezettel – anélkül, hogy a kórházügy rendezésével gondolnánk.

Hát mivel akarjuk a népből a hazaszeretet érzelmét fölébreszteni, ébrentartani és fokozni? Mit tettünk arra, hogy bízzék az oláh a magyar állam erejében s hogy elismerje annak tekintélyét? Ki merem mondani, hogy az oláh igazgatók nem tettek annyi kárt e nép hazafiságában, mint a magyar közigazgatás.

Az ország pénze

A szabadelvű párt rendszerének harmadlagos kiütései immár úgy látszik nem tarthatók vissza. Ennek az undorító kornak jellegzetes vonása, hogy a fölpattanó sebek legtöbbször a homlokon jelentkeznek. Tehát a felsőbb régiókban. Mintha csak halszervezete volna ennek a pártnak. A feje bűdösödik meg leghamarább.

Pulszky Károly úr agylágyulásba esett, mivel a rábízott közpénzről nem tud elszámolni. Négyszázezer forintnál is többet adtak neki, hogy járja be a világot és vásároljon képeket. Odaadták neki ezt a pénzt minden biztosíték és minden ellenőrzés nélkül.

A havasvidéki ember két napig égeti a szenet, két napig fuvarozza lova hátán Kolozsvárra, két napig meg vissza falujába. Hat napi munkája után szerzett 75 krt. Úgyde követelik az útdót, amely egy frt 50 kr. Újrakezdi tehát a munkát, megint dolgozik hat egész napon át és megint szerez 75 krt, így aztán kifizeti az adót, holott nincsen útja.

A mezősegi ember 8 hétig izzad a cséplőgép mellett. Emeli a nehéz kévét, szívja a kalásznak fullasztó porát, eszi a sovány hagymacibrét s így gyűjt magának egy silány tinóra valót. Ezt a tinót a hosszú télen át ápolja, kényezteti; megosztja vele falatját; a hidegben takargatja, a melegben locsolgatja. Eközben fellegvárakat épít egy csodálatosan szép jövődőről. Ha majd megnő a tinó. Még csak három év s akkorra borjú is lesz. És tejet is ad. Milyen kimondhatatlan boldogság. Azok a kis gyermekek nem fognak többé sírni az éhség miatt. Úgyde dobolnak. A végrehajtó megjelent. Emberünk adóhátralékos. A tinót lefoglalják; a legközelebbi hetivásáron eladják. A szép reménynek vége szakad.

Nyomorult viskójában betegten fekszik a szegény özvegyasszony. Ő is hátralékos, ide is eljön az állam. A tulipános láda már üres; a kamarában sincs immár semmi. A pajta rég összedűlt. De szép varrottas takarók alatt még ott díszleg a magasra vetett ágy. A siránkozó kis leánynak ez lett volna minden hozománya. Könyörgés, rimánkodás nem használ semmit. Az asszony átkozódik, a kis leány zokog, a párnákat elhurcolják.

Sok ilyen pénz gyűl össze az állam pénztáiraiban.

Az ilyen pénzt úgy meg kell becsülni, mint az oltári szentséget. Ehhez a pénzhez sok verejték és könny tapadt. Mondják, hogy a pénznek nincsen szaga. De ennek a pénznek lelke van. Ez a pénz esdekel, jajgat, kiabál. Ez a pénz nem egyszerű, csereeszköz. Ennek a pénznek nemcsak vásárlási képessége van. Ezt a pénzt a közlelkiismeret oltalmazza. Ezt a pénzt nem szabad egyébre fordítani, mint hazánk fenntartására, védelmére és előmenetelére.

Aki egyébre fordítja: gazember.

Aki könnyelműen bánik a közpénzekkel, lakoljon, mint hitvány tékozló.

A miniszter urak dobálhatják saját vagyonukat, ahová tetszik. Az ország vagyonát védi a törvény. Az országgyűlés híre, tudta és beleegyezése nélkül a miniszter egyetlen fillért sem költhet el az ország jövedelméből. Így parancsolja ezt nemcsak az alkotmány, de az egyéni tisztesség is.

Arról a gazemberről nem beszélék.

De a miniszter urak nem kerülhetik el, hogy a közvélemény sorompói elé ne idéztessenek. Nem én idézem, aki egymagamra senki vagyok. De mint egyik porszeme annak a földnek, mely meg van becsutentítve; mint cseppje annak a delejáramnak, mely háborogva hullámszik a közvélemény érzületében; mint érző, gondolkozó, szegyenkező szerve annak a polgárzatnak, mely megvan csalva: én, aki senki, azokért a milliókért, akik hallgatnak, tűrnek, szenvednek, dolgoznak és fizetnek, sorompóba szólítom a miniszter urakat és számon kérem tőlük azt a négyszázezer forintot.

Feleljenek. Jogom van ítélőszéket tartani. Eszembe jut Klebelsberg gróf, aki öt hónapig ült börtönben. Pedig Bokross volt a bűnös. De a hatalom más címen emelt vádat. Eszembe jut a saját dolgom. Egy piszkos hírlapvásárt szellőztettem meg. A hatalom más ürügyet keresett a vádhoz. Rám fogja, hogy olyan férfit sérttettem meg, akit sem nem sérttettem, sem sérteni nem akartam. Elítéltek.

Ha Klebelsberg gróf hibázott: meglakolt. Ha én hibáztam, én is lakolni fogok. Jól van. Rendben vagyunk.

De jussom van kérdeni:

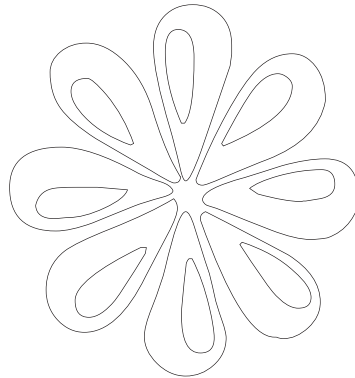
Ismerték-e a miniszter urak Pulszky Károlyt? Ha nem: honnan vették azt a bátorságot, hogy ilyen temérdek pénzt bízzanak rá? Ha igen, mivel igazolják azt a lelkiismeretlenséget, hogy az ország vagyonát elharácsolják egy léha, könnyelmű, ledér és költekező ember által?

Feleljenek. Hát Csáky szalmája a közpénz? Hát azért szedik össze végrehajtások útján az adót, hogy a miniszter urak bizalmas barátai grandseigneurri módon fészengjenek a velencei gondolákban s a flórenci Cascine díszes fogatain? Hát azért bíztuk Önökre az ország vagyonát, hogy pajtásaik a külföldön elcsókolgassák ezt a pénzt francia szajhák társaságában?

Feleljenek. Mikor adott az országgyűlés arra felhatalmazást, hogy művészeti tárgyakért láttatlanba 400.000 forintot költsenek. Védjék magukat! Íme nincs pénzünk iskolára, nincs pénzünk kórházakra. A lelencekről nem gondoskodunk, sem a nyomorékokról. De sietünk kielégíteni a latrok nagyúri passzióit.

A panasz általános és jogosult. Árhanyatlás minden téren. A tőke meg van támadva. Az ügyes osztrák kvótaemeléssel fenyeget. Népünk vándorbotra szorult a szegénység miatt. És ez a koldusország, mely sem arra nem képes, hogy a maga lábán járjon, sem arra, hogy zászlóját megoltalmazza a szennytól, kétes becsű művészeti tárgyakért, láttatlanba dob ki százezreket. Igazi kérdés rongyok között.

Persze, bizottságot állítanak össze híres, neves szakértőkből és meg fogják állapítani, hogy az ószeren összevásárolt tárgyak egytől-egyig műrecek és sokkal többet érnek, mint a mennyit a jó pajtásnak adtak. Így lesz, akárki meglássa. Hiszen többségük van. Szavazat dönt majd a fölött, hogy a mázoló: Rafael, a réz: arany; a törvénytelenység: törvény.

A mi egyházpolitikánk

Jogát bántani senkinek sem akarjuk; és mindenkinek jogot adnunk kell. A szabadságot mindenütt tiszteljük, de áldását a szabadságnak ki kell terjeszteni mindenekre. Egyenlőség a jogban, egyenlőség a kötelezettségben; függetlenség a hatalomtól; fegyelem a hazafiságban; vagyoni képesség a feladatok teljesítésére: íme a mi egyházpolitikánk alapelvei.

Közönnyel nézni nem tudjuk, hogy katolikus hitű polgártársaink szabadok ne legyenek. A törvényhozás tovább nem tűrheti, hogy a katolikusok el legyenek zárva attól a természetes hivatástól, mely iskolájuk, egyházuk és vagyonuk irányában őket megilleti.

Mondják, hogy az egyház isteni alkotás. Legyen. Ám emberek társasága, annyi bizonyos. Egy szent és nemes szövetség valláserkölcsei céljából. E szövetség nem létezik emberek nélkül, kiket híveknek nevezünk. A püspökök akár külön-külön, akár együttvéve csak magukban egyházat alkotni nem tudnak. Imádkozó nélkül a templom még csak nem is hajlék. Ha szép: akkor műtárgy; ha nem szép: akkor épület. Templommá csak hívek által lesz a templom.

Az egyház funkcióit a pap végzi fizetésért és felelősség mellett. A pap tehát az egyház szolgálója. *Servus Dei.*¹⁶⁷ Tisztviselője annak a szövetségnek, mely az egyérmű hívekből alakult. Mikor ez a tisztviselő az egyházat kiszolgálja, akkor a híveket szolgálja ki. Hogy ez a szolgálat buzgó, odaadó, magasztos, önzetlen, keresztény legyen, az a hívek legelső érdeke, mert lelki harmóniájuknak ez a legfelsőbb biztosítója.

Ez a tisztviselő vagyont is kezel. Ez a vagyon nem a tisztviselő személyes tulajdona. Ő csak élvezője és gondozója a vagyonnak. Ez a vagyon az egyházé, tehát a lelki szövetségben álló híveké. Ez a vagyon a szövetség fenmaradásának egyik elsőrendű záloga. Éppen ezért ezen vagyon kezelésének és ellenőrzésének intézését másra bízni nem lehet, mint a szövetség tagjaira.

Iskolája is van az egyháznak. Az iskola értelmi szintjétől és szellemi irányától függ a jövő nemzedék munkaképessége, a szövetség tagjainak jelleme, hazafisága. Az apákra nézve nem mindegy, hogy gyermeküknek elméje és szíve miként fejlesztetik. Az apáknak tehát módot és alkalmat kell nyújtani arra, hogy az iskola vezetésére, irányítására és szellemére közvetlenül befolyjanak.

Arra, hogy a szövetség tagjai ezeket a természetes jogokat gyakorolhassák, szervezetre van szükség. Ezt a szervezetet hívjuk egyházi autonómiának.

Az autonómia átalakító hatást gyakorol az emberekre. Az autonómiában élvezett jog mindenkiben fölébreszti a közkötelességnek érzetét. Az a tudat, hogy hasznosak lehetünk, arra sarkal, hogy hasznosak legyünk. A cselekvés lehetőségének érzete erős rugó arra, hogy alkotásokhoz fogjunk. Ha részesei vagyunk egy intézménynek, hajlandók is vagyunk ezt az intézményt a magunkénak tekinteni. Ha virul az intézmény, büszkeséggel nézzük, mert mi termeltük a virágot: ha csapások érik, igyekszünk azokat elhárítani, mert érezzük a felelősséget, hogy vagy mulasztásunkkal, vagy segítségünkkel mi is okai vagyunk a közszerencsétlenségnek.

A katolikus egyház nem ismeri az autonómia jótékony hatását. Ez a hatalmas szövetség a hívek támogatása nélkül működik. El van zárva az élet levegőjétől. Híveit csak az isteni hit szálaival vonza magához, nem egyszersmind az emberi érdeklődés kötelékeivel is. Nem kicsinylem ama szálak erejét. Ám figyelmet kérek az ember földi természete iránt is. Az az ember szeret imádkozni; de szeret gondolkodni és cselekedni is; de a katolikus egyház ma csak az imádkozásra ad tért; a gondolkozástól és cselekvéstől elzárja híveit.

A katolikus autonómiának évek óta legalaposabb szószólója Ugron Gábor. Büszkeséggel vegyes odaadással hallgatta ma pártunk ezt a férfiút. Vezérünk, tolmácsunk, oktatónk volt ő ma is. Csodálatos ékesszólásával megrajzolta az egyenlőség és viszonyosság elvére fektetett egyházi autonómiák eljövendő nagy képét. Igazságai megtermékenyítették a lelkeket, érvei megvilágosították az elméket.

167 Isten szolgálója

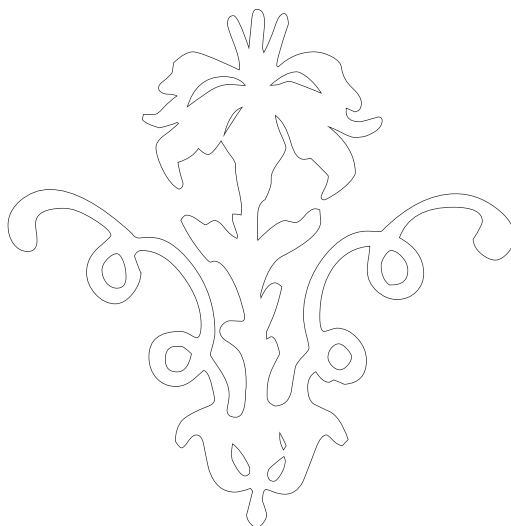
Magot hintett egy új korszak alakulásához. Egyetlen törvény által kívánja szabályozni valamennyi felekezet önkormányzatát. Nem tűr sem kiváltságot, sem elnyomatást. Az állam adjon törvényes hatalmat és vagyoni erőt, hogy mindenik egyenlően teljesítse erkölcsi, kulturális és hazafias feladatát. De állítson az állam korlátokat a visszaélések elé. Az oláhok egyháza ne nevelhessen közpénzből hazaárulókat.

Az államsegély ne policiális eszköz legyen a kormány kezében, mely évenként szavaztatván meg, évről-évre megújítsa a kormány befolyását és az egyházak függőségét. Ez a segély legyen az egyházak tulajdona, hogy annak arányai szerint rendezhessék be magukat tervszerűleg.

A korlátok alkalmazását csak esetről-esetre engedi meg. Nem a kormány belátása alá rendeli az egyházakat, hanem a törvény parancsa alá. Aki bűnös: bűnhődjék. A bűnt a törvény határozza meg, valamint a bűnhődés mértékét is.

A hazafias egyházak ilyen törvény ellen kifogást nem emelnek, mert nem is jönnek azzal összeütközésbe. A nem hazafias egyházak szintén belátják, hogy minden országban első törvény, hogy jó hazafiak legyünk.

A szabadelvű pártot most saját belső rothadásának halálos tünetei foglalják le. Letört szárnyaival, bélpoklos testével bizony nem tudja követni az Ugron magas akcióját. Elfogadásra az Ugron határozati javaslata tehát nem számíthat. De elfogadhatja azt az ország. Az elhintett mag kicsírázik a közérzület kebelén: a fa megnő, mert ápolni fogja minden honfíkar s gyümölcsét szedni fogja egy boldogabb nemzedék.

Nem!

Pedig jók vagyunk.

Köz társaságról, forradalomról senki sem beszél. A szocializmus igazságairól hallgatunk s kihágásait a rendőrséggel végeztetjük. Még nyugtalanságot sem mutatunk. Senkinek az álmát nem zavarjuk.

Annyi katonát adunk, mint a köles.

Annyi pénzt adunk, mint a homok.

Egyik része a pénznek idegenbe megy és nem térül meg soha. A katonát nem magunknak szereljük fel. Odaadjuk testét-lelkét, vérért és vitézségét. Többé nem a mienk. Ha azt parancsolják: megveri az ellenséget; ha úgy parancsolnak: ránk rakna bilincset.

Még sem jön ünnepelni a Házba.

Hát hová megy, ha oda sem jön?

Tudtunkkal nem hibáztunk. Mikor hibáztunk, meglakoltunk érte. Akkor is lakoltunk, mikor nem hibáztunk. A kötélből nekünk csak a hurok jutott. Hóhérok sohasem voltunk; mártírok igen sokszor.

De az etikett nem engedi, hogy köztünk legyen.

Ehhez nem értünk. A táncmesterek s hofmeisterek dicsőségében sohasem osztozott a magyar.

Annyit tudok, hogy mikor dolgozunk, hogy fizethessünk, csurog rólunk az izzadság. Ez persze nem vág össze az etikettel. A verejték nem udvarképes. Nehéz szaga van.

Azt is tudom, hogy a csatatér nem ilyen kényes.

A golyó nem tréfálkozik. Mégis odamegyünk, bénák leszünk, meghalunk anélkül, hogy kutatnánk az etikett szabályai után. Pedig a vér sem jó szagú.

Fátum¹⁶⁸ az rajtunk, édes nemzetem, hogy minket már egyszer megismerni nem tudnak. Ha kinyitánák a szemüket, könnyen megláthatnák azt a történelmi vonást, hogy kezünkben a törvénykönyvvel csináltunk minden összeesküvést, minden lázadást, minden forradalmat.

Más népek azért háborogtak, hogy megváltoztassák a létező jogrendet. A magyar nemzet kivétel nélkül mindig a meglévő jogrend oltalmazása céljából fogott fegyvert. A nemzeti organizmusnak olyan karaktervonása ez, melyet föl nem ismerni léhaság, félreérteni veszélyes.

Ez a karaktervonás élesen domborodik ki a koronázási hitlevélben és a királyi esküben. Másutt, az elméletben is, a gyakorlatban is a monarchikus princípiumnak összes igazságai az uralkodó feladatok természetében gyökereznek. A törvényes rend és az állandóság biztosítékait másutt csak a koronában keresik és találják meg. De a magyar jogérzet ezt a biztosítékot a nemzeti akarat ölében helyezi el. Nem mi esküszünk hűséget a királynak, mert hiszen ez a hűség úgy is természetes, miután megkoronáztuk; hanem a király esküszik hűséget a törvényeknek. Ezzel a ténnyel az a felfogás jut érvényre, hogy a törvényes rend oltalmazásának ősforrása maga a nemzet. Csakis ez a felfogás vezet a logika fonalán ahhoz a közjogi gondolathoz, hogy a magyar nemzet minden szabad polgára tagja a szent koronának. Mert minden polgárban élni kell annak a tudatnak, hogy a törvények oltalmazásában ő is részese a korona feladatának.

Ez a tudat él is bennünk. Engedelmesek vagyunk jó gyermekek módjára. Sokat panaszkodunk az igaz; zsörtölődünk is eleget. Nem vagyunk olyan szemfényvesztők, hogy a rosszat jónak lássuk. A kormány politikáját kevésre becsüljük. Szókimondók is vagyunk egy kissé.

De lenézést bizony nem érdemlünk.

Becsületes hűségünkben ne kételkedjék senki. Nem vagyunk olyan alávalók, hogy ragaszkodást színleljünk, ha nincs bennünk ragaszkodás. Hát mi szükség van arra, hogy bántalmakkal illessenek?

Ez a Bánffy azt mondja, hogy ő nem tehet róla. Micsoda? Hát én tehetek arról, hogy ő a vezér? Magyarázza meg már egyszer, hogy mit keres ott, ahol van? Világosítson fel, hogy mi szüksége van reá az országnak?

168 végzet

Mikor Zágráiban porba tiporták a magyar nemzet becsületét, helyén maradt, mint egy útszéli cövek. Most, mikor nagy ünnepre készülünk, lelkesedésünket kicsinylőleg öntik le az etikett hideg vizével. És most is helyén marad ez a cövek. Minél jobban ütöd, annál szilárdabban áll.

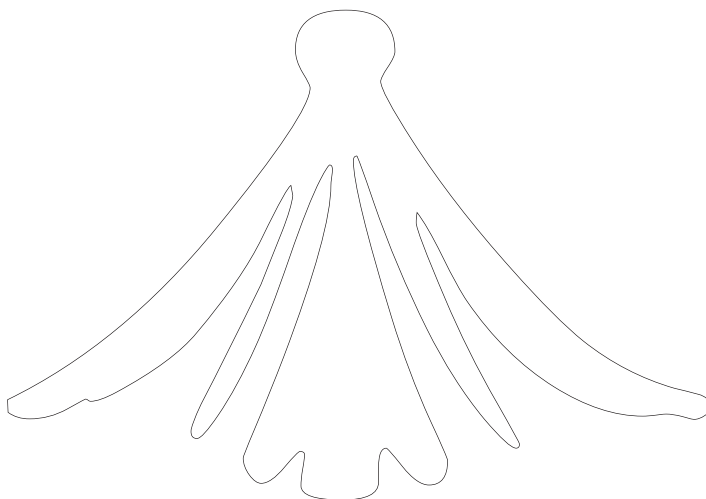
De hol van az megírva, hogy egy kormányelnök jobban ragaszkodjék állásához, mint nemzetének becsületéhez és méltóságához? Az ő kötelessége volna megmondani odafönn, hogy a magyar nemzetet nem kell olyanak nézni, amilyen ez a kormány. A nemzeti önérzetet hibás dolog lefokozni, mert makacsság lesz belőle. A nemzet érzékenységét nem kellene bántani, mert keserűséggé fajulhat.

Ezer évnek búját, gondját, gyászát aranyozhatta volna meg a király. Ezer évnek történetét magunkra hagyatva ünnepeljük meg búval, gonddal és gyással.

Ám megengedik, hogy felvonuljunk a palota udvarára; miként a díszőrség, hogy minden délben felvonul egy hadnagy vezénylete alatt. Az is meg van engedve, hogy a koronát megsétáltassuk a templomtól a parlamentig s a parlamenttől a templomig. Hogy díszülést tartsunk az új épületben – nem a Neugebäudeben, hanem a parlamentben, ezt sem kifogásolja senki. Majd tart ott Bánffy egy ezeréves beszédet, mely tartalmának becse és formájának szépsége miatt „törvénybe lesz iktatva általa”.

Így szokott szétmálni minden nagyság a kicsiny emberek keze között. Egy világtörténeti esemény házi pörpatvarrá zsugorodott össze a Bánffy kezében. A nemzet öröme árnyék borult.

A napsugár átmelegít egy mindenséget, de útjában egy vékony papírszelet föl tudja tartóztatni. A magyar mindenséget egy királyi „igen” melegítette volna most át. De Bánffy felmutat egy vékony papírszeletet a király és a nemzet között, melyre e szó van írva: nem!

„Csak magyarul!”

Ezt a szót a budapesti börze röpítette világgá. Bankárok, kereskedők, ügynökök, kézre-kézre adják a nemes elhatározást: „csak magyarul”; a tavaszi szél fölkapja, a közérzület szárnyakat ad neki, s a büszke szó végig röpül a rónák fölött, a bércek oldalán, örömeire minden magyar kebelnek, senkinek nem ártva, díszre a magyar zsidóságnak.

A börze hivatalos nyelve évek óta magyar. A választott bíróság magyar nyelven tárgyalt, magyar nyelven ítelt; a tőzsdetanács jegyzőkönyvei magyarul vezettetnek, kiadványai, felhívásai, értesítései magyar nyelven jelentek meg. Kormányzás, igazgatás, bírászkodás magyarul történt.

De maga a börze mégsem volt magyar. Mert a hivatal mindég és mindenütt csupán csak a keret. Tartalmat a keretnek az élet ad. A Bach-korszakban német volt nálunk a hivatalos nyelv minden vonalon, s azért Magyarország még sem volt német ország. Így a börze is. A betű magyar volt, de az ember nem volt magyar. A levéltár magyar volt, de az élet nem volt magyar.

A nyelv diadalát nem a papíron való használat állapítja meg, hanem a közérintkezés. Az európai nemzetek aktáit másfélezer éven át latinul írott tudományok és törvények lepték el, s a nép mégis megmaradt németnek, magyarnak, hollandnak, franciának. A budapesti börze hasztalan ír a tanácsban magyar jegyzőkönyveket, a bírósága hasztalan ítél magyar nyelven; mert ez a börze mégsem magyar, de az érintkezésben és a magán ügyvitelben megmaradt az eddigi szokás.

Csak hogy nem marad meg.

A börzetanács egy felhívásban apellál a börzelátogatók hazafiságára és arra kéri őket, hogy könyveiket, ügykezelésüket magyarul vezessék s érintkezéseikben a magyar nyelvet használják. Ez a felhívás tegnapelőtt tűnt fel. A börzehelyiségek falain visszhang nélkül nem maradt. Az édes magyar szó végigcsengett a tágas termekben. Adtak, vettek, kínáltak, kerestek, kötöttek, alkudtak; az érték esett, emelkedett, hanyatlott, drágult, a tett fokozódott, a bizalom élénkült – és mindez magyarul történt.

Szerencsétlensége ennek a nemzetnek, hogy mindezt le kell írnom, de jó szerencséje, hogy végre leírhatom. Egy ezeréves állami lét után egy kiváló testület arra kéri a magyar kereskedőket, hogy „a nemzet anyagi életfolyamatának nagy érdekeik, magyar szellemben, magyar nyelven védje és fejlessze.” Hát nem szerencsétlenség-e, hogy egy ilyen kérelemre szükség van? Irtozatos történelmi háttér nyílik meg e tény mögött. A visszaélésnek, az erőszaknak, a lelki mérgezésnek, a hivatalos elsatnyításnak, az ellenséges indulatnak, a mesterséges elmagyartalanításnak mennyi vétke, kihágása, bűne tapad ehhez az egyetlen tényhez?!

Hogy el nem tűnt nemzetünk e földnek színéről, bizony nagy csoda az. Hogy erőt érez magában a további élethez és nem lankadva küzd, hódít, gyarapszik; nekifekszik a munkának, fejleszti irodalmát, gyógyítja sebeit, harcol a földön, mikor elesik, és harcol az égben is, miként a Kaulbach huncsoportja: ez az, amit szerencsének neveztem az imént.

Tudom, hogy a nyelv nem maga a madár, hanem annak csak a tolla. A gondolkozás módja, a szellemi élet konstrukciója, a hagyományok vérkeringése, a közös jellemekben megnyilatkozó fajsúly eredetisége: íme azon alkatelemek, amelyekből a nemzet mivolta formálódni szokott. De ennél a formációnál a nyelvnek is jelentékeny szerep jut. Egy nemzet nyelv nélkül annyi, mint egy madár szárnyak nélkül. Élete lehet, de életfeltételének főtényezője hiányzik. Nem lehet tehát kicsibe venni a börze elhatározását. „Csak magyarul.” Aki mindig magyarul beszél, magyarul ír: időjártán magyarul is fog gondolkozni annak a mélységes rejtélynek a hatása alatt, mely a nyelv szervezetében rejlik.

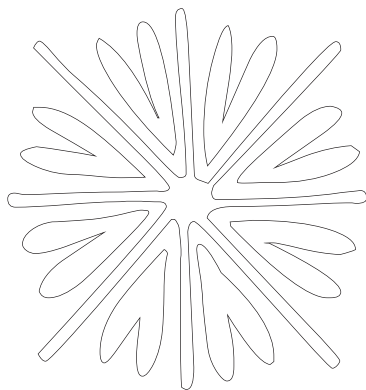
Azt is tudom, hogy a börzetanács csak kötelességet teljesít, midőn felhívását kiadta – s a börzetagok csak kötelességet fogadtak el, midőn a felhívásnak engedtek. Hiszen Magyarország honpolgárai ők; oda vannak kapcsolva, ehhez az országhoz az érdekek által is a szeretet által is. Mégis, aki aggódva virraszt azon küzdelem fölött, melyet manapság a nemzeti irány jóformán kétségbe esve vív az internacionális divattal szemben, aki látja a könyvpiacra, a fordított művek özönét, a törvényhozásban a fordító paragra-

fusok özönét, az akadémiában a fordított tudomány özönét, a társadalomban a fordított szokások özönét. Önkénytelenül feljajdul örömeiben, mikor olvassa, hogy az elnemzetietlenedés ezen eszeveszett zsidóvá-
rában éppen a börszetanács adja ki a szent napiparancsot: „a nemzet anyagi élete folyamának nagy érdekeit magyar szellemben kell védeni és fejleszteni”.

Ez a fölhívás többet jelent, a kötelesség egyszerű teljesítésénél. Ez a fölhívás a zsidók nemzeti asszimiláló-
dásának életbevágó tünete. Ez azt jelenti, hogy midőn a szellemi téren az ellenállásnak jóformán minden bász-
tyafala romokban hever, s az idegen eszmekör diadalmasan rohan a rések felé, midőn politikai téren az udvar
egy lépést sem enged német emlékeiből és spanyol szokásaiból, – a nemzetiségek pedig ligát kötnek a magyar
nemzeti egység megbontására: akkor, ezen nehéz pillanatban, az új ezredév küszöbén sorompóba áll egy moz-
gékony, értelmes, az élet harcaiban megedzett csoport – a zsidóság és így szól: íme itt vagyunk, számra egy
millió, tehetségre annál is több, ti kebletekre öleltetek, mi vagyont gyűjtöttünk ebben a hazában, képességeket
szereztünk iskoláitokban; ne tekintsétek a mi vagyonunkat idegen vagyonnak, a mi üzletünket idegen üzlet-
nek, a mi tehetségünket idegen tehetségnek; magyarok vagyunk, magyarok akarunk lenni nyelvben és szel-
lemben; a mi pénzünk magyar pénz; szívünk is magyar, nyelvünk is; nemcsak a törvényben akarunk veletek
egyenlők lenni, hanem hazafiságban és fajszeretben is.

Ezt jelenti ez a felhívás.

Köszönet a zsidóságnak, hogy ezer éves ünnepünk napjait ezzel a hazafias sugárral megaranyozták.

Hallgatva – feketében

A pártok vezérei azt határozták tegnap, hogy a millenárius törvény fekete kabátban tárgyalassék – hallgatva. Ennél jellemzőbb határozatot hozni nem lehet. Ebben a határozatban teljesen érvényre jut a Buckle elmélete. Hiában akartak volna egyebet határozni, mert a helyzet, a viszonyok, az idő, a körülmények, a közfelfogás – szóval mindaz, ami megmozgatja az agyvelőt és cselekvésre indítja az akaratot, a logika vaskényszerével arra utalta őket, hogy fekete ruhát tanácsoljanak, hallgatással.

Nem hibáztatom a határozatot. Átlátom, hogy másként cselekedni nem lehet. Az adott helyzetben így van legjobban. A beszéd disszonanciát okozna. A legkíméletesebb és legtapintatosabb felszólalás is, ha őszinte, megzavarná az összhangot. Ha pedig nem őszinte a beszéd, akkor hamis hang vegyül a kórusba. Legjobb tehát hallgatni – feketében.

Vagyis:

Azt a törvényt, mellyel hazánk ezeréves fennállása kodifikáltatik, a magyar parlament egy gyászszertartás formalitásai mellett hozza létre.

Mintha temetkeznénk.

Mintha az ezeréves ünnep egy nagy sírgödör lenne, ahová el kell hantolni a nemzet múltjának minden dicsőségét, minden emlékét, minden tanúságát!

Avagy nem arra tanít e korszakunknak minden lépése, a kormányzatnak szelleme, a törvényalkotás iránya, a közdolgok kezelésének módja, a magyar érzelmek következetes elfojtása, az osztrák érdekek következetes előnyomulása – nem arra tanít-e mindez, hogy felejtjük a régit s törődünk bele az újba, hogy önértetét mint luxustárgyat dobja félre a nemzet és büszke fejét hajtsa meg az osztrák érdekek zászlója előtt?!

Hogyan? Hát senkisémet látja? Hogy azon korszakok hagyományának, amelyek Magyarország legnagyobb állami érdekeit vésték a történelem táblájára – és azon férfiak emlékének, kik az alkotmány szent védelmében festették lobogójukat vérpirossá: hát senkisémet látja, hogy az ezredéves ünnepen ama korszakok hagyományának és eme férfiak emlékének semmi szerep sem jut?

Ne ámítsuk magunkat. Ennél az ünnepnél nem azt kutatják az intézők, hogy miként és mivel küzdötte le balsorsát a nemzet, hogy megtartsa a hazát, hanem azt keresik hivatalosan, hogy a bécsi hatalom felfogásának miben lehetünk örömeire és szolgálatára.

Ilyen áramlat mellett mit is teygen egyebet a magyar parlament, mint hogy hallgasson, feketében. Hogy ne beszéljen arról, mit tartott meg ezer évig, sem arról, hogy mi tarthatna meg az új ezerben; hogy ne arról beszéljen, minő sebek válnak balzsamra a múltért s minő erőforrásokat kell megnyitni a jövőért, hanem öltözzék fekete ruhába és hallgasson. Viselje magát úgy, mintha temetkezésen volna.

Hadd merítsen a magyar nép okulást és tanúságot ebből az emlékezetes ülésből. Íme, magyar nép, ide tekint: kerek ezer esztendőtemet el a törvényhozás – hogy soha többé fel ne támadjon. Öltetek gyászruhát és hallgassatok, mert némaság illik az ily jelenethez.

Pedig az a törvényjavaslat jól, okosan, szépen van írva. Értelmén, logikáján, hangulatán meglátszik, hogy nem azok a hivatalos kodifikátorok csinálták, akik három évtized óta ültetgetik ide a német törvényecsemeteket. Aki írta, abból az ősforrásból merített, amelyben a magyar alkotmány szelleme nyert életet.

Vallásos buzgóság, ragaszkodás az alkotmányos szabadsághoz, hódolat a királynak: íme a magyar alkotmány három vezérelve. De van egy negyedik elv is. Csak sorrendben negyedik; fontosságánál ez is első, miként a másik három. A király bizalma a nemzet iránt.

Ez a négy vezérelv jutott az ezerévről szóló törvényjavaslatban kifejezésre. És ezzel kifejezésre jutott a magyar alkotmánynak szerződészerű jelleme. A kölcsönösség és viszonyosság a korona és a nemzet között. Egyfelől nyilatkozik a nemzet, másfelől nyilatkozik a király. Valóban szerencsés formula és teljesen megfelel alkotmányunk összlemének.

Sok tapintatra mutat az is, hogy pártszempontok szerint sincs e javaslatban kifogásolni való. Ki van kerülve az a sok szegletkő, melyekbe hatvanhét óta a magyar függetlenségi törekvés lépten-nyomon beleütközik. Elfogadhatja minden párt és minden gondolkozási árnyalat.

Ezt a szép és okos javaslatot közelebbről felolvassák a Házban. A Ház elfogadja hallgatva, feketében. Annak idején majd felolvassák az új országház díszülésen is, mint szentesített törvényt.

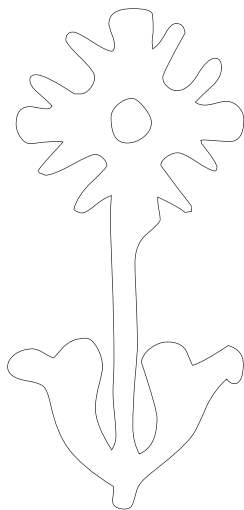
De ezt nem így képzelte a nemzet.

A nemzet azt képzelte, azt hitte, azt várta, hogy azon a díszülésen ott lesz a király is és személyesen, élőszóval fogja elmondani a szentesítésnek ama lendületes szavait, melyek a magyar törvények záradékát alkotják.

„Mi e törvényt, s mindazt, ami abban foglaltatik, összesen és egyenként helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, – mind magunk megtartjuk, mind más híveink által is megtartatjuk.”

Vajjon megmondták-e Őfelségének, hogy ez a kevés szó „nekünk egy világ!” Hogy a közörmnek minő lelkesedése szállotta volna meg e hű nemzetet, ha Ő személyesen megjelenik. Hogy a múltó perc miként nyert volna százados jelentőséget, ha élőszóval fejezi ki azt a bizalmat, melyet az írott betű tartalmaz. Vajjon megmondták-e ezt Őfelségének?

Bizonyára előtte is hallgattak, feketében, amiként a Ház is hallgatni fog, feketében, mikor ezt a törvényt meghozza.

Törvény az ezer évről

Előre meg vala határozva, hogy a Ház mai ülése ünnepélyes legyen. A határozat érvényesült. Fekete kabátot öltött minden képviselő s figyelmes csendben hallgatta mindenki az előadó jelentését. Arról persze senki sem tehetett, hogy a múlt ülés jegyzőkönyvét nem a múlt ülés hitelesítette s emiatt az elnök kénytelen volt ma olvastatni el a vicinális vasutakra¹⁶⁹ tegnap megadott jóváhagyást. Ez a nem várt kitérés nem mondható igen hangulatosnak; de ekként legalább összevegyült a hasznos a magasztossal.

Arról sem tehet senki, hogy az előadó a mai napon nem Jókai Mór volt, hanem Szerb György. Nekem Szerb György ellen semmi kifogásom nincs. Jóravaló román ajkú ember, aki őszinte híve a magyar hazának. Egy igen előkelő pénzintézet közelebről igazgatótanácsosnak is megválasztotta. Ez a tény a Szerb úr megbízhatóságát bizonyítja. Jó cimborái Gyurkának hívják, ami az ő szeretetreméltóságának el nem vitatható záloga. Gyakori segédkezése a kényes ügyekben, a párbajjegyzőkönyvek alapján nevének országos hírt szerzett.

Hanem hát azért mégsem Jókai Mór volt a millenáris törvény előadója.

Ebből az egyetlen tényből megítélhető, hogy a szellemi előkelőségnek minő mértékével rendelkeznek az intéző körök. Millenáris törvény, kutyabagosi vicinálisvasút, filoxérakérvény, regálébérllet iránt benyújtott panasz – ez nálunk mind egy kategóriába esik. Száraz akció és nemes hangulat között különbséget nem tesznek. Nekik mindegy. Ugyanazon szemmel nézik a csatorna- és templomépítést; mert mind a kettőhöz kő, téglá, mész szükséges.

Nem hiszem, hogy okkal-móddal a mai napon az előadói szerepet el nem vállalta volna Tisza Kálmán, aki – bármint gondolkozzunk kormányzási irányáról – mégis csak valaki. De vannak mások is. Széll Kálmán, Wekerle Sándor, Csáky Albin – ezek mind valakik. A pártszempontokat amúgy is elsimította a törvényjavaslaton végighúzó tapintat. Az ellenzéken tehát senkinek sem jutott volna eszébe az a harc, mely e férfiak írása ellen egykor ugyancsak csattogtatta fegyvereit. Jól esett volna a Háznak, hogy a közpálya ilyen megedzett alakjai közül lásson egyet a mai napon az előadói széken. Ennek a ténynek imponáló hatása lett volna. Ez a szokatlan eljárás megérezte volna a nemzettel, hogy parlamentjében rendkívüli esemény történt. Különbén az esemény így is rendkívüli. A hétköznapi felfogás hiába nyomta rá bélyegét erre a napra. Az a tudat, hogy egy ezeréves nemzetnek vagyunk a tagjai; hogy alkatrészei, szervei vagyunk annak a fizikai és erkölcsi rendnek, mely fajunk és intézményeink számára ezeréves létet biztosított; hogy a szellemnek, az együttérzésnek, a közös szenvedésnek és közös dicsőségnek, a támadásnak és védelemnek, a bölcsességnek és tévedésnek az a vérkeringése, mely ezer év óta foly a nemzeti test szervezetében, a mi ereinkben is átömlik; ez a megismerés fokozza kötelességeinket, emeli öntudatunkat, megvilágosítja jogérzetünket és hangulatosná teszi ünnepünket.

Bánffyt, Szerb Györgyöt s a vicinális vasutak engedélyéről szóló jegyzőkönyvet kiheverjük, elfeledjük; de a mai napon elfogadott törvényjavaslat megmarad a törvénykönyvben, a márványlapon és főként megmarad mint eleven ige a nemzet emlékezetében.

169 helyi érdekű, keskeny nyomtávú vasút

„Magyar, ne szégyeld magad!”

Szerbiában nyilvános helyen meggyalázták a magyar zászlót. Minden tudósítás azt bizonyítja, hogy a szerb kormánynak közvetett része van a sértés elkövetésében. Más szavakkal: Szerbia végig suhintotta korbácsát Magyarországot arculatán.

Emiatt a Ház mai ülésén Ugron Gábor kérdőre vonta Magyarország miniszterelnökét.

Báró Bánffy Dezső kormányelnök úr azt felelte, hogy a vétkesek személyenként bűnhődni fognak; a zászlósértés tájékozatlanságból eredt és tapintatlanság volt. Egyéb elégtétel pedig, nézete szerint, nem szükséges.

A súlyt arra helyezi a miniszterelnök, hogy Szerbiában tájékozatlanok és tapintatlanok s mivel ezt a két szót ő, mint kormányelnök, a Ház ülésén kimondta, már ebben a magyar nemzetnek teljesen elégtétele van.

A kormány elnökének tévedése nagyon szembetűnő. Úgy látszik azt hiszi, hogy tőle kért Ugron elégtételt. De csalódik. A sértést nem a kormányelnök követte el, hanem Szerbia. Ennélfogva az elégtételt nem a kormányelnöktől várjuk, hanem Szerbiától. Nem arra van nekünk szükségünk, hogy báró Bánffy megnyugtató nyilatkozatot adjon, hanem arra, hogy Szerbia adjon megnyugtató nyilatkozatot.

Bánffy kormányelnök úr megróttá Szerbiát, mikor a „tájékozatlanság” és „tapintatlanság” szavakat használta. Ez a megrovás fájhat Szerbiának, de nekünk örömet nem okoz. Mert mi nem fájdalmat akarunk okozni a szomszéd államnak, hanem elégtételt akarunk tőle kapni.

Ez a különös „megrovási kaland” a helyzetnek ilyen képet ad: Szerbia megsértette a magyar nemzetet; a magyar miniszterelnök ezért megróttá Szerbiát, vagyis: nyelvelünk. A kiegyenlítésnek ezt a módját minden utcaszéli kofa ismeri és gyakorolja. Csakhogy a diplomáciai aktusokhoz nem szokás az utcaszéléről venni a mintát.

Azt tapasztaltuk, hogy a nemzetközi sérelmek alkalmával jegyzékváltás indult meg az érdekelt államok képviselői között s a sértegető állam kormánya vagy fenntartja a sértést, vagy nem. Ha fenntartja: akkor a jegyzékváltásból golyóváltás lesz; ha nem tartja fenn: akkor nyilvános sajnálatáról ad kifejezést és biztosítja a sértett államot a vétkes példás megbüntetéséről.

De Szerbia kormányát úgy látszik, nem vonta kérdőre az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere. Diplomáciai megbízottunk még mindig Belgrádban van, ott is marad; holott Szerbia kormánya nem jelentette ki nyilvános sajnálkozását az elkövetett sérelem fölött.

Ha jegyzékváltás keletkezett volna: akkor báró Bánffy ma még nem nyilatkozhatott volna. De jegyzékváltás nem keletkezett. Vagy ha igen: a szerb kormány nem mutatkozott hajlandónak a szokásos elégtételt megadni. Ilyen körülmények között, mit volt mit tenni? A bécsi külügyi hivatal ráfeküdt rég kipróbált álláspontjára, mely abból áll, hogy az okosabb enged és befejezettnek jelentette ki az ügyet, lezárván fölötté az aktákat. Báró Bánffynak pedig megengedték, hogy a külügyminiszterileg megállapított szavakkal: „tájékozatlanság”, „tapintatlanság” rója meg Szerbiát.

Gondolták: a magyaroknak így is jó. A magyar parlamentben van egy többség, mely ezen a téren ezzel is beéri. Ezen a téren. De nem minden téren eléghető ki ilyen könnyedén. A képviselői mellékfoglalkozások terén bezzeg érzékenyebbek volnának. Próbálná csak meg a kormány a szigorított inkompatibilitásról törvényt alkotni. Próbálná meg főembereinket a finansziális bástyákból kizavarni. Megpróbálnám még elősorolni azokat az intézeteket és vállalatokat, melyek az állam érdekeit itt vagy ott érintik és kimondatni, hogy képviselő nem lehet, aki ezeknél bárminemű állást elfoglal. No hiszen, lenne lótás-futás és fogaknak csikorgatása. Az ismert röhögés azonnal megszűnnék. A többség arculata komoly színt váltana s a jó rend két nap alatt teljesen felbomlana.

Most azonban ez a veszély senkit sem fenyeget. A magánérdek nincsen megsértve. Az osztalék, prezenccmark, szelvény, tiszteletdíj érintetlen. Mulathatunk. A nevetgélés a délelőtti órákban a legcélszerűbb előkészület az emésztéshez. Mely kellemes anélkül, hogy kiadásba kerülne s emóció, anélkül, hogy fárasztana.

Miért is ne mulatnánk? Hiszen csak arcul ütöttek! Egy poffal több, vagy kevesebb, az már nálunk nem számít. Ma az alattvalótól, holnap a szomszédától kapunk egy-egy rúgást. Ejnye, de gorombák! Szerbia nem megrúgott,

hanem arcul ütött. Ejnye, de tájékozatlan! Hiszen most a rúgáson volt a sor. Éppen akkor ütött pofon, amikor tedeumot¹⁷⁰ mondtunk ezeréves életünkre. Ejnye, de tapintatlan, hogy éppen imádkozás közben cselekszik így.

Hát csak mulasson! Jól vegyük fontolóra, hogy a kormányelnök nem tehetett egyebet. Ez a dolog nem az ő dolga. Ő nem küldhet jegyzéket Belgrádba, mert ehhez nincsen joga. Még kevésbé küldhet oda katonát, mert nincs katonája. Neki csak annyi lehet a szerepe, hogy bélyegtelen folyamodásban értesítse Goluchowskit a magyar nemzet székényéről. Ezt bizonyára meg is tette.

Megtehetette volna még azt is, hogy leköszönjön állásáról, ha a külügyminiszter nem teljesíti kívánságát. Hanem azt már nem teszi meg. Ne is tegye meg. Hiszen nincsen egyéb baj, csak meg vagyunk alázva. Székelyjünk magunkat, ennyi az egész. Mit tesz az? Az a székény egyéni érzés. A gyenge meghajlik előtte; az erős szembeszáll. Úgy-e?

Az erő arra való, hogy leküzdje a gyöngeséget. A székénykezés: gyöngeség. Legyünk erősek. Lám, könnyebb a szemérmeket legyőzni, mint Szerbiát. Legyünk okosak s válasszunk gyengéd ellenséget. Engedelmeskedni is könnyebb, mint makacskodni, hát legyünk engedelmesek. Ha azt parancsolják, hogy hűtsük meg magunkat, hát hűljünk meg. Ha úgy kívántatik, hogy a templomban kapjunk meghűlést, hát legyen úgy. Ne törődjünk azzal, hogy betegségünk előre meg volt állapítva. Tűrjünk. Ne törődjünk a megaláztatással!

Utóvégre is mi van abban, ha összevarrnak három különböző színű vászondarabot? A balgák zászlónak nevezik. Az okos ember nem lát egyebet benne, mint vásznat és festéket. No bizony, festékért és vászonért nem szokás egy jó állástól megválni. Akármilyen formációja legyen a vászonnak, akár vászonzászló, akár vászon-cseléd: az okos ember nem csinál belőle becsületkérdést, hanem megmarad a hivatalában. Mert az országnak államférfiakra van szüksége és nem holmi székénylős emberekre.

„Magyar, ne székelyd magad!”

170 hálaadó misét

Suffrage universelle¹⁷¹

Általános szavazati jog sehol sincsen a világon. A választási funkció mindenütt feltételekhez van kötve. Ezek a feltételek egyik helyen szűkebb körbe szorítkoznak, másik helyen széles alapokra vannak fektetve. De feltétel mindenütt van. A kiskorúak mindenütt ki vannak zárva, a nők a legtöbb helyen, a vagyontalanok sokszor, valamint azok is, kik nem bírnak önálló kenyérkeresettel. Tehát általános szavazati jog a gyakorlatban sem létezik.

Mikor tehát a tegnapi népgyűlést kárhoztatják, akkor fölöslegesen pazarolják a publicisztikai bölcsességet. Értem, ha valaki a szavazati jog határai felől kérdezősködik s addig nem vesz részt a tegnapihoz hasonló mozgalomban, míg a vezetők a választási jogosultság feltételeit körül nem írják. Mert én is úgy tartom, hogy a körülírás ebben a kérdésben döntő momentum. A választói jog kiterjesztése alkotmányos életünkre nézve fundamentális kérdés. Aki ennek is ellensége, az bátran visszavonulhat a bagolyvárakba, mert szellemének a század haladásához semmi köze nincs.

De azt mondani, hogy a tegnap megindult mozgalom a függetlenségi anyapártot a nemzetközi szocializmus karjaiba dobta, ez olyan esztelen ráfogás, mely arra sem érdemes, hogy megcáfoltassék. Ellenkezőleg. A munkásosztálynak, melyet a viszonyok, az elhagyottság, a politikai áramlatokból való kirekesztés hebehurgya meggondolatlansággal kergetett abba a homályba, melyben a nyugateurópai izgatók jóformán ellenőrzés nélkül hirdetik rendellenes, vészes és utópisztikus tanaikat a munkásosztálynak, éppen ez a mozgalom új medret fog ásni hazafiságuk fölbresztése mellett a polgári társadalomban öt méltán megillető hasznos tevékenységi kör elfoglalására. Ez a mozgalom a hazának adja vissza elszakadt fiait.

Akik nem érintkeznek ezzel a réteggel: alig van sejtelmük arról az eszmevilágról, mely őket áthatja, lelkesíti s tette buzdítja. Azt a nagy és hasznos erőt, mely a munkásosztályban rejlik, a magyar politikai élet sem ki nem próbálta, sem irányítani meg nem kíséreltette. A zuhatag önmagára hagyva: rombol; fékezve: gépeket hajt. Az elfojtott gőz mindent szétszakít, a fékezett gőz az emberi haladás jótéteménye.

Nem kell tehát sem örvendeni afölött, hogy Ugron rossz társaságba került, sem révedezni amiatt, mintha a szociális forradalom szele lengette volna a tegnapi zászlókat. Egyik föltevéssem igaz. Senkinek sem jut eszébe Magyarország vezetését kivenni az intelligencia kezéből és átjátszani, odadobni martalékul a sansculotte-ok¹⁷² kezébe. Csak arról van szó, hogy mindazok befolyjanak hazánk ügyeire, akik ezt megérdemlik értelmi képességük és teherviselésük révén. Kétségkívül helyes lett volna a befolyási képesség határait megszabni, hogy kevesebb legyen a félreértés. De így is csak azok értik félre a mozgalmat, akiknek érdekébe áll azt mesterségesen szittani, okoskodásokkal félreértetni. Attól se féltse senkise Ugront, se Polónyit, se Meszlényit, se Visontait, se Förstert, se Simát, hogy a magyar nép faj érdekeit akár az oláhok, akár a tótok kedvéért mellőzni fogják. Olyasmit hangoztatni, hogy a mozgalom káros, mert 7 millió magyarral 10 millió másnyelvű áll szemben, olyan óvatosság, amilyennek hangoztatását Kossuth Ferenctől senki sem várta, s amire okot a mozgalom vezetői nem adtak. Faj szeretet dolgában ezek a vezetők sok jó próbát kiáltottak és még sokat ki fognak állani. Ilyen múltú férfiaktól nem szokás a faji érdeket félteni.

Legyünk őszinték. A kormánynak ez a mozgalom nem kedves. Ebből következik, hogy tűzzel, vassal, tintával üldözni fogja. A tintatenger már hullámzik és emelkedik, miként a dagály. A vas is megkezdte működését. Tegnap ártatlan vért ontottak a kormány közegei.

Azt hiszitek, hogy ez a vér ott marad az utca porában és sár lesz belőle? Csalódtok, az a vér felszáll a haza porába s a nemzet belelegzi azt. Hát csak üldözzétek! Az emberi haladás útja vérnyomokkal van megjelölve. Vallási, politikai, társadalmi átalakulás még sohasem történt vérvesztés nélkül.

Hanem az mégis furcsa, ha egy ellenzék arra vigyáz körültekintő óvatossággal, hogy mi kedves a kormánynak és mi nem. Ha kedves a szabadelvűség, hát legyünk szabadelvűek, mert a programunkban van; ha nem kedves a szabadelvűség, hát ne legyünk szabadelvűek, – holott ez is a programban van.

171 általános szavazat

172 a francia forradalom alacsony százmazású, durva modorú hívei

A vádlevel

Mindenki tudja, hogy Hermann Ottó elsőrangú népbarát. Úgy tekintette magát, mintha egyedül neki adott volna a gondviselés zsinóron lógó pecsétes kiváltságlevelet ehhez a szerephez. Az utca mozgalmainak benső természetét, külső jelentőségét és fejlődési momentumait bizonyára már régen tudományos rendszerbe foglalta. A szegény, jogtalan munkásnépet szeretettel ölelte karjaiba. Az úri osztályt pedig frakkos bandának nevezte.

Ezt a szegény jogtalan munkásnépet május 10-én az állam közegei fegyverrel rohanták meg. A kaszabolás rémes volt. Szemtanúk állítása szerint okot a vérengzésre a nép nem adott. Az igazságtalan támadás minden jóérzésű embert föl szokott háborítani. Az ártatlanul ontott vérnek minden cseppje égbe kiált és megtorlást vár. Jaj az olyan rendnek, ahol az ártatlan vér nem nyer elégtételt.

Hermann Ottó jószavú és jótollú ember. Szavát használhatja a parlamentben, tollát használhatja a sajtóban. A vérengzésről mindenki tudomást vett. A parlamentben felszólaltak miatta. A sajtóban írtak róla. Mások. Akiknek nincsen kiváltságlevelük a népbarát címre. A megdöbbenés általános volt. A jók, a humánusok, a szabadságszeretők, a jogvédők ajkán, a megbotránkozás jankiáltássá méltán tört ki. De Hermann Ottó hallgatott.

Most pedig megszólal.

Mikor a népet ütik, verik, kaszabolják, legázolják és vérért megcsapolják ártatlanul: akkor ez a népbarát hallgat. De mikor valaki jogot kér a nép számára, védelmébe veszi a nyomort, a szegénységet, az üldözöttet, emberré akarja tenni a páriát és hazafivá a hazátlant: akkor ez a népbarát megszólal és terjedelmes vádiratot intéz azok ellen, kik a nép ügyét, jogát, szenvedését meleg szívvel felkarolják. Úgy-e ez jellemző?

A vádlevel jól megvan szerkesztve, erkölcspolitikai szentenciája: Ugront eltenni láb alól. Ez a cél csak úgy érhető el, ha a stigma általános és kiterjed minden gondoskodási körnek érdekére és felfogására. A jó taktika szabálya, hogy az ellenség egyszerre, egy időben minden vonalon elpáholhassék. Ezt a rendszert követi a vádlevel. Hadd legyen a megsemmisülés teljes. Éppen ezért a vád formulázottatott.

Először a függetlenségi törekvések történelmi jelentősége szempontjából.

Rákóczi, Martinovich, Kossuth csak a nemzettel, a nemzetért küzdöttek. Ugron egyebet csinál. Ergo Ugron nem jó függetlenségi. A történelmi baklövés persze nem árt a vádlevelnek. Aki igaztalan vádat kovácsol, mindig felteszi, hogy olvasóiban több a hiszékenység, mint a tudás. Az értelmes ember tudja, hogy a Martinovich-féle mozgalom fő jellemvonása nem az állami függetlenség eszméje, azt is tudja, hogy Rákóczi, Kossuth, igenis nagy gonddal kerestek szövetségest, támaszt oly körökben is, amelyeknek a magyar hazafisághoz semmi közüik sem volt s jól tették, amit tettek: de ez nem feszélyezte Hermann Ottót. Ő diszkreditálni akarta Ugront, mint függetlenségi embert, s ha másként nem lehet, miért ne keresne sikert egy kis történelmi falschungban?

Másodszor stigmatizálni kellett Ugront a hazafiság szempontjából.

Íme hazafiak! Ugron szövetségre lépett a szociáldemokráciával, mely nem ismer hazát, megtagad minden hagyományt, leront minden történelmi jogot. Aki ilyen hazafiatlan elemmel szövetkezik, az maga sem lehet jó hazafi. Ezt a vádat Perczel belügyminiszter adta a vádló eszére. De az mindegy. Tanulni nem szégyen. Hanem megtanulni a rosszat, hiba: továbbterjeszteni, vétek; hinni könnyelműség, nem hinni és mégis hirdetni, álnokság.

Való igaz, hogy a nemzetközi szociáldemokrácia tanai nem ismerik a hazának, a családnak, a nemzetnek kötelékeit. A rajza, melyet Hermann Ottó róluk ad, helyes, találó, erőteljes és igaz. Hiszen sokat élt köztük; intim viszonyban nem volt velük. Ismerheti törekvéseiknek, felfogásuknak és eszközeiknek minden csínját-bínját. Aki ezeket a tanokat elfogadja, magáévá teszi, hirdeti és vallja: minden kétséget kizárólag elveszti azt a jogcímet, hogy megbízható, jó hazafinak tekintessék.

De aki vádol: bizonyítani tartozik. Tessék Hermann Ottónak bizonyítani, ha súlyt helyez a saját szavára. Mutassa ki, hol, mikor, miként, miben fogadta el Ugron Gábor a nemzetközi szociáldemokrácia tanait? Feleljen. Kitéréseket, gyanúsításokat, körülírásokat és kombinációkat nem fogadok el. A vád, melyet légberöpitett nyilvánvaló, világos, egyenes. Feleljen tehát nyíltan, világosan, egyenesen.

Ám vegyük sorba a nemzetközi szociáldemokraták tételeit, – mert mindenki tudja, hogy az általános választói jog nem ennek, vagy nem csak ennek az iskolának a jelszava – s feleljen Hermann, hogy melyiket fogadta el Ugron?

1. A nemzetközi szocializmus nem ismer el semmiféle autoritást, a királyét sem.
2. A nemzetközi szocializmus elutasítja a vallást, vele a felekezetiiséget.
3. A nemzetközi szocializmus nem ismeri el az egyházat, a papot s föltétlenül követeli az egyházi vagydon elkobzását.
4. A nemzetközi szocializmus kifejlődése magaslatán nem ismer el házassági kötést, a családi köteleket, jelszava a szabadszeret.

Úgy-e, a nemzetközi szocializmusnak ezek a fő és jellemző tételei? Kérem Hermann Ottótól: Elfogadja-e ezt a 4 pontot a kérdéses iskola tanai gyanánt? Igen? Remélem, hogy igen, mert hiszen valamennyi pontot szó szerint idéztem az ő vádleveléből.

Már most mondja meg nekem Hermann Ottó, hogy ezek közül a pontozatok közül melyiket tette magáévá Ugron Gábor? Mert Hermann azt állítja, hiszen ezért van írva az egész vádlevelél, hogy Ugron szövetséget kötött a nemzetközi szociáldemokráciával s ezt a szövetséget május 10-én meg is pecsételték. Ha tehát szövetséget kötöttek, akkor megállapodások jöttek létre. Ez a megállapodás nem lehetett olyan, hogy ezek elfogadják az Ugron nézeteit, Ugron pedig ne fogadja el az ő nézeteiket. Mert ez nem szövetség volna, hanem meghódolás Ugron előtt. Mihelyt szövetség: önként következik, hogy kölcsönös engedékenység születte meg azt. Hát feleljen Hermann Ottó. Ki engedett, mit engedett. Mit fogadott el Ugron amazoktól, mit fogadtak el amazok Ugrontól?

Várom a feleletet.

Tudni akarom, mert hatra-vakra nem hagyom oda azt a pártot, amelynek Ugron a vezére. De mielőtt valaki bebizonyítja, hogy Ugron elfogadta a nemzetközi szocialisták tanait, vagyis szövetséget kötött velük: azonnal otthagynom Ugront is, a pártját is. Feleljen tehát Hermann Ottó tételről tételre. Most már én idézem őt a nemzet színe elé. A bizonyításra kötelezve van, mert ő írta, hogy a szövetség létrejött. Egy, kettő, három, négy. Ezt a négy pontot ő jelölte meg. Feleljen. Hányat fogadott el abból Ugron a nemzetközieskedés kedvéért.

Nos?

De nincs miért várni a feleletre. Íme:

- ad. 1. „Ugron és társai feltétlenül loyálisak.”
- ad. 2. „Ugron és társai szigorúan vallásos és felekezeti emberek.”
- ad. 3. „Ugron és társai föltétlenül elismerik az egyházat és annak méltóságait s már az egyházi javak szekularizációjában is a tulajdonjog megsértését látják.”
- ad. 4. „Ugron és társai visszabozdították még a polgári házasság kötelező formájától is.”

Mit gondol az olvasó, ki adta ezt a képet Ugronról és társairól. Senki más, mint Hermann Ottó. Úgy-e ez csodálatos. Sőt, érthetetlen, ha számba vesszük, hogy ugyanazon cikkben írta meg ezt a képet, amelyekben azal vádolta Ugront és társait, hogy szövetségre léptek a nemzetközi szocializmussal. Hát van ebben logika? Az nincs. Van benne igazság? Az nincs. Hát tervszerűség van-e benne? No, az van.

Vádolni Ugront, a függetlenségi eszme szempontjából. Ez vala az első szükség.

Megvádolni a hazafiság szempontjából, ez volt a második.

Megvádolni az egyház szempontjából, ez a harmadik.

Megvádolni a magyarság szempontjából, ez a negyedik.

Ezt a négy vádat csak úgy lehet megoldani, ha ráfogja Ugronéra a nemzetközi szocialistákkal való szövetségést. De Hermann Ottó nem elégedett meg ennyivel. Neki nem volt elég, hogy hamis vádaskodása alapján Ugron elveszítse a talajt a függetlenségiéknél, a hazafiaknál, a papoknál és magyar fajnál. Ő sokat szeret markolni. Neki teljes megsemmisülés kellett. Azt akarta, hogy az új szövetségesnél, a nemzetközieskedésnél is talajt veszítsen Ugron. Ennélfogva egy dupla tükröt mutatott föl. Az egyik oldalon felmutatta a függetlenségiékeknek, a hazafiaknak, a papoknak, a magyarságnak, a nemzetközi szocialistákat és így kiáltott:

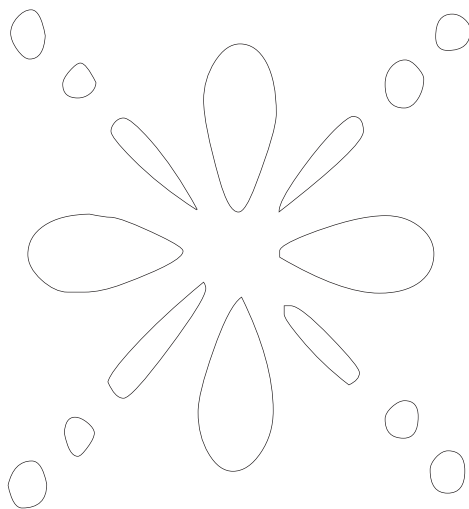
– Borzadjatok! Íme ezekkel szövetkezett Ugron, ne higgyetek neki! – A másik oldalon bemutatta Ugront és társait a nemzetközi szocialistáknak és így kiáltott:

– Ne reméljétek! Íme ezek védik a keresztény házasság eszméjét, védik az egyházat, annak méltóságait és vagyonát, felekezethez tartoznak és vallásosak, sőt, a Hermann Ottó becses engedelmével egy kissé hazafiak és magyarok is volnának – ilyenek ezek az Ugronisták; ne higgyetek nekik!

Ez a két kiáltás egyszerre hangzott el s egyebet semmit se bizonyított, minthogy Hermann Ottónak is olyan szája van, mint sok más embernek: Meleget is tud vele fűjni, hideget is.

A szövetség jelentőségének tárgyalásához tartozott az is, hogy vajjon minő érzelmekkel voltunk Kossuth Lajos irányában. Mert hát persze ez a kérdés úgy-e szervi összefüggésben van a nemzetközi szocializmussal kötött szövetséggel? Az összefüggés kimutatása nehéz ugyan, de az mindegy. Kellott egy ötödik vád is. Ez pedig így hangzik: Ugron és társai meg akarták törni a Kossuth kultuszt s Ugron ellene szólott a Kossuth visszahonosításának.

Ha ez tévedés a Hermann Ottó részéről, akkor alkalma van helyreigazítania. Ha ráfogás, akkor nemtelen. Ugron nem beszélt a Kossuth visszahonosítása ellen. A Kossuth kultuszt megtörni sohasem akartuk. Elmém, szívem megbotránkozással utasítja vissza ezt a rút gyanúsítást. A világtörténelemnek nincsen alakja, akit annyi odaadással bámultam, tiszteltem és szerettem, mint ezt a nagy embert, aki bölcs volt alkotásai által, hős volt cselekedetei által, és szent lett a számkivetés keservei által. Becsülje meg magát Hermann Ottó úr és marakodó természete ne tolakodjék abba a kedélyvilágba, ahol nagyjaink emlékezetét nem piacra vitt kérkedéssel, de a csendes rajongásnak őszinte melegségével ápolgatom.

Utolsó szó – ha úgy tetszik

Vak emberrel színek fölött csak bolond vitázik. De Hermann Ottó nem vak. A szemét azonban behunyja és vaknak teszi magát. Alakoskodik. Szívós kitartással negligálja a tényeket és kultiválja a ráfogásokat. Íme néhány példa.

Tudja, hogy a választói jog gyakorlását feltételekhez kötöm; tudja, hogy e feltételeket a kérdés kardinális részének tekintem. Mégis azt kérdi, miért változtam meg? Mondám, hogy nem változtam, hogy ma is azt vallo, amit azelőtt. Mindhiába. A behunyt szemű ember üt mint egy bolond óra és vagdalkozik, mint egy ványolólapát¹⁷³.

Tudja, hogy nem vettem részt a suffrage universelle érdekében indított mozgalomban. Nem voltam sem a népgyűlésen, sem az előkészítő tanácskozásokban. Mégis vádol, hogy miért hagytam el a megtámadott népet. És Rabagast emlegeti. Piha.

Tudja, vagy, tudhatná, ha utána járt volna, hogy a Kossuth visszahonosítása érdekében indított parlamenti tárgyalás alkalmával mint súlyos beteget Karlsbadban gyógykezelték. Mégis hibáztat, hogy nem vettem részt a szavazásban. Úgy-e ilyen a lovagias vitázó? Vádol utánjárás nélkül, kárhozzat igazságtalanul.

Tudja, hogy Ugron nem beszélt a Kossuth visszahonosítása ellen. De állítja. Mikor pedig fölvilágosítom, hogy nem, akkor magántársalgásra hivatkozik, mely nyilvánosan nem ellenőrizhető, s melyért tisztességes emberek között a fórumon soha senkit felelőssé nem tettek.

A „perronról” Hermann nem beszél. Miért nem? Én megmondom. Azért, mert ha beszélne, meg kellene mondania az igazat. Az igazság pedig az, hogy a „perronon” nem volt jelen Ugron Gábor. Némely lap az ő nevét is hozta. Pedig nem volt ott. Sőt, Budapesten sem volt akkor. Én sem voltam jelen. Ez a valóság. Ezt a valóságot így írja meg Hermann: „A perronról nem beszélek.”

Persze, ez azt jelenti, hogy tudna beszélni, ha akarna. És akkor jajj volna minekünk. De megkegyelmez. Vagyis gyanúsít illetlen módon.

Egyéb oka is lehet, hogy nem beszél a perronról. Ha beszélne, hibáztatnia kellene azokat akik megjelentek. Hol? A király fogadtatásánál. Ez pedig, monarchiában, amíg jó viszony van az uralkodó és a nemzet között, talán nem is éppen olyan nagy hiba. De Hermann szerint ugye hiba? Ha tehát beszélne, ezt a hibát kellene feltüntetni.

Úgy ám, csakhogy Hermann Ottó fölmentvényt ugyan a hívektől arra, hogy tisztviselői állást fogadjon el, de kinevezést a királytól még sem kapott. Amíg ez a kérdés függőben van, nem látszik opportunusnak¹⁷⁴ azokat hibáztatni, kik ugyanazon király előtt tisztelegtek, akitől a kinevezések is függnék. Gondolom, ez is indok arra, hogy Hermann Ottó miért nem beszél a perronról.

Azt is tudja Hermann Ottó, hogy én nem azért hibáztattam őt, amiért május 10-én nem védelmezte a megtámadott népet. Evvel ő, aki nem vett részt a mozgalomban, nem is tartozott. Én abban ütköztem meg, hogy ő, mint népbarát, ha úgy tetszik mint tribunus plebis¹⁷⁵ akkor is hallgatott, mikor a parlamentben és a sajtóban számon kértük a kormánytól a misera plebs contribuensen¹⁷⁶ elkövetett vérengzést. Mert akármilyen vélemény tápláljon valaki a népgyűlés céljáról, határozatáról és elemeiről, de mikor ok nélkül, ártatlanul, tervszerűen és kegyetlenül megtámadják fegyveres erővel azt a népet, amelyről azt hirdetjük, hogy szeretjük; mikor vérét ontják igazságtalanul annak a tömegnek, amelynek mellverdeső alkatrészei vagyunk, akkor nem szabad, nem illik egy halászbárka csendes árnyékába meghúzódni és a vérengzők kárhozzatása és feleletrevonása helyett másokra lövöldözni; mert a közkötelességnek az a körmönfont felfogása igen könnyen arra a feltevésre vezet, hogy a bru-

173 a régi gypajjúiparban, a gypajjúszövet vízben történő erős mozgatásához, dobálásához használt eszköz

174 alkalmas, célszerű

175 Néptribunus, a köznép érdekeit védő tisztségviselő az ókori Rómában.

176 a szegény, nyomorult adófizető nép

talítás fölött való hallgatás egyfelől, s a mi megtámadtatásunk másfelől nem egyéb, mint horgászati lecke a kormány számára abból a célból, hogy végre is tanulja meg, miként kell és miként lehet egy tudóst horogra keríteni.

Hermann Ottó azt írja, nem foglalkozik denunciacióval¹⁷⁷. Tévedés. Én ezt a csúf szót kerültem. Hermann odaveti, hogy sújtson. Jó.

A vita kiderítette, hogy köztünk és a nemzetközi szocialisták között szövetség nincs. Pedig Hermann azt állította, hogy van. Ezzel denunciót a jogrend összes elemei között.

A vita kiderítette, hogy a magyarság érdekében elfoglalt álláspontomat nem hagytam el. Hermann azt állította, hogy elhagytam. Ezzel denunciót minden magyar ember előtt.

A vita kiderítette, hogy nem foglaltam a Kossuth Lajos visszahonosítása ellen állást. Hermann az ellenkezőt állította. Ezzel denunciót azok előtt, kik híven őrzik lelkükben a Kossuth Lajos nagy emlékét.

A Hermann támadásának világos célja az vala, hogy azoknak politikai integritását, akik ernyedetlenül küzdenek a függetlenségi eszme mellett, lehetőleg megcsonkítsa. Szálljon magába és feleljen a kérdező lelkiismeretnek, hogy e támadással kinek ártott, kinek használt?

Hiszen arról csakugyan nem tehet senki, ha a saját politikai integritását azzal tartotta fenn, hogy mikor Verhovay Eötvössel dulakodott, akkor a Verhovay szekerét tolt. Mikor Verhovay Ugron ellen izgatta a ceglédi népet, akkor Ugron mellé sorakozott s fejük egyszerre lett elborítva az Ugroni vérrel, a Hermannni záptojással; mikor aztán Ugron és Eötvös szálltak pörbe, akkor Eötvöshöz csatlakozott. Hát tehetünk mi arról, hogy a politikai integritás becsét másképp mérlegeljük, mint Hermann Ottó?

A kormány vizeit bezzeg nem zavarja. Hát hagyjon békét a mi vizeinknek is és ne akarjon itt halászni. Elégedjék meg azzal a dicsőséggel, hogy a magyar alkotmány történetében ő az egyetlen férfiú, aki, midőn Ugron a II. József lelkét alkotmány szempontból megtámadta, ő, Hermann Ottó, védelmére kelt annak az uralkodónak, aki nem koronáztatta meg magát, eltörölte az alkotmányt, s németté akarta tenni országunkat.

177 feljelentéssel, beárulással

Ellenségeink

Romániában a Liga durván utasítja vissza udvarias meghívásunkat az ezredévi ünnephez; a bosnyákok nyílt manifesztummal kérik az orosz cárt, hogy szabadítsa fel őket Ausztria-Magyarország rabigája alól; a belgrádi nép nyilvános helyen égeti el zászlónkat. A horvát egyetem ifjúsága a magyar királynak és magyar kormányelnöknek Zágrábban való tartózkodását használta fel arra, hogy a magyar lobogót beszennyezze; a bécsi egyetem ifjúságát csak erőteljes rendőri intézkedésekkel lehetett féken tartani, hogy gyűlöletüknek irányunkban nyilvános cselekedet révén kifejezést ne adjanak; a bécsi választó közönség magyarfalásban járatos egyéneket ültet a polgármesteri székekbe. Lueger képviselő és polgármester az osztrák Reichsrathban¹⁷⁸ orgiának nevezi ezredéves ünnepünket anélkül, hogy elnöki rendreutasításban részesülne; a szlovének, csehek, morvák, németek fegyverbarátságot kötnek a magyarok iránt érzett gyűlölet mesterséges táplálására.

Ez nem mesebeszéd. Nem hangulatokat idéztem, hanem tényeket.

„Le a milleniummal!” Ím, ez a jelszó. Ezt a jelszót kiáltják Bécsben, Belgrádban, Bukarestben, Prágában, Grácban. Visszhangja kél e kiáltásnak Brassóban, Szebenben, Balázsfalván, Fogarason, Naszódon, Karánsebesen és mint egy havasi kürt, végigharsog a Bucsud, a Vlegyása, a Meszes, a Cibles, az Ünökő ormain, lehatol a völgyekbe és tovább hömpölyög az Oltnak, a Marosnak, a Szamosnak habjain, hogy a mérgegyanyag lázba sodorja a rónát, a falut, a várost. Béceken a pásztor, vizeken a tutajos, barázdákon a földművelő, iskolában a dászkál, templomban a pópa adja tovább a szót és mi arra ébredünk, hogy kívül-belül ellenséges gyűrűzet fojtogatja ezt a pártokra szakadozott, vagyonilag kifosztott, alkotmányos szabadságában megbénult magyar fajt.

Több ellenségünk ezerév előtt sem volt, mint most. Akkor nem vala köztünk és az európai népek között semmi közösség. Nyelvünk, szokásunk, intézményünk, vallásunk, törekvésünk, érdekünk egyetlen pontban sem találkozott a többi népével. De ezer évnek tapasztalása, tanítása, közössége, érintkezése elsimító, kiegyenlítő és összeforrasztó hatást gyakorolt. Szokásaink, törvényeink, felfogásunk, ízlésünk, vallásos hitünk, politikai intézményeink, – a faj-jelleg megőrzése mellett, – becsületesen hűséggel és meglepő fogékonysággal alkalmazkodtak az európai szellemhez. A civilizációnak nem veszélyeztetői, hanem oltalmazói valának. A szabadságot nem eltiportuk, hanem kivívtuk. Megbecsüljük mindazt, ami az emberi fejlődés mai fokán értékes. A munkát gyakoroljuk, az egyenlőséget valljuk, a jó erkölcsöt ápoljuk, a vallást tiszteljük, a rendet fenntartjuk, a kultúrát fejlesztjük.

Útjában nem állunk sem az egyén boldogulásának, sem a népek fejlődésének. Jogát, pénzét, dicsőségét senkitől el nem vesszük, senkitől nem irigyeljük. Abban az államférfin, aki szabaddá tette és királyságra emelte Romániát és Szerbiát, a magyar faj szelleme lakott. Abban a légióban, mely vért hullatott Olaszország állami egységéért magyar anyák által megáldott magyar fiúk küzdöttek. Tisztátalan szájából nem okádkhatna annyi mocskot felénk Lueger úr, ha 48-ban nem követelt volna a magyar nemzet alkotmányos szabadságot Ausztria részére s ha 67-ben a kiegészítést nem ahhoz a feltételhez köti Deák, hogy Ausztria nyerjen teljes alkotmányt.

Akinek csak hasznára lehetünk, mindenkinek hasznára voltunk. Nélkülünk mi volna a hazában, ha mi magyarok nem volnánk itt? Akik gyűlölnék és megsemmisítésünkre törnek, ám vigyék el innen a magyar nemzet alkotásait és nézzék meg, hogy mi marad itt? Égessenek el minden magyar könyvet; hadd maradjon csak az, amit az oláh és tót irodalom hozott létre. Romboljanak le minden házat; de ne bántsák az oláh és tót házakat. Zárjanak be minden iskolát, minden templomot, minden palotát, ahol magyar kultúra talál ott-hont. Törjék szét mindazt a gépet, amelyet magyar gyáros, magyar iparos, magyar földműves használ. Törüljenek el minden törvényt, amit magyar agyvelő termelt. Vegyék el a közszabadságnak mindazon részét, amelyet magyar elme, magyar kar, magyar kitartás és magyar erőfeláldozás hozott létre és oltalmazott meg s helyébe tegyék a szabadságnak azon intézményeit, melyeket oláh vitézségnek, oláh bölcsességnek, oláh önfeláldozásnak köszönhet ez az ország.

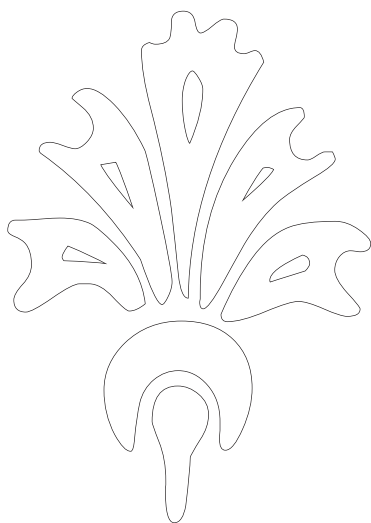
178 birodalmi tanács, törvényhozó testület

Vajjon, miként nézne ki országunk egy ilyen amputáció után? Vajjon nem úgy járnánk-e, mint a szegény ember lova, melyet a farkas úgy megharapott, hogy csak a füle maradt meg?

De ha ez így van, ha itt az államalkotó faj csak a magyar és senki más; ha a magyar alkotások nélkül ez az ország éppen ezer esztendővel esnék vissza; ha tehát a magyar faj pótolhatatlanságát a jogrendnek, a kultúrának, a gazdasági életnek, a társadalmi fejlődésnek egész összessége és teljessége ilyen kézzelfogható tényekkel tanúsítja, akkor nem lehet kétséges gondolkozó ember előtt, hogy ennek az unisono fogvicsorításnak, állandó késésítésnek, marakodó gyűlöletnek alkalmat, tápot, okot és reményt nem az illegitim törekvésekben való hit ad, hanem az a magyar politikai iskola, mely gyengének hirdeti a magyart immár 30 év óta, mely az önbi-zalmatlanság terjesztésével lohasztja le a nemzeti erők duzzadását s állandóan kérkedve a látszatokkal, minden nehézség előtt meghajlik. Ellenségeink látva, hogy amihez jogunk van, abban is bátortalanok vagyunk: eljöttek érzik az időt olyan követelések formálására, amihez joguk nincs.

Aki mindig szalad, azt mindenki üldözi. A nyúlnak, ha olykor ellenállana, kevesebb ellensége volna. Aki sok ember előtt meghunyászkodik, sok embert fölbátorít maga ellen. Körmére nem verünk senkinek; ha pedig valaki a mi körmünkre ver, rögtön beszopjuk, mint a síró gyermek.

Minden erőnk a kiabálásban van. A harcnak ebben a nemében kulminálunk. Sérelmeinket, akár becsületünket, akár alkotmányunkat, akár vagyonunkat támadja meg, itt egy országocska, amott egy katona, emitt az osztrák, túl Lueger, innen Lukácsiu, amonnan Urechia, mindig a sajtó útján végezzük hangos kiabálással. A félelmet pedig, miként Kossuth Ferenc találólag mondta: iparszerűleg űzzük. Csoda-e, ha minden ökör belénk botlik, s ha minden hernyó rajtunk rágódik?

A király szózata

Ma délelőtt ismét királyi szó hangzott el a budavári királyi palota alapkövének elhelyezésénél. És a magyar nemzetnek ez a szó ismét alkalmat nyújt egy jobb jövő zálogát látni meg a fenséges úr alkotmányos érzületében.

A magyar államiság, – melynek még egy elenyészően csekély attribútumát sem szavazta meg tegnap a magyar delegáció hadügyi albizottsága, – a király ajkain, mint ezer év óta élő fenséges valóság jelenik meg. Hálával, kegyelettel, hódolattal fogadja nemzetünk a király szavát. Az ilyen szó az ige jelentőségére emelkedik; az ilyen beszéd hasonlatos értékben a kijelentések súlyához.

Királyunk át van hatva az ezeréves múlt magasztos örömétől. Ő felsége maga mondja ezt. Ha nem mondaná, úgylis látnók és éreznők azt lépten és nyomon. Lelkében az áhítatot, szemében a könnyet, tekintetén a meghatottságot, egész lényén az irántunk való jóindulatot éreztük, láttuk, tapasztaltuk a kiállításon a Te Deum alkalmával, a tanulóiifjúság gyakorlatán és mindenütt, amerre járt, kelt, vizsgált, kutatott, ítélte és dicséret.

Mióta köztünk van: szívünkben van. Nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy ez a hatalmas emberünk a mi erősségünk. Bátyója az alkotmánynak, oltalmazója az erkölcsnek, rugója a közlének, apja a népnek. Nagy ünnepünket ő tette naggyá. Nála nélkül hétköznapi törpeségre sülyedt volna az egész mozgalom. Ezeknek a napoknak ő adott történelmi jelleget és állami színt. Hangulatossá, tekintélyessé, méltóságossá csak ő általa lett az ezeréves ünnep.

Mi lett volna itt, ha ő itt nem lett volna? Nála nélkül ez a világtörténelmi momentum házimulatsággá zsugorodott volna össze. El nem múlt hálával és az igaz szeretetnek teljes őszinteségével vallja ezt az egész magyar nemzet.

Háromszázhetven év múlt el a mohácsi vész óta. A félreértésnek, az államtani kísérletezésnek, az égő szenvedélyeknek, a mérközésnek, a szomorú győzelmeknek és még szomorúbb vereségeknek háromszázhetven esztendeje. Király és nemzet között igazi teljes, őszinte, szeretetteljes egyetértés ezen hosszú idő leforgása alatt soha egy óráig sem volt. Viszonylagosan voltak derűsebb és borúsabb napok, de csak viszonylagosan. Mert az együttérzésnek, egy célratörékvésnek, tartalékgondolat nélkül való összeolvadásnak egyetlen momentumáról sem tud a történelem.

Ám „megbűnhődte már e nép a múltat és jövődőt!” Ferenc József ledöntötte azt a falat, melyet innenfelül az aggodalom, túlfelül a bizalmatlanság a király és a nemzet szíve között felépített. Nem írnám ezt, ha így nem látnám, mert utálok a hazugságot és megvetem a hízélgést. De így látom, így érzem, így tudom. Úgy látom, úgy érzem, úgy tudom, hogy Magyarországon a legnépszerűbb ember Ferenc József, a magyarok királya.

Bízunk jó indulatában, higyjünk szeretetében, tiszteljük alkotmányos felfogását, hódoljunk szuverén állásának.

Fenséges beszédében áldást kér királyi házára és hű magyar nemzetére, hogy király és nemzet egyesült erővel sikeresen munkálkodhassék az ország javára és a nép boldogítására, hogy ekként a királyi lakban és az országban állandó jólét és meglegedés honoljon.

Igen, igen: a sikernek titka az egyesült erő király és nemzet között. Ez az egyesült erő jólétet teremt és meglegedést.

Ki nem veszi észre a szózatban a finom megkülönböztetést? Íme, istenhez fohászodik a király és áldást kér az uralkodó házra és a magyar nemzetre és buzgó imáját azzal indokolja, hogy király és nemzet egyesült erővel sikeresen munkálkodhassék, jól értsük meg: nem az uralkodó háznak valamely különleges hatalmi érdekén, hanem az ország javára, a nép boldogítására; mert úgy fogja fel, hogy az uralkodói kötelesség nem egyéb, mint munkálkodás az ország állandó jólétén és meglegedésén.

Ezek valóban királyi szavak. Ő felsége szózatban jelenti ki, hogy érettünk él és erre a magasztos életre kötelezi az uralkodóház minden tagját. És kijelenti, hogy király és nemzet „egyesült erővel” van kötelezve e szent munka folytatására. Tehát nemcsak a király, hanem a nemzet is. Együtt, egy erővel, közös akarrattal. Mert a mi királyunk nem autokrata, hanem alkotmányos fejedelem.

A vérszerződés alap gondolatát ma, ezer év múlva hirdeti és szentesíti a magyar király. Árpád akaratát ismétli Ferenc József. Akkor Árpád meghódította a földet? Ma Ferenc József meghódította a nemzetet.

Vezesse minden lépését istennek áldása!

„Lelje népe boldogságán örömet;

Hír, szerencse koszorúzza szent fejét.”

A kiállítás tanulsága

Az 1885-iki magyar kiállításnak jóformán csak statisztikai haszna volt. Megtudtuk, hogy mire vagyunk képesek. Aztán vége szakadt mindennek. A délibáb megjelent, a délibáb eltűnt. Volt, nincs.

Ezeréves kiállításunk terjedeleme is, tartalomra is, minőségre is fölülmúlja a 85-iket. Haladtunk minden téren. A porcogó csonttá keményedett; a nyálkából izom lett. A kiállítók felfogása rendes mederbe terelődött. Nem is kapkodnak többé a rendkívüliségek bemutatásán, hanem arról igyekeznek meggyőzni, hogy az élet-szükségei nálunk is fedezhetők.

A gazdasági fenmaradásnak és a közjólétnek sorsa ezen a ponton dől el. Lételünknek és fejlődésünknek nagy kérdése ez; vajjon a magyar termelés képes-e kielégíteni a magyar fogyasztás igényeit.

Nézem, figyelem a kiállítást csoportról csoportra. Íme a fémárúk, amott a cukor, itt a papír, tovább a bőrneműek, emitt az üveg, a porcellán, cserép, ott a vegyészeti, itt a műtárgyak. Csupa haladás a formában is, a tartalomban is. A fonó-szövőipar kissé szűk helyen mozog, de mozog. Tért kezd foglalni a pamut, a gyapjú, a selyem.

Az ember mérleget csinál. Mi is kell ahhoz, hogy az átlagember átlag szüksége fedezve legyen? Lakás, berendezés, ruházat, élelem és szerszám, amivel dolgozhatson. Ez itt mind megvan. Kő, téglá, mész, fa, cement, cserép, palakő, bádóg: íme a lakás. Szék, kanapé, ágy, asztal, szőnyeg, függöny, kép, csillár, lámpa, világítóeszköz, tűzifa, díszítmény, váza, polc, edény, evőeszköz: íme a berendezés. Kalap, cipő, kabát, szoknya, harisnya, kesztyű, bunda, gallér, fehérnemű: íme a ruházat. Búza, tej, hús, zöldség, hal, rák, vad, rizs és zsír, só, cukor, bor, savanyúvíz, szesz: íme az élelem. Fejsze, gyalu, kalapács, tű, penna, papír, gép, eke, fogas, nyereg, kocsi, kőszén, könyv: íme a szerszámok ezerfélesége. Van itt minden.

Hogy megéljünk, idegenre nem szorulunk. Magasabb igények, előkelőbb ízlések is kielégíthetők. Ámbár hiányosan, de mégis. Ez azonban nem jön számításba. A műkincs és a ritka luxustárgy nem ehhez a kategóriához tartozik. A szobrok, festmények, csipkék nem tekinthetők a gazdasági élet rendes forgalmi cikkeinek. Jó, ha ilyen is van. Örvendetes, ha azért sem kell Parisba, Brüsszelbe, Itáliába menni. De a tömeg nagy fogyasztásával szemben az ilyen tárgyak közgazdasági haszna elenyészik.

A mérleget csak az átlagszükségre kell felállítani. És ha apróra vesszük a dolgot, bátran kimondhatjuk, hogy szükségletünket a magyar munka fedezni tudja.

A 85-iki kiállítás alkalmával ezt még nem mondhattuk el. Éppen ezért az a kiállítás nem is hagyhatott gazdasági életünkben maradandó nyomokat. De most, hogy látjuk nem csak azt, hogy mire vagyunk képesek, hanem azt is, hogy mindarra képesek vagyunk, amivel a szükségek kielégíthetők: most már nemcsak tanulságok hárulnak a nemzetre, hanem köteleességek is.

Vegyük számba a közelmúlt négy évet és készítsünk abból egy átlagot. Mit tapasztalunk? Azt tapasztaljuk, hogy évenként bejön Ausztriából gép, géprész, vasáru, hangszer, óra, cukor, papír, szücsáru, fa- és csontáru, vegyészeti cikk, gyújtószer, műtárgy, illatszert, festőáru, gyógyáru, bútort, lábbelit, fonalt, len, kender, posztót, pipere, fehérnemű, bőr stb., háromszázötvenöt millió forint értékben. Az élelmiszereket nem számítottam ide, aminő a sajt, a konzervek, a gyümölcs, a befőttek, a hús- és bőrneműek, mert ezekkel együtt Ausztriából háromszáznyolcvan millió forint értéket hozunk be évente Magyarországra.

Mit jelent ez?

Egyszerűen azt jelenti, hogy szamarak vagyunk.

Ismerem a bölcs ellenvetést. Azt mondják, hogy Ausztria is vásárol tőlünk. Igen. Vásárol tőlünk őstermelési cikkeket egyre-másra évenként kétszázhetven millió forintért. Csakhogy Ausztria kényszerítve van tőlünk vásárolni, mert mástól nem kap olyan jó és olcsó portékát, mint tőlünk. Egész gazdasági rendünk arra van állapítva, hogy Ausztria javára mesterségesen lenyomassék a mi termelésünk ára és mesterségesen felfokoztassék az osztrák termelés ára.

Az igazság ez: Ausztriának kára lenne ebben, ha nem tőlünk vásárolna; Magyarországnak pedig haszna volna abban, ha nem Ausztriától vásárolna. Emellett az igazság mellett bizonyít a világnak minden elmélete és a gyakorlatnak minden tapasztalása. De ezt az igazságot nem tudjuk intézményileg érvényesíteni. A vámterület közossége, a fogyasztási adók egyformasága és a vámkülfölddel kötött szerződések miatt.

Ám mégsem vagyunk kénytelenek az osztrák gazdasági jármot tovább is vonszolni. Mert ha nem is tudunk most intézményileg segíteni a helyzeten, de tudunk, társadalmilag, ha akarunk. Csak az a kérdés, hogy tudunk-e akarni? Ezen a kérdésen fordul meg, hogy évenként háromszáznolcvan millió forint magyar pénz átvándoroljon-e Ausztriába, vagy itthon maradjon?

Nem függ ez a kérdés sem a kormánytól, sem a parlamenttől, sem a kvótabizottságtól, sem a vármegyéktől, sem a pénzügyektől. Még a kereskedelmi és iparkamaráktól sem függ. Ez a kérdés magától a magyar nemzetől, annak minden egyes tagjától külön-külön és együttvéve. A földművelő, az iparos, a kereskedő, a gyáros, a tisztviselő, az ügyvéd, az orvos, a mérnök, a tőkepenész, a nagyúr és a kisember külön-külön mindegyik dönthet előlött a kérdés fölött a tűzhelynél, az akolban, a műhelyben, a telepen, a boltban, az irodában, a szalonban. Nem kell egyéb hozzá, mint elhatározás és akarat. Elhatározás arra, hogy hasznára legyen önmagának és hazájának. Akarat arra, hogy elhatározását végrehajtsa.

Miért vásároljunk morva posztót, cseh üveget, osztrák gépet, bécsi piperét, sziléziai vásznat, mikor magyart vehetünk?

Törvényünk ez legyen: Kerülni azt a boltot, ahol osztrák dolgot árulnak, kerülni azt a műhelyt, ahol osztrák cikket dolgoznak fel. Mikor vásárlunk, járjunk végére annak a forrásnak, ahonnan a vásártárgy hozzánk szivárgott. Ha Ausztriából jött: ne vegyük meg. Ez legyen a törvény.

Nem hadüzenet ez, hanem megtorlás. Micsoda? Hát összedugott kézzel fogadjuk ezt a hurkot, mit nyakunkba akaszt az osztrák? Hát arravalók vagyunk mi, hogy tátott szájjal hallgassuk rágalmait, szidalmait, üvöltésüket? Ki nem látja, hogy a magyar lisztet nem akarják vásárolni odaát. Ki nem látja, hogy a hitel megvonásával kalodába akarnak szorítani? Ki nem látja vakmerő követelésüket a kvóta fölemelésénél? Ki nem látja sújtó kezüket a cukoradó újabb tervében? Nem halljátok Luegert és társait? Nem látjátok, hogy ezek az emberek többé nem demagógok, hanem elsőrangú hatósági személyek? Nem láttátok, hogy a Lueger iránya nemcsak az utcán jutott többségre, hanem a császári sást is meghátrálásra kényszerítette?

Sőt, nem is megtorlás, amit ajánlok, hanem egyszerű és természetes védekezés. Semmi egyéb, mint akarat az élethez. Mint jog az öfenntartáshoz. Semmi egyéb, mint az életösztön nyilvánulása. Támadni az osztrákot nem akarjuk; sem bántani. Éljen, ahogy tud. De hagyjon nekünk békét.

Rongyaira, munkájára, materiájára nincsen szükségünk Elment a kedvünk attól, hogy érette létezzünk, magunknak akarunk élni magunkért. A tékozlás ideje lejárt. Amink van, az a miénk. Birtokunkat, jószágunkat, vagyonunkat, pénzünket nem akarjuk apasztani az osztrák érdekek hízlalása kedvéért.

Igenis, úgy fogunk cselekedni, amiként mondók. Íveket fogunk széthordozni, melyeken minden aláíró becsületszóra kötelezi magát, hogy osztrák árut nem vásárol. Ma aláírja tíz, holnap húsz, holnapután száz, azután ezer és százezer. Mindenki aláírja, mert mindenki sértve van a szidalmak által és mindenki károsítva van az itt élvezett osztrák monopólium által. Ebben a kérdésben lehull mellünkről a pártbilincs és szétfoszlik minden osztálykülönbség. Mert mind tagjai vagyunk a magyar nemzetnek; mert a hazának mindenki hú fia és jó leánya. Ezeréves létezésünk öröme ünnepnapi ruhába öltözött testünk és lelkünk. Ezt az ünneplő ruhát bécsi gyalázkodások sarával dobálták meg osztrák szomszédaink. Jól van. Letöröljük a foltot. De meg nem fizetjük, ám, éljenek meg a maguk emberségéből. A mi jelszavunk mától fogva, hogy osztrák árut nem vásárolunk.

Önvédelem

Remélem, hogy nagy és kisfejű emberek egyaránt hajlandók megengedni hazánk minden polgárának az önvédelmet. Talán azt is megengedik, hogy pénzt mindenki ott költse el, ahol jónak látja. Végre abban sem kívannak meggátolni, hogy szükségleteinket olyan forrásból fedezzük, amilyen nekünk tetszik.

Mert hát emelhetik a kvótát háromemelet magasságra; adhatnak az osztrák kincstárnak a fogyasztási adó révén akármennyi szubszidiumot¹⁷⁹; biztosíthatnak az osztrák ipar részére a vámvédelem útján tetszés szerinti monopóliumot; nyersterméneinket pedig kiszolgáltatathatjuk, miként valami bitang jószágot, a német, a muszka, az olasz és oláh kereskedelmi szerződések által az egész világ egészségtelen versenyének: de már abban nem parancsol nekünk sem a vicispán, sem a pandúr, sem a kormány – és ha volna százannyi hatalma, kétszázannyi megfélemlítése nemzeti érdekeinkről és ötszázannyi többsége, mint amennyi van – abban mégsem tud nekünk rendelkezni, hogy hol és mit vásároljunk a magunk és családunk részére. Ahhoz való szabadságunk, hogy vásároljunk-e osztrák iparcikket, avagy ne vásároljunk, nem korlátozható sem szerződéssel, sem törvénnyel, sem rendelettel, sem fűfanggal. Már pedig ez a szabadság egy archimedesi pont. Ha rálépünk: kiemelhetjük onnan mostani sarkaiból a közgazdasági rendszer glóbusát.

Miért ne lépünk rá? Miért ne határozhatná el minden magyar ember, hogy addig nem vásárol osztrák portékát, amíg hazánk gazdasági és pénzügyi érdekei, ha mindjárt a közös ügyek és a közös vámterület keretében is méltányos és igazságos kielégítést nem nyernek? Ennek az elhatározásnak sem a törvény, sem az erkölcs, sem a pártkötelék útját nem állja. Ehhez az elhatározáshoz nem szükséges sem előkészület, sem életmódváltoztatás, sem egyleti szervezkedés. Még erő sem kell ide. Áldozat éppen nem szükséges. Minden úgy marad, amint van. Szokásairól, kényelmeiről senki sem tartozik lemondani.

De mégis...egy dologról lemondunk. Lemondunk végre arról a könnyelműségről, hogy az ország gazdasági érdekeit tekintetbe ne vegyük. Kinek esnék neheze az a lemondás? Hát olyan nagy baj lenne az, ha évenként háromszáznál is több millió forintot nem adnánk másnak, hanem megtartanánk az országnak? Aggódalmaskodni ugyan kicsoda fog amiatt, hogy hazája vagyonosodik?

Szégyelném, ha sok magyarázatra volna szükség e téren. Szerencsésebb országok népei nem szorulnak ilyen elhatározásra. Azoknak kormányuk és törvényhozásuk van, melyeknek felfogása, akarata, szelleme, törekvése össze van forrva saját hazájuk érdekével. Ott nem keresnek mesterkélt okokat arra, hogy milyen ürügyek alatt rövidíttessék meg az ország. Ott nem kell a kormánynak és törvényhozásnak Jánusz-arcot öltetni, mindig kétféle nézni, mindig kétféle érdeket mérlegelni és kétféle igényt kielégíteni. Mit bánja ezt Románia, hogy milyenek a szesztermelési viszonyok Szerbiában, hogy mennyi ott a répacukor tartama és mennyi adóvisszatérítésben részesül a kivitelre dolgozó belgrádi szeszgyár. Ehhez neki semmi köze, sem beleszólása nincs. Mindenik ország berendezi a maga adórendszerét a maga jól felfogott érdekei szerint. De Magyarországnak más a helyzete. A mi kormányunkat arra utalják az intézmények, hogy állandóan kotorásson az osztrák állam zsebeiben. Viszont Ausztria is arra van utalva, hogy gondosan ellenőrizze, mit eszünk, mit iszunk, mennyit eszünk, mennyit iszunk. Mert máskülönben sem a kvótát, sem a fogyasztási adórendszert megállapítani nem lehet.

No jó. Ez a kimondhatatlanul eszeveszett viszony, megvan. Nagyjaink azt mondják rá, hogy így jól van. Kicsinyeink szajkó bölcsességgel hirdetik, hogy ezen a viszonyon változtatni nem kell. Kicsinyeinket vakon követi egy parlamenti többség. No jó. Hát ne változtassanak rajta. Egy jobb, erősebb, józanabb nemzedék majd csak eligazítja ezt a kérdést is. Hiszen nem vagyunk feketék. Már pedig a négerek is felszabadultak. Hát lesz még szőlő és lággy kenyér.

De addig is: tönkre az ország sem a Bilinszky úr kedvéért nem mehet, sem a Lueger úr kedvéért. Azt tesszük, ami módunkban áll. Ha nem tud segíteni az állam, hát segítsen a társadalom. Nem állíthatunk sorompót

179 politikai célzatú pénzsegély

a határszélre. Jó. Fölállítjuk hát a vámvonalat a saját lakásunk küszöbére. Tűzhelyünk nincsen osztrák uralom alatt. Egyéni életünk nincsen bérbeadva az osztrák gyárosnak. Sem zálogba nem tette akaratumkat senkisé. Élni fogunk hát szabadságunkkal, akár tetszik másnak, akár nem.

Lám az olaszok egyetlen csatát sem nyertek és mégis győztek. Nem a hivatalosan nyilvánuló közakarát alkotta meg Itália egységét, hanem valamennyi olasz polgárnak egyéni elhatározása. Az osztrák meghátrált – nem az olasz fegyver ereje előtt, hanem az olasz elhatározás hatalma előtt. Hiszen ki ne ismerné a századnak e legtanulságosabb küzdelmét? Ki ne tudná, hogy miként bánt az olasz nő, férfi, gyermek, leány és ifjú külön-külön és együttvéve mindennel, ami osztrák? Ki ne ismerné azt az elementáris gyűlöletet, mellyel ott az osztrák uralom ellen viseltettek? Hogy nem hallgatták meg az osztrák zenét a St. Marcon; hogy az asszonyok leköpdösték azt a férfit, aki az idegen uralom közegeivel pajtáskodott; hogy nem fogadták el az osztrák bankjegyeit sem a mészárszékekben, sem a korcsmában, sem a kávéházban, sem a boltban – hanem vagy színarannyal fizetett a katona, vagy felkopott az álla – ki ne ismerné a passzív ellenállásnak e hősiezen egyhangú küzdelmét?

Az a küzdelem bizonyára sok áldozattal járt. Mégis megtette az olasz. Inkább szerette hazáját, mint önmagát; inkább szerette a szabadságot, mint a magánérdeket.

Vajjon rosszabbak vagyunk mi, mint ők? Silányabb jellemünk, kevesebb hazafiságunk volna, mint nekik? Még a kérdés is pirulást okoz, hiszen ahhoz fogható áldozatokról nincsen is nálunk szó. Nekünk csak annyit kell elhatároznunk, hogy ne ott vásároljunk, hanem itt; ne azt vásároljuk, hanem ezt. Mi csak azt tesszük, hogy üresen hagyjuk azt a boltot, ahol osztrák portékát árulnak; és oda térünk be, ahol magyar gyártmányt kapunk. A gyárak, vállalatok, iparosok, majd megsegítenek minket abban, hogy hol kell keresnünk a honi készítményt. Tudatni fogják a központi bizottsággal azon kereskedők címeit, melyek honi gyárakból, műhelyekből vásárolnak és a bizottság közölni fogja e címeket a vásárló közönséggel.

Így lesz a gyakorlatban. Önmagától fog ez menni. Izgatásra nincs szükség; még kapacitálásra sincs. Minden magyar ember csatlakozik a mozgalomhoz, mert polgártársai közül senkinek sem árt vele, de hazájának mindenki használ.

Főváros és vidék

Az igaz hálának őszinte érzetével gondolok azokra, kik alkalmat, módot és lehetőséget adtak ahhoz, hogy Budapest kisvárosból világváros legyen s németből magyarrá alakuljon át. A magyar faj teremtő és átalakító erejéről a századok sem tudnak jobb bizonyítványt kiállítani, mint aminőt a székesfőváros fejlődése felmutat. Harminc év előtt Budapesten magyar szóval, magyar szokással, magyar észjárással csak az a kis csoport élt, melynek atmoszférája a mai athenaeum, az egyetem, a múzeum, a nemzeti színház és az akadémia körül lebegett. Boltba, vendéglőbe, kávéházba, ha mentünk: németül fogadtak, németül szolgáltak. Budaváros közgyűlésén német szóval folyt a tanácskozás; a Dunavizet németül árulták az utcán; a Lipót-, Erzsébet- és Terézváros merőben németül beszélt. Magyarul nem tudott sem az autochton polgár, sem a települő zsidó; minélfogva úgy az ipar, mint a kereskedelem az utolsó ízületig német volt.

Aszfaltburkolatnak, vízvezetéknek, Andrásy-útnak, Körutaknak, Margithídnak, vasúti hídnak se híre, se hamva. Az Eötvös- és Petőfi-szobrok között elhúzódó palotasor helye szemétrakodó volt abból a célból, hogy a szeméttöltés védje a várost a Duna ellen. Rakpartról, közraktárakról, vágóhídról, elevátorról még álmodozni is kevés embernek jutott eszébe. A gabonahajókat lovak vontatták az aldunasoron s a világhírű gőzmalmok helyett apró hajómalmok nagy sokasága próbálgatta a napi szükségét kielégíteni. A gyárkéményeket meg lehetett számítani a budai hegyfok ormáról. Mozdonyvasút csak egy volt, Nagyváradtól Bécsig közüti vasútnak hírét sem hallottuk s aki Bécsből érkezett: egy poros, ronda, rendezetlen, nagy, zsidó, német mezővárosba jött.

E nagyarányú fejlődés hatását kiszámítani nem lehetett. A nemzeti élet körforgásában a városok képviselik a fejlesztő, mozgató és lendítő erőt. A kultúra világossága, az eszmék termékenysége, az anyagi javak sokszorosodó képessége a városból sugárzik át a vidékre. Amilyen fényt egy város kilövel, olyan szint ölt magára a vidék. Minden vidék alkalmazkodik a maga városának ízléséhez, felfogásához, szokásaihoz, szelleméhez, miként hozzásimul a bogárvilág színe és alakzata azon helyhez, honnan életföltételeit meríti.

De a periféria nem végtelen s miként a világosság ereje csökken a távolság négyzete szerint, akként a városok kultúráit vagyoni és politikai hatásával is Magyarország egész területét a fővárosi élet tűzkohója nem képes sem megvilágítani, sem átmelegíteni. A nemzeti testben minden szervre szükség van. Az egyik szerv túlerős fejlesztése a többi szerv hátrányára történik. A munkaképesség nem az erők fölhalmozásában, hanem az erők egyenletes megosztásában rejlik. Éppen ezért igazi nemzeti szerencsétlenség, hogy a vidéki városok elhanyagoltak s a fejlesztés gondossága csak Budapest felé irányult.

Minden értelmi előkelőséget, minden vagyoni kiválóságot egy helyre csoportosítani annyi, mint megbontani a nemzeti élet egyensúlyát. Aggódva, félve nézem a munkának, a pénznek, a tehetségeknek állandó népvándorlását a főváros felé. Mi lesz előbb-később a vidékkel? Bányadt nyomai a kimerült vidéknek máris szemmel láthatók. El lehet mondani, hogy a tudomány, a kereskedelem, a tőke, az irodalom, a politika, a művészet majdnem egészen Budapestre költözött. Hihetetlen vérszegénység mutatkozik a vidéken. A különbség Budapest és bármely más városunk között olyan aránytalanul nagy, hogy az összehasonlításra nincs is kifejezés.

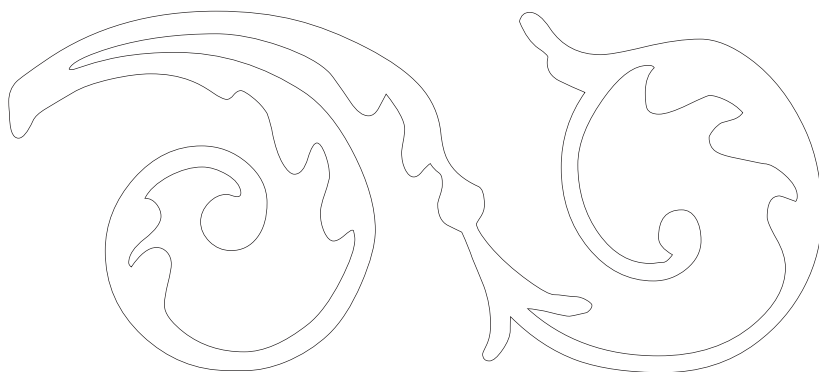
Ez így nincsen jól. Budapest lendületes pezsgése és a többi városok lomha vergődése: ez nem egyéb, mint az életerő megzavart harmóniája. Mindent összpontosítani annyi, mint mindent veszélyeztetni. Vidék és város között állandó a kölcsönhatás. Életközösségük a szellemnek és vagyonnak kicserélési folyamában nyilvánul. Egyiknek erőtelensége létrehozza a másiknak gyengeségét. Ha egy város kiéli a maga vidékét, akkor nem tesz egyebet, mint elapasztja azt a forrást, ahonnan életnedveit merítette.

Nincs magyar ember, aki ne nézné büszke örömmel Budapestet. De ennek a nagy örömmel az árnyéka is nagy. A vidék nem tart lépést a főváros haladásával. Az életerős központok feltűnő hiánya érzékenyen sújtja az országot. Tanyát kezd ütni a pauperizmus mindenfelé. Pangásban van a legtöbb üzlet; lanyha a forgalom; kevés a vállalkozás, nincs életkedv.

Hogy Magyarországnak Parisa legyen, nem kívánatos. Minden pontot megerősíteni: ez a helyes taktika. Elvonni az erőt onnan és áttenni ide: ez gyengülést jelent ott és túltengést jelent itt. A kamatláb Budapesten

4%, a vidéken 8. Kell-e több magyarázat? A főváros pénzügyi olcsó betétet élveznek koronként az állami pénzkészletekből. A vidék soha. A házádómentesség felvétele előnyösebb a fővárosban, mint a vidéken. Budapesten kereszteződik minden vasút és itt fut össze a szellemi élet minden szála.

Növeli a bajt, hogy Budapest nem beltengere a magyar forgalomnak, mely elnyeli ugyan az összes folyókat, de a párolgás útján a magyar láthatár felhőit duzzasztja föl s a magyar medencéket tölti meg nedvekkel. Budapest csak egy csatorna, mely Ausztriába vezet. Budapest raktárai osztrák gyártmányokkal vannak telve, s az országból idefolyó vagyonnak legnagyobb része Ausztriába vándorol, ahonnan soha többé vissza nem tér. Éppen ezért Budapest fejlődése nem minden tekintetben végleges, a vidéki városok elmaradása pedig fölötte káros.

Egységes nemzet

A tanítók országos kongresszusán holnap délelőtt dr. Berzeviczy Albert volt államtitkár előadást tart „az egységes nemzeti közoktatásról”. Kétsége aziránt senkinek sincs, hogy ez az előadás formailag szép, tartalmilag érdekes és velős lesz. Az okulás sem fog belőle hiányozni, úgy hiszem. És ha az előadó az egységes nemzeti közoktatásban keresi az egységes magyar nemzet megvalósulásának egyik fő tényezőjét és rugóját: akkor az ő tanításának helyességét előre is bízást alá lehet írni.

Hogy mit ért Berzeviczy nálunk az egységes nemzeti közoktatás alatt, nem tudom. Minden attól függ, hogy minő célt akar vele elérni. Ez a mező nagyon tágas. A kívánság mértékétől függ, hogy mekkora területet szárnyaljon be a gondolat. A felőlelt terület nagysága szerint változni fog az egységes nemzeti közoktatás fogalma is.

Valaki törekedhetik e hazában a politikai magyar nemzet társadalmi egységére; más valaki megtoldhatja e kívánságot a kulturális egységgel; ismét más nyelvi egységet is kívánhat; sőt, bizonyára nem hiányoznak, hogy a hitegységet is a valósítandó feladatok közé sorolják. Mikor tehát valaki a nemzeti közoktatás egységéről elmélkedik, akkor nem mellőzheti annak a célnak a megállapítását, amelyet az egységes oktatással elérni óhajt. A gondolat szálai itt már beleszövődnek az eljövendő idők hálózatába.

Minél nagyobb e téren a gondolat csapongása: annál nagyobb gyönyört okoz a magyar ember lelkének. De minél többet markolunk, annál kevesebbet fogunk. Egy küzdelemlről van itt szó, melynek végcélja, eszköze, taktikája megállapítva nincs. Hallottunk lármát, láttunk cselekvést is, de tervszerűség egyikben sem volt. Mindenki a maga szakállára dolgozott. A tanító így, a főispán amúgy, a tisztviselő másképpen; az író, a birtokos, a pap – valamennyi iparkodott valamiben. A közművelődési egyesületek így mozgolódtak. Szóltott a síp, a trombita s bebizonyult, hogy dobbal verebet fogni nem lehet.

Nem előre mentünk, hanem hátra. A seb ma mérgesebb, mint tegnap volt. Fajunk ellen a gyűlölet naponként fokozódik. Az egységes magyar politikai nemzet eszméjét 28 év előtt proklamálta a törvény, de az élet még ma sem ismeri. Nem is sokat ér az olyan elvi kijelentés, melyet ugyanazon törvény intézkedő része halomra dönt. E törvény 5. és 6. szakasza akadályozza a közigazgatási egységet; a 8. szakasz megbontja az igazságszolgáltatás egységét. A 17. rátámad a kulturális egységre; a 27. a kormányzási egységnek vet gátat. Ilyen a nemzetiségi törvény. Elöl felállít egy hibátlan közjogi elvet s azután alaposan gondoskodik arról, hogy ez az elv ne valósuljon meg.

Ezzel a törvénnyel egyidőben keletkezett az 1868. évi IX. tc. a görögkeleti vallások ügyében. Ez a törvény szerb nemzeti és román nemzeti egyházakat hozott létre, így aztán megértük, hogy magyar nemzeti egyházzal nem tud a törvény, de román nemzeti egyházat ismer. Azt is megértük, hogy az oláh nyelv hazánkban rákényszeríthető a magyar emberre. Egyfelől hirdeti a törvény az egységes magyar nemzet fogalmát, másfelől hatalmas orgánumot teremt egy román nemzet képzésére. Valóságos út egyengetés volt ez Magyarország szétdarabolására. Miként a szívkamrákból a vérkeringés: minden hazaellenes izgatás abból a nemzeti egyházból indul ki és oda tér vissza. Ha bolondgombát evett volna az akkori törvényhozás, akkor sem csinálhatott volna más törvényt.

Ennek a törvénynek az iskolákra vonatkozó eredménye az, hogy címük, jellegük azóta nem felekezeti, hanem nemzeti. Ott van mindenütt az erdélyi részekben a nagybetűs felirat: Scola Romana¹⁸⁰. Minden ember látja. A kormány nem látja. És ha látná? Hiszen egyre-másra százötven községben kétszáz iskolát kellene annak a szerencsétlen tanfelügyelőnek ellenőrizni. Intézkedési joga pedig nincs. Tessék panaszkodni. Erre meg idő nincs. Mert az adatgyűjtés ebben a szakmában fontosabb, mint az élet; valaminthogy a rubrikázás fontosabb, mint a tanítás szelleme. A tanítás szelleme. Ez a szó jókor jött. Ez a csatorna, amelyen elvérzik az egységes politikai magyar nemzet.

180 román iskola

A tanítás szelleme 3000 népiskolában, néhány gimnáziumban, tanítóképzőben és papnöveldeben határozottan magyartalan és hazafiatlan. Nem azt diffikultálom¹⁸¹, hogy nem tanítják a magyar nyelvet. Súlyt erre nagyot nem fektetnek. A magyar nyelv kötelező oktatása köztapasztalat szerint úgyis csak vöröspoztó, mely őket ingerli, minket pedig nem oltalmaz. De bűnös könnyelműségnek tartom, hogy a kormányzat megtűrte és megtűri az iskolákban a hazaellenes tendenciát. A fölháborító tény az, hogy egyetlen oláh és egyetlen szász iskola sem nevel hazafiasan gondolkodó magyar állampolgárt. Amilyen nevelésesen német törekvés azt a kis libapászort vagy ostorost alannyal, állítmánnyal, igehatározóval, nevelővel és óhajtó móddal kínozni, éppen olyan durva bántalom a közös haza érdekei ellen úgy nevelni a gyermeket, hogy lelkét meg ne töltse a magyar haza iránt való ragaszkodásnak szent és eltörülhetetlen érzése.

Maholnap harminc éve, hogy jogunk van a közoktatást úgy rendezni be, amint azt jónak látjuk. Évről-évre új nemzedéket nevelhetünk. Millió gyermek lelkületének adhat formát a magyar kormány naponként. A törvényhozás sohasem tagadott meg a kormánytól semmi áldozatot. Az ellenzék mindig nógatta a kormányt, hogy minél nagyobb pénzerőt vegyen igénybe. A törvény fegyvert adott a kormány kezébe, hogy bezárassa a rossz iskolákat s kivége a felekezetek kezéből ott, ahol azok a kítűzött feltételeknek eleget tenni nem tudnak.

Mit csináltak ezzel az erővel, melyet ilyen készséggel bízott a nemzet rájuk? Miért nem használták ki jobban a nemzet hajlandóságát? Miért nincsen iskola ezer községben és miért van rossz iskola háromezer községben? Valóban nehéz a keserű érzéseket elnyomni, ha meggondoljuk, hogy buzgó, okos, tervszerű és hazafias vezérelt mellett ma már az ország minden 30 éven alól lévő lakosa a magyar államnak kötelességtudó, hazafiasan érző, őszinte odaadásban lelkesedő híve lehetne és ha ezzel szemben látjuk, hogy évről évre gyarapodott hazánkban a haza ellenségeinek rettenetes száma.

Ebből az egy tényből ítélje meg a nemzet, hogy sorsa harminc év óta minő elemekre volt bízva. Éreznek-e lelkipurdalást azok, kiknek módjuk, alkalmuk, eszközük volt a nemzet regenerálására, de nyomtalanul hagyták futni az időt és nem a hivatás betöltésén, hanem csak a bársonyszék betöltésén járt az eszük: jut-e eszükbe az elpazarolt alkalom, a militarizmus által fölemészített vagyon, a luxusdolgokra tékozolt pénz? Nem tudom, nem keresem, csak látom, érzem, fájlalom, hogy a mulasztás irtózatos, hogy a nemzeti egység csak a gondolatban él, de a valóságban nincs sehol.

181 nehezményezem

A hármas szövetség és az oláhok

Jól jegyezze meg minden magyar ember, Romániában nem Ferenc József magyar királyt várják és fogadják, hanem Ferenc József osztrák császárt. Kizárólag az osztrák császárt.

Pedig Románia a mi szomszédunk. A pánszláv áramlat miatt mi volnánk a románokkal egymásra utalva és nem az osztrákok. A történelmi tradíciók is sokszor emlegetik Magyarországot és Romániát és a Havasalföldet.

Mégsem a magyar királyt várják odaát. Sőt, az osztrák császárt akcióra akarják kérni a magyar király ellen. A liga nyíltan hirdeti ezt. Pedig a liga egy mellékkormány. Talán hatalmasabb a valódi kormánynál. Majdnem olyan erős, mint a girondi kormány idejében a közjóléti bizottság, vagy mint egykor Bécsben a kamarilla, vagy mint most Moszkvában a szláv komité. Kétszázezer tagja van; köztük miniszterséget viselt férfiak, akik mindig valakik, továbbá képviselők, szenátorok, egyetemi professzorok.

A liga politizál. Népeveléssel és más jámbor magyar kultúregyleti feladatokkal egyáltalán nem törődik. Csak politizál. Bevétele havonként 200,000 frank. Működési köre egész Európa. Célja: a magyarországi testvérek fölszabadítása a magyar járom alól. Mindegy, hogy nincs magyar járom. Úgy veszik, mintha volna, így persze az egész cél egy nagy hazugság. Mindegy. Az erkölcsi rend századvégi bomlása a hazugságok fenmaradására is biztosítékot tud nyújtani.

Annyi bizonyos, hogy a Habsburg-ház politikája nem idegenkedik a föderáció eszméjétől. A liga politikai és földirati jogokat kíván a magyarországi oláhok részére. Ez a kívánság Magyarország egységének szétmúlását jelenti. Meghallgatja-e az osztrák császár ezt a kívánságot? Ha meghallgatja, elfogadja-e azt a magyar király? Legalább Ausztriában nem. Bizonyítja ezt a Taaffe-kormányzat egész rendszere. Bizonyítja a német liberális centralisták bukása. Bizonyítja a cseheknek, lengyeleknek, dalmátoknak, krajnaiaknak fajbéli egyéniségekké való rohamos fejlődése.

Az is bizonyosnak látszik, hogy az uralkodó politikájában a magyar faj magyarhoni szupremáciája közömbös tényező. A királyi nyilatkozatokban az egységbontó nemzetiségi irányzatok sohasem voltak annyira élesen elítélve, miként Borossebesen a kárhozatos magyar sovinizmus, néhány ablakverő suhanc miatt. Pedig egy oláh püspök üvegablaka mégsem drágább, mint a magyar nemzet szemfényve. Ebből a nyilatkozatból még ugyan nem lehetne hímet varrni, ha elkülönítve állana. De vannak igen erős támasztékai.

Ilyen a naszódi erdőség, melyet az uralkodó ígérete folytán metszettek ki a magyar impérium testéből. Ilyen a császári és királyi hadsereg szervezete és szelleme, amelyben a magyar érdek, a magyar nyelv, a magyar felfogás sehogyszem tud a paritás jogaihoz jutni. Sőt, amelyben a magyar ezrednyelv teljesen egyenrangú színvonalra süllyesztetik az oláh és tót nyelvekkel. Ehhez járul az a hivatalos argumentum, mely a legfelsőbb nézetek hivatott képviselőjének, báró Fehérváry Géza miniszter úrnak szájából immár gyakran kipattant, hogy a magyar nyelv nem fogadható el a hadsereg magyarországi kontingensénél, mert akkor az oláh, szerb, tót, ruthén nyelveket is el kellene fogadni. No ez a nézet eléggé mutatja, hogy milyen kevés fontossága van odafönn a magyar szupremáciának.

Ilyenformán nehéz a választás arra, hogy vajjon az osztrák császár ő felsége meghallgatja-e és elfogadja-e a liga szellemében hozzá intézendő kérvényt? A helyzet mindenesetre sok aggodalmat kelt bennünk és sok reményt nyújt nekik. Mert nekünk egy kiegyezési expedienssel sikerült a magyar kérdést eltemetni, nekik pedig sikerült saját politikai aspirációikat az európai kérdések alkatrészei közé fölvetetni.

Nem a hírlapi véleményeket, a párisi meetinget, az olasz és francia publicisztika magatartását értem ezalatt, ámbár ennek is látom fontosságát és hatását. Hanem értem a hármas szövetség mivoltának belső természetét.

A hármas szövetség Románia nélkül stratégiai sikerekre nem számíthat. Ha pedig szemben találja magát Romániával: akkor biztos a veresége. Okozza ezt nemcsak Románia szerepe a Balkán államok között, nemcsak földirati fekvése, mely erős pozíciót nyújt neki a Kárpátok, a Duna és a Fekete-tenger által: hanem okozza azon agitatórius viszony, mely kormányaink hosszas elnézése következtében Románia és a magyarhoni oláhok között létrejött. Ha Románia nem barátja a hármas szövetségnek: úgy akkor ellensége. Tehát válság

alkalmával az oláhok által lakott magyarországi vidékek szintén védelmezendő területet fognak képezni. Ez annyit jelent, hogy legalább egy hadtestet a polgárháború kilátásának veszélye köt le. A másik hadtestnek a mozgósító Románia adna munkát. Ez pedig olyan elgyengülés, mely teljesen kizárja a hadi sikert.

Tehát a hármasszövetségnek célja, életfenntartása, természete és lényege kívánja meg a Romániával való barátkozást. Ezt éppen olyan jól tudják az oláhok, mint a bécsi táborok. S mivel tudják, tehát fel is használják. Nem bolondok, hogy ingyen adják barátságukat, mikor drágán is eladhatják.

Így kap szerepet az oláh kérdés a hármasszövetség megváltó instrumentumában. Fölötte csodálatos pedig az, hogy a barátság árát kizárólag nekünk kell megfizetni. Hiába van a dualizmus és hasztalan a paritás: az osztrák szövetséges nem vállalja abból a kvótából a maga részét.

A fizetés első rátáját akkor adtuk meg, mikor a függő fejedelemséget önálló királysággá tették a hármasszövetség eszméjének vezérei. Ennek persze a magyarok isszák a levét, mert az oláh fészkelődés jó madarai azóta tollasodtak meg, amióta egy szomszéd királyság testvéri hajlamainak puha melege ápolgatja őket.

A második rátát is mi fizetjük a kereskedelmi és vámszerződés által, mely előnyt biztosít a romániai földművelésnek, valamint előnyt biztosít az osztrák finom gyártmányoknak is, de káros versenyt hozott a magyar földművelés nyakára és magas vámokkal löki vissza a durvább fajtájú magyar ipartermékeknek Romániába való vándorlását.

A harmadik ráta volt a magyar politikának és jogszolgáltatásnak nyers megalázása a memorandisták megkegyelmezése által. Mert ha a kegyelmi tény a magyar kormány kezdeményezésére s a magyar kormány hangulatának megfigyelése alapján jött volna létre: bizony senki a magyarok közül az ellen kifogást emelni nem tudna és nem akarna. De Románia királya Ischlben járt s a magyar király elhatározta a megkegyelmezést. Az összes oláh lapok hirdették, hogy a kegyelem Károly király közbenjárásának köszönhető. Parlamenti beszédekben is így szerepelt ez a tény. Senki soha meg nem cáfolta. Amint látszik, ez a kegyelem is oláh barátság ára. Fizetjük pedig mi, mert fogyott vele a magyarok tekintélye és nőtt az oláh irredentisták szarva.

Most aztán jön a negyedik ráta. Vajjon jön-e valóban?

Ebben az öngyilkossági folyamatban magasra emelkedik az a tény, hogy az oláhok politikai és gazdasági hasznot húznak a hármasszövetségből, mi pedig állandóan károsodunk miatta és égünk a szegyénytől az áldozatok oltárán. És kiemelkedik egy nagy igazság. Ez az, hogy az oláhok barátságára a hármasszövetségnek feltétlenül szüksége van s mivel pedig ezt a helyzetet ravasz bizantinizmussal¹⁸² aknázzák ki: ennél fogva a mesterséges hazudozásokkal csinált magyarhoni oláh kérdés európai kérdéssé nyomult előre. Így jött összefüggésbe a hármasszövetség és az állambontó oláh tendencia. A kérdés most már csak az, hogy mit tekint fontosabbnak az uralkodó: a hármasszövetség fenntartását-e, – mely az oláhbarátság nélkül nem sokat ér, – vagy Magyarország politikai egységét? Egy öntudatos, kötelességérző magyar kormány ha volna, ilyen kérdés nem merülhetne föl. De mit várjunk Bánffytól?

Félek, hogy a negyedik ráta egy helyrehozhatatlan lépés lesz Magyarország politikai földarabolásának vesztes terhes lejtőjén.

182 szolgai meghunyászkodással, hízélgéssel

Erkölcsei ragály

Mikor a közéletben megszűnik minden eszményi momentum: akkor elkezdődik a vásár.

Mindenütt így volt ez; a hanyatló Rómában, mely elveszítette erkölceit éppen úgy, mint a düledező Lengyelországban, mely elveszítette agyvelejét. Nálunk is így van.

Eladóvá lett minden. Egy egész világ, mit eddig sem kézzel érinteni, sem ígérettel megközelíteni, sem pénzzel megmérni nem lehetett, íme az árucarnok martaléka lett. Szégyenlős mezét levetkőzi a becsület, s vigyorogva kínálja magát az új társaságban. A hitnek ereje meglapul, mintegy átázott kesztyű, hogy könnyen kifordítható legyen. A politikai meggyőződés kaucsuklabda módjára ugrándozik ide-oda s annak hull ölébe, aki megfizeti.

Lehetett-e várni mást a fajtalan operett-kultusznak e szemérmetlen korszakában? Elsatnyult ízlés, fénymáz-as jellem, ingadozó akarat, elgyöngült férfi erő, kifestett asszony, erotikus érzelem, vagyonszerzés az eszközök válogatása nélkül, földreborulás mindenfajta siker előtt, élvhajhászat, üres templom, feldúlt tűzhely, megcsalt hűség, sikamlós irodalom, trágár vígszínház, benépesített orfeum, kigúnyolt elvszilárdság, ím ez a korszaknak kidomborodó vonása. Operett-erkölcs, operett-állam, operett-kormány.

A mocskos lehellet nem mindenkit érint, de ritka legényt kímélt meg a ragály.

Jó szerencse, hogy ezen betegség iránt csak a kabátos osztály fogékony. A kékbeli ember tisztessége vértetev van. De már a gatyás éhes és falánkul rágódik a papír szociális ízű betűin.

Ezalatt a miniszterelnöki palotából rajt bocsájtnak ki az intézők, az ország minden zugába. A raj csapatokra, a csapatok egyedekre oszolnak, és megszállják az érintetlen kékbeliek lelkületét. Előbb suttognak, a suttogásból zaj, a zajból lárma lesz. Egyszerre az egész országban végigsivít egy forgósziel: „Embervásár lesz!”

Így mocskolják be a magyar közéletet felülről. Mert ha tiszta olajcsepp hull a vízbe, ottmarad a felszínen, de ha iszapot kevernek belé, ez beszennyezi annak minden rétegét. Ez a ronda iszap ott forr, és susterog a kormányelnök policiais irodájában. Olykor kicsap és elönt egy vidéket. Megint kicsap, és elönti a másik vidéket, és forr, és susterog és ömlik kérlelhetetlen állandósággal mindaddig, míg pokolsárral lesz elborítva egész Magyarország.

Nem a földeket önti el, hanem a lelkeket. A piszkos sár alatt elzsibbad a szellem, lefonnyad az akarat, ki hal az önbecsérzet, és megrothad a hazafiság.

Minden nemesebb indulat számkivetésben érzi magát és minden eszmény elmenekül e sivár és kietlen tájékról.

Ezen sártenger alatt elfolytódik a lélek szabad tenyészete. A szellem világára sötétség borul. Pedig az éjszaka rossz társa a becsületnek. Az emberek nem látnak. Minden lépésük bizonytalan. Lehet, pallóra lépnek; lehet, hogy az örvénybe. És hallják a suttogást. Bízattják őket, nosza rajta, nem lát senki, nem ellenőriz senki, nem tudja meg senki. Így keríti meg a palotából kibocsájtott raj a kékbeliek tisztességét.

Így bomlik fel az erkölcsi egyensúly minden vonalon, a hegyszakadékok zugában, a rónaság tanyái között, a közélet minden rétegében. Felülről lefelé, így telik meg bűnnel és arcátlanságnak miazmáival a tiszta forrásvíz. Így megy át szomorú rothadásba a világ legrégebbi alkotmánya.

Társaim a jóban, akik még bíztok az erkölcsnek, a szabadságnak megváltó erejében, politikai elmélkedés helyett írtatok elégiát. A magyar alkotmány immár csak volt. A kibocsájtott raj suttogását íme már a nép is meghallgatja. Nem mindenütt enged a kísértésnek, de meghallgatja. Még ellentáll a ragálynak, de már ott vergődik a hálózatban.

Pedig a független államiságnak, a politikai meggyőződés önállóságának már csak a földművelés osztálya volt a letéteményese. De a kerítők már a kunyhókat is megszállották. Lehelletük méreganyag, ottmarad a fehérre meszelt falak csendes levegőjében. Atomról-atomra fog megromlani a tiszta levegő.

A jövődühöz kötött reményeinket kire építjük, ha a népjellem vállalai is meggörcsülnek a palotából kiömlő iszap súlya alatt?

Arra a hatalom-, rang- és pénzsóvár intelligenciára talán, mely gerincsorvadással botorkál egyik előszobából a másikba. Milyen visszariasztó látvány a közéletnek ez a lelkileg gyűlölt szolgálhada. Erre ugyan föl nem építjük az ország jövőjét.

Elégiát írtatok író társaim!

Kivihetetlen

Nekünk az osztrák állandó ellenségünk, mióta csak létezik. Nincs tehát kedvünk, megosztani vele jogainkat és vagyonunkat. Nem tartozunk mi ennek a szomszédnak sem hálával, sem vonzalommal, sem pénzzel. Abból, hogy az uralkodóház közös, nem következik, hogy Ausztria robotosai legyünk. Abból, hogy védelmeznünk tartozunk az uralkodó többi országait és tartományait, nem következik, hogy osztrák szellemű és német nyelvű hadsereg üljön a nyakunkon.

Legyen már elég a tutorkodás¹⁸³. Ezerévesek vagyunk; lehetünk nagykorúak. Kereskedelmi szerződéseket tudunk kötni a külfölddel osztrák befolyás nélkül is. A magyar vámsorompót is meg tudnók oltalmazni osztrák finánc nélkül.

Aki élni akar, annak joga van az élet feltételeihez. Az élet elsőrendű feltétele, az önrendelkezési képesség. Aki máshoz van fűzve, nem szabad ember. Nemzetünk szabadsága korlátolva van Ausztria által, mert saját erőinket nem fordíthatjuk kizárólag a saját céljainkra.

Röviden: állami függetlenséget akarunk.

„Csakhogy nem kivihető” – felelik rá.

Miért?

Kis ország vagyunk? Schweiz, Hollandia, Belgium, Dánia, Portugália kisebb. De talán ezek műveltebbek. Románia, Szerbia, Bulgária, Montenegró, Görögország szintén kisebb, nem is műveltebb.

Vagy tán mivel közös uralkodónk van? Hát aztán? Mi híven teljesítjük alattvalói köteleességünket. Tegye ugyanezt Ausztria is. Mi megvédelmezzük – ha kell – ő felsége többi országait, és tartományait. Tegye ugyanezt Ausztria is. Mi nem kérünk Ausztria vámjövödelmeiből, nem kívánjuk, hogy államadóságaink egy részét magára vállalja, nem várjuk, hogy iskoláiban, a magyar nyelvet tanítsa. Tegye irányunkba Ausztria ugyanezt. Így szent lesz a békekesség. Ki-ki éljen meg a maga emberségéből.

Miért hát kivihetetlen?

Kárát akarjuk talán a nemzetnek? Milyen felfordult világ ez a magyar világ! Az embernek azt kell bizonyítani, hogy a szabadság jobb állapot a szolgaságnál. Olykor aggódom, vagy a magam, vagy a mások józansága fölött. Okos emberek mondják, hogy ami jó, ami helyes, ami természetes és hasznos: az kivihetetlen. Ami pedig káros, bénító, rossz, helytelen: azt meg kell védelmeznünk. A hadviselő ellenség ha azt követelné, hogy legyünk adófizetők gyarmata, tűrjük el megszálló hadait: szeme közé nevetnénk, s kardot rántanánk.

És íme, jószántunkból megteesszük, amit fegyveres követelesre nem tennénk meg. Ha ez okosság: akkor mi a hóbort?

Kivihetetlen. Miért? Alkotmányos jogaink elsorvadása miatt. De ha a népek a rabszolga állapotról átmentek a szabadság állapotába, mi akadálya van annak, hogy nemzetünk kiépítse alkotmányának csorbáit?

Talán a korona? Ez még nem volt megkérdve. Vagy talán a nemzet maga? Ez ugyan meg volt kérdezve, de az ismert választási atrocitások miatt szabad feleletet nem adhatott. E tekintetben sötétben vagyunk. De próbáljuk meg a tapogatózást.

Kezdjük a koronánál. Mi az érdeke? Erős trón, erős nép vállain. Fejlődő polgárság, odaadó katonaság, alattvalói hűség, elégedett nép. Melyik érdek van hát sértve azzal, ha Magyarország hívebb, gazdagabb, erősebb, elégedettebb lesz a függetlenség révén a nemzeti erők teljes kifejtése által? Így lévén: A dinasztia életképessége iránt táplált bizalmunk csökkenne meg, ha feltételeznek, hogy legjobb érdekeit félreértve nem akar erős trónust egy erős nép vállain.

A házasságok szerencsecsillaga lejárt. Az országok nem patrimoniumok¹⁸⁴ többé, hogy hozományképpen átvándoroljanak egyik kézből a másikba. Nászutakkal immár nem lehet népeket hódítani. De az olyan népet,

183 gyámkodás

184 öröklött birtokok

mint a magyar, könnyű megtartani. A láncot nem szeretjük. A bizalom és szeretet láthatatlan szálai jobban a trónhoz fűznek, mint a vas. Így tanítja a történelem, és a magyar népfiziológia. Így tapasztalta ezt a dinasztia is 370 év felforgása alatt. A koronának nincsen semmi oka ezt a tapasztalást ki nem használni.

Ki mondja, hogy nem teszi meg, mihelyt magyar államférfi ezt tanácsolni fogja, s mihelyt kérdi a magyar nemzet alkotmányos többségét. Csak jusson eszünkbe, hogy mekkora utat tett meg ő felsége Bachtól Andrásyig. S minő rögs volt az az út! Annyi volt a hantja, mint egy temetőnek, mégis megtette. Miért? Azért, mert bölcs szemével trónjának erejét Magyarország kielégítésében látta. Ahhoz a nehéz úthoz képest az, amit mi óhajtunk, csak egy kis lépés. Ugyan ki van jogosítva mondani, hogy népének üdvére, házának nyugalomára a trón és nemzet közti bizalom megszilárdítására ezt a lépést meg nem teszi.

Ha nem akarjuk, persze, hogy kivihetetlen. De hát valóban nem akarjuk?

Tegyük így fel a kérdést: ha a november 23-iki trónbeszéd a kedvelt híveket arra hívná fel, hogy a kormánnyal egyetértésben tegyenek javaslatot, a közös hadsereg magyarországi részének önálló magyar hadsereggé való átalakítása és az önálló külképviselet felállítására, valamint az állandó magyar udvartartás létrehozására iránt: kérdelem, volna-e párt, sőt, volna-e ember hazánkban, ki a korona e javaslatának ellent mondana? Bátran mondhatom, hogy ilyen ember nem akadna. Mit bizonyít ez, ha nem azt, hogy mindnyájunkban él a függetlenségi eszme. Ugye tehát nem kivihetetlen. Mihelyt a korona javasolná, úgy-e meg is lenne?

Csak hogy persze a korona nem javasolja. Nem a trón feladata a szabadság intézményeit készen odanyújtani a népeknek, avagy tálcán, mint egy pohár pezsgőt. A házassági jogról szóló törvényt sem díszes udvari futárok hozták Bécsből örömteljes harangzúgás között. A törvény mégis megvan. Ez is meg lesz, csak akarnunk kell. Most még csak azért nincs meg, mivel kormányaink elmulasztották a korona őszinte felvilágosítását.

A nemzetet pedig félrevezették. Ebből a célból felállították a kivihetetlen dogmáját. Ezzel ürügyet kaptak egy államjogi képtelenség mentegetésére. Mennyi tehetség veszett ezzel kárba. Mennyi jellem morzsolódott szét! Mert nem könnyű feladat ám a hazugságból rendszert csinálni. Független ország vagyunk; szabad nép vagyunk. Így hirdetik. Tehát: vagy elégedjünk meg ennyi függetlenséggel, ennyi szabadsággal. Mintha arra vennék rá az éhezőt, hogy ne egyék, s tekintse magát jóllakottnak – bölcsességből.

Kivihetetlen.

Arra bezzeg volt erejük, hogy viseltessék a nemzettel a megaláztatások hosszú sorát. Mert az kivihető, hogy a pénzünkkel fizetett és jogaink oltalmára alkalmazott generális megtapossa emlékeinket a Hentzi sírjánál. Az is kivihető, hogy megcsúfolt lobogónkat a porból ne emelje föl a külügyi hivatal. Az is kivihető, hogy az osztrákok vállairól leemeljük a kvóta-teher egy részét, s átvegyük a magunk vállára. De ha azokba a természetes jogokba akarjuk Magyarországot visszahelyezni, amelyek minden államot megilletnek, s amelyeket élvez is minden állam: akkor ez a törekvés kivihetetlen.

Harminc év óta sem kár, sem szegyen nem ért minket úgy, hogy ne a 67-es alkotás megvédésére hivatkoztak volna, mikor megtagadták a reperációt¹⁸⁵. Kössünk Romániával, Szerbiával káros szerződést; csináljunk ilyen meg olyan szeszadótörvényt különben veszélyeztetve lesz 67. Tűrjünk el minden poffot minden lajdinandtól, mert föl talál bomlani a jó viszony. Elmenni ne merjen a magyar hatóság Aradra vagy a budai honvédelemkéhez, mert elszomorodnék Ausztria. De a Radeczky-szoborhoz vándoroljunk el, mert örömet okozunk Ausztriának.

Ami drága nekünk: a kegyelet szentsége, az emlékezet hálája, a hősök vértanúsága – azt tépje ki szívéből a magyar kormány, mert Ausztriának rosszul eshetik.

Hát mikor jön már el az ideje annak, hogy a kormány együtt érezhessen a maga nemzetével. Meddig tűrjük még, hogy ami rossz, az mind kivihető, ami jó, az kivihetetlen legyen?

185 orvoslást, elégtételt

Az Apponyi gróf mandátuma

Az Apponyi Albert gróf megbízó levele olyan tiszta, hogy bántólag hat a liberális szemre. Megszokták az áromlások mocskos levét látni, hol az iszaphordalék a forrásvíznek minden csöppjét elrondítja. Ha aztán egy kivételes órában felcsillan előttük a tiszta, fényes bérctető – az alkotmányosságnak egy meg nem hamisított pontja, – hogy minden parány kristályjegecek fényétől ragyog: akkor képtelen kiállani a sugárkéve fémhatását; szemeket behunyják a becsületes valóság előtt, hogy ne lássanak s hogy ebben az önalkotta éjszakában lelkiismeretfurdalás nélkül álmodozhassanak tovább a piszkos mandátumok brutális sikereitől.

Az Apponyi gróf megbízó levele tiltakozás a vérontás durvasága ellen. Tiltakozás a törvényisztelet kivégzése ellen; tiltakozás az alkotmányosság megbecstelenítése ellen. Kellemetlen egy irat. Egy tanúlevél amellest, hogy az elvhűségnek még mindig van ereje és hogy nem minden lélek árucikk.

Az ilyenfajta irat még veszedelmessé is válhatik. A sorok megmozdulnak, a betűk megelevenednek, szárnyra kelnek, bejárják az országot, beszélnek és elhiteik a hallgatósággal, hogy többet ér a meggyőződés, mint az osztrák pénz. Ez az okirat tehát nem illik bele a mai rendszer keretébe.

Mit keres ez a gyöngy a szemét között? A gyöngyszem kevés, a szemét sok. Ki kell onnan dobni. Mit? A szemetet? Nem. Ez jó lesz liberális melegágyának. Puha és meleg. Sőt, nyirkos is a polgárvértől. A tenyésztetre igen alkalmas. Egész garmadája a minisztereknek, kormánybiztosoknak, bankdirektoroknak, főispánoknak, nyugdíjagnak, bérleteknek kél ki majd belőle. De a gyöngy kemény és hideg. Nem málik szét, nem rothad el. Még csak vize sincs. Tenyésztetre nem alkalmas, táplálékot nem nyújt. Ennél egy ürücomb is többet ér. El vele! Ki kell dobni.

És csakugyan – az Apponyi gróf megbízó levelét kérvénnyel támadták meg. A mű bevérgzetlen maradna, ha ezt nem tennék. Úgy odatartozik e lépés a rendszerhez, mint a mozsárdurrogás a szürethez. Ez a stikli lesz a multság dísz. Bánffy úr szüretelt. Alkotmányunk fájáról letépte a vélemény szabadságnak minden gerezdjét. A fűtöket puttonokba rakta, azután présbe. Kisajtolta a nemzeti érzületnek összes életnedveit és hordókba dugaszolta, elindította Bécs felé, hogy legyen mitől édes mámorba essék az osztrák kapzsiság.

Ezt a magyar-osztrák szüretet ne fosszák meg egyetlen dekórumától¹⁸⁶, a tarackdurrogástól. Hadd halljuk tehát a petíciót, hadd lássuk a füstjét.

De jól kell vigyázni. Legyen a dolognak magva is, a puffogás magában nem kielégítő. Nem elég azt az okiratot megtámadni. Hogy alapos legyen a munka: láb alól el is kell azt tenni. A politikai illendőség úgy hozza magával, hogy az Apponyi gróf mandátuma semmisíttessék meg. Nem tréfálok. Ha ezt nem teszik, hibás a logikájuk s cserben hagyják saját céljaikat.

Hiszen – ha már jelöltet vittek ellene – céljuk csak az lehetett, hogy kizárják az ország tanácsából. Nem oda való, gondolták. Bizonyára meg van Bánffy úr győződve, hogy nem oda való. Oda mások kellene. Apponyi is csak olyan, mint Ugron. Dolgokról beszélnek, amelyek nincsenek megstemplizve. A stíljük is más, mint Bánffy úré. Az is hiba, hogy nem kérnek császári és királyi udvari szállítói rangot. Alkalmatlan mind a kettő. Abcug.

Nem oda való. Ki látott olyan ellenzéket, amelyik nincsen pórázon? Olyanra nincs szüksége az osztráknak. A Bánffy úr kedélyvilágában diszsonáns hangokat kelthetne egy ilyen állapot. Már pedig a fő dolog, hogy e nagy államférfiúnak a parlamentben nyert benyomásai összhangban legyenek saját érzelmeivel. Ezen összhang nélkül gouvernementális hatásokat elérni nem lehet. A céltudatos működést kellemetlen viták zavarják meg. Aki haladni akar, annak sima útra van szüksége. Csak nem tűrhető, hogy keresztül feküdjék az úton Apponyi és Ugron s ezzel meggátolják a gyors és zökkenés nélkül való haladást – Bécs felé.

Azt a mandátumot tehát meg kell semmisíteni. A liberális párt jól felfogott érdekeit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Szolgálni az osztrákot, ez most ama dicső párt programja. Jó szándék, kegyes cél, jutalmazó fel-

186 megtiszteltetésétől

adat. Ki vonná kétségbe a program realitását? Ha sikerül, minden tag jóllakik. De hogy sikerüljön, csendre, békére van szükség. Csak így lehet meglopni a nemzet érzelemvilágát. Meglopni? No, igen; hanem erre csak az éjszaka alkalmas. Tehát csend és éjszaka alkotják a siker tényezőit s a jóllakás feltételeit. Hát legyen csend! Némítsuk el Apponyit és Ugront. Legyen éjszaka! Oltuk ki az ország világító fáklyáit.

Hallottátok?

„...folytatni fogom, amíg erőm tart, vagy míg annak megoldhatatlanságáról meg nem győződöm.” Mit akar megoldani ez a lángész? Azt a történelmi csomót, mely egyfelől „a szolgálai meghunyászkodásból”, másfelől „az egymást fölváltó forradalmak alternatívájából” keletkezett. Ma még azt hiszi, hogy a magyar nemzet ideáljai elférnek a Deák Ferenc által épített oltár talapzatán. Ezek az ideálok le vannak onnan döntve. Számkivetésben élnek és rongyokban bujdosnak az alföldi kis tanyákon kunyhóról-kunyhóra. Apponyi vissza akarja őket tenni az oltár talapzatára.

De hátha kicsiny az a talapzat és nem férnek ott el?

Talán elférnek, – hirdeti Apponyi.

Ez a talán választ el minket Apponyitól.

De az a talán egy vészkiáltás a ti fületekben. Apponyi gróf a függetlenségi eszme szolgálatában, tudjátok mit jelent ez? Oh, ha megérhetnők! Hát csak romboljatok tovább. Tépjetez foszlánnyá minden nagy hagyományt; kergessetek ki a közélet templomából minden istenséget; zúzzátok még jobban porrá a nemzet erkölceit. A sybillákból még hátra van egy. Ez a féltett könyv az Apponyi Albert gróf életrajzát tartalmazza. Nem láttátok? Minél inkább sújtottátok a nemzet történelmi eszméjét, annál jobban közeledett ő a lesújtott áldozathoz. Íme, már ölelkeznek. Jól vigyázzatok. Ti Bécsbe siettek. Mikor odaértek: akkor meg lesz a mindenható össze-forradás az Apponyi lelke és a függetlenségi törekvések lelke között.

Ki fog ellenállani az így támadt erőnek?

Jó lesz hát azt mondom, azt a mandátumot megsemmisíteni.

Egy trónbeszéd

Hű Magyarországnak és Társországai Zászlósurainak, egyházi és világi Főrendéinek és Képviselőinek, kik Átalunk az 1896. évi november hó 23-ára Budapest székesfővárosunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlvék, császári királyi üdvözetünket küldjük.

Kedvelt Híveink!

Miután egyfelől hű Magyarországnak és Társországai, másfelől az uralkodásunk alatt álló többi Országok és Tartományok között fennforgó közös érdekű viszonyokról s ezek elintézésének módjáról hű Magyarországnak és Társországai Zászlósurainak, egyházi és világi Főrendéinek és Képviselőinek közegyetértéssel hozott és Átalunk az Úr ezernyolcszázhatvanhetedik évében Szent Jakab hó 28-ik napján szentesített XII-ik törvénycikk 19. és 20. szakaszaiban lefektetett elvek, intézkedések és módozatok szerint az Átalunk múlt hó 6-án felosztatott országgyűlésnek hivatásos kötelessége lett volna megállapítani azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a sanctio pragmatica folytán közösöknek ismert államügyek terheit az Urnak 1897-ik évtől egymás után következő 10 évig viselni tartoznak, s ugyanezen időre az idézett törvény 58-67 szakaszai értelmében létre kellett volna hozni a magyar korona országait és az Uralkodásom alatt álló többi országok és tartományok között a vám és kereskedelmi szövetséget; de miután a múlt országgyűlés első éveit az állam és egyház között történelmileg fejlett viszonyoknak az új idők áramlatai és szükségai által parancsolni vélt rendezése jóformán igénybe vette teljesen s annak minden munkaerejét lefoglalta, az utóbbi év pedig kedvelt Magyarországnak 1000 éves fennállásának ünnepi rendezésével telt el:

ennélfogva sem a kedélyek nem lévén arra hangolva, hogy a vallásos hitet féltő és megnyugtadni iparkodó elvi eltéréseknek és az ünnepeknek magaslatáról egyszerre áttérjenek az állam és társadalom gazdasági életszükségleteinek gyakorlati elbírálására és megállapítására sem az idő nem lévén elegendő, hogy eme gyakorlati elbírálás és megállapítás egyfelől hű Magyarországnak vagyoni helyzetének, másfelől az állami szükséglet fedezésére irányuló közszolgáltatások mennyiségének igaz és alapos mértékadója legyen a jónak, helyesnek és méltányosnak találtuk a múlt országgyűlés felosztását.

Ezen intézkedésünkkel egyidőben elrendeltük az általános választások eszközését és ennek alapján az egyházi és világi főrendek és a képviselőház egybegyűlését, ekként látva jónak, tudtul adni azon teendőket és kötelességeket, melyek a most egybegyűlt országgyűlésre háramolnak.

Hű Magyarországnak polgárai előtt tehát atyai gondoskodással nyitottuk meg az alkotmányosságnak azt az útját, amelyen, ha józan mérséklettel, bölcs megfontolással és vagyoni állapotuk számbavételével haladnak; úgy az ország, mint saját érdekeit egész mértékben biztosíthatják, hogy ezzel erőt nyerve nemcsak hű, de megbízható támaszai is lehessenek Trónunknak és a Hazának.

Sajnosán kellett azonban a lefolyt választások alkalmával tapasztalni, hogy hű Magyarországnak népe a törvény által kezébe adott alkotmányos fegyver használatánál sem józanságot sem bölcsességet, sem megfontolást nem tanúsított.

Azok, kik hivatva vannak, hogy a kevésbé művelt néprétegeknek természetes tanácsadói és vezérei legyenek, az útmutatás és felvilágosítás honpolgári kötelességének gyakorlása helyett, ahol a könnyen félrevezethető néprétegeket kárhozatos módon akadályozták meg választási jogának szabad gyakorlatában, nemcsak félrevezetvén az oda nem tartozó és soha ki nem elégíthető helyi érdekek ígérete által, hanem meg is félemlítvén a hivatalos hatalomnak és fegyveres erőnek szertelen fölhasználása által.

Súlyos aggodalmak terhe nyomja atyai szívünket, midőn azt kell tudatnunk kedvelt híveinkkel, látva egyfelől a törvénytíráások sorozatát, másfelől az ellenállásra képtelen népakarat fogyatékos erejét, hogy hű Magyarországnak javait, érdekeit, nyugalmát és boldogságát, alkotmányos úton elérni és biztosítani nem lehet.

Arról győztek meg minket a szomorú tapasztalatok, hogy hű Magyarországnak polgárai nem képesek saját jól felfogott érdekeiknek kielégítést szerezni, az alkotmányosan megszerzett érdekkielégítést megoltalmazni; mert nem tudnak helyesen élni azzal a szabadsággal, melyet számukra a törvények által biztosítottunk.

Évtizedek tapasztalatainak szomorú eredményei állottak a lefolyt választások alkalmával a bölcs megfontolás rendelkezésére. Számszerű adatok, minden ellenmondás kizárásával bizonyítják, hogy a fennálló kereskedelmi és vámszövetség hű Magyarországunk kézmű és gyáriparának fejlődésére nemcsak nyomasztó, de annyira káros hatással van, hogy annak további fenntartása vaskövetkezetességgel vonja maga után az ország végeleszegényedését. Továbbá számszerű adatok bizonyítják azt is, hogy hű Magyarországunk évtizedek óta mindig nagyobb összeggel járult az állami közös kiadások fedezéséhez, mint amennyivel a vagyoni erőviszonyok alapos mérlegelése után tartozott volna, s ennél fogva ezen tehernek emelése nemcsak az ország érdekeivel ellenkezik, de az osztó igazságnak és méltányosságnak minden határát túllépi.

Dacára, ezen évtizedekre szóló tapasztalatoknak hű Magyarországom népe a helyzet által önként adott kérdésre a választások eredménye útján azt a feleletet nyújtotta, hogy a létező állapotban nemcsak kielégítését találja föl, de sőt, hajlandó a közszolgáltatások terén még több áldozatra is, az eddigénél nagyobb arányban járulván a közös kiadások fedezéséhez. Ez az elhatározás annyira ellenkezik a józan mérsékletnek és a bölcs megfontolásnak erkölcsi törvényeivel is és annyira ellenkezik a nemzeti életfenntartásnak legegyszerűbb ösztöneivel, hogy azon nagy és elvülhetetlen történelmi érdekek fenntartása és oltalmazása, amelyek Trónunk biztosságához és Birodalmunk nagyhatalmi állásához fűződnek, többé nem bízhatók egy olyan nép elhatározására, mely a saját közvetlen érdekeik fölismerésére és oltalmazására ily nagy mértékben képtelennek bizonyult.

Ezen kijelentésünk helyességében nem ingat meg az a tény, hogy a nép vélemény szabadsága a legszokatlanabb, sőt, a legtörvénytelenebb módon korlátozva vala; mert nem valamely külső hatalom tiporta el a törvényt és használta az erőszaknak eszközeit, hanem tette ezt azon országgyűlési többségből alakult kormány, melyet immár 20 év óta tart fenn az ország és tette azon hivatalnoki kar, mely vérbeli alkatrészét képezi a nemzetnek, s melynek vezéri és tanácsadói szerepe értelme fővényénél fogva csak természetesnek mondható.

Uralkodói akaratunk és kötelességünk lévén a törvények tiszteletét és birodalmunk nyugalmát a magyarországi választásoknál előforduló törvénytörések és vérontások féktelen kicsapongásaitól ezentúl a jövőre megoltalmazni, indíttatva érezzük magunkat a november 23-ára összehívott országgyűlést, mely összeállításánál fogva törvénytelen, s elemeinél fogva nem nyújt biztosítékot hivatásának felismerésére, feloszlattani, a mint azt ezennel fel is oszlattuk, egyszersmind utasítván magyar kormányunkat, hogy haladéktalanul előterjesztést tegyen azon előjárási módokról, amelyek mellett, többi tartományainak Bécs fővárosunkban székelő képvisellete a magyar szent koronához tartozó tartományok képviselétével kiegészíthető legyen.

A Hozzánk felterjesztendő módokat javaslatánál irányadó eszméket tartalmaz az Urnak 1861-iki évében, február hó 23-án kiadott Nyílt parancsomban foglalt birodalmi képviseletre vonatkozó alaptörvény, mely a birodalmi tanács képviselétében magyarországi királyságom számára 85, horvát s tót királyságom számára 5, erdélyi nagy fejedelemségem részére 26 tagot jelölt meg.

Kikhez egyébiránt császári, királyi kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk.

Egy elnökhöz

Önnek uram sok bámulója van. Jobban megalkotott koponya, mint az öné, talán egy sincs az országban. Tudása, rengeteg szelleme, ha arra való kedve van – igaz. Hasonló akrobata mutatványokat, mint ön, ritkán tud felmutatni emberi ész. Ön tehát igazán méltó a bámulatra.

A csizmadia minden bőrt, a szabó minden szövetet, az asztalos minden deszkát abból a szempontból néz, vajjon lenne-e abból jó csizma, jó kabát, jó asztal? A nemzeti közmunkásság terén ilyen kisiparos vagyok én is. Felfogásomban naiv, ítéletemben önző. Mikor önre gondolok elnök úr, mindig azt vizsgálom, hogy az a nagy erő, melyet a sokasággal együtt én is bámulok, mennyiben válik az ország javára?

Mit keres ön az elnöki széken? Méltó-e önhöz, hogy szelleme a tanácskozási rend aprólékos formáságainak kényszerzubonyában zsugorodjon? Akinek építés a hivatása, mit keres annak kezében a pepecselő lombfűrés?

A gondviselés adományaival ön visszaél akkor, midőn olyan helyet foglal el, mely a természetes rendje szerint harmadrangú tehetségeket illet meg. Rosszul esik látni egy vulkánt, melynek tüze csak arra való, hogy mellette mindennap pipára gyűjtsen Bánffy Dezső.

Az elnök úr neve, belátása és megnyugvása egy alávaló politikai rendszert látszik igazolni. Ez az elnökösködés szolidaritást jelent az ön politikai egyénisége és a kormány irányzata között. Annál a nagy számadásnál, melyet a történelem meg fog tartani, ön lesz majd a felelős, mert egyetlen gazda sem keresi a hibát a nyáj előtt kullogó szamarakban, hanem a pástort vonja kérdőre mindenik. Semmi közünk ahhoz, hogy ön pihenni szeret. Ha ott van: tessék ébren lenni és örködni.

Igenis: ébren lenni. Pedig ön alszik. Átaludta azt az időt, mialatt az új ház tagjai megválasztattak. Ha ébren lett volna, most nem mondaná, hogy ez a ház „hatalmát a nemzettől nyerte” s nem hinné róla, hogy „a nemzet törvényhozó jogait és ellenőrzését gyakorolja.”

A hazugságot ön éppen úgy lenézi, mint minden gentleman. Útszéli törekvéseknek porból kikapart eszköze az. Ettől az eszköztől tehát ön is óvakodik, mert jól tudja, hogy a lélek tisztasága az igazmondás. Ön tehát átaludta a választások idejét, mert igazmondó létére azt állítja, hogy a ház a nemzettől nyerte hatalmát.

Miről álmódott? Talán arról a gyümölcsről, melyet a Rousseau elmélete hozott létre a megtermékenyített kőzakarát méhéből? De amint körültekint, jó szemével bizonyára látja, hogy férges a gyümölcs.

Látva a kőzakarát lelkének ezt az eltorzulását, ne a genfi álmódzó jusson önnek eszébe elnök úr, hanem XV. Lajos, aki így beszélt: „ha alattvaló volnék: lázadó lennék.”

Az ön jogait persze senki sem tiporta el. Ön elaludt, álmódott angol parlamentről, Siéyes-ről és nemzeti hatalomról és végre felébredett az elnöki széken. Fölébredett? Nem. Ön most is alszik, mert a nemzet ellenőrzésének joggyakorlatát várja ettől a háztól.

Ön azt hiszi, hogy a polgárjogok tisztaságát jelenti nálunk a választás. Nem, uram; ez nem a szándék, az akarat, a belátás, a rokonszenv, az elv, a meggyőződés küzdelme volt szemben a másik fél szándékával, akaratával, belátásával és meggyőződésével. Egy nagy pör folyik itt le a termelő nép és a fogyasztó intelligencia között, a budget adózói és a budget kihasználói között; Magyarország jogos gazdasági érdekei és Ausztria jogtalan követelései között. A port a nép, az adózók – Magyarország vesztette el.

Elvesztette pedig nem saját mulasztása, jogainak félreismerése és élıhetetlensége folytán, hanem elvesztette azon külső invázió és belső megrohanás következtében, melyet alkotmányos élete ellen a nyers erőszak intézett.

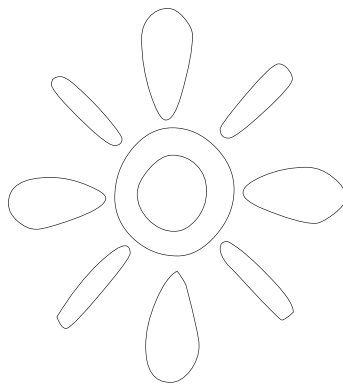
Ön erről mitsem tud, mert ön aludott. Ha tudna erről, nem merésznél mondani, hogy ez a ház hatalmát a nemzettől nyerte. Ön a nyugalom legfelsőbb magaslátán helyezkedett el. Ön odafent nem hallá azt a halk nyögést, mely a jogából kifosztott nemzet ajakán tört elő. Ön a szennyet sem láthatá, mely alkotmányos életünk forrásvizét ocsmányul berondította.

Élt-e ön valaha falun, kis városban, vagy tanyán?

Sejti-e, mit jelent a szegény népre nézve egy minden erőszakra felülről felbujtott a cselekvés horderejét és egy felelősség súlyát nem ismerő elvetemült hivatalnoksereg? Számolt-e ön valaha a mindennapi életnek azon apró mizériáival, melyek behatolnak a pajtába, a kertbe, a pitvarba és a házba?

A bíró, a jegyző, a végrehajtó, a nyilvántartó, az állatorvos, az adószedő, a szolgabíró, a pénzügyőr, a körorvos, a csendőr, íme telve van a zsebük rendelettel, szabállyal, intézkedéssel, utasítással. Minden sor egy-egy kőfal arra, hogy a szegény nép élete beleütközzék és fejét szétzúzza rajta. Minden betű egy karó, melyen az élet nyugalma fennakad.

Becstelen módon így állítják fel az alternatívát: üldözés vagy vótum. A nagyok nincsenek ilyen kísértésnek kitéve. Nekik csak azt mondják: lemondás vagy vótum. S bizony ritka választja a lemondást. Úgy-e elnök úr? De a nép üldöztetik, ha jogaival él. Erről nem tud az elnök úr. Pedig talán segíthetne rajta, ha a szíve is olyan volna, mint az elméje.

Karácsony napján

Ezernyolcszázkilencvenhat éve immár, hogy a betlehemi jászol kis csecsemője megszületett.

Sok minden elpusztult, sok minden átalakult azóta. Kősziklák porladtak el és változtak át kalászos rónák termőföldjévé; népek semmisültek meg anélkül, hogy még nyelvükre is visszaemlékezni; új népek keletkeztek és szétáradtak, miként a Nílus vize, anélkül, hogy forrásukat kikutatni tudnók. Csak egy van, mi e hosszú időnek szétmállasztó folyamában sem el nem enyészett, sem át nem változott. Ama názáretbeli lény, aki születése óta mindig csak növekedik és nőni fog mindig az elkövetkezendő évezredek nagy sokaságában.

Ez a Lény, aki megfér a legkisebb szív áhítatában s mégis be képes fogadni a nagy mindenséget; aki erősebb a kőszálnál, mert ő a Szeretet; ragyogóbb a napfénynél, mert ő a Világosság; szentebb a törvéynél, mert ő az Igazság; sérthetlenebb a királyoknál, mert ő az Eszme, csak ő egyedül, csak ez a Lény az, aki sem el nem enyészett, sem át nem változott.

Miért?

Mert vigasztalása a szegénynek, megnyugvása a gazdagnak, reménysége az ifjúnak, istápjá az öregnek egyedül csak ő általa van. Amit ő kimondott: az Ige szeretetté vált az egyénnél, könyörületeséggé a társadalomban, erénnyé a megpróbáltatások között, megbocsátássá a bűnhődésben. Hűséggé a családi kötelekben és megváltássá a halálban.

Halomba döntött évezredek előítéleteket, de meg nem sértett egyetlen fűszálat sem. Az előítéletek romjaira új törvényt, új szokást, új társadalmat épített s az épületnek nem árt sem idő, sem vihar.

Harcát egyedül vívta meg az egész világgal szemben. Fegyver nélkül állt szembe a fölfegyverezett renddel. Mégis anélkül, hogy sebeket ejtett volna másokon, kivívta a győzelmet drága vérenek kihullása által.

Alázatossága, jósága, bátorsága és vértanúsága örök mintául szolgál azoknak, kik az ember tökélyideálját keresik. Tanaiban, melyek befoglalnak magukba minden időt és minden népet, egy nagy és el nem évülő törvénykönyvet adott az emberiségnek az örök igaz és állandó szeretet mindenható morálja által.

Ami jó: azt tőle tanuljuk. Ha kenyeret adunk az éhezőknek, ha vigasztaljuk a kétségbeesőt, ha lerázzuk a visszaélés jármát s a közhatalom túlerejét megtörjük az egyéni jogok győzelmével: ő reá hivatkozunk, Mesterünkre. A szabadságot, demokráciát, önfeláldozást, megjutalmazást emlegetve, idézzük a századok nagy hangulatait: csak az ő beszédjeit ismétljük, ezeket a halhatatlan szónoklatokat, melyeknek minden szava egy-egy példabeszéd, minden mondata egy-egy reveláció, minden hangja egy-egy eszme.

Magdolna által a nőt, Lázár által a nyomort, a szamaritánusokban a szerencsétlent, a Golgothán a keresztet - a gondolatszabadságnak akkori vérpadját és bitófáját, - ő váltotta meg az erőszak, a kegyetlenség, a durvaság és az önzés szégyenbélyegétől.

Tanításai által nyert igazolványt minden nagyság akár cselekedetben, akár gondolatban nyilvánuljon meg, mert az ember boldogságát csak azok a gondolatok és tények szolgálják, amelyeknek jogosultságot adott az ő törvénykönyve. E tanítások fejlődésének nincsen határa, mert a halhatatlanságban kulminálnak. E tanítások léteznek anélkül, hogy látnók; működnek anélkül, hogy megfoghatnók; beszélnek anélkül, hogy hallanók. Csak látásukat látjuk, miként az imponderábilis¹⁸⁷ testeknek és csak áldásukat érezzük, miként a központi melegnek.

A családi örömök e nagy napján, az örvendező gyermekek e mosolygó reggelén, a visszaemlékezésnek ezen áldásos ünnepén legyen áldott az Úr Jézus Krisztusnak szent neve!

187 meg nem mérhető

Párt és haza

Hitték vagy nem hitték a parlamentáris kormányférfiak, de legalább hirdették, hogy ők a hazát szolgálják. Ellenzék és kormány között így hangzott az összekötő kapocs: nézeteink eltérnek, lelkünk más meggyőződést táplál, de mindnyájan a haza javáért dolgozunk. Különbőséget csak az utakban ismertek el; de céljuk egy volt, mert a haza szent fogalmában kereszteződött minden út.

Bánffy Dezső kormányelnök úr ezen a téren is új korszakot nyitott. Az ő végcélja a törvényhozási és kormányzati munkálatoknál nem a haza, hanem a párt. Szemei előtt nem az ország egysége lebeg, hanem a liberális párt egysége. Nem a hazát kívánja az osztrák törekvések túlzásaitól s a nemzetiségi izgalmak vegybontó hatásától megoltalmazni, hanem a liberális pártot erősíti meg, s annak számára emel védfalakat.

Látóköre csak a pártkeretek határáig terjed; ami ezeken belül van, az neki minden: munkakör, megélhetés, otthon, dicsőség, jövődó, siker. Ami túl esik a pártkeretek határain, az neki semmi: sötétség, úr, végtelenség. A haza fogalmáig emelkedni nem tud. Úgy van, mint a dongó, melynek élelmezési köre egy négyszög kilométeren túl nem terjed; vagy mint a házi veréb, mely a falu füstkörén túl nem röpül; vagy mint a borneói szigetlakó, aki csak 7-ig tud számlálni.

Az értelmi erőnek és az erkölcsi érzületnek e csodálatos korlátozottsága lett nyilvánvaló, midőn újévi beszédében ezt mondta: "a szabadelvű párt létét biztosítandó, állottam a kormány élére". Tehát ezért. Valóban nagy talány volt eddig az írni-olvasni tudó közönség előtt, hogy miért éppen ő a kormányelnök és miért nem inkább Papp Géza, vagy Münnich Aurél, vagy akárki más a teremtett világon? A rejtély íme meg van fejtve. Egyedül csak benne volt annyi merészség, hogy minden parlamentáris hagyománnyal szakítva, intellektuális és morális képzettség nélkül arra vállalkozzék, hogy a haza fogalmát, célját, hatalmát fölcserélje egy politizáló csoport fogalmával, céljával és hatalmával ezt a vakmerő cserét programszerű nyilatkozatban be is vallja és hirdesse.

A kormányelnök tehát azért áll az ügyek élén, hogy a liberális párt lételét biztosítsa. Értem. De mondok valamit, ami nagyon meglepi a kormányelnök urat.

Törvényeink a miniszterelnöki állást nem azért állapították meg, hogy ezzel egy párt életét biztosítsák, hanem azért, hogy Magyarország élete legyen biztosítva. Ezt úgy-e nem tudta?

Mondok még valamit. Az 1848. évi III. tc. éppenséggel semmit sem tud a Lloyd-épületben székelő liberális pártról. A kormányelnök úr nem ezen pártnak köszöni állását, hanem a királynak, aki kinevezte és az országnak, amely fizeti. Ezzel a kormányelnöki szolgálatok a királynak és a hazának vannak lekötve. Úgy-e ezt sem tudta?

Mondok még valamit. Az országnak semmi néven nevezendő szüksége nincsen a szabadelvű pártra. Ha jót akar a kormány: arra minden időben megvan a többség, mert a jót az ellenzék is megszavazza. A nem jót pedig nem kell akarni. Úgy-e, ez is meglepi?

Pedig nem boszorkányság. Tessék javasolni az udvar és a diplomácia Budapestre költözését a paritásos időre; tessék a magyar zászlónak, nyelvnek és kereskedelmi érdekeknek törvényes jogait a külügyi vonatkozásokban érvényesíteni; tessék a magyar nyelvnek, címernek és szellemnek a paritási jogalapon a hadseregben egyenrangú szerepet biztosítani; tessék javasolni az önálló vámterület berendezését s ezzel megnyitni az osztrák gyárak ideköltözésének országújtját; tessék javasolni, hogy csak annyi kvótát fizessen hazánk, mint amennyit eddig fizetett s mint amennyinél több, az osztó igazság szerint amúgy sem terhelheti; majd meglátja a kormányelnök úr, hogy szervezett, zártosuló, öncélú életet élő liberális pártra sem a hazának, sem a kormányának szüksége nincs, mert a Ház föltűnő egyhangúsággal szavazná meg ezen javaslatokat.

Amint láthatja, nem a 48-as program valósítását ajánlom ezúttal; alaptörvények változtatásáról itt szó sincs. Ajánlatomnak minden pontja keresztülvihető a 67-es alapon. Többet mondok. Ajánlatomnak legtöbb pontját a 67-es törvény egyenesen megrendeli; a többi pontnak jogosultságát pedig kiköti. Amit felhoztam, jogos,

törvényes, természetes. Ezek a pontok, az állami létnek nem legfőbb, hanem legminimálisabb feltételei. Nem reformokat ajánlok, hanem a jogrendnek elemi szabályát: a meglevő törvény végrehajtását.

Nos? Lehetetlen talán?

Ej, hát akkor minek hazudozunk itt egymásnak törvényes állapotról, alkotmányos életről, polgári szabadságról, parlamenti intézményről és állami egzisztenciáról?!

Hanem persze, ha egyéb céljai vannak a kormányelnök úrnak, akkor csakugyan van szükség szabadelvű pártra. Kinek? Az országnak? Nem; hanem neki. Még pedig olyan pártra, mely öncélú egészet képez; melynek külön levegője, külön élete, külön vérkeringése van. Egy pártra, mely olyan szolidaritásban van a hazával, mint a farkas az akollal, a gomba a fával, a rozsdá a búzával. A haza: zsákmány.

Arra, hogy szállítási tarifáink osztrák befolyással állapíttassanak meg s iparvállalatainknak csak osztrák jóváhagyással adhassunk kedvezményt: nem kap önkéntes többséget a kormányelnök úr, mert ez saját házunkban idegen uralmat jelent; arra sem alakul természetes úton többség, hogy idegen tőkepénzesek részvénytársasága nyerjen nálunk bankprivilegiumot s az osztrák iparnak egyedűrséget biztosítson hazánk piacain anélkül, hogy a magyar termények érdekeit megoltalmazná. Arra sem vállalkozik ingyen senki, hogy saját hazájának terheit megsokasítsa, csak hogy könnyíthessen egy szomszéd állam terhein.

Hiszen ez a legközönségesebb árulás volna. Nem védelmezhető még a szimpátiák révén sem; mert százados fosztogatásnak az emlékei választják el a magyar ember szívét az osztráktól. Jogainkat, nyelvünket, hitünket, szokásainkat addig marcangolta, amíg kifáradt ragadozó munkájában s elerőtlenedve omlott össze hatalma, hitele és tekintélye. Így emeltük föl a porból 67-ban. És most újra éledő arcátlansággal számíttatja vagyonunkat, méregeti haladásunkat, feszegető erőképességünket és követeli, hogy a fáradságnak, munkának, nemzeti erőfeszítéseknek a lemondás és takarékoság árán összegyűjtögetett kis tőkéjét adjuk oda neki, aki rajtunk hízott kövérré!

Valóban nagy türelem kell ahhoz, hogy csak tintaharccal védekezzünk ilyen követelés ellen. Oly kérdés ez, mely körül a nézeteltérés politikai tisztességgel bíró hazafiak között lehetetlen. Igaz?

A patvarba is; dehogy igaz! Hiszen Bánffy úrnak meleg óhajtása a kvótaemelés. Hozzá az eszközt meg is szerezte. A kormány élére állott, hogy biztosítsa a szabadelvű párt lételét. Íme az eszköz. Rajta tehát! Adjátok el hazánkat az osztráknak.

A „szucilisták”-ról

Az oláh földműves gazda irtózik a birtoktagosítástól. Gyanakodik a mérnökben, a bíróban, a választmányban. Látja őket a földesúrnál ebédelni és levonja magának azt a következtetést, hogy az eljárásnál az ő vagyona rövidséget szenved. Ezt a gyanút a háttérben táplálja és fokozza az oláh-prókátor. Így aztán a tagosítási művelet, valamint a birtokrendezésnek minden ága harc és háborút jelent az oláh gazdák, mint volt úrbéresek és a magyar nemes, mint volt földesúr között. Ez a harc rendszerint az oláh földművesek győelmével és a magyar földesúr érdekeinek tetemes megnyirbálásával végződik, mert a magyar mérnök és a magyar bíró a pártatlanság látszatát azzal iparkodik megőrizni, hogy amennyire csak lehet, az oláh gazdáknak még jogosulatlan igényeit is kielégíti.

Ilyen harc folyt le néhány év előtt Mező-Sámsondon is, hol a földesúr Bethlen István gróf volt, az erdélyi részek nagyműveltségű főura. A tagosítás befejezése után a gróf összes terményeit felgyűjtötták. A tűzvész színhelyén megjelent az egész község, de az oltásban csak az urasági alkalmazottak vettek részt. Jelen volt a gróf is. Mellette állott a helybeli oláh pap. A nép pipázva nézte a vést s kárörömmel kiabálta: „Nesze tagosítás! Kell-e tagosítás?”

Bethlen István gróf csendes elmélkedésbe merült s végre így szólt a paphoz: „Ennek a népnek igaza van. Ide nem tagosítás kellett, hanem iskola.”

Ezzel karonfogta a bámuló pópát és bevezette a kastélyba. Ott megint megszólalt: „Tisztelendő úr, itt van kétezer forint az én részemről és kétezer a feleségem részéről. Állítsanak minél előbb egy jó iskolát!” Ezalatt odakünn 50-60 ezer forint érték a gyűjtögetés martaléka lett.

Ezt a fölötté jellemző eseményt, mely 15-16 év előtt történt, a magyar „szucilisták” gyűlése juttatta eszembe. Hírlapjaink közlése szakadozott és kivonatos. De a hézagokat igyekeztem, amennyire tőlem telik, pótolni. Így alkottam magamnak képet a panaszokról és a kívánságokról. A kép nem vigasztaló.

Ezek nem agrár-szociálisták, hanem német majmok. Hányják, vetik a nagy szavakat öntudat nélkül, félreismerik a földbirtok természetét és saját helyzetüket. Azonosítják a földtőkét a mozgó tőkével és a mezei munkást a gyármunkással.

Megtagadják a hazát, hogy csavargókká lehessenek; megtagadják az Istent, hogy még a lelki vigaszban se lehessen osztályrészük. Ez annyit jelent, mintha a fázó ember a házat gyújtaná föl, hogy fűtőzhessék.

Isten és haza alkotják a művelt emberiség jogrendjének alapját. Erről az alapról nem mondunk le néhány félművelt izgató kedvéért. Ha a köröm megnő az ujjakon, nem a kezét szokás levágni, hanem a körömöt.

Aki megtámadja azt az alapot, melyen az isteni és emberi intézmények összesége évezredek fejlődése által fölépült: az vagy örült, vagy gonosztevő; mert annak az eszköze pusztítás, a célja pusztulás. Ezen a téren nem a polgárt látjuk a maga reformtörekvésével, hanem az ellenséget a maga gyilkos szándékával. Itt nem a szabadság eszmeköre hódít tért, hanem az erőszak brutalitása lépett föl, hogy necsak elzárja az emberi fejlődés útját, hanem visszasüllyesszen a barlanglakók világába. De nekünk nincs kedvünk nyers halat enni és medvékkel cimborálni.

Ezen a téren a „szucilisták” mozgalma nem méltányos, nem igazságos, nem törvényes és nem jogos. De mértéktelenül gyűlöletes. Mert mindazt, ami nekünk kegyeletes, összes emlékeinket, szent hagyományainkat, lelkünkbe oltott kötelességeinket, a szeretetnek és ragaszkodásnak évezredes kötelékeit a haza irányában, melyért annyi hősünk vérzett el s annyi vértanúnk szenvedett száműzetést és halált, minden ok nélkül támadják s a nemzetközi majmolásnak hitvány és alávaló eszközeivel akarják megsemmisíteni.

De van jogosult panaszuk is.

A jancsibankó¹⁸⁸ a mozgó tőkének egyik pimasz visszaélése. A napszám-uzsora a földtőke rút visszaélése. A ki nem elégített földszerzési vágy éhínsége szintén jelentékeny baj. A munkaidő rövid tartama, mely a szerzést három hónapra korlátozza, holott a család fogyasztása egész éven át tart, növeli a mezei munkás gondjainak sokaságát. A polgárjogokból való kizárás fontos erkölcsi rugója az elégtelenségnek.

188 munkabér helyett adott vásárlási utalvány

Miként jutottunk odáig, hogy ilyen lokális természetű betegségekkel szemben a „szucilisták” az istentagadásban és a hazaszeretet kiirtásában keressenek menedéket? Egyéb okokban is keresik. A nők és a gyermekek oltalmában, ami azt jelenti az ő szótárukban, hogy ezek ne dolgozzanak; a napi munkaidő leszállításában egyelőre 10, később 8 órára, ami valóságos ostobaság, mert egyenesen lehetetlenné teszi a földművelést. De a főmenedéket a nemzetközi szocializmus elvadult és kizárólag a munka és pénz között folyó harcra alkalmazható tantételeiben és ezeknek meg nem értett és lázbeteges eltorzulásaiban keresik. Honnan van ez?

És itt visszatérek a Bethlen István gróf példájára.

Harminc éve már, hogy hazánk autonóm kormányzatban részesül. Maholnap harminc éve, hogy az iskola-kötelezettség fennáll. Mit tett ezalatt a törvényhozás és a kormányzat? Mit művelt az iskola? Van-e már örökösödési törvényünk, mely századokra adhatna irányt a birtokmegosztás mozgalmának? Van-e már nemzedékünk, melynek irányt, szellemet és lelki vérkeringést a magyar iskolázás adott?

Mi történt?

Hiszen a baj nem orgyilkos módjára jött, lopva, sötétben, áluhában. Hiszen látni való volt, hogy miként keletkezik a századok e nagy betegsége egyebütt. Csírájában észlelhettük, terjedését szemlélhettük, következményeit kiszámíthattuk. Elég idő volt az előkészületre és a ragály megfogamzásának vagy idehurcolásának megelőzésére.

De mi történt?

Drága pillanatait az elvesztegetett időnek méltán sirathatjuk most. Ezerháromszáz törvényt csináltak harminc év alatt. Ehhez a rémületszámadáshoz járul a kormánynak és a törvényhatóságoknak legalább tízezer szabályrendelete. Ám egyetlen egy sincs ezek közt, mely a szociális párt keletkezésének okait elhárítani iparkodnék. És a magyar iskolázás? Céltudatos rendszerrel vajjon ápolta-e az iskola szelleme és a tankönyvek iránya a hazafiságot, vallásosságot, becsületérzést, férfias bátorságot és jellemképzést?

Vérháborító gondolat, hogy kormányzásuk idejét és a java erejét a kortesüzelmek foglalták el és merítették ki. Ezen alávaló tevékenység árnyas nyirkában minden gomba tenyészetnek indult. A nemzetiségnek, a hazaelenes konspirációkká alakult egyházaknak, az idegen szociális sajtó terjedésének, a latifundiumok keletkezésének és a kötött birtoktestek szaporításának méreggombái ellenőrzés nélkül, sokszor támogatva csírázhattak, tenyészhetek, fejlődhetnek szabadon.

Hihetetlenül elhanyagolták a nemzeti erőfejlesztésnek minden eszközét. Hihetetlen módon gondozták az egyéni alávalóságok kútforrását. Jövendőbe néző terve egyiknek sem volt. Éltek napról-napra magasabb célok nélkül és zsebrevágták a hatalommal járó előnyöket lelkiismeretlenül.

Új, erőteljes, hazaszerető, szerény, igazságos, munkás nemzedéket nevelhettek volna harminc év alatt. Ehelyett azt kell olvasnunk, hogy az alföldi paraszt megtagadja a hazát és az istent. Az időnek ezen szörnyű eltékozlásáért elégtételt a kormányokon venni nem tudnak. De látom, érzem, hiszem, hogy a történelem bírói atkát ki nem kerülhetik.

Látszat-e vagy valóság?

Sokszor azt hiszem, hogy az a sok tinta és nyomdafesték, mit a magyar publicisztika ellenzéki része napenként elhasznál, merőben kárba megy. Úgy néz ki a helyzet, mintha a közviszonyok fejlesztésére, a jó-nak elomozdítására és a rossznak meggátlására az ellenzék küzdelmének semmi befolyása sem volna. Mintha minden érzék el volna rontva ebben a szerencsétlen országban s mintha a tetszhalál állapota borult volna a nemzetre. Fáradtság, kimerülés, álomkór és lelki tespedés tünetei mutatkoznak. Mintha a hitnek minden szála kettészakadt, s mintha a bizalomnak minden reménye elsorvadt volna.

Látszat-e ez, vagy valóság?

Az út, melyen közéletünk halad, nemcsak kényes, de komolyan veszélyes is. Problémák lépnek előtérbe minden pillanatban. A kormány sem kerülni, sem megoldani, sem elgázolni nem tudja a nehézségeket. Megbotlik valamennyiben, mint a cserebogár a falban s aztán beletántorog a másikba, hogy ott is megbotolják. Így hányódik-vetődik a kormány, hol a szirten, mely szétzúzással, hol a habon, mely elnyeléssel fenyegeti a hajót.

Felvilágosítást pedig semmiről sem ad. Érezteti nagyon, hogy olyan nemzet, mely még benne is bízik, csak mellőzést és lenézést érdemel. Gondolja magában: ha jó voltam neki, akkor érje be azzal a helyzettel, amelyet én hozok létre.

A külügyek aggasztó szint öltöttek. Akit hű barátoknak hittünk, a német ellenünk konspirált. Mint mikor a támasz úgy neki fekszik az épületnek, hogy oltalom helyett ledönti azt. Akit pedig ellenségnek néztünk: határaink mentén fenyegetőleg csoportosítja haderejét s a diplomácia terén sűrűn hullatja hátunkra az ostorcsapásokat. Befolyásunkat a Balkán államokra teljesen elvesztettük; aki velünk látszik tartani, merőben megbízhatatlan.

A nagy színpadon nem hősök vagyunk, hanem csak csatlósok. Hordozzuk a súlyos fegyverzetet, de nem azért, hogy verekedjünk a magunk érdekében, hanem csak azért, hogy akit kísérünk, a lovag jól el legyen látva. Se akaratumk, se súlyunk, se tekintélyünk. Viseljük a nagyhatalmi állásnak minden terhét, de nem élvezzük annak semmi előnyét. Vereséget szenvedünk a külkereskedelem minden vonalán és kudarc után kudarc ér a nemzetközi politika minden sakkhúzásánál. Ebben a feszült és terhes levegőben, mikor mindenki látja a felhőt és érzi a vihar előjeleit: a magyar kormánynak nincs más mondani valója, mint az, hogy semmi változás nem történt. Mintha így biztatna: nem kell félni, a báránynak nincs semmi baja; csak a torka véres.

És a nemzet? Hallgat; tőr, mintha sejtelve sem volna a veszélyről. Látszat-e ez, vagy valóság?

Eközben egy félig elalattott, félig megdermesztett kérdés lélekzeni, mozogni, nyújtózni kezd. A predeáli állomáson szaporodnak az utasok. Az oláh liga emberei szárnyra kelnek, miként a hollók, mikor dögöt éreznek. Odaát Romániában tüntetőleg ünneplik a liga vezéreit. Aki ma a ligában dolgozik, holnap már miniszter, vagy a szenátus elnöke. Nálunk pedig, akik a nemzeti jog szolgálatát tűzték ki életük feladatául, végigöntetnek a segélyezett irodalom hivatalos sáracsatornájának piszkos levéllel és mestersegesen szoríttatnak le a cselekvés teréről. A nemzet ezt is túri békével, anélkül, hogy felszisszenne akár a szégyentől, akár a bosszúságtól. Látszat-e ez, vagy valóság?

Egyidejűleg azt kell látnunk, hogy az alföldi magyar munkásban a hazának egy új ellensége támadt, mely hajlandó keztefogni az ország feldarabolóival s együtt ketten hajlandók egy idegen uralom előtt készséggel meghajolni.

A magyar kormány e veszélyek közepette néma, mint a hal és tétlen, mint a lajhár. Nincsen egy biztató terve, egy megnyugtató ténye, nincs egy vigasztaló szava. A közérületet nem termékenyíti meg egyetlen gondolattal, a közaggodalmat nem oszlatja el egyetlen eszmével. Ebben a kétes, bizonytalan és nyomasztó homályban egyetlen fényugár sem dereng.

Csak annyit tudunk, hogy az osztrákok vagyoni érdekeinek előmozdítása a magyar kormány elsőrendű gondjai közé tartozik. Még ezt sem tudjuk bizonyosan. Mert a kormány nem tartja a nemzetet arra méltónak, hogy szándékait vele közölje. De sejtjük, hogy az osztrákok javára ki leszünk fosztogatva. Minden

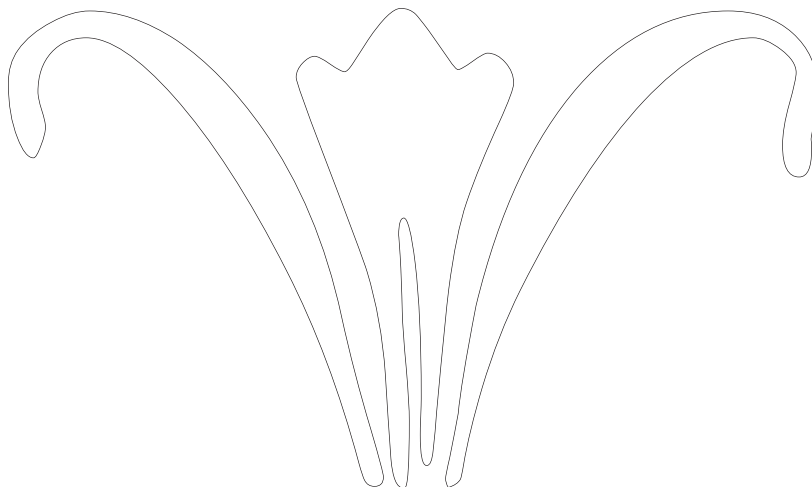
jel azt mutatja, hogy sejtelmünk alapos. A kvótát emelni fogják nálunk és le fogják szállítani Ausztriában. Ez a sejtelem teljesedni fog.

Vajjon a történelem el fogja-e hinni, hogy ilyen fenekestül felfordult világ is létezett valaha? Hogy létezhesék egy kormány, melynek abszolúte semmi terve nincs a nemzetét komolyan fenyegető veszélyek elhárítására, de amelynek eltökélt szándéka egy idegen ország vagyoni helyzetét a saját országának rovására javítani? És egy nemzet, amely ezt látja, tudja, érzi és tűrő hallgatással mond le az életfenntartás ösztöneiről?

Látszat-e ez, vagy valóság?

Sokszor azt hiszem, hogy az a sok tinta és nyomdafesték, mit a magyar publicisztika ellenzéki része naponként elhasznál, merőben kárba vesz.

De ez csak látszat. A nemzet fölismeri, hogy a sorok között saját vére csörgedez és feljajdul, miként a sebzett oroszlán és hangjának hullámai elsodorják ezt a kormányt, miként a könnyű pelyhet.

Az esküdtszék megrontása

Ez a mi kormányunk balkezű. Mindent elront, amihez nyúl. Ha foldozza, összetépi; ha mosni akarja, beszennyezi; ha tákolja, porrá töri. Boldogok volnánk, csak ne csinálna semmit.

Elindul a legjobb fáklya világánál és mégis hínárba jut. Kezében a legszebb zászló is arosszá alakul át, melyen a zabálás nyomai ronda pecsétekben mutatkoznak.

Így az esküdtszéki intézmény is.

Az esküdtszéki intézmény – az igazságügy terén – a szabad forgalom győzedelme a céhrendszer fölött. Nem annyira haladás, mint inkább kibontakozás a kasztfelfogás nyúgeiből. Egy szerencsés átmenet a mesterségesből a természetesbe.

Midőn a holt törvény fölébe helyezzük az élő lelkiismeretet, nem teszünk egyebet, mint háttérbe szorítjuk a formákat és birtokba iktatjuk a józan észet.

A bírótól igazságot várunk. Egyéb keresni valónk ott nincs. Ámde mi az igazság? Volt-e halandó, aki ezt általánosságban megtudta volna határozni? A meghatározás e nehézsége szülte azt a felfogást, hogy az igazság – a törvény. Ebből a felfogásból az elmélet terén az iskola, a gyakorlat terén a bírói kaszt keletkezett. Ő nélkülük kiszajtoltt könnyzápornak és ártatlanul kiömlött vértócsáknak lett kútforrásává ez a felfogás.

Az új idők nagy jótevői jöttek arra a megismerésre, hogy lehetetlen törvénybe foglalni az emberiség összes viszonyait és összes indulatait. Azt is fölismerték, hogy az emberi lelkület telítve van bírói ösztönökkel. Mindenki meg tudja különböztetni a jót a rossztól, az ártatlant a hibástól, az áldozatot a gyilkostól, a szenvedést az erőszaktól, az igazat a hazugságtól.

Így keletkezett az esküdtszéki intézmény gondolata.. A polgár, aki éppen úgy érdekelve van a jogrend megsértése által, mint a kinevezett bíró; aki az adott esetben éppen úgy megérzi a bűnt, mint a bíró; de kinek szabadabb a keze, mint a bírónak, mert nem a törvény parancsol neki, hanem saját lelkiismerete, ruháztassék fel azzal a joggal, hogy ítéletet mondhasson a bűnösség kérdésében. Ez a gondolat a közszabadság biztosítékát rejti magában. Nem azért, mintha minden esküdt polgár függetlenebb volna a hatalomtól, mint minden bíró; hanem azért, mivel valamennyi esküdtnek jogában áll a körülményeket, a hangulatot, a röpködő vágyakat, a lappangó elégtelenséget, a kitörő indulatokat, a szenvedélyek okait, a vádlott és vádló helyzetét, viszonyait – szóval a bűneset levegőjének minden parányát saját független meggyőződése és lelkiismerete szerint mérlegelni.

Midőn tehát a kabinet arra határozta magát, hogy az esküdtszéki intézmény hatáskörét kiterjessze, a hazánkban élő valódi szabadelvű áramlatnak tett igen helyesen engedményt. Sajnos, amit a jobbkezével nyújt, azt a balkezével megrontja. Mert az esküdtszéki intézménynek első, egyedüli és el nem engedhető feltétele az esküdt polgárok politikai függetlensége. Ha nem vagyunk szigorúan óvatosak a függetlenség kérdésében: akkor az intézmény nemcsak hogy célját téveszti, de a képzelhető legnagyobb gonoszsággá fajulhat, mert párturalmi juszticiát honosít meg.

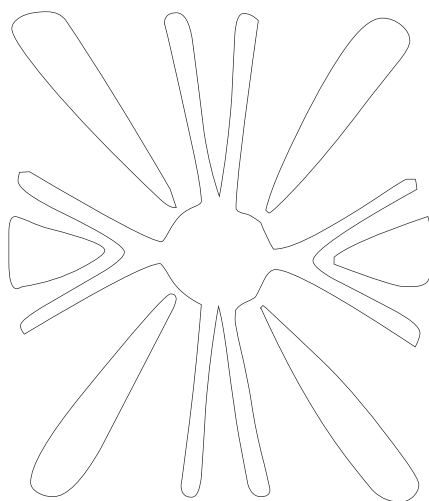
A jól szervezett esküdtszék a közszabadság biztosítéka. A politikai hatalomtól függő esküdtszék egy rémületes fegyver a véleményszabadság üldözésére. Gyilkosabb rendszert még képzelni sem lehet, mint azt, midőn mesterkéltn utakon a „szabad” polgárokat teszik a gondolat és eszme hóhéraivá.

Pedig az esküdtszéki tervezet 14. §-ával erre az útra lépett a kormány. A névsort a törvényszéki elnök állítja össze két általa meghívott bíróval, zárt ajtó mögött, egy politikai főtisztviselő meghallgatása után. Nem egyéb ez, mint a törvényszék bevonása a politikai küzdelmek fertőjébe.

A főispán irodájában elkészítik az erkölcsi kimutatást. Számba veszik mindenkinek a véleményét. Ez ilyen, ez meg amolyan. Az így megállapított névsor prezentáltatik az elnöknek. Csendes hajtóvadászat ez a polgári becsületre, zárt ajtó mögött, tehát egyéni felelősség nélkül. A megbízhatóság országserte rubrikába lesz szedve. A bűnösök osztályoztatnak kormánypártiakra és ellenzékiekre. A bírák csak kormánypártiak lesznek. Az üldözés fegyvere sohasem csillogott ilyen vakító fényel.

Mit akarnak? Hát még mindig nincs eléggé leigázva a lelkiismeret? Hát nem volt elég az adminisztráció minden szervét párteszközzé aljasítani? Szükség, hogy a büntető igazságszolgáltatás is meghajtsa fejét az utálatos igában?

Valóban, jóllakhattak volna immár! Hiszen minden érdeket zsebrevágtak, minden hasznot fölnyaláboltak, minden egyéni erőt kifosztottak, minden erkölcsöt porba keverték! Mit akarnak még? Mikor szűnik meg e szörnyű étvágy a jogokra, a szabadságra, az ember önérzetére és véleményére?

A görög szabadságharc

Nem kívánom, hogy józanságunkból kikölkentsen a tanuló szobában nyert benyomások emlékezete. Az antik élet revegilága nem alkalmas eszköz a politikai helyzet fölismerésére. Az a klasszikus föld, melynek berkeiben kicserélődtek a fogalmak és az istenek emberré, az emberek istenné változtak át, csakhogy megközelíthessék egymást, nem bír varázserővel a nemzetközi események alakulásánál.

Hősöknek, költőknek, szobrászoknak árnyai lágyan suhannak el nemzetünk fölött, anélkül, hogy szárnyaikkal megérintenék alvó lelkeinket. Hiába áztatja vér azokat a csodálatos mezőket, ahonnan az emberiség megnevesítésére egykor a legtökéletesebb művészet fakadt fel. Egyetlen izmunk sem mozdul meg, midőn a szél jalkiáltást sodor felénk, pedig azoknak a mestereknek az ivadéka vonaglik, kik megtanítottak, hogy az árnyak és fénynek, a vonalak árnyainak, az ellesett tüneményeknek és az idomok halhatatlanságának remek alkalmazásával miként lehet a földi élet terheit légiessé tenni és sorsunk rikító színeit bájos és szelíd hangulatokkal megnyihíteni. Két jótétemény lebeg az ember útjai felett. Egyik a lelki megnyugvás, melyet a vallásos hit nyújt felénk, a másik az az abszolút gyönyör, mellyel a tökélyre vitt műalkotások egész valónkat átkarolják. Ennek a második jótéteménynek majdnem mindenik sugara Hellász romjaiból ragyog felénk.

A hősi élet dicső hagyományai és a művészet elbűvölő alkotásai nem ébresztik föl a népekben az egységes érdeknek tette kész érzelmeit. Álmatag rokonszenvvel figyelünk arra a zajra, mely kultúránk bölcsőjének rég nyugvó porát kavargat föl; de ezen a réven nem találjuk meg az összefüggést s az ott felkorbácsolt szenvedélyek delejfolyama nem ömlik át a mi lelkünkbe. Porlepett homályából hiába ásták ki a görögvilág ragyogó múltját és hiában ékíti magát e múltnak szépségeiben a megifjodott emberiség mesteri fogékonysága: a rombadőlt emlékek csak hangulatokat keltenek, de nem indítanak cselekvésre, az eleven élet nem szövetkezik a behantolt sírokkal.

Csakhogy nem is erről van szó. Az a küzdelem, mely most a Balkán tövében foly, egy elnyomott nép szabadságharcát jelenti. A nemzeti önállóságának eszméje és a fajszeretnek az érzelme ragadta magával a görög népet, mikor fegyvert fogott elszánt vakmerőséggel. Törekvésével szemben találta Európát. Mégis fegyvert fogott.

Előre látta, hogy zsarnoka hatalmasabb és erősebb, mégis fegyvert fogott. Fölszerelése gyarló, pénz nincs. Idegen segílyt nem vár, de nem tűrhette tovább a kezére rozsdásodott százados bilincset és az erőviszonyok józan mérlegelése nélkül, eltelve hittel, megszállva rajongással, emberfölötti reménnyel bírva a közlekedés mindenhatóságában, mint aki nem fél a haláltól, ha a szabadság vértanúkat kíván, fegyvert fogott szent örülettel, mintha évezredek álmutkból ébredtek volna föl azok a maroknyi csapatok, melyek a perzsa hordát visszavonulásra kényszerítették.

A megdöbentőleg elszánt hősiességből sohasem hiányoztak az örültség elemei. Fáj nekem és szégyellem, hogy a Budapesti Hírlap kivételével a magyar közvélemény orgánumai csak ezen elemeket vették figyelembe, s mivel a görög nemzet elhatározásában hiányozni látszik a higgadt számítás rideg megfontolása, nem csak rokonszenvüket tagadták meg a nép küzdelmétől, de a gúnyolódásnak és a frivol élcelődésnek durva fonalszálaikat fonták azon szövedékbe, amellyel olvasóik előtt eltakarták a görög küzdelemnek szabadságvívó természetét. Ennek tulajdonítom azt a bántó közönyt, mit a magyar nemzet mutat a háború esélyei iránt.

Hetven év előtt alig volt vármegye, mely ne kísérté volna az együttérzés meleg szavaival a görög szabadságharc eseményeit. Nem azt jelenti a rokonszenv megnyilatkozása, hogy rögtön kardot kössünk és belefűjünk a harci riadóba, de egy nemes könyecsepp, mit szenvedő társunkért hullattunk, olykor a balzsam erejével hat s a rokonszenv, melyet más népek szabadságharca iránt ébresztünk, nevelő és edző hatással van saját népünk szabadságszeretetére.

Bennem a sajtónak ez a szörnyű józansága félelmet gerjeszt. Mintha ki volnánk cserélve, mintha elvesztettük volna fogékonyságunkat a szabadság értéke iránt. Mintha elsorvadtak volna szellemünkben azok a gyökérszálak, melyek a közös vágyat és közös szenvedést a népeknél közvetítik.

Amit cselekszünk, rútnak találom és visszataszítónak. A rabszolga gúnyolódása ez azzal a társával, aki bilincseit készül összetörni. Kik vagyunk, hogy fennhéjázó góggel beszélünk a görögök gyengeségeiről és hiú erőfeszítéseiről? Ha legalább kényeztetett ölebek volnánk, s a pitvar ortalma alól ugatnók meg a juhászokutya, mely csatakossá lett a viharban. De juhok vagyunk, akiket fejnek és nyírnak tetszés szerint s legelőnk is sovány, mert végig tapos rajta az osztrák.

Senkik vagyunk a nemzetközi viszonylatokban. Se akaratunk, se hatásunk, se nyomunk. Egy földrajzi darab, megjelölve az osztrák zászlóval – ez vagyunk mi. Egy hadkiegészítő terület, egy fogyasztási bázis, és egy élelmezési tartomány az osztrák birodalmi eszme részére – ez vagyunk mi. Honnan veszünk bátorságot arra, hogy kicsinyeljük egy nép küzdelmét, mely a barbár török iga alól igyekszik fölszabadulni? Valóban lehetnének szerényebbek a mások megítélésében és mérsékeltőbbek az önmegismerésben.

Kinek teszünk szolgálatot, ha nemzetünkéből irrogatjuk az ideális tényezőket, mint valami haszontalan gyomot? Oh, jól tudom, hogy ez az irány a materialiter¹⁸⁹ elvadult politikai rendszernek természetes posztulátuma. Helyzetünknek állandó túrése csak úgy válik lehetővé, ha a nemzet kebelében a jónak és igaznak minden ösztöne elpusztul. A hatalomnak tehát igenis szolgálunk, mikor elnyomjuk a szabadságvágyó népek iránt ébredő rokonszenvet.

De mióta lett a sajtó a hatalom szolgálója? Nem a hivatás teljes megtévedése-e, hogy a közérzület szervei magát a közönséget rontsák meg? Mondják, hogy a kígyó beleharap saját farkába, de nem hallottam, hogy ezzel megmérgezné önmagát. A hatalomnak szolgáló sajtó nem csak csúszik-mászik, miként a kígyó, de harapásával meg is mérgezi a nemzet testét, melynek ő is alkatrésze.

A nemzeti párt győzelme

Az olyan embert, aki a lóvásárt csak azért nem köti meg, mivel a paripának nincsen csillag a homlokán: senki sem tekinti komoly vásárosnak. Való igaz, hogy a tisztképző javaslatoknak nincsen csillag a homlokán, de egy pillanatilag sem kételkedtem abban, hogy a nemzeti párt azokat el ne fogadná. Kákán csomót Apponyi gróf sohasem keresett és a hazafias kötelességek teljesítése elől soha ki nem tért.

A nemzeti párt tegnap hozott határozata senkit meg nem lepett, mert mindenki ezt várta és ezt találja természetesnek. Annál meglepőbb az a tomboló öröm, melyet vidékenkint a kormánypárt sürgönyileg kifejt. Ha Cuvier egy csontszilánkból össze tudta állítani az óslény vázát, akkor a jövő idők moralistája a kormánypárt ezen műöröméből megkonstruálhatja korszakunk közéletének egész értéktelenségét.

A katonai javaslatokkal a korona az utolsó szentséget adta föl a hivatalos szabadelvű pártra. Az élet végének és a halál kezdetének e komor mesgyéjén a párt nem tagadta meg magát és hazudik. Magábaszállás, szőröcsuha és töredelmes gyónás illetné meg azt a pártot s ehelyett örömrivalgással és ujjongó tombolással fertőzteti meg a halálos ágyat megillető csöndet és méltóságot. Úgy tesznek, mintha évtizedek óta imádkoztak volna ilyen javaslatokért. Mintha zászlójukon hordoznák immár évek óta e javaslatokban rejlő elveket s mintha régi vágyaiknak, kitartó küzdelmüknek, erős hitüknek és törhetetlen buzgóságuknak sikerült volna a közlekedés melegével végre-valahára megérlelni a gyümölcsöt.

Világos nappal, nyíltan, mindenki szemeláttára dolgozott Apponyi gróf. Ásta, boronálta, egyengette a talajt. Válogatta és hintette a magot. Tépte a gyomot, irtogatta a dudvát, öntözte a földet, oltalmazta a csírát.

És a szabadelvű párt? Akadályozta, kacagta, üldözte, rágta, becsmérelte az Apponyi gróf foglalkozását. Olykor farizeus arcot vágtak, sajnálkozva, hogy ez a nagy tehetség egy haszontalan katonai akadémia miatt kizárja magát az ország kormányzásából. Máskor fontoskodtak, adván a jólétesült államférfi szerepét és hirdetve, hogy a nemzeti párt katonai követelését a korona semmi szín alatt el nem fogadja s hogy ennél fogva Apponyi gróf egy naív álmodozó, akinek lelkéből minden fogékonyság hiányzik a való élet realitásai iránt. Sokan kiáltották Posa marquis-féle „Schöngelistnak”, aki hevül, szónokol, eszméket termel, sóhajtozik; de arra, hogy megragadja a cselekvés fonalát s ábrándok szövése helyett tényeket produkáljon, nincsen semmi képessége, sem akaratereje.

Úgy-e így volt?

Apponyi gróf pedig haladt a maga útján. Fúzióval kínálták meg, csak ne ragaszkodjék katonai programjához. A csábítók egész raja nyüzsgött körülötte. Minek az a makacsság? Szirénhangok szólaltak meg. A kormányzás rendén sok minden megvalósítható, ami így lehetetlen. A korona nem tűrheti, hogy feltételeket szabjon egy alattvaló. Eközben, mire támaszkodott: a nemzet ereje mindinkább hanyatlott. A választásoknál megfogyott a nemzeti párt. Ki győzte le? A szabadelvű kormány. Akart-e a kormány katonai reformot? Nem. Akart-e Apponyi? Igen.

Egész mértékben megtörni a nemzeti pártot – ez volt a szabadelvűpárt jelszava. Ezért állítottak Jászberényben Apponyi gróf ellen miniszterjelöltet. Mikor a jászberényi liberális párt és az udvarhelyi és a többi sürgönyöző a nemzeti párt ellen szavazott, akkor a katonai reform ellen szavazott. Bizonyosan rossznak, helytelennek nézte a tisztképző akadémia követelését Most, hogy itt a javaslat: a jászberényi, az udvarhelyi és a többi liberális sürgönyileg üdvözli a kormányt. Mikor Apponyi ígérte, akkor nem kellett nekik; most, hogy megvan: örülnek neki.

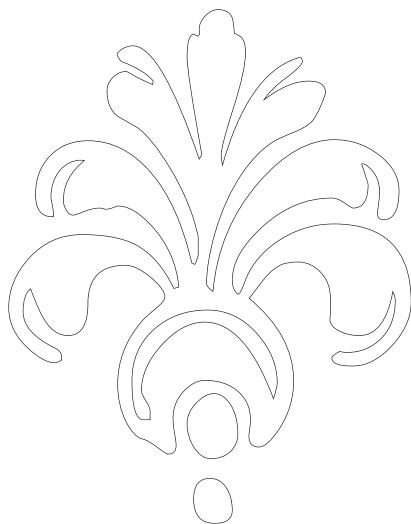
Az ilyen műörömet magyarul hipokrizisnek hívják. A katonai reform a szabadelvű párt vereségét és a nemzeti párt kitartásának fényes győzelmét jelenti. Aki ellenez valamit és az a valami mégis meglesz: az az ember legyőzetett. Aki pedig akar valamit és akarata teljesül: az az ember győzött. Más formulája a józan észnek nincs. Minek örülnek tehát a vidéki liberális pártok? Egyszerűen annak, hogy Apponyi gróf győzött. És kinek gratulálnak e győzelemhez? Apponyinak talán? Ma még nem. Majd ez is elkövetkezik, mert nálunk a szer-

vilizmusnak nincsen határa. Még csak esze sincs. Hiszen Bánffy-t gratulálják, akinek annyi része van ebben a reformban, mint a szekérrúd végén ülő légynek a teherhúzásban.

Az a korlát, mely a nemzeti párt előtt állott, a katonai javaslatok előterjesztése által lehullott. Ez a fontos tény kizárólag a korona elhatározásának köszönhető. A szabadelvű kormányok pártmonopóliumot élveztek e korlát miatt. Minden az övék volt, mert a kizárólagos uralom hosszú ideje alatt mindent kisajátítottak maguknak. Személyes érdekek nyomultak előtérbe és győzedelmeskedtek az erkölcsök és a törvények fölött. Az alkotmányos élet pedig belefulladt ebbe a szennyes áradatba.

De I. Ferenc József fölesküdt a magyar alkotmányra. „Mind magam megtartom, mind másokkal megtartatom.” Objektív nézőpontján fölismerte, hogy a közélet tisztátalan levegője megfojtja azt, amire fölesküdütt. Figyelmét a gyakran fölmerült korrupcionális botrányok után nem kerülhette el, hogy a zátonyra került alkotmányos hajót csak a parlamenti pártok váltógazdasági rendszere mentheti meg.

Hiszem, hogy ez volt az indító ok. Minél misztikusabb a keleti helyzet és minél zavarosabb Ausztria belélete, annál inkább hiszem, hogy a korona fölismerte a magyar közélet megtisztításának szükségét és azt az intenzív erőt, mely a nemzeti aspirációk részben való kielégítésével is kifejlik. De bármi legyen az intenció, bizonyos, hogy nagy kő esett le a nemzet szívéből, mert alapos kilátás nyílt egy ocsmányul szervezett pártmonopólium megszűnésére s mert tanúságot nyertünk az iránt, hogy az erős hitnek, a kitartó bizalomnak, a jognak és igazságnak győzelmi kilátásai a politikában meg nem szűntek.

Mérleg

Ma harminc éve, hogy a nemzet koronázott. Történelmi jelentősége volt e napnak úgy az uralkodóházra, mint a nemzetre nézve.

A trón megszilárdult. Háborgó hullámok helyett szilárd talajt nyert. A forradalmi hangulatok elenyésztek; az összeesküvések megszűntek. Egy hűségében teljesen megbízható nép vette körül a Ferenc József trónusát. Ilyen volt a nap jelentősége az uralkodóházra nézve. A nemzeti életet pedig minden ízében betöltötte a remény. Magasra fokozott várakozással nézett a jövőbe. Örömujjongások között számítgatta, hogy az erőforrások megnyitásával minő lendületet nyer hazánk. Önbizalom szállta meg a nemzetet, hogy végre kezébe veheti a maga sorsát.

Azokra a sebekre gondolt, melyeket az önvédelmi harc és az abszolutizmus ütött rajta. Arra a feladatra gondolt, mely a szabaddá tett nép bölcs vezetésében vállaira hárult. És bizonyára gondolt arra az államfenntartó osztályra is, mely nemes idealizmussal szavazta meg az úrbér eltörlését s ezzel vagyónát önként megtizedelte.

Ha valaki részletes, alapos és kimerítő mérleget készítené ama kilátásokról, melyek harminc év óta megnyíltak és azon eredményekről, amelyeket elértünk; a csalódásnak alig megmérhető fokát és terjedelmét látnók magunk előtt. A mérleg egyik serpenyőjébe kell tenni mindazt, ami elpusztult; a másikba mindazt, ami helyébe lépett. Össze kell mérni annak az időnek erkölcsi és vagyoni értékeit a mai időszak erkölcsi és vagyoni becsével.

Ma többet termelünk, több a gép, több a tudás, sok a vasút, fejlettebb az irodalom, nagyobb a forgalom, több az iskola, több a pénz. Alig megmérhetőek e tekintetben a haladás dimenziói. Hanem az adósság is több; a szervilizmus nagyobb; a nemzetiségek gyűlölete fokozottabb; a közigazgatás romlottabb; a bűnkrónika terjedelmesebb. Ehhez járul az etikai elemek súlyos veresége. Hazafiság, önzetlenség, lelkesedés, egyéni érték, érzékenység, ingyen közszolgálat, egyszerűség, jellemszilárdság, lelkiismeret – a frázis birodalmába utalt fogalmakká lettek.

A szívós kitarítás a jog mellett enyészőben van úgy a nemzetnél, mint az egyeseknél. A magánhaszon elve diadalt ül a közhaszon felett. A protekció rendszere a közpályák összes vonalain uralomra jutott. A materializmus istensége, az egyéni siker, minden más istenséget leszorított a közoltárokról. Társadalmunkban a büntető hatalom ereje annyira elsatnyult, hogy egy jó acélpenge a kézben teljesen megóv mindenkit a becstelenség összes következményeitől.

Lehet-e képzelni felségesebb polgári anyagot, mint a milyen a fölszabadult magyar nép? Mi történt vele?

Egész biztossággal látható volt, hogy a középnemesség jelentékeny része összeroskad az új idők súlya alatt. Ennek az osztálynak egész izomzata századokon át a rendi alkotmány védelmére volt képezve. És jött rohamos gyorsasággal az új idő új igényekkel, új életföltételekkel, új szükségekkel. Az idő szelleme gyorsabban alakult át, mint amaz osztálynak a szervei. A régi szervek nem voltak alkalmasok a változott életigények változott feladatait teljesíteni. Új szervek létrehozására pedig hiányzott az idő. A pusztulásnak matematikai bizonyossággal kellett bekövetkezni.

De a természet nem tűr hézagot a szervezetek rendjében. A kiháló organizmust új organizmussal pótolja. A paripa hulláján férges keletkeznek. Megtörtént a szemünk láttára. Akik el voltak látva a szükséges szervekkel és védekezni és támadni tudtak az új idők életföltételei szerint, megrohanták és fölemésztették a vonagló csatolót. Jól van. Fátyolt reá. Panaszunkra a halott úgy sem támad föl.

Ám ott volt az a felséges polgári anyag, a fölszabadult nép. Egy kis előrelátással, okos vezetéssel, bölcs intézkedésekkel, arra való iskolázással, a kiháló organizmus helyébe ennek a felséges anyagnak kellett volna lépni. Ehelyett mi történt?

Kérek egyetlen intézkedést, mely harminc év leforgása alatt komolyan célba vette a középnemesség megmentését, vagy ahol ez lehetetlen volt, egy megbízható új középosztály képzését! Láttunk egyetlen törvényhozási vagy kormányzási lépést, mely gátlólag hatott volna arra, hogy a pusztuló organizmust ne a börzén, a

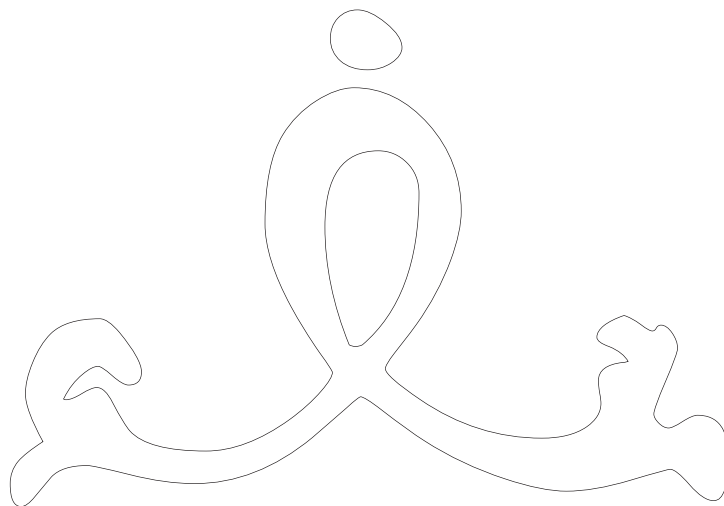
közvetítésen, az uzsorán, a pálinkamérésen, a liferálásokon¹⁹⁰, a szédelgéseken, az árlejtéseken, a korrupción, a gründoláson hízott és megerősödött organizmusok emésszék föl.

A kormányok arra nagyon vigyáztak, hogy elegendő pénzügyi haszon legyen a repülővé lett birtoktestek bélyegilletékéből. De mikor a vész rohamos ütemben közelgett, egyáltalán nem gondoskodtak sem olcsó agrárhitelről a sorvadó organizmus táplálására és megmentésére, sem alkalmas intézkedésekről az iránt, hogy a mozgósított birtok, akár telepítés, akár más úton annak a felséges polgári anyagnak a tulajdonába menjen át.

Ennek a bűnös gondatlanságnak következményei máris fenyegető alakot öltöttek. Egyik következménye a parasztszocializmus, a másik egy független középpolgári osztály teljes hiánya. Ijesztő példáját láttuk ennek a választásoknál, hol a tót, német és oláh az erőszakkal szemben több ellenállási erőt mutatott, mint a magyar nép. És ijesztő példát látunk egy olyan gazdasági szekta keletkezésében, mely nem ismer hazát és fittyet hány az istennek.

A mérleg ilyenformán áll:

Megnyúlt a vasút; megrövidült az erkölcs. Nőtt a lakóház terjedelme, fénye; apadt a tűzhely tisztasága és melege. Szaporodott a bürokrácia; fogyott a szabadság. Több a pénz; kevesebb a hit. A középosztály egy része elpusztult; a parasztság egy része elfordult istenétől és hazájától. Az éhezõ ruthén, a kivándorló székely nyugdíjt fizet...kinek? Hát a miniszternek! Azoknak, akiknek gondatlansága miatt vagy éheznek, vagy kivándorol.

Bomlás a szomszédban

Tévedés, kimerültség megszállhat egy nemzetet. Üldözheti a balsors és elveszítheti reményeit. Megalkudhatik a viszonyokkal, túrhet szolgásgát, elapadhat életereje. De ahhoz való jogát, hogy megint szabad, megint független legyen, el nem veszíti, amíg él.

A földművelők tapasztalása szerint az időjárás különbözősége más-más növényzetet juttat uralomra. Olykor a tartós esőzés, vagy a hosszas aszály, vagy az állandó széljárás, vagy az enyhe tél, vagy a sietve jött tavasz rég elfeledett, gondosan kiirtott, évek óta nem mutatkozott növényfajt hoz felszínre. A gazda bámulva nézi, hogy szérűskertjét, réjtét, ugarját, vetését, szőlőjét, veteményesét, sőt még a dűlőutakat, az árokpartokat és az erdők talaját is valamely sárga, vagy kék, vagy piros, vagy fehér virág lepi el kimondhatatlan mennyiségben.

Honnan jött, hol volt, csírákéességét a természet minő raktára őrizte meg? Nincs erre más válasz, minthogy a mag ott húzódott meg a fűszál tövében, a bokor aljában, a rög pórúsi közt, a kis bogár fészkeben – mindenütt, ahol napnak, esőnek, szélnek, fagynak bontó és konzerváló hatása jelentkezik és várta föltámadását azon körülményektől, melyek életföltételeit tartalmazzák. Mihelyt ezek a körülmények beállottak, a faj föltámadott.

Így van ez a szolgásgátba hajtott népekkel is. Hiába gázol rajtuk végig a hatalom. Ha meg nem öli végképpen, ha csak elcsigázza, ha csak üldözi, ha csak rongálja: a szabadságnak és független állami létnek csírái konzerválva a túrés, a szenvedés, a viszontagság, az elnyomatás elemei által, azonnal felduzzadnak, életre kelnek, kihajtanak, mihelyt a viszonyok meghozzák számukra a szükséges életföltételeket.

Ilyen föltámadást látunk magunk körül amerre csak nézünk. Románia, Szerbia, Bulgária így támadott föl. Nem lesz más sorsa Albániának és Macedóniának sem. Állami egységhez így jutott Itália, pedig veszített csaták után, és így alakult az apró hercegségekből a nagy Németország.

Az időnek ezen törvényét mi sem kerülhetjük ki.

Abbeli végzetünk, hogy a mások hasznára dolgozunk, megszűnik. Kezünkbe vesszük sorsunkat és öncélú nemzetté leszünk.

A forma mellékes. Akár úgy, amiként Ugron vallja, hogy ne legyen más közösség az alaptörvényekben, mint az uralkodó személye s egyéb viszonyok az esetenként való érintkezések és az időről-időre kötött szerződések útján intéztessenek el; akár úgy, amint a Budapesti Hírlap hiszi, hogy a monarchia keretében szerepet cseréljen Magyarország Ausztriával s mindaz, ami most osztrák-német, kezdve az uralkodóház tagjain és végezve a legutolsó bakán, magyar legyen és Bécs helyett Budapest legyen minden közös intézmény székhelye: mondom, a forma mellékes; de sorsunk saját kezünkbe kerül előbb vagy utóbb és hazánk visszanyeri azt a történelmi pozíciót, mely a mohácsi vérvesztés után amiatt, mert a Habsburgok félreismerték az erőviszonyokat és a valódi súlyponton kívül keresték a bázist, oly hihetetlen módon elkallódott.

Százados sírunkról a nehéz követ a 67-es kiegyezésnek ama rendelkezése gördíti el, hogy teljes alkotmányosság legyen ő felsége többi országaiban és tartományaiban is. Ebben a rendelkezésben látom én azt az emeltyűt, mely nemzeti öncélúságunk sírüregéről a nehéz követ elmozdítja. Mi pedig minden nagyobb rázkódás nélkül, a tartományi életből átmegyünk az állami életbe, miként a gyámság alatt levő ifjú átlép az önálló tevékenység körébe, nem hosszas pörlekedés által, nem is az erőszak útján, hanem az időnek, a viszonyoknak, az erőkifejtésnek és az életszücségetnek természetes súlya által hajtva, előretolva és legitimálva.

Az államegységnek az a formája, melyet a 67-es kiegyezés Ausztriában talált s melynek katonai, politikai és gazdasági erejével szemben a törvénykönyvbe iktatott paritás akkor jelentékeny vívmány volt a mi részünkre, az állam egységnek az a formája immár tünedezőben van. Harminc év óta minden nagyobb mozgalom azt az egységet bontogatja. Előbb csak vízcseppek hagytak nyomot a kőépítmény oldható részein és a kis, veszélytelennek látszó szű örlött apró lyukakat a gerendázatban. De a vízcseppek sokaságából hullám lett s a kis szücsalád milliókra szaporodott. És repedeznek a boltívek, töredezik a kő, revesedik a gerenda, pusztul a zsindegy s a megricskadt ablak- és ajtófélfák nyílásain sívít a szél.

Mi okozza ezt?

A „teljes alkotmányosság”.

Rég elfeledett, kiirtottak és elpusztultnak vélt magvak nyertek életföltételt az alkotmányosság levegőjétől, napsugaraitól, nedveitől és meleg áramlásaitól. És kék, piros, sárga, lila, fehér virágok lepnek be erdőt és mezőt, kaszálót és szántót, völgyet és bécet. A levéltárakból eltemetett jogok lépnek napfényre; alvó aspirációk ébrednek föl és megzörgetik a sírok pihenő csontjait. Heverő szenvedélyek mozdulnak meg és talpra állva suhogtatják tüzes korbácsaikat.

Amit a szabadság szokott táplálni, minden vágy, minden gondolat, minden indulat és minden remény, mely el volt erőtlenedve és hallgatagon sorvadott az abszolutizmus nyúgeiben: most az alkotmányosságban táplálékra talált, megizmosodott, talpra állott és követeli a maga jogát, a maga helyét és a maga tevékenységi körét.

A szabadságnak parlagon tartott erői keltek életre az alkotmányos eke barázdáiban. Mindaz, amit odaát látunk, nem egyéb, mint a közszellem fermentációja. A szidalmak, öklelőzések, agyonbeszélési formátlanságok; a párttömörülések lehetetlensége, a német elem eszeveszett kapkodása, a lengyelek előnyomulása, a szlovének makacssága, a csehek kitartása, és mindaz a nyüzsgés, forrongás, nyugtalanság, ingadozás és vérmesség nem egyéb, mint a vegyelemek fölbomlási processzusa.

Annak a mesterségesen, olykor kímélettel, máskor erőszakkal összetákolt államtestnek nem kellett egyéb, mint az alkotmányos élet, hogy a hamis vegyrokonság kapcsai lehulljanak róla. A napsugárnak is bontó ereje van, nemcsak a választóvíznek. Az alkotmányos élet napsugara ugyancsak bontogatja az államtest egységét. És fölbontja egészen. A tartománygyűlések hatásköre kiterjed; a rajkszrát¹⁹¹ hatalma összezsugorodik. A csehek koronázni fognak; a lengyel királyság megalakul: a délszláv autonómia megizmosul.

Lesz megint egy Magyarország és ő felségének lesznek „többi országai és tartományai”. Dualizmus pedig nem lesz. Tehát vagy alkotmányos szabadság odaát is – és akkor nincs „másik fél”, mert egysége darabokra hull; vagy abszolutizmus császári rendeletekkel s akkor megszűnik az egyezkedés lehetősége „mint szabad népek szabad népekkel”. Hanem egyezkedni fogunk a „közös birtoklás” föltételei fölül az uralkodóval, vagyis, mint a „többi országok és tartományok” urával és teljesíteni fogjuk az egyezkedésnek törvénybe foglalt feltételeit a „többi országok és tartományok” befolyása nélkül, teljes önrendelkezési joggal a perszonális unió alapján.

Így látom én a jövőt. Így tanultam Deák Ferenctől is, kinek föliratai világosan bizonyítják, hogy köztünk és Ausztria között nincsen más kapocs és más jogviszony, mint a perszonális unió; törvényei pedig világosan megmondják, hogy az eddigi tárgyalási mód (hogy t. i. csak az uralkodóval érintkezzünk és egyezkedjünk) csak azért szenved változást, mivel alkotmányos jogokat nyert Ausztria is. (1867. évi XII. tc. 5. és 25. §) Amiből következik, hogy mihelyt ez az ok megszűnik, önként beáll a régi tárgyalási mód.

De megengedem, hogy alakulhat a forma másképpen is. Vágyaim közt szívesen engedek tért a Budapesti Hírlap abbéli hitének is, hogy az udvar, a hadsereg, a diplomácia és ezekkel együtt a monarchia fölötti magára a magyar királyság jellegét és mivoltát. Ez azonban ma még csak álomkép gyanánt lebeg előttem s a perszonális unió bekövetkezését politikai számításokkal könnyebben tudom igazolni. Így vagy úgy, de törekvésünknek, mely a kiépített magyar nemzeti államot foglalja magában, kedvezni látszik az idő s minél jobban erjed Ausztria és minél nagyobb önállósághoz jutnak ott az alkatrészek, annál erőteljesebben nyomulhatunk célunk felé.

191 Reichsrat

Agyonbeszélés

Nem tudom, miért kellett a jóhangzású agyonbeszélést az idegen és orvosi vonatkozásaiban izléstelen értelmű obstrukcióval kicserélni? Még kevésbé tudom, hogy a Háznak most folyó vitáját miért keresztelik szél-tében-hosszában obstrukciónak? Tőlem kitelhető módon figyelemmel kísérem a tárgyalást, de abban görcsövi vizsgálattal sem vagyok képes agyonbeszélést fölfedezni.

Sajnálatos tünete a fölfogásnak, hogy nemcsak a kormánypárt köreiből hallható az agyonbeszélés minduntalan hangoztatása. Igazságos eljárás ugyan tőlük sem volna az effajta alaptalan vádaskodás; de a háború állapota sokat megmagyaráz s ezenkívül megszoktuk, hogy a ráfogással úgy él a kormánypárt, mint a mindennapi kenyérrel. Azt is tudjuk, hogy annak a pártnak kitűnő gyomra és nagy étvágya van.

Azonban nehéz megérteni, hogy az ellenzék orgánumai is olyanforma színezéssel emlegetik az agyonbeszélést, mintha beismernék a vád alaposságát. Mintha kedvük telne abban, hogy a függetlenségi és 48-as párt mindenáron fenegyereknek látszanék. Mintha dicsekednének azzal, hogy egy párt a rendbontás elemeinek fölhasználását célul tűzte ki. Az ellenzéki orgánumok ezen magatartása sokat árt a vita erejének. Heccelődéssé degradálja az érvelést. Komédiává süllyeszti a komoly elhatározást és rakoncátlan játékká a derék mérközést.

Pedig a vita nagyon tartalmas. A megokolás erőteljes, a modor parlamenti, a küzdés élénk, az érvelés súlyos.

Tudok embert, akinek véleménye ezen vita alatt megváltozott. Kezdetben nem látott veszélyt a 16. §-ban s azt hitte, hogy azok, kik a sajtószabadságot féltik, gyöngye pókhálószálla akasztanak métermázsás terhet. De az ellenzék szónokai arról győzték meg, hogy ezzel a szakasszal rést üt a kormány az alkotmányos szabadság falain. Arról győződött meg, hogy ez a szakasz *salvus conductus*¹⁹² a társadalmi romlás számára; kiváltságlevél lenne az arra, hogy a korrupció ne ellenőriztessék kellő módon. Tollakat tép ki a sajtó szárnyából s ezzel megbénítja röpiülését.

Ilyen véleményváltozást csak mélyen járó, alapos tárgyalás tud létrehozni. Pedig megtörtént. Éppenséggel e sorok írójával történt meg. Ahelyett, hogy szégyelném lelkemnek ezen ingadozását bevallani, büszkén mutatok a magyar parlament ellenzékeire, mely fölvilágosító kötelességét ilyen hatásos módon gyakorolja.

Ez tehát nem agyonbeszélés. Egy nemes, kitartó, elszánt, fáradságos küzdelem ez, a végből, hogy elhárítsassék alkotmányos szabadságunk veszélye. A jogosulatlan, mert nem indokolt támadás visszaverése ez a politikai élet legnemesebb és legigazoltabb fegyverével, az igazság makacs hirdetésével. Az ellenzéki szerep hivatásos betöltése ez, melyért elismerés, hála és ragaszkodás illeti meg mindazokat, kik részt vesznek a derék misszióban.

Az agyonbeszélés nem így néz ki. Elvadult indulatok, rossz szenvedélyek és elvetemült gyűlölködések párosulnak a parlamenti élet eme forradalmában a végső elkeseredéssel és a meggyőződésnek hajthatatlan erőfeszítésével. Düh torzítja el a vitát, tombolás váltja föl a szót, zavargás teszi lehetetlenné a tárgyalást. A többség elvadul, mert akaratának érvényesülése gátoltatik. A kisebbség rakoncátlan lesz, mert a rendbontás urává teszi a helyzetnek, ami pedig nem őt illeti meg. Mindenképpen fölfordult állapot az ilyen, mely sohasem kívánatos; kivételes alakban is kétes értékű és csak nagy ritkán és olyan többséggel szemben alkalmazható, mely minden igazságot lábbal tipor, minden szemérmert megvet, saját kötelességeit teljesen félreérti, tényeiben erőszakos, eljárásában lelkiismeretlen.

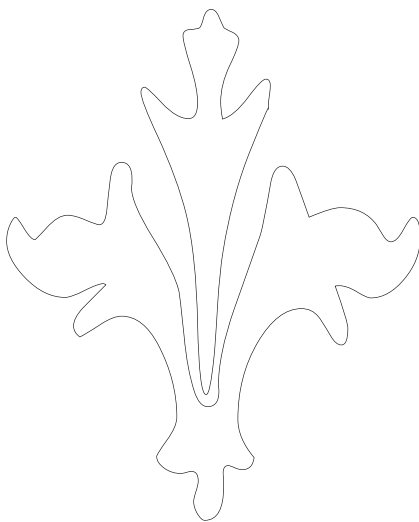
Ha tehát az ellenzék agyonbeszélést folytatna: részemről azt sem gáncsolnám feltétlenül. Most azonban erre szükség nincs, mert a javaslat 16-ik §-ához a többség jobb elemei nem ragaszkodnak. A főemberek közül egy sem védelmezi a kormányt. Elhúzódtak a csöndes zsémbelődés árnyas berkeibe s nyugodtan szemlélik az ellenzéki érvek győzelmes előrenyomulását. Nincs hitük a javaslat igazságában s nincsen bizalmuk annak becseben. Sőt, igen sokan éppen úgy látják a reakció veszélyét, mint az ellenzék.

192 oltalomlevél

Itt tehát csak arra van szükség, amit az ellenzék nem kis dicsőséggel teljesít, midőn kitartással forgatja a parlamenti csaták jogosult, megengedett és igazolt fegyvereit. A hatás szembeszökő. A kis kalapácsnak enged a nagy tömeg. A kovász erjeszti a tésztát. A lúg olvasztja a szennyet. Ma ugyancsak ömlött a lúg, midőn Károlyi István gróf beszélt. A többség rángatózzott, mint midőn sósavat csepegtetnek a kísérleti békára. Minden szó elevenre talált. Midőn a közerkölcsök laszcív¹⁹³ felfogásáról beszélt, akkor már nem is korbácsot suhogtatt, hanem kancsukát. Hét ága volt annak s mindenik eltalálta a rendszer legfájóbb sebeit.

Csak tovább, előre, bátran, kitartással. Ez a vita sem nem hosszadalmas, sem nem meddő. A közszabadság ékszeréből egy fényes abroncsot akar a kormány kitörni. Azt mondja, pajzst kovácsol belőle a magánbecsület számára. Nem igaz. Lakatot kovácsol belőle a sajtószabadság ajtajára.

A 48-iki törvényhozás gödröt ásott, hogy elültethesse a szabadság fáját. A mostani vermet ás, hogy beleessenek a szabadság munkásai. El nem múló dicsőség lesz az ellenzék jutalma, ha kicsavarja az ásót a kormány kezéből.

A majoritás akarata

Tisza Kálmán és fia, István gróf, vitézi tornát rendeztek a liberális körben. E bajvívók szerint többé nem a 16-ik §-ról van szó, hanem a parlamentarizmus megmentéséről. Engedni a kisebbség kívánságának nem szabad, mert a parlamentarizmus úgy kívánja, hogy a majoritás akarata érvényesüljön. Ezt a tételt nemcsak hirdették a bajvívók, hanem föl is ruházták a csalhatatlan dogma erejével, s az ahhoz való ragaszkodás olyan túlvilági érzékenységbe sodorta az öreg Tiszát, hogy szomnambulikohipnotikus¹⁹⁴ álmában már azt is látta vala, hogy a parlamenti rendszer alkotói miként fordulnak meg sirjaikban, ha a többség bármi módon engedne a kisebbség kívánságának.

E fölöttébb való nagy érzékenység nekem azt a száraz tényt juttatja eszembe, hogy nálunk a parlamentarizmus megalkotói Deák, Eötvös, Kossuth, Szalay és más olyan férfiak voltak, kik ellen Tisza Kálmán, mióta csak él, mindig mérges oppozíciót folytatott. Sőt, írt egy füzetet a megyei rendszerről, melynek okoskodása igen sok jót tartalmaz, de amelynek rostálatlan elfogadása a parlamentarizmust merőben lehetetlenné tenné. A Tisza politikai lakmározása csak ama férfiak halotti toránál kezdődik. Reájok hivatkozni tehát annyi, mintha az elesett sasok húsán élő vadmacska arra a lelki barátságra hivatkoznék, melyben a néhaiakkal volt.

„A majoritás akaratának érvényesülni kell.” - így szól a dogma. Elfogadom. Azonban, ha nem lennék szerénytelen, bátor volnék a következő kérdést kockáztatni: Melyik majoritást tetszik érteni?

Mert bizonyos igaz, hogy a parlamentarizmus csak annyit ér, mint döglött lovon a patkó, ha nem jut benne kifejezésre az ország közhangulata és közakarata. Eme közakarát beteljesülésében rejlik a parlamenti rendszer lényege. Mindannyian fiai vagyunk a hazának; mindannyian hozzájárulunk az ország intézményeinek fenntartásához. Ennélfogva mindnyájunkat megillet az a jog, hogy – a törvény korlátai között – befolyjunk az ország törvényhozásának, kormányzásának és igazgatásának rendjébe. Ez tiszta sor. „Semmit rólunk, nélkülünk.”

Azonban intézkedésre van szükség, hogy mindnyájunk vágyát, reményét, célját, belátását, panaszát, örömet, elszántságát, renyheségét összevéve, megtudódjék az indulatoknak e nagy sokadalmából a nemzeti közakarát. Az ilyen közakarát előtt aztán nemcsak törvényes, de erkölcsi kötelessége is minden alkotmányos embernek meghajolni. A közakarát megtudásának egyetlen módja a választás. Ha a választási eljárás tiszta; ha semmi erőszak nem hat gátlólag; ha mindenki teljes szabadsággal érvényesítheti véleményét: akkor az eredmény egy olyan képviselőház, mely az ország közhangulatát fejezi ki és egy olyan majoritás, mely egész bátran a közakarát kifolyásának mondható.

Az így létrejött majoritás komoly, alkotmányos önérzettel mondhatja, hogy akaratomnak teljesülni kell s midőn akaratom érvényesülését védelmezem, akkor a parlamentarizmus lényegét védelmezem egy erőszakoskodó kisebbség ellen. De mondhatja-e magáról az a mostani majoritás, hogy ő az ország közakarátának kifejezője? Szabadon nyilvánult-e a választók véleménye? Hiszen csak tegnap mondta egyik miniszter, hogy a kormány a választásoknál behegedült az ellenzéknek. Mi ez – az eldurvult cinizmuson kívül – ha nem hivatalos beismerése az erőszakos hatalmi befolyásoknak és visszaéléseknek? Bizony behegedült. De nem az ellenzéknek. Azt csak megapasztotta. Hanem igenis behegedült a parlamentarizmusnak, mert a Ház nem képmása többé a nemzetnek, hanem csak torzképe. A majoritás nem a kerületek bizalmából ül együtt, hanem a Bánffy bizalmából.

És behegedültek a parlamentarizmusnak azzal, hogy a majoritás megtűr kebelében sok olyan embert, akiknek a Házban helyük nem lehetne. Vállalatokat képviselnek azok és nem a nemzetet. Állásuk természete kizárja, hogy függetlenek lehessenek a kormánytól. Képviselőkké azért lettek, hogy könnyebben érintkezhesenek a kormánnyal, melynek elnézésétől vagy pártfogásától függ a vállalat sikere. Mindezt látja a nemzet, melynek nyugtalansága csak fokozódott az inkompatibilitási esetek tárgyalása alkalmával, s bizalmatlansága a parlament függetlensége iránt minden egyes esetenél nőttön-nőtt.

Az a majoritás, mely az erőszakos választások törvénytelen ágyában született s amely rikítóan van tarkázva inkompatibilis elemekkel: az ilyen majoritás merőben elveszítette a jogcímet arra, hogy akaratának minden-

194 holdkóros

áron való érvényesülését a parlamentarizmus alapelve nevében követelje. Annak az alapelvnek, – hogy megint a miniszter választékos nyelvét használjam – behegedültek a választási erőszakoskodások és az inkompatibilitási esetekben hozott ítéletek. Közéletünk vezérlő tényezőjévé a nyers erőt tették. A cinizmus sem egyéb, mint az elvadult lélek nyers ereje. Ha ezzel szemben a 48-as és függetlenségi párt szokatlan parlamenti fegyverhez nyúl: igen ízléstelen és feltűnően utálatos a parlamentarizmus megvédéséről beszélni éppen azoknak, akik ennek az intézménynek minden jó oldalát lebontották, minden díszét bemázolták, minden erejét összemorzsolták és minden becsét elértéktelenítették.

Megterhelte gyomorral tartják Tisza Kálmán és fia, István gróf, a böjti prédikációt. Ugyan, ki megy lépére? Ki hiszi el nekik ezt az igazságot: „a parlamentarizmus követeli, hogy a majoritás akarata érvényesüljön?” Olyan rossz memóriája volna a nemzetnek? Ki ne emlékeznék, hogy 61-ben a Határozati párt többségben volt? Ezt a pártot, a Teleki László váratlan halála után, Tisza Kálmán vezette. És jött a szavazás. Tüzetes tanácskozás után Tisza önként lemondott saját többségéről és engedte, hogy a Felirati párt győzzön. Nem arról beszélek, hogy jó politika volt-e ez, vagy rossz; arról sem beszélek, hogy van-e értéke az olyan meggyőződésnek, mely megfűt saját győzelmét. Példámat csak azért hoztam föl, hogy egy kivételes esettel bizonyítsak a Tiszák dogmája ellen. Mert ez az eset mutatja, hogy Tisza Kálmán szerint sem mindig követeli a parlamentarizmus a majoritás akaratának föltétlen érvényesülését.

Van egy másik példám is. Ezúttal Tisza Kálmán a kisebbség vezére volt. Történt pedig 1872 tavaszán. A majoritás kormánya egy választási törvényjavaslatot akart megszavaztatni. A kisebbség a közszabadság veszélyét látta a javaslatban. Jó ideig argumentumokkal küzdött. Később névszerinti szavazásokkal és agyonbeszéléssel. A javaslatból nem is lett törvény.

Azt az elvet, hogy a majoritás akaratának érvényesülni kell, Tisza Kálmán két ízben döntötte meg. Először megdöntötte, mint a többség vezére, saját vótumait átadva az ellenfélnek, amivel majoritássá változtatta a kisebbséget. Másodszor úgy döntötte meg, mint a kisebbség vezére, az agyonbeszélésnek minden fogását fölhasználva a többség javaslata ellen.

Volt egy harmadik eset is. Mikor Tisza Kálmán hatalmának tetőpontján állott és benyújtotta javaslatát a keresztény-zsidó házasságról. A Ház elfogadta; még az ellenzék nagy része is elfogadta. Ez tehát igazi majoritás volt. Kifogást az ügy ellen a nemzet közvéleménye sem emelt. Azonban a főrendiház nem szavazta meg a javaslatot. És Tisza? Mit tett a népképviselő akaratának megvédésére? Miként oltalmazta meg azt a nagyfontosságú elvet, hogy a politikai súlypont a képviselőház kezében maradjon? Semmiképpen. Egyszerűen lemondott a küzdelemtől és visszavonta a javaslatot. Megretírált¹⁹⁵ egy előítélet előtt.

A negyedik esetet a véderővita szolgáltatta. Tisza Kálmán az újoncmegajánlás és hadkiegészítés módját egy becsempészett szakasz révén meg akarta változtatni s ezzel egy alkotmányos garanciát semmivé akart tenni. A majoritás vele tartott. De a kisebbség hazafias erőfeszítése meghátrálásra kényszerítette Tiszát és a többséget.

Volt egy ötödik eset is. Egy minden ízében silány közigazgatási javaslat mellett foglalt állást a majoritás. A kisebbség kötelességének ismerte a parlamenti fegyverzet egész arzenálját fölhasználni a javaslat megbuktatására. A kitartó küzdelem a kisebbség győzelmével végződött. A kötetre menő javaslat két nyomorult szakaszra zsugorodott össze.

Mindezek az esetek nem rontották meg a parlamentarizmust, hanem megrontotta azt az erőszakos választási rendszer, a párt-egyeduralom és az inkompatibiliták érdekszövetsége. E korhadt rendszerben nagy időnk nagy alkotását védi egy indokolatlan támadás ellen a kisebbség. Amit a kisebbség védelmez, arról Deák Ferenc így beszélt: „Parlamentáris kormány, felelős minisztérium, esküdtzéki eljárással párosult sajtószabadság és az adó elhatározásának joga az alkotmányos szabadságnak legerősebb biztosítékai. Nekünk ezen biztosítékokat megadták szentesített törvényeink s mi azoknak bármilyen korlátozásában soha meg nem egyezünk.”

E szavakat Deák a nemzet nevében mondta az uralkodónak, a nemzet osztatlan akaratából. Nemcsak igazságot tartalmaznak ama szavak, de vallomást és fogalmat is. Mostani majoritásunk hűtlen akar lenni ehhez a fogadalomhoz. A kisebbség kötelessége e hűtlenséget megakadályozni.

195 visszavonult

A föderalizmusról

Ausztriában a helyzet nem tisztul. Ok nélkül valónak látszik minden erőlködése az elemek lecsöndesítésére és a vegyrokonsági érzés fölkeltésére. Sőt, a fenyegetés is hol abszolutizmussal, hol a perszonális unió képzelt rémeivel, ok nélkül való.

Nem tágít gyűlöletével sem a germán, sem a szláv. A küzdelem behunyt szemmel foly. Immár nem látják a magasabb állami érdeket és nem emlegetik az osztrák hazafiság hagyományait. Mi pedig tanúi vagyunk egy igen érdekes formációnak. Látjuk, hogy a lelki kötelékek ama fajok között miként szakadoznak el egyenkint. Ma Prágában szakad el egy fonál, holnap Grácban, holnapután Brünben. A kéve szálakra oldódik s a megszabaduló szálak új, apróbb kévékbe csoportosulnak.

Az egységnek az a fogalma, mely tetszetős volt Bécsben sokáig, immár nemcsak ingadozik, de ki is veszett a fajok tudatából. Külső tünetekben még él ugyan az egység, de fejlődő egyéniségéből egyetlen faj sem akar annyit áldozni, amennyi az államközösség fenntartására nélkülözhetetlen.

Az együttes nagy barlang, melybe őket a dinasztikus érdekpolitika kényszerítette, nyilasokat kapott az új idő eszméinek hatása alatt. Ezeken a nyilasokon a fajfenntartás ellenállhatatlan erejével tódulnak ki a rokon elemek, hogy apró, de enyhe fészkeket rakjanak nemzetcsaládjuk számára. Egy szellemi rajzás ez a régi köpüből¹⁹⁶ az új otthonba, melyet sem föltartóztatni, sem más irányba terelni nem lehet.

Ezt a folyamatot beavatkozásokkal zavarni kár is volna. A folyóvíz árját föl lehet tartóztatni mesterséges gáttal. De csak addig, míg a víz eléri a gát szintjét. Akkor aztán keresztülzúg a gáton és lecsap vad morajjal. Amennyivel a gát meglassította a folyást, ugyanannyival lesz sebesebb a lezuhanás által. Tehát az előrehaladás nemcsak föltartóztatva, de még lassúbbá téve sincs. A fejlődés tovább megy a maga útján és jó szerencse, ha nem rombol, mikor a gáton átbukik.

Politikai bölcsesség sem volna a mesterséges akadályok föllállításában. Mert az egységes Ausztriának a néperdek szempontjából nem igen volt jogcíme az élethez. A különböző fekvésű, különböző fajú, különböző érdekű országoknak ezen összeverődése csak a családi politika szempontjából volt indokolható. Most már abból sem.

Most, a népelet-viszonyok átalakulásával, összeolvadt a dinasztikus érdek a néperdekkel. E két tényező együtt alkot törvényeket s az általános hadkötelezettség mivolta a régi, családi, zsoldos hadat néphadsereggé alakította át, melynek célja és kötelessége trónt és népet egyaránt oltalmazni. Ezelőtt a trón erős volt, ha minél több erőt vont el a néptől és gyűjtött maga körül. Most a trón ereje olyan mértékben fokozódik, amilyen mértékben a nép a maga benső erejét kifejteni képes.

A hangya egyik főtápláléka az a mézga, melyet a hamuféreg önmagából kiizzad. Mikor a facsemete friss hajtása sorvadni kezd, mert a hamuféreg nagy tömege elszívta életnedveit: akkor az okos hangya gyöngéden fölnyalabolja a kis férget és átrakja egy más, kövér csemetehajtásra. Így juttatja a férget új táplálékhoz és önmagát több mézga-hoz. Mai időben nem szükséges egyéb, minthogy az uralkodó házakban legyen meg a hangya életösztöne. Ne gátolják, sőt, segítsék meg az izzadó férget az életföltételek megszerzésében.

Mikor még erőt kellett elvonni a néptől, hogy erőt nyerjen a trón, akkor egységessé kellett tenni Ausztriát. De most, mikor a néperő a trón ereje is: azon kell lenni, hogy erőhöz jusson a nép. A régi hajtás sorvad. Át kell a férget rakni új hajtásra. Ez az új hajtás a föderalizmus.

Miért nem ment a magyar nemzet a Reichsrathba? Mert féltette állami individualitását? De ami nekünk rossz, az másnak sem jó. Az összekapcsolás: megbénulás. A beolvadás: megsemmisülés. Viszont az önállóság: megizmosodás. Ha együtt vannak e különböző fajok: gyöngülnek, mert egymást marcangolják. Ha külön vannak: erősödnek, mert nem harcolnak, hanem versenyeznek.

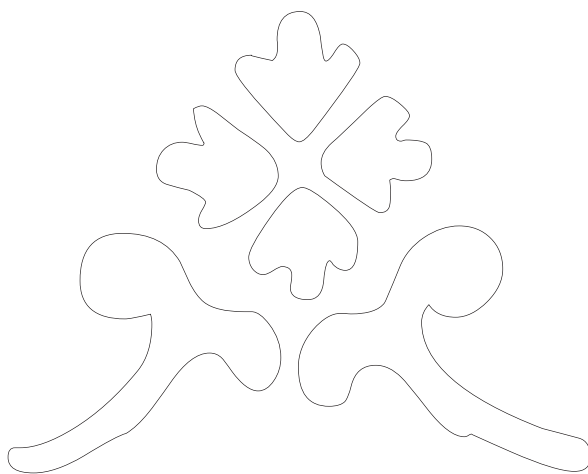
Most, hogy fajbéli sajtáságaik nem találnak a központosítás miatt kellő kielégítést, ide-oda gravitálnak. A szláv erre, a német arra kacsint. Menekülni akarnak a közös barlangból s ennél fogva szerteszt húznak. Mi-

vel nem találják jól magukat Ausztriában, hát egyebüvé kíváncznak. Ám, ha itt boldogulhatnak, nem lesz okuk bizonytalan vállalatokban keresni a jövődőt. Ha kielégítést nyer a fajtörekvés: visszatérnek a napi munkához és helyreáll a béke.

A kielégített nép jobb katona és hűségesebb polgár. Tehát erősebb a hadban és megbízhatóbb a békében. A szabad fejlődésben izmossá lett országok erőssé teszik majd a föderált államot.

A nemzetiségi eszme faji tudattá forrta ki magát. Ezzel komolyan kell számolni. Ezt az erőteljes ifjút nem lehet áristomba tenni az asztal alá, mint a pityergő gyermeket. Ennek már igen komoly igényei vannak:

Ezen igények kielégítése által a Habsburgok monarchiája új világtörténelmi mederbe lép. Központja, támasza, fejlesztője lesz a kis fajok szabad életének.

A szakolcai gyűlés

A felvidéki magyar közművelődési egylet közgyűlést tartott tegnap Szakolcán. Mivelhogy éppen Szakolcán voltak, ezen kis határszéli városban, ahol negyven év előtt tizenötezer lakos volt, most pedig ötezer van s ahol a műveltebb elem merőben németül beszél, a néptömeg pedig kizárólag tótul: ennél fogva a specifikus helyi viszonyokat is találóan jellemezte a Károlyi István gróf elnöki beszéde, mely egész terjedelmében és összes részleteiben azt a történeti igazságot domborította ki, hogy a magyar kormányzat a kiegyezés óta sohasem követett céltudatosan előrehaladó magyar nemzeti politikát.

Bármerre tekint a közügyek vonalán ez a magyarlelkű gróf, mindenütt arra az eredményre jut, hogy a nemzeti ügy előrehaladása nem üti meg a legszerényebben fölállított mértéket sem. A nemzetiségi vidékeken a magyar nyelv nemcsak nem hódít, de sőt, mind szűkebb és szűkebb területre zsugorodik. Meglepő példát nyújt erre nézve Fiume és Horvátország. De nem vígasztalóbb a helyzet az erdélyi részekben, a Bánságban és a Felvidéken sem.

Nagyobb baj ennél, hogy más ajkú polgáraink nemcsak nyelvben, de lelkületben sem magyarok. Hova-tovább mindinkább fokozódik esztelen gyűlöletük irányunkban. Mivel pedig a Kárpátok medencéjében mi vagyunk és csak mi lehetünk a vezérfaj, tehát a haza képe a mi bélyegünket viseli: ennél fogva a nemzetiségeknek irántunk táplált ellenséges érzülete áthárul a hazára is. Azon nemes és nagy indulatokat, melyek az embert polgárrá, a polgárt hazafivá avatják, ők nem istápolják, nem is ismerik. Nem a kormányzat egyik vagy másik irányával szemben folytatnak oppozíciót, mert hiszen a kormányoknak mindennap hajlandók magukat eladni; hanem oppozíciót folytatnak a haza egysége, becsülete, múltjának dicsősége és jövőjének reményei ellen. Teszik pedig; ezt azon szabad intézmények segítségével és oltalmában, amelyeket a magyar faj az osztrák reakciótól hosszú és véres küzdelmek árán számukra is kicsikart s melyeket a magyar haza nekik is biztosít.

Van-e okuk erre a hazafiatalan és piszkos eljárásra? Nincs. Mert a magyar haza részéről ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a magyarnyelvű polgárok. A hibás törvény, az ingatag jusztícia, a pártadminisztráció, a terhes adó és a közhatalom botránys visszaéléseinek sokasága minden honpolgárt egyenlően sújt. Oláhnak, tótnak, horvátnak, olaszoknak, szászoknak nincsen más törvénye, mint a magyarnak. A haza nem okoz külön bánatot az egyiknek és kiváltságos örömet a másiknak.

Okuk tehát nincs. Ürügyük azonban van, mert tudnak hazudni. Ezek az „elnyomott” fajok földingásról beszélnek, ha a vakondok megmozdít egy diónyi rögöt.

Kormányaink feladata tehát nem az volt, hogy eltávolítsa az okokat, melyek a nemzetiségek köteles ragaszkodását e hazához talán gátolhatták s gyűlölködő érzelmeiket talán fokozhatták volna. Mert hiszen ilyen okok nem léteznek. A föladat csak annyi volt, hogy leleplezzen bizonyos hazugságokat s fölvilágosítsa a tömegeket.

De még ennyit sem tettek.

Pedig mérhetetlen hatalmat ragadtak kezükhöz nemcsak közhatóságilag, de az egyéni élet fölött is. Egyéb célt nem is lehet találni az elmúlt harminc év kormányzási irányában, mint a központi hatalomnak mód nélkül való kiterjesztését.

Helyesen mondja tehát Károlyi István gróf, hogy „A nemzeti eszme sorsa a kormányok kezében volt. Azt teheték velünk harminc év óta, amit akartak.”

És mit tettek – kegyelemnek szent istene, mit tettek? A Széchenyi vívódó nemzetét, a Kossuth hős nemzetét, a Deák ellenálló nemzetét tányérnyaló nemzeté süllyesztették.

Cuvier egy csontszilánkból ráismert az egész vázra. A szakolcai kis gyűlésből rá lehet ismerni parlamenti többségünk politikai, nemzeti és erkölcsi értékére.

Károlyi gróf arról beszélt, hogy a kormányzás iránya – nem ezt a kormányt, hanem valamennyit vette, – nem felel meg egy öntudatos nemzeti politika igényeinek. Terjedelmes beszédjét kizárólag ezen az alapon építette föl. Erősségekkel támogatta tételét a boldog emlékezetű Bethlen Gábor gróf életéből, a felvidéki kultúregylet hivatalos adataiból, az iskolázás eredménytelenségeiből és a terjedelmes államépitkezések és kodifikátori al-

kotások magyartalan voltából. A kormányzáson kívül felelőssé tette a tudományt, az akadémiának a nemzeti ügytől való merev elzárkózása miatt és a társadalmat, a német hírlapirodalom szertelen támogatása miatt.

Komolyan megfontolt, higgadt, hazafias, erőteljesen magyar szellemű és nemes érzelmektől áthatott beszéd volt az.

És mi történt?

Zúgtak, kiabáltak, legénykedtek pad alá hajolva, nők háta mögé bújva és rüpökmódon törekedtek megakadályozni az elnök beszédjét. Kik? Azok az emberek, kik a nyitrai választásoknál gyakorolták be magukat a vélemény szabadság tiszteletében, a törvények és jogok alkalmazásában és az érzületek tisztességében. Nem a tót és német lakosság zavarta a magyar nemzeti ünnep rendjét, méltóságát, tekintélyét; hanem a magyar nemzet magyar ajkú tagjai, az állam és vármegye hivatalos alkalmazottjai. Tették ezt olyan helyen, ahol idegen ajkú nép lakik s ahová a jók, a becsületesek, a magyar hazafiak, a magyar kultúra terjesztésének okából zarándokoltak el.

„Kultúráról és ne politikáról tessék beszélni!” – ordította a klikk. Az a számság, mely ebben a közbekiáltásban rejlik, annyira figyelemreméltó, hogy még magyarázatra sem szorul. Azonban jellemző, hogy egyik szónok a gyűlés folyamán kerek egy félóráig áradozott a Bánffy-kormány dicsőítésében. Ez már nem politika. Persze, hogy nem. Mert ez tányérnyalás.

De jó emberek! Miért csináltátok hát meg azt az együletet és miért jártok el gyűléseire? Azt hiszitek, hogy a kifosztogatott, elsanyargatott, mindenképpen szegényes magyar társadalom azért hozta létre a kultúregyleteket, amivel hogy ki volt elégitve a kormányok nemzeti politikájának eredményeivel? Együgyűek vagytok, jó emberek és lelki nyomorékok.

Hiszen, ha azt láttátok volna, hogy a nemzeti ügy sorsa jó kezekben s szertelen hatalmukat a kormányok öntudatos tervszerűséggel használták föl hazánk népeinek megmagyarosítására, ha nem is nyelvben, de legalább szellemben: akkor bizony nem sorakoztatok volna; nem nyúltok zsebeitekbe, nem áldoztok időt és fáradságot, hogy munkálkodjatok, lelkesítsetek, izgassatok; hanem nyugalmas örvendezéssel szemléltétek volna a nemzeti ügy fejlődését, melynek sorsát, előhaladását és győzedelmet nálatok nélkül is biztosítja a kormány.

De mivel nem tette s mivel ezt ti éreztétek, láttátok; ezért szervezkedtetek társadalmi úton, hogy – amint szépen mondja az elnöki megnyitó – ha nem is tudjátok pótolni a mulasztást, legalább őrt álljatok s az árbócosárból figyelmeztessétek a kormányost az útirányra.

Ezért alakultatok meg. Erre figyelmeztetett az elnök. Ti ezt a figyelmeztetést ledorongoltátok szánalomraméltó gondatlansággal és illetlen hetykeséggel. Igazán együgyűek vagytok és siralmas lelki szegények.

Búcsúszó

Diadalútjában amerre jár, Isten áldása kísérfje II. Vilmos német császárt! Hatalmát tetézze a népek szeretete s dicsőségének fényes gyöngyörában mindörökké ékesedjék a magyar nemzet őszinte hálája.

Látogatásával reményeket keltett a mi szegény nemzetünk szívében, melynek sorvasztó vágya, hogy illetékes szerepét megnyerje az európai népek családfáján; beszédével boldoggá tett egy viharedzett, de a szenvedések sokaságában görnyedező nemzetet.

Találgattuk mindannyian, vajjon minő benyomást visz magával ez a nagy fejedelem. A közlekedésútjában fölismeri-e hűségünket a királyhoz és azt az intenzív hazafiságot, mely minden magyar ember lelkében kiirt-hatatlanul él. És ha fölismeri: számításba veszi-e ennek a nagy etikai erőnek politikai és katonai súlyát, midőn mint a kontinens vezére, döntő hatást gyakorol a népek sorsára?

És mintha a melegségnek abból a sugarából, mely százazrek kebeléből áradott feléje, megértette volna aggódo kérdésünket: íme föláll a fejedelmi asztalnál és félretéve a formalitások ügyeit, melyek írott beszédhez kötik az uralkodókat, egy remek lendületes rögtönzésben felelt a nemzet kérdésére.

Hallva, olvasva ezt a beszédet: egyik meglepődésből a másikba esik minden magyar ember. Hol kapta ez a nagy uralkodó ezeket a színeket? Hiszen ezek a mi édes színeink. Honnan vette ezt a hangot? Hiszen ez a mi szívünk dobogása. Hogyan jutott ezekhez a történelmi képekhez? Hiszen mindenik a mi igazságunkat magyarázza.

Vajjon nem káprázat-e, hogy ilyen varázsigék csendülnek meg a budai várkastélyban? A história komoly műzsája nem tündérvjátékot űz-e a magyar nemzettel? Egy férfiú, kit arra tartogat a század, hogy medret ásson az európai politika folyásának, íme fennhangon emel ki rejtekéből egy nemzetet és bemutatja a nagyvilágnak, mint hőst, mint mártírt, mint az emberi civilizáció bajnokát és mint becsületes, hű alattvalót, aki véráldozatokkal oltalmazza koronájának fenségét éppen a vitéz porosz fegyverek ellen! Ezenközben rámutat a magyar faj kulturái képességére, házi erényeire és vonzó egyéniségére.

Nagyon elkényeztetve bizony nem vagyunk. Nemzetünk lelkületét a viszontagság edzette türelmessé. Megtanultunk szenvedni s keserveinket elfojtani a mellőztetések méltatlan idejében. Nekünk a figyelem: balszam; az elismerés: üdv. És most arra ébreszt egy lángeszű uralkodó, hogy nem figyelmet, nem méltánylatot érdemlünk, hanem szeretetteljes dicséretet.

A magyar költő szebben, a magyar hazafi melegebben, a magyar politikus szabatosabban nem jelölheti meg fajunk helyzetét a népek forgalmában. A kishitűek, a lemondók, a jogfecsérlők, ha majd bizonygatják, hogy jobb nekünk egy csonka-béna nemzeti lét, mint a történelmi vágyak erőteljes megvalósítása: akkor mi felmutatjuk nekik ezt a beszédet, miként egy kőtáblára vésett tízparancsolatot a nemzeti kötelességekről.

Tartományi helyzetünk merőben szünetel a világraszóló beszédben és hazánk államisága egész fenségében lép előtérbe. A hű barát és az erős szövetségstárs senki más, mint a „magyar király”. És magyarul élteti a magyar királyt, hogy szónoklata a nemzetben annyival inkább fölkelte a szeretet forradalmát.

Mintha mondta volna: itt van az ígélet földje a Kárpátok belső medencéjében. Bármi sors viszálya érje koronádat, ez itt biztos talaj trónusod számára. Itt látom a korszellem megértését, az egység erejét, a hazaszeregetnek mindenhatóságát és a hűségnek százados kitarását. Uram, királyom, atyai barátom, szövetségstem a népek békéjének oltalmára, ha erős akarsz lenni: íme itt van az erő; ha nyugalomra vágyol: itt van a hűség; ha áldozatot követel a borús idő, itt fölleled az önzetlen hazafiságnak nemes indulatait.

A népek istene áldja meg azt a nagy uralkodót, aki így megbecsülte vívódo nemzetünket! Bármerre lép: sohasem feledkezik meg a magyar arról a dicsőségről, melyben őt e szónoklat részesítette. Meg nem szűnő hálával rebegünk feléje búcsúszót.

Magyar udvartartás

Az idő érlel; a jóra való eszmét éppen úgy megérleli, mint az egészséges gyümölcsöt. A korcs gondolatot pedig elpusztítja vagy féregtanya, vagy rothadás által.

Az a gondolat, hogy Magyarország beolvasztassák Ausztriába, cseh mágnásokká formálódott gyülevész hadvezetők hígvelejében fogant a tizenhatodik évszázadban. Az eszme nem volt egészséges. Az idő el is rohasztotta.

Az a jóra való eszme azonban, hogy a Habsburg-ház hatalmának Magyarország legyen a súlypontja, íme folytonosan érik az idő hatása alatt.

Ezt az eszmét Savojai Jenő hadvezér, aki pedig gyűlölte a magyar nemzetet, dobta felszínre. Mikor pedig két évszázad múltán Ausztria elveszítette pozícióját a német Bundban és az olasz tartományok fölött: akkor már nem az emberi okoskodások, hanem a politikai erőviszonyok fajsúlya tették szükségessé, hogy a Habsburg-ház vagy lemondjon hatalmáról, állásáról, vagy mint keleti hatalom, Budapesten verjen gyökeret. Az események ezen történelmi fordulatát azonnal megértette Bismarck s vélekedését nem is hallgatta el.

De megértette Deák Ferenc is. Ezért gondoskodott az udvartartási költségek megállapításánál a magyar királyi méltóság szuverenitásának nagy érdekeiről. Az udvartartást nem tette közös ügygé. Úgy akarta, hogy a budai vár fokán a királyi udvar fénye állandóan ragyogjon. Éppen ezért nem a gazdasági mérleg arányában alapította meg a nemzet ő felsége magyar udvartartásának költségeit, hanem a politikai egyenrangúság alapján. Az van ezzel kimondva, hogy a magyar királyság állása nem kisebb méltóság sem hatalomban, sem tradíciókban, mint az osztrák császári méltóság.

A kiegyezési mű alapgondolata ennél az intézkedésnél jutott kifejezésre. Azon monarchikus elvnel fogva, hogy a béke és háború joga az uralkodó felségét illeti; a hadsereg vezérlete, vezénylete és szervezete pedig ő felsége hadúri jogkörébe utaltatik: olyan személyes hatalom van a koronára ruházva, amelyet csak igen hiányosan ellensúlyoz az országgyűlésnek adómegszavazási és újoncmegajánlási joga: valamint, hogy a paritás érvényesülését is igen csekély mértékben biztosítja a delegációk intézménye.

Hol és miben van hát mégis a garancia az iránt, hogy Magyarország törvényes állami egyenjogúsága a való életben is funkcionáljon és hogy érdekeinkkel ellentétes háborúkba ne sodortassunk.

A korona akaratában.

Helyes-e ez? Megegyezik-e a népfeltség törvényeinek princípiumával? Nincsen-e ezzel az újkori demokrácia győzelmi eredménye mereven háttérbe szorítva? Minderre én most nem felelek. Mert fejtegetéseimhez az impulzust a német császár halhatatlan emlékü beszédje adta s nem vagyok olyan góbé azt hinni, hogy az a lángeszű imperátor szélbali politikát csinálni jött hozzánk.

Akár helyes tehát, akár nem: tény, hogy kivált a paritás törvényes gondolatának megvalósítása egész mértékben a korona akaratától függ. Mihelyt a hadsereg vezérlete, vezénylete és szervezete pur et simpel hadúri jog, akkor bizony a hadsereg lelki mivoltának, hazafias érzületének, alkotmányos szellemének a korona ad irányt. És mihelyt az összes külügyi vonatkozásokat Bécsből intézik: mértéktelenül kevés befolyást gyakorol a magyar kormányelnök a nemzetközi viszonyokra.

De ha így is vagyunk, akkor a korona hajlamának, rokonszenvének, hozzánk való ragaszkodásának megnyerése Magyarországra nézve életszükség. Ez az életszükség egy elvétett alaptörvénynek logikai következménye. A kiegyezési műben a népfellegi elv legitimitása csatát veszített. Ezt a vereséget a Deák Ferenc alkotása azzal igyekszik pótolni, hogy nem teszi az udvartartást közös ügygé; sőt, az egyenértékű hozzájárulás révén a magyar királyi udvartartás állandóságát iktatja törvénybe.

Ez azt jelenti, hogy a magyar királyt ne a Lobkovitzok, Auerspergek, Lichtensteinek, Schwarzenbergék környékezzék, hanem hogy a nemzet vágya, reménye, aggodalma és egész szelleme az alkotmányos kormány vezérlete alatt, az Apponyiak, Batthyányiak, Esterházyak, Károlyiak, Zichyek, szóval a magyar udvari emberek lelkén átszűrődve jusson a koronához. Jelenti azt, hogy dolgainkról, viszonyainkról, embereinkről ne idegenektől nyerjen impulzusokat a magyar király.

Hogy a törvényben lefektetett paritás nem ment át az életbe és nem mutatkozik sem a hadsereg nyelvében, kiképzésében, szellemében, sem a diplomácia vezetésében, ügyrendjében, képviselésében, sem érdekeink megóvásában, sem államiságunk kidomborításában: azt én kizárólag az udvarhoz férközött bécsi körök hagyományos bizalmatlanságának tulajdonítom. Nemzetünk szellemét, történelmi hivatását és politikai ösztöneit nemcsak félreismerik, de megismerni sem akarják. Azt a jogvédelmet pedig, melyet köteles szívóssággal tanúsított a nemzet a viszontagságos időkben, egyenesen félremagyarázzák.

Elosztani ezt a bizalmatlanságot tisztán a törvényhozási és kormányzási érintkezések hivatalos merevségével nem lehet. Ehhez a hatás állandósága, tehát a társas érintkezés folytonossága, vagyis egy magyar önálló udvartartás szükséges.

Egy ilyen udvartartás csínját látom én abban, hogy királyunk Budapesten fogadta a német császárt és itt fogadja pár nap múlva Románia királyát is. És egy ilyen udvartartás eszméje és valósága nyert diplomáciai szentesítést abban a történelmi okmányban, mely e szavakkal végződik: „Éljen a király!”

Uralkodóink címeit a német császár bizonyára jól ismeri. A szónak és gondolatnak is feltétlen ura. Azt is tudja, hogy mivel tartozik állásának és minő jelentősége van imperátori kijelentéseinek.

Egy történelmileg fontos momentumban, midőn hatalmas fejedelmek pecsétet ütnek békefenntartó szövetségükre, ha az egyik szövetséges elhagyva az osztrák császári címet, csak a magyar királyt nevezi meg: akkor ez a megfontolt és öntudatos kifejezés szuverén valóságnak ismeri el a magyar királyi méltóságot. Nem egyéb ez, mint föltétlen meghódolás a paritás törvényes rendje előtt. Elismerése annak, hogy a magyar királyság hozzájárulása a szövetséghez éppen annyira fontos és nélkülözhetetlen, mint az osztrák császárság hozzájárulása. Egy okmányba lefektetett igazság arról, hogy a magyar királyság a létező európai jogrendnek egyik kiegészítő alkatrésze. Főként pedig ujjmutatás arra, hogy a bizalmatlanság tényezőit el kell távolítani egy állandó és önálló magyar udvartartás létesítése által.

A kiegyezés föltétele

Jóhiszemű hazafiaknak a dualizmushoz való ragaszkodását soha megérteni nem tudtam. A komoly ragaszkodás példái vajmi ritkán is mutatkoztak. Többnyire vivendi modusnak tüntették föl a dualizmus rendszerét. Jóformán senki sem vitatta azt, mintha ezzel a nemzeti eszmények tetőpontját értük volna el, hanem csak azt hirdették, hogy politikai célszerűség okából ez az állapot kielégítő. A teljesen kiépített állami függetlenségnek nem a kívánatos voltát vonták kétségbe, hanem a lehetőségét.

Fordulni látszik azonban a történelem kereke s Ausztriában úgy mutatkozik a helyzet, hogy beszélni lehet a dualizmus alapföltételének esetleges megszűnéséről. Ezen eshetőségre publicisztikailag komolyan készülhetünk. Amit ezen a téren teszünk, az nem borsóhányás a falra, hanem búza-szemelés. Az igazságok elválasztása a tévedésektől – ez a mi munkánk főadata. Lámpagyújtás, hogy a megvilágosított mezőn helyes útra terelődjék a közérzület.

Ezt a kötelességet éreztem én akkor, mikor arra térítettem a figyelmet, hogy a nemzeti fejlődésnek látható eredményei nem a dualizmusnak köszönhetőek, hanem a 48-iki alkotmány helyreállított részének.

Erre az a felelet jött, hogy az alkotmány visszaállítását a kiegyezés eszközölte. És ez igaz is. Csakhogy én nem a kiegyezés eredményeit állítottam szembe a 48-iki alkotmány eredményeivel, hanem a dualizmus eredményeit. Önként érthető volt, hogy én a dualizmust nem tekintem a kiegyezés szükségképi alkatrészének.

Vitázó társam erre azt feleli, hogy a dualizmus alapföltétele volt a kiegyezésnek s ennél fogva annak köszönhetjük a kiegyezést.

Mikor pedig arra kérek pozitív feleletet, hogy mitől óvott meg minket a nagyhatalmi állás, – melynek ellenfelem szerint a dualizmus adott fényt, erőt és szilárdságot, – akkor az a felelet jó, hogy a dualizmus biztosította a békét. Mert vagy fenyegetett háború s ezt elhárította, vagy nem fenyegetett s akkor azért nem fenyegetett, mivel nagyhatalmi tekintélyünk még a fenyegetést is elhárította fejünkről.

De én pozitívumot kértem. Tehát történelmi adatot. Ehelyett ügyes alternatívát kapok a föltevésék dús-gazdag tárházából. Úgy, de az agyköszörülés megerősítheti ügyeskedésünknek elismerését, de nem világítja meg a nehéz kérdést.

Arról, hogy a kiegyezés föltétele a dualizmus lett volna, nekem tudomásom nincs. Vitázó társam így írja ezt körül: „Az abszolút hatalom visszaadta nekünk az alkotmányt, hogy megkaphassa a közös intézményeket.” Lehet, hogy így van. Nem tudom. A törvényben, a törvény indokolásában, a hatvanötös bizottság tárgyalási naplójában, a korona és nemzet között váltott üzenetekben és az; országgyűlési vitákban én ezt sem kifejtve, sem megállapítva nem találok. Sőt, úgy tudom, hogy a Deák Ferenc által vezetett korszak semmi szín és ürügy alatt nem kötötte az alkotmány helyreállítását föltételekhez. Igenis, fordulnak elő ígéretek a föliratokban a horvát kérdésre, a nemzetiségekre, az államadósság elvállalására nézve, de ez is csak a szándék megjelölése volt, nem pedig valamely föltétel elfogadása.

Azonban ismétlem a kulisszák mögött történhetett olyan megállapodás. Sőt, bizonyára történt is, különben nem beszélhetne róla (v) apodiktikus¹⁹⁷ hangon. Írjuk le tehát másodszor is ezt a megállapodást.

„Az abszolút hatalom visszaadta nekünk az alkotmányt, hogy megkaphassa a közös intézményeket.”

Lássuk hát ennek a megállapodásnak a jelentőségét.

Elveszi, visszaadja. Mit? A magyar alkotmányt. Hát ez amolyan subagallér? Elméleteink szerint a magyar alkotmány a nemzet történelmi fejlődésének természetes produktuma. Nem szerszám, melyet ide-oda rakosgathat a hatalom, hanem lényeges alkatrésze a nemzet testi-lelki életének. Ha mégis elveszik, vagy felfüggesztik: azt csak az erőszak teheti. De az erőszak nem jogforrás. Ennél fogva a hatalom nem szólhat így: visszaadom, de föltételek mellett.

197 határozott, kétségvevonalhatatlan

„Visszaadta...hogy megkaphassa a közös intézményeket.” Ki adta vissza? „Az abszolút hatalom.” Miért? „Hogy megkaphassa a közös intézményeket.” No hát, tisztelt barátom: ez az én bajom. Ezért szidatom magam Fenyvessy Feri által számárnak és Bánffy Dezső által bolondnak, a rendszer minden híve által makacsnak, élehetetlennek s azok által, akik nemesen gondolkoznak, idealistának, immár egy negyedszázad óta.

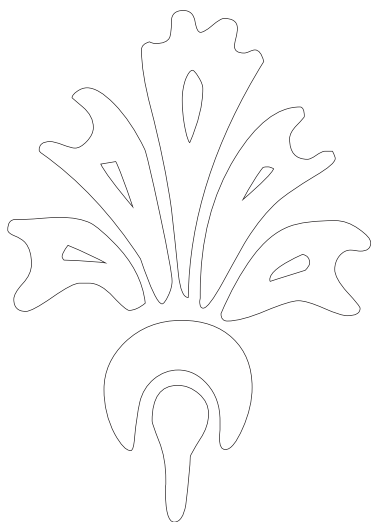
De kutyába se venném azt a bajt, mely engem ér azzal, hogy hitem megfoszt az építés gyönyörétől és arra utal, hogy hátamon naponkint rózsét hordogassanak a főemberek által falbarúgott szent tűz ápolására és élesztgetésére. Hanem a bajt súlyosnak, sőt, életveszélyesnek látom a nemzetre nézve is.

Igenis, eltaláltad az alkalmas szót. Az abszolút hatalom megkapta a közös intézményeket. Ezzel föl van bilitve az alkotmányos szabadság egyensúlya. Az államélet két leghatalmasabb faktora kisiklott a nemzeti hatáskör markából. A nemzet nem ura sem a helyzetnek, sem önmagának.

Mikor pedig az események fordulása olyan eshetőséggel látszik kínálgatni, hogy legalább elmélnünk lehet a kisiklott erők visszaszerzéséről: akkor előáll egy varjúcsapat s inaszakadtából kiabálja, hogy nem kell, nem kell, nem kell! És a károgó csapat lármája megzavarja a te szívedet is kedves vitaközöm s ámbár nem tudsz biztos irányt megjelölni arra az esetre, ha odaát megszűnik az alkotmányos élet, hanem azért mégsem veszed kezedbe a nemzeti jogok kiépítésének kínálgató munkáját, hanem a dualizmus egy új, még ki nem talált formája után kutatsz.

Pedig te mondod, hogy a közös intézményekre az abszolutizmusnak volt szüksége. Mikor tehát a közös intézményeket szolgálod, vajjon a nemzeti szabadság ügyét szolgálod-e?

Az abszolút hatalom megél valahogy nálunk nélkül is. Bízunk saját sorsára. A mi hivatásunk a nemzeti erők fejlesztésében áll.

Mi a delegáció? Egy nagy kérdőjel. Nem mintha kijelentései és határozatai meglepetéseket tartalmaznának. Ezekre nézve nincsen kétsége senkinek. Az expozé, bonyodalom és kifejlés ott mindig egyforma. Hanem hogy kicsoda, micsoda voltaképpen az a delegáció? Ez az, amit nem tud halandó ember.

Úgy-e százhuszan vannak, hatvan osztrák és hatvan magyar? Jó. Ezt lehet érteni. Tehát százhusz labanc. Az ülésezés fölváltva történik, hol Budapesten, ha páros az évszám; hol Bécsben, ha nem páros. Ez is érthető. Annyit jelent, hogy költözködnek, mint a gólyamadár, melynek nincsen hazája; vagy mint a csúzos baj, mely hol a balkarban, hol a jobbkarban üt tanyát.

De ezentúl: mi is voltaképpen ennek az intézménynek az államjogi természete?

Parlament? Nem. Hiszen nem hoz törvényt. Bizottság? Nem; mert határozatai végérvényesek. Ánkett?¹⁹⁸ Nem. Hiszen nemcsak véleményt mond, de szavaz és határoz is.

Íme öt tucat törvényhozó itt és ugyanannyi ott anélkül, hogy törvényalkotási hatáskörük volna. Népképviselők, akik nem képviselnek népet. Követek, akik nem kaptak utasítást. Küldöttségi tagok, akik nem felelősek senkinek. Ezt az államjogi szörnyeteget delegációnak hívják.

Testület, amelynek hiányzik a teste, mert nincsenek végrehajtó szervei. Benne miniszterek – ország nélkül; hazafiak – haza nélkül. Ha akarom hús, ha akarom hal. Pedig se hús, se hal. Mi az hát?

Semmi és minden.

Arra, hogy jót tegyen, semmi.

Arra, hogy rosszat tegyen, minden.

Egy szövevényes kombinált verkli, altató nótákra berendezve. Külügyi, pénzügyi, hadügyi bizottság – mindenik egy-egy betét-szerkezet a külön állandó nótához. A korongot a közös miniszter forgatja. Az alvás a nép kötelessége.

Kivel közös, mivel közös az a miniszter? Hiszen csak osztrák. Testéből, lelkéből semmi sem a mienk. Beszédünket nem érti, bánatunkat nem érzi, terheinkben nem osztozik.

Ha a mienk: miért nem lakik közöttünk? Ha a másé: miért elegendik dolgainkba? Ha közös: miért nem lakik itt is, ott is. Miért nem beszél magyarul is? Miért nem polgára a mi hazánknak is? Ha pedig egy ember nem lehet két hazában honos, mert tiltják a jogelvek: hogy lehet két külön hazának egy közös intézménye?

Ki tudná determinálni ezt a csodalényt? Ezt a halfarkú leányt, denevér szájú tigrist, krokodiltorkú sárkányt? Az emberi ész megáll és a józan gondolat megsemmisül e torzalak torzvonásait vizsgálva.

Gyomra nincsen, miként ha giliszta volna; foga nincsen, miként ha pióca volna. De gyomor nélkül és fogak nélkül annyit zabál, mint akármelyik jól táplált kétfejű sas.

Enni: pénzt eszik; inni: verejtéket iszik. Országok pénzét, országok verejtékét. Pedig nincsen országa. „Se országa, se hazája, mégis piros az orcája.”

És hallom felőle a dicséretet. Hogy minő bölcs, minő szilárd intézmény. Nyugalmát nem zavarja a néplélek háborgása. Nem ingadozik, nem tétováz. Habozást nem ismer.

Persze, hogy nem. Én is látom, jól emészt a viharban is. Szilárdan áll a hullámcsapások közt. Igenis: emészt, mert cápa természet. Mindent fölfal, ami útjába akad. És hogy szilárdan áll, az is igaz, mert kő van a szíve helyén, hogy ne érezze meg a nép jalkiáltásait.

Ma megalakul, holnap tiszteleg, holnapután tanácskozik. Ki bánja? A nemzet bánja. Az ország rendelkezési joga bánja. Aztán szavaz. Amit megszavaz, az nem törvény. Mégis kötelez. De ha kötelez, pedig nem törvény; akkor parancsolat.

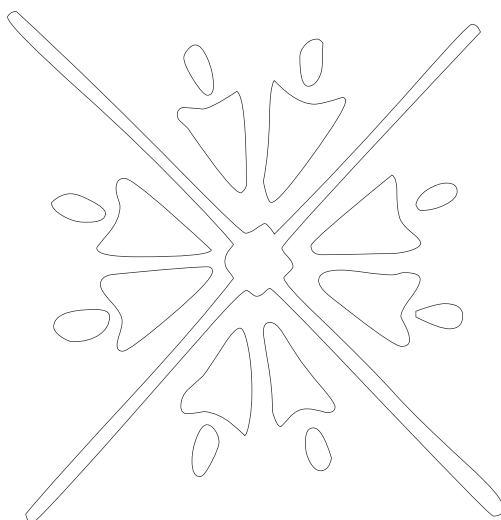
Igenis. A delegáció parancsol az országnak; a közös miniszter parancsol a delegációnak. Nem így van? Mi az, amit ez a testület meg nem szavazott? Honnan is vegyen erőt az ellenállásra? Kire támaszkodik? Hol a gyökere? Melyik haza az övé?

Végre is, mit képvisel? A birodalom két államát – mondják. De mit? A két államnak az együttes érdekét talán? Tehát a közös hangulatot? Az államszövetség lelki állapotát? Igen? És mégis szilárd és nyugodt? Még sem ingadozik? Még sem haboz? ...Ejnye, hogy a kakas csípje meg az ilyen képviseletet!

Olvasom, hogy ez az intézmény a dualizmus próbaköve. Nyugalmán meglátszik, hogy minő erős az épület fundamentuma. Ádáz harcban emésztk egymást a népek és a delegáció íme csöndes.

Ez a jelenség valóban próbakő. De nem annak próbaköve, hogy a dualizmus erős és örökéletű, hanem annak, hogy a delegáció nem képviseli a népeknek sem ösztöneit, sem érzületét, sem érdekeit.

El van szakítva a néptől, mint háborgó tengertől az a víz, melyet bögrében tartogatnak. A bögre vize persze csendes és nyugodt. De van-e nagyobb hazugság, mint a kimerített liter víz állapotáról azt következtetni, hogy a tenger sem háborog?

A delegáció hatásköre

Az a különös államjogi kotyvaszték, mit delegációnak nevez a törvény, íme terjeszkedni óhajt, miként ha zsírpecsét volna. Válaszott elnöke valóságos feliratot mond a király színe előtt és ő felsége trónbeszéddel válaszol.

Honnan veszi magának a delegáció ezt a fáradságot? A törvény világos és részletes. Tartalma és parancsa a törvénynek nem nőttire van szabva, miként a téli ruha a szegény ember gyermekére. Ellenkezőleg a törvény igen óvatos megszorításokkal tűzdelte körül a delegáció jogait.

Tessék az 1867. évi XII. tc. 37., 40., 42. és 44. szakaszait olvasni. Ott meg van állapítva a hatáskör. Kiviláglik minden betűből, hogy tágítani a körülírt hatáskört nem szabad. Az elnöki beszéd mégis tágított rajta, mint a jóllakott ember a nadrágszíjján. De az ilyen terpeszkedés nincsen ínyünkre. Államiságunk érdeke megkívánja, hogy a tisztelt delegáció férjen el a maga bőrében.

„A delegáció hatásköréhez csak azon tárgyak tartoznak, melyek mint közösügyek, határozottan a bizottsághoz vannak utasítva.” Így szól a törvény.

„A közös költségvetés megállapítása leend e bizottságok föladatának legfontosabb része. E költségvetés egyedül azon költségekre terjedhet, melyek közösöknek vannak kijelölve.” Ezt is a törvény rendeli.

„Az efféle számadások (a közös költségekről beterjesztett zárszámadás) megvizsgálása hasonlóan a delegációt illeti.” Így kívánja a törvény.

A delegáció „bír kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek mint közösügyek, a jelen határozat szerint szorosan a bizottságok köréhez tartoznak.” Ezt szintén a törvényből idéztem.

Ezen rendelkezések sem félre nem érthetők, sem félre nem magyarázhatók. A delegáció körébe azon közösügyek tartoznak, melyeket a törvény egyenesen oda utal. Tehát külügy és a hadügy. De nem ám a maguk teljes mivoltában! Mert úgy a külügynek, mint a hadügynek nevezetes alkatelemei vannak, melyek fölött kormányzasi és törvényhozasi szempontból csupán az országgyűlés intézkedhetik.

Így a hadsereg kiegészítése, az újoncmegajánlás, a megajánlás föltétele, a szolgálati idő meghatározása, a katonaság élelmezése, a védelmi rendszer megállapítása, vagy megalakítása, a hadsereg tagjainak polgári viszonya: egytől egyig az országgyűlés jogkörébe tartozik, egyenesen kikötve, hogy ezen ügyekben az intézkedést, határozást, megállapodást, változtatást a törvényhozás önmagának tartotta fenn, át nem ruházva abból semmit a delegációra.

Hasonló az eset a külügyeknél is. A külfölddel kötött kereskedelmi és vámszerződéses nemcsak közérdekű ügyek, hanem egyenes alkatelemeit képezik a külügyi törvényhozásnak és kormányzásnak. Azért mégsem a delegáció hatásköréhez vannak ezek az ügyek utasítva, hanem azok felett teljes tökéletes szuverenitással intézkedik az országgyűlés, mihelyt megszűnnek azok a korlátok, melyek az Ausztriával kötött vámszövetség természetéből erednek.

Ismétlem, hogy a delegáció hatáskörébe csak a külügynek és a hadügynek egyenesen odaautalt alkatelemei tartoznak és ezek költségeinek a megállapítása, valamint az idevonatkozó zárszámadás, egyéb semmi.

Miként jutunk tehát egyszerre ahhoz a programszerű felirathoz, melyet a delegáció elnöke a trón előtt mondott? Főként pedig ehhez a kijelentéshez:

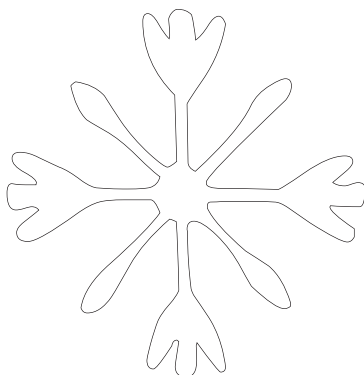
„Tudjuk, hogy Magyarország és a Felséged királyságai és országai közt törvényeink értelmében megújítandó egyezmények mily gondot okoznak Felségednek. De minél nehezebbek a viszonyok, annál inkább összetartanak azok, kik az 1867-iki alkotásokat fenn kívánják tartani” – mily címen jutott a delegáció?

Igenis, a delegáció. Mert amit az elnök mond, azt maga a bizottság mondja, mert az a könnyelműség, hogy a felség színe előtt olyan beszéd tartassék a delegáció nevében, mely a kormánynak és a delegációnak előleges beleegyezését meg nem nyerte, úgy hiszem ki van zárva. Minő jogcímen beszél tehát a delegáció azokról a megújítandó eseményekről, amelyekhez abszolúte semmi köze sincs?

Melyek is voltaképpen azok a megújítandó események, először is a kvóta megállapítás. Azért először, mert ennek meg kell lenni. Addig, ameddig. Tudniillik ameddig alkotmányosság van Ausztriában is. Azután a vám- és kereskedelmi szövetség, a bankegyezmény, a fogyasztási adók egyöntetű rendezése. Ezeknek már nem muszáj meglenni. Megcsináljuk, ha akarjuk. Sehoggy se csináljuk, ha sehoggy se akarjuk. Önálló egyezkedő felek vagyunk. Végre jönni fog az élelmi rendszer együtt a hadkiegészítéssel, a szolgálati idő meghatározásával és az újoncozási föltételek megállapításával egyenlő elvek szerint itt is, Ausztriában is.

Ím, ezek képezik az egyezkedés megújítandó tárgyát. De ezen tárgyak közül egyetlen egy sem tartozik a delegáció hatáskörébe. Ezek fölött kizárólag maga az országgyűlés határoz, dönt, intézkedik a maga törvényhozási szuverenitásával, részben szerződéses úton, részben saját önálló akaratának érvényre emelésével.

Ismét kérdem tehát, minő címen akar a delegáció úgy terpeszkedni, hoggy a megújítandó egyezményekre is ránehezdedjék torzalakú testével?

Fiume

A magyar haza és a magyar társadalom a vasútas kikötőépítés által, továbbá a hajózási, közraktári és pénzügyi vállalatok által sok száz milliót költött Fiuméra. A magyar haza és magyar társadalom jóindulata, áldozatkészsége ezt a jelentéktelen halászárvost kimosdatta a piszokból és tisztességes forgalmi gócponttá emelte.

Ebben az emelkedésben annyi érdeme van Fiuménak, amennyi része van az anyagnak a szoborhoz. A mester hozzájárulása nélkül téglá is lehetett volna belőle; avagy tapaszt az vályogvető kezében, vagy sárdarab az emberi haladás országútján.

Így azonban szép, nagy, gazdag, élénk város lett belőle.

Amíg építettük, dédelgettük, belső fejlődését ápolgattuk, a versenytől óvtuk, gyámolatlanságának első szakában és izmosodásának kezdetén jó és okos gyermeknek mutatta magát. Hízlekedett a szelíd magyar anyának, kezeit csókolgatta, vágyait teljesítette, hálálkodott és fogadkozott, hogy mindvégig jó leány marad, édesanyjának öröme és büszkeségére.

Mikor megnőtt: megcsalta az anyját.

Kacérkodni kezdett, hol az olasz, hol a horvát ifjúval. Anyjára nem hederített. A gyermeki engedelmességnek kötelességeit megtagadta, bápjait kihurcolta az utcára. Feslett életű teremtés lett belőle.

Nehéz a magyar embernek hidegvérrel írni a leányról. Semmi sem undorítóbb, mint mikor a hálátlanság szemtelenséggel párosul. Az ilyen úticifra erkölcsöt csak rendőrileg lehet kezelni.

Hetek óta olvasom, hogy a Bánffy-kormány tapintatlan volt s ezzel rontott el mindent. Én ezt az állítást attól a pillanattól kezdve, mióta a kormány elnök a Házban földerítette meggyőző részletességgel a kérdést, éktelen beszédnek tartom.

Tapintatlan eljárás. Mi az, mikor húsz év óta fennálló fontos törvényeket nem vesznek ott számba? Mikor a magyar állam hatalmát, tekintélyét, törvényét ott kutyába sem veszik? Mikor az állam törvényes közegeivel még csak szóba sem állnak s kormányunk összes ereje még arra sem volt képes, hogy az iskolakötelezettség mivoltáról hivatalos adatokat nyerjen?

Bocsánat! Ez nem az önkormányzat törvénye. Még kevésbé a szabadság kérdése. Itt egyszerűen a rendtelenség, a makacsság, az engedetlenség ütött tanyát. A becsületes önkormányzat nem bomlasztó elem az állam életében. Hanem a hazafias összetartozandóságnak spontán tényezője. A becsületes önkormányzat fórum a honpolgári kötelességek gyakorlására. Iskola, amely megtanít, hogy miként legyen az egyén a maga szűkebb körében támasza az állam föladatainak.

Ezzel szemben Fiume azt véli, hogy az önkormányzat választóvíz és csak arra való, hogy ráöntse arra a káposztra, melyek a várost a hazához fűzi. És gyártják a választóvizet a városházán, a magánkörökben, a vállalatok irodáiban, a közmulatóhelyeken, az utcán, mindenütt, évek óta. És locsolják, égetik ezzel a gyilkos szerrel a hazaszeretnek gyilkos szálait. Nemzedékeket nevelnek föl abban a tudatban, hogy a magyar haza nekik egy alkalmatlan nyűg és hogy ennek a nyűgnek a lerázása a közszabadság föltétele.

Mindent nekünk köszönhetnek; mégis reánk agyarkodnak. Mikor német uralom alatt voltak, elnémetesedtek gyalázatos módon. Mikor a horvát kezelte őket: horvát képet öltött az egész város. Még annyi ellenállás sem volt bennük, mint a cserebogár pondrójában, mely a fekete földben fehér marad. Hanem miként a káposztahernyó, a zöld laptól zölddé válik: akként ők is olyan színt változtak, amilyen eddelrel jól tartották. Az ilyen vedlés és színváltozás nem az önkormányzati erélyről tesz bizonyosságot, hanem a lakáj-erkölcsről. Olyan uniformist vesz föl magára, amilyent gazdája ráparancsol.

Most egyszerre nemzeti büszkeségről beszélnek és nyelvüknek szentségét kezdik védelmezni. Kítől, mitől? Hiszen senki meg nem támadta; félelmük: ürügy; lármájuk: hazugság.

A magyar kormányzat főnálló és mindenkit kötelező törvényeket léptet életbe. Hát ok ez a panasza, lármára, zavargásra?

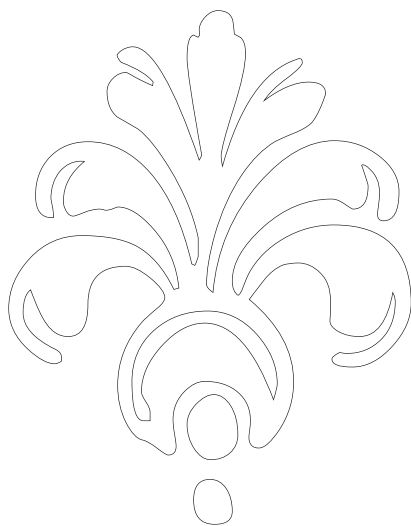
Mi pedig ahelyett, hogy a kormány célját, mely helyes és törvényes a közhangulat tekintélyének mindenható erkölcsi erejével támogatnék: az eljárás formáságainak illemtani bölcsekedésével megosztjuk a nemzeti közvélemény egységét és a tapintatosságáról tartunk böjti prédikációkat!

Tapintat... Hát tapintatos volt-e az a kormány, midőn, mintegy vadbivaly keresztül gázolt a polgári jogokon, irtó háborúban dézsmálva meg az ellenzéket? Azért mégsem lett az ellenzékből a haza ellensége. De Fiume a haza ellensége lett!

A közkormányzat nem borbélyműhely, megrakva pomádékkal és szépítőszerekkel. Legyen a kormány eljárása a formákban törvényes, a tartalomban igazságos. Ha ezt a szabályt sértette: hibázott és lakoljon. De Fiumével szemben nem sértette meg ezt a szabályt. Ott régi mulasztásokat akar helyrehozni, a rakoncátlanságot akarja megtörni, a hazához való tartozandóság kapcsait akarja megszilárdítani.

Mikor ilyen akarat vezet a kormányt egy hűtelen magaviseletű várossal szemben: akkor mit keres kritikánkban a tapintatlanság vádjá? Hiszen Bánffy Dezső nem táncmester.

Tapintatlansággal vádolni a kormányt ebben az esetben annyi, mint gáncsot vetni a harcba induló katonának amiatt, mivel menetközben elporosodott a bakancsa.

A nemzeti párt

Soha egy pillanatig sem engedtem meg magamnak azt a föltevést, hogy függetlenségi testvéreim az egyház-politikai javaslatokat jóhiszeműleg szavazzák meg. Így vagyok most a nemzeti párttal is.

Kormányt és rendszert dönthetett volna föl a függetlenségi párt, ha régi elveihez szívósan nem ragaszkodik. Kormányt és rendszert dönthetne most meg a nemzeti párt, ha a 67-es alap oltalmazása nem képezne politikai hitágazatának sarkalatos pontját.

Miként akkor a függetlenségi testvérek elveik kedvéért nemcsak meggyöngítették, de egyenesen leszerelték az ellenzék akcióját; akként most a nemzeti párt a 67-es alap kedvéért meggyöngíti az ellenzék erejét és megnyújtja a kormánynak és rendszerének életét. Ez az analógia, úgy hiszem, kifogástalan.

Éppen azért nem volna igazságos eljárás a megítélésnél most más mértéket használni, mint amilyen akkor használtattott. Valamint akkor nem kerestem mellékcélokat és csak taktikai botlást láttam az eljárásban: úgy most sem hiszem, hogy a nemzeti pártot az önkéntes, hazafias meggyőződésen kívül más is vezetné. A botlást azonban most is látom s indokaimat, mint akkor, úgy most is elmondom.

Igenis, a 67-es intézmény veszélyben forog. Miért? Azért, mert ez az intézmény ellenkezik a dolgok belső természetével; a néporganizmusok pedig nem tűrnek meg magukban olyan tényezőket, melyek az életösztönök fejlődését korlátolják.

Ezt a veszélyt a szőnyegen levő javaslat nem hárítja el a 67-es intézmény fejeéről. Sőt, minél behatóbb a vizsgálódás, annál szembeötlőbb, hogy a javaslat nemcsak el nem hárítja, de még csak el sem odázza a veszélyt, hanem éppen ellenkezőleg, még komplikálja azt. Úgy néz ki a dolog, mikor a 67-es intézmény okából fogadják el a javaslatot, mint mikor valaki a haláltól való félelme okából öngyilkosságot követ el.

A javaslat egy vám- és kereskedelmi szövetséget kíván meghosszabbítani. De meghosszabbítani egy szövetséget annyi, mint megkötni a szövetséget. A meghosszabbítást nem hozhatja más létre, mint aki a szövetséget létrehozta. Tárgya, eleme és módja sem lehet a meghosszabbításnak egyéb, mint a mi a megkötésnek volt.

Minderről a 67. évi XII. tc. 58-68. §-ai igen részletesen intézkednek. A 61. § így szól: „A szövetség megkötése kölcsönös alku által történik oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek.” Hogy pedig soha semmi kétség fönne ne foroghasson az iránt, hogy mit érthet a törvényhozás a független országok egyezkedési módja alatt, a törvény ezt is determinálja a következő szavakkal: „A két fél felelős minisztériumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjessze azt mindenik az illető ország gyűlése elé s a két országnak megállapodásai lesznek ő felsége szentesítése alá terjesztendők.”

Mi tehát a megkötés módja? Világos, hogy az alkotmányos út. Még pedig nem akármilyen alkotmány. Nem 14-ik paragrafusos alkotmány. Nem is dikasztériális alkotmány. Hanem olyan alkotmányos eljárás, melynek sarkalatos föltétele a felelős kormányok javaslata, az országgyűlések határozata és az uralkodó szentesítése.

Így ezen sarkalatos föltételek megtartásával jött létre a vám- és kereskedelmi szövetség immár három ízben. Ezen év végével lejár a harmadik ciklus. Következik a negyedik. A három első tíz-tíz évre szólott. A negyediket csak egy évre akarja a kormány megkötni. Ezt szabad. Mert a törvény nem határozza meg a lejáratok idejét. Csak annyit parancsol, hogy ez a szövetség ne legyen állandó.

Tehát akár tíz évre, akár egy évre köttetik a szövetség, az a törvényre nézve közömbös. De már az, hogy mik legyenek a szövetség tárgyai, nem közömbös a törvény előtt, mert szakaszonként taxatív felsorolja azon tárgyakat, melyek a szövetségi egyezménybe fölvehetők és fölveendőek. Ezen rendelkezés szerint jár el a szőnyegen levő javaslat is.

Ám az sem közömbös a törvény előtt, hogy milyen módon köthető meg a szövetség. Már idéztem is a 61-ik szakaszt, melyben a megkötés módja világosan és részletesen megállapítatik. És itt van a nagy bökkenő. Mert a kormány javaslata a megkötésnek ezt az egyedül törvényes módját egész mértékben mellőzi.

Ugyanis a törvény első parancsa szerint a két fél felelős kormányainak mindenekelőtt közös megegyezésre kell jutniuk. Ez nem történt meg. A második parancs szerint a két felelős kormánynak közös egyetértéssel részletes javaslatot kell készítenie. Nem történt meg. A harmadik parancs szerint a részletes javaslatot mindkét kormány köteles az illető ország gyűlése elé terjeszteni. Ez csak nálunk történt meg, de Ausztriában nem. (Az új javaslatról beszélek, nem az október 12-ikéről.) Negyedik parancs, hogy a két országgyűlésnek megállapodása ő felsége elé terjesztessék szentesítés végett. Ez sem fog megtörténni, mert az osztrák birodalmi gyűlés nem fogja tárgyalni a szövetségi javaslatot; tehát megállapodásra sem juthat. Ötödik parancs: a javaslatból csak úgy lesz törvény, ha mindkét országgyűlés megállapodását az uralkodó szentesíti. Ezt a parancsot is megszegjük, mert az osztrák országgyűlés nem állapodik meg semmiben. A semmit pedig szentesíteni nem lehet.

Napnál világosabb ezekből, hogy kereskedelmi és vámszövetség kizárólag csak az alkotmányos Magyarország és az alkotmányos Ausztria között jöhet létre.

Ha bármi okból – akár azért, mivel a két kormány és két országgyűlés meg nem állapodik, akár azért, mivel itt vagy ott a parlament életműszerei pangásban vannak, akár azért, mivel Ausztriában nincs alkotmány, a szövetség nem köthető meg: akkor Magyarország önállóan intézkedik.

Ezt teszi a főnforgó javaslat is. Önállóan intézkedik. Idáig helyes. Kérdés azonban, hogy miként akar intézkedni? Ez a punctum saliens¹⁹⁹. Felelet: intézkedik a szövetség főtartása értelmében. Tehát: mivel a szövetség nem köthető meg: ergo megköti. Jól vigyázzunk: a szövetséget köti meg. Melyik szövetséget? Azt, amelyiknek megkötési módját a 61. § megállapítja. Megköti pedig nem úgy, ahogy a törvény rendeli, hanem önálló intézkedéssel! Vagyis fölfüggeszti a 67-es törvény kardinális rendelkezését anélkül, hogy erről egyetlen szóval megemlékeznek.

Lehetetlen, hogy a nemzeti pártnak a közjogi téren is nagytekintélyű férfiai ne látnák, hogy a törvény lelkében egy igen fontos distinkció van, mely a Deák Ferenc elmeélet és alkotmányos bölcsességét minden idők számára halhatatlanná teszi. Ezen distinkció szerint óhajtandó ugyan köztünk és Ausztria között a kereskedelmi és vámszövetség, vagyis a vámközösség, de azt csak időről-időre és alkotmányos úton, a két állam törvényhozásának elhatározása folytán szabad megkötni. Mihelyt ez nem lehető: az ország fenntartja önálló törvényes intézkedési jogát. Melyik az? Az 58-ik § szerint saját kereskedelmének vámvonalak által való szabályozása.

A szövetséget tehát Deák kizárja, mihelyt alkotmányos úton nem jöhet létre. Miért? Mivel a szövetségi viszony nemcsak kölcsönös érdektalálkozást feltételez, hanem kölcsönös befolyást is. A szövetség révén mi befolyást gyakorlunk a közös tarifák megállapítására, Ausztria fogyasztási adórendjére és az egyezségnek egyéb tárgyaira. Viszont Ausztria is befolyást gyakorol a mi gazdasági életünk majd minden ágazatára. Ezt a befolyást Deák Ferenc megengedhette, ha alkotmányos úton történik, mert abban a reményben élt, hogy a szabad népek megértik egymást. De már olyan szövetséget, amelynek megkötésénél az egyik alkotmányos fél hiányzik, nemcsak azért nem engedett meg, mivel a szövetség szövetséges fél nélkül jogi, erkölcsi és fizikai képtelenség, hanem azért is, mert az abszolút módon kormányzott Ausztria befolyásában hazánk önállóságára nézve végzetes veszély rejlik. Míg tehát az alkotmányos Ausztriával óhajtandónak vélte a vámközösséget; addig szükségesnek találta hazánkat az abszolút Ausztriától vámsorompók által is elkülöníteni, hogy az abszolút hatalom befolyása ezzel is csökkentessék.

Így értem az idevonatkozó törvény lelkét. Nem hiszem, hogy a nemzeti párt tagjai másként értelmeznék. Mert, ha szövetséget foglal magába a kormány javaslata, – pedig azt foglal, – akkor mellőzve van a törvényben parancsolt megkötési mód; tehát föl van forgatva incidentaliter²⁰⁰ az 1867. évi XII-ik törvény kötelező ereje. Ha pedig az önálló törvényes intézkedési jog alapján áll a javaslat, akkor ki van zárva a szövetségnek még csak lehetősége is, mivel a törvény vaskapcsai olyan dilemmát tartalmaznak: vagy szövetség s akkor nincs önálló intézkedési jog; vagy önálló intézkedés s akkor nincs szövetség.

199 a dolog lényege

200 esetlegesen, véletlenszerűen

Ezzel szemben a javaslat önálló intézkedési jogot is akar és szövetséget is. Egy lélegzetre meleget is, hideget is. Szabadságot és bilincset. A 67-es törvény megtartását és feldöntését. Elfogadhatja-e ezt a nemzeti párt anélkül, hogy a Károlyi István gróf módosítását megkövetelné? A Károlyi gróf módosítása nem egyszerűen állandó intézkedésre utasítja a kormányt, hanem egyszersmind az ország önálló gazdasági életének berendezésére is. Ez változtat a dolgon. A törvényes sérelmek igen nagy része ezzel elesnék. Ha nem is fölggyógyulás a betegségből, de legalább remény a fölggyógyuláshoz. Ezzel a módosítással a törvénynek szegzett tőr hegye le volna törve. Így is meg lesz az sebezve, de nem halálosan.

A kényszerhelyzetről nem beszélek, mert nem szükség talán bizonyítanom, hogy az oppozíciónak soha sem volt föladata a kormányokat a kényszerhelyzetből kiségiteni. Majláthék is kényszerhelyzetben voltak Sadova után, de Andrassy nem kiségiteni törekedett őket, hanem eltávolításukat követelte. A Badeni kényszerhelyzetének sem az volt a következménye, hogy az ellenzék kiségitette, hanem az, hogy megbukott. Mióta érdemel több kíméletet a Bánffy-kormány, mint azok, kik veszélyes helyzetekbe sodorták hazájukat?

Kibontakozás

Az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szerződésnek három lényegbe vágó ismérve van. Egyik az, hogy a szövetségnek módosítását vagy megszűnését egy évi fölmondás előzi meg. A másik, hogy vámszövetségi viszonyban Magyarország csak az alkotmányos Ausztriával lehet. A harmadik, hogy: ha az egyezkedési kísérlet a szövetségre nézve meghiúsul, Magyarország az önálló vámterület alapján rendezze be gazdasági életét.

A fölmondás megtörtént. Ez azt bizonyítja, hogy kormányunk vagy változtatni, vagy megszüntetni kívánta a szövetséget.

Időközben előállott a szövetségi viszony megszűnésének két fontos előfeltétele. Ausztria alkotmányos rendje képtelenné vált a tárgyalások föl vételére és befejezésére és emiatt, mivel ott az alkotmányos életműködés szünetel, az egyezkedési kísérlet meghiúsult.

Ez a helyzet.

Egészen véve egyszerűnek és átlátszónak tetszik minden ízében. A törvény részletesen gondoskodik a megoldás felől. Ha az egyezkedés nem sikerül, Magyarország fönntartja önálló törvényes intézkedési jogát. Mi legyen az? Mindenki tudni véli, hogy mit jelent az önálló intézkedés. Olvastunk is rémes magyarázatokat. Még azt is írták, hogy önálló intézkedés az is, ha egyelőre lemondunk az önálló intézkedés jogáról. Azonban következetesen feledik a „törvényes” szót. Ezzel a szóval körül van írva, ha úgy tetszik, meg van szorítva az önálló intézkedés joga. Ez a szó azt jelenti, hogy a törvényben magában valahol lenni kell valamely rendelkezésnek arról, hogy ez az önálló intézkedés mikor, miként: törvényes. Valóban, a törvény meg is mondja, hogy mi az az önálló törvényes intézkedési jog. Megmondja pedig az 56. §-ban. Abból áll ez a törvényes jog, hogy Magyarország a maga kereskedelmi ügyeit vámvonallakkal szabályozhassa. Sem több, sem kevesebb. Túlmenni sem szabad rajta, innen maradni sem szabad.

A helyzet tehát egyszerű és átlátszó.

Az egyezkedés a szövetségre nézve nem sikerült. Szabályoznunk kell tehát kereskedelmi ügyeinket vámvonallakkal.

Nem azt mondja a törvény, hogy közjogilag, vagy elvileg előállott-e a külön vámterület állapota s hogy ebben az állapotban új kísérleteket tegyünk a szövetség megkötésére; hanem azt rendeli, hogy szabályoztassék vámvonalak által a kereskedelem ügye. Nem képzeleti, nem levegőben lógó, nem papíron meghúzott vámsorompókról szól a törvény, hanem vámvonalak által való szabályozásról. Tehát látható, érzékelhető, megfogható sorompókról.

Tessék hát létesíteni azokat a vámvonalakat. Semmi „ha”, semmi „de”, semmi „hanem”. Tessék a törvénynek engedelmeskedni.

A törvényt megváltoztathatják az illetékes tényezők. Ez lehet. De nem tették. Még kísérletképpen sem tették. A törvény tehát áll a maga szentséges mivoltában. Az országgyűlés elfogadta. A király szentesítette. Ezenfelül Ferenc József ő felsége ünnepélyesen megesküdött az élő Istenre, a boldogságos Szűz Máriára s Istennek minden szenteire, hogy Magyarország alkotmányát sértetlenül fönntartja. A záradékban pedig biztosította ő felsége I. Ferenc József az országot arról, hogy a fönntartott törvénycikkelyekben foglaltakat mind maga megtartja, mind más híveivel megtartatja.

Nincs itt tehát helye sem konsziderációknak, sem politikai mérlegelésnek, sem gazdasági kárnak vagy haszonnak. Legfőbb erősség a törvény. Legelső parancs a törvény parancsa.

Béke csak addig van, amíg engedelmeskedünk a törvénynek. Ha ma a liberális párt mellőzheti a törvényt, úgy holnap ugyanannyi jogcímmel mellőzheti valamelyik hadtest, holnapután egy vármegye, azután a bírói hatalom. Hazánk békéjéből, a vagyonbiztosságból, a trón szilárdságából mi lesz ott, ahol nem tartják meg a törvényt?

Tessék tehát nem egyszerűen „az önálló intézkedési jogot”, hanem „az önálló törvényes intézkedési jogot” fogadatba venni és a vámvonalakat felállítani.

Ám, lehet! Micsoda? Nem lehet? Nem lehet a törvényt végrehajtani? A kibontakozásnak egyetlen törvényes módját foganatosítani nem lehet? Ugyan miért?

Mivel a sorompók fölállítására nincs megtéve a kellő előkészület.

Úgy? ...Az már más. Mi tehát egy vis majorról állunk szemközt. Ez változtat a dolgon; de nem változtat a törvényen. Azonban vizsgálni kell, hogy csakugyan léteznek-e az a vis major? Képesek vagyunk-e az osztrák határszélek forgalmi vonalait máról-holnapra vámőrökkel látni el? Betaníthatók-e egypár nap alatt azok a vámőrök? Vannak-e vizsgálati helyiségek? Tudjuk-e, hogy minő tarifákat alkalmaznak az osztrák árukra? Megvannak-e a külállamok nyugtatva az iránt, hogy a közös vámterületen vállalt kötelezettségeinknek ezentúl is eleget teszünk? Kaptak-e megfelelő utasításokat a közös konzulátusok? Tétettek-e intézkedések, hogy a fogyasztási adóbevételeknél ami a miénk, az csakugyan a miénk legyen?

E kérdésekre a felelet egy megdöbbenő „nem”. Mindenki tudja, hogy nem. Egyetlen előkészítő lépés sem történt arra, hogy a törvény parancsa foganatosítható legyen. Hazánknak egész gazdasági élete a véletlen esélyeinek van odadobva. A polgárok vagyona, a kereskedelemnek minden érdeke, a törvénynek kötelező ereje, a jogrend szilárdsága; tehát jóformán mindaz, ami becses az állami kötelékben, íme lutrira van téve.

Kinek volt kötelessége a szükséges előkészületeket megtenni? Kicsoda idézte ránk azt a rettenetes állapotot, hogy a törvényt foganatosítani s ezzel a helyzet bonyodalmaival eloszlatni nem lehet? Ki az, aki fölmondta egy év előtt a szövetséget és mégsem tett egy lépést sem az önálló berendezkedésre?

Igazságos ítéletet kérek!

Ne legyünk e téren a kormánnyal szemben se ellenzékiek, se ellenségek. Ne vádló legyen az ország; pedig nagy alkalom van a vádra. Panaszos se legyen; hej, pedig sok van a rováson. Legyen bíró az ország. Alakuljon át egy óriási esküdtszékké. És mondjon ítéletet szenvedély nélkül, elhamarkodás nélkül, lelkiismeretesen.

Ki a hibás?

Kerek egy esztendeje volt a kormánynak, hogy az önálló gazdasági élet berendezésére elkészüljön. Munkáját nem hátráltatta senki, terveit nem közölte senkivel, akaratának nem volt az országban akadálya. Erőt és időt töle a parlament el nem emésztett, mert a parlamenti életet kerülte, az alkotmányos fórumokat negligálta. Bírálata és háborúság nélkül dolgozhatott.

Megkérdezték szándékai felől; nem felelt. Megkérdezték az előkészületek mibenlétéről; nem felelt. Saját kizárólagos felelősségének köpenyébe burkolódzva ment neki a jövődönék.

Ezenközben tornyosultak az osztrák fellegek. A legbrutálisabb gazdasági izgatás vett erőt az osztrákok lelken. Hivatalos színű szakkörök csatakiáltásai töltötték meg a levegőt. Az osztrák kormány nem csillapította az izgalmakat, hanem ellenkezőleg: szintén fenyegető állásba helyezte magát hazánkkal szemben. Az osztrák pénzügyi körök már a millenáris évben sortűzet adtak ellenünk. Az osztrák piacok városról-városra üzentek hadat nyerstermékeinknek.

Hol és miben lehetett biztosíték arra, hogy méltányos szövetség jöhet létre? Egyetlen biztosíték lehetett a Badeni kormány ilyen vagy amolyan ígérete.

Ám tudni kellett, hogy Badeni nem parlamenti kormány. Tudni kellett, hogy megbízható többsége nincs. Tudni kellett, hogy minden osztrák párt gyűlöl minket és arra utazik, hogy gazdaságilag jogtalanul kizsákmányoljon. Tehát tudni kellett, hogy a Badeniben remélt biztosíték nem komoly. Mert tudni kellett, hogy a szövetség megkötéséhez nemcsak a kormányok, hanem minden alkotmányos tényező hozzájárulása szükséges.

Jött a nyelvrendelet s ezzel jött a fajharc. Mindenki látta. Dimenzióit, elfajulását, kegyetlenségeit, engesztelhetetlenségét olvastuk mindennap. Társaskörökben, nyilvános helyeken, utcán, a műhelyekben, az irodákban erről beszélt mindenki négy hónapon át. Mindenki látta, érezte, tudta, hogy Badeni nem lesz képes megbírkózni ezzel a rettenetes harccal. Lehetséges-e, hogy csak éppen a magyar kormány ne látta volna ezt?

Ha pedig látta – már pedig látta – szabad volt-e a kormánynak még e szenvedélyes harc tüzeiben is Badeniről azt föltételezni, hogy keresztül tudja vinni a szövetséget alkotmányos úton?

Meglepetés tehát a magyar kormányt nem érte. Már maga a fölmondás arra utalta, hogy előkészületeket tegyen. Erre utalta ezenkívül az Ausztriában lánggra kapott gazdasági harc tüze. Erre utalta azon körülmény, hogy Badeninek nincsen valódi gyökere a birodalmi gyűlésen. És végre erre utalta a fajgyűlölködésnek az a szenvedélyes kitörése, mely egészen és minden vonalon Badeni ellen irányult. De kormányunk nem értette meg sem az események intő szavát, sem a fölmondással járó kötelesség parancsát.

Az előkészületeket nem tette meg.

Ki a hibás?

Most pedig nem azt javasolja ez a kormány, hogy a törvényhozás nézze el mulasztásait, jelentse ki az új törvényben a főnálló törvényes jogokhoz való ragaszkodást és adjon neki időt a törvény foganatosítására; hanem először bizalmat kíván arra a célra, hogy ismét fölvehesse az egyezkedés fonalát; másodsor bizalmat kíván, hogy az állandó szabályozás iránt lépéseket tegyen, ha nem sikerül az egyezkedés; harmadszor bizalmat kíván, hogy ha megszűnnék Ausztriában a viszonzóság, intézkedhessek rendeletileg.

Ez egy kicsit mégis csak sok.

Képtelensége, tudatlansága, mulasztása oda sodorta az országot, hogy ha kellő bíráló és megfontolás nélkül, rögtön, azonnal el nem fogad a Ház egy fölötté zavaros, villával összehányt-vetett, törvénybe ütköző, alkotmányt sértő, önmagának ellentmondó, föléledt önrendelkezési jogainkat hátravető javaslatot: akkor nincs más mód, mint feldönteni az alkotmány legfélétebb alapelvét és rendeletekkel szabályozni a fennforgó nagy kérdéseket.

Hohó! Ez már mégsem tréfa! Nem lehet egy törvényhozás mellének ilyen revolvert szegezni. Vagy bízol bennem, vagy nincs alkotmány; vagy elfogadsz egy alkotmányos jogaidat sértő javaslatot, vagy fölforgatom az egész alkotmányt.

Mégis vakmerő lépés odaállani ezzel az alternatívával: Vagy Bánffy, vagy alkotmány.

A bírói széket ülő ország választása nem nehéz. Számba veszi a magyar alkotmány becsét és számba veszi a Bánffy-kormány becsét. Melyik értékesebb? Megméri, hogy tudunk-e élni a Bánffy-kormány nélkül? Mi lesz jobb: alkotmányos szabadság Bánffy-kormány nélkül, vagy Bánffy-kormány alkotmányos szabadság nélkül?

Más kibontakozás nincs.

A javaslat összes tartalma bizalmat föltételez. Hogy idáig jusson az ország, ahhoz az kellett, hogy minden okos, törvényes, előrelátó lépést elhanyagoljon a kormány. Ilyen kormánynak a többség sem adhat bizalmat. Ellenkeznék ez az erkölcsi renddel és a parlamenti élet természetével. Egy másik kormánynak azonban adhat, mert az nem részese az elkövetett feneketlen hibáknak.

A kibontakozás egyetlen módja tehát a Bánffy-kormány lemondása.

És én kérdelem a nagy bírótól, az ország közvéleményétől és minden szabad polgárnak lelkiismeretétől, nem hazafias kötelessége-e a Bánffy-kormánynak letenni azt a gyepelöt; amellyel bánni nem tudott. Szabad-e helyén maradni annak a kormánynak, melynek hibája, tévedése, mulasztása abba a dilemmába sodorta az országot, hogy válasszon a kormány és az alkotmány között?

Igenis, a kormány megteheti, hogy egy erőszakos úton létrehozott és erőszakra hajló többség támogatását igénybe vegye s ezen támasz segítségével helyén maradjon és felforgassa az alkotmányt. Ezt megteheti. A fizika nem tiltakozik. De a jogrend tiltakozik. És nem tudom hinni, hogy magának a kormánynak és a többségnek hazafias lelkiismerete is ne tiltakozzék.

Az első lépés

Betűszerint egybehangzó tudósítást közölnek lapjaink Fiuméről. Méltán föltehető ilyenformán, hogy a tudósítás megfelel a valóságnak.

A valóság pedig ez:

A városi képviselőt egyszerűen valamikor, a nyáron, vagy az ősszel egytől-egyig leköszönt azon okból, mivel a magyar kormány a városi képviselőt megkérdezése, beleegyezése és jóváhagyása nélkül néhány magyar törvényt Fiumében életbeléptetett. A kormány új választást rendelt el. Megtörtént. De leköszöntek a polgármesterek is. Ezek helyett is újakat kell vala választani.

Az új képviselőt tegnap estefelé ülést tartott, hogy megalakuljon, esküt tegyen és polgármestereket válasszon. Elnökölt a kormányzóhelyettes mert az egybehangzó tudósítás szerint „az új kormányzó tegnap este (vasárnap) elutazott és csak holnap reggel (kedd) tér vissza.” Jellemző távolmaradás éppen hétfőn nem lehetett Fiumében, amikor alakuló gyűlést kellett tartani. Vasárnap még ott volt. Kedden is ott van már. Pedig sem vasárnap nem volt ott dolga, sem kedden nincs. De hétfőn hivatalos funkciója lett volna. Azonban elutazott.

Az officiumnak²⁰¹ ez egy egészen új módja. Nem tudom, hol tanítják. Miként nézne ki az olyan hadsereg, melynek katonái a csata előző estéjén elutaznának és csak reggel, a csata után térnének vissza? Vajjon ez a gyors utazás emelte-e Fiumében a kormányzói állás tekintélyét és a kormányzó méltóságát?

Föl kell tenni, hogy Szápáry László gróf kész tervvel vállalt hivatalt. Kineveztetése sokáig vajúdott. Főladatát volt ideje megismerni. Nehéz időben vállalta el tisztét. Tudnia kellett a bonyodalmak okait és ismernie kellett a kibontakozás eszközeit. A kormánnyal is bizonyára megegyezésre jutott, hogy rendelkezessék mindazon eszközökkel, melyek a nehézségek megoldására vezetnek.

De ha terve van és eszköze a terv végrehajtására: akkor mivel indokolható a megfutas a legeslegeső lépés elől? Hiszen a kész program mellett lenni kell egyéni belátásnak is; az egyéni belátások foganatosítására pedig lenni kell a kormány részéről diszkrecionális fölhatalmazásnak is.

Vagy előre lehetett tudni, hogy minő lefolyása lesz az alakuló gyűlésnek, vagy nem. Ha igen: akkor a kormányzó előre megállapíthatta a maga tennivalóját. Ha nem: akkor a kormányzó éppen annyi joggal, de mindenestre több tekintéllyel vehette volna foganatba a maga invencióját, mint helyettese.

Így ahogy történt, azt a sajnálatos képet nyerjük, hogy döntő pillanatokban nem a vezér áll helyt, hanem az alvezér. De ha így van: miért nem vezér az alvezér, s miért vezér, aki nem vezér?

Mindenki a maga helyén – ez az új korszak törvénye. A közfunkciók betöltésénél ne legyen kiváltsága senkinek. Jól szolgálni, a közérdeket – ez a főladat. Mindegy, ha mágnás, ha latájner²⁰², ha civis, csakhogy rátermett legyen arra, amit vállal. Rang és vagyon indokolt előnyökkel bír a társas életben. De az érdemek kiosztásánál csak a teljesített szolgálat és a közpálya betöltésénél csak az arravalóság lehet irányadó.

Fiumében ember kellett a gátra. Nem mágnás, nem tudós, nem szegény legény, hanem ember. Még pedig gátra termett ember, ilyennek ismerte-e a kormány Szápáry László grófot? Ilyennek ismerte-e a gróf önmagát? Ha igen: a kormány jól tette, hogy odahívta; a gróf jól tette, hogy elfogadta a meghívást.

Nekünk azonban bizonyítékra van szükségünk. Mert nekünk közömbös, hogy a kormányzói állásra kinek van legitim vagy illegitim vágya; de aziránt már élénken érdeklődtünk, hogy alkalmas férfi tölti-e be azt az állást, vagy nem alkalmas. Az első bizonyíték nem szerencsés. A kezdő játszmát elvesztette az új kormányzó. Bizalmunkat nem fokozta, hanem lohasztotta. Hadállásáról távozott az őrszem, mielőtt az ellenség mutatkozott volna. Pedig tudnia kellett, hogy ellenséges földre nem kotilionordókkal megy a katona, hanem csatabárdal.

201 hivatalviselés

202 latinos műveltségű, egyetemet végzett ember

A képviselőtestület megalakult. Az esküt is letette. A polgármestert is megválasztotta. Az új polgármester pedig kijelentette, hogy nem tesz esküt a magyar törvényekre; azoknak engedelmességet nem ígérhet, mert azokat nem a városi képviselet jóváhagyásával és beleegyezésével léptették Fiumében életbe.

Szabad-e a kormányzónak onnan és akkor távol lenni, ahol és amikor így beszél Magyarország egyik hivatalnok?

A törvény csak úgy törvény, ha a város helybenhagyja, elfogadja, tehát szentesíti. Új elmélet, mely nem lázadást tartalmaz, hanem hóbortot. Jól nézne ki Magyarország állami egysége, ha valamennyi törvényhatóság úgy megbolondulna, mint Fiume. Ki a fészkes fülemile gondolta, hogy hazánkban a törvények alkotásához és életbeléptetéséhez a törvényhozó és végrehajtó hatalmon kívül még egy más faktor akarata is szükséges, és hogy ez a faktor éppen Fiume képviselőtestülete?

Ha volna a fiumei tébolyban egy szemernyi igazság; sőt, többet mondok, ha volna abban egy szemernyi jóhiszeműség; még többet mondok, ha volna bár egy szemernyi tévedés: tanácsra, fölvilágosításra, szelidségre, méltányosságra tarthatna számot az a fejesztett fészek. De így fenyíték alkalmazandó. Az ilyen példa szükségessé teszi a példás eljárást. Ostoba hóbortokért nem veszélyeztethető az államegységben levő erő.

A szabadságra nézve átoknak tekintem a centralizációnak minden fölösleges intézményét. De van egy határ, melyen túl az örkormányzat joga nem terjedhet. A rész nem helyezheti magát ellentétbe az egésszel. Az orgánum alá van rendelve az organizmusnak. Minden szeparatiztikus hajlam jogosulatlan, ha az egysegen akar csorbát ütni.

Fiumét meg nem fenyíteni annyi, mint ma Szebent, holnap Brassót, holnapután Naszódot fölháborítani. Ami most hóbort, később pártütés, azután lázadás.

Látni való, hogy Fiume beteg. Makacsságban szenved; azt ki kell belőle verni. Agybántalmai is vannak. Nem arra való tehát, hogy sui juris²⁰³ legyen. Bolond lyukból bolond szél fúj. Be kell a lyukat tömni. Szapáry gróf pedig ne utazzék, mikor helyt kell állni.

Április 11.

Mit gondol a kormányelnök úr, vajjon ha december hónapot elkereszteltetné az anyakönyvvezetőnél augusztusnak, augusztust pedig decembernek: megfordulnának-e amiatt az évszakok? Ha p. o. rendeletet adna ki és rendeletét az országgyűlési többséggel approbáltatná, hogy ezentúl karácsony idejében nyár legyen, Szent István nap táján pedig kemény tél: vajjon megváltoztatná-e forgási irányát a Föld úgy a saját tengelye, mint a Nap körül? Ha pedig a Föld nem páriozna²⁰⁴ és a többi bolygók sem mutatnának kedvet pályafutásuk irányának megváltoztatására: miként véli őket a kormányelnök úr engedelmességre szorítani s vétkes kihágásukért megbüntetni?

Ugyan kérem, rávinné-e a lelke, hogy a szelíd Hold ellen fegyelmi keresetet indíttasson: a szegény jó öreg Földet pedig megfossa kiérdemelt nyugdíjától? Én érzem a kérdés horderejét egész nagyságában. Tudom, mit jelent az emberi rend szempontjából a kormányzati tekintély csorbulása. Mégis könyörgök, legyen irgalmas arra az esetre, ha valamikor a szelíd Hold és az öreg Föld nem találna valamelyik rendeletének engedelmeskedni. Ne tekintse eljárásukat se macacsságnak, se lázadási tünetnek. Fontolja meg, hogy szegényeken meg nem másítható módon uralkodik a nehézségerőnek és a súlygyennek törvénye, mely megkötí pályájuk irányát. Nem hibásak ők, higgye el s éppen ezért legyen irántuk könyörületes. Hiszen olyan szép és felemelő vonás, ha az erős elnéző, méltányos és megbocsátó tud lenni a gyöngék irányában.

Amiként pedig nem változik meg az évszakok rendje törvényhozási és kormányzási parancsokra: éppen úgy nem változik meg a sokaság lelke, kedélye, szelleme, ösztöne. Mert meg nem másítható törvények igazgatják a néplélek indulatait is, miként a bolygók rendszerének mozgását. Nem hatósági parancstól függ az ilyesmi, hanem a vonzásnak és taszításnak érzelmi súlyától.

A néplélek rokonszenve és a március 15-ike között van valamely titokzatos összeköttetés. Olyan forma, amilyen van a delejtű és az északi sark között. Vagy, mint amilyen a parányok vegyi erélye. Változtatni ezen nem lehet. Okait fürkészni hasztalan fáradság. De így van. A bölcs ember megnyugszik ebben és alkalmazkodik.

Mert nemcsak bécsi fölfogáshoz, udvari előítélethez, osztrák szeszélyekhez kell ám alkalmazkodni. Olykor, ha ritkán is, tekintetbe kellene venni a nemzet érzelmeit is. Ezen érzelmek, összes vonzalmak kegyelete, emlékezete március 15-höz fűződik, Bánffy mégis azt kívánja tőlünk, hogy április 11-ét ünnepeljük.

Bocsánat: ne tessék ezt az idétlen kívánságot is az uralkodó nyakába sózni. Hűségünk a koronához nem abban áll, hogy lényünkből kivetkőzzünk, mint a lepketojás, mikor hernyóvá változik. Ha erő volt abban, hogy a nemzeti akarat teljesült: ez, az erő a mienk. Ha dicsőség volt abban, hogy a nemzet megvédelmezte jogait: ez a dicsőség a mienk. Ha önfeláldozás volt a nemzet hősiességében: ennek az önfeláldozásnak tisztas emléke szintén a mienk. Ám jöjjön a balsors és tegye próbára a nemzet hűségét. Uralkodónk meghatott szívvel fogná tapasztalni, hogy ezt az erőt, ezt a dicsőséget, ezt az önfeláldozást mennyi készséggel fogná a nemzet a korona rendelkezésére bocsátani.

Tehát ne bonyolítsuk össze se az eseményeket, se a fogalmakat. A 48-iki korszakot ünnepelve, a nemzet kizárólag önmagát ünnepeli. Hálával fogadjuk, ha ünnepünkben részt vesz a király is. Ez a tény erőteljesen növeli az érzelmi összhangot a korona és nemzet között. Ezt aényt sem kicsinyelni, sem megzavarni nem szabad.

A kormányelnök úr mégis megzavarta.

Új ünnepnapot keresett, amelyre senki sem gondolt.

Falbarúgta az idő és a néplélek által szentesített örömnapot. Arra emlékeztet, hogy a nemzetnek vágya, öröme, lelkesedése csak a hatósági rubrikák korlátai között nyerhet kielégítést. Ünnepvezető helyett ünneprontó lett.

Durva és félszeg gondolat vezethette a kormányelnök urat április 11-ikéhez. Mi történt akkor? Szentesítést nyertek a reformtörvények. De van-e hazánkban egyetlen ember, aki ennél az emléknél megállapodik? Nem jut-e a leglojálisabb alattvalónak is eszébe, hogy az uralkodóház ezt a szentesítésiényt sem respektálta?

204 engedelmeskedne

Nos? Célszerű-e a nemzet minden fiát arra emlékeztetni, hogy az idők tanúsága szerint, a szentesítéshez is gyanú férhet?

Arra is visszaemlékezik a nemzet, hogy törvényeinek oltalmára kardot fogott. Önként tolnak ilyen emlékek az ember agyára. És végig húzódik a nemzet lelkében a véres háború minden emléke, összes borzalma.

Okos kormány nem állít egy jó uralkodót ilyen ferde helyzetbe. Nem keres olyan napot az ünneplésre, melynek emlékezete a félreértésnek, a gyanúnak és a bizalmatlanságnak csíráit életre szólítja.

Ha nem volt a kormány figyelemmel a nemzetre kiválasztani az ártatlan március 15-ét; kellett volna: hogy a korona tekintélye iránt figyelemmel legyen. Választhatott volna bármely napot a reformalkotások vagy a szabadságharcok idejéből. Akár azt a napot, mikor a rendek kimondták a jobbágyak fölszabadítását, akár azok közül valamelyiket, mikor a honvédsereg győzelmes csatát vívott az alkotmányos szabadságért. Mindkettőben megőrizte volna gyöngédségét az uralkodó érzelmei iránt. Az első napon úgy vett volna részt a király, mint népének jó atyja; a másodikban úgy, mint nagy katona, ki az ellenfélben is megbecsüli a vitézséget.

Csak két napja van ama terhes időknek, melyek közül egyiket sem lett volna szabad választani. Egyik április 14., midőn a nemzet széttépte a törvényes fonalszálakat. A másik április 11., mely arra emlékeztet, hogy az udvar megszegte a király szavát.

Mit jelent április 11.? A törvények szentesítését. Tehát azt, hogy nemzetünk jogosítva volt az önvédelem minden nemére. Azt jelenti, hogy az osztrák armádia törvénytelen és erőszakos téren mozgott; a magyar nemzet pedig nem lázadó, nem forradalmár volt, hanem a törvények elszánt őre. Valóban a történelmi igazságnak csak ez a felfogás felel meg.

De egy kormány, melynek nem az a hivatása, hogy ellentéteket keressen és vádaskodó emlékeket idézzon föl a korona és a nemzet között, ily kényes természetű és az egész érzelmvilágot érintő helyzetben köteles azt is fontolóra venni, hogy királyunk december 2-án lépett trónra és hogy gyöngédtelen tanács volt egy olyan ünnepnap főrészesévé tenni őt, melynek emlékéhez a nemzet jogainak erőszakos megtámadása fűződik.

Mindezen már túl vagyunk. Az eredményért legyen felelős a tapintatos kormányelnök úr.

Kálvinista eredmények

Idegesebb iratot, mint amilyen a Tisza Kálmán beszéde, sohasem olvastam. Minden betűje rezeg, mint a nyárfalevél. Vezérfonal benne nincs; csak lüktet, mint a békacomb a viviszekció²⁰⁵ alkalmával.

Nem csoda. A fegyver hátrafelé sült el. Nem a célpontot sebezte meg, hanem a célzót. A reformátusoknak ez a Zichy Nándora az egyházpolitikai reform által a katolikus hatalmi szférán kívánt csorbát ütni. Ehelyett egy eddig nem ismert hitbuzgóság keletkezett a katolikus táborban; a református templomok népe pedig napról-napra apad.

Miért? Azért, mivel a református házasság lényegileg ezelőtt is polgári természetű volt. A reform tehát ezen a téren változást nem idézhet elő, gondolta Tisza Kálmán. Mi reformátusok úgy maradunk, ahogy voltunk. Hanem a katolikus dogmájából ki lesz törve egy drágakő. A legrosszabb esetben is mi nem nyerünk; de ők a legjobb esetben is veszíthetnek. Ez volt a fölfogás. Ha nem ez lett volna: senki sem tudná megmagyarázni azt a vak összetartást, mely a reformátusokat a politikai ellentétek dacára egy akolba terelte. Még kevésbé volna értelme annak az általános és egyhangú megbélyegzésnek, melyben az egyház főemberei részéről azok a reformátusok részesültek, kik a reformot nem fogadták el.

Így lévén, nem csodálom az idegeskedést.

Ezek az urak ma még csak a stólavesztésüket látják s állami pénzzel vélik betapasztatni az okozott sebeket. Ebben is csalódní fognak. A hitéletnek kevés összefüggése van a lelkész fizetésével. A mezítlábos püspököknek több befolyásuk volt az emberiség lelkére, mint a bíborpalástos egyházfejedelmeknek. Megtehetik a segéllyel, a fizetés kiegészítéssel s később a teljes díjazással, hogy a híveknek kevesebb terhe s a papoknak több jövedelme lesz. De a református szellemnek nagy erkölcsi vereségét stólakárpótlásokkal meggyógyítani nem lehet.

A főbaj ott van, hogy Tisza Kálmán faragott képek elé hurcolta a kálvinista szellemet. A gyülekezetet átfurmálta a maga képére és hasonlatosságára. Kiküszöbölte a hívekből az egyéni függetlenség érzetét. Megbénította az egész vonalon az önkormányzati energiát. Hatalmi kérdések csiráztató melegágyává tette az egyházi életet. Meghonosította a klikkrendszerét. Elfajtotta a szabad gondolkozást. Lelohasztotta az érdeklődést és a híres nyakasság átváltozott csúnya szervilizmussá.

Életének jófélének ennek a feleketnek szentelte anélkül, hogy fölismerte volna a kálvinizmus belső természetét. A szabad kutatás elvének fontos következményei vannak. A kálvinista lélek vizsgál, összehasonlít és ítél. Bullák, anathémák, kijelentések és syllabusok nem feszélyezik őt. Nem támaszkodik a gyónószék oldalához, hogy megállhasson az istene előtt. Talpán áll, még mikor imádkozik is. Isteni küldetést nem fődöz fel sem a püspökében, sem a főgondnokában.

Egyházát sem tekinti földöntúli alkotásnak. Az egyik hordta a követ, a másik vetette a téglát. A harmadik faragta a gerendát. Közös lelki buzgóság és közös testi fáradozás hozta létre az intézményt. Éppen ezért a saját tulajdonának tekinti azt mindenik. Eljár annak dolgában, viseli terheit, büszke, ha virul, aggodik, ha a veszedelem éri, mert hiszen az övé. Így örökölte s gondolzza, mint minden örökséget, melyhez hagyományok és emlékek tapadnak. De a kötelességérzetnek ez a szelleme csak addig tart, míg az egyházat valóban magáénak tekintheti. Mihelyt az ő vágya, ízlése, szokása, akarata nem érvényesül az ő egyéniségét megillető mértékben: azonnal közömbös lesz az intézmény iránt, sőt, elidegenedik attól. Ez nem lélektani kombináció, hanem a való élet igazsága. A politikában is így van. Hatáskör nélkül nincs munkakedv. Befolyás nélkül nincs önkormányzati tevékenység.

A kálvinizmusnak nemcsak jellemző vonása a presbiteri rendszer, hanem életforrása is. Mivel mindenkinek jogot biztosít ez a rendszer: ennél fogva önként vállal benne mindenki kötelességet. Az egyház és a hívő között egy szent életközösség fejlődik. Apró fecskéfészkek módjára családi emlékek tapadnak a templomhoz. Azt a rózsát az úrasztalának terítőjén nagyanyád varrta, úgy-e? Ezt a sípot az orgonában vala-

205 élveboncolás

melyik ősed áldozatkészsége hozta létre. Azt a kelyhet együtt vásárolták apáink. A díszes szószék jómódú gazdák és szegény özvegyek filléréből emeltetett. Ebben a szent házban mindenki félt egy tárgyat, mindenki őriz egy emléket, mely lelkét odafűzi az elődök buzgóságához.

De a lelki életfolyamatnak ez a nemes forrása elapad, ha csorbát szenved az önkormányzati jog. Mihelyt a hívő nem a saját mivoltát látja abban az intézményben letükröződni, azonnal meglazul a ragaszkodás és kialszik a szeretet lángja. Papjának ékesszólásában csak addig gyönyörködik, míg azt érzi, hogy a szabad választás által neki is része van az ékes beszédben. Iskolájára csak addig büszke, míg azt mindenestől a magáénak vallhatja. Saját lelki vágyait és nemes ösztöneit elégíti ki, hogy áldozatokat hoz, hogy az övé különb legyen, mint a másoké.

Ezeket az indulatokat és hajlamokat merőben félreismerte Tisza Kálmán, mikor új rendet honosított meg a kálvinista egyházban. Ezzel együtt félreismerte a kálvinizmus természetét is. Erőt, jogot, tevékenységet központosított. Szertelen ragaszkodása a hatalomhoz képtelenné tette őt a Kálvin János szabad elméletének és puritán egyszerűségének megértésére. Esménykép lett az érseki egyház, annak hierarchiája, fénye, vagyona és parancsoló hatalma.

Most már nyakába zúdultak a tények. Csoda-e, ha izgatott? Immár érzi, hogy a kérlelhetlen valóságot sem dialektikával, sem állami alamizsnával kiengesztelni nem lehet. A hívek száma fogy. A Tisza-Duna mentén, a hajdúk között végzetes az apadás. Nagy színvakság kell, hogy ezen népességi apadás és a leaszott önkormányzati jogok között a kapcsolatot meg ne lássa az ember.

Az elvérzést futólépésben sietteti az egyházpolitikai reform. A katolikus egyházjog sok válszeméllyel szaporította a református egyházat. Ez a forrás bedugult. A 68. évi garanciális törvény erőteljes védelmet nyújtott a gyöngébb és szegényebb református egyháznak. Főembereink lemondtak róla egy szemhunyorítás nélkül. Mikor aztán porba omlott a bástya, akkor a felekezetenélküliséggel megnyitották a zsilipeket. Jobban mondvá felnyitották a véredényeket. Az életerő azóta nem folydogál, hanem zuhog, mint a hegyi patak. A felekezetenélküliség kizárólag köztünk, reformátusok között újonc.

Kétségbeesett jajkiáltások hangzanak az egyházmegyékből. A jajgatás a kálvinizmus mélységeiből fakad. Bajos lesz azt a papok egyéni helyzetének nyomorúságos javításával elfojtani.

Kudarc

Nem üvöltő dervisekhez, hanem józaneszű emberekhez fordulok. Kérdem: háborús állapot van-e Magyarország és Ausztria között? Ha béke van köztünk: miért félünk oly nagyon egymástól? Ha háború van: miért kötünk szövetséget életre-halálra?

Ostobább helyzet nem volt ennél soha. Azt mondják, egymásra vagyunk utalva. Törvényeink azt rendelik, hogy az egymás mellett élésnek bizonyos viszonylatai tiszteletben tartassanak. A história is arra látszik utalni, hogy támaszt keressünk egyik a másikban. A korona biztonságának érdeke is úgy kívánja, hogy erősek legyünk mind a ketten a fejlődésnek minden vonalán.

Ebből józanul az következne, hogy ne bántsuk egymást. Ne merítsük ki életerőnket abból a célból, hogy a másikat legyűrjük. Ne arra irányozzuk minden törekvésünket, hogy a másikat kifosszuk, elgyöngítsük, munkájában akadályozzuk, fejlődésében eltiporjuk.

Vagy, vagy. Vagy természetes a szövetség köztünk és Ausztria között és akkor önként enyészik el minden érdekellentét és a tízevenként megújuló gazdasági kiegyezés öröm a népek, boldogság a kormánynak, erőforrás a nemzetnek és tápláléka a szeretetben, bizalomban, egyetértésben nyilvánuló nagyhatalmi egységnek. Vagy nem természetes a szövetségnek ez a formája, mert az érdekellentétek nem elsimíthatók s ezen esetben miért rakják azt járom gyanánt a népek nyakára? Miért erőszakolnak olyan viszonyt, amilyen soha sehol sem volt: ami senkinek sem kell, mert sérti a népek önértetét, egymásra uszítja az érdekeket s pontról pontra azon dolgozik, hogy valamelyik alkudozót megrövidítse, kijátssza, becsapja? Micsoda megegyezés az, mely nem tud egyéb eredményt fölmutatni, mint kárt, bosszúságot, elégtelenséget és kölcsönös gyűlölködést?

Kormányunk tizenkilenc törvényjavaslatot tett le tegnap a Ház asztalára. Ugyanezt tette Bécsben az osztrák kormány is. Együtt a javaslatokat kiegyezésnek hívják. Tartalmukról már tett Magyarország említést és tenni fog még gyakran. Reznált fatalizmussal fogadja e javaslat-csoportot a magyar többség; mérgesen taglalják az osztrákok; óvatosan hallgat a nemzeti párt s előre látható, hogy bonckése szörnyen föl fogja darabolni ezt a halvaszületett korcsot. A 48-as párt nem ok nélkül látja benne állami függetlenségünk megaláztatását s gazdasági érdekeink elalkuvását. Nem kell tehát senkinek. Mégis előterjesztik, mégis erőszakolják, mégis keresztülhajtják.

Történelmi végzet-e ez rajtunk, vagy korszakunk megtévedése? Micsoda láthatatlan erő hurcolta ezt a szerencsétlen nemzetet a pusztulás felé?

Amerre nézünk, északra, délre, keletre, nyugatra, mindenütt rügyfakadást látunk. Nagy és kicsiny nemzetek duzzadnak a munkakedvtől, alapozzák a jövőt, izmosodnak testileg-lelkileg. Abban a zűrzavaros képben, mely körülöttünk a népek mozgalmában föltárul, élesen domborodik ki mindenfelé az erőteljes nemzeti szín.

Íme, öncélokot követ valamennyi. Amit termel, övé a gyümölcs. Amiért küzd, övé a pálmaág. Elég erősnek véli magát mindenik, hogy érdekeit megoltalmazza. Saját történelmi egyéniségéhez képest rendez be magát valamennyi. Csak mi, egyedül csak mi vagyunk arra kárhóztatva, hogy ne önmagunknak éljünk. Idegen gyámkodásnak terheit egyedül csak mi viseljük. A fejlődés feltételei csak előttünk vannak elzárva. Végzet-e ez rajtunk, vagy vezetőinknek megátalkotott tévedése?

Tizenkilenc javaslat a kiegyezésről. Kiegyezés! Úgy hangzik, mintha megváltás volna. Fegyverszünet dúló csaták után. Ennél is több. Béke egy véstes háború befejeztével.

Ám, hazugság a szó is, a tartalma is. Nem kiegyezés az, hanem kudarc. Győzelme Ausztriának, rút veresége hazánknak.

Meghosszabbítása gyarmati helyzetünknek, ebből áll a kiegyezés. Engedélyt adunk egy osztrák pénzváltalatnak, hogy kamat nélkül jegyeket bocsásson ki s azokért kamatot szedjen polgárainktól, ilyen a kiegyezés. A galíciai bányák kedvéért fölemeljük a petróleum vámot, hogy megdráguljon a magyar fogyasztó világító eszköze és megsemmisüljön a virágzásnak indult magyar petróleumtisztító ipar, ezt hívják kiegyezésnek. Fenntartják a magas iparvédvámokat, hogy az osztrák ipar ezentúl is egyedáruságot élvezzen nálunk, a

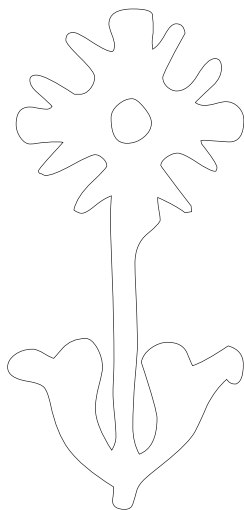
magyar ipar pedig ne fejlődhessek. Ez persze kiegyezés. A magyar nyerstermékek ezentúl se részesüljenek védelemben, mert minden kárt nekünk kell elviselni és minden hasznot Ausztriának kell zsebre vágni. Nagyobb gúny okából ezt is kiegyezésnek hívják.

Hazugság! Ez nem kiegyezés; ez kudarc. Ez nem olajág a kormányok között folyt erőfeszítések után, hanem ostorcsapás, melyet vakmerően vágnak nemzetünk szeme közé. Ki hiszi el, hogy ostorcsapással kezdhető meg egy tíz évre menő békés, egyetértő szövetség? Hát ilyen a népek szövetsége? Azért egyezkedünk, hogy szövetséges társunk zsaroljon, fosztogasson s parlamentjében ország-világ előtt szemünkbe köpjön? Oh, még nem feledtük el. Hogy betyárok vagyunk, azt mondtátok rólunk. Arcátlanoknak is szidalmaztatok. Sőt, hogy kitarítottak vagyunk, azt is tőletek hallottuk.

Ki nem mondható szégyennel fogadtuk mi ezt. Sötét borúval várta minden magyar ember, hogy minő elégtételt szerez nekünk a kormány. Nos íme, itt az elégtétel. Kezet nyújt nekik béke jobbra.

„Felejtjük brúder, a múltat. Megrugdostál, fölpofoztál, arcul köptél. Béküljünk ki. Itt az egyezés. Ami a tied, az a tied; ami az enyém, az is a tied. Jól van? A vasút bántott úgy-e pajtikám, ez a szörnnyeteg hálózat, mely lehetővé tenné a támadást és a védelmet. No ne félj tőle. Erre is befolyást engedek neked. Vájkálj nemzetem zsebében könyökig. Nincs miért zsenírozd magad. Én akarom így, csakhogy ne haragudj. A becsületünkben pedig gázolj térdig. Ezt sem bánom. Mert ha kotródnom kell, úgylis nyugdíjat kapok.”

Ilyen a magyar kormány kiegyezése. Ilyen a nemzet kudarca.

A csanádmegyei indítvány

Felül rothadás; alul robbanó gázok. Ilyen az ország képe. Az állami szervezet majd minden idege beteg.

Hanyatlásnak indult a bírói függetlenség. A vármegye elkorhadt; gerendázatában „őrle szű lakik”. Kormányzás, igazgatás, tekintélyt és igazságot nélkülözve a pártoskodó hatalom karmai között vergődik. A törvényhozás szavazó gép; tanyája a törtetőknék; háza a várandóságoknak. Szelleme összetöpörödött, mint egy ócska kesztyű. Aki benne a törhetetlen erélyt, a nemes szenvedélyt és a fölháborodás ostorát képviselte: gyümölcsfát ültet egy új nemzedék számára. A többi fáradt izmokkal emelgeti fegyverét, anélkül, hogy a nagyevőket el tudná kergetni a terített asztaltól.

Ellenben az alsó régiókban gőzöl a kénpára és sístereg a vadláng. Az osztálygyűlölet jelentkezik a pokolnak minden tüzével. Még valóság lesz a Rohonczy rémképeiből. Fontolóra kell venni, hogy a szurony is annak a rétegnek van a kezében. Törvénytelen eszközöket is próbálnak. Toloncozás, gyűlések betiltása, sajtószabadság korlátozása: ez nem törvény; ez bot. A botnak pedig két vége van. Amennyi joggal megfogja az egyik végét a kormányhatalom, ugyanannyival ragadhatja meg a másik végét a néperő.

Nagy szerencsétlenség, hogy vezető egyéneink nincsenek ráteremtve a nehéz föladatra. Krónikus társadalmi bajt még senki sem gyógyított meg enyhítő szerekkel; sem lekötéssel. Pillanatnyi áradatok megfékezhetők rögtönzött védgátakkal is. De az állandó vízmosás veszélye csak rendszeres parterősítéssel hárítható el. Nem szurony és nem toloncozás kell ide, hanem intézmény, mely átalakító hatással működik.

Kenyér kell a népnek és jog. „Még kér a nép: most adjatok neki! Nem hallottátok Dózsa György hírét?” A kenyér alatt munkát értek; a jog alatt befolyást a közügyekre.

Három hónapi munkával nem kereshet a nép tizenkét hónapra valót. Ebből áll a kérdés sarkpontja. Hol találnak más népek munkát? Az ipartelepeken. Kormányunk pedig nem arra törekszik, hogy a viszonyokat ipartelepek keletkezésére kényszerítse a külön vámterület által, hanem abban fárad, hogy megkösse a vámszövetséget. Másik módja az állandó munkaadásnak a telepítés. A községi területek kisajátítása, földarabolása és törlesztési kölcsön mellett való eladása a földéhes birtoktalanok osztályának. Gözerővel kellene ezt elhatározni és nyélbe ütni.

Párhuzamos tevékenységgel legyen gond a jogok kiterjesztésére is. A választó jogosultak száma ma nem üti meg a kilencszázézetet. Alig valamivel több, mint ötven év előtt. Ez a tény elijesztő magyarázatot nyújt a demokratikus visszafejlődésről. Mindama siker, melyet a nemzet kulturális és gazdasági haladása fölmutatni tud, íme abban kulminál, hogy a közügyekre ma sincs sokkal több embernek befolyása, mint volt ötven év előtt. Hát a népesség szaporodása, a városi élet izmosodása, a földművelés nagy átalakulása, a közlekedési hálózat kiépítése és általában a fejlődésnek mindama tényezője, ami most van s ami tegnap volt, hát szabad, hát méltányos, hát józan dolog, hogy a közmunkásságnak ez a nagyarányú kitágulása ne nyerjen kifejezést a választási lajstromban is?

Hóna alá nyúlt a bajnak Csanádvármegye főjegyzője, midőn feliratot indítványozott a census leszállítása, a választókerületek új beosztása és a községenkint való titkos szavazás behozatala érdekében. Visszhang nélkül ez az indítvány nem maradhat. Az ilyen mag kicsirázik. Mire a körlevél végig járja a törvényhatóságokat: terebélyes fa lesz a magból. Mert ez a növény gyorsan nő. Szükségét mindenki érzi. Hajtásait mindenki ápolni fogja.

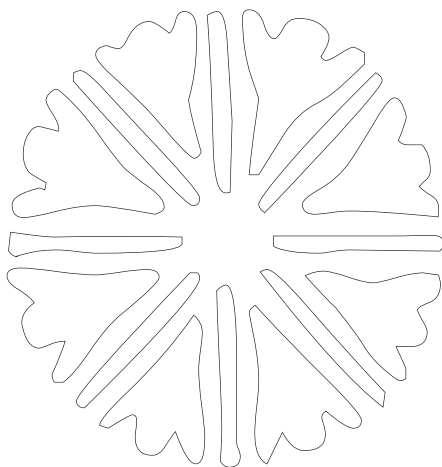
Mindenki? A hatalom is? Hát igen. A hatalom sem térhet ki immár a parlamenti reform elől. Mégis, ha ellentáll? Annyira romlott volna? Talán mégsem. Hiszen ez az egyedüli szer a felső rothadás ellen és egyik nagyjelentőségű szer az alsó forrongás lecsillapítására.

Végre is egyszer meg kell szünnie a párturalmi féktelenkedésnek. Az eredményt azok is csak látják, akik előidézték. Lehetetlen, hogy meg ne döbbenjenek tőle. Ettől a törvényhozótestülettől, melyben versenyt fut a szervilizmus az üzérkedéssel! És attól a valóságtól, hogy a magyar faj egy nagy rétege nyíltabban hirdeti a ha-zaarúlást, mint a nemzetiségek elvetemült izgatói.

Igaz, hogy ilyen reform után nem számíthat a hatalom mindig és mindenben biztos többségre. A szimónia bűnének és a szolgabíró törvénytíprásának nem lesz olyan nagy kelete. Lesznek képviselők a kormány kegyes engedélye nélkül is és a parlamenti többséget nem a kormányelnök irodájában fogják kinevezni.

De azt, hogy az alkotmányos élet egyensúlyba jöjjön: csak ilyen reformmal lehet elérni. A nyílt piacra vitt lélekvásárt csak így lehet megszüntetni. A hatalom túlkapásainak, a képviselők üzérkedésének és szolgaságának csak ez vethet gátat. Ezenkívül megnyugtatja a népet egy méltányos követelés kielégítésével.

Mikor ennyi kilátás fűződik egy reformhoz: képes-e, merészkedik-e a hatalom ennek útját állani?

Militarizmus

A réműletes szörnyeteg, melynek bőre páncélból, szőrzete szuronyból, pórusa ágyútorokból van, íme rátekerődött az áldozatra s borzasztó izomgyűrűivel fojtogatja annak mellkasát és ropogatja bordáit. Alélton adja át magát az áldozat saját végzetének s üvegesedő szemmel nézi, hogy végtagjait miként szívja irtózatoss torkába a szörnyeteg. Előbb a végtagokat, azután tovább, mindig fejve a nyomorult testet, föl a nemesebb részek felé, szünet nélkül, állandó kitartással szopogatva; míg lassan-lassan eltűnik a félelmes torokban az áldozat törzse, vállalai s legvégül a feje.

Katonaállammá így alakul át a szegény hazánk, gyorsabban, mint hittük volna. Minden más érdek fölszívódik, elenyésszik, megsemmisül. Egyéb javainkat arra költjük, hogy legyen kardunk, puskánk, ágyunk, hajónk, várunk, lovunk és nyergünk. A munkaerőt belakatozzjuk a laktanyákba. A szabadság átváltozzik diszciplínává. Mikorra készenlétben lesz a véderő: nem lesz védelmezni való.

Másutt is így van, azzal vigasztalnak. De mióta gyógyula meg a beteg a más ember betegségétől? Aztán nem is igaz. Két világhatalomnál nincs militáris uralom. Egyebütt sem így van, hanem másként.

Az orosz, német, francia, olasz hadsereg: nemzeti hadsereg. Az is veszélye a közjóletnek és csorbája a közzabadságnak: de struktúrája, szelleme, nyelve nemzeti. Annak is áldozatul esik a munkaerő javarésze és az alkotmányos elvek sok drága értéke; de a hazának történelmi fogalma és a faji öntudat becses érzülete hűséges ápolásban részesül ott.

Ott tehát, mikor mindent fölszívott a szörnyeteg - mégis megmarad az alap. A haza, mint építési anyag és a faj, mint építkező, nem vesz el a szörnyeteg gyomrában. Sőt, ez a két fogalom két valósággá lesz azokban a hadseregekben. Erejük, győzelmük a hazának és fajnak erejét, győzelmét jelenti.

Nálunk fordítva van. Javaink közül elsősorban ez a két érték megy pusztulásba, mert a hadsereg lelkéből éppen a haza történelmi fogalma és a faji öntudat becses érzülete irtatik ki leghamarább. Nemcsak a gazdasági erőket és a polgári szabadság rendjét van tehát okunk nekünk féltetni, hanem a hazafiságnak és fajszeretnek eszményképeit is.

Ez kétszeres ok arra, hogy a militarizmus előnyomulása megakadályoztassék. Alkotmányunk ehhez kezünkbe adja a biztos eszközt. Igenis, nincsen jogunk a szervezet, vezérlet és vezénylet dolgaiba avatkozni. De a pénz fölött az ország rendelkezik. Annnyit szavaz meg, amennyit jónak lát. Pénz nélkül nem tud a militarizmus terjeszkedni és előnyomulni. Azt a végzetes háborút, melyet a militarizmus az ország természetes polgári fejlődése ellen visel, csak pénzzel folytathatja. A mi pénzünkkel! Tehát tőlünk függ, hogy a megállásra, fegyverszünetre, visszavonulásra kényszerítsük.

A hadi kiadás évről évre nő. Harminc év előtt 80 millió volt. Most 170 millió. A póthittel 200 millió. Honnan vegyük? Munkánkat, hogy gyarapodjék a polgári vagyon, mikor, miben könnyítette a véderő? Árunk fölöslegének piacot hol szerzett?

De ha már hivatásánál fogva nem termel, hanem akadályozza a termelést; nem gyarapítja, hanem csak fogyasztja a vagyont: akkor legyen szerény a követeléseiben. Minden paraszt tudja, hogy rendesen merítve, a kút vize tiszta marad. Azonban, ha erőltetjük, a víz nemcsak elapad, de zavarossá is lesz. Fölkavarodik az iszap minden üledéke. Ártalmas organizmusok kerülnek fölszínre. Így lesz itt is a militarizmus szertelen követeléseivel. A forrást fölzavarja a fölkavart iszap.

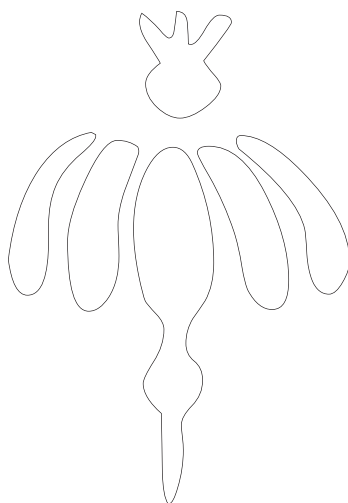
Minél több vagyon ömlik a hadsereg torkába, annál kevesebb marad a nemzet kezében. A folyamat így alakul: egyik oldalon szaporodik a fegyver, a vár, a hajó; másik oldalon apad a munkáskéz, a termelés, a vagyon; egyik oldalon gyűl az erő, másik oldalon fogy az ellenállás; egyiknek megnő a hatalma, másiknak összezsugorodik a szabadsága.

Ez a folyamat a forgalom belső törvényein alapszik. Minél magasabb a hegy, annál mélyebb a völgy. Egészségtelenül túlhalmozott vagyoni bőség az egyik rétegben, szegénység és ínség a másik rétegben. Tudom, hogy ez a Marx elmélete: de érzem, hogy igaza van. Kútforrását a valódi szociális bajnak itt kell keresni. És itt jelentkezik a militarizmus, mint egyik kútfeje, szerzője, melegágya a szocializmusnak.

A kép, melyet fokozódó igényeivel a katoná állam hazánk jövőjére vett, végzetesen sötét. A vagyoni fejlődésnek ez a rendszeres akadályozása és a nemzeti javaknak ez a mértéktelen fölszívása rövid idő alatt megtermi mérges gyümölcsét. Az a szocializmus aztán, mely jönni fog, nem a napszamosok uszításából fog állani az elcsigázott földbirtokos ellen.

Földindulás lesz az, a szónak vagyoni és erkölcsi értelmében. Minden intézmény meginog; elsősorban, úgy lehet, a katonai kezd düledezni. Tulajdonjog, család, haza trón – mind, mind elveszíti az állandóság jellegét. Egy irtózatoss forradalom hullámcsapásai törnek darabokra összes állami és társadalmi intézményeink szerkezetét.

Ilyen jövődj fogamzik meg a militarizmus szertelen fejlesztésének méhében.

A szabadság és Ausztria

A szabadság nem arisztokratikus fogalom; mert sem beleszületni, sem arravalóság nélkül megtartani nem lehet. A szabadságot ki kell érdemelni. Nem miként a rendjelt, mely birtokunkban marad, ha nem is teszünk érte több szolgálatot; hanem miként a kenyeret, mely mindennap elfogy s mindennap újra megszerzendő.

Ezt az igazságot Ausztria népei nem ismerik. Nekik a szabadság csak úgy jött. Nem dolgoztak rá. Manna-hullás volt. Ők aztán megették. Most már nincs.

Vannak intézmények, gépekhez hasonlók. Csak meg kell az ilyent indítani s aztán magától megy a saját súlyánál és belső szerkezeténél fogva. A szabadság intézménye nem ilyen. Abban nem működnek gépies erők. A polgárok elméjének és lelkének kell abban működni szünet nélkül, minden nap, minden órában.

Ha renyhe az elme és fásult a lélek; ha a polgárból hiányzik a köztevékenységnek és a közellenőrzésnek energiája: a szabadság intézményének tartalma megszűnik, miként a patakmeder kiszárad, ha elapadt a forrás.

Az osztrák népek nem tudtak élni a szabadsággal. Megszokták a százados gyámkodást. Vérkeringésükben nem fejlődött ki a közérdek szelleme. A birodalom atomizálva van egyedekre. Az egyediség valóban izmos és erőteljes. Meglehető haladásuk a gazdasági téren innen magyarázható. De a hazafiságnak az a nemes ösztöne, mely az egyént egy nagy egész áldozatkész alkatrészévé teszi, ott merőben hiányzik.

Éppen azért Ausztria nem is fejlődött hazává. Monarchia lett, vagy birodalom, vagy állam, vagy az örökös tartományok csoportja, tehát csak szerkezet, melyet külső erő rak össze, mint az utca kövezetét. De haza, mely nemcsak otthon, hanem ország is; nemcsak ország, de egy ideális fogalom is, hol a régi örömmek és bánatnak emlékezete közös érzelmeket fakaszt; haza, mely élő szervezetté alakul át a honfiak ragaszkodásának, szeretetének, áldozatkészségének belső ereje által, ilyen haza Ausztria lenni nem tudott.

Pedig a közszabadság eszméje összeesik a haza fogalmával. Arra az állandó munkára, melyet a szabadság tartalma megkíván, csak olyan polgár alkalmas, kiben a hazaszeretet, mint kötelesség él.

Oláh polgártársaink íme visszavonulnak a köztevékenységtől. Sőt, lépten-nyomon ajánlkoznak idegen szolgálatra. De nem is becsülik a szabadság intézményeit. Ahol csak tehetik, visszaélnék velük. Mivel nem ragaszkodnak a hazához, nem gondolják a közszabadságot sem. Megfordítva is áll. Mivel nem becsülik a közszabadságot, ennél fogva ahhoz a hazához sem ragaszkodnak, mely ilyen áldást képes nyújtani.

Ausztria népei ingyen jutottak az alkotmányos élethez. Beleszülettek. Jobban mondvá: benne ébredtek föl. Mivel ilyen könnyű szerrel jutottak hozzá, azt hitték, címeres ágy, mely arra való, hogy minden nap elnyújtózanak puha párnái között. Pedig a szabadság nem ágy a pihenésre, hanem műhely a munkára. Olykor versenypálya, hol az izmokat ugyancsak meg kell feszíteni. Gyakran harctér, melyet nem a csöndes alkony méla pírja fest bíborossá, hanem a bátor férfiak kebléből kiömlő vér.

Mi magyarok sokat tudnánk beszélni a szabadsággal járó kötelességekről. Történelmünk egy mártírológia. Drágán szereztük, drágán oltalmaztuk mi ezt a természetes állapotot, hogy sorsunkat magunk intézhessük. Éppen ezért féltjük is, mint a szemünk világát.

Az osztrák népek a féltésnek ezt az indulatát nem ismerik. A császár adta, a császár el is veheti. Gesztikulálnak, lármáznak, pofozódnak. Fölforgatják az alkotmányt vidám heccelődés közben. Belefutnak a 14-ik szakasz karjaiba hosszas tépelődés nélkül. Nekik mindegy. Ahogy jött, úgy ment. Ebül szerzett vagyonnak nézik a szabadságot. Mintha a kártyasztalon nyerték volna, most készek elkótyavetyélni.

Eközben okoskodásokat hallunk, hogy mi történjék nálunk, miután ők nem tudnak élni a szabadsággal? Kormányválságról, provizóriumról és egyéb csodabogárról beszélnek. Emlegetik Bánffy-t, mint távozót és mint visszajövőt. Forgatják a csavart, hogy belőlünk is kiprészeljék a császárparagrafushoz való alkalmazkodást.

Hohó! Nem oda Buda! Összenöve a mi kormányunk az osztrák alkotmányossággal nincs. A mi szabadságunk élő jog volt mindig, akármiként kormányozták Ausztriát. Olykor hozzányúltak e joghoz, de oda nem adtuk soha. A börtönökbe Kufsteinban, Josefstadtban, Bécsújhelyen nem ezt a jogot zárták, hanem a hazafiakat. A vesztho-

lyeken nem ez a jog vérzett el, hanem csak az egyén, ki azt védelmezte. Feldúlták javainkat, szétmarcangolták hazánk testét, de a jog megmaradt úgy a papíron, mint az emlékezetben; úgy a ragaszkodásban, mint a közakaratban.

Sohasem volt a magyar nemzet olyan alávaló, hogy lemondott volna alkotmányos szabadságáról. Nem is lesz.

Mit beszélnek hát most nekünk alkotmány-megkerülésről?

Sarkalatos pontja a mi alkotmányunknak, hogy úgy a közös, mint a kereskedelmi és vámügyekre nézve csak az alkotmányos Ausztriával egyezkedhetünk. Ha van ilyen Ausztria, jó; köthetünk egyezséget. Ha nincs, hát nincs. Punktum. Élünk a magunk módja szerint. Éljen ő is, ahogy tud.

Nincs olyan vakmerő ember hazánkban, aki alkotmányunk megcsonkítására vállalkoznék csak azért, mivel Ausztriában nem tudják megbecsülni az alkotmányt. El nem tűrhetjük semmi szín alatt, hogy hazánk torkára tegyék a kést, mivel Ausztriának belső vérzése van. Külső ellenségtől ezt a rossz szomszédot igenis tartozunk megvédeni. De belső baját intézze önmaga. E bajtól úgy sem szabadul meg, ha mi is beteggé tesszük magunkat.

Hirdetik, hogy Bánffy távozni fog, mivel ígéretet tett, hogy a 14-ik paragrafus alapján nem tárgyal. Aztán visszajön és tárgyalni fog a 14-ik paragrafus alapján. Ez hígvelejű beszéd. Az a szakasz nem lesz rosszabb a lemondással és nem lesz jobb a visszatéréssel. Ilyen szószátyárságra egy kormányelnök nem adja magát. Aki ilyet tesz, nemcsak politikailag botlik, de egyéni értékét is elveszti.

Azt a nyilatkozatot Bánffy csak a felség előleges jóváhagyásával tehetné. Őt tehát a királyi elhatározás is köti. A 14. § és azzal a provizórium tehát csak kísértet, melyről csak babonás kofák beszélhetnek komolyan.

Ha Ausztria népeit megtanítja a sors arra, amire minket századok óta tanít, hogy a szabadság nagy érték, melyet a vele való élés által minden nap újra meg kell szerezni: akkor majd egyezkedhetünk, szövetkezhetünk, kvótázhatunk. De az abszolút módon kormányzott Ausztriával az uralkodó személyén kívül egyéb közösségünk nincs.

Ugron Gábor

Kis táborunkat a legjobb harcos hagyta el. De nem tegnap, amint sokan hiszik. Ezt a bajnokot Szatmáron terítették le, hogy vezér nélkül maradjon a függetlenségi eszme. Győztes viadalunk, fényes ütközetünk azóta nincs. Jó, derék katonák vannak mind a két csapatban. Okos, tanult, buzgó harcos is van nem egy. Foly is a küzdelem nemes elszántsággal, erőfeszítéssel.

De harcunknak tüze, igazságunknak szenvedélye, lelkünknek haragja azóta nincs. A politikai levegő azóta tepsed, mióta nem zúg a tisztító vihar. Báránnyelvi-csapat a függetlenségi párt csupán. Mindenki tudja, hogy nem rejt magában villámot. Hogy visszavonul: nem lett ezzel kisebb sem az igazságunk, sem a kötelességünk. A századoknak tapasztalata, keserve, tanítása szabta meg utunkat. Tömérdek a rög s az egyengetés munkája nehéz. Sziklatömbök állják el az utat. Ő volt a robbantó elem. Nála nélkül lassú kézimunkára vagyunk utalva. Kalapáccsal kell darabonként szétmorzsolni azt, mit a dinamit egy robbanással elvégez.

De nem lankadunk. Ha nem bírja meg a zászlót egy kéz: megragadjuk ketten, hárman, tízen; de sem porba esni, sem meghajolni nem engedjük. Megyünk tovább a kötelesség útján szent hevülettel, reménytől duzzadva.

Megtört erőnkhez segítségül jön az idő. Az időnek történelmi igazsága, az események ereje, a korszellemnek bírói ítélete. Ki ne látná közeledni azt az igazságot, azt az erőt, azt az ítéletet? Ki ne látná ingadozni azt az intézményt, melynek falait harminc év óta ostromoljuk? Két oszlopra vala építve – az osztrák alkotmányosság és a magyar alkotmányosság oszlopára. Íme, az egyik oszlop már kidőlt. Nem mintha tervszerűen aláásták volna talapatát, hanem mivel természetes úton kimosódott alóla a néplélek talaja.

Ez a két oszlop szervi kapcsolatban van, miként az emberi törzs alatt a két láb. Ha megy a törzs: egyik láb követi a másikat. Másként nincs haladás. Már pedig haladni kell, enélkül nincs élet. Az osztrák láboszlop után következik a magyar láboszlop. Egyik nem roskadhat össze, hogy a másik utána ne roskadjon.

Volna segítség, ha volna ember a gáton. De nincs. Aki van: csak sietteti a roskadást. Bánffy urnak nincsenek alkotmányos ösztönei. Karikának termett ő a rézbőrűek közé. Az az érzékeny szerv, mellyel megérteni lehet a korszellem szavát, nála hiányzik. Csak engedelmelkedni tud és parancsolni. Engedelmelkedni Bécsben, parancsolni Budapesten. Nagy és komoly szerencsétlenség úgy a koronára, mint hazánkra nézve, hogy ily nehéz időben, midőn küszöbén állunk egy szétmálló múltnak és egy alakuló jövőnek, olyan kocsis kezében van a gyeplő, aki nem ismeri a hátrahagyott utat és nem látja előre a jövőendő útját.

Elmélkedő ember tisztán érzi, hogy összes válságaink kútforrása nem egyéb, mint az, hogy az összbirodalmi eszme még mindig él, hat, követel, cselekszik, uralkodik. Ennek a fonák eszmének esik áldozatul e pillanatban hazánk törvényes jogrendje. Gazdasági föl szabadulásunk gyümölcésének, melyet megérlelt az idő és ölünkbe ejtett a törvény, emiatt nem vehetjük hasznát. Ezt a fonák eszmét a szerencsétlen hadjáratok egész sorozata meggyöngítette, de eltemetni nem tudta. Mint élő tényező befészkelte magát a 67-es kiegyezésbe. Ebből származik az ellenmondás, mely a XII. tc. szellemét jellemzi. Mesteri kéz szőtte össze e műben az összbirodalmi eszme fonalszáleit, a függetlenségi eszme fonalszálaival. Mindhiába. Az államalakulásnak e két nagy ellentétét kibékíteni nem lehet.

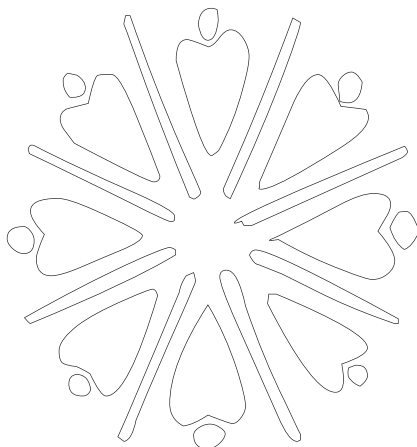
Kihúzógatni a törvényhozás tervszerű munkájával az összbirodalmi eszme száleit s pótolni a szövet hiányait az önrendelkezési jog izmos szálaival: ez lenne a békés kibontakozásnak egyetlen módja. Kormányunk az ellenkezőt teszi. Odaállott ama fonák eszme szolgálatába. De az ilyen félszeg irányt még mindig balsiker koronázta. A nemzet csak addig tűrte, amíg álmódott. És csak úgy tűrheti el végképpen, ha meghalt.

Meghalni azonban nem fog. Könnyebb megdölni egy szerencsétlen intézménynek, mint meghalni egy nemzetnek. Végzetes összeütközéseknél a tenger és a hajó között: nem a tenger apad ki, hanem a hajó merül el. Ilyen hajó a 67-es intézmény is. Harminc év óta lebeg a magyar népelet tengerén. E pillanatban az összeütközés napjait éljük. A hajó ellentétbe jött a néptenger létérdekeivel. Az osztrák viszonyok

sziklazátonyán már léket is kapott. Íme süllyed. Akik rajta élőködtek, nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy megmentsek. Hasztalan erőlködés. A gerendák meghajoltak, a bordák recsegnek és a menekülni vágyók görcsös sietséggel eveznek az abszolutizmus felé.

Virágot kért Ugron a szatmári választóktól, hogy behintse vele az alkotmány ravatalát. Ám nem az alkotmány bástyafalát sodorta veszélybe az idő, hanem csak a tornyot, mely 67-ben ráépült. Ez a torony ingadozik s le fog dőlni az események súlya alatt.

De a bástyafal, melyre építve volt, megmarad és mi folytatjuk szerény munkánkat, virágot gyűjtve, hogy a bokrétát átnyújthassuk Ugron Gábornak. Mert hogy visszavonulása nem végleges s hogy azt a bokrétát ő fogja föltűzni a szilárd bástya fokára, abban közülünk senki sem kételkedik.

Pikler tanár úr

Pikler Gyula egyetemi professzor úr így beszél a katedráról:

„Célom, hogy az ily kicsinyes fogalmakat: haza, nemzet, kiirtsam az önök tudatából.”

„A vallás az emberi butaság és korlátoltság megnyilvánulása.”

„Önök még fiatalok; az én tanomat fölfogni alig képesek.”

„A közönségnek nem tartozom felelősséggel, csak fölöttes hatóságomnk.”

Már most aki nem sajnálja az elemzésre fordítható időt és fáradságot: olyan zavarodásokra bukkan, amelyeket elmegyógyintézetek próbálnak lecsöndesíteni.

Mert nehezen bírja meg a józan ész ugyanazon embernek egyfelől azt a célját, hogy kiirtsam bármit is az ifúság tudatából; másfelől azt a meggyőződését, hogy tanait az ifúság nem képes fölfogni. Okos, józan, egészséges eszű férfiú elérhetetlen célt nem tűz ki maga elé. Íme, egy tanító azt hiszi, hogy amit mond, azt a tanítvány nem értheti meg. Mi okon tanít tehát? Azért, mondja ő, hogy bizonyos fogalmakat kiirtsam a tanítványok tudatából. Ám, miként képzelhető a kiirtás, ha beszédjét tanítvány nem értheti meg? Szemmel látható, hogy a tanár úr szándékosan használ olyan eszközt, amelyről tudja, hogy kitűzött célját azzal el nem értheti. A tanár úr tehát nyílt ellentétbe keveri saját eszközét a saját céljával. Ez az ellentét az ifúságra nézve idővesztegetést, a tanár úrra nézve lelki meghasonlást jelent.

Azonban bocsánat! A tanár úr tudományos szótárából a lélek szó bizonyosan hiányzik. A lelki meghasonlás állapot rá nézve nem létezik. Fejezzük ki tehát a tanár úr állapotát így: biológiai zavarok mutatkoznak a véresejtek körforgásában és a központi idegcsomókból kivonuló huzal-hálózat izoláló rendszerében. Az ilyen zavarok megrontják a gondolkozási módszer egyensúlyát és veszélyeztetik az anyag funkcionálásának törvényes egyenletességét.

Pikler Gyula tanár úr ugyancsak kihasználja tudományos meggyőződésének és katedrájának szabadságát. Ki akarja irtani az ifúság tudatából a Haza és a Nemzet fogalmát. Minden anarchista így cselekedett még. Mindenik a szabadságot használta föl arra, hogy megrohanja azokat az őszintéményeket, amelyek egyedül képesek a szabadságot részünkre fenntartani és biztosítani.

Állam, Haza, Nemzet, Vallás: ezek nemcsak jogi, bölcséleti, politikai és hitágazati fogalmak, hanem történelmi tények és természetrajzi alakulások. Természetes feltételei a polgári rendnek, az emberi együttélésnek és az élet biztonságának.

De beszéljünk a Pikler tanár úr nyelvén. Némely állatfaj csak tömegöszönökkel tarthatja fenn magát. A hangya, a természet, a méh. Ezek közül való az ember is. Mert az ember úgy-e állat? Ezeknél az együttélés éppen olyan fajfenntartó szükség, mint a tápszer, vagy az alvás, vagy az anyagcsere. Ha kiszakítjuk az egyedet a csoportból, a méhet a köpüből, a hangyát a bolyból, az embert a hazából és nemzetből – vagy ha jobban tetszik, a csordából: akkor az egyed elpusztul, mert életöszöne meg lesz fosztva a további fennmaradás összes feltételeitől.

Kiirtani a Haza és a Nemzet fogalmát a köztudatból annyi, mint féktelenül szabaddá tenni az embert. Csakhogy féktelen szabadság még természetben sincs. A farkas működésének is vannak korlátjai. A fa sem nőhet az égbe. A kozmikus világtestek is a vonzás és taszítás törvényeinek korlátozó hatása alatt mozognak.

Haza és Nemzet nélkül az egyedül maradott ember barlangokba és vermekbe költöznék. Nem volna tudomány-egyetem. Tanár sem volna. Leckepénz sem volna. Pikler tanár urat arra kényszerítené az éhség, hogy tulajdon karmaival kaparásza ki a fagyökeret s a medvével egy társaságban szedegesse a málnabogyót.

Avagy talán csupán a magyar Nemzet és csupán a magyar Haza fogalmát akarja Pikler tanár úr az ifúság tudatából kiirtani? Oh ez más. Ez esetben a többi megmarad. Nem lesz szükség se gyökerre, se veremre, se málnabogyóra. A leckepénz is megmarad. Mindössze is más nyelven folynának az előadások, más hazának kormányja gyakorolná fennhatóságát Pikler tanár úr fölött. Ezt, ami van, kivakarná tollkésével földrajzból tanár úr. Könyveinket pedig elégetné, hogy nyelvünk minden emléke elhamvadjon. Nem is volna közönséges komédia az ilyen máglya. Azt hiszem, hogy mikor a Petőfi iratai kezdenének égni, ettől a lángbaborult mindenségtől viaszként olvadna meg a Pikler tanár úr lábaszára.

Nem kérdezem, hogy mit vétett Pikler úrnak a magyar Nemzet és a magyar Haza? Hiszen mindent megadott neki, amit egy tudományos férfiúnak adni tud. Mikor egyetemi tanárrá tette: a legmagasabb rangot és a legdíszesebb állást adta neki. Miniszterséget amúgy sem vállalt volna, mert a miniszter kötelessége éppen azt a Hazát és azt a Nemzetet szolgálni, amelyet Pikler úr a köztudatból kiirtani s a földszínéről eltörölni óhajt. Nádorispánná sem választhattuk, mert ez az állás egyelőre betöltetlenül marad. Trónra sem emelhetjük, mert Pikler úr nem katolikus. Különben is ott most más ül.

De van az egész dologban egy nyugtalanító körülmény. A tanár úr nem ismer felelősséget a közönséggel szemben; azonban hatóságot maga fölött elismer. Ez azt jelenti, hogy tanár úr felfogásának nincs erkölcsi alapja. Mivelhogy a tanár úr csak olyan nézet előtt hajol meg, amely minden pillanatban parancsá változhatik. E helyen tehát megint ismétlődik az élettani folyamat kellemetlen zavarása. Ugyanis a tanár úr féktelen szabadságot vesz igénybe a katedrán, holott íme beismeri, hogy annak féke van. Hogy ezt a féket nem a közönségben, nem fajszeretben, nem is abban a kötelességérzetben találja föl, amellyel hazájának tartozik, hanem főlebbvalók fegyelmi hatáskörében: ez egyfelől botlás az erkölcsi rend ellen, másfelől kóros tünet gondolkodási szervek fiziológiai működésében.

Éppen ezért azt ajánlom az ifjúságnak, hogy ne tegye magáévá a Pikler tanár úr tanításait. Jegyezze meg magának, hogy

akinek nincs hazája: sehonnai;

akinek nincs nemzete: bitang;

akinek nincs vallása: számár.

Haza nélkül nincs tűzhely, nincs család, nincs rend, nincs szabadság. Hanem van vadállati állapot.

Nemzet nélkül nincs hagyomány, nincs közszellem, nincs kultúra, nincs nyelv. Nemzeti nyelv nélkül az ember vagy bög, vagy ugat, vagy nyávog.

Vallás nélkül barmokká süllyednénk. Mert az ember és a barom között az áthidalhatatlan különbség abban az órában keletkezett, amikor az ember tudatára jött annak, hogy a mindenség rendjét egy örökkévaló és mindenható Isten tartja fenn, aki jó, bölcs és igazságos.

Önkormányzati nihil

Önkormányzat dolgában kormányunk eszményképe az agyonrendezett, vérszegénységre ítélt, megnyirbált és ezzel tétlenné vált vármegye. Ilyenfajta önkormányzat nélkül. A Börne ismeretes kardját, amelynek nincsen markolta és hiányzik a pengéje.

„Ezt is fogadjuk el!” – kiáltja a többség ázsiai jóhiszeműséggel. Igaz, hogy nincs pengéje; hogy markolata sincs, az is igaz. De hüvely legalább van. Üres hüvely azonban hüvely. A tokot is becsüljük meg, ha nincs is tartalma. Mert ráírjuk nagy betűkkel, mint a kényes üvegáru: vigyázat, törékeny. Ráírjuk, hogy „minden jog fenntartva.”

Jönnek majd más férfiak. Akik érdemesek erre az elnevezésre. Akik nem eszik kanállal az erkölcsi félelmet. Akik nem csinálnak a jobból pártdiszciplinát. Hát reméljük. Bízunk a jövőben, amely szebb is lesz, jobb is lesz, derekabb is lesz. Az majd megszüli az embert és megsült ember majd csak telerakja az üres skatulyát dédunokáink számára.

Hát nem rakja tele soha semmiféle nemzedék. Önámítás azt hinni, hogy szőnyegen levő javaslat alapul szolgálhat a jogfejlődésre. Ellenkezőleg. Az egész mű elejétől végig az alapvető jogok negációja. Nem korlátozása, nem csorbítása, nem megtámadása; mert ha ez volna, akkor előbb-utóbb elmozdítható a korlát, kiköszörülhető a csorba, visszaverhető a támadás. De ez a javaslat: tagadása a jognak.

A tervbe vett önkormányzati testület nem vezethet, nem intézkedhetik, nem cselekedhetik, sem vagyoni, sem iskolai ügyekben. Hát mit csináljon, ha semmit se csinálhat? Veszekedjék? Marakodjék? Új találmánnyal állunk szemközt. Nem látott még ilyent az öt világrész. A marslakók, ha alkalmuk lesz glóbuszokon látogatást tenni, úgy bámulják meg ezt a találmányt, mint az emberi elme produkciójának legföltűnőbb alkotását. A találmány valódi neve: önkormányzati nihil; hivatalos neve: katolikus autonómia.

Csodálatossága abban áll, hogy elbukik, mielőtt talpra áll; vereséget szenved, mielőtt ütköznék; meghal, mielőtt született volna. Elbukva, megverve, kiterítve mégis él. Szervezete van, beszél, ír, vitatkozik, határoz. Azonban nem rendelkezik, nem foganatosít, nem intézkedik, nem fegyelmez, nem kezeli vagyonát, nem cselekszik. Tehát él az élet jogai és kötelességei nélkül; működik hatáskör nélkül, létezik létfeltételek nélkül.

Ehhez az alkotáshoz nem hasonlítható a természetnek semminemű jelensége. Ehhez képest a csúszó-mászó bogár mozgási és cselekvő képessége határtalan. Még a szervesetlen testekben is működik a parányrendszer és a nehézségerő. De a tervbe vett autonómiának nem lesz se akarata, se mozgása, se fejlődése. Delejes ereje sem lesz, nehézkedési törvénye sem lesz. Se vonzó, se taszító életműködése. Arra van az egész kitalálva, hogy építés közben összeroskadjon és maga alá temesse azokat a reményeket, melyeket hozzá fűzött a nemzet.

Azoknak van tehát igazuk, akik inkább akarják a semmi önkormányzatot, mint ezt az önkormányzati nihilt. Mert a semmi nem diszkreditálja, de ez az üres skatulya szánandóvá és nevetségessé teszi az ügyet. Komoly ambíció nem ül a skatulyába. A tetterő sem megy oda. Az elmélkedők is kerülni fogják a céltalan fecsegést. Ki megy hát oda időt fecsérelni? Ezer bocsánat, de önkormányzati szervezetet nem a nagyképűsködés számára szokás létrehozni. Az önkormányzat munka. Munkabér nélkül puffogó handabanda az önkormányzat.

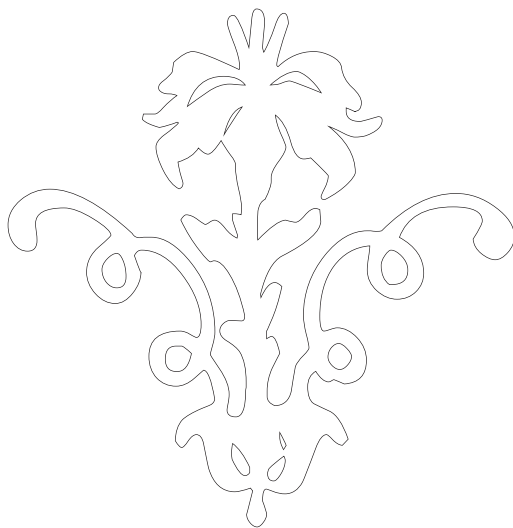
Jogfenntartást hiában írnak a skatulya oldalára. Egy maréknyi jog alkalomadtán sokat ér. De zsákszámra onthatjuk a jogfenntartást, mert annak komoly értéke nincs. Kit kötelez az a jogfenntartás? Senkit. Sem ezt, sem a másik nemzedéket. Nem elraktározni kell a jogot, hanem alkalmazni. Az elraktározott jog: lemondás. A realizált jog: győzelem. Az önkormányzat szervezetének megállapítására hívatott össze ez a kongresszus, nem pedig jogmúmiák begöngyölítésére.

Akármi is tehát a kormány véleménye: alkossa meg a kongresszus az önkormányzat egészséges szervezetét. Ez az egyetlen feladat, melyet tőle az örökös nemzet vár. Ha a kormány nem fogadja el az egészséges szervezetet: hát akadjon meg a kérdés jobb időkre. Amikor a legfelsőbb kegyurat liberális kormány fogja képviselni. Amikor a kabinetnek érzéke lesz a nemzeti szempontok iránt.

Legjobb hitem szerint egy kellő hatáskörrel bíró katolikus magyar önkormányzat volna a közelebbi félszázad legnagyobb, legnemzetibb és legliberálisabb alkotása. Kilencmillió embert magyar kulturális célokra egy nagy szervezetben egyesíteni olyan cél, mely legnemesebb ambíciókat méltán hívja sorompóba. Szunnyadó érdeklődést keltene ez föl. Tespedő erőket sarkalna tevékenységre. Fatális közönyt törne meg és házi Bibliává lenne az a kötelességérzet, hogy mindenki közreműködjék a közjó előmozdítására. Ez tehát nem katolikus ügy. Helyesebben, nem kizárólag katolikus ügy.

A jól szervezett magyar önkormányzat a hazafiság nevelőiskolája. Verseny az ingyenes köztevékenység mezején. A lustának buzdítás, a szorgalmasnak dicsőség. Erősíti az összetartozandósági érzést, terjeszti a közügy szeretetét, kifejti az ellenálló képességet szemben egy erőszakos közhatalommal.

Nemzeti ügyünk százados lépést tenne előre egy tartalmas katolikus magyar önkormányzattal. Az a nemes magyar zománc, melyet a történelem mintegy rálehel hazánk katolicizmusára, rövid idő alatt élő színekben kezdene ragyogni. A világi elem fölfogása, szabdságszeretete, filozófiája, hazafias és nemzeti kötelességérzete rekonstruktív hatással jelenkeznék. A római egyház szelleme átalakulna római magyar egyházzá. Nagy perspektíva ez, miniszter urak! Apró-cseprő hatalmi szempontokból nem lett volna szabad ezt a főséges kilátást megrontani.

A koponya

Maurer szolgabíró azt írja a Magyarországnak, hogy Fisher úr neki is elbeszélte a Reichenberger halottcsonkító művelését. Maurer új adattal gazdagítja a kérdést. Eszerint Reichenberger Segesváron alól találta a Petőfi holttestét. Koponya-ügynökségeinek ez az adat alkalmatlan. Mert a csata Segesváron felül folyt. Petőfinek tehát az ellenség egész táborát kellett volna keresztül törni, hogy Segesváron alól eshessék el. Mivel pedig alkalmatlan ez az adat: ennél fogva mellőzik.

Látszik, hogy mindenáron föl akarják fedezni a Petőfi koponyáját. Élve, vagy halva. Manaszes élő Petőfit ígért; utódai szerényebbek és csontjából nyitnak boltot. Teszik pedig kritika és kegyelet nélkül. Teszik azzal az üzér szellemmel, mely a hírhajhász szenvedélynek minden érdeket kész alárendelni. Hiszen minden gyermek tudja, hogy ha lett is volna halovány valószínűsége a koponya megtalálásának: azt az idejekorán elsütött hírlapi szenzáció merőben lehetetlenné tette.

De valószínűségnek még az árnyéka is hiányzik. A képtelenségek hosszú sorozata bizonyít amellet, hogy csalással és csalódással állunk szemközt.

Nem analízalom a főbenjáró tény. Azt a seborvost, ki csata után nem a sebesültekkel foglakozik; nem is a saját ezredének sebesültjeivel, hanem az ellenséges tábor elesettei között kutatja fel Petőfit és lenyisziteli a fejét. Hagyjuk homályban az ellenmondásokat is. Egyik vallomás szerint ráismert Petőfire a hadsegédi uniformisról. Mikor kisül, hogy nem volt rajta uniformis: akkor már a zsinóros magyar ruháról ismert rá. Mikor aztán az is kisül, hogy egyszer vitorlavászon zubzonyban volt Petőfi: akkor odamódosul a vallomás, hogy Reichenberger személyesen ismerte Petőfit.

Ehhez járul a seborvos folytatólagos működése. Táskája teszi július 31-én a levágott fejet. Hurcolja magával. Miért? A lány részek... szent Isten, ez a Petőfi agyveleje! Kicsoda nem érzi a szentségtörtésnek borzalmait mindazok ellen, kik ilyen vitát provokálnak? Tehát a lány részek feloszlásnak indulnak. A bűz kiállhatatlan lesz...

Szegény költő! Nem vihar voltál tehát, mely elcsönDESít az örök éjszakában. Nem lobogó láng melynek még hama sem volt. Nem fut csillag, mely eltűnik a mindenségben, pályádnak fényes sugárkévéjét hagyva hátra a nemzet égboltján.

Csak emberállat voltál te is. Rothadó agyvelődnek kiállhatatlan bűze volt. Szétaposott tested hullaszaga egy félszázad múltán járja be szép Alföldedet. A seborvos nem állhatta tovább és kifőzte a fejet. Szörnyűség! Miként a hentes a sertésfejet. A Petőfi feje bögrében. Van-e ennél undorítóbb találmány korunk szentségtelen naturalizmusának? Hát így akarjátok a Petőfi emléket a jövő nemzedékeknek átadni?

Az a seborvos, ha csakugyan meg akart valamit őrizni a Petőfi földi részeiből, nem tudott levágni egy fürt haját? Neki a koponya kellett. Miért? Kegyeletből? Ez esetben átadta volna az osztráknak, hogy legalább koponya kerüljön hóhérekéze.

Évtizekig tartotta íróasztalán. Miért? Félt a dologgal előállani. Kitől félt? Hiszen a nemzet kereste Petőfit. A hazugságok igen nagy sorozatát cáfolhatta volna meg. Miért, hogy éppen annak a két úrnak mondotta el titkát? Azoknak sem egyformán. És a balázsfalvi tanár urak! Ezek mostanig semmit sem tudtak. Most már az egyik a homlokcsont dudorodásából tudja, hogy szláv koponya, tehát Petőfié. A másik is tud annyit, hogy ő mindig különös szimpátiával viseltetett ama koponya iránt. No lám! Hogyne volna az a csont a Petőfi koponyája!

A Petőfi-Társaság komolyan vette a hírt és vizsgálódásra adta a fejét. A kegyeletsértő mende-mondára a kultuszminiszter is megmozdult és intézkedett. Szemfog-elmélet lépett előtérbe. A Petőfi fogsorához odacsináltak egy műagyarat. Mert hogy hibásan nőtt foga is volt Petőfinek, azt régen tudjuk. De most egyszerre úgy kiáll az a fog, hogy küzdött, birkózott, öklelt vele, mint a vadkan az agyarával. Olyan jellegzetessé teszik azt a fogat, hogy ne is lássunk már többé mást, mint egy agyaras Petőfit. Maholnap megjelenik valamelyik műtárlaton a Petőfi képe felső agyarral, mint valami borjúfóka. Csodálom, hogy csak antropológusok készülnek Balázsfalvára. Miért nem visznek szakértőül foghúzó borbély-legényt is.

A kérdésnek tenyéren fekszik az egyszerű és természetes kritikája. Azt írják Reichenbergerről, hogy seborvos volt az osztrák csapoknál. Könnyű kideríteni a valót. Az osztrák hadsereg létszámról, beosztásáról, tisztjei névsoráról hivatalos adat áll rendelkezésre. Ebben megtudható, hogy melyik ezrednél szolgált Reichenberger. Ez lett volna a nyomozás legelső feladata.

A másik feladat lett volna, kinézni az osztrák hivatalos hadtörténetből, mely ezredek vettek részt a segesvári csatában? Részt vett-e az az ezred, amelynél Reichenberger szolgált? És itt kiderült volna, hogy a segesvári csatában egyetlen egy osztrák csapat sem vett részt. Reichenberger seborvos tehát nem lehetett jelen a csatán és csata után nem nyiszitelhette le a Petőfi fejét.

Abban a csatában Bem ütközött Lüders orosz tábornokkal. Bemnek volt ötezer embere és öt ágyúja. Lüdersnek volt tizenkétezer embere és huszonnyolc ágyúja. Ilyen volt ott az erőviszony. A csata csak vereccsel végződhetett.

Az is ki van zárva, hogy Reichenbergert az orosz csapatokhoz vezényelték volna. Az orosz haderő mindig külön operált és vegyes ügyet az osztrákokkal nem fogadott el. Az orosz haderő nem ötletszerűen vonult hazánkba, hanem előre megállapított tervvel és teljes hadikészültséggel. Műszaki felszereléséből az egészségügyi szolgálat nem hiányzott.

Tessék megnézni a következő művet: „Bericht über die Krigsoperationen der russischen Truppen gegen die ungrischen Rebellen im Jahre 1849. Nach officiellen Quellen zusammengestellt” III-ik kötet, 48-ik lap. Ebből megtudható, hogy Lüders a csatát nyugati részén, ahol méltán félhetett Kemény Farkas megjelenésétől, felállított négy zászlóalj gyalogságot, három század utászt, négy század zsidást, három század kozákokat és húsz ágyút. A csatamező keleti felét pedig védelmezte négy zászlóalj gyalogsággal, egy zászlóalj vadással, ez utász-századdal, egy század zsidással, három század kozákkal és nyolc ágyúval. Ezek kizárólag orosz csapatok voltak. A Bericht névszerint sorolja föl az ezredeket. Nem volt ott egy fia osztrák sem. Fejnyiszetelő Reichenberger sem volt ott.

De persze, ha ennek végére járnak a koponyavégécek, akkor a szenzáció már születése előtt megdőglött volna. Azonban ismét meg kellett hurcolni Petőfit, miként meghurcolták halála körülményeinek kutatói egytől-egyig. Nem tűrik, hogy a lobogó láng salak nélkül aludják ki. Nekik a menekülő Petőfi kell; a futó Petőfi; a megijedett Petőfi; a kukoricásban bujkáló Petőfi.

Amit a hisztória, a hagyomány, a legenda úgy megcsinált, hogy az égbe szálló Elias próféta eltűnését sem csinálta meg szebben és főnségesebben a Biblia, azt ezeknek a kutatóknak le kell rombolni. A tűzláng kialudott; a csillag letűnt; a vihar elpihent; a harmat elpárolgott egy virág-kehelyben. Nem, nem! Kutassuk ki, nem volt-e gyáva? És írjuk Hárijanosiádat Szkurka György nyomán. Használjuk föl a mendaciomániában²⁰⁶ szenvedő egyének fetűnési viselkedését, hogy a Petőfi emléket besározassuk. Ez kell nekünk! Így cselekszünk a Petőfi szellemében. „Ott essem el én, a harc mezején!... S ott hagyjanak el összetiporva!” Ez volt szegénynek a vágya és jóslata. A gondviselés teljesítette vágyát és jóslatát. De úgy-e, hazug volt a vágy, mert kederítették, hogy jajveszékelve futott és bujkált? És a jóslat is hazug úgy-e, mert nem összetiporva maradt a csattéren, hanem kifőzték a fejét, preparálták a koponyáját a balázsfalvi oláh gimnázium számára?

Hagyjatok már egyszer békét Petőfinek. Ne rontsátok meg azt a szent költészetet, amelyet haláláról a történelem alkotott és ne sértsétek a mások kegyeletos érzését, ha az bennetek hiányzik is!

Feszty Árpád

Az a képháromság, melyet Krisztus urunk haláláról festett Feszty Árpád, mától kezdve látható a városligeti műcsarnokban. Ezzel a képcsoporttal a Feszty név belépett az emberiség kultúrájának világtörténetébe. Nemcsak belépett, de helyet is foglalt az előkelő mesterek sorában.

Ez a térfoglalás nemzetünk előnyomulását jelenti. Karddal, buzogánnyal szerettek őseink helyet az európai népcsaládok organizációjában. Nagy lelki képességekkel öltöttek magukra a keresztyén civilizáció szelíd világnézetét. Elmeélüknek csodálatos bölcsessége revelált a magyar köz- és magán-jog megalkotásában. A nemzeti termelés e nagyszerű munkásságát meg tudták aranyozni egy magasztos költészet halhatatlan ornamentikájával.

De az idők nagy műve csak akkor készült el, mikor hozzájárult a magyar zene kultusza és a magyar festők ecsetje. Mert vitézség a hadban, lelki képesség a civilizációban, bölcsesség a törvényhozásban, költészet az irodalomban, dal a szenvedésekben és nagy érzéseknek nagy alkotásai a festőművészetben egységes harmóniába olvadva, együtt képezik a nemzeti géniusz termőerejét.

Kevés nagyratertett festőművész van, kit Krisztus tragédiája meg ne rendített és alkotásra ne sarkalt volna. Éppen ezért soha egy világesemény sem foglalkoztatott annyi ecsetet, mit ez. Az emberi tökélynek az a befejezett ideálja, melyről a földön élő Krisztus nyújt mintát, természetes vonzerővel hat a művészlélekre. Aki a dolgok velejét, a jelenségek szépségét, az eszmék és gondolatok igazságát keresi: Krisztus életéhez, e főséges élet hatáshoz, és a hatások belső okaihoz fordul azzal az égető vágyódással, hogy azokat saját teremtő lelkének hatalmával új életre varázsolja és az emberiség számára megörökítse.

A világ műtörténetét – Krisztus tragédiájából – hat festménnyel gazdagította a magyar művészet. Ezek a festmények szervezeti összehangban vannak, miként egy kitűnő dráma felvonásai. Munkácsy megmutatta, hogy miként vádolták, miként ítélték el és miként végezték ki a Megváltót. Feszty megmutatta, hogy miként vették le a keresztfáról, miként kísérték a sírhoz és miként temették el. Az Árpádházból öt szentnek tiszta emléke fűzi nemzetünket a keresztyén eszméhez. A mai korban ez a hat alkotás hirdeti, hogy az a mindenható erkölcsi átalakulás, melyet a keresztyén eszme létrehozott, milyen mélyen gyökerezik a nemzeti lélek termőtalajában.

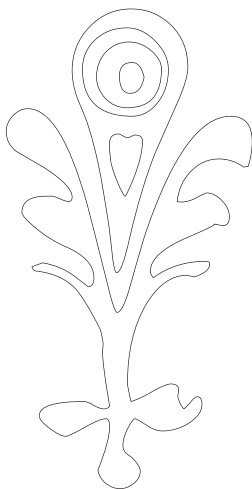
A Feszty képháromsága kitörülhetetlen alkateleme nemzeti dicsőségünknek. Olasz és Németország műbírálói elragadtatással írtak róla. Hatásának főségeivel meg fogja tölteni a magyar kebleket is. Nem hiába vagyunk történelmi nép. Igazán nagyot művészeink is csak akkor alkotnak, ha ecsetjüket a hisztória színeibe mártják.

Elsőrangú művésszé Feszty is a honfoglalás megfestésével lett. Ezt a fészekrakást mindaddig csak a fegyvervillogás fényével láttuk. Feszty volt az első hisztorikus, ki népvándorlási elemet vegyített a harci dicsőséghez. Az ő lovassági rohama magában foglalja nemzetünk elszántságát, perzselő szenvedélyét, lótermettségét és azt a vad és kérlelhetetlen elhatározást, amelynél fogva annak a hódításnak török-szakad meg kell történni. Ezzel szemben a nyájak fölvonulása, az asszonyok és gyermekek megjelenése, a járomba fogott szarvasmarhák, a fakó szekerek, a csergék, pokrócok és szőnyegek, az ökröt hajtó béres, fölhalmozott cók-mók önkénytelenül teszi azt a hatást, hogy itt nemcsak honfoglalás, hanem honalapítás is történik, és hogy nem a német krónikások vad embercsordája rontott Európa küszöbére, hanem egy hadakozó kultúrnép, mely elhozta hadi, mezei és házi felszerelését, hogy nemzeti és családi otthont alkosson.

Aki ilyen hisztóriai érzékkel bontja ki az eseményeket a legendák homályából, az ilyen művészt önkénytelenül ragadja meg az erős vágy arra, hogy megfektse és világosságba helyezze a világtörténet legnagyobb tragédiáját. A remekmű elkészült költői fikciók nélkül, de a valódi művészetben rejltó igaz költészettel. A néző érzi, hogy a megrendítő dolog úgy történt és nem másképpen, mint hogy látja. A szomorú esemény előttünk foly le. Úgy érezzük, hogy részesei vagyunk annak a bánatnak és kimondhatatlan kétségbeesésnek, mely a környezet lelkét egészen lefoglalja. Minden alak megelevenül előttünk. Omlani látjuk a könyveket, hallani véljük a zokogást és a Magdaléna fuldokló jajkiáltásai mintha szívünket marcangolnák. A roskadozó Mária, amint János apostolra támszkodik: e két alak az anya szenvedésének és a túlvilági eszményekért rajongó tanítványnak olyan fenomenális rajza, aminél különb a legnagyobb mesterek után sem maradt fenn.

Legmegkapóbb gondolattal a sír van megfestve. Csodálatosan nemes poézissal tudta a művész a sírban a halhatatlanságot feltüntetni. A két első képen mintegy kimerült a környezet kétségbeesése. Fokozni a szenvedést immár nem lehet. A művész tehát homályba burkolja az arcokat s ezzel átadja a szenvedés végső fokozatát a néző képzelő-tehetségének. Azonban a sírűreg környékén eleven, mosolygó, színpompás növényzet virul, hirdetve a föltámadást. És a zordonul sötét felhő közül földöntuli fényel tör át a napsugár, hirdetve, hogy nincs eltemetve az eszme, hanem él, hat, vigasztal és világrészeket fog bejárni győzedelmesen.

A Feszty képháromsága igen nagy dicsősége a magyar nemzeti génusz teremtő-képességének és én hálás vagyok e mester iránt, hogy a nagy alkotás előtt elismerésem csekély adóját leróhatám.

Az uzsoráról

Károlyi Sándor gróf erőteljes mozgalmat indított az uzsora ellen. Földművelők, tudósok, bírák, ügyvédek, íók vesznek részt a mozgalomban. Kétnapi tanácskozás tüntette föl, hogy a kérdést teljesen megérlelte az élet.

A szokásos förmedvények azt a mozgalmat sem meg nem akadályozzák, sem meg nem állítják. Tapasztalat ásta meg a mozgalom medrét; parterősséget a művelt nemzetek legislációja²⁰⁷ ad a medernek. A hajtóerőt az adatoknak az a szörnyűséges halmaza képezi, mely a törvényszékek levéltáraiban kiáltoz igazságért. Nyugodt méltósággal és állandó következetességgel halad tehát a mozgalom előre. És célt fog érni.

Miben áll ez a cél?

Abban, hogy az uzsora fogalma kibővítsék. Továbbá, hogy a büntetés mértéke nagyobbítsák. Végre, hogy ez a bűncelekmény hivatalból üldöztessék. Ezt a célt véleménykülönbség nélkül vallotta magáénak a szaktanács minden tagja. Abban is egyhangúlag állapodtak meg, hogy az általános polgári törvénykönyv megalkotásáig várni nem lehet. Kimondták tehát annak a szükségét, hogy a meglevő uzsoratörvényt novellával²⁰⁸ kell kiegészíteni.

A fenálló törvény hiányait meglepő példák bizonyítják. Bíróságaink véleménye e hiányok miatt felett ingadozó. Ellentétes ítéletek vannak merőben azonos ügyekben. Törvényünk szűk korlátok közé szorítja az uzsora fogalmát és bizonytalan meghatározást ad róla. Ezáltal a törvény a ravasz fondorlatnak és a törvénykijátszásnak olyan tágas kaput tart nyitva, hogy a bíró, legjobb emberi meggyőződése dacára, kénytelen a bűnöst a legtöbb esetben futni engedni.

A fennálló törvény hiányait földértették: Hammersberg Jenő koronaügyész, Zsitvy Leó kúriai bíró, a budapesti királyi törvényszék büntető tanácsának elnöke, Berczely Jenő, a kassai királyi ítélőtáblának elnöke, Kuncz Jenő, egy alapvető munkálatban, Zsögöd Benő, a magyar magánjog nagyhírű tudósa, Balogh Jenő, a büntetőjog nagyhírű tanára, Sággy Gyula egyetemi tanár és országgyűlési képviselő, Isekutz Viktor kiváló ügyvéd és országgyűlési képviselő, Králik Lajos, általánosan ismert jogtudós.

Kiderült a szaktanácsban, hogy az uzsora országszerte pusztít. Beveszi magát minden képzelhető ügyletbe. Burkoltan jelenik meg, hogy megtévessze úgy az áldozatot, mint az ítélkező bírót. A hamis tanú és hamis eskü olyan szokásos szerszáma az uzsorásnak, mint a tű, cérna és olló a szabónak. Kiderült az uzsora-típusok sokfélesége. Hivatalos akták tanúskodnak pénz-, áru-, munka-, felesmarha-, pálinka-, föld-, tőzsde-, gabonaelővételi-uzsoráról.

A máramaros-szigeti törvényszék iratai képezik az uzsora esetek leggazdagabb bányáját. Mihályi Florent doktor ezekből az iratokból egy kis gyűjteményt állított össze, s azt a szaktanács rendelkezésére bocsájtotta. Lapozgatok. Az élet kegyetlen drámái zajlanak le előttem. Megtört családapák kétségbeesve faragják a vándorbotot. Jajveszéklyő anyák verdesik mellüket, mert kiaszott emléik nem képesek többé táplálni az éhező csecsemőt. Vézna gyermekek vándorognak az úton, hajléktalanul. Tompán pereg a végrehajtó dobja, mintha rög-hullást hallanánk egész nemzetségek koporsójára.

Nem szórványos esetek előtt állunk. Sok vidéken annyi uzsorás van a faluban, ahány szatócs és korcsmáros. Némely vidéken ennél is több. Az áldozatok száma mértéktelenül nagy. Bíróság elé az esetek kilenctized része sem kerül. A bűnök nagyszáma rejtve marad. Csak a sorvadás látszik meg. És hallszik az elfojtott nyögés. Én láttam az áldozatok kínos vergődését; a vagyoni pusztulás verejtékét a sápadt arcokon; egész községeknek, egész vidékeknek vonaglását az élet és a halál küszöbén.

Néma tehetetlenségben adja meg magát a nép. Balsorsát sokáig nem látta meg sem az Isten, sem a kormány. Veszni indult; veszni engedték. Fohászkodik-e még? Talán. De már nem panaszol. Az istenítélet: istenítélet, akár jégverés, akár végrehajtás alakjában. Ellenálló ereje immár nincs. Reményt veszített. Letört. Hervad, fonynyad, szárad, mint a lekaszált fű. Földjét darabonként szedik el. Ökrét, tehenét, juhát már rég elvették. Utolsó

207 törvényhozása

208 utólagos módosító szabállyal

menedéke a szalmafüdeles kunyhó. Egy pad, egy ágy, egy szűszék, egy Mária-kép. Néhány edény a tűzhely körül. Viseltes guba a szegen. Cséphadaró, kasza, kapa a mestergerendán. Ez minden. Ez a semmisség.

Immár csak ehhez a semmisséghez fűződik az élet minden emléke. Miként romokhoz a legenda. Ez a kunyhó, ez a szerszám, ez a tűzhely ma még megkülönbözteti őt az erdőben bolygó állattól. De íme szól a dob. A törvény megjelent – kaftánban. A semmisséget elkótyavetyélik. Oda lett „minden”. Csöndes nyöszörgés végül a dobpergésbe. Az eset be van fejezve. Consummatum est.

Panaszt ritkán emel áldozat. Erre nincs se értelmi ereje, se pénze, se bátorsága. Azért Lővi úr mégis háromszáznyolcvan esetben nyilvánított bíróság által uzsorásnak. Davidovics Dávid úr harminchét esetben. Stern úr huszonhárom rendbeli uzsora vétség miatt helyzetetett vád alá.

Bizonyított eset, hogy T. P. 50 frttal tartozott az uzsorásnak. Ennek évi kamatja 20 frt volt. Az áldozat adott egy ízben 15 frtot, évenként 10 véka málét, 8 véka rozst, 14 szekér szénát: mégis az uzsorás 4 évi elszámolás után 130 frtot követel. Másik eset. M. J. 110 frtot vett kölcsön és fizetett 25 százalék kamatot. Az adósság fejében lekötött egy kaszálót és azt meg is művelte és a hitelezőnek beszolgáltatót 75 frt értékű szénát. Ennek dacára ma 330 frtról van kötelezvénye az uzsorás hitelezőnél. Még egy eset. N. M. 14 frtot vett kölcsön 40 százalékra. Azonban nem fizetett. A kamatot minden évben hozzá írták a tőkéhez. Egy ízben fizetett a 14 frt után 25 forintot. Összes vagyonát elvették az uzsorás 67 frtnyi követeléséért. Folytassuk. M. P. 4 köből málét vett kölcsön. Ennek az értéke legfőbb 20 frt. Két év alatt fizetett az áldozat 70 frtot és ma fennálló tartozása 67 frt. tovább. M. T. tartozott 8 frttal és fizetett évenként 3 frt kamatot. Egy évben nem fizetett. Az uzsorás 15 frtot követelt a községi bíróságnál. Elutasították. Pár évig hallgatott. Ekkor a nagyszőlősi járásbírósnál pert indított 60 frt követelése erejéig. Az adós nem jelent meg. Bizonyítható, hogy a kézbesítés nem kellő időben történt. Ezt a bíróság hivatalból állapíthatta volna meg. Nem tette. Az áldozat ellen makacsági végzés hozott és végrehajtás útján átment az uzsorás tulajdonába az áldozatnak egy 120 frt értékű földje. Még egy eset. D. D. 6 frtot vett kölcsön élv 24 frt kamatra. Három év alatt fizetett 72 frt kamatot. Ekkor kimerült. Azonban átadott az uzsorásnak két tulkot 70 frt értékben és 10 frt készpénzt a negyedik évben. Tehát megfizette a 60 frt tőkét és a 24 frt kamatból 20 frtot. Adós maradt 4 frt kamattal. Pár hónap múlva ezt a 4 frtot is ki akarta fizetni, de az uzsorás 20 frtot követelt. Ezt az adós megtagadta. Az uzsorás pert indított az eredeti 60 frt erejéig. A pört megnyerte az uzsorás és fölvetett az áldozaton a perköltséggel együtt 78 frtot. Tehát 60 frttal szemben fizetett az adós négy év alatt $72+70+10+78=230$ frtot.

Nem folytatom. Azonban konstatalem, hogy hat budapesti napilap, melyek közül három magyar, három német nyelven jelenik meg, nem az uzsora ellen és nem azok ellen a gazemberek ellen törnek lándzsát, akik iparszerűleg űzik az uzsorát, hanem Károlyi Sándor gróf és munkatársai ellen. Konstatalem továbbá, hogy mind a hat lap rituális szellemben van szerkesztve. Végre konstatalem, hogy a magyar nemzet és annak törvényhozása egyáltalában nem hajlandó az uzsora bűnét felekezeti kiváltságnak tekinteni és azt a liberalizmus oltalma alá helyezni.

Jó példa

Azt a hangot, mellyel a Magyarország a temesvári rendőrfőkapitány e járását méltatta, félreérteni nem lehet. Magyarán meg volt mondva, hogy a főkapitány helyesen, törvényesen, hazafiasan cselekedett, mikor a jött-ment Cramert, aki iparszerűleg úzi a magyarok becsmérést, Temesvárról kiutasította. Nem azért térek tehát vissza az esetre, mintha bármely szempontból is módosíthatónak vélném a Magyarország álláspontját, hanem azért, mivel a Bandl főkapitány eljárásában olyan mérföldjelzőt látok, mely mellett még sokszor kell elhaladnunk.

Mindenki ismeri már nemzetiségeink szóvivőinek fegyvertárát. Nagyitanak, hamisítanak, általánosítanak, hazudnak. Lapokat szerkesztenek azzal a kizárólagos irányzattal, hogy fajtájukat elidegenítsék hazánk intézményeitől; hogy államéletünk tekintélyét megtépják; hogy közönségüket a magyar faj ellen gyűlöletre ingereljék; hogy a külföld előtt a magyar nemzet tulajdonságait lealacsonyítsák; hogy a történelmi helyzetet elferdítsék stb. Ezt az irányt követik a sajtón kívül az egyleti életben (pénzvállalat, dalostársaság, tűzoltóegyesület, kultúregylet, etnografikus egyesület, történelmi társulat), az iskolában, az egyházban.

Végelemzésben ez az irány a magyar állam egységének földarabolására, tehát a magyar haza állami életének megsemmisülésére vezet. Mikor tehát az állam föllép ezen izgatók ellen, akkor tulajdonképpen a saját életét védelmezi. Ez a védelem elsősorban a hatóságokra hárul, mert ők állnak az állam élén. Igazságszolgáltatással, renddel ők tartoznak nekünk. A törvényt, a közvagyonot, a közintézményeket ők kezelik. Megtorló, preveniáló hatalmuk csak nekik van. A haza sorsa az ők kezében van; tehát a hazafias érzéseknek az ők keblében kell a legerősebben lüktetni. Nincsen is kétség aziránt, hogy közhatalmunk minden tisztviselője méltán tart igényt a hazafiaságra.

Azonban mégis megvádolom hatóságainkat. Nem a hazafias érzések irányával vádolom őket, hanem az öncselekvés hiányával. Tudnak érezni, de nem tudtak akarni. Szemük láttára foly a méregkeverés harminc év óta és ilyen hosszú idő alatt közhivatalaink nagy testületében egyetlenegy tisztviselőnek sem jutott eszébe az a kötelesség, hogy spontán elhatározással megragadja és ártalmatlanná tegye a méregkeverőt. Felsőbb parancsra várt valamennyi.

Vármegyének, tanfelügyelőnek, pénzügyigazgatónak, városi rendőrségnek, főispánnak, ügyésznek, falusbíróknak, körjegyzőknek száz módja lett volna az államellenes izgatások nyakára hágni. Azért volt annyi módja, mert mint írák, a méregkeverés nemcsak a sajtóban követtettet el, hanem a falun, az utcán, az egyletekben, az iskolákban, az egyházakban, a kaszinókban, a kocsmákban, a hangversenyekben, táncvigalmakban – szóval midanenütt, ahol a társadalom jelentkezik. Azonban tisztviselői karunkban hiányzott a kezdő erő és az öncselekvés képessége. Csak akkor mozdultak meg, amikor kormánytól utasítást kaptak és csak az mozdult meg, aki utasítást kapott. Miután pedig a kormány keveset látott meg a sok esetből: ennél fogva jóformán akadály nélkül folyt a méregkeverés.

Ez az országos mulasztás adja meg a Bandl főkapitány eljárásának a kiváló fontosságot. Bandl főkapitány példát statuált. Indoka egyszerű, világos, megdönthetetlen. Városának közrendje reá van bízva. Nem tűrt meg tehát a város területén olyan gonosztevőt, akire rábizonyult, hogy közveszélyes.

A csavargókkal szemben tudunk erélyesek lenni. A ragály ellen tudunk védekezni. A közrendet, a közérkölcst, a közegészséget, a köz- és magánvagyonot körülbástyázzuk óvintézkedésekkel. Védjük a virágos kert rózsaíát, a fának gyümölcsét, a rét fűvét; a sertést a vész ellen, az épületet a tűz ellen, a mezőt a vízáradás ellen.

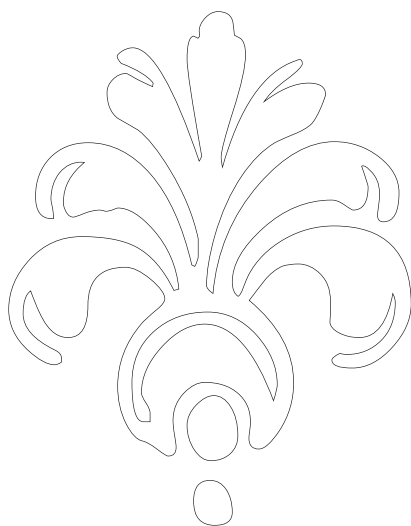
Micsoda? Hát a hazát, annak egységét, békéjét, történelmi fennállását ne védelmezzük meg?

Tűzvész alkalmával vár-e a helyi hatóság felsőbb parancsra? Gyilkosság ha történik, vár-e az ügyész felsőbb parancsra? Nem átkozottul jellemző-e, hogy mialatt a kötelességérzet spontán elhatározásával vesszük üldözőbe a kihágások, a vétségek és bűnök minden más nemét: addig a haza ellen elkövetett bűnök sokaságát összedugott kézzel nézik a hatóságok és csak akkor mozdulnak ki rezervált állásukból, amikor arra felsőbb utasítást kaptak. Mintha a haza értéktelenebb volna a spontán védelemben részesülő gyümölcsnél, mezőnél, baromnál, a magánosok életénél és vagyonánál. Mintha nem is tudnák, hogy mindannak a kincsnek, ami védelmezendő: az emberéletnek, a vagyonnak, az erkölcsnek, a rendnek szent és örökkévaló összefoglalója éppen a haza.

Tudom, nagy lesz a lárma a temesvári főkapitány eljárása miatt. A szászok följajdulnak. Németország hírlapjai és pángermán egyletei... oh, mit is fognak ezek tenni? Olvasták a német kancellár beszédeit a poseni lengyelekről? Hallották a német császárt? Nos, hát van-e joga Poroszországnak, az egykor merőben szláv Poroszországnak arra, hogy teljesen német legyen? De mi nem megyünk ilyen messzire. Nem azt kérjük, van-e joga Magyarországnak, hogy teljesen magyar legyen. Csak azt kérdezzük: Van-e joga a magyar államnak, hogy egységét, békéjét, törvényes rendjét, történelmi jellegét, tehát államiságát megvédje azon bitang polgárai ellen, kik azt felforgatni akarják? Azt kérjük, van-e hazánknak joga az állami élethez?

Ne nyugtalanítson minket a bekövetkezendő vaklárma. Még a veréb is úr a maga fészkében. Pedig sasok vagyunk, mihelyt úgy akarjuk. Európa közrendje egy erős és hatalmas Magyarország nélkül meg van zavarva. Állami fennállásunk tehát világtörténeti szükség. Ennek a szükségnek csak úgy felelünk meg, ha országunk csakugyan erős és hatalmas. Erőnek és hatalomnak alapját a politikai, kulturális és érzelmi egység képezi. Így vagy úgy, de pusztulniok kell azoknak, akik gátat emelnek ezen egység békés és természetes kialakulása elé. És pusztulni is fognak, mihelyt köztisztviselőink példát vesznek Bandl főkapitánytól és nem tűrik meg hatáskörük területén a haza ellenségeit.

Temesvár városnak dicsőségére, Bandl főkapitánynak becsületére válik, hogy az a Cramer csavargó a toloncok sorába helyeztetett.

Fadrusz János

A nagystílű Mátyás-szobor alkotója valami III-ad osztályú rendjelet kapott. Nem tudom annak az útját-módját, hogy miként szokás rendjelhez jutni. Megtanulni nem is fogom. Kell-e taposni érte imitt-amott, és mindenikért kell-e taposni, avagy némelyik önmagától is lehull a magasságból? Ha mindenikért kell taposni és ha Fadrusz is taposott: akkor megérdemelte, amit kapott.

Ha... De azt hiszem, nincsen ha. Ez a Mátyás-szobor nem úgy néz ki. Az olyan embernek, aki ilyen művet alkot, nem jár az esze rendjel után. Sem az esze, sem a szíve, sem a lába. Kedve sincs, ambíciója sincs, ideje sincs rendjel után nézni. Másutt bolyong a lelke. Azokon a határtalan mezőkön, hol a halhatatlanság virágai között minden rendjel és minden szertartás nélkül találkozhatnak a nagy királyokkal.

A hős király végre négyszáz év után talált egy hozzá méltó életíróra. Most már tudjuk, hogy ki volt Mátyás nekünk és ki volt a világnak. Mindenki tudja, a gyermek, a cseléd, a boltos, a mágnás, aki megfordul a kolozsvári főtéren. Hadseregek szervezője, ellenségek legyőzője, a középeurópai magyar hatalom megteremtője, nemzetének szemefénye, korának első lovagja, félelmes és igazságos imperátor kardjánál és elméjénél fogva. Ezt a Mátyást támasztotta fel Fadrusz.

Nekünk éppen erre a Mátyásra van szükségünk. Nem a fényűzőre, nem a tudósra, nem a könyvtár-alapítóra, nem a bőkezű műpártolóra, nem a fényes paloták építőjére. Ezek a tulajdonságok is értékesek. De ezek iránt van fogékonyság a közérzésben. És ezen a téren haladás is van. Amit Mohács óta nélkülöztünk: az a nemzeti erő mindenható öntudata. Nemzetünk nem önmagában keresi a hatalom súlypontját. Azt a politikai fonalat, amely Budavár ormáról nyúlt a keleti és nyugati kisebb országok felé és azokat a magyar imperium vezérletéhez fűzte, réges-régen kiejtettük a kezünkől. Pedig a természeti és néprajzi erőforrások ma is ugyanazok, mint Mátyás idejében.

Arra tehát szükség, hogy a nemzeti öntudatban megint föléledjen a hatalom energiája. Népünk lelkét történelmi érzésekkel és a történelmi hivatás kötelességével kell megtölteni. Erre a célra, a jó iskolák és a jó könyvek mellett legjobb eszköz egy-egy olyan szobormű, amilyent Fadrusz alkotott.

Milyen meghatva áll meg ezen szobormű előtt minden ember; nemcsak a fajmagyar, hanem a szász is, az oláh is, ha becsületes polgára a hazának. Mert mindenkit megragad az a dicsőség, az a tekintély, az a hatalom, amelyben az ő ősapjának része volt a Mátyás idejében. És e meghatottságból önként keletkezik mindenkinek lelkében az a néma sóvárgás: vajha most is úgy volna; vajha országunk nem darabont volna az államok bolygó rendszerében, hanem álló csillag, öncéllal, világító képességgel, szerteszét ható vonzerővel!

Ez a szobormű beszél, hat, cselekszik. Megidézi a múltat és kijelöli a jövőndőt. Fadrusz mesterben megszólt az epikai költő és a nemzeti jó. Ezzel a művel Fadrusz a szobrászok Petőfije lett.

Mert Fadrusz olyan egyszerű, olyan igaz, olyan világos, olyan erőteljes és olyan nemzeti, mint Petőfi Sándor. Ezt a szobrot mindenki érti, mindenki szereti, mindenki bámulja – éppen miként Petőfi Sándor költeményeit. Akár az összbenyomást tekinted, részleteire boncolod: a hatás mindig egyformán főséges és elragadó. Szép és remek ez a szobormű akkor is, ha zavartalan odaadással élvezed; még szebb és még remekebb, ha bíráló szemmel kutatod az esztétika törvényeinek szigorú mérlegén.

A királyi és hadvezéri hatalom olyan közvetlenséggel van itt kifejezve, hogy a néző önkéntelenül a kalapjához nyúl. Mesés erejű harci ménen ül Mátyás egy várbástya fokán. Azt a pillanatot ragadta meg Fadrusz, amikor bevégződött a győzedelmes csata. Rohanó paripáját éppen ebben a szempillantásban fékezte megállításra. A gyors és erős fékezés alatt a hatalmas állat súlya kissé hátratorik, minnek következtében két hátsó lába kissé széjjel áll, mintha egyensúlyt keresne. Nyakát, fejét beszegte engedelmes megadással. Farka fel van kötve, nemcsak a korhúség okából, hanem azért is, hogy a hosszú szőrkeve hullámos lágyága zavarná a kemény erőnek összhangját. Ló és lovas azt a benyomást kelti, hogy képesek minden akadályt eltíporolni s rohanásuk súlya alatt sziklafalak is bedőlnek.

Mátyás fönséges nyugalommal fekteti keresztbe a ló nyakán győzelmes kardját és a távolba néz a sasnak merész és biztos tekintetével. Bizonyára a stambuli erőviszonyokat vizsgálja, mert a német császárt már kikergette Bécsből s a kétféjű sasos zászlót, mint diadalmi jelt nyújtja feléje egyik hős vezére. Túlfelel Csehország zászlóját kínálják neki. A félhold zászlóját földre hajtva tartja kezében a harmadik vezér. Az a Mátyás ragadta meg tehát a Fadrusz lelkét, aki Magyar- és Horvátországon kívül uralkodott Cseh-, Morva- és Oláhország, továbbá Szilézia, Moldova, Bosznia, Hercegovina, Karinthia, Krajna, Ausztria fölött; végre Dalmácia fele része és mint Heltai írta : „Bécsországa” fölött.

Akár a nagy arányok, akár a belső érték szempontjából van-e ehhez hasonló szobormű hazánkban? Nincs. Egyebüttl sincs. Amiként hogy Mátyás király sincsen több. Híres két lovas szobor a bécsi Burgban a Lotringeni Károly és a Savoyai Jenő szobra. Mind a kettő ágaskodó lovon ül. Az egyiknél sikerült az egyensúly megtalálása s ez nem közönséges számtani és dinamikai feladvány volt. A másik ló ránehezedik a farkára is, mintha három hátulsó lába volna. De hát mit jelent ez az ágaskodás? Jelenti-e a hatalmat? Jelenti-e a győzedelmet? Nem. Ez csak egy cirkuszi mutatványt jelent.

A Fadrusz művének történelmi, művészeti és politikai becsén mit sem változtat a III-ad osztályú rendjel. Tökéletes marad a mű ezen rendjel dacára is. Az sem változtat rajta, hogy nem vonultak ki tisztelgés okából közös- és honvédezzetek, nem ropogott a díszlövés, nem dörgött az ágyú, nem jelent meg a király teljes udvari fényben a diplomáciai karral. Mi ezt már megszoktuk. A mi nagyjaink csupán a mieink. Érzelmekben nem osztozik más. Hajdankorunk nagy képei nem lelkesítnek mást. Hagyományaink szent oltárán nem áldozik más. Örömiünk, bánatunk csupán a miénk. Emlékeink csak a mi keblünket melengetik.

Kis parádében részesült Fadrusz, de igen nagy szeretetben. Mélyen érző magyar lelke beéri a mi koszorúnkkal. Műve által belépett legnagyobbjaink sorába.

Az alkotmány védelme

A magyar alkotmány történelmi produktum. Ezt nem a szobában izzadták ki német tudósok. Különböző időjárásnak különböző szükségéi hozták azt létre. Éppen ezért nem is érthető meg a nemzeti életfolyás alapos ismerete nélkül.

Annyit azonban mindenki megért, hogy van végrehajtó és törvényhozó hatalom. Van egy országgyűlés, mely a királlyal együtt alkotja a törvényeket; egy kormány, amely úgy tetteiért, mint mulasztásaiért felelős. Azt is mindenki tudja, hogy királyi intézkedések csak a felelős kormány ellenjegyzése mellett láthatnak napvilágot. Azt is tudja mindenki, hogy a törvényhozás felhatalmazása nélkül nem szabad sem adót szedni, sem újoncozni.

Ezenkívül még sok a tudnivaló. Elsősorban: hogy minden kigondolható államhatalom ősforrása a nemzet. Királyainknak a nemzet adja a koronát. Annyi felségjoga van a királynak, amennyit a nemzet a maga felségjogaiból a királyra törvényesen átruházott a koronázási tény alkalmával. Ez mind alapigazság. Alkotmányunkba foglalt alapigazság az is, hogy hazánkban csak egy nemzet létezik: a faj- és valláskülönbség nélkül egyenjogúsított egységes politikai magyar nemzet. Az is alapigazság, hogy államunk nyelve a magyar.

Egyéb nagyfontosságú tételei is vannak a magyar alkotmánynak. Ezek közé tartozik a népképviselő, a törvényhatósági önkormányzat, a vallásszabadság, a sajtószabadság, a gyülekezési jog, az országgyűlés költségvetési joga, a városi és községi autonómia, a mentelmi jog stb. Valamennyi között első helyen áll az 1971. évi X-dik törvénycikk, amely ekként hangzik:

„Magyarország kapcsolt részeivel szabad ország s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve, odaértve minden kormányzékait (tehát a hadügyi kormányt is!) független, azaz semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánnyal bíró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott örökös királya által saját törvényei és törvényes szokásai szerint, nem pedig más tartományok mintájára, kormányzandó és igazgatandó.”

Ez a törvény nincs sem eltörülve, sem megváltoztatva. Ez a törvény fennáll ma is. Mikor tehát a nemzet azt a felségjogot ruházta a királyra (1867. évi XII. tc. 11. §), hogy alkotmányos hatáskörében intézkedjék a magyar hadsereg vezérlete, vezénylete és belszervezte ügyeiben: akkor ő felsége – elfogadván ezt a felségjogot – arra volt kötelezve, hogy a ráruházott jogot nem fogja más tartományok mintájára gyakorolni. Ennek dacára osztrák hadsereget csináltak a magyar hadseregből. És dacára annak, hogy a magyar állam nyelve magyar, mégis németül kormányozzák, németül igazgatják, németül vezénylik a magyar hadsereget, osztrák zászló alatt, osztrák címerrel. Holott arról is törvényünk van, hogy a kormányzás minden ágában (tehát a hadügyi kormányzásnál is) a három színben megállapított magyar zászló és a két pajzsra osztott magyar koronával fedett magyar címer használtassék.

Ellenkező törvényünk nincs. Jelesen, nincs törvényünk arra, hogy a magyar hadsereg nyelve német, zászlója, címere osztrák legyen. Ha van ilyen törvény: mutassák meg. De nincs.

Ám, ha nincs törvény erre, de arra, hogy magyar hadsereg legyen, van törvény: akkor melyik fán terem az a jogcím, amelynél fogva osztrákká tették a magyar hadsereget? Mire hivatkozhatnak?

A többségre?

No ez pompás!

Hanem hát nem ok nélkül soroltam föl alkotmányunknak néhány sarkalatos tételét. Nem valamennyit, hiszen nem értekezést írok. Csak néhányat. Egyikben sincs szó többségről. Talán a többiben? Talán szándékosan hallgattam el azt a törvényt, mely a többséget alkotmányos faktorrá teszi? Ha így van: tessék ezt a mulasztást a fejemhez vágni!

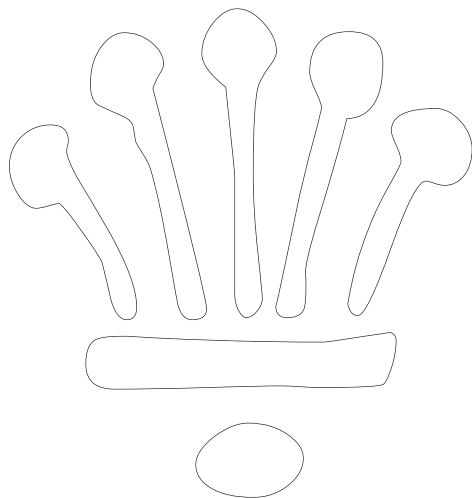
Ezennel felszólítom a szabadelvű publicisztikát. Álljon ki a porondra. Olvassa rám a Hármas Könyvet, vagy bármelyik részét a Corpus Jurisnak. Ha van igazsága, oltalmazza meg. Ne hagyja cserben Fejérváry bárót. Tanítsa ki az országot. Fegyverezze le a közjogi ellenzéket. Mutassa meg, hol, mikor szerzett a többség olyan jogot, hogy fennálló törvényt mellőzzön és nem létező törvényt a nemzet nyakába varrjon?

Igenis, törvényt kérek, amely megállapította a többség omnipotenciáját. Törvényt kérek, amely organizálja a többséget. Olyan törvényt kérek, mely a többséget közjogi instrumentummá avatta.

De ne oldalogjanak. Ne beszéljenek arról, hogy tanácskozások alkalmával a vitás kérdés csak szavazással dönthető el. Ezt minden gyermek tudja. Hanem érdemileg szóljanak az ügyhöz. Igaz-e, hogy törvényünk van arról, hogy magyar hadseregnek kell lenni? Igaz-e, hogy a magyar állam nyelve a magyar? Igaz-e, hogy ennek dacára a magyar hadsereg osztrák? Ha ez igaz, pedig igaz: akkor a többség nem egy vitás kérdés fölött kíván szavazni, hanem el nem vitatható törvényes nemzeti jogokat akar leszavazni. Arra feleljenek tehát, hogy ehhez honnan vette jogcímét a többség? Melyik alkotmányból? Az alkotmánynak melyik részéből?

Mindaddig, míg erre kielégítő válasz nem jön: teljes joggal állítjuk, hogy a többség abszolutisztikus módon akar eljárni. Mivel pedig az alkotmány nem egyéb, mint védgát az abszolutizmus ellen: ennél fogva a többség zsarnoksága egyenes negációja az alkotmányosságnak.

Ebből világos, hogy az ellenzék mostani harcában az alkotmányt védi a többség kényuralma ellen. Olyan kötelességet teljesít tehát, amely minél nehezebb, annál méltóbb a jelenkornak és a jövődönnek hálájára.

Közös címer

Közjogi rendünknek alapját az 1723. évi I., II., III. törvénycikkek képezik. Ami kötelességet nemzetünk ezen törvényekben magára vállalt, azt mindig híven teljesítette. Ha félreértés származott, azt nem a nemzet okozta. Ha viszály keletkezett, azt nem a nemzet idézte föl. Ha kenyértörésre került a sor, nem a nemzet volt a támadó fél.

Ami törvénycikkekből a közös hadsereg intézményét kimagyarázni sem a logikának, sem a történelemnek, sem a törvényértelmezésnek fegyvereivel nem lehet. Azonban Deák Ferenc kimagyarázta a közös védelmet; habár az okokkal adós maradt. Törpe utódai aztán a közös védelemből, amely csupán aktus, közös hadsereget csináltak, amely már institució.

Ilyenformán törvényesen létezik a *pragmatica sancti*ből leszármaztatott közös hadsereg. Ezenkívül törvényesen létezik a közös védelemből leszármaztatott közös külügy. Végre közös a pénzügynek az a része, mely a közös hadsereg és a közös külügy fenntartására fordíttatik. Azonban közös címer nem létezik.

Ismétlem, hogy ezek a közösségek az 1723. évi I., II., III. törvénycikkekből nem következnek. De indokolatlan és helytelen törvénytárgyalás folytán ezek a közösségek ama törvénycikkekkel szervi kapcsolatba hozattak. Ezek a közösségek tehát mindnyájunkat kötelező törvényben gyökereznek. Mindaddig léteznek, fennállanak és működnek, míg a törvényhozás nem módosítja, vagy el nem törli.

A felsorolt intézményeken kívül más közösügy nem létezik. A 67-diki alapon sem létezik. Még kevésbé létezik az 1723-diki alapon. A 67-es alap olyan magyar hadsereget kontemplál²⁰⁹ a közös védelem teljesítésére, amely az összes hadseregnek kiegészítő része. A magyar hadsereg önállóságát tehát feladja. Az 1723-diki alap egész mértékben fenntartja az ország jogait s nem beszélve konkrét intézményekről, kölcsönös védelmi kötelezettséget vállal. Ez az alap tehát megőrizte az önálló magyar hadsereghez való jogot.

De ha el is veszítettük 67-ben amagyar hadsereg önállóságát: nem veszítettük el a magyar hadsereget. Sőt, a törvény kijelölte annak politikai helyzetét, megállapította annak minőségét és lefektette annak szervezeti felépítését. Minőségét megállapította, midőn magyar hadseregnek nevezte el. Helyzetét kijelölte, midőn az összes hadsereg kiegészítő részévé tette. Szervezeti felépítését lefektette, midőn elrendelte, hogy a magyar hadsereg belső szervezete, vezérlete és vezénylete az összes hadsereg vezérletével, belső szervezettel és vezényletével egységes legyen; midőn továbbá elrendelte, hogy a magyar hadsereg belső szervezete, vezérlete és vezénylete a magyar király hatáskörébe tartozik és midőn azt is megállapította, hogy a királyt ezen hatáskör alkotmányos jogai alapján illeti meg.

Lefektette a törvény a magyar hadsereg szervezeti felépítését azáltal is, hogy a védelmi rendszernek megállapítását vagy átalakítását, a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését, az újoncok megajánlásának jogát, a megajánlás feltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, úgyszintén a katonaság élelmezését illető intézkedéseket, mind a törvényhozás, mind a kormányzás körében az ország magának tartotta fenn.

Látható ebből, hogy a törvény elég bőbeszédű. Világosan megmondja, hogy milyen legyen a magyar hadsereg. Gondoskodik annak vezérletéről és kiegészítéséről. Gondoskodik annak politikai helyzetéről a dualizmus keretében. Gondoskodik annak nyelvéről és címeréről is, midőn azt magyar honpolgárokból alakítja (12-dik szakasz a kiegészítésről, újoncozásról és feltételéről), midőn vezérletét, vezényletét, belső szervezeteit a magyar király alkotmányos jogai közé sorozza (11-dik szakasz) és végre midőn az intézményt magyarnak deklarálni (11., 12., 13. és 14. szakasz.)

Éppen ezért törvénytelen állapot az, hogy nincsen magyar hadsereg és törvénytelenül használják a Magyarországon újoncozott ezredeknél a német nyelvet és az osztrák címet. Törvénytelen ez a helyzet nemcsak a 67-diki magyar hadsereg, hanem a később inaugurált²¹⁰ közös hadsereg szempontjából is, mert lehetetlen a közös jelzőt osztrák értelemben venni.

209 irányoz elő

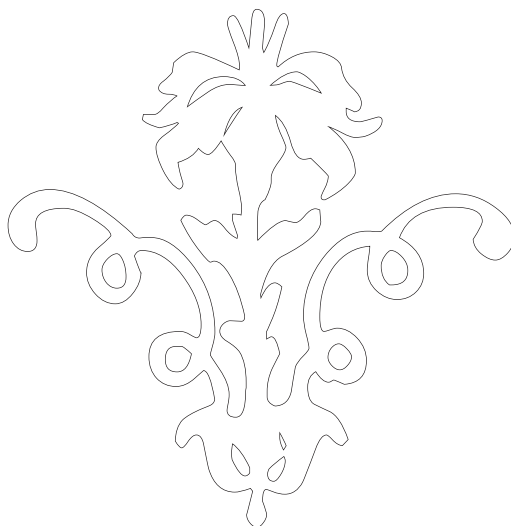
210 beiktatott, felállított

Ezt a törvényteleniséget – egyelőre a címerre vonatkozólag – úgy látszik, a vezető körök is belátták. A Magyarország mai száma közli is azt a hírt, hogy megállapodás történt volna egy közös címerben. De címer-közösséget nem ismer sem 1723., sem 1867. A magyar haza nem közösügy. Ezt az országot a nemzet magának foglalta el, magának redozta be, magának tartotta meg.

Ausztriának semmi köze sincs a magyarok hazájához. Címerünkben lehet és van helye a Habsburg-ház címerének, amiként helye volt az Árpádok, Anjouk, Luxemburgok, Jagellók és Hunyadi Mátyás címerének. De címer-közösséget Ausztriával nem fogadunk el.

Más a múltunk, más a jövőnk. Mások a hagyományaink, mások az intézményeink. Más a törekvésünk, más az életfeltételünk, más a koronánk. Kultúránk, nyelvünk, szokásunk különböző. Nem egy a célunk, nem egy a becsületünk, nem egy a földünk. Mivel pedig a címer az országok nemeslevele, jelképe; dicsőségüknek, becsüyüknek, tradíciójuknak foglalata: ennél fogva tartsa meg magának Ausztria a címerét külön, mi is megtartjuk a magunkét külön.

Ausztria mint állam, önálló, zárt egészet képez. Magyarország is zárt egészet képező állam. Van két közösen fenntartott intézményünk. Ezeket a paritás alapján kellene kezdenünk. De közös haza, közös állam nincs. Nem létező dolognak címere sem lehet. Ezzel a közös címerrel szaporítanák a helyzet azon méregfogait, melyeket kitépni az ellenzék kötelessége.

Az ócskák

Magán-lakáson gyűltek össze tegnap az ócskák. Ma a Hungáriában fognak összegyűlni. Tegnap egy ki-szenvedett államtitkár elnökölt; ma már egy volt-lesz miniszter fog elnökölni. Vezérnek ajánlkozott egy „voltisnemis” miniszterelnök. Önszámukat, a távollevőkkel együtt százhatvan darabra teszik. Ez a számítás tulságosan bőkezű és engem nem érdekel.

Sőt, egyáltalában nem érdekel az ócskák szervezkedése. Mivelhogy komoly akciónak nem tartom. Az önálló pártalakítás férfiai nem ilyen bordából vannak szöve. Amit az ócskák tesznek: összeverődés a hatalmi osztalék szempontjából. Arra való, hogy a szabadelvű párt csődtömögét ne tárgyalhassák le náluk nélkül. Avagy arra, hogy az új kormány részesedési arányhoz juttassa őket.

Gyülekezéshez való joguk nem kétséges. Mert régi törvény: ha te ütöd az én zsidómat, én is ütöm a te zsidódat. Ha szabad volt az Apponyi és az Andrássy híveinek, miért ne lenne szabad a Gézáknak? Az aféle beszédet, hogy „quod licet Jovi, non licet bovi”²¹¹, régen elsöpörte a demokrácia. Tehát csak gyülekezzenek. Ez éppen annyit jelent, mintha nem gyülekeznenek.

A szervezkedési ürügy kifundálásában meglepő lelki szegénységet hoztak piacra. Abból a bevallott célből sorakoztak, hogy bent a pártban megvédjék a 67-es kiegyezést és a liberalizmust. Ki ellen? Derék Cervantes, neked most kellene élni. Elsietted születésedet. Mennyi szélmalom-lovag állana most rendelkezésedre! Csakhogy ezek nem szeretik ám a sovány kosztot.

A Ház külső képe e pillanatban ilyen csoportokat mutat. Az ellenzéken ül 130 képviselő. Ebből 102 az önálló magyar hadsereg híve. Néppárti 24. Vegyes 4. Nem az ellenzéken ül 314. Ebből 42 horvát, 14 szász, 4 tót és román, 84 nemzeti agrárius, 30 Andrássyhoz szít, 8 miniszter. Maradna az ócskák részére 132. Ez az utolsó csoport kész minden kormányt támogatni és nemzetellenes irányának megnyerheti a horvátokat, szászokat, románokat és tótokat. Fölszaporodhatnak tehát 192 tagra.

Ebből az a tanúság, hogy a merev osztrák irány kisebbségbe jutott. Emiatt nem sikerült a házaló kabinet-alakítási vergődése. És emiatt nem fog sikerülni senkinek, nemzeti engedmények nélkül. Valószínű, hogy Fejérváry báró úr újabb kísérletet tesz. Nem valószínű, de lehetséges, hogy ennek az osztrák katonának még mindig van hatása a koronára. Azonban bizonyos, hogy az imént megesett kudarc után Fejérváry bárót többé komolyan venni nem lehet. Ezentul ő nem parlamenti tényező. Bécs még tarthatja ideig-óráig. Itt azonban lejárt ember.

Válogatott politikus nem igen léphet olyan férfival egy kabinetbe, aki arra használta föl a koronának ráparancsolt bizalmát, hogy megbuktassa azt a kormányt, melynek ő tagja volt. Az ilyesmit a politikában hamis kártyakeverésnek nevezik. Senki sem bolond, hogy politikai irányát egyik minisztertársa titkos sakkhúzásainak tegye prédájává. Minden számottevő államférfi torkig van Fejérváry báró úrral.

Hazánk nemzeti fejlődésében miatta nincs nyugalom. Ez a táborszernagy elhantolt eszméket képvisel. Az összbirodalom sírdombjait az eszmék új flórája lepte be. Ez a sírjáró nem látja a változást. Azt hiszi, hogy az evolúció a császári, királyi szolgálati szabálynak van alárendelve.

Aki vezérkedni akar hazánkban: nézzen a dolgok gyökerére. Látni fogja, hogy a magyar nemzeti eszme immár belépett a legyőzhetetlenség stádiumába. E fölséges eszme fellegvárát többé nem csupán a közjogi ellenzék őrzi. Mindazok, kik az imént meghiúsították a kabinetalakítást, a nemzeti eszme katonái. Különbség van a harc modorában és eszközeiben. De nincs különbség a szándékában. Más a szín, más a hang, más a fegyver. De egy a cél.

Ezt a szándékot és ezt a célt az ócskák nem követik. Sőt, iparkodnak meghiúsítani. Szemmel látható, hogy erőlködésük kárba vesz. Föllépésük azzal a szégyennel fog végződni, hogy győzedelmes útján a nemzeti szempont náluk nélkül lép előre.

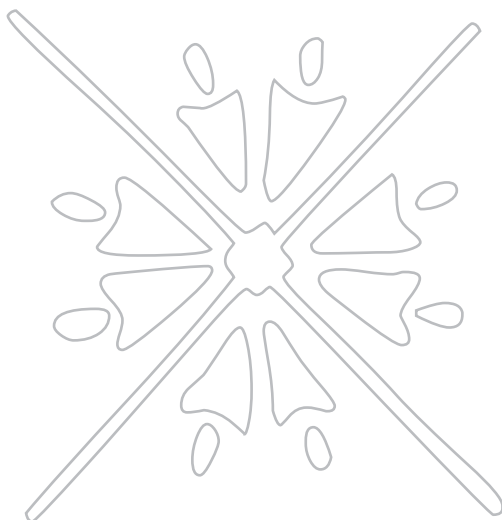
211 Amit szabad Juppiternek, nem szabad a kisökörnek.

Az ócskák liberalizmusát már ismeri az ország. Ki volt az próbálva Tisza Kálmán alatt és vadhajtása is látható volt a Bukott alatt. Ez egy befejezett ügy. A nemzetnek nincsen kedve liberális álarcban visszasülyedni az erőszak és a korrupció állapotába.

Jövendője csak olyan kormánynak van, aki a nemzeti eszmetérén előre halad és a közhatalmat tisztán kezeli. Egy ilyen kormány bátran számíthat az ellenzék föltétlen lojalitására. Ha pedig nem számíthatna az ócskák támogatására: hát hadd jöjjön az új választás! Ügyeinket bízuk a nemzetre, hogy végre győződjék meg minden ócska a futó betyár emez igazságáról:

„Sehol sincs maradásom;

Hej, sok van immár a rováson.”

Magyar mivoltunk

Akárhol vagyunk, földön, vízen, levegőben: nem érezzük a Földnek forgását. Hanem azért mégis forog a Föld. Azt sem érezzük, hogy nemzetünk történelmi időket él e napokban. Egyik esemény hátára kerül a másiknak, egyik meglepetés jön a másik után, drámai bonyodalmak keletkeznek, problémák és megoldások vonulnak el szemeink előtt, emberek buknak, emberek emelkednek, olykor a feszültségből a gyűlöletnek, máskor a szeretetnek káprázatos szikrái pattannak ki. Ennyi, amit látunk. Magát azt a rejtélyes folyamatot, mely hullámain hordja a históriát, nem látjuk, nem érezzük, nem vesszük észre, amiként nem látja és nem érzi a léghajós azt a szelet, mely őt tovább sodorja.

Semmi kétség nem foroghat fenn aziránt, hogy nemzetünk lelkében egy mélyreható forradalom megy most végbe. A felfogás néhány hónap alatt újraszületett. A magyar érzések uralomra keltek. Mindenható remények áradtak szét a szívekben. Dacos elhatározások csíráztak a keblekből. A nemzeti szellem megjelent és kiterjesztette szárnyait a középületek és magántűzhelyek fölött.

Magyarok akarunk lenni.

Ezen a téren most már sem megalkuvást, sem hátrálást nem ismerünk. Még tétovázást sem ismerünk. Szándékunktól nem térít el sem a hatalom, sem a mézesmadzag. Jövendőnk, dicsőségünket abban keressük, hogy magyarok legyünk. Ebben találjuk meg nyugalmunkat: becsvagyunknak ez a legfőbb tárgya.

Lelkünkben ezt a nagy érzést kitépetni nem engedjük, mert ez annyi volna, mintha szívünket tépnék ki gyökerestől. Életünk összeforrott ezzel az érzéssel. Földön és égen, síron túl és síron innen magyarok akarunk lenni. Ennek az érzésnek nincsen se föltétele, se akadálya; mert a föltételt megvetjük, az akadályt eltiporjuk.

Ez az ország a magyarok országa. Senkié másé, mint a magyaroké. Magyar a lobogója, a címere, a koronája, a törvényhozása. Magyar a kormánya, az igazgatása, a bírósága, a rendőrsége. Magyar a kultúrája, az akadémiaja, a múzeuma, a színháza. Festőink, szobrászaink, költőink, tudósaink, építészeink, mérnökeink, tisztviselőink magyarok. Magyar az arisztokrácia, a nemesség, a kereskedő osztály, az iparos osztály és a földműves nép jelentékeny része.

A Kárpátok medencéjében elterülő földnek nincs másként jövendője, csak úgy, ha magyar. Minden más népfaj gyöngye arra, hogy a vezetést átvegye. Annál szilárdabb ez a föld, minél több magyar lakja. Mert az igazgatásban fajunk a legjártaabb és a honvédelemben fajunk a legönfeláldozóbb. Ki vagyunk próbálva. Ellenséges karmok marcangolták szét a magyar haza testét és megint összeforradott. Minket a legfőbb hatalom sokszor üldözött; a többi népfajt sokat kényeztette. Azért mégis a magyar maradt fölül, mert csak ő tudott e földön intézményeket alkotni, csak benne voltak államfenntartó ösztönök.

Negyven év előtt öt millió magyar lakta ezt a hazát. Most kilenc millió lakja. Századunk végén húsz millió magyar fog e földön élni, vezetni, uralkodni. Magyar mivoltunk gyarapodása következtében önként kapcsolódik lelkileg is hozzánk Horvátország; ölünkbe hull Dalmácia és Bosznia; kulturális szféránk kiterjed Szerbiára; oltalmazó karunk védni fogja a dunai és a Balkán-államok függetlenségét és jóindulatú, becsületes szomszédunk lesz az önkormányzatában fajilag és kulturailag megizmosodott Csehország, Morvaország, Lengyelország és Szilézia. Így újul föl az összezsugorított Magyarország Mátyás király államává.

Ez meglesz, mihelyt valamennyien akarjuk. Mihelyt magyar mivoltunk dolgában minden egyéni erő összpontosul. Mihelyt a kormányzásnak egyetlen ágában sem tűrünk idegen nyelvet, idegen szellemet. Meglesz, ha minden osztrák-német a feje tetején táncol is. Meglesz, ha száz hadiparancsnak is kell a szeme közé néznünk. Mert minden erő silány és fogyatékos a nemzeti közvélemény erejéhez képest.

Már pedig a közvélemény megalakult. Mivel nincs hivatalos vezére, ennél fogva önmagát vezeti. Megy a saját nagy ösztöneinek hazafias útján. Még pedig nemcsak politikai úton megy előre. A lelki forradalom termékenyítő sugarai behatoltak a társadalom valamennyi zugába. Mindenütt lobog a láng és az minden keblet hevít.

Íme az Országos Magyar Szövetség. Csöndben alakult meg alig néhány hónap óta. Más időben pelyhes magzat volna csupán. Most, a lelkek nemzeti forradalmában, rövid idő alatt sebes szárnyú sas lett belőle.

Kassán meglebbentette szárnyait, melyekkel maholnap bekeríti az országot. Magyar mivoltának programját beviszi minden pártba, minden üzletbe, a művészetek minden ágába, az irodalomnak összes mezejére, aztán a műhelyekbe és az ekevas mellé.

A Porzsoló Kálmán pályadíjai kit nem ragadtak meg? Minden betű lüktet a magyar érzéstől, mintha magyar szív volna minden betű. Ez a pályázat a lelki forradalom izzó műhelyének egyik szép kiáltványa.

Rövidlátók és kishitűek azok, kik obstrukciót, rendetlenséget, parlamenti veszélyt látnak a most folyó politikai küzdelemben. Ha csak ez volna saját törpeségébe és unalmaiba. De él, ellentáll és győz. Miért? Mert a magyar nemzet történelmi rendje vette a küzdelmet oltalmába.

A magyar nemzet fölismerte a küzdelem horderejét. Bármilyen nagy igazságokat írt eddig zászlójára az ellenzék: a nemzet tartózkodott attól, hogy cselekvő részt vegyen a küzdelemben. Most egyszerre kilépett tartózkodó állásból. Eleinte csatlakozott az ellenzékhez és küldöttségek jelentek meg a Házban. Később megérezte, hogy a kérvényezés gyarló fegyver. Megcsinálta tehát magyar mivoltunk katonai programját. Így lépett át a kérségből a követelésbe. Mikor ez sem használt: lefoglalta magának a cselekvés mezejét és hatóságilag tiltja meg az adószedést.

Ebben az eljárásban rendszer van: a természetes fejlődésnek rendszere. Mivel természetes a fejlődés, tehát nincs meghátrálás és biztos a győzelem. Jöhet a pokolnak minden ördöge: magyarok vagyunk, magyarok leszünk és magyar mivoltunkat nemcsak megőrizzük, hanem kiterjesztjük e hazának minden intézményére és minden vidékére.

Deák Ferenc

Székesfővárosunk ma ünnepli Deák Ferenc születésének évszázados fordulóját. A székesfővárossal együtt ünnepel a képviselőház, a sajtó, az ország. Mindnyájan tisztelettel borulunk le a nagy férfiú nagy emlékezete előtt. Őszintén magasztaljuk politikai bölcsességét, tiszta jellemét, erős hazafiságát. Ezenközben megindulás nélkül nézzük, hogy történelmi alkotásának gerendázata reped, török, korhad és összedőlni készül.

A kiegyezési alkotásnak ez a múlandósága nem vet árnyat Deák Ferencre. Harminchatéves tapasztalásnak magaslátáról tekint korunk ama műre. Látjuk annak gyöngéit, oszlopzatát, íveit, ornamentikáját. Érezzük nemzedékekre kiterjedő közjogi, politikai és gazdasági hatását. Megmérjük előnyeit, megmérjük hátrányait. Elmélkedünk, vitatkozunk fölötte. Csodálatos alkotás az. Nagy sokasága a művelt embereknek esküszik rá, és mégsem lépteti életbe. Egy másik nagy sokaság kárhóztatja, és mégis életbe kívánja léptetni. Vajjon hol az igazság? Az igazság abban rejlik, hogy akkor nem lehetett jobbat csinálni. Ez az igazság adja meg annak a műnek erkölcsi erejét. Ezért létezik az a mű most is, holott már nem él. Itt van, de nem funkcionál. Olyan, mint a lékai vár halottja. Ellentáll az enyészetnek.

Ez a nap nem a politika napja. Ha az volna: arra kérném az ünneplő képviselőházat és hatóságokat, és tömegeket, hogy legyenek Deák Ferencnek hű tanítványai. Ragaszkodjanak a nemzet jogaihoz úgy, amiként ő ragaszkodott. Szeressék a hazát úgy, amiként ő szerette. Tartsák fenn a közjogi biztosítékokat úgy, amiként fenntartotta. Legyenek oly tiszták, olyan önzetlenek, olyan puritánok, amilyen ő volt. Igyekezzenek őt a tökélyben megközelíteni. Mert ha nem ezt teszik: akkor nem szívből ünnepelnek, hanem farizeuskodnak.

De ez a nap nem a politika napja. A mai napon össze kell forradnunk abban az érzésben, hogy a Gondviselés különös jóvoltából olyan égitest is ragyogott a magyar mennybolton, mint Deák Ferenc. Ennek a napnak nem volt feltja. Negyven teljes esztendeig világított, melegített és termékenyített ez az égitest. Vezér lett, anélkül, hogy kereste volna. Bölcs volt, anélkül, hogy éreztette volna. Uralkodó volt rang nélkül. Hódított kard nélkül.

Soha senki előtt meg nem hajolt, csak a közérdek előtt. Soha senkit sem szolgált, csak a hazát. Köztársasági jelleme dacára hű volt a királyhoz. Hűségét a király nem volt képes megjutalmazni, mert egyénisége fölötte állott minden földi jutalomnak. A szellem világában nincs nagyobb erő, mint az ő logikája. A világirodalomban nincs fenségesebb politikai irat, mint az ő két felirata 1861-ből. És a világtörténet alakjai között senki sem múlta felül az ő elméjének tisztaságát, egyéniségének egyszerűségét, jogérzetének hajthatatlanságát.

Prózája kiállja a versenyt a legnagyobb írókkal. Ennél nem átlálszóbb a kristály, nem tömörebb a gyémánt. Nem meggyőzőbb a természeti törvény. Ez a próza szabatos, egyszerű, zengzetes. A gondolatok egymásból folynak, méltóságos erővel, miként a nagy Duna hajjai. Eszme, érv, okoskodás tökéletes harmóniában jelentkezik a szavakkal és a mondatszerkezettel. Fejtegetései között búbjósan csillan meg olykor kedélye költészetének szelíd napsugara.

Az iskolákban miért nem tanítják a Deák Ferenc prózáját? Csak a megfigyelők tudják, hogy az újabb nemzedékek magyar nyelvérzéke mennyire gyarló. Szó szerint betanulni a Deák felirati művét, annyit jelent, mint behatolni a magyar stilisztika lelki mélységeibe. A magyar prózairodalomnak nincs becsesebb hagyatéka a Deák Ferenc iratainak.

Más nemzetek irodalmában nagyszabású tanulmányokat írtak volna az esztétikusok a Deák prózájáról, ha lett volna Deák Ferencük. Nálunk ez a nagy nemzeti kincs még mindig vár a lelkiismeretes bányászra. Pedig a Deák Ferenc tipikus magyarsága, szédületes közjogi ismereti mellett, éppen a stílusban domborodik ki a legszebben.

Deák iratai nélkül a magyar közjogot éppen úgy nem lehet megismerni, miként a kereszténység tanait az evangelisták nélkül. Ő nem közjogi tudós volt, hanem maga a tudomány. Állításai ezen a téren a kijelentések erejével bírnak. Hozzá fordulunk a homályok eloszlatására. Az ő magyarázata: törvény; felfogása irányadó; érvelése döntő.

A Deák magán- és közléte, iratai és beszédei, társadalmi és törvényhozói tevékenysége együtt egy műegészet képeznek. Nincs szimfónia, melyben több lehetne az összhang; nincs szobor, melyben több volna a nyugalom; nincs festmény, melyben több volna az egység. Nagy tulajdonságok sohasem jelentek meg ilyen egyszerű keretben és egyszerűség sohasem olvadt össze ilyen kiváló vezérképességekkel.

Legméltóbb koszorút azok fonnak a mai napon, akik őszintén iparkodnak Deák Ferencet megérteni és tiszta életét utánozni.

Fuit

Apponyi Albert gróf megindokolta kilépését és benne maradt. Bebizonyította, hogy jogfeladást tartalmaz a Tisza gróf úr programja és támogatást ígér Tisza gróf úrnak. Nagy beszédjének értelme ez: az előttünk fekvő talaj ingoványos; arra lépni nem szabad; aki odalép, elmerül; enélfogva lépjünk oda, mert különben elmerülünk.

Apponyi gróf azon feltétel mellett maradt a pártban, hogy meggyőződését fenntarthassa. Tisza gróf úr kegyes volt ezt megengedni, kikötvén, hogy Apponyi tartózkodjék minden olyan cselekvéstől, mely őt a párt programjával ellentétbe hozná. Apponyi benn maradt. A Tisza gróf úr kikötését tehát elfogadta. Eszerint Apponyi fenntartja a saját meggyőződését és követi a Tisza gróf úr meggyőződését.

Ilyen nálunk a logika.

Helyzetének torzképét Apponyi jól érezte. Keserűen vallotta be, hogy a pártegység költségeit egyedül ő viseli. Mert ő és hívei hozzák a pártegységnek azt az áldozatot, hogy bár ellentétben állanak a párt programjával, mégis ott maradnak. Ennél torzabb képet a közélet nem ismer.

Politikai pártok olyan egyénekből alakulnak, akik közösen elfogadott célokat közösen elfogadott eszközökkel iparkodnak elérni. Akinek más a célja, mint a pártnak, avagy aki más eszközöket lát célravezetőnek, mint a párt: annak abban a pártban helye nincs. Az ilyen politikust megtűrheti kebelében a párt; de az ilyen politikus lelkiismerete ellentétbe jön saját helyzetével.

Apponyit is megtűrik. Igaz, hogy kikötések mellett. Megmondta neki Tisza gróf úr, hogy benn maradhat, ha jól viseli magát. Szörnyű momentum! A sasnak feltételeket szab a varjú.

Nemzeti érzéseit Apponyi megtarthatja háziszernek. Balzsamul, ha szíve dobogni kezd. Borogatónak, ha hevülései lesznek. Beszélhet róluk szűk baráti körben. Írhat róluk értekezést az Akadémia értesítőjében, ha Gyulai Pál megengedi. Azt azonban megtiltotta neki Tisza gróf úr, hogy nemzeti meggyőződését mint államférfiú a fórumra vigye és annak győzelméért zászlót bontson. Apponyi elfogadta ezt a tilalmat.

Énnél szomorubb kapitulációt képzelni sem mertem.

Határtalanul bíztam az Apponyi gróf meggyőződésének legyőzhetetlen erejében. Nem hirdette soha hazánk állami függetlenségének azt a mértékét, amelyet én szolgállok. Emiatt nem tartoztam pártjához. De évtizedek óta hirdeti, hogy a 67-es közjogi alap nemzeti szempontból kiépítendő. Ő világosított fel arról, hogy annak az alapnak becses részei nincsenek életbeléptetve. Ő vállalkozott arra, hogy meggátoljon minden olyan törekvést, mely a kiegyezésben lefektetett nemzeti jogok csorbitására vezetne. Határtalanul bíztam abban, hogy amiről felvilágosított: az neki ingatlan hite a koporsóig és amire vállalkozott, attól a vesztőhelyen sem tágít.

Csalódtam.

Betege vagyok ennek a szónak. Mindenkt inkább hittem, mint azt, hogy ezt a megrendítő szót valaha le kell írnom. Feldúlt remények sötét omladékai kényszerítettek ezen szó leírására. Maga Apponyi bizonyította be tegnap tartott nagy beszédében, hogy a királyra ruházott katonai felségjog nem foglalja magában a nyelv fölött való rendelkezést. Mikor tehát a párt mégis programjába veszi és hirdeti azt az álláspontot, hogy a királynak joga van a magyar hadsereg vezér- és szolgálati nyelvét meghatározni, tehát joga van a magyar nemzetre diktálni a német nyelvet: akkor a párt Apponyival szemben homlokegyenest ellenkező meggyőződést hirdet. Még pedig nem alárendelt kérdésben ellenkezik a párt álláspontja az Apponyi meggyőződésével, hanem éppen abban a pontban, amely az Apponyi politikai múltjának, egyéniségének, törekvéseinek, diadalainak, közléte harmonikus egységének integráns részét képezi.

Ennek dacára Apponyi tagja marad a pártnak. Nem adja ugyan föl elveit, de magába zárja. Inkább öszszeroskad, mintsem küzdjön. Inkább tűri ellenfelei táborában a megaláztatást, mintsem szeme közé nézzen ellenfeleinek. A pártegység költségeit valóban ő viseli. De akkora árt adott, hogy neki a dicsőségnek abból a nagy tökéjéből, melyet magának megszerzett, semmi sem maradt. Politikai csődöt mondott Apponyi - miért ?

Az új kormányelnök azt mondta, hogy az ő lényegtelen módosításai miatt ne borítsuk lángba az országot. Ilyesmit variált Andrássy Gyula gróf is. Ilyesmire célzott Széll Kálmán is. Föl kell tennem, hogy Apponyi is ezért mondott csődöt.

Már most figyelmet kérek. A miniszterelnök lehozta Bécsből azt a szemenszedett közjogi hazugságot, hogy a felségnek törvényes joga van a magyar hadseregre német nyelvet parancsolni. Kéri a pártot, hogy ezt a hazugságot vegye föl programjába. Végzi beszédét azzal, hogy lángba borul az ország, ha ez a közjogi hazugság a programba föl nem vétetik. Apponyi gróf pedig meghajlik ezen különös fenyegetés előtt.

Nem kérdezte meg, hogy ki borítja lángba az országot azért, hogy a szabadelvű párt nem nyújt segédkezet a magyar alkotmány legsarkalatosabb elvének megsemmisítésére? Nem kérdezte meg, hogy kik és mikor esküdtek össze a magyar nemzet nagy jogai ellen? Nem kérdezte meg, hogy hol és kik szervezik a lázadást a magyar nyelv ellen, a német nyelv mellett? Semmit sem kérdezett. Hanem tartott egy szép beszédet a nemzet jogairól és meghajtotta okos fejét az előtt az ember előtt, aki eljött a nemzet jogait letiporni.

Azok, kik Apponyit szerették, tisztelték, követték és hozzá nemzeti reményeket fűztek, ilyen befejezésre nem voltak elkészülve. Tölgyfának néztem őt, melyek védő lombjai alatt az egész nemzet elfér, ha zivatar jön Bécs belől. Bátyának, melyen megtörik Bécsnek jogfosztó támadása. Azt hittem, hogy a Gondviselés reménységünknek és vigaszunknak és vezérünknek szánta őt a legnehezebb idők számára. Csalódtam. Meteor volt csupán, szép, ragyogó, elbűvölő, mely akkor pattant szét, mikor a legnagyobb szükségünk volna, hogy világítson és melegítsen. Tündöklő fényességénél csak azt láttuk meg, hogy nemzeti nyelvünk nagy joga miként enyészik el abban a petróleumfoltban, mely a Stella Romana-kútból a Tisza gróf úr kabátjára feccsent.

Halottak napja van. Imádkozzunk drága halottainkért!

Vészes propaganda

Megdöbbenő levelet kaptam Thegze Gézától, aki egyik legjobb támasza volt a ruthének lábraállítása céljából folytatott Egán-féle akciónak. Thegze Géza Alsóbisztrán (Máramaros megyében) lelkeszkedik. Népét ismeri és gondolzza, hazáját szereti, művelt családi körben él, a magyar irodalomból vesz szellemi táplálékot, Rákóczi-hagyományok lelkesítik, Istennek alázatos jó szolgája, falujának önzetlen tanácsadója, az iskolának buzgó gondnoka. Mikor ezeket az igazságokat Thegzeről leírom, annyi, mintha a ruthén papság típusát adtam volna meg.

Ez a jellemzés szükséges valaú rám nézve, mint az olvasóra nézve; mert ebből tűnik ki a fenyegető veszély elhárításának vaskényszere. Mert ha a ruthén papság is szláv propagandát űzne: akkor magyar hazafias szempontból meglehetősen egykedvűséggel fogadhatnók a ruthén egyházban keletkezett schizmatikus²¹² mozgalmat. De mivel a ruthén papok és kántortanítók annyira magyarul éreznek, mint bármelyik magyar lelkész, vagy magyar tanító: ennél fogva nem nézhető közömbösen, ha azt látjuk, hogy görög-keleti propagandára hallgatnak a ruthének és így a ruthén lelkipásztorok nyáj nélkül maradhatnak.

Ha a megindult és veszélyes arányokat öltött orthodox propaganda egyszerűen azt eredményezné, hogy a ruthén papok és családjaik földönfutókká lesznek: ekkor sem haladhatnánk el néhány száz művelt magyar család katasztrófája mellett fagyos szívvel. De itt nagyobb érték veszedelméről van szó. Az orthodox propaganda nem annyira a nép hitét, mint inkább a nép érzelmét támadja meg. Ez a mozgalom a magyar érzésű ruthénből pánszláv érzésű muszkát csinál.

A veszélyes mozgalom Máramaros megye huszli járásában kezdődött, ha jól tudom, Iza községben. A bujtogatók ismeretlenek. Ha pártpolitikába vágó ellenzéki mozgalom ütötte volna föl a fejét: azt bezeg részletesen ismerné a közigazgatás. Rosner Ervin báró csirájában fojtotta volna el a mozgalmat. De mivel nem a szabadelvű párt van érdekelve, hanem csak a magyar haza, ennél fogva a bujtogatókat nem ismerjük és az áradat ellepte a dolhai járást is.

Abból, hogy Izán megalakult az orthodox hitközség és hogy oda Bogdánovics budai görög-keleti püsköpöt küldött, méltán következtethető, hogy ezt a mozgalmat a szerv patriarchátus védelmébe fogadta. Beavatott körökben tudják, hogy a schizmat hazai papokkal ellátni nem lehet. A következmény tehát az lesz, hogy a mozgalom importra szorul. E tekintetben a muszka laurák (kolostorok) homálya nagy termelő. Innen fognak tehát papok jönni.

A mozgalmat az a körülmény teszi veszélyessé, hogy a ruthén papságnak párbért fizet a nép. A párbér mindenütt nagy teher. Ezt a református egyház is kegyetlenül sínyli. Baranyában és a Székelyföldön rettenetes adatok halmozódtak föl a párbér és a kepe aránytalan terheről. De a teher mégsem olyan nyomasztó sehol, mint a ruthének között, mert hazánk egy vidékét sem süllyesztették a viszonyok olyan sötét nyomorba, mint a ruthén-vidéket. Ezzel szemben a schizmatikus egyházközségektől nem kívánnak párbért. Bogdanovics püsköpök ingyen papot küld. A propaganda győzelme biztosítva van. Az oroszországi pánszláv misszió tudni fogja a módját, hogy ruthénjeink éppen úgy elláttassanak ingyen papokkal, mint az Amerikába vándorolt tótjaink.

Mit jelent hazánkra nézve ez a mozgalom?

Ethnografikus elhelyezkedésünk sok veszélyt rejt magában, A csiki és háromszéki határvonal kivételével körös-körül nemzetiségeknek van hazánk határvédelme kiszolgáltatva. Boldog emlékezetű Egán Edét ennek a veszélynek fölismerése buzdította a felvidéki akcióra. Ezért vette ő tervbe a Kárpát-lakók megnyerését a magyar nemzet számára. A ruthének között kezdette, mert ott volt legsürgetőbb a nyomor enyhítése és ott látott legjobb materiát a magyar érzések fölvetelére. De terve részletesen kész volt az iránt, hogy miként hatoljon be északnyugaton a tótok, északkeleten és délen a románok lelki világába és miként vigyen ajkukra magyar dalt, szívükbe magyar érzést. Egán elesett a csatamezőn.

212 egyháztól elszakadó, kiváló

De a ruthének megmaradtak jó matériának. Ismerem őket. Láttam a szülők örömét, ha kis gyermekük magyar szót vitt haza az iskolából. Érintkeztem papjaikkal. Valamennyien magyarok műveltségüknél és érzéseiknél fogva. Hármás hatás működik ott a magyar nemzeti állam érdekében: első sorban a pap, második sorban az államiskola, harmadik sorban a földművelési kormány közgazdasági akciója. A ruthén nép nem áll ellent ezen hatásoknak, sőt, mohón veszi be, mint gyermek az anyatejet.

Már most jön egy propaganda, mely a népet szembe állítja papjával. A nyáj elvonul; a pásztor magára marad. Ez annyit jelent, hogy minél inkább terjed a schizma: a magyar nemzeti államnak annál több támaszlopa dől ki. Ezt a harcot a ruthén papság nem bírja megvívni. Miért? Mivel egyetlen kenyérforrása a párbér. A nép pedig éppen ezért hagyja el egyházát, mivel olyan egyházba léphet át, amely nem terheli párbérrel.

Milyen jövődőt tár föl ez a helyzet? A római egyház elveszít ötszázezer lelket. Ez a kultúrának és a civilizációnak kérdése, mely e pillanatban gondolatkörömön kívül esik. Nem állítom, hogy nem fontos kérdés; csak hogy most nem foglalkozom vele. Ám, a magyar nemzeti állameszme is elveszít ötszázezer lelket! Olyan nép siklik ki a magyar szférából, amely, ha buzgón és tervszerűen folytatjuk az Egán művét, legbensőbb meggyőződése szerint nemcsak érzelmileg, de nyelvi is a magyar nemzet kebelére borulna huszonöt év alatt.

Ez nemcsak megbízhatóságot jelentene, hanem nagyméretű fajgyarapodást is. És nemcsak a statisztika mérlegserpenyőjét billentené nagy arányokban felénk, hanem védbástyát hozna létre az északról hömpölygő szláv áramlás ellen. Éppen ezért alig van közéletünknek ennél fontosabb és izgatóbb feladata. A ruthén példa átragadna Máramarosba, onnan a román példa Beszterce-Naszódra. Megérintené a zempléni, zólyomi, árvai, nyitrai tótokat, akik lapjainkban már évek előtt kértek egy Egánt. Hazánk vészjósló abroncsát ketté törné a ruthének magyarsága s ezzel az abroncs elveszítené szorító erejét.

Ezt a nagy jövődőt gátolja meg az orthodox propaganda. A ruthénekbe vetett nemzeti remények elsorvadnak, mihelyt ők idegen ajkú és idegen szellemű papok hatása alá kerülnek. Ez pedig bekövetkezik a dolgok és viszonyok természetes fajsúlyánál fogva, ha a magyar állam ki nem nyújtja segítő kezét.

A diagnózist könnyű megállapítani. Mi teszi a népet a propagandára fogékonnyá? Semmi egyéb, mint a párbér. Mi tehát a segítség módja? Semmi egyéb, mint a népnek a párbér alól való megszabadítása. A Thegze Géza számítása szerint a párbér állami megváltásával öt-hatszáz ezer korona évi terhet vállalna magára a magyar állam. Mi ez egy ezer milliós budgetben, mikor arról van szó, hogy a magyar nemzeti eszme számára megtartsunk egy félmillió lelket? Az erdélyrészi száz papok dézsmáját is megváltottuk. Ezek a magyar államtól húzzák aránytalanul nagy fizetésüket. Pedig nem barátaink. Ellenben a ruthén papok magyarok. Őrálomáson vannak. Magyar érzésekkel töltik meg népük lelkét. Képzhető-e könnyelműbb és esztelenebb politika, mint eltűrni a ruthén nép lelkének elszlávosítását?

Az Újpárt

Az „Újpárt” programja kifogástalan, ha a jó szándék döntő körülmény. Kibúvó ajtókat nem keres, gondolatait nem rejtegeti, céljait világosan megmondja.

Három közjogi alkotásból indul ki. Szerinte 1791 megállapítja hazánk függetlenségét; 1848 megállapítja hazánk alkotmányos életét; 1867 megállapítja az Ausztriával történelmileg létrejött viszonyok rendezését. Becsületos végrehajtását követeli ezen hármas közjogi alkotásnak. Ez a becsületos végrehajtás maga után vonná hazánk önálló államiságának kidomborodását a külügyi képviseletknél és a hadsereg magyarországi részénél.

Egyidejűleg követeli a gazdasági élet önállóságát a külön vámterület alapján; a választási törvény reformját széles alapon fektetett választási joggal; a magyar faj nyelvének, kultúrájának, gondolatvilágának érvényesülését a kormányzás és igazgatás összes vonalain.

Ez a program valóban jól hangzik. Az Újpárt helyet keres magának a volt nemzeti párt és a volt függetlenségi párt között. Azért mondom volt, mert az egyik feloszlott, a másik elpihent. Egyik sincs működésben. Az Újpárt megtalálta keresett helyét. Kölcsön vette a nemzeti párt véleményét, azonban nyíltabban meghatározta a nemzeti politika elemeit és egy erőteljes lépéssel közeledett a függetlenségi párthoz. Kölcsön vette a függetlenségi párt ideáljait is, azonban a magyar királyság eszményi koronájából kitört egy-két abroncsot, hogy 67-esnek vallhassa magát. Ilyenformán az Újpárt 48-as politikára törekszik 67-es alapon és 67-es politikát ígér csinálni 48-as alapon.

Van-e ebben lehetőség?

Nincs kétségem, hogy az 1867-diki mű igazságtalanul van megítélve egyrésztől és cudarul van életbeléptetve másrésztől. Ez a mű nem olyan silány, mint amilyennek ki van kurjantva és nem olyan tökéletes, mint amilyennek ki van jelente. Hibáznak, kik csak jogeladást és hibáznak, kik csak jogbiztosítékot látnak e műben. Átok! – kiáltja az egyik; - dogma! – kiáltja a másik. – Nem igaz! – mondja a higgadt megfontolás. Ez a mű kibontakozás volt az abszolutizmusból és expediens lett arra az időre, amíg szükséges. Nyújt-e hát ez a mű lehetőséget az Újpárt nézeteinek megvalósulására? Nyújt is, nem is. A papíron nyújt; a valóságban nem nyújt.

A papíron nyújt, mert a 67-es kiegyezés magában foglalja a magyar hadsereget, annak magyar zászlóját, magyar nyelvét, magyar tisztikarát, magyar jelvényeit, magyar oktatását. Magában foglalja a paritást a külképviseletben, tehát az egyrangú magyar nyelvet, magyar címet, magyar zászlót. Nem tiltja a külön vámterületet, sőt, bizonyos esetekre megszabja, hogy a gazdasági önállás automaticæ létre jöjjön. Maga a törvény nem állít tehát tilalomfát az Újpárt programja elé.

Hanem a valóság másként fest.

A dinasztiaról nem beszélhetek, mert felfogását nem tudom kellőleg ellenőrizni. Ha a kormányok eddig való tényeiből lehet következtetni, akkor a dinasztia merev ellenzése bátran megjósolható. Ha ellenben a dinasztia történelmi érdekét teszem a józan megfontolás mérlegére, akkor föl kel tennem, hogy a dinasztia kapva-kap hazánk közjogi, katonai és gazdasági fejlődésén, mert ezáltal a trón legbiztosabb támasza erősödik meg. Ez részemről persze feltételes beszéd, mert nem látok be a sötét kamarába. Az Újpárt vezére azonban járatos volt oda. Most is udvarmester. A válság óta is meghallgatta nézeteit a király. Neki tehát ismerni kell azon határokat, amelyekkel körülsáncolta magát a dinasztia. Azt is tudni kell neki, hogy meddig feszíthető a húr, az elpattanás veszélye nélkül.

A másik tényező Ausztria. Erről már az is beszélhet, aki nem járt a sötét kamarában. Megfelelt-e Ausztira azoknak a feltételeknek, amelyeket a 67-es mű ráhárított? Kérdem először: megtartotta-e a „teljes alkotmányosságot”? Kérdem másodszor: megtartotta-e a „paritást”? Kérdem harmadszor: tudunk-e vele úgy érintkezni, „mint szabad népek szabad népekkel”? Kérdem negyedszer: állott-e valaha a kölcsönös érdektalálkozás méltányos alapjára? Kérdem ötödször: megbízható és hű szövetségstársa volt-e Ausztria a mi hazánknak?

Valamennyi kérdésre egyhangú Nem a válasz. Ausztria, ahol csak tehetette, ránk tört, ügyeinkbe avatkozott, izmosodásunkat akadályozta, erőforrásainkat bedugta, javainkat zsákmányolta, vámkérdésekben rá-

szedett, a kvótánál megcsalt, a népeinél hivatalosan szította ellenünk a gyűlölködést, piacát mindenféle furfanggal iparkodott a magyar termények elől elzárni, szegényes haladásunkat irigyelte, jogos törekvéseink elé gátat emelt; lefoglalta magának a dinasztia, a hadsereget, a külügyet, a külföldi kereskedelmet; adót harácsoló rajtunk a sörnél, a petróleumnál, a cukornál; mesterségesen rongálta külföldi hitelünket és pénzével, iparával egyedurúságot űzött nálunk.

Lehet-e tehát ilyen szövetséggel boldogulni? Nem lehet.

Harmadik tényező a magyar politikai élet.

Az Újpárt vezére kora ifjúságában az ellenzékhez tartozott. Képviselőnek jelölték és nem választották meg. Magyar pártot akar szervezni az erdélyi részeken, de egyedül maradt. Van tehát némi tapasztalata az ellenzéki kenyér minősége felől. Pedig akkor a Deák-párttal állott szemben! Azóta nagyot fordult a politikai szerencse-kerék. Az Újpárt vezére követte Tiszát a fúzióba és azonnal főispán lett. Férfikorának legszebb éveit a Tisza iskolájában töltötte el. Nem mondom, hogy teljesen elmerült az öncéllá fajult pártéletben, miként az esőcsepp elmerül a pocsolyában; mert Bánffy báró tetemes részt őrzött meg egyéniségéből. Azonban mit tapasztalt hároméves házelnöki és négyéves kormányelnöki minőségében?

Azt tapasztalta, hogy az egyéni függetlenség dísz kétségbeejtő méretekben hiányzik a magyar politikai életből. A hatalom nálunk mindenható. Bánffy báró vezetett már általános választást. Nem undorodott meg az erkölcsi rabszolgák tömegétől? Nem tőle kértek-e mandátumot, ahelyett, hogy a néptől várták volna? Nem jártak-e nála még függetlenségi jelöltek is mandátumért?

A nemzet intelligenciáját a Tisza-Bánffy-rendszer alaposan megmunkálta. Gomba módon szaporodott el a levantei szájhősködés és a bizantinus erkölcs. A henyélés ösztöne összelelkezett a harácsolás vágyával. A hazugság trónt szerzett a fórumon. Meghunyáskodás lett az apró emberek divatja. Ledér irodalom burjánzott föl, melynek nincsen se komoly becsvágya, se erős hite.

Számolt-e az Újpárt vezére ezzel a harmadik tényezővel? Új erkölcsökre van itt szükség, nem új párt-ra. A polgári önérték fölébresztésére volna szükség. A kötelességek gyakorlására volna szükség. Az önálló produktív munkaképesség megtanulására volna szükség. Ha több verejtek képződnek, kevesebb könny hullana. Ha több volna az izomerő, megapadna a kéregetők száma. Ha kevesebb volna a havannafogyasztás, több lenne az érintetlen jellem.

Most, hogy nincs hatalom a Bánffy báró kezében, keserű tapasztalatok várnak rá. Most fogja észrevenni, hogy mennyi rejtett zátony fenyegeti a Újpárt hajóját.

A székelyek

Egyed nevű család van Székelyföldön; Egyedi nevű nincs. Mivel pedig a csiki székelyek ezúttal nem áhítottak külső nagyság után, ennél fogva megválasztották Györgypál Domokost.

Egyedi Artur már képviselte egyízben a csíkszeredai kerületet. Úgy lászik, akkor beleszeretett a székely vótumba. Most tehát ismét szerencsét próbált. De a székely atyafiak úgy viselték magukat, mintha nekik nem volna szükségük Egyedire.

Az ember születik valahol, felnő valahol és fészket rak valahol. Ezt a hármas műveletet Egyedi Artur is elvégezte. De a helyet nem választotta meg elég óvatosan. Mert nem Csíksországban született, nem ott nőtt fel és nem ott rakott fészket.

Van az ügynök más oldala is. Egyedi Arturt vagyonos embernek mondják. A székely nép szegény. Vitt-e magával Egyedi sok pénzt Csíkszeredába? Nem tudom, nem kérdeztem, nem hallottam. Ennél fogva nem állítom, hogy Egyedi korrumpált. Mikor győzött volt, akkor nagy alkotmányos számlák kifizetését emlegették. De ez régen volt. Azóta megváltozhatott Egyedi és fontolóra vehette, hogy a képviselői állás nem ér nagyon sokat.

A Székelyföldet néhány nemszékely rossz hírbe keverte. Az ember nem tudta maga előtt megindokolni, hogy a székely nép bizodalma miért fordult Neumann Armin, Weisz Berthold, Heltay Ferenc, Egyedi Artur, Légrádi Károly felé. Nem szólok a második, harmadik választásról. Mert akkor már múltjuk volt a tisztelt képviselő uraknak. De először, uraim – hogyan történt a bizalom fölgerjedése először? A premiére-re vagyok ám kíváncsi.

Azt értem, hogy a marhakereskedő baromvásárra megy. Azt is értem, hogy a vezeklő mahomedánus Mekkába zárandákol. Sőt, azt is megértem, ha egy ínycenc Turkesztánig kóborol, hogy ott megehessék három szelet dinnyét. De hogy névtelen urakat a politikai becsvágy miért csábít éppen a Székelyföldre: ezt nem egészen értem. Gonosz nyelvek ezt úgy magyarázzák, hogy a székely ember...

Nem írom ki ezt a borzasztó szót. A szegény, kizsarolt, elámitott, megcsalt népről beszéljünk tisztelettel. Hitvány stílus: hízelegni a népnek; még hitványabb: szidalmazni a népet. Tapasztalatom szerint azok szokták szegényt legtöbbet becsmérelni, akik legmesszebb mennek a hízelkedésben. Az egészből csak annyi bizonyos, hogy a Székelyföldnek megrontották a politikai becsületét. Ismeretlen férfiak mentek oda egy kis politikai kalandra. Ha sikerült a kaland: bizony mondom, fölötte gyanús volt ez a nem várt ölelkezés. Ha nem sikerült: a kalandorok kifogyhatatlanok voltak a nép ócsárlásában.

Közelebről két választást csinált a székely nép. A kézdivásárhelyi kerületben Tagányi, a csíkszeredaiban Egyedi keresett vótumot. Mind a kettőt megelőzte az a fontos hír, hogy sok a pénzük. A székely népre egyik helyen sem volt ennek a hírnek hatása. Én édes véreim! Milyen jól esik az, hogy az ember büszke lehet reátok!

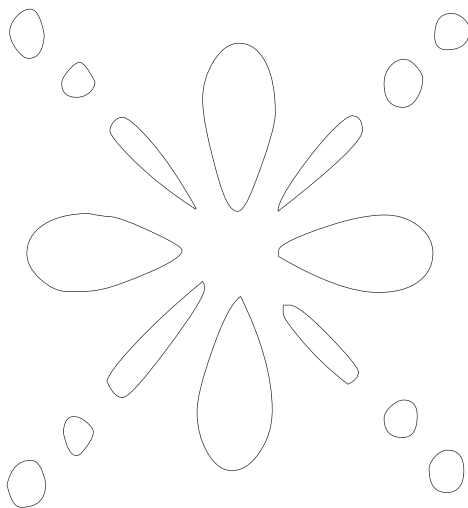
A Székelyföld hazánk fellekvára. Ha az erdélyi részeket a székely rajzás föl nem újítaná: az erdélyi magyarság rég megszűnt volna. Pappal, tanítóval, orvossal, ügyvéddel, tanárral, tisztartóval, bérlővel jóformán a Székelyföld látja el Erdélyt. Kifogyhatatlan életerő van a székely népben. Életnedveivel nemcsak szülőföldjét, de más országrészeket is képes megtermékenyíteni.

Ha majd egy kormány fölismeri a székely nép nemzeti becsét: akkor világlik ki, hogy Erdély lelki összefordása az anyaországgal egyedül és kizárólag a székely nép által válik valósággá. Jól megjegyzendő, hogy Erdély nemzeti sorsa még nincs eldőlve. Az eddigi magyar politikának csak annyi az eredménye, hogy tagvesztésünk nem nagy. Azonban évről-évre veszünk. A románokra nagyobb befolyást gyakorol Bukarest, mint Budapest. A szászok az Alldeutscher Verbandhoz tartoznak. Azt a tért, mit a szászok veszítenek, a románok foglalják el. A magyarság sehol sem hódít.

Erdélyt munkába kell venni nemzeti és gazdasági szempontból. Erdély biztos pajzs, ha a miénk; de gyilkos fegyver, ha nem a miénk. Ez a terület egykor két világhatalom ellen védte meg a magyar mivoltunkat. De mi-ként oltalmunk lehetett, éppen úgy válhatik beláthatatlan szerencsétlenségek forrásává.

A kevésigényű és szapora románsággal szemben csupán a kevés igényű szapora székely veheti föl a versenyt. De győzedelmesen fölveheti. Mert a székely dolgozabb, eszesebb, mozgékonyabb, műveltebb. Hol, miként, minő irányban indítható meg az a békés gazdasági és kulturális mozgalom, mely a Székelyföld határait folyton-folyvást bennebb tolja, míg végre a Maros völgyében délen, a Szamos völgyében északon a Székelyföld népe összetalálkozik az Alföld népével: ez a nemzeti öntudatosságnak olyan vágya, amelynek eszközei, lépései, tervei nagy koncepcójú államférfi agyvelejében foganhatnak meg.

Hogy a székely nép méltóvá legyen egy ilyen történelmi hivatás beöltésére, első sorban keresztül fog esni egy tisztulási folyamaton. A csíkszeredai választás örvendetes előjel. A fölébredt becsületézés maga után vonja a hazafias és nemzeti kötelességek tudatát. Ezzel aztán megbízható, nemes anyag kerül az alkotó kezeügyébe. És a jövődő nemzedék örömkönnyeket hullat arra a dicsőséges útra, melyen a székely nép fölöslege bércei közül levonul a völgyekbe, hogy nemzeti termelékenységével elárassza hazánkat.

A mentő

Ha Tisza gróf nem gonosz ember, akkor igazán szánandó ember. Azt hirdeti, hogy szándéka a parlamentarizmust megmenteni. Ebből a célból lementszeni készül annak életszerveit. Tehát úgy menti meg, hogy megöli.

Nos, ha jóhiszemű szándék vezet, akkor bizony szánalomra méltó ember. Mert alig van fájdalmasabb érzés, mint az az öntudat, hogy balsorsát okoztuk annak, akit megmenteni óhajtottunk. Ha pedig a hatalom biztosításának eszközeit keresi a házszabályok módosításában: akkor gonosz terve és Tisza gróf ma provokálja a jó hazafiak ellenállását és holnapra provokálja maga ellen a történelem megbélyegző ítéletét.

Évszázak óta fejedelmi közösségben élünk Ausztriával. Valamennyi fejedelem kivétel nélkül Bécsben lakott és osztráknak vallotta magát. Kivétel nélkül, valamennyi fejedelem az osztrák-német kultúra emlőin nőtt fel, hazájának Ausztriát tekintette és az uralkodása alatt levő országokat, királyságokat, hercegségeket és grófságokat úgy iparkodott kezelni, mint Bécs városnak tartományait és gyarmatait. Az udvari politika évszázados törekvése a népeket, nemzeteket és országokat egy birodalomba olvasztani és németté tenni.

Ez a beolvasztási törekvés meglehetősen sikerült a Lajthán túl fekvő népekkel és területekkel szemben. De nem sikerült Magyarországgal. Nem sikerült pedig ősi alkotmányunk miatt és nem sikerült azért, mert ha a bécsi politika alkotmányunk eltiprására erőszakot használt: a magyar nemzetnek volt bátorsága fegyvert ragadni és volt ereje a támadást visszaverni.

Nem sikerült a beolvasztási törekvés ősi alkotmányunk miatt. Ezen alkotmány a nemzet kezébe fektette le az állami élet egzisztenciájának két lényeges feltételét: a pénzadó és a véradó megajánlásának jogát. A hatalom csak úgy juthat pénzhez és katonához, ha azt az országgyűlés megszavazza. Pénz és katona nélkül pedig nincsen hatalom. Király sincs, császár sincs, udvar sincs. Tehát a pénz- és véradó megtagadása a közhatalom megsemmisülését jelenti.

Ennélfogva mindaddig, míg ez a nevezetes jog a nemzet birtokában van: a magyar királyság független közjogi állásának biztosítékai fölött a nemzet nem lesz ama nevezett jog birtokában: hazánk a bécsi udvar politikájának játéklabdájává válik és „a többi országok és tartományok” sorsára jut.

Lássuk, mit akar Tisza gróf? Egyszerűen azt akarja egy házszabálymódosítással elérni, hogy a költségvetés és az újoncjavaslat tárgyalása új korlátok közé szoríttassék. Eddig is voltak korlátok. Meg volt határozva, hogy ki mikor szólhat, hányszor szólhat, mikor, milyen szavazás történhetik. Meg volt határozva, hogy a beszédet olvasni nem szabad, a tárgytól eltérni nem szabad, a Ház tanácskozási rendjét zavarni nem szabad. Tisza gróf nem tud boldogulni ezen meglevő korlátok között.

Mások is voltak, akik nem tudtak boldogulni. Lónyay nem tudott boldogulni 1869-ben egy választási törvényjavaslattal; Tisza Kálmán nem tudott boldogulni 1888-ban egy véderőjavaslattal; Szápáry gróf nem tudott boldogulni 1891-ben egy államosítási javaslattal; Bánffy báró nem boldogult, mert 1898-ban nem kapott sem indennitást²¹³, sem újoncot. Mit tettek ezen miniszterelnökök? Nyúltak-e erőszakhoz? Iparkodtak-e a házszabályokban a szólásszabadság elé új korlátokat emelni? Nem! Ezek a férfiak vagy elejtették javaslataikat, miután a Ház hozzájárulását nem nyerték meg, vagy otthagyták a miniszteri széket, miután a kormányzás folytatására nem nyerték meg alkotmányos úton a szükséges eszközöket.

Pedig hát azoknak is megvolt a többségük. És mi történt Széll Kálmánnal, mi történt Khuen-Héderváry gróffal? Ezek sem boldogultak. Ezek sem kaptak alkotmányos úton pénzt és katonát. Ezeknek is többségük volt. És mi történt? Az történt, hogy megváltak a hatalomtól. Inkább fölálodoztak hatalmi becsvágyukat, mint az alkotmány sarkalatos elveit. Számosan voltak tehát, akik egy hajóban eveztek Tisza gróffal; csak hogy valamennyi többre becsülte a magyar alkotmány sérthetetlenségét, mint önmagát.

Nem így Tisza gróf. Ő mindenáron boldogulni akar. Ez az ember le akarja rombolni alkotmányunknak azt a két bástyáját, amelyeken az osztrák beolvasztási politika évszázadokon át megtörött. A költségvetés és

213 mentesítést a felelősségre vonás alól

újoncmegajánlás kérdésében olyan új korlátokat akar emelni, hogy ezentúl a képviselőház elveszítse ellenálló képességét és cselekvő hatalmából kiforgatva, egyszerű tanácskozó testületté süllyesztessék.

Jellemző szándék. A Tisza gróf édesapja megtörte az ellenállási erőt a vármegyékben, a városokban és az egész társadalomban egy olyan átkozott rendszerrel, amelynek fekélyeiből évtizedek alatt is nehezen gyógyul ki a nemzet. Most jön a fiú kisebb politikai látkörrrel és kisebb politikai lelkiismerettel és amit az apa nem bántott – ez a fiú, íme a parlamenti szólásszabadságot, a parlament ellenálló képességét is le akarja törni.

Mit jelentett az apa végzetes rendszere? Jelentette a fennálló hatalomnak örök időkre való biztosítását az ellenzéki áramlatoknak teljes visszaszorításával. És mit jelent a fiú szándéka? Jelenti az apa rendszere által biztosított országos hatalom teljes kiszolgáltatását a bécsi udvar politikájának. Az apa leigázta a társadalmat saját hatalma érdekében. A fiú le akarja igázni a parlamentet az osztrák hatalom érdekében.

Ürügy: a parlament megmentése.

Hitvány ürügy. Miért nem használták ezt a mentési eszközt Lónyay, Tisza Kálmán, Szápáry gróf, Bánffy báró, Széll és Khuen gróf? Hiszen őket is szorongatta az obstrukció, ők is látták az obstrukció veszélyeit, ők is tudták, hogy házzsabálymódosítással ki lehet csavarni a fegyvert az obstrukció kezéből. Miért nem használták hát mégis ezt a mentőeszközt? Azért, mert tudták, hogy „medicina peior morbo”. Az orvosság rosszabb a betegségnél.

A parlament megmentése – a szólásszabadság korlátozása által! Mintha mondanák: ez az ember bőbeszédű, tehát vágjuk ki a nyelvét; ez a gyermek sokat futkos, tehát vágjuk le a lábát. Csak ideiglenes intézkedés lesz – bíztatnak a fogdmegek. Szép. A nyelvet ideiglenesen metszik ki. Majd visszaragasztják, úgy-e? Köszönöm.

Az obstrukció bizony betegési tünet. Ezt senki sem tagadja. Orvoslása szükséges. Ezt mindnyájan valljuk. Ám, miből keletkezett ez a tünet? Abból, hogy a közös intézményeket osztrák intézményekké tették és a magyar hadsereget osztrák hadsereggé. Ez idézte elő a lázas állapotot. Tessék az okot megszüntetni és a láz önmagától megszűnik. A mocsárláz gyógyszere a mocsár lecsapolása.

Tisza gróf a magyar alkotmányos szabadság sarkalatos elvei ellen nyújtotta ki gonosz kezét. Hát le fog sorvadni a bűnös kéz. Mert a magyar alkotmány nem Csáky szalmája, mely alom gyanánt használható az osztrák hatalom fekhelyén.

Zivatar előtt

Kis falunk képe jut eszembe baljóslatú felhők sötét borongásának idejéből. Szakadozott széláramok söpörték végig az utcát, tépett falevelek szállingóztak a levegőben, bőbeszédű fecskék szaporázták csevegésüket az eresz alatt; a magas jegenyék mélyen meghajtották karcsú derekukat; hazafutó nyájnak a kolompja verte föl a csöndet és méltósággal vegyült a zűrzarva két harangunknak komoly zenéje.

Fergeteg közeledik. Hosszú, egyenetlen dörgések moraja gördül végig a légáramok országútján. Hock János a Rákóczi hamvainak hazaszállításáról beszél és nagy emlékeknek tüzes villámai cikáznak végig a Házon. Egy pillanatra mintha összeforrta volna a lelkek. Letűnt dicsőségnek alkonysugarai pirultak a meghatott arcokon.

Rákóczi szárnyai lebegtek e varázslatos pillanatban a pártok feje fölött. Ünnepi csönd volt. Olyan volt ez a pillanat, mint mikor az ellenséges hadtestek ütközet előtt imára vezényeltetnek. Lelkeik összetalálkoznak az Isten színe előtt. Itt is, éppen egy papnak a beszéde alatt, a pártok lelkei összeölelkeztek egy nemzeti sírdomb fölött, hogy aztán gyilkos tusára keljenek.

A közeledő zivatarban nincs lírikus vonás. Az ütköző erők arányai tragikus mélységekből emelkedtek a felszínre. Csak rövidlátók hiszik, hogy itt nincs egyébről szó, mint egy kormányelnök erőszakos tervének visszaveréséről. Hiszen ha így volna, egész valónkból kacaghatnánk a burleszk-komédia fölött.

Ki venné számba azt a félbolondot ostoba cserebogár-politikájával? Hadd verje a koponyáját véresre a falon! Egy dauphin-másolat íme nekiront a magyar alkotmánynak. Ki volna olyan fölületes, hogy ezt a félbolondot komolyan vegye? Amit ez művel, az nem erő-mérkőzés. A róka lyukat kapar a Tátra oldalában. Ki fogná ezért a Tátrát összeomlástól féltetni?

Komoly számba azt a félbolondot többé nem veszem. A bársonyszéktől el kell őt szállítani valami megfigyelő osztályba. Punktum. Kormányelnöki teendők nem bízhatók félbolondokra. Ennél a pontnál nincs vitának helye. Itt gyógykezelésre van szükség.

Nem is vele kell az ellenzéknek megütközni. A csatatérre történelmi erők vonultak föl. Az egyik hadállást az összbirodalmi rögeszme, a másikat hazánk alkotmánya foglalta el. Egy rögeszme és egy nemzeti igazság néznek egymással farasszemet. Korszakunkra bízta a sors, hogy benne megvívassék a végzetes harc.

Meg fogjuk vívni.

Sohasem kételkedtem, hogy válságról-válságra lépve elérkezünk Tisza grófig. Látni való volt, hogy a bécsi politika nem válik meg rögeszméjétől, amíg eszközre van kilátása. Ez a gróf rég kínálkozott. Bécsben megmérték a lelkiismeretét és elég könnyűnek találták céljaikhoz. Olyan alak kellett a bécsieknek, akiben nincs nemzeti érzés; akit nem hevítenek ideálok; aki könnyen elszédül a hatalmi mámortól; aki képes mindennap meghátrálni és mindennap előrenyomulni; akiben több a cinizmus, mint a hazafias becsvágy; aki hajlékony derekat egyesít magában a szájhösködéssel. Megkapták a keresett alakot. Ennek tehát jönni kellett.

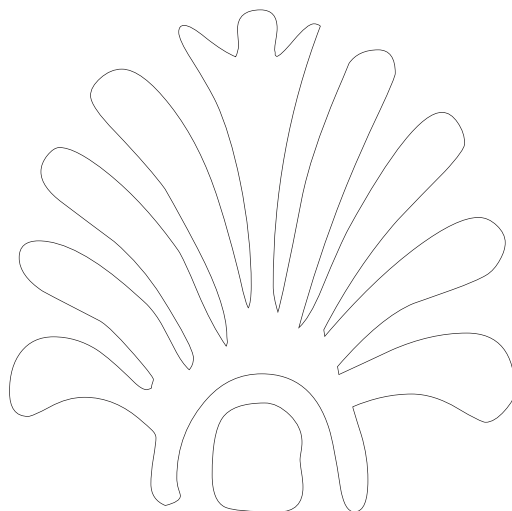
Otrombán jött, mert fenyegetésekkel jött. Durváskodott, öklelőzött, hencegett, sértegetett, hadakozott, káromolt, ellenfeleit becsmérelte, az ellenvéleményt lenézte és csetlett-botlott, gyanúsított, kapkodott, duhajkodott, farizeuskodott, pattogott. Eljárásában mindig hiányzott a logika következetessége és a józanság mérséklete.

Aki a dolgoknak nem a felszínét, hanem a valóságát nézi, az már régen látja, hogy a bécsi politika olyan alak kezébe játszotta át hazánk sorsát, aki nem érez felelősséget, nem gyakorol önbírálatot, nem öncélnak tekint a nemzetet és habozás nélkül szolgáltatja ki Ausztriának a magyar érdekeket. Ennélfogva azt is látta a jó szemű ember, hogy a bécsi politikának ez a vak eszköze lelkiismeretfurdalás nélkül rohanja meg nemzeti értékeinket, ha azok útjába kerülnek.

Tisza gróf a magyar alkotmánnyal került szembe és elkurjantotta magát: „Félre az utamból!” Jól jegyezzük meg: Tisza gróf nem vitte a nemzet szekerét, csak a rúd végén ült, mint az Aesopus legye. A szekeret bécsi

kéz tolja a régi rögeszme birodalma felé. Hát nem légy áll a nemzettel szemközt. A fölháborodott ellenzék egyetlen mozdulata eltávolítja azt a rúd végéről. Nekünk tehát azt a bécsi kezdet kell megfékeznünk, mely hazánk szekerét a birodalom felé tolja.

Nem először jelentkezik az a kéz. Csontos ujjával négy évszázad óta fenyegeti nemzeti létünket. Mikor Tiszát buktatjuk, jusson eszünkbe, hogy ezt a fenyegető kezdet zsidbasztjuk el. Van-e még Tisza? Nincs több. Ez volt a bécsi kéz utolsó kártyája. A harc esélye tehát nem kétes. A nemzeti igazság győzni fog a birodalmi rögeszme fölött. Alkotmányunk sértetlen marad, mert Tiszát elsöpri az ellenzék és Tiszán kívül nincsen magyar ember, aki nemzetünk szabadsága ellen gyilkot volna képes emelni.

Koalíció

Az ellenzéki pártok koalíciójáról fölvetett tervem nem nagy port vert föl, de némi figyelmet mégis csak keltett, jelölve annak, hogy az elhítt mag csíráképes.

Ebben a kérdésben az oldalgó magyarázások ne számítsanak visszhangra. Aki azt mondja, hogy a gondolat nem szimpatikus helyről jött, annak azt felelem Börnével, hogy nem cukrász vagyok, hanem patikárius. Aki pedig Kossuth Ferenc és pártja ellen keres az én tervemben oldaltámadást, az nem arra termett, hogy komoly célokat mérlegeljen.

A Pesti Hírlap nem remél a tervtől sikert, mert szerinte csupán a Tisza-kormány megbuktatását tűztem ki célul; holott ez a különben helyes cél, még ha eléretik is, teljes homályban hagyja a jövőt. A Pesti Hírlapnak igaza volna, ha igaza lenne. Így nincs igaza, mivel olyan célt tulajdonít nekem, amit nem tűztem ki. A publicisztika érdekében kérem a Pesti Hírlapot, sziveskedjék az ellenzék feladatáról írott cikkemet még egyszer elolvasni.

Óhajtom az, hogy az összes ellenzék koalíciója írja zászlójára a nemzeti eszmét és a gazdasági függetlenséget. A nemzeti eszmének azt a terjedelmét, amely lehetővé teszi a koalíciót, körül is írtam. Ez a terjedelem nagyobb, mint amennyit a nemzeti- és néppárt felölelt; kisebb, mint amennyit a függetlenségi párt kíván. Azonban egyik programmal sincs ellentétben; mert a nemzeti- és néppártot közelebb hozza a nemzeti érzésekhez, a függetlenségi pártot közelebb viszi saját nagy történelmi céljához. A gazdasági függetlenséget is meghatároztam az önálló vámterület kitézése által. Itt sincs ellentét a programokban; sőt a célnak markáns megjelölése bizalmat ébreszt azok iránt is, akiket eddig tétovázóknak tekintett a közvélemény.

Világos ebből, hogy a jövő politika céljaul nemcsak a Tisza-kormány megbuktatását tűztem ki, hanem főleg a 67-es alapon létesíthető nemzeti aspirációknak és gazdasági függetlenségnek megvalósítását.

Keresve ezen megvalósulásnak eszközeit, úgy találtam, hogy annak elsőrangú eszköze az ellenzéki pártok koalíciója. Találtam pedig ezt két okból. Mindenekelőtt azon okból, mivel a lefolyt küzdelem alatt, az országos közvélemény lelkében, jobbról is, balról is ez a két eszmekör domborodott ki és jelentkezett, mint megvalósítandó vágy. És találtam másodsorban azon okból, mivel ez a két eszmekör valamennyi ellenzéki párt törekvésében megtalálható. Olyan két programpontra áll tehát előttünk, melyet a nemzeti közvélemény is, az ellenzéki pártok egyeteme is megáélnak vall.

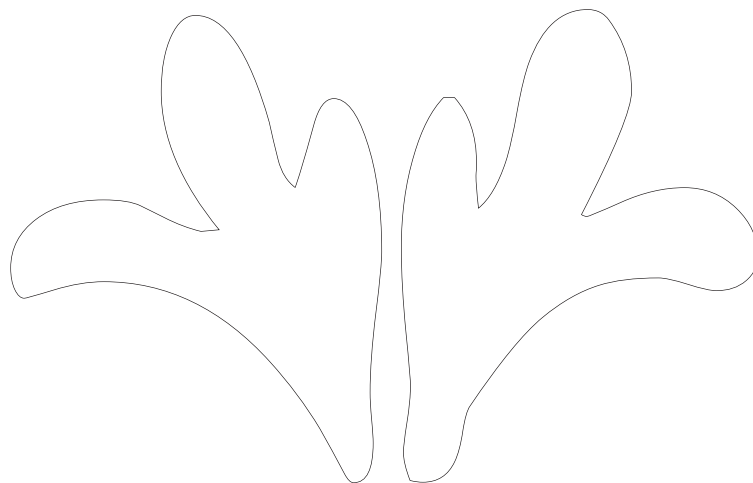
Az ellenzéki pártok összeolvadására, nem gondoltam és nem is gondolok. Vannak elvek és eszmék, amelyekről lemondani az igaz ember nem képes. Sok tagja van az ellenzéknek, aki feltétlenül ragaszkodik a tiszta perszonális unióhoz. Ezek közé tartozom én is. Viszont sok tagja van, aki megelégszik az állami függetlenségnek azon szűkre szabott mértékével, melyet a 67-iki kiegyezés tartalmaz. Továbbá sokan vagyunk, kik a nemzeti társadalomnak vármegeieleg biztosított organizációját s ebben a választási jogot és ellenőrzési rendszert semmiféle elmélettel és államosítási kísérlettel föl nem cseréljük. Viszont sokan vannak, kik egy jó közigazgatás biztosítékait csupán a kinevezési rendszerben találják meg.

Kétségtelen, hogy minél több kérdést merítünk föl, annál több ellentét mutatkoznék köztünk úgy a szociálpolitika, mint a kultúrpolitika, valamint az adminisztratív politika mezején. Éppen ezért nem gondolok fúzióra. És éppen ezért jelöltem meg két olyan eszmekört, amelyet mindnyájan vallunk. Azok a nézetek, amelyek ezen eszmekörök meghatározandó keretein kívül esnek: megmaradnának a pártok külön álláspontjának. A koalíciónak minden tagja tetszés szerint csinálhatja propagandát a maga elveinek és eszméinek.

Azt mondja a Pesti Hírlap, hogy az Újpárt programja mindazt felöleli, mi a nemzeti szükségeknek megfelelően, tehát tessék ahhoz csatlakozni. Felöleli-e, vagy nem, arról most hallgatok. Szerintem a függetlenségi program egy kissé még jobban felöleli a nemzeti szükségeket. Apponyi gróf szerint a nemzeti párt programja szintén felöleli a viszonyoknak megfelelő mértékben. A néppárt ugyanezt hiszi a maga programjáról. Ilyenformán benne volnánk a jótaharc kellős közepében és a kormány ellen aprópénzre váltott erőket állítanánk csatavonalba.

Nekem higgyetek és hozzám sorakozzatok! – kiáltja Bánffy a Pesti Hirlapban. Ám, ha ebben a kerékvágásban indulunk meg: Apponyinak is van jogcíme arra, hogy így kiáltson. És ugyanilyen jogcíme van Kosuth Ferencnek, Zichynek, Szederkényinek. Kérdem: minő eredmény várható egy ilyen toborzástól? Kivált, ha választásra kerül a dolog, ugyan miként fog festeni ezen jogcímek előterbe tolása? Úgy fog festeni, hogy nem a közös ellenséget rohanjuk meg, hanem egymást. Az egyik ellenzék gyarapodni fog a másik rovására. Az ellenzéki pártok erőviszonyai egymással szemben megváltoznak, a kománypárt ereje pedig érintetlen marad.

És miként fog festeni az ügy az ország szempontjából. Előbbre visszük-e a nemzeti aspirációk kérdését? Előbbre visszük-e a gazdasági függetlenség kérdését? Egy hajszálnyival sem. Hanem mindenik ellenzék külön fog kotolni a maga kedves tojásain, mindenik avval a deprimáló hittel, hogy szép tojásai zápon maradnak. Ellenben a Tisza-rendszer gyökereket hajt, támaszt lel a koronánál, az osztrák köröknél, a haszonlesőknel, a kapaszkodóknál és újra hazánkra borul a jogtiprásnak és kizsákmányolásnak az a sötét átka, amelyet már végigszenvedtünk és amelytől csak egy parlamenti forradalom lázas rázkódásaival tudtunk öt év előtt megszabadulni.

Elvek

Elvek nélkül nincs tisztességes politikus. Az elvtelen ember nem megízható a közpályán. Mivel cél nélkül megy, tehát ingadozik. Mivel korlát nélkül dolgozik, tehát útvesztőkbe téved. És mivel jellem nélkül szolgál, ennél fogva nem érez erkölcsi felelősséget.

Azonban pálcavolt csinálni az elvekből és folyton-folyvást azon lovagolni nem komoly feladat. Ez a munka szájhősöknek és üresfejűeknek való mesterség. Az ilyen elvhuszárok nem egyebek, mint politikai szajkók. Jól, rosszul elsajátítottak néhány szálló igét és azt derűre-borúra kiabálják. Nem a szükségét nézik, hanem az elvet; nem a viszonyokat mérlegelik, hanem az elvet hirdetik.

Ha vízre bukkannak: ladik helyett az elvbe kapaszkodnak. Ha árok fekszik előttük: nem hidat építenek, hanem elvi kijelentést tesznek. Ha bonyodalmat kell megoldani: ráülnek elveikre és szájtátva várják a sült galambot. Ezek az elvhuszárok voltaképpen politikai mihasznák. Legtöbbnyire a hiúság léhája és a következetlenség naplopói.

A Principien Reiteri német fogalom. Akkor keletkezett, amikor metafizikai képzelődésekkel hitték az ország sorsát elintézhetőnek. Ebből az álomkóros tétovázásból a Bismarck iskolája gyógyította ki a német elmét. A felgyógyulás nagyszerű eredményét irigykedve bámulja az egész világ.

Miután nagy kedvünk telik az utánzásban: jó lenne, ha nem az elvhuszárokat vennők mintául, hanem a pozitív agyvelők működését. A magyar gondolatvilág különben sem érzi magát otthon az absztrakciók mezéjén. A magyar észjárás gyakorlatias. Ábrándozó, révedező parasztunk nincs. A szőrszálhasogatás sem magyar tulajdonság.

Ennek dacára elvhuszárkodás észlelhető az ellenzék egész vonalán. Íme, ez itt a függetlenségi paripa; az ott a nemzeti paripa; amaz a gazdasági paripa. E délceg lovakon nagy bravúrral lovagolnak nemcsak a vezérek, de hadnagyok is. De mintha cirkuszban volnánk, vagy lóversenyen: komoly haszon nem háramlik e lovaglásokból az országra.

Nekem úgy tetszik, hogy a nemzeti közvélemény tisztában van az elvekkel és jóllakott a jelszavakkal. A függetlenségi elvet harminchét év óta, a gazdasági önállóság elvét huszonhét év óta, a nemzeti elvet huszonöt év óta, a liberális elvet huszonkilenc év óta vitatjuk, dicsérjük, fejtegetjük, boncoljuk. Ezenközben az élet ment a maga útján és nem törődött a mi elveinkkel. Miért is törődött volna velük, mikor mi sem törődtünk vele?

Igenis, hirdettük az elveket a rogyásig. Elvekkkel feküdtünk le, elvekkkel ébredtünk. Ipart űztünk az elvekkel. Cégérünk, műhelyünk, kenyérünk az elv volt. Ajtónk fölött fityegett, benne laktunk, vele táplálkoztunk. Azonban nem törődtünk vele, mert nem tettünk érette semmit. A cselekvés hiányzott az ellenzék szótárából. Már pedig cselekvést vár immár a nemzet.

Ha az ellenzék azon az úton marad, amelyen eddig haladt: hát az eredmény is az lesz, ami eddig volt. Az ötféle ellenzék elmondja minden alkalommal a maga elvi kijelentését és Ausztria tovább szivattyúzza hazánkat; a labanc uralom gyökeret ver, a kivándorlás nagyobb arányokat ölt, beteges szocializmus vesz erőt népünkön, a nemzetiségi izgatás terjed, Horvátország gyűlölködése növekszik, a katonai szellem féktelenné válik, a vicináliák dudvája ellepi a közpályát, lábra kap a Tisza-rendszer, meggyöngül a jogérzet, elhalványul az igazság, veszendőbe mennek a közjogi biztosítékok, kihal a polgári önértzet, elmosódnak a hagyományok és hazánk a kapzsiak és falánkok martalékává lesz.

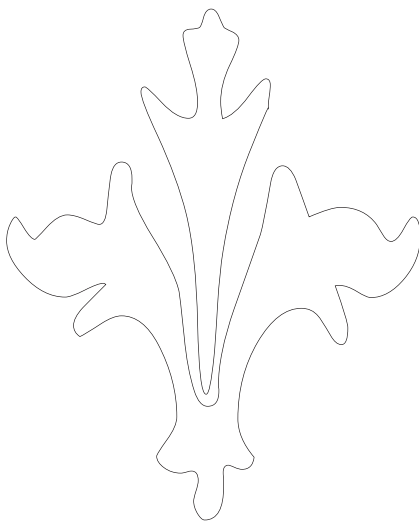
Az elvek platonikus kezelése alaposan ki van próbálva. Ha nem párosul az elvekkel tetterő: akkor az ellenzék ügye mindig megmarad az elmékedések korlátai között. Így a szép elvek hasonlatosak lesznek a csokros virághoz, amely nem termékenyül. Földíszíthetjük velük az országházat, a sajtót, a vármegyei közgyűlést és ha tetszik, az utcát is; de a nemzetet történelmi hivatásához nem visszük közelebb.

Nem veszem tagadásba az észrevétlen erkölcsi hatásokat. Jól tudom, hogy inponderabiliák²¹⁴ is működnek a néplélek műhelyében. Tehát van haszna az elvek hirdetésének. A vágyat gondolattá, a gondolatot eszmévé, az eszméket elvekké érlelni csak fejtegetések által lehet. Azonban állítom, hogy elérkeztünk az érési folyamat utolsó pontjához. Immár az elvek is érettek. Ezeknek tehát tetté kell átváltozni, miként a virágnak boggyóvá.

A hatóságilag organizált kormánypárt hatalmával szembe kell állítanunk az ellenzéknek erkölcsileg organizált hatalmát. Én abban, hogy Kossuth Ferenc, Apponyi gróf, Zichy gróf, Szederkényi és Bánffy báró egyesüljenek közösen megállapított közcélok kivívására, sem erkölcsi, sem politikai akadályt nem látok. Ellenben azt, hogy az ellenzék, dacára a találkozási pontoknak, szertehűz, egymásra féltékeny, szétforgácsolja erejét: igen komoly kötelességmulasztást látok.

A nemzet cselekvést vár az ellenzékétől. Első lépés a tettek mezején az egyesülés volna. Ez a tény új hitet oltana a keblekbe. Ez a pozitív lépés alapos reményeket keltene az iránt, hogy a meddőnek bizonyult küzdelemből átment az ellenzék az eredménnyel biztató harcra.

Balítéletek szétdarabolták a nemzeti összetartozandóság érzetét. A köztérekén protestánsok, katolikusok, zsidók jelentkeznek. Szörnyű csapás ez, ha meggondoljuk, hogy osztrák is van és nemzetiségek is vannak. Az egyesülés enyhítené ezt a csapást, mert az Apponyi, Zichy, Kossuth és Bánffy együttműködése a felekezeti színeket összhangba olvasztaná.

214 meg nem mérhető, számba nem vehető dolgok

A vasutasok

A vasutasok mozgalma rokonszenvet érdemel, mivel követelésük igazságos. Senki sem szolgál úgy rá a fizetésre, mint a vasutas. Senkitől sem kíván a hivatalos feladat annyi munkát, akkora pontosságot, olyan nagy önfegyelmet és senkinek sem jár az állása nagyobb felelősséggel.

Ha azt kérdezzük: mi vált be hazánkban a kiegyezés óta az államberendezési munkánál, bátran tesszük első sorba a vasúti szolgálatot. Örömmel hirdetem, hogy a postaforgalmi szolgálatunk is kifogástalan. De arányosítva a szolgálati nehézségeket: mindenek fölött áll a vasutasok érdeme. Elhiszem, hogy a vezetést palma illeti meg. Jó szervezet nélkül nem lehetne példás rend. De „tiszteljétek a közkatonákat”! Ha a vezetés nem becses anyaggal rendelkezett volna, nem beszélhetnénk tisztelettel a vasúti alkalmazottakról.

A tervbe vett fizetésemelés köréből kezdetben a vasutasokat kihagyták. Már-már úgy nézett ki, hogy osztályrészükkül a mostoha bánásmód jut. Eszükbe sem jutott a felsőbb régióknak, hogy a „a nyúl is tud harapni”.

A vasfegyelem ilyen szolgálatnál szükséges. A vasketrec azonban csak fenevadakat illet meg. Nálunk a vasfegyelmet felsőbb helyen vasketrecnek tekintették. Hadd nyöszörögjön a korlát mögött! Ha pedig morogni merészkedik: majd elhallgattatja a vasszigor. Így hitték. Arra nem számítottak, hogy a ketrecben ember van.

A sok ezer ember egy emberré lett a szolidaritás által. A közös balsors összeforrasztotta a ketrecek lakóit. Mikor tűrhetetlenné vált a helyzet: az ember a ketrecben talpára állott. Egyszerre óriás lett belőle. Csontos markával megragadta a korlát vasoszlopait. Ujjai között meghajlott a vasrúd, mint valami fűzfavessző. A felsőbb régiókat meglepte a nem várt erő. De még mindig hitték, hogy a korbács láttára meglapul a ketreclakó.

Mikor fölmutatták a korbácsot, holott kenyeret kért szegény: kitört kebléből a fájdalom. Jajkiáltása végighullámozott az országon. Mindenki megértette és mindenki igazat adott neki. Aztán, hogy a felsőbb régiók is megértsék, rázni kezdte a megmarkolt korlátot. A ketrec recsegett, mintha pozdorjából volna. Világos volt, hogy ha ismétlődik a rázás, összeomlik a ketrec is, a fegyelem is, a szervezet is.

Ennélfogva a felsőbb körök elővették a jobbik eszüket és meghátráltak. Futásuk szegyenletes volt. Tyúkkal, kaláccsal iparkodtak a lázongókat kibékíteni. Javaslatot tákoltak össze hirtelen. Megnyugató híreket tettek közze. Símogatták, kényeztették a talpra állott óriást és szép ígéretek bölcsődalával próbálták lefektetni. Csönd lett.

A javaslat elkészült. Hanem a tyúk és kalács csak csalétek volt. Amolyan angol légy pléhből, szorból a falánk pisztiráng számára. Aki bekapja: horogra kerül. Az óriás nem kapta be. Megnézte és látta, hogy kenyér helyett legyet, bogarat kínálnak. Mivel pedig a felsőbbek már egyszer meghátráltak, az óriás elhatározta újabb hátrálásra kényszeríteni őket. E hó 20-án kongresszusra fognak a vasutasok összegyűlni. Az igazgató megtagadta úgy a szabadságidőt, mint a szabadjegyet. Szánalmas erőlködés, ha valaki egy dézsa vízzel akarja a krátert kioltani. A vezető körök elkéstek.

Akkor kellett volna mostani javaslatukkal előállani, mikor a ketreclakó ereje nem volt kipróbálva. Akkor láрма és rázkódás nélkül, simán intéződött volna el az ügy. De most már tudják a vasutasok, hogy mihelyt nekik tetszik, azonnal összetörhetik a vaskorlátot. Egy szó, mint száz : az államvasutak üzemét sztrájk fenyegeti. Vagy teljesítik a vasúti alkalmazottak méltányos igényét, vagy megáll a forgalom. Első esetben a költségvetés megterhelhetik néhány millió koronával. Második esetben egy élő ország ájulásba esik. Megakad a közlekedés. Átmegyünk a téli álomba. Az életnedvek nem fognak működni. Hazánk úgy fog kinézni, mintha ravatalra terítették volna.

Ilyen kényszer-helyzet csak helytelen vezetés mellett következhetett be. Az előrelátás hiánya keményen megbosszulta magát. A rend fenekestől felfordult. A problémát nem fent oldják meg, hanem alant. Az elhatározás ereje a vezetők kezéből átsiklott az alárendelt elemek kezébe. Nem az történik, amit a hadvezér akar, hanem az, amit az altisztek akarnak. Szerencsére az alárendeltnek tudják magukat mérsékelni. Követelésük nem lépi át a méltányosság határát. Ez a mérséklet tisztelere méltó. Szolgálatuk értékét a megélhetési feltételek legkisebb összegére redukálták. Amit kívánnak, azt valóban megérdemlik. A vasúti alkalmazottak produktív tényezők. Fizetésüket nemcsak megszolgálják és nemcsak megszerzik, de még hasznot is hajtanak az államkincstárba. Szolgálatukat pontosság, biztonság és magyar érzés jellemzi. Minden pályaház órállomása a magyar nemzeti eszmének és iskolája a közkötelességek lelkiismeretes teljesítésének. Ők képezik a magyar állam legderekebb hadseregét. Igaz joguk van tehát ahhoz, hogy mindennapi kenyerük biztosítva legyen.

Jókai Mór

Fájdalmunkat ne fokozzuk félreértésekkel. Ne mondjuk, hogy Jókai meghalt, mert ez nem igaz. Jókai nyugalomba ment hatvan évig tartott szakadatlan munka után – ez a valóság. Lelkünk ne háborogjon, mert nem történt egyéb, mint hogy Jókai az élet nagy folyamán egyik hajóból a másikba lépett.

Csak azok halnak meg, akiket elvesztünk.

Ki mondja, hogy Jókait elvesztettük? Van-e művelt magyar háztáj, ahol ő nincs jelen? Van-e magyar elme, mely megszuñt vele társalogni? Nemes szíveknek magasztos feldobbanását el tudjuk-e képzelni a Jókai közreműködése nélkül?

Amíg nemzetünk keblében ég a hazaszeretet lángja, addig Jókai is él, mert ezt a lángot ő éleszti. Amíg igaz értéke van a férfias erkölcsnek, a leányos tisztaságnak, a női hűségnek: addig Jókai él, mert ő tanítja a férfit hűségre, a leányt ártatlanságra, az asszonyt kötelességre.

Az a meleg párázat, mellyel lelkeinket a Jókai szelleme körülölelte, felszállott és felhővé alakult. Ez okozza a borús képet. De vigasztalódjunk! A termékenyítő erő nem szűnt meg; leszáll a felhőből és folytatja munkáját. A betűk milliomai átváltoznak harmat-csöppekké és megöntözik életünk virágát, törzsét, gyökerét.

Közös érzések nélkül nincs nemzeti lét. Hagyományaink közösségét a próféta lelkeknek, érzéseink élet-közösségét a költők szellemének köszönhetjük. Hunyad., Rákóczi, Kossuth a hagyományok jogfolytonosságát képviselik. Vörösmarty, Petőfi, Jókai az érzések közösségét kovácsolták szent kapcsokká.

Jókai nemzeti költő. Ez azt jelenti, hogy nagy költő. Aki nem forr össze nemzetével, lángesze dacára is kicsiny marad. Homér, Dante, Shakespeare, Göthe, Hugó Viktor, Petőfi annyira nemzetiek voltak, hogy műveikből, évezredek múlva is, mikor már csak sírkövek és romok beszélnek ezen nemzetekről, meg lehet konstruálni a görög, olasz, angol, német, francia, magyar lelkivilágot.

A Jókai művei is áttörnek a sír éjszakáját, mert ezek a művek biztosították a magyar nemzet halhatatlanságát. A kölcsönhatásnak ez a legfönségesebb neme. Jókai örökéletű a nemzet érzései által; a nemzet örökéletű a Jókai művei által.

Századoknak magyar szokását tárta föl nekünk Jókai. Korrajzaiban nem az események lépnek előtérbe, hanem maga az élet. Az Erdély aranykora, a Magyar nábob, az Új földesúr, a Szerelem bolondjai többet érnek minden históriánál, mert levéltári adatok helyett eleven lények jelennek meg előttünk és okoskodások helyett a bánatnak, örömegek, a szokásoknak és erkölcsöknek, a hitványságnak és önfeláldozásnak revolúciói ragadják meg képzeletünket.

A Gondviselés jó volt hozzánk, mert a Jókai munkakedvét és munkaerejét a késő aggastyán korig fenn tartotta. Így lett ő több nemzedéknek iskolamestere. Nézeteivel javított, hitével vigasztalt, érveivel meggyőzött. Csodálatos fantáziája szárnyakat adott hétköznapi lényeknek is.

Prózaí alakokat tudott önfeláldozásra bírni. Pezsgést öntött elfásult keblekbe. Lángolni tanított fagyos lelkeket. Trónt emelt a szív jogai számára. Üldözte a becstelenségnek minden nemét. Felsőges humorával csillogóvá tette a könnyet és derültté az éjszakát. Tolla alatt megszépült a bánat és varázsa volt a szenvedésnek.

Senki sem tudott olyan magasztosan álmadozni, mint ő. Senki sem érezte meg jobban, mint ő, a nemzeti érverés lüktetését.

Ismétlem, nem halt meg, csak nyugalomba vonult. Mégis, nagyon fáj nekünk az ő nyugalma. Nem tudunk kibékülni azzal, hogy befejezte írói munkásságát. Életünk nagy szükségei közé tartozik, hogy mindig írjon egy-egy Jókai.

Irodalmunk napját szemfedő borítja. Ez a gyászfétyol megéri a magyar nők szívét és komorrá teszi a férfiak arcát. Ajkunk elnémul a bánat súlya alatt. De ti, magyar nők, sírjatok! Kertnek, mezőnek virágait tépjétek le és hintsétek be rózsával, nefelejccsel a költő ravatalát.

Tétlenek vagyunk

Olyan iskolákra volna szükségünk amelyek cselekvési erőt oltanának a magyar társadalom szellemébe. Csupa jóakarattal van kiköveze minden utunk, de mindnyájunkat megszáll az éhletetlenség, mihelyt a tettek mezejét elértük. Ezen a ponton okoskodunk, tétovázunk, ingadozunk, és mindig kapunk indokot arra, hogy tétlenek maradjunk.

Erre a megjegyzésre a galaci konzul ismeretes német irata készített. Bevallom, hogy azt a választ, melyet ezen ügyben kaptunk, a Tisza gróf bukásának tekintetem. Sőt, azt hittem, hogy mindaddig, míg nyelvünk el nem foglalja törvényes jogait, nem lesz a képviselőházban egyébről szó, ha mindjárt a kormányválságok egész sorozatának izgalmait kellene is átélnünk.

Azért hittem ezt, mert a nyelvet tartom a nemzeti szervezet legbecsesebb értékének. Ez az érték különböztet meg másoktól. A nyelv gazdagsága, színe, hajlékonysága, zenéje ad mértéket a nemzeti lélek termelőképességéről. Az ősökkel való történelmi folytonosságnak legerősebb kapcsa a nyelv. Gondolatainknak ez ad alakot, érzéseinknek ez ad hangulatot. Anyánk ezzel szólított meg; gyermekeink akkor okozzák a legnagyobb gyönyört, mikor az első magyar szót kiejtik.

Nyelvünk ellen egy sokszázados harc van folyamatban. Kegyetlen rohamokat kellett a nemzetnek visszavernie ésszel is, vérrel is. Ádáz ellenségünk fölismerte, hogy nyelvünk képezi a nemzeti ellenállás legfőbb bástyafalát. Amíg magyarul beszélünk, addig külön nemzet vagyunk, külön alkotmánnyal, külön szokásokkal, külön életrenddel. Szörnyű ostromokat intézett tehát az ellenség ezen bástyafal ellen. Törtek is rést rajta elégszer. De nagyjaink: az írók, a költők, a papok, a színészek és a reform-korszaknak vezető politikusai győzelmesen tömték be a réseket.

A legközelebbi roham hullámcsapásait Deák Ferenc tartóztatta föl. Nemcsak föltartóztatta, de vissza is verte. Azzal verte vissza, hogy megvonta a közjogi határvonalakat. Szigorúan elkülönítette a két állam kormányzásának hatáskörét. Megszabta az érintkezésnek terjedelmét, minőségét és módját. A közös intézmények kezelésére jogegyenlőséget állapított meg. Ezzel megoltalmazta nyelvünk jogait a közkormányzat minden ágában; tehát a hadseregénél, a külügyeknél éppen úgy, mint az igazságszolgáltatásnál.

A Deák törvényét nem mindenben léptették életbe. Ez renyheség volt, elnézés volt, mulasztás volt, de nem volt gonoszság. Mert soha egy kormányelnökünk sem vonta kétségbe a magyar hadsereghez való jogunkat és egy sem állította, hogy a közös intézmények belső és külső szolgálati nyelve a törvényes gyakorlat alapján a német nyelv.

Ósmagyar nemes család ivadékának tartotta fenn a végzet, hogy a német nyelvet hazánk egynemely hatóságánál törvényes nyelvnek proklamálja. Törvényre nem tud hivatkozni. De mivel hivatkozni akar valamire, tehát abúzusra²¹⁵ hivatkozik. A kormányelnöki székéből hirdetik, hogy a gyakorlat (mely homlokegyenest ellenkezik a törvénnyel és a nemzeti akarattal) szentesítette a német nyelv használatának jogát. Ez a férfiú tehát törvényt és közjogi igazságokat tapod porba, csak hogy érvényt szerezzen hazánkban a német nyelvnek.

Ennélfogva méltán hihettem, hogy Tisza gróf urat lesöpri székéből a galaci eset. Hiszen a magyar nyelv nekünk nemcsak történelmi és kulturális értékünk, hanem zászlónk és becsületünk is, mert alkotmányos függetlenségünk eszméje és valósága hozzá van forrva. Föl kellett hát tennem, hogy nemcsak a józan megfontolás súlyos hangja emelkedik föl a kormányelnök úr magyartalansága ellen, hanem föltámad a haragnak és szenvedélynek félelmes viharja is.

Valami nagy kitartást a képviselőháztól nem vártam. Ám azt sem gondoltam, hogy egy névszerinti szavazással lekerül az ügy a napirendről. De a sajtónak derék magatartása után valójában reméltem, hogy erős közvélemény alakul, mely nem tűri el a nemzet testén ezt a vérző sebet.

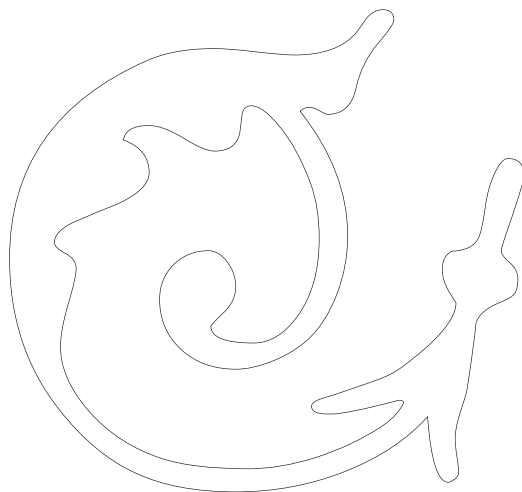
215 törvényteleniségre

A magyar nyelv ápolásával számos inézetünk foglalkozik. Néhányat főlemlíték A Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy-társaság, a Petőfi-társaság, az Országos Irodalmi Szövetség, az Országos Magyar Szövetség, az Erdélyrészi, a Felvidéki, a Délmagyarországi, a Dunántuli Közművelődési Egyletek, az Országos Iskola-Egyesület, a Kazinczy-, Kölcsey-, Csokonai-, Vörösmarty-, Dugonics-, Wesselényi-egyletek, az Erdélyi Irodalmi Társaság. Valamennyi a magyar nyelv jegyében született. Mindenik zászlójára tűzte a magyar nyelv oltalmát, ápolását, fejlesztését, terjesztését.

És íme gonosz támadás intéztetik a magyar nyelv ellen. Nem valamely oláh majálisból, vagy szász dalárdából, vagy tót olvasókörből jön a támadás, hanem olyan hatalom részéről, amely akaratának fogantot is szerez. A támadás tehát veszélyes. Ilyen nagy veszéllyel első sorban az országgyűlésnek kellett volna alaposan megküzdenie. Ez elmaradt. De éppen mivel elmaradt: kettős kötelesség háramlott azokra a társadalmi intézményekre, amelyek a magyar nyelv érdekében szervezkedtek.

Nos hát – bocsánat a durva szóért – ezen egyletek és társaságok még a fülüket sem mozdították meg. Hallgatnak. Cifra zászlójukat lengetik. Nagyra vannak feladatukkal. Banketteket rendeznek. Pénzt gyűjtenek. Áldomást isznak egymás nagyságára. Koszorús leányokat öltöztetnek fehérbe. Kokárdát viselnek a mellükön. Temetéseknél, felavatásoknál, rendjelünnepnél tüntetőleg részt vesznek. De mikor egy gonosz kéz kalapácsütésekkel tör ki egy darabot abból a nemzeti kincsből, melynek sugaraiban oly örömet tündökölnék: oh, akkor meghúzzák a bagariát, egy lépést sem tesznek a kötelesség útján és eszükbe sem jut vést kiáltani a háborgó lélek velőtrázó hangjával.

Miért? Azért, mert nincs a társadalomban tetterő. Révedezni, búslakodni, panaszkodni – ez magyar tulajdonság. Cselekedni tudunk.

Buta-e vagy gaz ?

A nemzetközi szociáldemokraták gyűlése óta egy hét telt el. Csodálatosképpen még mindig nem esett ki a világ feneké. Pedig amit határoztak, azt legalább is négyezren határozták. Mit négyezren?! Legalább is nyolcszázezren! Sőt, ha őszinte lehetek, ezennel bevallok ötszázmilliót.

Nos, ez az ötvenezermillió lélek...bocsánat, ők pozitivisták, sőt, materialisták. Tehát semmi lélek. Torok, fej, szív, kebel, kar, láb – az igen; de nem lélek. Nos, ez az ötszázezermillió test azt határozta, hogy:

minden párt ellensége a népnek, ha bármi módon ellentáll az általános titkos szavazási jognak;
szervezettségének minden erejével elleneszegül a mai válság minden olyan megoldásának, mely az általános titkos választási jogot azonnal meg nem valósítja;
meg fog akadályozni mindennek kockára tevésével minden olyan kormányzatot, mely a nép e legelembb jogát törvénybe nem iktatja.

Mindezt megkoronázza azon manifesztáció, hogy bármely kormány, ha nem hozza az általános titkos választási jogot, csak feltűzött szuronyokkal s felsorakoztatott katonasággal kormányozhat szemben a néppel, mely a rémuralom ellen is kitárt mellel fog harcolni.

Ha nem csalódom, azt is határozták, hogy az országházat szeptember 15-én körülveszik mintegy háromszázezren. Vezetőjük pedig azt mondta tegnapelőtt nyílt utcán a zajongóknak, hogy „most oszlojkatok szét és tartsátok karjaitokat készen szeptember 15-dikére”.

Legjobb hitem szerint messze van az az idő, mikor is általános titkos választási jogról komolyan fogunk beszélni. Ennélfogva nem ütök sátrat, mikor nincsen vásár. Csak azt jegyzem meg, hogy nyíltan bevallott nemzetközi ember választási jogot nem kaphat. Igenis kaphat nemzetközi nemzettől nemzetközi országban. Csakhogy ilyen nincs. Ha az államot minden etikai elemtől meg lehetne fosztani és csak érdektársaságnak lehetne tekinteni: még akkor sem kaphatna benne szavazatot olyan egyén, aki magát nemzetközinek vallja. Minek is annak szavazat, aki az állam külső-belső dolgaival nem törődik? Hol volna az osztó igazság és a jogegyenlőség, ha azokat, akik szeretik a hazát és készek érte életet és vagyont áldozni, egy kategóriába tennék azokkal, akik nem szeretik a hazát és nem készek érte se vagyont, se vért áldozni?

Ezt mellékesen jegyeztem meg. Ennek és sok egyébnek a kifejtését akkorra hagyom, amikor komolyan szóba kerül az általános titkos választás intézménye. Most ez nincsen napirenden. Napirenden az anarchia van.

Ő felsége kormánya szövetségre lépett a nemzetköziekkel. Jól megértendő. Nem a keresztény-szocialistákkal szövetkezett, pedig ezek is kívánják az általános titkos választási jogot; hanem a nemzetköziekkel. Miért? Megmondom. A keresztény-szocialisták azonosítják magukat a nemzeti küzdelemmel. Ezek tehát magyarok és hazafiak. Ellenben a nemzetköziek elavult fogalomnak tekintik a fajt és a hazát. Ezek tehát kaphatók az osztrák befolyás támogatására. Ennélfogva az osztrák ügynöki teendőkre vállalkozott kormány a nemzetköziekkel szövetkezett.

Ennek a bűnös szövetségnek első szülöttje volt az a gyűlés, amelynek határozatát fönnebb idéztem. A gyűlésen jelen volt a kormány megbízottja. Az államrendőrség, mint mindig, úgy erről a gyűlésről is naplót és jegyzőkönyvet vezetett. Az a határozat be volt mutatva az államrendőrségnek. Mégis engedélyeztetett a gyűlés. Vagy ha nem volt előre bemutatva: a helyszínén tudomást vett róla az államrendőrség. Mégsem akadályozta meg, hogy az indítványból határozat keletkezzék. Ebből világos, hogy ama határozat államrendőri asszisztencia mellett jött létre. Ezért mondom, hogy napirenden az anarchia van.

Van-e erről vajjon tudomása a királynak?

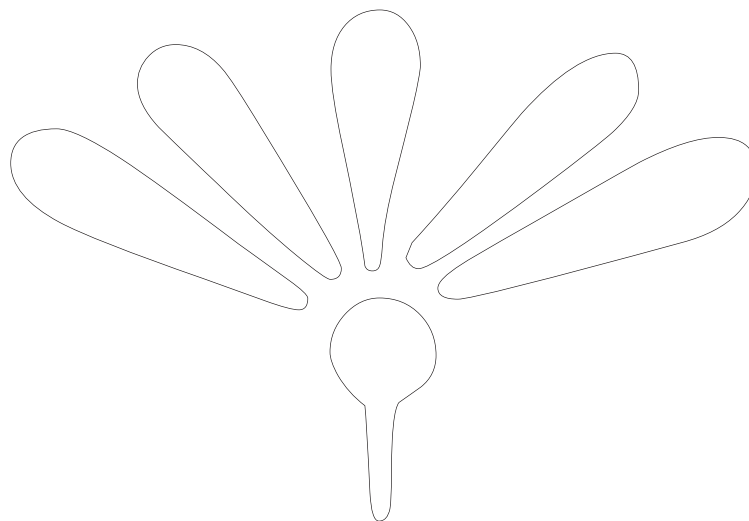
Büntető jogászokhoz fordulok. Ők jól ismerik magyar büntető törvényünknek a lázításra, felbújtásra, veszélyes fenyegetésre vonatkozó rendelkezéseit. Ismerik a képviselői immunitásra vonatkozó törvényes elveket is. Megállapodott nézetük van az országgyűlés függetlenségének szükségéről, a törvényhozás sza-

badságáról és polgári rendről. Őket kérdem tehát: nem tartalmaz-e ama határozat súlyos büntetőjogi elemeket? Nem lett volna-e az államrendőrség kötelessége preveniálni²¹⁶? Nem lett volna-e kötelessége a királyi főügyésznek a büntető eljárást azonnal megindítani?

Íme, a kormány ráuszítja a törvényhozásra a szervezett internacionálét. Ez a szervezett testület pedig ellenszegülésről, mindennek kockára tevéséről, feltűzött szuronyokról, kitárt mellekről, izmos karokról beszél. Mi a lázítás, mi a felbújtás, mi a veszélyes fenyegetés, ha ez nem az? És mi az anarchia, ha a törvényhozás békés munkálkodásának megakadályozása egy felbújtogatott tömeg által nem anarchia?

Ez a silány kormány, úgy látszik, kettős céllal dolgozik. Fölbíztatja a proletáriátust, hogy szétverhesse. Ez esetben kérkedni fog, mint a rend megmentője. Ez az egyik cél. A másik cél az, hogy ürügyet kapjon a Ház újabb elnapolására azzal a megokolással, hogy a közvélemény annyira háborog a koalíció ellen, hogy nem lehet nyugodtan tanácskozni, míg a háborgás le nem csillapul.

Ezek után csak a vattatásnál fog kisülni, hogy vajjon ez a kormány buta-e, vagy gaz?

Hazafiak és hazátlanok

A munkásosztálynak nálunk két csoportja van. Egyik újjászervezett szociáldemokrata pártnak nevezi magát; másik nemzetközi szociáldemokrata pártnak. A két csoportot a haza fogalma választja el egymástól. Bátran nevezhető az egyik hazafias munkáspártnak; a másik hazátlan munkáspártnak. Mindkettő szociális irányt követ és hitágazatuk az általános titkos választás. Ha majd elérik ezt a hő óhajtást, mindkettőnek keserű lesz a csalódása.

Mithogy az egyik párt hazafias, míg a másik hazafiatlan, ennél fogva éles ellentét van köztük. Ezt az ellentétet fokozza a gyanús összeköttetés, amely a hazafiatlan párt vezetőségét a kormányhoz fűzi. A gyanúnak igen sokszor azzal ad kifejezést a hazafias párt, hogy a nemzetközi párt vezetőségét a kormány zsoldosának mondja és írja.

Nekem komoly meggyőződése, hogy a nemzetköziek vezetői nem munkások, hanem élősdiek. Kesztyűt hordanak, laktópánban járnak, vasalt nadrágot viselnek, fagyaltoznak, biliárdoznak és üzérkednek az elvekkkel. Népbolondítók. Jelszógyártók. Erkölszi méregkeverők a valódi munkások nyugalmának megrontására.

Ezt így tartják a hazafias munkások is. De csak kevés életjelt adnak magukról. Pedig hitem szerint ezek vannak többségben. Ezek a valódi munkások. Karizom, önértet, komolyság csak ezeknél található. Erőtjeljes, edzett férfiak csak ezek közt vannak. Hazánknak oltalmát, ellenségünk visszaverését csak ezektől várhatjuk.

A hazafias munkások dolgoznak. A nemzetköziek sztrájkolnak. Azok eljárnak a templomba; ezek a korcsmába járnak. Azok tisztességtudók; ezek duhajok. A különbség áthidalhatatlan. A hazafiak a koalíció hívei; a hazátlanok a kormány szövetségesei.

Nem tudom megérteni, hogy az egyik párt miért hazafiatlan. Ha pedig nem ismer hazát, minő alapon kíván jogot a hazától? Hát van jog haza nélkül? Választói jogot kíván. Hát van választás haza nélkül? A törvényhozásba akar jutni. Hát van törvényhozás haza nélkül? Törvényt kíván a munkaidőre és egyebekre. Hát van törvény haza nélkül?

Táblákat látok, mikor a nemzetköziek tömegesen sétálnak. „Jogot a népnek!” Helyes. „Le a burzsoával!” Miért? Éljen az általános világmegváltó munkásforradalom! Képzeltető-e ennél háromemeletesebb szamárság?

Ilyen tömeges séta alkalmával hallottam: „Le a háromszínű ronggyal!” Ez a rongy, kérem, a magyar nemzet szent lobogója. Ezt a szörnyű káromlást a Kossuth Lajos-utcában hallottam. A rendőrök is hallották. Senki sem tépte ki a nyelvét annak a hitvány fickónak. Türelmesek vagyunk. Talán buták is.

Mióta excellenciás urak fogtak kezét a nemzetközikkel, azóta elszemtelenedtek. Egyik szóvivőjük úgy beszél, mint hadviselő fél. Követeli jelszavának győzelmét. Igéri, hogy hadseregét az országházhoz viszi. Bevárja a képviselőház meghajlását. De ha nem hajlik meg előttük: a történelemre bízva a következményeket. Ez már a hódító hangja, aki rendet akar csinálni. Ott, hol a kormány nem demagógokból áll, az ilyen hanggal karöltve jár a letartóztatás. Úgy látszik, haladunk. Tisza gróf úr darabantokat vezényelt az ellenzékre. Fejérváry báró úr a nemzetközi munkáspártot uszítja ránk. Csavargó természetek könnyen elbizakodnak, de hamar is megfutnak. Úgy látom, futás lesz az elbizakodás vége. Ezeket a nemzetköziet máris kipofozták a soproni népgyűlésből; Komáromban elkergették őket; Nagyváradon elnémították; Aradon még azt az asztalt is széttörték, amelyen szónokuk az ellenzékét rágalmazta. Tegnap este pedig Palota-Újfalun vallottak nagy kudarcot.

Az államvasutak nyugati műhelyének munkásai megröstellték a munkások nevében üzött szédelgéseket. Megjelentek tehát Palota-Újfaluban, hová a nemzetköziek munkásgyűlést hívtak össze. A nemzetközi szónokok itt is hazudoztak és becsmérték az ellenzékét. Azonban szavazásra került a dolog és a hazafiak óriási győzelmet arattak. Híres Bokányi úr elpárolgott a színtérről.

Egy pillanatig sem kételkedtem abban, hogy a hazafias munkásoknál van a többség, az erő, a becsület és az a komolyság, mely a valódi munkást díszíti. Tudtam, hogy az élet leleplez minden szédelgést és le fogja leplezni a nemzetközi vezetőség üzérkedését is. Íme, megkezdődött. A vidék merőben elfordult tőlük. Gyűlölik és megvetik őket. Legtöbb helyen kacagják. A fővárosban is közeledik az alkony. Palota-Újfalun nem marad egyedül. Van keleti műhely is, van Ganz-gyár is, Fegyver-gyár is, Schlick-gyár is. Több a jó ember, mint a rossz. Nem mindenki van megmértelyezve. A vallás fölött nem tud győzni az istentagadás. A hazát nem dúlhatja föl a hazátlanság. A polgári szabadságot nem rombolhatja össze az anarchia.

Tört remények

Ő felsége kurtán végzett a magyar nemzet vezéreivel. Meg sem hallgatta őket. Írást adott át nekik s kijelentette, hogy annak az írásnak alapján hajlandó őket kormányalakítással megbízni. Egyébiránt menjenek Goluchovszkihoz, ha tárgyalni akarnak. Eszerint a nemzet vezérei csak azért hívtak Bécsbe, hogy személyesen vegyék át a császár megdöbbenően hangzó ultimátumát.

Királyunk öreg ember. Tanácsadói is öregek. A bölcsesség nem jár mindig együtt az öregséggel. Mikor pedig a hatalomhoz nem fűződik bölcsesség, akkor a népek sorsa szomorú, bizonytalan, kétségbeejtő. De nem különb a trónok sorsa sem.

Ő felsége imperatori módszert használt. Még pedig a győztes imperátor módszerét. Csakhogy vezéreink nem vittek kenyeret és földet. Nem esdekelní mentek. Nem rimánkodtak új kegyekért. Ellenkezőleg. Azért mentek oda, hogy a fejedelem előtt tisztázzák hazánk törvényes jogait.

A bécsi esemény bántó, elhamarkodott, megfoghatatlan. Odahívják a nemzet vezéreibereit. Országok szemé van odairányítva. Európa érdeklődéssel figyeli a magyar válságot. Mindenki azt hiszi, hogy most egy komoly lépés történik a megoldás érdekében. Órákig, napokig tartó tanácskozást vár a közlemény. Végre, néhány perc alatt kisül, hogy ő felségének nem volt más célja, mint megalázni a nemzetet.

Nem jó politika.

„Természete a magyarnak,
Hogy a jussát nem hagyja.”

Ilyen megaláztatás után hadd lobogjon magasabban a nemzeti zászló! Ő felsége már csinált solferinói és königgratzi politikát. Ebből a mindenható összeroskadásból a magyar nemzet emelte ki ő felségét. Minden veszélyben forgott. A Habsburgok kincsét Komáromba szállították. A császári hadsereg szét volt szórva, miként forgószeiben a folyva. A császári pénziák fölött már szólott a dob. Még a vak is látta, hogy ő felsége mint abszolút uralkodó sem gazdálkodni, sem verekedni nem tud.

De volt bölcsessége. Fölismerte Deák Ferencben a helyzet férfiát. Hallgatott ennek tanácsára. Békét kötött az ellenséggel és kiegyezett a nemzettel. Ez a tény nevének tekintélyt, trónjának hatalmat, nemzetünknek alkotmányt biztosított.

Most nem akar kiegyezni. Megszállotta a gonosz tanácsadók szelleme és diktálni akar. Olyan hangot használ, amelyből kiérzik, hogy kard van az oldalán. Hát hiszen fegyveres erővel le lehet győzni a fegyvertelen népet. De ez nem uralkodói hivatás.

A mai nap sok szép reményt tört össze. Ő felsége nem a hazafiakra hallgat, hanem a haza ellenségeire. A nemzet fölött a nemzet ellen akar uralkodni. Ez nem felel meg híres jelmondatának, hogy csak boldog országnak lehet boldog fejedelme. Magyarország szerencsétlen, ha nincsen teljes alkotmánya. A szerencsétlenség megtöri a gyöngét; de szárnyakat ad az erősnek. Én azt hiszem, erősek vagyunk.

Megtört reményeinket őszintén siratom. Nagyon bíztam a kibontakozásban. Tudtam, hogy vezéreink nem foglalnak el merev álláspontot. El voltak határozva addig menni, ameddig a nemzeti becsület megengedi. Abból a körülményből pedig, hogy ő felsége magához kérte őket, méltán következtettem, hogy a fejedelem is rálépett a méltányosság terére.

Kivált az Apponyi gróf utólagos meghívása töltött el bizalommal. Ezt a fővezért előbb mellőzték. Minden hazafi megütődött ezen. Minden hazafi sajnálta, hogy a koronás fő személyes harcot folytat egyik igazán hű alattvalója ellen. De később meghívást kapott Apponyi gróf is. Ezt úgy magyaráztam, hogy megérezték az udvarnál a mellőzésben rejlő nemzeti sérelmet és azt kívánták jóvátenni. Jó jelnek tekintetem tehát az Apponyi gróf meghívását.

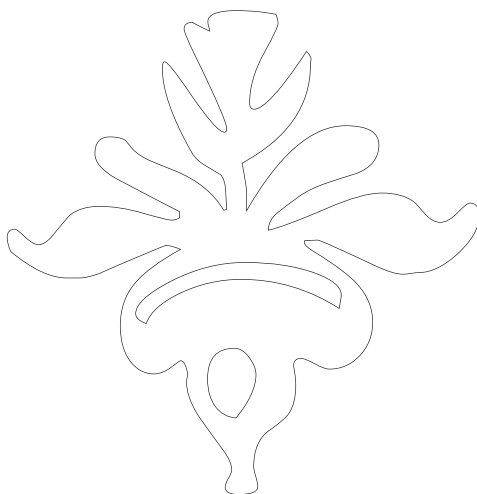
Csalódtam. Úgy látszik, azért hívták meg, hogy ő se hiányozzék a megalázottak társaságából. Ő felsége nem hederít Apponyira, Kossuthra, Andrássyra, Zichyre. Ellenben Kristó(ffy)val, Izrael Jakabbal, Fejérváry Jakabbal hajlandó volt politikát csinálni. De gustibus non est disputandum²¹⁷.

Ha mindenképpen lángba akarják az országot borítani, ezt előbb-utóbb elérhetik. Most még nem lépünk a végzet útjára. Nem keresünk más fegyvert, mert jó fegyverünk nekünk a törvény. Győzelmünket még mindig biztosítva látjuk a törvény által. Újabb kísérletezésre újabb ellenállással felelünk. Az újabb kísérletezések éppen úgy dugába dőlnek, mint az eddigiek.

Sorakozunk. Szervekedünk. Képviselőink megszállják a kerületeket. Kiterjesztjük a nemzeti tilalmat a fogyasztási adókra is. Hazánk ellenségeit átadjuk a társadalmi megvetésnek. Egész mértékben fölhasználjuk a sajtószabadságot és a gyülekezési jogot. Leszorítjuk a közéletből mindazokat, kik osztrák politikát folytatnak. A nemzet apraja-nagyja összeolvad alkotmányunk megvédésére. Kezet fogunk a nemzetiségekkel a becsületes hazafiság keretében. Megegyezünk a horvátokkal is, ha kívánságuk nem dönti meg a történelmi alakulást. Egyetlenegy tábornak leszünk fegyelmezett katonái.

Aggódom, mert hazámat szeretem. Nem félek, mert bízom a nemzetben. Legyünk készek áldozatokra. Hiszen a küzdelemnek mindig van áldozata. Ne kételkedjünk a győzelemben, mert még mindig győzött az igazság.

Megtört reményeinket őszintén siratom. Győzelmünket hiszem, vallom és várom.

217 ízlésekről nem lehet vitatkozni

Egy szerény terv

- Bartha Miklós utolsó vezércikke -

Nincs szeretetreméltóbb faj, mint a magyar. Ezt bebizonyítja az évszázak óta tartó beolvadási folyamat. A Német, Tót, Szerb, Oláh, Szász, Horvát, Bolgár, Lengyel nevű magyar családok ennek a folyamatnak köszönhetőek. Kunokról, Jászokról nem szólok, mert ezek, úgy lehet, a magyar fajnak voltak törzsei, miként a Székelyek. De bátran említem föl a sok idegen hangzású családnevet és mint kiváló példát az Örményeket.

Külföldön is szerették a magyart. Erényeit ismerték; hibáit elnézték. Alkotmányát, szabadságát tisztelték. Pusztáink romantikáját úgy nézték, mint népünk költői érmellékének vadvirágait.

Most másként van. Immár nem szeretik fajunkat. Elhisznek rólunk minden hazugságot. Nem hajlandók elfogadni igazságainkat. Gyűlöletes hangon beszélnek rólunk.

Legelő jár a német. Legtöbb rokonszenvet mutat az orosz. Ránk se gondol a német harag nélkül. Igazságtalan az olasz, francia, angol is. De a német tajtékzik a dühtől. Úgy látszik, szálla vagyunk a szemében. Milyen könnyű is volna Ausztriát felkanalazni, ha nem volna Magyarország.

Nem vizsgálom az általános ellenszenv okát. Legjobb hitem szerint másként éreznének irántunk, ha századok óta gyűlölt és megvetett osztrák politikának nem volnánk fegyverhordozói. A Balkán-népek svábjának nézik a magyart; a nyugati népek osztrák uszályhordójának. Nem csoda hát, ha nem szeretnek. Amely nemzet nem tekint magát öncélnak: elveszti ülőhelyét a népcsaládok tanácsában. Helyünket az osztrák tartja elfoglalva.

Kossuth, Apponyi, Batthyány Tivadar, Teleki Arvéd becses munkát végeznek a külföld felvilágosítására. A siker nincs arányban munkásságuk értékével. Az eredmény nem tart lépést a jószándékkal.

Úgy érzem, hogy a sajtó mellett egy másik tért is föl kellene használni. Ezt a német birodalomra nézve mondom. Szerény tervemnek nem tulajdonítok csalhatatlan sikert. De talán gondolkodóba ejtené a német publicisztikát s a gondolkozó ember hamarabb eljut az igazsághoz, mint a gyűlölködő ember.

Megengedem, hogy a hármasszövetség akkor helyes politika volt, amikor létrejött. Nem állítom, de megengedem. Azonban állítom, hogy ránk nézve ez a szövetség évek óta nem hasznos, hanem káros. Éppen miként Olaszországra nézve. Alkalmatlan arra, hogy minket idegen érdekekért nehéz viszályba sodorjon; de már arra, hogy minket megvédelmezzon, abszolúte alkalmatlan.

Kiindulási pontom az, hogy a hármasszövetségre kezdetben is legkivált a német birodalomnak volt szüksége, hogy minden oldalról védve legyen a francia támadás ellen; de most már kizárólag a német birodalom nyugalalmának biztosítására áll fönn ez a szövetség. Ha így van, - pedig akármennyit hányom-vetem a dolgot, én másként nem látok - akkor fölösleges, hogy mi a hármasszövetségnek katonai és gazdasági terheit viseljük.

Szerény tervem tehát abból áll, hogy addig is, míg a koalíció a képviselőházban érdemlegesen megtehetné, a vezérbizottság nyilatkoztatná ki, hogy olyan állammal, melynek kormánya a kereskedelmi szerződésnél, társadalma pedig a publicisztikában éles ellenségeskedést tanúsít hazánk ellen, nincs értelme a politikai szövetség fenntartásának.

Ez a nyilatkozat gondolkodóba ejtené a németeket. Nem mondom, hogy teljes sikert érnének el. Mert ez a nyilatkozat talán még messzebb tolná a koalíciót a kormány átvételétől. De bizonyos, hogy a koalíció jelenleg többségben van. Egy többség nyilatkozata pedig mégis csak fontos. Az is bizonyos, hogy akár választások útján, akár felosztatás nélkül, ez a többség szaporodni fog.

Nem folytatható tehát olyan alkotmányos politika, hogy a koalíció befolyása ne érvényesüljön a külügyekben. Tudom, hogy uralkodónk megszokta a külügyeket is önhatalmúlag intézni. De azt is tudom, hogy a többség úgy a delegációban, mint a képviselőházban megtagadhatja az eszközöket egy neki nem tetsző külügyi politika folytatására.

A gondolkodóba ejtett német publicisztika egyelőre talán mulatni fog a magyar koalíció nyilatkozatán. Azonban fekete leves is van a mulatságok végén. Mi lesz a hármasszövetséggel? Íme, Olaszország nem lel-

kesedik érte. Íme, Magyarország állást foglal ellene. Ausztriát magával ragadja Magyarország, mert a csehek mindig elleneztek a hármasszövetséget. A halálcsengettyű megszólal a szövetség fölött.

Higyjétek el, urak, úgy megfordulna a német közvélemény, mint a pereszlen. Egyszerre felénk nézne minden német. Napok múlva megkérdeznék, hogy mi a baja a vitéz és lovagias magyar nemzetnek? És meggyőzőnél meggyőzőbb cikkeket írnának arról, hogy a császári és királyi hadsereg hatalmasan megizmosodnék, ha a magyar szellem és magyar nyelv annak magyar részébe bevonulna. És kitanítanának minket arra, hogy gazdasági függetlenség nélkül nincs jólét és hogy a gazdasági függetlenségnek egyetlen biztos alapja az önálló vámterület. Akárhány német még azt is megmagyarázná, hogy a derék magyarokat úgy államalkotó tulajdonaiknál, mint történelmi fejlődésükénél fogva a perszonális unió illeti meg.

Nem merem hinni, hogy a vezérbizottság szerény tervemet elfogadja. Pedig rendkívüli időben hasznos a radikális szer. Azt sem hiszem, hogy tervemmel a magyar hírlapok foglalkozni fognak. Pedig eszmecsere nélkül béna a publicisztika.

*) A nagy írónak kéziratban maradt utolsó vezércikke, melyet a Magyarország számára írt. Ezen cikk megírása után kihullott kezéből örökre a toll.

Megjelenés jegyzék

- Bosznia megszállása Képviselőházi Napló, 1881-1884, VI. kötet 17. ülés
Állandó országház felállítása I. Képviselőházi Napló, 1881-1884, XVII. kötet 109. ülés,
II. Képviselőházi Napló, 1901-1906, III. kötet 214. ülés,
III. Képviselőházi Napló, 1901-1905, 230. ülés
A centralizáció Képviselőházi Napló, 1884-1887, II. kötet 113. ülés
A törvényhatóságok I. Képviselőházi Napló, 1884-1887, IX. kötet 299. ülés,
II. Képviselőházi Napló. 1884-1887, X. kötet 129. ülés,
III. Képviselőházi Napló, 1887-1892, XXV. kötet 106. ülés
A protestáns egyházak dotációja Képviselőházi Napló, 1887-1892, XX. kötet 221. ülés
Az erdélyrészi magyar közművelődési egyesület sorsjegykölcson kérvénye
Képviselőházi Napló, 1887-1892, XXI. kötet 150. ülés
A közigazgatás és önkormányzat rendezése a vármegyékben
Képviselőházi Napló, 1887-1892, XXV. kötet 106. ülés
Ugron Gábor mentelmi sérelme Képviselőházi Napló, 1887-1892, XXVI. kötet 494. ülés
Felirati vita-1892 Képviselőházi Napló, 1892-1896, I. kötet 311. ülés
Költségvetési törvény-1893 Képviselőházi Napló 1892-1896, X. kötet 250. ülés
A borossebesi királyi beszéd Képviselőházi Napló, 1892-1896, XIII. kötet 73. ülés
Az egyházpolitikai törvényjavaslat Képviselőházi Napló 1892-1896, XVI. kötet 52. ülés
A magyar királyi kincstár üzlete Ellenzék, 255. sz.
Az oláh intelligencia Magyar Polgár, 4. sz. 1880.
A mezősegi oláh Magyar Polgár, 6. sz. 1880.
Oláh sérelem Magyar Polgár, 57. sz. 1880.
A balázsfalvi eskü Reggeli Ujság, 190. sz. 1898.
Rendcsinálás Reggeli Ujság 131. sz. 1898.
A ruthén kérdés I. Reggeli Ujság 229. sz. 1898.
II. Reggeli Ujság, 230. sz. 1898.
Veszélyes előnyomulás Reggeli Ujság 265. sz. 1898.
A románok gyűlése Ellenzék, 241. sz.
Egységes társadalom. I. Ellenzék, 205. sz.
II. Ellenzék, 206. sz.
Román testvéreink. I. Ellenzék 1. sz.,
II. Ellenzék 2. sz.
Oláh világ Magyarország, 1894. május 6.
Oláh kérdés Magyarország, 1894. május 8.
Erdély Magyarország, 1894. május 20.
Őn magyarországi? Magyarország, 1895. május 12.
A román „nemzet” Magyarország, 1895. május 29.
Passzivitás a millenniumon Magyarország, 1895. december 31.
A németről Magyarország, 154. sz. 1897. június 4.
Nem esküszik Magyarország, 357. sz. 1899. dec. 28.
Tünetek Magyarország, 27. sz. 1900. január 28.
Meddő kísérletek Magyarország, 196. sz. 1900. július 18.
Nem becsületes Magyarország, 20. sz. 1901. január 23.
Egán Ede Magyarország, 46. sz. 1900. február 16.

Nemzetiségi politika Ellenzék 296. sz. 1901. dec. 28.
A német mozgalom Magyarország, 130. sz. 1902. június 1.
Huzavona Magyarország, 136. sz. 1902. június 8.
Mangra Vazulról Magyarország, 142. sz. 1902. június 15.
Hiányos törvény Magyarország, 144. sz. 1902. június 18.
Croatiae res Magyarország, 167. sz. 1902. július 15.
Zászlósértések Magyarország, 209. sz. 1902. szeptember 3.
A kazár bevándorlás Magyarország, 10. sz. 1903. január 11.
Liberális indokok 1893. december 31.
A becsület nevében 1894. január 5.
Protestáns szempontok 1894. február 3.
A gyermek vallása 1894. február 22.
Az állam 1894. február 8.
Kormány és nemzet 1894. április 15.
A katonai levelezések 1894. április 21.
A magyar nyelv 1894. április 29.
A meggyilkolt elnök 1894. június 26.
Kossuth szobra 1894. július 15.
Az elzúllás útjain 1894. augusztus 12.
Nemzeti ünnep és nemzeti dinasztia 1894. augusztus 19.
A közös vámterület 1894. december 7.
A magyar gazdák 1894. december 10.
1895. Recept 1895. január 15.
Rossz jelek 1895. január 18.
A parlament szintje 1895. január 22.
Ellenzéki szellem 1895. február 10.
A veszprémi hang 1895. február 13.
Válasz 1895. február 20.
Az utolsó próba 1895. február 28.
Magyarország polgáraihoz! 1895. március 6.
A lemondás politikája 1895. április 21.
A gliardi mint vádlott 1895. május 3.
Pártegység 1895. május 30.
Nyüzsgés a szomszédban 1895. június 21.
A bécsi támadás 1895. július 5.
Miért utolsó? 1895. december 18.
Tisztújítás 1895. december 19.
Treuga dei 1896. január 3.
Liberalizmus 1896. január 14.
Közigazgatásunk 1896. február 2.
Az ország pénze 1896. február 6.
A mi egyházpolitikánk 1896. február 8.
„Csak magyarul!” 1896. március 11.
Hallgatva – feketében 1896. április 19.
Törvény az ezer évről 1896. április 22.
„Magyar ne szégyeld magad!” 1896. május 7.
Suffrage universelle 1896. május 12.
A vádlevél 1896. május 20.

Utolsó szó – ha úgy tetszik 1896. május 22.
Ellenségeink 1896. május 31.
A király szózata 1896. június 7.
A kiállítás tanulsága 1896. június 17.
Önvédelem 1896. június 26.
Főváros és vidék 1896. július 1.
Egységes nemzet 1896. június 5.
A hármas szövetség és az oláhok 1896. augusztus 9.
Erkölcsei ragály 1896. október 23.
Kivihetetlen 1896. november 12.
Az Apponyi gróf mandátuma 1896. november 25.
Egy trónbeszéd 1896. november 27.
Egy elnökhöz 1896. december 2.
Karácsony napján 1896. december 25.
Párt és haza 1897. január 5.
A „szucilisták”-ról 1897. február 2.
Látzat-e vagy valóság? 1897. február 6.
Az esküdtszék megrontása 1897. április 8.
A görög szabadságharc 1897. április 24.
A nemzeti párt győzelme 1897. június 1.
Mérleg 1897. június 8.
Bomlás a szomszédban 1897. június 10.
Agyonbeszélés 1897. június 12.
A majoritás akarata 1897. június 12.
A föderalizmusról 1897. szeptember 11.
A szakolcai gyűlés 1897. szeptember 13.
Búcsúszó 1897. szeptember 21.
Magyar udvartartás 1897. szeptember 23.
A kiegyezés föltétele 1897. október 22.
? 1897. november 17.
A delegáció hatásköre 1897. november 19.
Fiume 1897. november 21.
A nemzeti párt 1897. december 12.
Kibontakozás 1897. december 22.
1898. Az első lépés 1898. január 12.
Április 11. 1898. április 6.
Kálvinista eredmények 1898. április 20.
Kudarc 1898. április 22.
A csanádmegyei indítvány 1898. május 14.
Militarizmus 1898. május 11.
A szabadság és Ausztria 1898. július 27.
Ugron Gábor 1898. december 7.
Pikler tanár úr Magyarország, VIII. évf. 101. sz., 1901.
Önkormányzati nihil Magyarország, IX. évf. 2. sz., 1902.
A koponya Magyarország, IX. évf. 15. sz., 1902.
Feszty Árpád Magyarország, IX. évf. 23. sz., 1902.
Az uzsoráról Magyarország, IX. évf. 128. sz., 1902. május 30.
Jó példa Magyarország, IX. évf. 219. sz., 1902.

Fadrusz János Magyarország, IX. évf. 245. sz., 1902.
Az alkotmány védelme Magyarország, X. évf. 93. sz., 1903.
Közös címer Magyarország, X. évf. 132. sz., 1903.
Az ócskák Magyarország, X. évf. 147. sz., 1903.
Magyar mivoltunk Magyarország, X. évf. 236. sz., 1903.
Deák Ferenc Magyarország, X. évf. 250. sz., 1903.
Fuit Magyarország, X. évf. 262. sz., 1903.
Vészes propaganda Magyarország, XI. évf. 29. sz., 1904.
Az Újpárt Magyarország, XI. évf. 39. sz., 1904.
A székelyek Magyarország, XI. évf. 47. sz., 1904.
A mentő Magyarország, XI. évf. 55. sz., 1904.
Zivatar előtt Magyarország, XI. évf. 59. sz., 1904.
Koalíció Magyarország, XI. évf. 67. sz., 1904.
Elvek Magyarország, XI. évf. 73. sz., 1904.
A vasutasok Magyarország, XI. évf. 94. sz., 1904.
Jókai Mór Magyarország, XI. évf. 109. sz., 1904.
Tétlenek vagyunk Magyarország, XI. évf. 154. sz., 1904.
Buta-e vagy gaz? Magyarország, XII. évf. 204. sz., 1905.
Hazafiak és hazátlanok Magyarország, XII. évf. 216. sz., 1905.
Tört remények Magyarország, XII. évf. 234. sz., 1905.
Egy szerény terv Magyarország, XII. évf. 284. sz., 1905.

Tartalomjegyzék

Szabó Pál Csaba: Bartha Miklós nemzetpolitikai életműve	3
Bosznia megszállása	19
Az állandó országház felállítása tárgyában benyújtott törvényjavaslat tárgyalásakor mondott három beszéde I.....	24
II.	26
III.	32
Centralizáció	34
Törvényhatóságok	37
Határozati javaslat	42
Protestáns egyházak dotációja	47
Az erdélyrészi magyar közművelődési egyesület sorsjegykölcson kérvénye	49
A közigazgatás és önkormányzat rendezése a vármegyékben	52
Ugron Gábor mentelmi sérelme	65
Felirati vita-1892	68
Költségvetési törvény-1893	73
A borossebesi királyi beszéd	78
Egyházpolitikai törvényjavaslat (Házassági jog)	81
A magyar királyi kincstár üzlete	87
Az oláh intelligencia	89
A mezőségi oláh	91
Oláh sérelem	93
A balázsfalvi eskü	94
Rendcsinálás	96
A ruthén kérdés	98
Veszélyes előnyomulás	101
A románok gyűlése	102
Egységes társadalom I.	104
Egységes társadalom II.	105
Román testvéreink I.	107
Román testvéreink II.	108
Oláh világ	110
Oláh kérdés	112
Erdély	114
Ön magyarországi?	116
A román „nemzet”	118
Passzivitás a millenniumon	120
A németről	122
Nem esküszik	124
Tünetek	126
Meddő kísérletek	128
Nem becsületes	130
Egán Ede	132
Nemzetiségi politika	134
A német mozgalom	135

Huzavona	137
Mangra Vazulról	139
Hiányos törvény	141
Croaticae res	143
Zászlósértések	145
A kazár bevándorlás	146
Liberális indokok	149
A becsület nevében	151
Protestáns szempontok	153
A gyermek vallása	155
Az állam	157
Kormány és nemzet	159
A katonai levelezések	161
A magyar nyelv	163
A meggyilkolt elnök	165
Kossuth szobra	167
Az elzúllás útjain	169
Nemzeti ünnep és nemzeti dinasztia	170
A közös vámterület	172
A magyar gazdák	174
1895. Recept	176
Rossz jelek	178
A parlament szintje	180
Ellenzéki szellem	182
A veszprémi hang	184
Válasz	186
Az utolsó próba	188
Magyarország polgáraihoz!	190
A lemondás politikája	193
Agliardi mint vádlott	195
Pártegység	197
Nyüzsgés a szomszédban	199
A bécsi támadás	200
Miért utolsó?	202
Tisztújítás	204
Treuga dei	206
Liberalizmus	208
Közigazgatásunk	210
Az ország pénze	212
A mi egyházpolitikánk	214
Nem!	216
„Csak magyarul!”	218
Hallgatva – feketében	220
Törvény az ezer évről	222
„Magyar, ne szégyeld magad!”	223
Suffrage universelle	225
A vádlevél	226
Utolsó szó – ha úgy tetszik	229
Ellenségeink	231
A király szózata	233

A kiállítás tanulsága	234
Önvédelem	236
Főváros és vidék	238
Egységes nemzet	240
A hármas szövetség és az oláhok	242
Erkölcsei ragály	244
Kivihetetlen	245
Az Apponyi gróf mandátuma	247
Egy trónbeszéd	249
Egy elnökhöz	251
Karácsony napján	253
Párt és haza	254
A „szucilisták”-ról	256
Látszat-e vagy valóság?	258
Az esküdtszék megrontása	260
A görög szabadságharc	262
A nemzeti párt győzelme	264
Mérleg	266
Bomlás a szomszédban	268
Agyonbeszélés	270
A majoritás akarata	272
A föderalizmusról	274
A szakolcai gyűlés	276
Búcsúszó	278
Magyar udvartartás	279
A kiegyezés feltétele	281
?	283
A delegáció hatásköre	285
Fiume	287
A nemzeti párt	289
Kibontakozás	292
Az első lépés	295
Április 11.	297
Kálvinista eredmények	299
Kudarcc	301
A csanádmegyei indítvány	303
Militarizmus	305
A szabadság és Ausztria	307
Ugron Gábor	309
Pikler tanár úr	311
Önkormányzati nihil	313
A koponya	315
Feszty Árpád	317
Az uzsoráról	319
Jó példa	321
Fadrusz János	323
Az alkotmány védelme	325
Közös címer	327
Az ócskák	329
Magyar mivoltunk	331

Deák Ferenc	333
Fuit	334
Vészes propaganda	336
Az Újpárt	338
A székelyek	340
A mentő	342
Zivatar előtt	344
Koalíció	346
Elvek	348
A vasutasok	350
Jókai Mór	351
Tétlenek vagyunk	352
Buta-e vagy gaz ?	354
Hazafiak és hazátlanok	356
Tört remények	357
Egy szerény terv	358